

Л. В. Коломієць

Український художній переклад та перекладачі 1920—30-х років

МАТЕРІАЛИ ДО КУРСУ "ІСТОРІЯ ПЕРЕКЛАДУ"

Нова Книга
видавництво

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Л. В. Коломієць

**УКРАЇНСЬКИЙ
ХУДОЖНІЙ ПЕРЕКЛАД
ТА ПЕРЕКЛАДАЧІ 1920–30-х РОКІВ**

МАТЕРІАЛИ ДО КУРСУ “ІСТОРІЯ ПЕРЕКЛАДУ”

Навчальний посібник

Вінниця
Нова Книга
2015

УДК 81'25-05(=161.2)“19”(075.8)
ББК 81.411.4-7я73
К61

*Затверджено до друку вченою радою Інституту філології
(протокол № 4 від 20 листопада 2012 року)*

Рецензенти:

д-р філол. наук, проф. *Л. В. Грицик*
д-р філол. наук, проф. *О. І. Чередниченко*
д-р фіз.-мат. наук, старш. наук. співроб. *М. В. Стріха*

Друкується за авторською редакцією

Коломієць Л. В.

К61 Український художній нереклад та нерекладачі 1920–30-х років: матеріали до курсу “Історія нерекладу” : навчальний носієбник / Л. В. Коломієць. – Вінниця : Нова Книга, 2015. – 360 с.
ISBN 978-966-382-574-8

Ця книжка складається з біобібліографічних матеріалів до курсу “Історія нерекладу” і призначена для студентів спеціальності “Переклад” вищих навчальних закладів освітньо-кваліфікаційного рівня “магістр”. Вона має характер бібліографічного опису зроблених у 1920–30-ті роки українських художніх нерекладів з різних мов та висвітлює біографії як більш чи менш знаних сьогодні, так і забутих нерекладачів того періоду. Зібрані у носієбнику матеріали покликані максимально новно подати картину перекладацького процесу 1920–30-х років у персоналіях, зановнивши багато “білих плям”, дономогти студентам набути поглиблені знання з історії українського художнього нерекладу ХХ століття.

Для філологів-викладачів і студентів філологічного напрямку, перекладачів та нерекладознавців, істориків літератури, культурологів, журналістів, політологів.

УДК 81'25-05(=161.2)“19”(075.8)
ББК 81.411.4-7я73

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ I. Історико-бібліографічне дослідження перекладацького процесу міжвоєнного двадцятиліття	12
1. Загальний огляд перекладацької діяльності українських літераторів у 1920–30-ті роки	13
2. Джерела до історії перекладу міжвоєнного двадцятиліття (на основі рукописної бібліографії перекладів 1920–30-х років з архівної спадщини Михайла Москаленка)	25
2.1. Окремі видання	26
Переклади Біблії	26
Михайло Москаленко. Переклади Святого Письма та богослужбових книг (фрагмент із нарису)	27
З античних літератур	31
Михайло Москаленко. Переклади з античних літератур у Західній Україні (фрагмент із нарису)	32
З давніх літератур (кневоруської, індійської, перської)	33
Михайло Москаленко. Переклади з давніх літератур у Західній Україні (фрагмент із нарису)	34
З російської літератури	36
Переклади російськомовних творів українських письменників	44
З білоруської літератури	44
З єврейської (їдиш-мовної) літератури	45
З меотійсько-грецької літератури	48
З літератур народів Центральної Європи (польської, чеської, угорської)	48
З літератур народів Південно-Східної Європи (болгарської, румунської)	52
З літератур народів Кавказу (вірменської, грузинської, азербайджанської, осетинської, адигейської)	53
З літератур народів Центральної Азії (таджицької, калмицької, казахської)	55
З літератур народів Південної Азії, Близького і Середнього Сходу (бенгальської, індійської, турецької, арабської)	55
З літератур народів Далекого Сходу (японської, китайської, юкагирської)	56
З літератур народів Центрально-Західної Європи (австрійської, німецької, швейцарської)	57
З літератур народів Західної Європи (французької, бельгійської, нідерландської)	64
З літератури Великобританії (англійської, шотландської, ірландської)	75

З літератур народів Північної Європи (данської, латиської, шведської, норвезької, фінської)	80
З літератур народів Південної Європи (італійської, іспанської)	81
З літератур народів Північної Америки (США та Канади)	83
З перуанської літератури	89
Михайло Москаленко. Переклади творів світової літератури XIX–XX століть у західній Україні та діаспорі (фрагмент із нарису)	89
2.2. Публікації у періодиці: 1920-ті роки.	95
Радянські видання.	95
Західноукраїнські та діаспорні видання	103
2.3. Публікації у періодиці: 1930-ті роки.	108
Радянські видання.	108
Західноукраїнські та діаспорні видання	113
 РОЗДІЛ II. Історія українського перекладу доби національного ренесансу (1920-ті роки) та “великого терору” (1930-ті роки) у заломленні людських доль	
1. Чільні перекладачі міжвоєнного двадцятиліття	124
1.1. Київські неокласикн	124
Микола Зеров	124
Максим Рильський	135
Освальд Бургардт (Юрій Клен)	148
1.2. Валер’ян Підмогильний.	155
1.3. Михайло Рудницький	161
1.4. Павло Тичина	166
1.5. Микола Бажан	173
1.6. Володимир Свідзинський (Свідзінський)	177
2. Перекладацькі родини	186
2.1. Модест і Зінаїда Левицькі	186
2.2. Людмила Старицька-Черняхівська та Вероніка Черняхівська	192
2.3. Наталя Романович-Ткаченко та Наталя Ткаченко-Ходкевич	199
2.4. Дмитро та Марія Лисиченкн	202
2.5. Перец Маркіш (Маркнш), Зінаїда Йоффе, Борис Ткаченко	204
2.6. Іван Кулик і Люціана Піонтек	209
2.7. Сестри Кардиналовські та Сергій Пилипенко	212
3. Перекладачки – визначні громадські діячі.	222
3.1. Ганна Чикаленко	222
3.2. Надія Суровцова (Суровцева)	224
3.3. Софія Куликівна	228

4. Забуті та малознані перекладачі 1920–30-х років	231
4.1. Микола Сагарда	231
4.2. Олександр Левитський	233
4.3. Марія Тобілевич і Домініка Дудар	234
4.4. Леонід Пахаревський	236
4.5. Андрій Ніковський	243
4.6. Михайло Калинович	250
4.7. Михайло Лебединець	254
4.8. Олекса Варавва	258
4.9. Євген Касяненко	259
4.10. Микола Іванов (Іванів)	264
4.11. Вероніка Гладка і Катерина Корякіна	266
4.12. Єлизавета Старинкевич	269
4.13. Ганна Касьяненко	270
4.14. Варвара Чередниченко	270
4.15. Василь Софронів-Левицький	272
4.16. Олександр Сорока	275
4.17. Віктор Вер	277
4.18. Анатоль Волкович	279
4.19. Терень Масенко	281
4.20. Марія Пригара	282
4.21. Леонід Гребінка	284
5. Ставлення славетних перекладацьких імен	290
5.1. Борис Тен	290
5.2. Василь Мисик	293
5.3. Григорій Кочур	297
ПІСЛЯСЛОВО	307
БІБЛІОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА	309
ПОКАЖЧК ПЕРЕКЛАДАЧІВ	319
ПОКАЖЧК ПЕРЕКЛАДЕПНХ АВТОРІВ	335
UKRAINIAN LITERARY TRANSLATIONS AND TRANSLATORS IN THE 1920s–30s (ABSTRACT)	356

ВСТУП

У цьому виданні вперше здійснюється біобібліографічний огляд перекладацького процесу міжвоєнного двадцятиліття у Великій (Наддніпрянській) та Західній Україні. Подається масштабне охоплення перекладацької діяльності українських літераторів на різних політичних мапах тогочасної України – російсько-більшовицькій та польській – в історичному контексті особистої і творчої долі десятків українських митців.

Як відомо, збройний конфлікт між Радянською Росією та Українською Народною Республікою (УНР) у 1917–21 рр. за контроль над колишніми південно-західними губерніями Російської імперії, тобто над українськими землями, – а конфлікт цей був складовою частиною громадянської війни на території колишньої Російської імперії, увійшовши в історію як українсько-радянська (чи українсько-більшовицька) війна, – закінчився поразкою УНР, більшовицькою окупацією України і входженням Української Соціалістичної Радянської Республіки (УСРР) до складу Радянського Союзу в 1922 році. Формально ж це була війна між захисниками незалежної України зі столицею в Києві (УНР) та ірихильниками більшовицької маріонеткової держави – Української Соціалістичної Радянської Республіки (до 1919 р. відомої як Українська Народна Республіка Рад) зі столицею в Харкові.

Західна Україна у 1867–1918 роки входила до Австро-Угорщини. Збройний конфлікт між Західно-Українською Народною Республікою (ЗУНР) та Польською державою у 1918–19 рр., відомий як українсько-польська війна 1918–19 років, закінчився поразкою уряду ЗУНР. Після радянсько-польської війни 1921 року за Ризьким мирним договором, укладеним між РСФФР і УСРР та Польщею, західна частина України відійшла до Польщі, точніше, Західна Волинь і вся Галичина увійшли до складу польської держави, иридунайські землі та Буковина – до Румунії, а Закарпаття – до Чехословаччини. За рішенням країн Антанти Польща окупувала Галичину тимчасово, тому до 1923 р. у Відні иродовжував існувати емігрантський уряд ЗУНР. Проте в березні 1923 р. держави Антанти, зацікавлені у сильній Польщі як буферній державі ироти Радянської Росії, визнали територію Галичини частиною польської держави.

Проте важливо наголосити, що переважна більшість населення Західної України (а тут мешкало більш ніж 5,5 млн. українців, 2,2 млн. поляків і близько 1 млн. євреїв) не визнавала ирав Польщі на Волинь та Галичину. Тому ще 1920 року був організований антипольський рух і створена підпільна Українська військова організація (УВО), яка хоч і була пізніше ліквідована, але саме “українське питання” в Польщі залишалося невіршеним. Адже стрижнем політики польської держави стосовно українського населення була ідея його “полонізації”. Так, 1924 року польська влада заборонила вживання української мови у всіх державних установах, а переважна більшість українських шкіл перейшла на польську мову. Крім того, десяткн тисяч польських військових і цивільних колоністів, т.зв. “осадників”, переїздили до Галичини та на Волинь, отримуючи тут кращі землі та користуючись урядовими кредитами й пільгами. Зрозуміло, що на тлі цих дій польської влади у 1920-ті рр. в Західній Україні зросли прорадянські симпатії, особливо в зв’язку з політикою “українізації” в УСРР, куди в цей період виїхало кілька сотень західноукраїнських інтелігентів, студентів і колишніх старшин січових

стрільців, обдурених радянською пропагандою. Практично всі вони загинули під час репресій, які почались у 1930-ті роки. Так само були знищені на території СРСР і лідери Комуністичної партії Західної України (КПЗУ), утвореної 1923 р. з метою сприяння приєднанню західноукраїнських земель до Радянської України, які необережно критикували колективізацію, голод чи репресії, що відбувались у Радянській Україні протягом 1930-х рр. [за матеріалами видання: 11].

Авторитетний історик українського художнього перекладу Михайло Москаленко так зрештою вплив історичної ситуації на характер та розбіжності у перекладацьких процесах 1920-х рр. на українських землях, розділених між Росією та Польщею: “У 1920-х роках, як і пізніше, діяльність українських перекладачів, природно, так само залежала від історико-культурної та політичної ситуації в Україні. Як відомо, вирішальним історичним чинником у цей період стала поразка українських державних сил у визвольних змаганнях. 1919 р. польська армія здолала опір збройних сил ЗУНР (Західно-Української Народної Республіки), і Галичина та частина Волині були приєднані до Польщі. 1920 року війська Червоної Росії, завдавши поразки УНР (Українській Народній Республіці), остаточно закріпилися на більшій частині української території; був сформований маріонетковий український радянський уряд, який ввів контрольовану ним українську територію до складу московсько-більшовицької імперії. Цей фактичний черговий поділ України між Росією і Польщею зумовив і принципові відмінності історико-культурних обставин по обидва боки Збруча. Щоправда, ці відмінності виявилися не одразу, а поступово, в міру зміцнення більшовицької влади в радянській Україні” [70, с. 1].

Наше дослідження художнього перекладу охоплює і Велику, і Західну Україну, які були розділені кордоном до 1939 року. Але, попри те, що зв'язки між ними були утруднені, принаймні в роки 1920-х років культурно-мистецькі зв'язки існували, в т.ч. і в царині художнього перекладу (переклади мешканців Західної України оприлюднювали у радянських видавництвах та публікували у радянських часописах і навпаки: переклади, зроблені в УСРР, потрапляли на шпальти західноукраїнської періодики та в еміграційні видавництва). Передусім, вартий згадки вплив українського мистецького відродження у Великій Україні періоду “українізації” 1923–29 рр. на процес національного самоусвідомлення українців у Західній Україні (для прикладу, демонстрація львівським іракатним товариством “Соня-фільм” художнього фільму “Тарас Шевченко”, виготовленого в УСРР в середині 1920-х років, дала студії “Соня-фільм” найбільший касовий збір на Галичині). У цей період виразно проявлялось національне піднесення й західноукраїнських митців, ба більше – сформувався національний ідеалізм частини політично наївної західноукраїнської інтелігенції, яка прагнула до об'єднання з великоукраїнцями й була готова назавсім переїхати до УСРР.

Показовим прикладом жертв сталінського терору з Галичини, символом знищення української інтелігенції більшовицьким режимом стала відома родина Крушельницьких: письменник, літературознавець, педагог, міністр освіти УНР, який у жовтні 1919 р. очолював педагогічну місію міністерства з випуску підручників, Антін Владиславович Крушельницький і всі його діти – донька Володимира, сини Іван, Богдан, Тарас та Остап – були знищені “енкаведистами”.¹ У липні 1932 р. Антін Крушельницький переїхав із цілою родиною до Харкова і вже 1934 р. всю родину Крушельницьких репресували.

¹ Працівниками сталінських органів безпеки, відомих під абревіатурою НКВД (Народный комиссариат внутренних дел). Так називався у 1934–46 рр. центральний орган державного управління в СРСР.

До слова, славний слід імені Крушельницьких зберігся у художньому перекладі. Так, батько родини Антін Крушельницький (1878, Ланьцут, Польща – 1937, Сандармох, Карелія), відомий як редактор шкільних хрестоматій з української літератури (Відень, 1919–22), видавець і редактор громадсько-літературних часописів радянофільського спрямування “Нові шляхи” (Львів, 1929–33) та “Критика” (там само, 1933), автор біографічного нариса “Іван Франко” та ін., після падіння УНР емігрував до Відня, де заснував видавництво “Чайка”, навколо якого в рамках проекту видання перекладної літератури об’єднав чимало політичних емігрантів з українських земель. Сам Антін Крушельницький перекладав твори німецького письменника, драматурга, Лауреата Нобелівської премії (1912) Гергарта Гауптмана та інших європейських авторів.

Поет, художник, драматург, мистецтвознавець і літературний критик Іван Крушельницький (1905–1934), який навчався у Віденському університеті та в Карловому університеті у Празі (останній закінчив 1926 р.) й добре знав західноєвропейське мистецтво та підтримував особисті зв’язки з культурними осередками Європи, 1930 року видав у власному перекладі збірку “Ліричні” знаного австрійського письменника Гуго фон Гофманстала, з яким його пов’язували дружні взаємини.

Богдан Крушельницький перекладав твори чеського поета Йозефа Гори (1891–1945), – ці переклади друкувались у харківському місячнику “Червоний шлях”.

Національно-мовні питання гостро стояли і для наддніпрянців, і для галичан, об’єднуючи всіх українців в один народ. У дореволюційні часи в Галичині видавались українською мовою книжки та періодика, зініційовані надднірянцями й заборонені царською цензурою в межах Російської імперії (згадаймо публікацію у Львові перекладених Пантелеймоном Кулішем п’єс В. Шекспіра, випуск газети “Народ” за участю М. Драгоманова тощо).

Але існували й соціальні, психологічні та діалектні відмінності. Були і взаємні розчарування – ще з часів перед Першою світовою війною. Зокрема, цікаві спостереження залишив син лікаря, письменника і перекладача Модеста Левицького Віктор Модестович: “Вражіння від Львова й братів галичан у нас з батьком залишалося сильне, але... не позитивне. Воно ніби й українці і не українці... Достатньо вражало вільне друковане слово, але в якій же мові!.. Особливо в поточній мові ми почувалися цілком чужинцями. І вражала величезна різниця в ментальності на Великій Україні й в Галичині. Вражала не на користь галичан. На нас дивились у Львові як майже на дикунів десь з Сибіру, а ми не знаходили у галичан того нашого щирого донкіхотства в національній сирові. Що ці наші перші вражіння були правильні – довели ближчі знайомства з галичанами по революції 1917–20 рр. Батько боляче відчував ту різницю і пояснював її географічними та історичними умовами, відмінними від наших” [63, с. 26–27].

Маятник антиукраїнської реакції розхитувався між Великою Україною й Галичиною то в один, то в інший бік. Якщо на початку ХХ ст. Західна Україна була територією відносно більшої свободи для українців, то у 1920-х роках – після входження Західної Волині й усієї Галичини до складу польської держави, заіровадження політичн “полонізації” українського населення та заборони української мови в усіх державних установах – ситуація з національним питанням виглядала значно иривабливішою в УСРР, де провадилась політика “українізації”, нехай і поверхова та непослідовна. Звернімося до спогадів того-такн Віктора Левицького, в яких він ділиться враженнями від національної ситуації на Волині наприкінці 1920-х років, – Волинь “під Польщею” істотно відрізнялася від тієї Волині, якою вона була ще перед Першою світовою війною: “Боляче це говорити, але, зрештою, кожна акція викликає реакцію і за національну свідомість волиняків і хомляків треба дякувати... полякам і їх нерозумній політиці. Але цей про-

цес освідомлювання Волині й Холмщини був болісний, боліли й ми з батьком за всі ті зпуцання над нашими людьми. Та й на нас дивилися поляки зверху вниз і підкреслювали всюди свою вищість, де тільки можна було” [63, с. 37]. І коли в Луцьку, де Віктор Левицький оселився разом зі своїм батьком Модестом Пилиповичем, повернувшись з еміграції наприкінці 1920-х років, українська мова викорінювалась, то в радянській Україні в той час виходили друком українські переклади чужомовних творів Модеста і Зінаїди Левицьких.

З початком 1930-х років правляча у Великій Україні партія більшовиків “згорпула” політику толерування українського національного ренесансу, помітно потіснила українську тематику з наукових, видавничих та кіностудійних планів і розгорнула широкомасштабну акцію цькування національних митців, проголошуючи найменший прояв українського патріотизму “буржуазним націоналізмом” та “фашизмом”. У той же час – в умовах розкручування маховика “великого терору” в радянській Україні – західноукраїнські письменники, культурно-громадські та духовні діячі мали все-так порівняно більшу свободу друку й мистецького самовияву. Варто згадати хоч би львівський часопис “Літературно-Науковий Вістник”, довкола якого на початку 1930-х років об’єдналися поети “ираської школи” й де друкувалися вірші та статті “неокласика”-емігранта Юрія Клена. Тогочасні західноукраїнські й еміграційні українськомовні часописи охоче надавали свої шпальти для художніх перекладів, відповідаючи на культурні запити читачів, збагачуючи українськомовну перекладну літературу, зміцнюючи літературні зв’язки українців з Європою та світом.

Завдяки багатовіччю підвижницькій перекладацькій іраці спільно як наддніпрянців, так і Галичан, за 1920–30-ті роки в українських перекладах з’явилися сотні чужомовних творів, окремими виданнями – десятки й десяткі книжок, включаючи багатотомники та перевидання (багатотомні видання здійснювали державні видавництва в УСРР). Публікувались і класичні твори зарубіжних авторів, і модні новинки. У Великій Україні окремі видання художніх творів здійснювались, в основному, на державній харківсько-київсько-одеській книговидавничій базі, хоч і невеликими накладками. Проте завдяки державній системі книгорозповсюдження ця література мала шанс дійти до міських та сільських бібліотек країни, до масового читача.

Всеохопний огляд книжкових та журнально-газетних видань художніх перекладів за вказаний період подається вперше. Такий огляд є нагальним, актуальним і, по суті, міждисциплінарним завданням сучасної української філології, адже перекладна література виступає невід’ємною ланкою національного літературного процесу. Наша мета полягає в тому, щоб панорамно показати широкі розмах перекладацької діяльності українських літераторів у період національного піднесення, чим довести непересічну роль перекладного слова у формуванні літературно-естетичних смаків і знань тогочасного читацького загалу та вагомий внесок українського письменства у культурно-духовне збагачення національної літератури перекладними творами, а також, що не менш важливо, – окреслити в єдності й цілісності перекладацький процес на Великій та Західній Україні, які хоч і були в міжвоєнне двадцятиліття розділені між собою кордоном, але жили спільною ідеєю національного відродження й ірагненням збагатити рідну культуру перекладними творами, донести до українського читача світову класику та сучасну зарубіжну літературу рідною мовою.

Бібліографування українських художніх перекладів 1920–30-х років фактично здійснив, розпочавши їх нарисовий опис, талановитий перекладач, перекладознавець, видатний історик художнього перекладу, один із найкращих знавців української мови М. Н. Москаленко (1948–2006). Справжній подвижник української перекладацької

сирави, Михайло Никонович плапував написати нариси з історії українського художнього перекладу міжвоєнного двадцятиліття, а потім послідовно охопити у своїх нарисах і всю історію художніх перекладів українською мовою аж до найближчого часу, але не встиг здійснити задуманого. У своєму огляді книжкових видань українських перекладів 1920–30-х років ми спираємося на автограф укладеної М. Н. Москаленком бібліографії з його власного архіву, що зберігається у Відділі рукописних фондів та текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Вважаємо також за доцільне подати в рамках першого розділу нашого посібника текст незавершеного нарису М. Н. Москаленка, ирисвяченого описові перекладів 1920–30-х років, над яким Михайло Никонович працював до останніх днів свого життя і автограф якого нині зберігається в архіві М. Н. Москаленка, що в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, адже ця праця М. Н. Москаленка публікуватиметься вперше.

Широка панорама перекладних видань зі слов'янських, західних та східних мов, здійснених у міжвоєнне двадцятиліття, дозволяє стверджувати тогочаспу ренесанспу піднесеність не тільки в оригінальній, а й у перекладацькій творчості українських літераторів, вести мову про їхнє ставлення до перекладацької діяльності як до важливого чинника й органічного компонента національного відродження.

Перекладна література становить собою невід'ємну ланку національного літературного процесу. Колосальні масштаби перекладацької діяльності українських літераторів міжвоєнного двадцятиліття заслуговують на подальше ґрунтовне осмислення, чимало перекладів цього періоду ще чекають на своїх дослідників. У панорамно-оглядовому ракурсі художні переклади 1920–30-х років формату окремих книжкових видань виглядають багаточисельними й різноджерельними, вони доволі повнокровно відтворюють світову літературу для тогочасного українського читача. Чимало серед них і справжніх перлин перекладацької творчості, які не затерлися часовою відстанню, а, навпаки, увійшли в золотий фонд українського канону зарубіжної класики.

Кількісне зростання перекладної літератури на рубежі 1920–30-х років пояснюється кількома причинами. По-перше, свідомим ирагненням представників української інтелігенції, які здобули освіту ще до Жовтневого перевороту й знали по кілька іноземних мов, збагатити рідну літературу перекладними творами (иричому, перекладами займались не лише ирофесійні літератори, а й науковці, педагоги, адміністратори). По-друге, більшовицькою політикою культурного зближення народів СРСР та популяризації серед них російської літератури (саме тоді активно формувався радянський канон російської класики, тож переклади слугували інструментом утвердження цього канону, “м'якою формою” русифікації “братніх народів”). І, нарешті, по-третє, з кінця 1920-х – початку 1930-х років переклад ставав єдиним, бодай і мізерним, джерелом літературного заробітку й можливістю ще якнись час иротривати в літературі для тих українських письменників, які не зробилися відвертими більшовицькими агітаторами, – особливо це стосується старої української інтелігенції, покоління діячів УНР, пильнованих і переслідуваних органами НКВС (рос. НКВД). Після падіння УНР для відомих (і менш відомих) політичних емігрантів, які опинилися на Заході в суворих економічних умовах життя у вигнанні, переклад художніх творів також був і засобом виживання, і способом самореалізації.

Проведене в Першому розділі посібника історико-бібліографічне дослідження перекладацького ироцесу міжвоєнного двадцятиліття доповнюється у Другому розділі біографічними есеїстичними довідками иро перекладачів того періоду: від “найпродуктивніших”, таких як Максим Рильський, Валер'ян Підмогильний, Михайло Рудницький, до цілих перекладацьких родин, видатних громадсько-державних діячів УНР та членів ВУАН, славетних активісток жіночого та громадського руху, відомих

мовознавців, літературознавців, публіцистів, до нині фактично забутих літераторів та перекладачів тієї натхненної, стрімкої та невимовно трагічної епохи.

Відтак Другий розділ посібника став спробою поєднати в панорамному висвітленні перекладацький ироцес тогочася з життєвими шляхами його творців, їхніми особистими долями, втіхами і стражданнями. В контексті осмислення творчих, ирофесійних і суто людських доль українських літераторів, учених, державних та громадських діячів, які зробили свій внесок у царипу художнього перекладу, перекладна література постає не лише інтегральною частиною цільової національної літератури, але й невід'ємною гранню культурно-духовного буття української нації, а разом з тим – і важливим штрихом чи навіть центральною рисою у творчому портреті багатьох українських митців тогочася, чий імена сьогодні необхідно повернути із забуття.

Тож у Другому розділі висвітлюються ключові аспекти біографій, наукова та художньо-перекладацька спадщина обдарованих українських літераторів 1920-х років, у т.ч. непересічних учених, мовознавців, наукових співробітників тогочасної Всеукраїнської академії наук (ВУАН), які були долучені до підготовки загальних перекладних та галузевих словників у 1920-ті й на початку 1930-х років і які пізніше стали жертвами більшовицьких репресій ироти української інтелектуально-ипрофесійної еліти. Так, любов до української мови і культури, спільна сирава художнього перекладу об'єднали талановитих лінгвістів та вчених інших напрямків навколо видатного ироекту того часу – “словника живої української мови”, над яким ирацював Інститут Наукової Української Мови ири Всеукраїнській академії наук. Ця блискуча команда членів Академії змогла упорядкувати та відредагувати в 1920-ті – на початку 1930-х років понад п'ятдесят загальних та спеціальних словників, включаючи двомовні російсько-українські словники обох типів, більшість із яких були знищені в 1933 році, а низка інших також будуть знищені радянською владою до кінця 1930-х років.

Для подальшого адекватного розуміння матеріалів цієї книжки, завданням якої є об'єктивний опис того, ЩО і КИМ було зроблено в галузі художнього перекладу за 1920–30-х років, коиче важливо чітко з'ясувати наступне. Якщо на початку 1920-х років твори реиресованих радянською системою авторів (таких як М. Гумільов, Г. Чуиринка й ін.) ще могли з'являтися друком, то з початку 1930-х вирок щодо автора і/чи перекладача автоматично означав заборону всіх його книжок усіма мовами. Звідси (за умови фізичної відсутності інших версій) – по-перше, поширена ирактика анонімного видання перекладів, як-от у хрестоматіях О. Білецького, яка взагалі стала масовою у 1940-ві роки, тільки тоді тексти реиресованих вже й редагували до невпізнанності; по-друге, підписування перекладів чужими ирїзвищами (скажімо, як це зробив Б. Петрушевський під Зеровським перекладом “Бориса Годунова” О. Пушкіна); по-третє, термінове виготовлення нових версій – нехай гірших, але інших (докладніше иро це див. монографію М. В. Стріхи “Український художий переклад: між літературою і націтворенням” [120, с. 206–207]).

Автор цього посібника, який складається з біобібліографічних матеріалів до курсу “Історія перекладу”, ирисвячених перекладацькому процесу 1920–30-х рр., своєю цільовою аудиторією вбачає філолога широкого профілю: передусім, перекладознавця (особливо, історика перекладу), а також літературознавця, історика української та світової літератури. Корисним він буде і для істориків, журналістів, культурологів та політологів.

РОЗДІЛ І

ІСТОРИКО-БІБЛІОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ
ПЕРЕКЛАДАЦЬКОГО ПРОЦЕСУ
МІЖВОЄННОГО ДВАДЦЯТИЛІТТЯ

1920-ті – початок 1930-х років небезпідставно можна назвати періодом розквіту перекладацької справи, яка за умови подальшого природного розвитку літературного іроцесу в Україні обіцяла висіятися значно багатшим перекладацьким досвідом, більшим розмаїттям шкіл і концепцій, ніж ті, що вціліли в лещатах режиму. Адже вииробовували себе в перекладацтві десяткн й десяткн талановитих українських письменників. Окрім неокласиків, тоді формували свою перекладацьку майстерність і В. Мисик, і М. Йогансен, і П. Тичина, і М. Бажан, і Л. Первомайськнй, і Ю. Шпол (М. Яловий), і Г. Шкурупій, і М. Терещенко, і Т. Масенко, і В. Свідзинськнй, і К. Поліщук, і М. Ірчан, й І. Кулик, і багато інших обдарованих поетів, ирозаїків, літераторів. Пам'ять иро перекладацьку гілку українського ренесансу в наші дні відновлюється, але не так інтенсивно, як на це заслуговують і сиравжні майстри, і скромніші, проте помітні й до-свідчені ирацівникн на ниві художнього перекладу (як-от С. Буда, Б. Петрушевськнй, Б. Козловськнй, М. Іванов, О. Косач-Кривинюк), – реиресовані, забуті й просто мало-відомі, з понівеченими долями, нездійсненими задумами, втраченими рукописами; ті, хто вже зробив собі ім'я, й ті, хто не встиг утвердитись, не виявив свого таланту повною мірою, але сумлінно доклав свою частку ираці до перекладацької справи.

Вже в період Хрущовської відлиги першим почав повертати пам'ять иро перекладацьку гілку Розстріляного Відродження Г. П. Кочур – учень М. К. Зерова, сучасник і учасник літературного ироцесу 1920–30-х років. Його ґрунтовні статті, присвячені перекладацькій справі тих часів, нещодавно були передруковані в ювілейному двотомнику праць Г. П. Кочура (виданому до 100-річчя від дня народження) [55; 56]. Вказане видання є вагомим внеском в історію українського художнього перекладу і фактично викопує роль першої енциклопедії з перекладацької сирави в Україні, особливо стосовно 1920–30-х років.

1. Загальний огляд перекладацької діяльності українських літераторів у 1920–30-ті роки

Серед розмаїття тогочасних перекладачів зустрічаються як відомі раніше імена (приміром, С. Васильченко, Н. Романович-Ткаченко, Х. Алчевська, М. Вороний, С. Буда, Л. Пахаревськнй, М. Чернявський), так і нові (М. Зеров, М. Рильський, О. Бургардт, П. Филипович, В. Підмогильний, Борис Тен, В. Мисик, Г. Кочур та десяткн інших). Зокрема, до иредставників попереднього літературного покоління належав Володимир Самійленко, в перекладі якого в зазначений період вийшли “Тартюф” Мольєра, іспанська ироза (деякі твори Вісенте Бласко Ібаньєса), поезії Ади Негрі. Разом з тим, дещо з раніше перекладеного В. Самійленком з'являлося вже в нових перекладах. Так, 1933 р. у перекладі С. Буди виходять “Вибрані пісні” П.-Ж. Беранже, якого раніше перекладав В. Самійленко.

З поетичних авторитетів, які в той час відзначились і в галузі перекладу, не можна иромипути такнх імен, як Володимир Свідзинськнй, Дмитро Загул, Василь Бобинськнй і, звичайно ж, Павло Тичина. В. Свідзинськнй – перекладач Гесіода, Арістофана, В. Гюґо, О. Пушкіна. В. Бобинський перекладав французькнх поетів. Д. Загул і В. Кобилянський – перекладачі німецькнх поетів, зокрема Й. В. Гете, Й. Ф. Шіллєра, Г. Гайне. Так, иротягом 1930–33 років вийшли чотири томи творів Гайириха Гайне (із запланованих п'яти) – виключно в перекладах Дмитра Загула, який ще раніше

разом із своїм приятелем, талановитим поетом В. Кобилянським зробив переклади для “Повного збірника творів Гайнріха Гайне” (1918–19 рр. з’явилися три частини першого тому цього збірника). Однак для п’ятитомника Д. Загул підготував або зовсім нові переклади, або ґрунтовно перероблені. В 1920-ті роки було опубліковано кілька перекладацьких праць Д. Загула, зокрема, “Вибір німецьких балад” (1927 р.), переспів поеми Дж. І. Байрона “Мазепа” (1929 р.). За його редакцією також анонсувався вихід шеститомного видання творів Й. Ф. Шіллера, десятитомника Й. В. Гете, але ці наміри Загулові вже не дали змоги здійснити.

Окремою темою для дослідження можуть бути переклади Павла Тичини, чия поетична індивідуальність своєрідно відбивалася і на тому, що він перекладав. Переклади Тичини з О. Тумаяна, О. Блока, М. Богдановича, Я. Коласа, А. Акопяна, Р. М. Рільке й ін., виконані в 1920–30-ті рр., є самобутньою сторінкою в історії українського перекладацького мистецтва.

З’являються десятки перекладів з європейських, слов’янських та східних мов. Зокрема, у Харкові на початку 1926 р. була заснована Всеукраїнська наукова асоціація сходознавства (ВУНАС), з філіями в Києві та Одесі, яка поряд з дослідницькою роботою також розгорнула видавничо-перекладацьку діяльність. Проте багато масштабних напрацювань цієї асоціації залишились нездійсненими. Так, 1934 р. була підготовлена до друку об’ємна “Антологія староіндійської літератури” в перекладах визначного професора-індолога П. Г. Ріттера із вступною статтею О. І. Білецького, яка довгий час лишалась у рукопису. З перекладів Павла Ріттера тоді були опубліковані лише деякі вірші Рабіндраната Тагора та староіндійська поема-елегія Калідаси “Хмара-вістун” (із санскриту, 1928 р.).

Щоправда, накладі видань 1920–30-х років були відносно невеликими (порівняно з накладом української прози того ж часу, до речі, сьогодні ці накладі ще в кілька разів менші!): “Роман про Трістана та Ізольду” Ж. Бедьє у перекладі М. Т. Рильського (1927 р.) – 3100 примірників, “Мадам Боварі” Г. Флобера в перекладі О. Бублик-Гордон (1930 р.) – 4000 примірників, збірка “Французькі класики XVII століття”, до якої входять “Мистецтво поетичне” Буало, “Сід” Корнеля, “Мізантроп” Мольєра та “Федра” Расіна в перекладах М. Т. Рильського (1931 р.) – 3000 примірників.

Масштаби видання зарубіжної літератури (переважно класиків) висували потребу у значній кількості перекладачів з різних мов. Характерним для тих часів було те, що поряд із перекладачами-професіоналами перекладацькою діяльністю займалося чимало письменників, – окремі з них досягли в цій справі вершин професіоналізму, сформувавши українську школу художнього перекладу. Передусім у цьому зв’язку слід згадати Максима Рильського в галузі поезії й Валер’яна Підмогильного в галузі прози.

За нетривалий період розквіту українського книговидання окремі перекладачі встигли наскладати з власних перекладів по цілій бібліотечці. Найпомітніший серед таких працюючих перекладачів прози – Валеріан Підмогильний. Він дебютував як перекладач 1925 р. перекладами оповідань Анатолія Франса – свого найулюбленішого письменника. Приблизно за одне десятиліття в його перекладі вийшли друком такі твори: “Кандід, або Оптимізм” Вольтера (1927 р.), “Черниця”, “Небіж Рамо”, “Жак-фаталіст та його пан” Д. Дідро (двотомник, 1933 р.), “Про людипу” Гельвеція, “Батько Горіо”, “Кузен Понс” і “Кухня Бета” Оноре де Бальзака (Підмогильний готував до видання і багатотомне зібрання творів Бальзака, перший том якого з’явився 1931 р. за його редакцією), “Коломба” П. Меріме (1927 р.), “Листи з вітряка” А. Доде, “Любий друг”, “Сильна, як смерть”, “Щоденник на воді” та “Монт-Оріоль” Гі де Мопассана (як учасник десятитомного видання творів Мопассана за редакцією проф. С. Савченка), “Таїс”

(1927 р.), “Корчма королеви Педок” (1929 р.), “Пінгвінський острів”, “На білому камені”, “Вербовий манекен”, “Тіиивий берест” А. Франса (останні чотири твори увійшли до зібрання творів А. Франса, розпочато 1930 р. й розраховано на 24 томи, яке почало виходити за редакцією В. Підмогильного), “Атака автобусів” Ж. Ромена, “Оповідання” П. Ампя, повість “Життя А-Кі” китайського класика Лу Сіня (з французької мови). Перекладацька доля Валеріана Підмогильного була типовою: його творчий доробок, в тому числі й перекладний, надовго зник з літератури разом з ім’ям письменника.

Майстер літературної мови, В. Підмогильний і в перекладах виявив себе як тонкий, вправний стиліст. За проникливим спостереженням Григорія Кочура, “Підмогильному доводилося виступати в багатьох випадках піонером: він мусив перший знаходити відповідники для багатьох термінів, синтаксичних зворотів, тонкощів стилістики. І в багатьох випадках він переможно виходив з цих труднощів. Мова його перекладів, а надто пізніших, надзвичайно багата і барвиста й одночасно дуже природна” [57, с. 115].

1920-го року з’явилась “Антологія римської поезії” М. К. Зерова, до якої входили 22 переклади з шістьох авторів. Водночас це був початок великої, незавершеної праці Зерова над перекладанням античних митців, якої поет не припиняв до кінця свого життя, що увірвалося разом з коротким періодом поживлення літературного процесу й відносно сприятливого політичного клімату. Сергій Єфремов високо оцінив цю книжку в своїй “Історії українського письменства”, написавши про її автора наступне: “Не дилетантом заходиться він біля своєї праці, а озброєний солідною підготовкою, і це, разом зі справжнім поетичним хистом, дало прегарні, немов ковані, переклади, що староримський побут влучно зодягають в одягу українського слова” [цит. за публікацією: 59, с. 209]. Це свого роду символічна праця. Зеровську антологію можна розцінювати як гідний наслідування приклад, як своєрідний дороговказ, мистецький орієнтир для розвитку перекладацької майстерності.

За спогадами Г. П. Кочура, 1921 р. група київських поетів почала працю над антологією французької поезії ХХ ст., але ця праця не була завершена. 1924 р. вийшла окремою книжкою тільки вступна стаття до цієї антології М. Я. Калиновича під назвою “Шляхи новітньої французької поезії”. Пізніше, в 1928–30 рр. за редакцією С. В. Савченка та М. К. Зерова готувалася до видання антологія нової французької поезії – від “романтичного декадансу” (Теофіль Готьє, Ж. де Нерваль) до останніх днів, але вже підготовлена книжка не вийшла друком. У ній М. Зеров виступав не тільки як перекладач парнасців, але й у “трохи несподіваному амплуа: поруч з класичним Л. де Лілем у нього бриніла зухвала пісенька Ш. Кро про копчений оселедець <...>, у нього чудово звучав Верхарн, верлібром він перекладав Дюамеля” [52, с. 84]. До антології мали увійти переклади й інших неокласиків. Тут, за висловом Г. П. Кочура, “М. Рильський змагався з Зеровим у відтворенні сонетів Ередія, перекладав Верлена і Реньє”. [52, с. 84] До речі, до участі в антології були залучені й західноукраїнські поети (за спогадом Г. П. Кочура, “вірші Кро надіслав М. І. Рудницький, деякі поезії Рембо повинні були йти в перекладі В. Бобинського” [52, с. 84]. М. Драй-Хмара зробив для антології переклади з Ш. Бодлера, Т. Готьє, Леконта де Ліля, С. Малларме, П.-М. Верлена, П. Клоделя, Ж. Лафорга та ін. Працював над перекладами до цієї антології й Борис Тен, розквіт перекладацької діяльності якого припав на повоєнні роки (для вказаної антології він перекладав таких поетів, як Е. Верхарн, П.-М. Верлен, Ф. В’еле-Гріфпен та ін.). Переклади Бориса Тена (а це п’ять віршів А. Шеньє та кілька пісень Великої французької революції) також увійшли до третього – і єдиного виданого з п’яти запланованих – тому “Хрестоматії з історії західних літератур”, яку впорядковували Олександр Білецький та Микола Плевако, виданого 1931 року [137].

Г. П. Кочур не проминав нагоди вказати на майстерність Зерова-перекладача. Зокрема, у статті “Майстри перекладу” висловлено високу оцінку мовностилістичної природності Зеровських перекладів поряд з їх змістовою точністю, вказано на те, що вони по-справжньому втілюють якісно нову сходинку в розвитку українського поетичного перекладу: “Простежуючи еволюцію перекладацької манери М. Зерова, можна дійти висновку, що з бігом часу він досягав щоразу більшої точності у відтворенні всіх особливостей оригіналу, в тому числі й ритмічних. Але природністю мови він не поступався ніколи. Переклади Зерова з римських поетів – це гордість українського перекладацького мистецтва, школа й дороговказ для тих, хто пізніше брався привласнювати античних авторів українській літературі” [57, с. 111]. Переклади Зерова “прищеплювали українській поезії навички до строгої класичної форми, традиції посиленої роботи над словом, над віршовою технікою” [57, с. 111].

Як співредактор М. Зеров готував переклади до трьох нездійснених видань: вищезгаданої антології французької поезії, збірки поезій П.-Ж. Берайже (яку він готував разом з П. Филиповичем і М. Рильським) та збірки перекладних сонетів, маючи намір представити найвидатніших сонетистів світу. Проявив себе М. Зеров і як редактор чужих перекладів, удосконалюючи українську стилістику таких творів, як “Кандід” Вольтера (переклад В. Підмогильного), “Місячна трилогія” Юрія Жулавського (власне, третя частина трилогії, яку переклав Борис Тен, підписавшись “В. Томашівський”). Як засвідчив М. Рильський у передмові до свого перекладу “Пана Тадеуша” А. Міцкевича (перше видання 1927 р.), М. Зеров був корисним, невтомним порадиником для багатьох тогочасних перекладачів.

З російської літератури також виходило чимало перекладів, над якими працювали найпомітніші на той час майстри. Так, збірку поезій Валерія Брюсова уклали М. Зеров, М. Рильський та П. Филипович. Цей задум виник ще 1923 р., коли літературна громадськість відзначала п’ятдесятпріччя В. Брюсова: до цієї дати й готувався вихід збірки перекладів його поезій з передмовою Бориса Якубського, приятеля й однодумця неокласиків; однак поява книжки затрималась – і збірка вийшла вже після смерті Валерія Брюсова.

1927 р. до дев’яносторіччя загибелі Олександра Пушкіна вийшли його “Вибрані твори” в перекладах неокласиків з передмовою П. Филиповича “Пушкін в українській літературі”. П. Филипович, перекладацький доробок якого був відносно невеликий, окрім вже згаданих поезій В. Брюсова та О. Пушкіна, перекладав також Є. Баратинського, О. Барб’є, П.-Ж. Берайже, Ш. Бодлера. В цьому ж виданні поряд із П. Филиповичем та М. Зеровим (який, до речі, перекладав не тільки лірику, а й прозу О. Пушкіна, лірику М. Лермонтова, твори І. Буніна, М. Гоголя, А. Чехова) як один з перших перекладачів О. Пушкіна в українській літературі радянського періоду виступив і М. Рильський.

Друге, доповнене видання вибраних творів О. Пушкіна з’явилося 1930 року. В цьому виданні дебютував як перекладач Василь Мисик. Тут поряд із перекладами таких визнаних майстрів, як М. Вороний, М. Зеров, П. Филипович, М. Рильський, М. Драй-Хмара, розмістилися і три переклади В. Мисика. А через два роки в перекладі та з передмовою В. Мисика окремою збіркою вийшли “Пісні та поеми” Роберта Бернса. Крім перекладів з О. Пушкіна (серед них “Цигани”), Михайлові Драй-Хмарі належать переклади з М. Лермонтова (в т.ч. “Демон”). 1929 р. в перекладах і зі вступною статтею М. Драй-Хмари вийшла збірка поезій Максима Богдановича – перша збірка цього білоруського поета українською мовою; перекладав він і чеських поетів, працював над перекладами “Калевали” та “Божественної комедії” Данте, але не встиг завершити цієї праці.

1929 р. у видавництві “Книгоспілка” розпочалося тритомне видання “Вибраних творів” Антона Чехова, в якому взяли участь найкращі тогочасні перекладачі: М. Зеров, Б. Антоненко-Давидович, В. Підмогильний, Д. Тась (справжнє ім’я – Дмитро

Михайлович Могілянський). Максим Рильський виступив тут у ролі стилістичного редактора. Надзвичайно сумлінні, вдалі стилістичні правки Рильського до цього видання Григорій Кочур назвав “дуже повчальним зразком блискучої редакторської роботи” [58, с. 101]. Сам Рильський прочитав доповідь про принципи своєї праці на засіданні, присвяченому 25-річчю смерті А. Чехова. Ця доповідь була надрукована в другому томі вказаного видання під назвою “Чехов по-українському”. Однак, і це видання також не було закінчене: вийшли тільки два томи.

До перекладання творів Миколи Гоголя долучилися представники різних поколінь і літературних шкіл. Цей повною мірою український, як і російський, класик став містком між старшими (як-от Степан Васильченко, в перекладі якого 1930 р. вийшли “Оповідання” М. Гоголя) і молодшими перекладачами (як-от Максим Рильський чи Андрій Ніковський (псевд. А. Василько), в чіх перекладах того ж 1930 р. вийшли “Повість про те, як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем” і “Тарас Бульба” відповідно).

У другій пол. 1920-х – першій пол. 1930-х рр. вийшло чимало багатотомних видань зарубіжних класиків: 1927–30 рр. – повна збірка творів Джека Лондона (за редакцією Освальда Бургардта), десятитомник Гі де Мопассана (за редакцією проф. С. Савченка), 1929–32 рр. – двадцятисемитомник Еміля Золя, 1930–33 рр. – вісім томів “Творів” Анатолія Франса із задуманих 24 томів (за редакцією В. Підмогильного), також окремо вийшли три більші твори й три збірки оповідань А. Франса. На першому томі припинилося видання “Вибраних творів” Оноре де Бальзака (1934 р.), хоч окремими виданнями його твори виходили в ті роки кількаразово. Видання творів Гюстава Флобера увірвалося на двох томах (“Мадам Боварі” та “Саламбо”). З’явився в друці двотомник творів Дені Дідро (1933 р.). Окремими томами виходили твори Мольєра, Вольтера, П. Меріме, Ж. Верна та ін. Перекладалися й твори третьорядних, але популярних у ті часи авторів на кшталт П. Ампа, якого переоцінювали як ледь не єдиного по-справжньому сучасного пролетарського письменника. І все ж, твори сучасних письменників перекладалися рідше, ніж класиків (перший том роману “Жан-Крістоф” Р. Роллана, роман “Грозова ніч” Ж. Дюамеля, оповідання Ж. Ромена).

Редакторами названих видань та авторами вступних статей були такі видатні літературознавці, як О. І. Білецький, С. В. Савченко, С. І. Родзевич.

Видатний мовознавець, літературознавець, дослідник перекладу Олександр Іванович Білецький (1884, Казань – 1961, Київ) увійшов в історію перекладної літератури і як упорядник, і як автор вступних статей до перекладних творів. Так, у супроводі статті О. І. Білецького вийшов переклад “Таргантюа і Пантагрюеля” Ф. Рабле (щоправда, неповний) у виконанні напрочуд працюючого, вправного перекладача Миколи Іванова, який також перекладав твори Ж. Верна, А. Доде, В. Гюго, Г. Уеллса, Дж. Свіфта, М. де Сервантеса та ін. Син Олександра Івановича – Андрій Олександрович Білецький – сьогодні майже невідомий як перекладач художніх творів. А йому належить переклад роману Жюль Верна “Від Землі до Місяця” (видозмінена назва роману “Подорож на Місяць”), який був оприлюднений 1935 року в харківсько-одеському “Дитвидав”. Цей роман класика жапру фантастики вийшов 1928 року під назвою “Подорож на Місяць” у видавництві “Український робітник”. Тоді переклад здійснили Леонід Пахаревський і Н. Пихова, однак в подальші роки ім’я Леоніда Пахаревського вилучили з літератури, тож постала потреба в новому перекладі, який і зробив Андрій Білецький. Йому належить також переклад роману Вальтера Скотта “Квентін Дорвард” (Харків – Одеса: “Дитвидав”, 1936; перевидання було здійснене 1956 року).

З сучасної літератури в 1920-ті рр. багато перекладався великий бельгійський поет Еміль Верхарн, чия творчість була надзвичайно популярною в той час. 1922 року

Микола Терещенко підготував в українському перекладі збірку поезій Е. Верхарна, яка містила близько двох десятків поетичних творів. Це було перше окреме видання, що знайомило українського читача з творчістю Верхарна, поодинокі вірші якого з'являлися друком в українській періодиці й раніше, але не могли скласти цілісного уявлення про його творчу манеру. Вказана збірка – в розшпреному перекладачем вигляді, з переробленими й поліпшеними перекладами – була перевидана 1927 р. Частковою реалізацією ще одного творчого задуму М. Терещенка – дати у власних перекладах антологію французької поезії від найдавніших часів до сучасності – стали поодинокі нублікації в часописі “Життя й революція” та в окремих збірках (зокрема, В. Гюго, Л. Арагона).

На рубіж 1920–30-х років припадає пік випуску перекладної літератури в радянській Україні. Якщо в 1928–29 рр. лідувала харківська “Книгоспілка”, то 1930 р. (злившись із “Книгоспілкою”) домінувало Державне видавництво України. Причому виходили друком різновартісні твори зарубіжних письменників, у т.ч. чимало книжок-метеликів на одне оповідання забутих нині авторів, як-от: Джеймс Вотермен. “Боягуз”. Опов. Перекл. Марія Рябова та Григорій Оберемок (Х. – Одеса: “ДВУ”, 1930, 40 с.); Ф. Марс. “Дикий газ”. Опов. Перекл. Марія Рябова і Григорій Оберемок (Х. – Одеса: “ДВУ”, 1930, 28 с.); “На чужині”. Опов. Перекл. Марія Рябова (Х.: “ДВУ”, 1930, 24 с.); “Шибай-голова”. Опов. Перекл. Марія Рябова (Х.: “ДВУ”, 1930, 22 с.); Віл Мек Мегон. “Перекичик”. Опов. Перекл. Марія Рябова (Х. – Одеса: “ДВУ”, 1930, 28 с.); С. Олдін. “Джим”. Опов. Перекл. Я. Мексін (К.: “Культура”, 1930, 12 с.); А. Стефенсон. “В приймах у шкільного колективу”. Перекл. Пантелеймон Ковальов (К.: “Культура”, 1930, 46 с.); Узда (Луїза Рам’є). “Мовчання”. Опов. Перекл. С. Якимович (К.: “Культура”, 1930, 24 с.); “Не сказала!” Опов (Х.: “ДВУ”, 1930, 18 с.); М. Рансмайер. “У чорній фашистській Баварії”. Опов. (Х.: “Молодий більшовик”, 1931, 32 с.).

У цьому різнобарв’ї оповідних творів траплялися й інші форми малого жапру, зокрема, одноактівки та сцени: Луїс Інфанте, Мігель Пріето. “Оборона Мадрида” Фарс для лялькового театру. Перекл. Максим Рильський (К.: “Радянська школа”, 1939, 8 с.); Альф Рабатц. “Червона повідь”. Сцени. Перекл. з нім. Ірина Стешенко (Х.: “Рух”, 1931, 24 с.).

А з-поміж зарубіжних авторів онублікованих у той-таки період повістей та романів теж немало забутих у наші дні письменників. Назвемо деякі з видань цього штибу: Гарі Домела. “Самозваний принц. Життя і пригоди Гарі Домела. Власноручно написані ним самим у тюрмі в Кельні” (Х.: “ДВУ”, 1928, 260 с.);² Капітан д’Анрі. “В полоні морському”. Повість. Перекл. М. Зубаровський (Х.: “Книгоспілка”, 1928, 340 с.); М. Грен. “Чорний месник”. Перекл. Надія Янко-Триницька (К.: “Час”, 1929, 128 с.); Афім Асанга. “Чорна хвиля. Негрський роман”. З нім. перекл. О. Довгопіл (Х.: “ДВУ”, 1929, 196 с.); А. Алорж. “Небо проти землі”. Наук.-фантаст. роман. З фр. перекл. М. Романенко (Х.: “ДВУ”, 1929, 157 с.); Густав Янсон. “В Пільмі”. Роман. З нім. перекл. Охрім Соболів (Х.: “ДВУ”, 1929, 198 с.); Ален Лобро. “Ян-Метис”. Повість. Перекл. Микола Іванов (Х.: “ДВУ”, 1930, 156 с.).

Варто згадати, що художньо невибагливі пропагандистські твори виходили у 1920–30-ті роки не лише на території радянської України, а й у зарубіжних прорадянських видавництвах, на підтвердження чого можемо навести таке джерело: А. Лянгман. “Зрадник”. Робітнича драма. Перекл. Мпрослав Ірчан (Вінніпег, 1925).

² За сюжетом цього твору на початку 1930-х років у Свердловському театрі музичної комедії була поставлена оперета під назвою “Гаррі Домела”.

Протягом 1935–40 рр. інтенсивність видання перекладної літератури спадає. Прикро, що залишаються невиданими підготовлені до друку рукописи, незавершеними багатомні видання, розпочаті раніше. Так, із п'яти занланованих томів “Хрестоматії з історії західних літератур”, яку впорядковували О. І. Білецький та М. А. Плевако, світ побачив лише третій том (1931 р.). З відомих політичних причин переклади почали нерідко друкуватись анонімно. Так вийшли, наприклад, “Легенда про Уленшпігеля” Шарля де Костера (1937 р.) із зазначенням: “переклад за редакцією Татаринова”, “Борис Годунов” О. Пушкіна (переклад Миколи Зерова, який вміщено у двотомнику Пушкіна 1937 р. під прізвиськом Б. Петрушевського, який підписався під цим перекладом, по-перше, щоб той міг вийти друком, а по-друге, щоб передати гонорар дружині Миколи Костьовича – Софії Федорівні Зеровій). Зібрання творів Дж. Лондона, О. де Бальзака, Г. Гайне залишились незакінченими, а зібрання творів Й.-В. Гете, Й.-Ф. Шіллера, М. Лермонтова так і не побачили світ. Окремі масштабні проекти, все ж таки, були здійснені, зокрема, в 1937 р. вийшов двотомник творів О. Пушкіна, “Витязь у тигровій шкурі” Ш. Руставелі в перекладі Миколи Бажана, “Орлеанська дівка” Вольтера в перекладі М. Рильського, поема “Німеччина (Зимова казка)” Г. Гайне в перекладі Л. Первомайського.

За цей час з'являється ще кілька примітних нових публікацій, зокрема, “Хрестоматія західноєвропейської літератури для середньої школи” (1936 р.; перевидання 1937 р.), хрестоматія “Антична література. Зразки старогрецької та римської художньої літератури” (1938 р.) в упорядкуванні О. І. Білецького, твори сучасної літератури (для прикладу, антивоєнний роман “Вогонь” А. Барбюса), окремі твори класиків (О. де Бальзака, Ф. Стендаля, В. Гюго). Однак розмах видавничої діяльності звужується. При цьому деякі твори перекладалися вдруге. Зокрема, “Батько Горіо” О. де Бальзака (шкільне видання в перекладі Єлизавети Старинкевич), роман “Любий друг” Гі де Мопассана (у перекладі Володимира Державина), – попередні якісні переклади обох цих творів В. Підмогильного не могли з'явитися друком через загибель перекладача в радянських концтаборах. 1940 р. вийшов перший том “Творів” П. Меріме (в перекладі Сергія Буди).

Теорія перекладу розвивалася поруч із практикою. Це засвідчують численні статті та рецензії неокласиків і близьких до них літераторів, таких як С. Родзевич, С. Савченко, А. Ніковський, В. Державин та ін., у яких розглядалися актуальні проблеми перекладання. Як влучно висловився про неокласиків Г. Кочур у своїй фундаментальній статті “Перекладацький доробок неокласиків”: “До кожного з них можна застосувати латинське означення “*poeta doctus*” – учений поет, бо вони були не лише поети, а ще й критики та історики літератури, не тільки перекладачі, але й теоретики перекладу” [59, с. 208]. Так, ще один з п'ятірного грона неокласиків – Освальд Бургардт, про якого досі тут не згадувалося, – автор не лише численних поетичних перекладів з німецької, французької, англійської мов, а також нублікацій про творчість західноєвропейських поетів (зокрема, про англійського лірика П. Б. Шеллі). О. Бургардт друкував літературно-критичні та перекладознавчі статті, рецензував твори українських письменників (оповідання В. Підмогильного, поезії М. Драй-Хмари, О. Журливої та ін.), переклада зарубіжних творів, зокрема, оповідання А. Франса в перекладах В. Підмогильного (Київ: “ДВУ”, 1925).

Крім неокласиків, розвиткові українського перекладознавства в 1920–30-ті роки прислужилося немало тогочасних літераторів і літературних критиків, як-от Григорій Майфет та Іван Кулик – засновники української критики в галузі англійської шевченіани [64], Володимир Державин, Майк Йогансен та ін.

Зокрема, Володимир Державин (перекладач творів Гі де Мопассана, Ч. Дарвіна, Лонга й ін.) був знаний і відомому російському теоретикові Андрію Федорову,

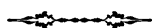
співавтору разом з Корнієм Чуковським вельми популярної праці “Искусство перевода” (Чуковському належить розділ, присвячений перекладові прози, Федорову – розділ про переклад поезії), вперше виданої 1930 р., в якій він робить посилання на “харківського теоретика” перекладу В. Державина (зокрема на його публікацію в журналі “Плужанин” за 1927 р., № 9). Особливо багато В. Державин як рецензент друкувався в харківському часописі “Червоний шлях”, менше – в київському часописі “Життя й революція”, а в харківському часописі “Критика” вів розділ “Новинки зарубіжної літератури”, де друкував свої рецензії на перекладні й неперекладні твори зарубіжної белетристики. В харківському часописі “Красное слово” з’являлися рецензії В. Державина на російськомовні переклади творів українських письменників (П. Паича, М. Хвильового та ін.). Спорадично його рецензії на переклади зарубіжної літератури російською мовою з’являлись і в журналах “Пролетарий” та “Харьковский рабочий”.

Протягом 1920–30-х рр. В. Державин писав вступні статті до українських перекладів зарубіжних класиків, зокрема до “Декамерона” Дж. Бокаччо (Харків: “ДВУ”, 1929), рецензував переклади зарубіжних творів (“Хрестоматію з історії західних літератур” за ред. О. Білецького та М. Плевака, п’єсу “14-те липня” Р. Ролана, філософську повість “Кандід, або Оптимізм” Вольтера, роман “Життя” Г. де Мопассана, поеми Е. Верхарна, оповідання Дж. Лондона, роман “Дев’яносто третій рік” В. Гюго, драму Й.-Ф. Шіллера “Вільгельм Телль”, комедії Мольєра, твори О. Пушкіна, М. Гоголя та ін.), в т.ч. й російськомовні переклади (“Поетику” Аристотеля тощо), літературно-критичні есе та кииги з теорії й історії літератури, в т.ч. російськомовні, франкомовні та німецькомовні видання.

Зокрема, в харківському часописі “Червоний шлях”, у якому незрідка друкувались поетичні переклади неокласиків (сонети Ж. Ередія та фрагмент із поеми Лукреція Кара “Про природу (речей)” у перекладах М. Зерова, поезії Леконта де Ліля, М. Богдановича в перекладах М. Драй-Хмари, поезії С. Малларме, А. Міцкевича, Н. Ушакова в перекладах М. Рильського, поезії П. Б. Шеллі, Е. Верхарна, А. Рембо, Й. Вінклера й ін. у перекладах Освальда Бургардта), знаходимо рецензії В. Державина на такі кииги: “Техника писательского ремесла” та інші праці В. Шкловського, “Введение в этническую психологию” Г. Шпета, “Формальный метод в истории литературы” Б. Енгельгардта, “Теория романа” Б. Грифцова, “Задачи искусствovedения. Вопросы теории пространственных искусств” Д. Недовича, “Язык и общество” Р. Шора, “Теория литературных стилей” П. Сакуліна, зб. “Современная литературная Украина” за редакцією А. Гатова та С. Пилипенка, зб. “Прпрода новелі” Г. Майфета й ін. Широко рецензував В. Державин і художні твори українських письменників (зокрема, збірку поезій В. Свідзинського “Вересень”, роман Є. Плужника “Недуга”, збірки поезій Г. Косяченка “Віхоли” та “Шторм”, п’єсу І. Микитенка “Іду”, поетичні збірки В. Поліщука “Металевий тембр: Поезії індустріальної доби” та “Геніальні кристали”, історичну повість К. Гриневичевої “Шеломи в сонці” й інші твори).

Поряд з літературно-критичними дослідженнями тогочасної західноєвропейської та північноамериканської літератури (нублікації про таких різних письменників, як Джек Лондон, Шервуд Андерсон, Еміль Верхарн та багато інших) В. Державин у той період нублікував статті, в яких поєдпувалось зарубіжне літературознавство з перекладознавством, як-от у статті “Наші переклади з західних класиків та потреби сучасного читача” (“Червоний шлях”, 1930, № 10). Цілком закономірно, що в еміграційний період своєї літературної діяльності В. Державин долучився до популяризації й пропаганди поетичної та перекладацької творчості близьких йому за духом неокласиків.

У тому-таки часописі “Червоний шлях” друкувались і цікаві рецензії Григорія Майфета – талановитого літературного критика й теоретика, дослідника західноєвропейсь-

кої та північноамериканської літератури, автора багатьох статей про творчість зарубіжних письменників (зокрема, Стефана Цвейга), а також автора відомої збірки літературних розвідок “Пррода новелі” (Харків: “ДВУ”, 1929). Серед численних рецензій Г. Майфета: рецензії на твори українських письменників (І. Франка, М. Хвильового, Ю. Яновського, М. Ірчана, Я. Качури, Д. Фальківського, Н. Забіли, В. Петрова, М. Ялового, М. Рильського, Г. Епіка, А. Любченка, С. Пилипенка, С. Скляренка, В. Чечвянського й інших), а також на українські переклади творів Е. Золя, роману “Отель Савой” Й. Рота, історичної повісті “Фараон” Б. Пруса, “Декамерона” Дж. Бокаччо та інших зарубіжних творів.

Відгукнувся Г. Майфет рецензією в “Червоному шляху” й на перевидання “Гамлета” в перекладі М. Старицького за редакцією, зі статтю й примітками А. Ніковського та зі статтю С. Родзевича (Харків: Книгоспілка, 1928). Блискавичною була реакція Г. Майфета на історичної ваги працю О. Фінкеля “Теорія й практика перекладу” (Харків: “ДВУ”, 1929) – перший на теренах СРСР підручник з перекладознавства (“Червоний шлях”, 1929, № 12).

Іван Кулик досліджував та багато перекладав тогочасну північноамериканську поезію й, поміж іншого, впорядкував “Антологію американської поезії. 1855–1925”, що вийшла друком у Харкові (ДВУ) 1928 р. (оперативну рецензію О. Бургардта на це видання вміщено в “Червоному шляху” за 1928 р., № 11). І. Кулик був добре обізнаний з американською літературою, перебував у США та Канаді. “Антологія американської поезії”, котру можна назвати основною перекладацькою працею Кулика, містила твори сучасних поетів, а поряд з ними чимало уваги було приділено творчості їх попередника – Уолта Уйтмена. Кулик був першим перекладачем Уйтмена українською мовою (в т.ч. його знаменитої поеми “Листя трави”); перекладав він і Р. Бернса. В основному, І. Кулик робив переклади з англійської, менше – з німецької та російської (зокрема, Е. Багрицького). До третього тому “Хрестоматії з історії західних літератур” (“Літератури XVII–XVIII ст., доби абсолютної монархії та буржуазних революційних рухів”) в упорядкуванні О. Білецького та М. Плевака (Харків: Державне видавниче об’єднання України : Радянська школа, 1931. – 649 с.) Іван Кулик подав кілька невеликих уривків з американських поетів XVIII століття. 1932 року він переклав поему Бруно Ясенського “Слово про Якуба Шелю”. 1936 року в його перекладі вийшла повна збірка віршів Ніколоза Бараташвілі. Він також рецензував твори українських письменників (М. Ірчана, Д. Борзяка й ін.) та англомовні переклади української літератури. Так, вельми цікавою є його рецензія на доволі відому збірку англомовних перекладів українських народних пісень та поетичних творів Т. Шевченка, С. Руданського, С. Воробкевича і Ю. Федьковича [152] (“Червоний шлях”, 1924, № 6).

Обдарований письменник, літературний критик і перекладач Майк Йогансен перекладав німецькомовну поезію (зокрема, Р. М. Рільке), а також дещо з російської та єврейської поезії. На сторінках “Червоного шляху” за 1923–25 рр. зустрінемо рецензії М. Йогансена на твори українських письменників (Гео Шкурупія, С. Пилипенка, О. Слісаренка, В. Елланського, Остапа Вишні), мовознавців (В. Сімовича, О. Сиявського, І. Огієнка, О. Курила й ін.), а також його рецензії на мистецькі (журнал “Шляхи мистецтва”), наукові (“Записки Історично-філологічного відділу ВУАН”) та навчальні (Д. Загул “Поетика: Підручник по теорії поезії”) видання.

Як переконуємось, у 1920–30-х рр. перекладацька та перекладознавчо-критична діяльність складала органічну частку творчості багатьох визначних українських письменників, літературних критиків, професорів-філологів. Це були справжні ренесансні особистості, з широким гуманітарним світоглядом, оптимістичним поглядом на суспільно-просвітницьку та націєтворчу роль літератури, вірою в майбутнє свого народу.

Перекладачі такого рівня, як В. Підмогильний, безумовно, заслуговують на окреме дисертаційне дослідження (серед перекладачів прози поруч із Підмогильним варто згадати професора-мовознавця М. Я. Калиновича, який перекладав Дж. Копрада та Г. Уеллса). Взагалі, бракує дисертацій про перекладацький метод письменників-перекладачів цього періоду. Корисним було б видання бібліографії художнього перекладу 1920–30-х рр., яку не встиг завершити й, відповідно, опублікувати визначний перекладач і перекладознавець М. Н. Москаленко (1948–2006). Слід також налагодити пошукову працю з відтворення біографій маловідомих перекладачів тієї епохи. Адаже про багатьох із них просто немає біографічних відомостей. Зокрема, про харківського мовознавця Б. Ткаченка, який разом з М. Йогансеном перекладав Е. По; про вінничанина С. Смеречинського, який 1927 р. видав у Вінниці свій переклад “Пісень Білітіді” П. Луїса (їх згадає Г. П. Кочур у своїх “Зауваженнях до проекту тематичного словника УЛЕ”) [53, с. 180]. У видавничих планах повинно знайтися місце для видання збірників літературно-критичних і перекладознавчих праць неокласиків та їхніх однодумців, окремої антології перекладів неокласиків, включаючи ті, що були опубліковані вже по смертю (в часописі “Всесвіт” та інших джерелах – завдяки зусиллям таких подвижників, як Г. П. Кочур), а також – у перспективі – неопубліковані переклади, які ще можна сподіватися знайти у приватних, академічних та музейних архівах.

На окрему увагу заслуговує й така важлива сторінка українського перекладацтва, як переклади для опери, яку тоді вважали “найелітнішим” жапром. Українські переклади оперних лібрето робилися ще з початку ХХ ст. Варто згадати хоч би переклад Миколою Садовським лібрето відомої опери чеського композитора Б. Сметани (1824–1884) “Продана наречена”³ для репертуару театру Товариства українських артистів, створеного ним 1906 року, – ця опера входила до плапу “європеїзації” українського театру, розробленого Товариством.

Про переклади Миколою Карповичем лібрето двох опер дізнаємося зі спогадів артистки і письменниці Софії Віталіївни Тобілевич (1860–1953): “Буряні події 1905 року налякали російський уряд і тому цензори трохи пом’якшали у справі українського репертуару. Було дозволено перекладати твори російської та іноземної класики. Звичайно, Садовський поспішив використати цю нагоду і почав працювати над тими п’єсами, які по духу були зрозумілі нашій українській публіці. Перш за все його увагу привернув “Ревізор” М. Гоголя, а в короткому часі після того він переклав лібретто двох опер, зміст яких був близький до життя нашого народу: “Продана наречена” Сметани і “Галька” Монюшка”.⁴

Авторитетний перекладознавець нашого часу Максим Стріха дослідив створення українських лібрето, зокрема, в період “українізації” оперних постановок, запровадженої з 1926 року. Ось як Максим Віталійович описав історичні передумови появи українських перекладів оперних творів: “Одним із найбільших здобутків політики “українізації”, яка послідовно здійснювалася в радянській Україні протягом 1923–29 років, стало рішення Раднаркому УСРР про утворення 1926 року об’єднання трьох державних оперних театрів – Харківського, Київського та Одеського. Всі оперні вистави у цих театрах мусили виконуватися виключно українською мовою. При цьому було взято курс

³ Текст лібрето, відомого своєю глибокою народністю, написав знаний чеський поет, публіцист, письменник Карел Сабіна.

⁴ Тобілевич С. В. На роздоріжжі. Ч. 3 / Софія Віталіївна Тобілевич // Мої стежки і зустрічі. Ч. 8. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: library.kr.ua/elib/tobilevych_sv/sofya8.html

на доміпуювання в репертуарі саме західних і російських опер. <...> Державпу оперу імені Карла Лібкнехта в Києві (тепер – Національна опера України імені Тараса Шевченка) було урочисто відкрито 1 жовтня 1926 року виставою “Аїда” Дж. Верді” [119].

У своїй статті “Опера: проблема мови виконання” Максим Стріха наводить факт участі у першому сезоні української опери в Харкові славетного російського тенора Леоніда Собінова, який спеціально вивчив українську мову, щоб заспівати нею на українській сцені партії Лоенгріна та Ленського. За власним висловом співака, який пишався своїми успіхами в опануванні української мови, ця мова “звучить поетично, красиво й легко” (див.: Собінов Л. В. Том первый. Письма / Леонид Витальевич Собінов. – Москва: Искусство, 1970. – С. 618) [цит. за публікацією: 119].

До створення перекладів для української опери долучилися провідні тогочасні митці. Найпершою варто згадати Людмилу Старицьку-Черняхівську, яка переклала лібрето багатьох класичних опер – “Орфей” К.-В. Глюка, “Ріголетто”, “Аїда” Дж. Верді, “Фауст” Ш. Гуно, “Чіо-Чіо-сан” Дж. Пуччіні, “Золотий півник” М. Римського-Корсакова (після засудження письменниці 1930 р. й заслання до м. Сталіно, звідки вона повернулася до Києва лише 1935 р., в її перекладах продовжували йти оперні вистави на сцені Київського оперного театру, але – анонімно, а після того, як вона подала в суд на дпрекцію Київської опери, – у незначній редакції за підписами інших осіб. Микола Вороний, який у 1920-ті роки завідував літературною частиною Харківської опери, теж брав жваву участь в українізації лібрето зарубіжних опер. Багато зробив для українізації оперного мистецтва і Максим Рильський, який від 1935 до 1942 року був завлітом Київської опери й переклав у цей період низку лібрето для репертуару оперного театру. До створення українськомовних лібрето долучився і Микола Бажан (який 1938 року переклав лібрето для опери грузинського композитора Захарія Паліашвілі “Даїсі”, що того-таки року йшла у Київському театрі опери та балету), а пізніше переклав лібрето для класичних російських опер “Борис Годунов”, “Хованщина” Модеста Мусоргського, “Киязь Ігор” Олександра Бородіна. Лібрето іншомовних опер перекладали Павло Тичина, Борис Тен, Діодор Бобпр, Микола Лукаш та ін.

Варто наголосити, що створений українськими літературними діячами “корпус перекладів лібрето класичних опер за своїми якостями здебільшого суттєво перевищував ті застарілі переклади XIX століття, які використовували тоді оперні театри Росії” [119]. Пояснюється це поєднанням літературного й музичного хисту, яким володіли більшість із українських перекладачів лібрето. Зокрема, Павло Тичина, – який керував у Чернігові семінарським хором, а пізніше кількома хорами в Києві, грав на кларнеті, фортепіано, бандурі, чудово знав теорію музики, писав про музикантів та композиторів, – перекладав лібрето таких опер, як “Лоенгрін” Р. Вагнера, “Киязь Ігор” О. Бородіна, “Син мандарина” В. Крилова, “Східний дантист” А. Пароняна та ін.

Отже, за правомірним висновком Максима Стріхи: “Українізація” опери (як найбільш престижного й “статусного” на той час мистецького жапру) мала в 1920-ті роки й пізніше велике значення для утвердження повнотатусності української культури й української мови” [119]. На жаль, більшість перекладених лібрето лишилися неопублікованими, а в наш час, як нагадує Максим Віталійович, “у зв’язку з масовим переходом театрів на виконання опер мовами оригіналів, і взагалі ці тексти перебувають під загрозою знищення” [119].

Опубліковано в ті часи було лише кілька лібрето, зокрема, 1928 р. – лібрето опери Джоакіно Россіні “Севільський цпрульник”, яке переклав Олексій Варавва (Харків: “Рух”), 1937 р. – лібрето опери М. А. Римського-Корсакова “Казка про царя Салтана” за О. Пушкіним у перекладі Павла Тичини. А от неопублікованими залишилися значно

більше перекладених лібрето, частина з яких уже втрачена безповоротно. Серед таких, що не збереглися, – лібрето опери Вагнера “Нюрнберзькі майстерзінгери” в перекладі Бориса Даниловича Ткаченка (сина письменника Данила Ткаченка, відомого під псевдонімом Данило Пісочинець та низкою інших псевдонімів, який передав синові своє захоплення театром та оперним мистецтвом і сам писав українські п’єси й оперні лібрето).

Після згортання політики “українізації” на початку 1930-х рр. під загрозою опинилися й українські постановки опер. За нагадуванням Максима Стріхи, українські митці у той час вдавалися до “відчайдушно-сміливих акцій на захист україномовності оперних театрів”, зокрема Максим Рильський, ризикуючи собою і своєю родиною, “1939 року написав листа до першого секретаря ЦК КП(б)У М. Хрущова з протестом проти планованого переходу до виконання російських опер мовою оригіналу” (див.: Рильський М. Зібрання творів у 20 томах / Максим Рильський. – Т. 19. – К.: Наукова думка, 1988. – С. 178–180) [119].

Долі майже всіх українських перекладачів міжвоєнного двадцятиліття складались типово трагічно: як і долі тих літераторів, які не займались або лише фрагментарно займались художнім перекладом (хоча таких, не захоплених перекладацькою справою, лишалися одиниці!). Вже з початком тридцятих років сталінська коса смерті почала викошувати українську культуру та її творців. Тим ціннішим і пошаннішим для нащадків лишається їхній перекладацький доробок.

1933 року морально зламався найтонший український лірик Павло Тичина, написавши для дитячої газети сумнозвісне “Партія веде”, збожевів чи удавав божевільля найзaduшевніший ліричний поет Володимир Сосюра. Одними з перших арештували й розстріляли як “ворогів народу” головного редактора офіційної газети “Вісті ВУЦВК” Євгена Касяненка, фундатора організації селянських письменників “Плуг” Сергія Пилипенка й ін. Репресовано письменника-гумориста Остапа Вишню (відбув “десятипрічку”), письменника Кліма Поліщука (загинув на Соловках), перекладача, літературного редактора Г. Ф. Піддубного, перекладача Павла Івановича Іванова й багатьох-багатьох інших українських літераторів, долучених до перекладацького процесу, який брутально спотворювався і нищився в радянській Україні ще з початку 1930-х років, а наприкінці 30-х тотальна ідеологічна чистка викреслювала з перекладених видань імена десятків перекладачів, більшість із яких були цинічно позбавлені права на життя. Так, 1937 р. були розстріляні поет, прозаїк, поліглот, завзятий мандрівник Майк Йогансен, поет-футурист Михайль Семенко, письменник і перекладач Василь Вражливий (справж. В. Я. Штанько), поет, прозаїк, теоретик літератури і критик Валер’ян Поліщук, вишуканий прозаїк і визнаний перекладач французької класики Валер’ян Підмогильний, голова Спілки письменників України з 1934 р., талановитий і працьовитий перекладач Іван Кулик, який на момент арешту був і членом московського ЦК ВКП(б) та ЦК УСРР, і директором Партвидаву ЦК КП(б)У, розстріляли і дружину Івана Юліановича Кулика – Люціану Піонтєк, яка працювала над перекладами канадської та американської літератури разом з чоловіком, була літредактором у видавництві “Мистецтво”. Розстріляні були члени літературного об’єднання “Західна Україна”, до якого входили 57 письменників-емігрантів з Польщі до радянської України, – Д. Загул, В. Бобинський, М. Ірчан, І. Крушельницький та ін. Зокрема, моторошно виявилась історія учителя, поета, мистецтвознавця-графіка Івана Крушельницького – старшого сина відомого письменника, видавця, педагога і журналіста, міністра освіти в ЗУНР Антона Крушельницького: 1934 р. репресували всю велику родину Крушельницьких, яких у 1932 р. було вислано з Польської (Західної) України до Великої України за про-радянську діяльність, двох старших синів Івана і Тараса того ж року розстріляли, бать-

ка розстріляли у 1937-му, а двох молодших синів і доньку зробили “заключеними каналаармейцями” (простіше “зеками”). А хто пережив страшні тридцять років й воєнні лихоліття (так, відомий єврейський поет і перекладач Арон Копштейн загинув у фінській війні), той не уникнув репресій у повоєнний час. Показовою в цьому сенсі є доля видатного єврейського поета і перекладача Льва Квітка, якого арештували й розстріляли вже у 1952 р. у т.зв. справі шпигунської діяльності Єврейського антифашистського комітету (детальніше про розгром, зокрема, харківської літературної громади, переслідування письменників, які мешкали у знаменитому письменницькому будинку “Слово”, див. уривок з рукописної книжки “На добрий спомин... (Повість про батька)” Наталки Дукиної – дочки українського письменника, перекладача, одного з лідерів літературного об’єднання “Плуг” Миколи Володимировича Дукина, який загинув у 1943 р. в концтаборі ГУЛАГ) [30].

Завдяки подвижницькій праці на перекладацькій ниві багатьох чудових стилістів і тонких літераторів тогочася перекладні твори охоплювали найширші кола читачів, знайомили українське суспільство з літературним життям зарубіжжя, долучали його до культурно-естетичних цінностей та надбань світової цивілізації, активно сприяли формуванню самоідентичності української нації як європейської, слугували впливовим контекстом літературної творчості українських митців.

2. Джерела до історії перекладу міжвоєнного двадцятиліття (на основі рукописної бібліографії перекладів 1920–30-х років з архівної спадщини Михайла Москаленка)

Як було зазначено у вступі, справу бібліографування українських художніх перекладів 1920–30-х років розпочав подвижник перекладацької справи, видатний перекладач і блискучий стилістичний редактор Михайло Никонович Москаленко, який передчасно відійшов у вічність 2006 року. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України разом з іншими архівними матеріалами одержав від родини покійного автографи рукописних записів бібліографічного характеру, які засвідчують, що Михайло Никонович в останні роки життя працював над укладанням повної бібліографії української перекладної літератури, включно з періодом 1920–30-х років. Укладена М. Н. Москаленком бібліографія перекладів відповідного періоду нараховує під дві сотні сторінок рукописного тексту і охоплює окремі видання й періодику Великої та Західної України, а також зарубіжні українськомовні часописи, – автограф цієї бібліографії з архіву М. Н. Москаленка зберігається у Відділі рукописних фондів та текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (с. 100–281).⁵

Це історико-бібліографічне дослідження перекладацького процесу міжвоєнного двадцятиліття з’явилося в результаті опрацювання, систематизації та доповнення вказаної рукописної бібліографії М. Н. Москаленка, титанічна праця якого з бібліогра-

⁵ Висловлюємо щире подяку Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка за надані для дослідження архівні матеріали.

фування українського художнього перекладу 1920–30-х років, що окреслює масштаби перекладацької діяльності українських літераторів міжвоєнного двадцятиліття, варта широкого оприлюднення та ґрунтового осмислення.⁶

У цьому розділі також уперше подаємо незакінчений і досі неопублікований нарис М. Н. Москаленка, присвячений онисові перекладів 1920–30-х років, автограф якого зберігається в архіві М. Н. Москаленка у Відділі рукописних фондів та текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України [70]. Цей незавершений нарис ми умовно розділили на чотпри тематичні блоки (фрагменти), які подаємо тут із люб'язної згоди Інституту літератури, назвавши кожен його фрагмент відповідно до тематичної спрямованості: “Перекладн Святого Письма та богословських книг”, “Переклади з античних літератур у Західній Україні”, “Перекладн з давніх літератур у Західній Україні” та “Перекладн творів світової літератури XIX–XX століть у західній Україні та діаспорі”.

2.1. Окремі видання

Переклади Біблії

Українські церковні переклади Святого Письма та богослужбових книг у 1920–30-ті роки ретельно дослідив М. Н. Москаленко, працю якого на цю тематику ми вперше тут подаємо. Що стосується світського, літературного перекладу тексту з біблійного канону, то цю сферу репрезентовано окремим виданням перекладу (радше переспіву) “Пісні пісень” у виконанні Богдана Кравцева (Львів, 1935), про який детальніше йтиметься у дослідженні Михайла Москаленка.

Нижче наводимо фрагмент із неопублікованого нарису М. Н. Москаленка “Переклади 1920–30-х років”, присвячений перекладам Святого Письма та богословських книг [70]. Усі примітки до тексту нарису належать автору – М. Н. Москаленку. Зберігаємо особливості авторських посилань.

Михайло Москаленко

⁶ При відтворенні власних імен зберігаємо тогочасну орфографію, включаючи можливі регіональні відмінності у їхній графічній формі.

Михайло Москаленко. Переклади Святого Письма та богослужбових книг (фрагмент із нарису)

На рубежі 1910–1920-х років істотне місце у процесі українського державотворення належало українській церкві. Рух за відновлення Української православної церкви був одним із яскравих виявів українського національного відродження. У цьому зв'язку великої ваги набуло питання перекладу богослужбових книг живою українською мовою. Над його вирішенням працювали видатні церковні діячі України – і ті, що лишилися в “радянській” Наддніпрянщині, і ті, що разом із урядом УНР опинилися в Польщі та на окупованій поляками західноукраїнській території. У зусиллях цих груп діячів двох частин української православної церкви було багато спільного – власне, вони робили одну й ту саму справу.

Найактивнішим перекладачем і організатором церковної перекладацької справи у Великій Україні 1920-х років був митрополит УАПЦ (з 1921 р.) Василь Липківський (1864–1937). У червні 1920 р. в Кам'янці-Подільському вийшов друком перекладений ним (але опублікований за підписом Київської Церковної Ради) “Чин Божественної Літургії Святого Іоанна Златоустого”: це видання побачило світ ще за української влади, адже більшовики остаточно захопили місто лише в листопаді 1920 р.). Перевидання перекладу були здійснені майже одночасно, 1922 р. в Харкові та в Рівному. Далеко не завжди в церковних виданнях вказувалося прізвище тлумача, проте дещо про перекладачів тих років ми все-таки знаємо. Так, на початку 1920-х років були надруковані перекладені Василем Липківським “Часословець”, “Требник” та “Молитовник”. Сам перекладач у своїх мемуарах назвав “щасливим випадком” державний дозвіл на випуск цих видань. Були в його доробку й інші переклади: зокрема, в листі до отця Петра Маєвського в Канаду (від 13 грудня 1933 р.), говорячи про потребу осучаснення церковного обряду, Василь Липківський писав: “У мене є перекладені св. Євангелія і Апостол з новим розподілом читань. Особливо вимагає кращого перекладу Апостол, бо той, що є, не дуже добре перекладений”. У тому ж листі, повідомляючи про відправлені до Канади посилки з українськими перекладами церковної літератури (дозвіл на ці пересилання був добутий відправником із труднощами, які нині важко уявити, – але в 1933 р., у розпал голоду-геноциду та репресій, зокрема, після розгрому УАПЦ інакше й не могло бути), – Василь Липківський зауважив: “Ми й відносно друку, як знаєте, завжди були в надто несприятливих умовах, а багато перекладів так і залишились недруковані”.⁷

Утім, навіть і надруковані видання українських перекладних богослужбових книг після ліквідації УАПЦ 1930 р. та масових репресій проти її кліру та вірних підлягали безумовному вилученню та знищенню. Тому згадані епізоди з пересиланням перекладів до Канади в 1933–1934 роках характеризують не лише діяльну вдачу митрополита Липківського, його саможертвоне прагнення працювати для українського народу та української церкви за умов, які ні з чим і порівняти. Як слушно відзначає сучасний дослідник, завдяки цим пересиланням, на Заході “збереглися переклади митрополита Василя Липківського та результати видавничої праці ВПЦР (Зої православної церковної ради) часів його керівництва Церквою”.⁸

⁷ Липківський В. Листи. 1933–1937. – ЗДА, 1980. – С. 21.

⁸ Зінченко А. Визволитися вірою. Життя і діяння митрополита Василя Липківського. – Київ : Дніпро, 1997. – С. 285.

Від початку 1920-х років розгорнула свою діяльність перекладава комісія при ВПЦР, що її очолював архієпископ УАПЦ Нестор Шараївський. Зокрема, комісія підготувала до друку “Псалтпр” у перекладі протоієрея Федота Хорошого (згодом – архієпископ Михаїл Торонтський і Східної Канади). Переклад вийшов друком 1926 р., причому його текст ретельно вивіряли і редагували митрополит Василь Липківський, архієпископ Нестор Шараївський, протоієрей Микола Хомичевський (він же згодом – класик українського перекладу Борис Тен) і протодиякон Василь Потієнко.

Загалом же про репертуар богослужбових книг в українських перекладах, що їх мала у 1920-х роках УАПЦ, можна судити за каталогом книжкової комори ВПЦР у Києві. Вийшли друком: вже згадані київське та херсонське видання “Євангелії”, “Псалтпр”, “Чин Божественної Літургії Святого Іоанна Златоустого”, “Часословець” (Київ, 1925), “Требник”, “Молитовник”, а також “Октоїх” (Київ, 1923), “Мінея” (Харків, 1927), “Чин Всеношної”, “Служба в Страсний Четвер, П’ятницю, Суботу”, “Служба Великодія”, “Літія”, “Акафіст Покрову Божої Матері”. Крім того, протягом цього ж десятиліття з’явилися (звичайно, в невеликій кількості примірників) розмножені на гектографі переклади: “Збірка служб Великого Посту”, “Служба в Страсний Понеділок, Вівторок і Середу”, “Требник” (2 частина), “Акафісти” (збірки 1-ша, 2-га, 3-тя), “Чин Маслосвяття”, “Канон св. Андрея Критського”.⁹ Деякі перекладні богослужбові тексти навіть не були гектографовані й існували в машинописному вигляді. Перелічені переклади, у своїй більшості, зроблені митрополитом Василем Липківським або ж його найближчими сподвижниками (в такому випадку він найчастіше був редактором цих текстів) – досі ще вкрай недостатньо досліджений масив української перекладної літератури 1920-х років. Його хронологічні рамки – від уже згаданого кам’янець-подільського видання “Чипу Божественної Літургії Іоанна Златоустого” до 1929–1930 рр.: арештів у “справі СВУ”, суду над 45 “фігурантами” сфабрикованої справи, жорстоких репресій проти багатьох тисяч “учасників” цієї міфічної організації та проголошення 1930 року “самоліквідації” (а насправді – гебеушної (від ГПУ: Государственное политуправление. – Л. К.) ліквідації) УАПЦ в Україні. Останньою крапкою в розгromі УАПЦ стала мученицька смерть 73-річного митрополита Василя Липківського, який після нелюдських допитів був розстріляний енкаведистами в Лук’янівській тюрмі 27 листопада 1937 року.¹⁰

Незрівнянно сприятливі умови склалися для церковного та культурного життя в Західній Україні; це повною мірою стосувалося і перекладу богослужбових книг. Найбільше в цій справі зробив видатний вчений і церковний діяч Іван Огієнко (1882–1972), міністр віросповідань в уряді УНР, пізніше – ректор українського державного університету в Кам’янці-Подільському, професор слов’янської філології у Варшавському

⁹ Цит. за: Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви. Т. 4. Ч. 1. – Київ: Либідь, 1998. – С. 212.

¹⁰ Імена вбивць відомі, санкцію на арешт митрополита дав в.о. начальника відділу в спецсправах Прокуратури УРСР Ф. Аудрінг (Фердинанд Аудрінг під час Другої світової війни співробітничав з німцями, помер 1943 року у Харкові. – Л. К.), допити вів лейтенант держбезпеки М. Гольдфарб, він же сформулював обвинувальний висновок і передав справу на розгляд Особливої трійки при Київському облуправлінні НКВД. Це рішення затвердив начальник IV відділу УГБ НКВД УСРР майор А. Хатеневер (Аркадій Хатеневер у період “чисток” сам був розстріляний. – Л. К.). Протокол засідання трійки, що винесла митр. Василю Липківському смертний вирок, підписав в.о. начальника відділу УГБ НКВД С. Альтзіцер. Вирок виконав командант НКВД УСРР капітан держбезпеки А. Шашков (див.: Зінченко А. Визволитися вірою. Життя і діяння митрополита Василя Липківського. – Київ: Дніпро, 1997. – С. 317–318). Наркомом внутрішніх справ УСРР восени 1937р. був Ізраїль Леплевський.

університеті; під час Другої світової війни був висвячений на архієпископа УАПЦ Холмщини і Підляшшя, прийнявши ім'я Іларіон, згодом став митрополитом Української греко-православної церкви в Канаді. Огієнкова перекладацька праця, як одна з найістотніших частин його пастирського служіння, розгорталася від самого початку 1920-х років. Саме тоді у Польщі митрополит Діонисій, ще як єпископ Кременецький, благословив для вжитку в церквах переклади Івана Огієнка “Свята Великодня Відправа”, “Свята Відправа на Зелені Свята”, “Свята Відправа Вечірня й Рання мовою українською” та “Свята Служба Божа св. Отця нашого Іоанна Золотоустого” (дві останні вийшли друком у Львові 1922 р.). Відомо, що Голова Директорії УНР Симон Петлюра надавав великого значення перекладацькій діяльності Івана Огієнка і в листі від 19 листопада 1921 р. висловлював йому сердечну подяку за зроблену працю – щойно закінчений переклад “Літургії святого Іоанна Золотоустого”.¹¹ Починаючи з 1922 р. і до кінця 1930-х років кілька разів виходив друком у перекладі Івана Огієнка укладений ним “Український православний молитовник” та деякі інші богослужбові тексти. Крім того, 1924 р. вийшла у світ “Свята Служба Божа св. Василя Великого” в перекладі священника Петра Табінського. З 1925 року розпочала свою роботу Комісія з перекладу при Священному Синоді Православної Церкви в Польщі, що сприяло організації перекладацького процесу на наукових засадах і мало на меті підтримку розпорошених перекладацьких сил. У 1932 році було утворено Комісію з перекладу Святого Письма та книг богослужбових при Українському Науковому Інституті у Варшаві (до її складу ввійшли митрополит Діонисій, директор Інституту О. Г. Лотоцький, секретар комісії В. О. Бірнов, архимандрит Полікарп (Сікорський) та інші). Заходами Інституту у Варшаві були видані: 1936 р. – “Псалтпр” та “Літургія св. Іоанна Золотоустого”, 1939 р. – “Божественна Літургія св. Василя Великого” та “Божественна Літургія Раніш Освячених Дарів” св. Григорія Двоєслова. Також у Луцьку завдяки зусиллям єпископа Полікарпа (Сікорського) у 1937–1939 рр. було видано такі переклади, як “Чин Таїн Святого Хрещення і Мпропомазання”, “Чин Тайни шлюбу”, “Чин Тайни Сповіді”, “Акафісти”, “Апостол”, “Часослов” та ін. Переклади, що виходили у Варшаві та Луцьку, мали багато спільного з текстами, які з’явилися у Києві та Харкові в середовищі УАПЦ, оскільки в обох частинах України перед перекладачами стояли однакові завдання – дати по можливості точні переклади богослужбових книг живою українською мовою. Проте, природно, неминуче виникали й певні лексичні та стилістичні розбіжності у загалом близьких між собою версіях. Загалом, як бачимо, у 1920–1930-х роках були видані в українських перекладах якщо не всі, то переважна більшість найнеобхідніших богослужбових текстів.

Існують свідчення про те, що Іван Огієнко розпочав свою працю над повним українським перекладом Біблії з 1921 року,¹² – це був, судячи з усього, підготовчий період. З-під його пера, поряд із численними історико-філологічними студіями, вийшла й перекладознавча розвідка “Методологія перекладу Святого Письма та богословських книг на українську мову” (Варшава, 1927): у ній він з’ясував, зокрема, й головні принципи своєї перекладацької праці. Особливо активно він працював над перекладом Святого Письма у 1930–1940 рр.¹³ 1940 року переклад був закінчений, але перекладач працював

¹¹ Власовський І. Нарис... – С. 105.

¹² Німчук В. Християнство й українська мова / Німчук В. // Українська мова. – 2001. – № 1. – С. 20.

¹³ Жукалюк М. Коротка історія перекладів Біблії українською мовою / Жукалюк М., Степовик Д. – К.: Українське Біблійне товариство, 2003. – С. 56.

над його вдосконаленням, не раз повертаючись до тексту, протягом ще двох десятиліть. Лише під час Другої світової війни було опубліковано окремим виданням: “Новий Заповіт” Господа й Спасителя нашого Ісуса Христа. З грецької переклав Іван Огієнко. “Книга Псалмів”. З давньоєврейської переклав Іван Огієнко (Стокгольм, 1942). Повний текст Огієнкової Біблії побачив світ лише 1962 року.

У міжвоєнне двадцятипріччя з’являлися й католицькі видання кирилицею Святого Письма. Так, у перекладі Ярослава Левицького заходами отців Василіан з’явилася друком книжка “Новий Заповіт. П’ятикнижжя” (Жовква, 1921). “Новий Завіт” у перекладі Михайла Кравчука побачив світ у Львові 1937 року. Також виходили і богослужбові кирилицею, наприклад, перекладений М. Баричком “Акафіст Благовіщенню Пречистої Діви Марії” (Жовква, 1927), і переклади “популярної”, близької до Церкви літератури, як-от “Кривава незабудка, або Хресна дорога Спасителя” Франца Гатлера в перекладі О. Партики (Жовква, 1923), і такі твори, як “Наслідкування Христа” Томи Кемпійського, що його переклав Йосиф Боцан, єпископ Луцький (Львів, 1930).

1935 року у Львові вийшла в світ “Пісня Пісень” у перекладі Богдана Кравцева (1904–1975) – відомого поета і літературознавця. Переклад (або переспів, як його скромно називав сам перекладач), став помітним явищем нашої літератури. Як відомо, цей твір, що входить до складу біблійного канону, водночас являє собою дорогоцінну пам’ятку давньоєврейської обрядової поезії (власне, це збірник весільних пісень, укладений, найімовірніше, в III ст. до н.е.), що стоїть в одному ряду з весільними піснями Шумеру, Аккаду і особливо стародавнього Єгипту. Богдан Кравців, підходячи до твору саме як до літературної, а не церковної пам’ятки, у своїй передмові до книжки формулював цю проблему досить уважно: “У своєму переспіві підходжу я до “Пісні Пісень” як до високомистецького твору, поеми, що низкою пов’язаних незанимаючим автором ліричних визнань, настроєвих картин і порівнянь оспівує одну тему: любов двох і завжди тих самих осіб. Це не суперечить тому, що “Пісня Пісень”, як і багато притч біблійних, переспіваних давнішими й сучасними поетами, може мати й має вищий, понадземський зміст і значення. Найкраще і найглибше людське почуття – кохання ставало не раз у старинних і сучасних символом величнього, таємного й невідомого – Божого”.¹⁴ Переклад-переспів Богдана Кравцева, новаторський для свого часу і зігрітий невідомим ліричним чуттям, хоч і не позбавлений неминучих галицьких діалектизмів і по своєму тактовної “нострифікації”. (Ще Євген Маланюк відзначав, що “інтуїція поета, сина гірської Галнчини, спрямувала щасливо його уяву в бік пастушеського гуцульського *couleur locale*... барвисто-коломийковий світ карпатських вівчарів у своїй первісно-чистій зв’язаності з ще не зрадженою природою ніби перегукується там з тим безповоротно далеким, опаленим жагучим біблійним сонцем Ліванських гір”.¹⁵ За свідченням самого Б. Кравцева, при перекладі він користувався з латинського тексту Вульгати та грецького – Септуагінти, а також брав до уваги церковнослов’янський переклад Кприла та Мефодія, український – П. Куліша, німецький – Лютера, польський – Вуйка; звертався він у міру можливості й до давньоєврейського першотвору. Дотримання ха-

¹⁴ Кравців Б. Поезії / Кравців Б. – Львів : Фенікс Лтд ; УП ім. І. Федорова, 1993. – С. 408.

¹⁵ Маланюк Є. Пісня Пісень / Маланюк Є. // Вісник. – Т. 4. Кн. 2. – С. 930.

рактерних для першотвору паралелізмів – і розмаїття віршованих розмірів (від ямбів, амфібрахіїв, анапестів та коломийкового вірша – до праслов'янського за походженням колядкового десятискладовика та до античного елегійного дистиха з його правильним чергуванням гекзаметричних рядків і пентаметрів), лексичне багатство та елегантна формальна викінченість, грайлива легкість інтонації та смислова наповненість вірша – все це робить “Пісню Пісень” Богдана Кравцева значущим і навіть етапним явищем в історії українського художнього перекладу.

Приблизно водночас із Богданом Кравцевим над перекладом цього ж твору працював Михайло Кравчук: його “Пісня над Піснями” побачила світ у львівському католицькому часописі “Дзвони” (1936, №№ 1/2, 3).

3 античних літератур

За період міжвоєнного двадцятиліття в українських перекладах з'явилися окремими виданнями сотні книжок, включно з багатотомниками і перевиданнями. Проте частка творів античних авторів у їх сукупності – відносно незначна: заледве понад десяток книжок. Так, 1920 року київське видавництво “Друкар” винустило добре відому історикам художнього перекладу “Антологію римської поезії” (твори Катулла, Вергілія, Горація, Проперція, Овідія та Марціала) в упорядкуванні та перекладах Миколи Зерова, в поетичній збірці якого за назвою “Камена”, опублікованій 1924 р. київським видавництвом “Слово”, містився розділ перекладів, що включав твори Ередія, Буніна, Горація, Овідія, Тібулла, Марціала. У книжці поезій Володимира Свідзинського “Вересень”, виданій у Харкові 1927 р., також містився перекладний твір: уривок із поеми Гесіода “Роботи і дні”. А до збірки “Поезій” того-таки автора, опублікованій у Львові 1940 р. видавництвом “Радянський письменник”, був уключений фрагмент із поеми “Метаморфози” Публія Овідія Назона під назвою “Сонців палац”. Окремою книжкою в перекладі Володимира Свідзинського видавалися лише комедії “Хмари”, “Оси” та “Жаби” Арістофана (в імені автора дотримуємося тогочасної орфографії) – київським “Держлітвидавом” 1939 року. Комедія Арістофана “Лісістрата” вийшла друком ще 1928 р. в перекладі К. Лубенського, за редакцією Майка Йогансена (Харків: “ДВУ” – скор. від “Державне видавництво України”). Міфологічне оповідання Луція Апулея “Амор і Психея” в перекладі Івана Франка вийшло в харківському видавництві “Рух” 1930 року. Тоді ж у перекладі Петра Ніщинського з'явилося третє видання “Антигони” Софокла (Харків – Київ: “ЛіМ” – скор. від “Література і мистецтво”). Книги I–VI “Енеїди” Публія Вергілія Марона в перекладі Михайла Білика вийшли друком у м. Стрий 1931 року. Книги 1–3 “Анналів” Публія Корнелія Таціта опубліковано у м. Станіслав 1935 року (перекладач – А. Бойкович). “Опис Скитії” Городота із Галікарнасу (зберігаємо орфографію цієї публікації. – Л. К.) переклав Теофіл Коструба (Львів, 1937). “Пастушу повість про Дафніса і Хлоу” давньогрецького письменника і поета Лонга було видано в перекладі Володимира Державина (Київ – Харків: “Держлітвидав”, 1936). Довгоочікувана хрестоматія “Антична література (Зразки старогрецької та римської художньої літератури)” в упорядкуванні О. І. Білецького побачила світ у харківському видавництві “Радянська школа” 1938 р.

Далі подаємо ще один фрагмент із незавершеного нарису М. Н. Москаленка “Переклади 1920–30-х років”, присвячений перекладам з античних літератур у Західній Україні, який охоплює також

публікації у періодичних виданнях [70]. Усі примітки до тексту нарису належать автору – М. Н. Москаленку. Зберігаємо особливості авторських посилок.

Михайло Москаленко.

**Переклади з античних літератур
у Західній Україні (фрагмент із нарису)**

Твори античних літератур протягом міжвоєнного двадцятиріччя, природно, мислилися в Західній Україні як наріжні камені світової культури, а латині та давньогрецькій мовам, на відміну від “підрадянської” України, належало помітне місце у шкільному навчанні. З’явилась тут, а також в еміграції, ціла низка українських перекладів з античних літератур. Перевидавалося дещо з давніших тлумачень, наприклад, Платонова “Оборона Сократа” в перекладі В. Кмнчикевича (Київ – Ляйпціг, 1921), з’являлися й нові перекладацькі імена, і переклади вже відомих майстрів. Так, поет-молодомузичець Остап Луцький опублікував свої переклади з Алкея, Сапфо, Анакреонта (“Життя й мистецтво”, 1920, № 4/5; ЛНВ (скор. від “Літературно-Науковий Вістник”. – Л. К.), 1923, т. 79); вірші Анакреонта перекладав також Г. Гонтарський (ЛНВ, 1924, тт. 83, 84). Пізніше твори Тіртея, Алкея, Сапфо, вибір з Анакреонтики з’являлись у львівському журналі “Дажбог” (1933, №№ 1, 3, 6). Переклади-перекази байок Езопа в 1920-х роках з’являлись у часописі “Світ дитини” у тлумаченнях Юрія Шкрумеляка (1895–1965), щоправда, перекладач не завжди свої роботи підписував. Пізніше, 1938 року кілька публікацій своїх перекладів з Езопа у львівських “Українських вістях” зробив відомий філолог і літературознавець Юрій Мушак (1904–1973); окремим виданням зібрання байок Езопа в його тлумаченнях побачило світ більше ніж через двадцять років. У львівському часописі “Дзвони” (1932, № 6) друкувались уривки з “Законів” Платона, що їх переклав видатний історик, філософ і політолог В’ячеслав Липинський (1882–1931). З’явилися друком і українські переклади давньогрецької ораторської прози, як-от “Олімпійські промови” Демосфена в перекладі Д. Николишина (Коломня, 1923), і зразки прози історичної, зокрема “Опис Скітії” Геродота, перекладений Теофілем Кострубою (Львів, 1937). Тоді ж, у 1930-х роках розгорнув свою перекладацьку працю над творами Платона, Геродота і Ксенофонта учасник Визвольних змагань, вояк Української Галицької армії, а згодом – відомий класичний філолог і педагог проф. Михайло Соневницький (1892–1975). Тексти повністю перекладених ним діалогів Платона і творів Геродота загинули наприкінці Другої світової війни, а переклад “Анабазису” Ксенофонта був знайдений вже після смерті вченого в його паперах і побачив світ заходами НТШ лише 1986 року. Зверталися перекладачі й до жапру давньогрецької трагедії. Так, у перекладі Василя Сімовича з’явилися уривки з трагедії Есхіла “Орестея”: спочатку у львівському журналі “Назустріч” (1937, № 20), а відтак і окремою книжкою: Есхіл. “Орестея. Вийнятки з трилогії” (Львів, 1937). Трагедії Еврипіда “Медея” та “Іпполіт” переклав молодий Тарас Франко, але надруковані вони не були і збереглися в рукописі.¹⁶

Порівняно з давньогрецькою літературою, твори письменників Давнього Риму були представлені в українських перекладах дещо скромніше. Поезії Горація перекладали В’ячеслав Заїкін (“Наш світ”, 1924, № 10/12), Д. Николишин (ЛНВ, 1924, т. 82)

¹⁶ Содомора А. До глибин людської душі. – У кн.: Еврипід. Трагедії. – К.: Основи, 1993. – С. 19.

та відомий поет, перекладач, художник і мистецтвознавець Святослав Гординський (1906–1993) (див. часопис “Назустріч”, 1936, № 2). Два переклади Миколи Зерова з Катулла нублікувалися в “Літературно-Науковому Вістнику” (1928, т. 96), але це був передрук із зеровської “Антології римської поезії” (Київ, 1920) і, власне, до “позарадянського” літературного процесу не належать. У 1930-х роках з’являлися й інші помітні перекладні видання. Перша половина Вергілієвої “Енеїди” (6 книг) у перекладі відомого літературознавця і перекладача Михайла Білика (1889–1970) побачила світ у Стрию 1931 р., але повний переклад цієї поеми вийшов лише посмертно, 1972 р. У Станіславові 1935 р. з’явилися друком “Аннали” Таціта (книги 1–3), що їх переклав А. Бойкович. Як бачимо, частина перелічених перекладів позначені незавершеністю: низка робіт була перервана Другою світовою війною, терором, нерідко – еміграцією або загибеллю письменників та (або) їхніх творів. Ті, що вціліли в роки лихоліття, продовжували свою працю в післявоєнний час.

З давніх літератур (києворуської, індійської, перської)

До перекладів з києворуської літератури. Віршовані переклади однієї з найвідоміших пам’яток києворуської літератури – епічної поеми невідомого автора княжої доби “Слово о полку Ігореві, Ігоря сина Святославля, впука Ольгова” – двічі видавалися у Львові 1936 року: пера Святослава Гординського під назвою “Слово про Ігорів полк: Український героїчний епос кінця XII ст.”, (перевидання: Мюнхен, 1946) та пера Миколи Матієва-Мельника під назвою “Слово про Ігорів похід: Український лицарський епос княжих часів”. У Києві віршований переклад цього твору, що належав Максимові Рильському, був виданий окремо 1939 року під назвою “Слово о полку Ігоревім”. А роком раніше, тобто 1938 р., віршовані переклади “Слова...” з’явилися на сторінках київського “Літературного журналу”: один із них належав Володимирі Свідзінському (Слово про похід Ігорів, Ігоря Святославнча, впука Олегового // Літературний журнал. – 1938. – № 5. – С. 95–110), а інший – Наталі Забілі (Слово про Ігорів похід // Літературний журнал. – № 8. – С. 4–18; 1939. – № 8. – С. 26–35). У рукописі до 1982 року залишався переклад “Слова...” Леонідом Гребінкою (“Слово про похід Ігорів, Ігоря Святославнча, внука Олегового”), який створювався протягом 1937–41 рр. Прозовий переказ “Слова...” здійснив 1923 р. Михайло Грушевський (див. розділ *Творчість XII–XII вв. “Слово о полку Ігоревім”* у кн.: Грушевський М. С. Історія української літератури: В 6 т. 9 кн. Т. 2. / Упоряд. В. В. Яременко. – К.: Либідь, 1993), а львівський мовознавець і поет Петро Петрович Коструба (1903–1979) переклав його ритмічною прозою, свідомо орієнтуючись на буквالیстськи точний перекладацький принцип (Слово про Ігорів похід / Вступ, переклад і пояснення. – Львів, 1928).

До перекладів з індійської літератури. Давньоіндійська література представлена в українських перекладах, передусім, гімнами Рігведи – одного з чотирьох канонічних текстів індуїзму та індійської літератури загалом. Так, 1927 р. харківське вид-во “Пролетарій” винустило невеличку добірку творів славетного поета, письменника, драматурга, композитора кінця XIX – перших чотирьох десятиліть XX ст. Рабіндраната Тагора. Книжка містила 8 віршів Тагора і 4 гімни з Рігведи – стародавнього збірника релігійних гімнів, написаних ведичних санскритом. Усі тексти були перекладені з бенгалі та санскриту знавцем індійської літератури Павлом Ріттером.

Друкувалися також твори найвеличнішого поета індійського середньовіччя Калідаси (час та обставини життя достеменно невідомі), який використовував санскрит і був автором двох епічних поем. Серед відомих ліричних віршів Калідаси – “Мегхадута” (“Хмара-вістун”). Цю староіндійську елегію Калідаси, опубліковану 1928 р. харківським “Пролетарієм”, переклав із санскриту Павло Ріттер (який також здійснив переклад цього твору російською мовою). Драму Калідаси “Шакунтала”, видапу харківським “ДВУ” 1929 р., переклав український письменник, історик, композитор, мистецтвознавець, етнограф, театральний і громадсько-політичний діяч Гнат Хоткевич, який на тему “Шакунтала” написав 23 інструментальні та 7 вокальних творів.

До перекладів з перської літератури. Перську поезію перекладав видатний український сходознавець Агатангел Кримський, зокрема, в Києві 1922 р. вийшла друком збірка східної поезії у перекладах Кримського “Пальмове гілля” (Частина 3). Там само 1924 р. була опублікована збірка “Гафіз та його пісні”, яка містила 17 перекладів українською мовою і 20 перекладів російською мовою, виконаних А. Кримським з перського і таджицького поета Гафіза (бл. 1325–1389 чи 1390), якого називають народним співцем.¹⁷

Далі подаємо наступний фрагмент із незакінченого нарису М. Н. Москаленка “Переклади 1920–30-х років”, присвячений перекладам з давніх літератур у Західній Україні, в якому залучені до розгляду також публікації у періодичних виданнях [70]. Усі примітки до тексту нарису належать автору – М. Н. Москаленку. Зберігаємо особливості авторських посилань.

Михайло Москаленко. Переклади з давніх літератур у Західній Україні (фрагмент із нарису)

У 1920–1930-х роках на західноукраїнських землях з’явилася також низка перекладів із літератур Середніх віків, Відродження та пізніших культурних епох. Звертання перекладачів до літератур Сходу було радше спорадичним: так, В’ячеслав Заїкін переклав з турецької касиду Іси Месихі “Привіт весні” (“Наш світ”, 1924, № 7/8), а з перської – вірш Джалаледдіна Румі (1207–1273, перський поет-містик, який заснував орден танцюючих дервішів. – *Л. К.*) “Розмова закоханих” (там само, № 13/14). У перекладі Степана Левинського побачила світ поема “Годжокі. (Хатина буддійського відлюдника)” японського письменника XII–XIII ст. Камо-но Темея (найбільш відомого за збірку короткої прози в жапрі дзуйхіцу “Записки з келії”. – *Л. К.*) (“Ми”, 1934, № 2). Окремі корейські казки для дітей перекладав Василь Левицький (“Світ дитини”, 1925, № 4), японські – Іван Самінський та Богдан Заклинський (там само, 1930, № 5; 1936, № 10). Зразки китайської воєнної лірики VIII ст., вірші Лі Бо (701–762, видатний китайський поет танської епохи: VII–X ст. – *Л. К.*) переклав Святослав Гординський (“Ми”, 1936, № 6). Були й інші, хоч і нечисленні, “східні” переклади, але говорити про системність праці тлумачів у сходознавчій царині, мабуть, не доводиться. Натомість літературам Західної Європи, прпродно, приділялося набагато більше уваги. Так, Юрій Шкрумеляк надрукував у своєму пе-

¹⁷ Гафіз – літературний псевдонім Мохаммеда Шамседдіна або Шамс ад-діна Мухаммада.

рекладі “Батьківський заповіт” – уривок із старонорвезької “Саги про лицаря Фрідйофа” (“Дзвони”, 1931, № 4/5). Уривок із староісландської “Старшої Едди”, “Виправа по молот” (“Вістник”, 1939, т. 1) переклав Юрій Клен (Освальд Бургардт, 1891–1947), і це тлумачення, хоч і зроблене за проміжним німецьким текстом, було першим після І. Франка зверненням до письменства давньої Ісландії. З творами давніх літератур Скандинавії певним чином циклізуються і два переклади “Слова о полку Ігоревім”, що майже одночасно побачили світ у Львові. Перший з названих перекладів (“Слово про Ігорів похід. Український лицарський епос княжих часів” (Львів, 1936) належить Миколі Матііву-Мельнику (1890–1947), українському письменникові й педагогу, учасникові Визвольних змагань, що був у лавах Українських січових стрільців, а згодом воював у складі Української Галицької армії. Перекладач вдався до різних ритмічних схем у різних частинах твору: “Заспів” формально нагадує ритміку українських дум, інші частини перекладено 12-складовим хореем із цезурою, бачимо тут і речитатив, і фрагменти прозового переказу, що було зумовлене, найімовірніше, навчальним характером цього видання. Другий переклад (“Слово про Ігорів похід”. Український героїчний епос кінця XII ст. – Львів, 1936) належить Святославу Гординському, і ця праця тлумача дає підстави історикам літератури віднести її до найкращих перекладів “Слова”, створених на західно-українських землях: “Мова його перекладу бездоганна: українські еквіваленти тлумачених лексем максимально наближені до давньоруських оригіналів, збережено також певну частину архаїзмів, але вони естетично осмислені, не випадають зі стилю загального мовного потоку”.¹⁸ У різних розділах поеми перекладач вдався до різних віршованих розмірів, від чотиристопного хорею до колядкового десятискладовика та коломийкового вірша, що до певної міри позначилося на цілісності загального враження. Разом з тим Св. Гординському пощастило вдало відтворити фольклорні елементи “Слова”, що увиразнює досить високі літературні якості перекладу.

До тлумачень з італійської середньовічної поезії належить вірш Франциска Ассізького “Благословенний” (“Діло”, 1924, № 6), що його переклав Олесь Бабій (1897–1975): також і цю перекладацьку роботу можна розглядати як продовження зусиль Івана Франка, першого українського тлумача поезій італійського богослова.

1934 р. у Львові вийшов друком трактат відомого італійського письменника та історика доби Відродження Нікколо Макіавеллі “Володар” (переклав Михайло Островерха). Зверталися львівські перекладачі міжвоєнного двадцятиліття і до творчості Вільяма Шекспіра. Зокрема, у часописі “Літературно-Науковий Вістник” (1927, т. 92), а відтак і окремою книжкою (Львів, 1927) вийшов “Сон літньої ночі” в перекладі Ярослава Гординського (1882–1939), – на думку Г. Кочура, ця робота “цілком добросовісна, особливими поетичними достоїнствами не відзначається”.¹⁹ Крім того, Ярослав Гординський переклав ще три Шекспірові твори: “Бурю”, “Венецького купця” та “Річарда III”, але надруковані вони не були. Також не вийшли друком “Отелло” і “Гамлет”, що їх переклав відомий згодом вчений, педагог і письменник Михайло Рудницький (1882–1975), у міжвоєнне двадцятипріччя – плідний тлумач, про якого ще буде мова далі. Поява перекладів із французької класики була радше спорадичною: один сонет Луїзи Лабе (“Ми”, 1934, № 2) відтворила Наталя Лівіцька-Холодна (1902–2005),

¹⁸ Бегунов Ю. К., Пинчук С. П. Гординский Святослав Ярославович. – У кн.: Энциклопедия “Слова о полку Игореве”. – Т. 2. – Санкт-Петербург: Изд-во “Дмитрий Буланин”, 1995. – С. 43.

¹⁹ Кочур Г. Шекспир на Украине // Мастерство перевода. 1966 / редкол.: К. Чуковский (глав. ред.) ... Г. Кочур. – М., 1968. – С. 26–59. – С. 46.

комедію Мольєра “Чудодійний лікар” – Олекса Скалозуб (Коломня, 1934), окремі байки Лафонтена – Юрій Шкрумеляк (“Світ дитини”, 1928, № 7; 1931, № 1). Інакше кажучи, хоч література минулих століть і не проходила повз увагу західноукраїнських тлумачів, – як правило, не вона перебувала в центрі перекладацьких інтересів міжвоєнного двадцятиріччя. Важливішим для української культури – саме в цей історичний момент – перекладачі цієї частини України вважали по можливості активне залучення у вітчизняний літературний контекст найактуальніших, наймодерніших явищ світового письменства – тобто передусім європейської та американської літератури ХІХ – перших десятиріч ХХ століть. До того ж, хоч які несприятливі були умови для культурної діяльності в рамках, встановлених польським окупаційним режимом, відносна свобода літературної, зокрема й перекладацької праці до вересня 1939 року все ж зберігалася.

З російської літератури

У радянській Україні з кінця 1920-х років динаміка виходу друком перекладних видань виявляє значне переважання російської та російськомовної літератури. З усіх російськомовних письменників найбільш перекладеним, улюбленим, “своїм” був Микола Гоголь, хоч за кількістю окремих видань його випереджає Олександр Пушкін. Повість “Сорочинський ярмарок” перекладали Митрусь (Дмитро Соловей) (Полтава, 1920), Антон Харченко (Харків, 1929), втретє переклад вийшов без вказівки на перекладача за редакцією Івана Ханенка (Харків – Київ, 1934), оповідання “Страшна помста” видавалось у перекладі Вадима Щербаківського (Полтава, 1920) та Антона Харченка (Харків, 1929), оповідання “Загублена грамота” перекладали Герман Клейф (Миколаїв, 1922), Андрій Ніковський – під назвою “Згублена грамота” (Харків, 1929), у виданні 1936 р. з назвою “Втрачена грамота” (Київ – Харків: “Держлітвидав УСРР”) та його перевиданні там само, того ж року ім’я перекладача вже не вказувалося. Історична повість “Тарас Бульба” видавалась у перекладі Володимпра Супранівського (Коломня, 1924), Миколи Садовського (Київ, 1928), А. Василька (справж. – Андрій Ніковський) (Харків, 1930), а також 1937 року – вже без імені перекладача (Київ – Одеса: “Молодий більшовик”, 1937). Комедію “Одруження” перекладала Олена Пчілка (Львів, 1926), а її окреме видання 1938 р. вже не удостоїло перекладача згадки його імені (Київ: “Мистецтво”). Комедію “Ревізор” перекладали Іван Брик (Львів, 1927), Антон Хуторян (Київ – Харків, 1936), а в окремому виданні 1935 р. зазначалося лише ім’я редактора – Зінаїди Йоффе (Харків: “Художня література”). Оповідання “Вечір проти Івана Купала” перекладав Дмитро Ревуцький (Харків, 1929), оповідання “Зачароване місце” – Сергій Титаренко (Харків, 1929), воно ж вийшло 1935 р. лише із зазначенням імені редактора – А. Хуторяна (Київ – Харків: “Держлітвидав УСРР”), оповідання “Іван Федорович Шпонка та їхня тітонька” перекладав Микола Зеров (Харків, 1929), чий переклад 1936 р. (“Іван Федорович Шпонка та його тітонька”) вийшов у видавництві “Держлітвидав УСРР” без імені перекладача. Оповідання “Майська ніч” перекладав Максим Рильський (Харків, 1929), повторний переклад за редакцією Івана Ханенка вийшов 1934 р. (“Майська ніч, або Утоплениця”), у третьому ж виданні (“Майська ніч, або Утоплена”), здійсненому 1935 р. згаданим вище видавництвом, вже не було вказівки ні на перекладача, ні на редактора. Максим Рильський перекладав і оповідання “Ніч проти Різдва” (Харків, 1929), яке 1934 р. вийшло у видавництві “Література і мистецтво” без імені перекладача (“Ніч перед Різдрвом”). Повість “Вій” окремо виходила двічі: в перекладі Антона Харченка (Харків – Київ, 1930) та в редакції Зінаїди Йоффе (Київ – Харків, 1935). Протягом

1929–1932 рр. виходить чотиритомник творів Миколи Гоголя в загальній редакції Івана Лакизи та Павла Филипівчача, за стилістичною редакцією Андрія Ніковського, Миколи Зерова, Антона Харченка (Харків: “Книгоспілка”). У згаданому видавництві 1930 року окремо друкувалась збірка “Миргород”. Того-таки року київське видавництво “Маса” опублікувало “Оповідання” Гоголя в перекладі Степана Васильченка, видавництво “Книгоспілка” (Харків – Київ) – “Повість про те, як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем” у перекладі Максима Рильського, яку було перевидано там само 1934 р., а також повість “Старосвітські поміщики”, яку переклав Сергій Вільховий (Титаренко) і яка також була видана 1934 р. у видавництві “Література і мистецтво” за редакцією Івана Ханенка. Тоді-таки, там само вийшов переклад комедії “Мертві душі” за редакцією Валер’яна Підмогильного та з передмовою Л. Каменева. 1935 р. у видавництві “Держлітвидав УСРР” було опубліковано “Вибрані твори” письменника за редакцією А. Хуторяна, Ф. Гавриша, І.М. Щербака, загальним обсягом 682 с. Того ж року двічі видавалися “Вечори на хуторі біля Диканьки”: у “Держлітвидав УСРР” та у “Книгоспілці” (під назвою “Вечори на хуторі під Диканькою”). В обох виданнях імені перекладача не вказувалося. Оповідання “Шинель” окремо з’явилося 1935 р. за редакцією Зінаїди Йоффе у харківському видавництві “Література і мистецтво”, оповідання “Ніс” – 1936 р. в “Держлітвидав УСРР”. Обидва – без вказівки на імена перекладачів.

Як уже зазначено, з російських поетів-класиків найчастіше й найбільше перекладали Олександра Пушкіна. 1927 року в Харківському видавництві “Книгоспілка” вийшов однотомник “Вибраних творів” поета за редакцією Павла Филипівчача загальним обсягом 256 с. Тут уперше друкувались переклади Максима Рильського: “Поволі рідшає хмарок рідкий туман...”, “Кинджал”, “Я пережив свої бажання...”, “Прикмети”, “Арїон”, “Три джерела”, “Кавказ”, “Елегія”, “Рум’яний критику...”, “Бенкет у чуму”, а також поезія “Труд” у перекладі Миколи Зерова. Друге видання, доповнене і перероблене, “Вибраних творів” Пушкіна за редакцією Павла Филипівчача виходить у тому ж видавництві 1930 р. загальним обсягом 376 с. У ньому вперше оприлюднені переклади Максима Рильського “Чи серед вулиць гомінливих...”, “Сонет”, “Я пам’ятник собі...”, “Мідний вершник”. У цьому ж виданні знаходимо такі переклади Миколи Зерова: поезії “До...”, “Лист у Сибір”, “Що в імені тобі моїм?”, “До вельможі”, “Я пам’ятник собі...” (у примітках), повість “Постріл”; “Сцена біля фонтану” з віршованою трагедією “Борис Годунов”. Того ж 1930 р. окремо видавалися: “Казка про попа і наймита його Балду” в перекладі Миколи Вороного (Харків – Київ: “ДВУ”), “Капітанська дочка” в перекладі Антона Харченка, “Мідний вершник (Петербурзька повість)” у перекладі Максима Рильського (обидві книжки – в харківському видавництві “Книгоспілка”, а “Мідний вершник” був перевиданий 1936 р.). Повторний переклад “Казки про попа і наймита його Балду” вийшов у “Держлітвидав УСРР” 1936 р. у виконанні Максима Рильського і був перевиданий 1938 р. “Казку про царя Салтана” в середині 1930-х рр. перекладав Павло Тичина, проте цей переклад був уперше опублікований у 12-томнику творів П. Тичини 1986 р. (т. 5, кн. 1). Окреме видання “Казок” Пушкіна в перекладі Максима Рильського (“Казка про попа і наймита його балду” та “Казка про золотого півника”) і Бориса Петрушевського здійснило видавництво “Дитвидав УСРР” 1934 р., перевидано “Казки” 1936 р. Того самого року окремо вийшли “Казка про золотого півника” в перекладі Максима Рильського (“Держлітвидав УСРР”) і “Казка про мертву царівпу та про сімох богатирів” у перекладі Бориса Петрушевського (обидві книжки – в “Держлітвидав УСРР”). “Гавриліада” окремим виданням з’явилась у Харкові 1932 р. в перекладі Євгена Дроб’язка. 1937 р. вперше з’являється двотомник “Вибраних

творів” Пушкіна (“Держлітвидав УРСР”²⁰). Том 1 – 413 с. (тут уперше надруковані переклади Павла Тичини: “Зимовий вечір”; “Біси”; “Обвал”; “В мене з вечора Леїла...”; серед перекладів Максима Рильського: “Поволі рідшає хмарок легкий туман...”, “Я пережив свої бажання...”, “Кинджал”, “До Овідія”, “Ознаки”, “Аріон”, “Три джерела”, “Спомин”; “Чи серед вулиць гомінливих...”, “Сонет (“Суворий Дант...”), “Елегія”, “Рум’яний критику...”, “Я пам’ятник собі...”, “Мідний вершник”; переклади Леоніда Первомайського: “Під небом голубим...”, “В Сибір”, “Ворон воропу навстріч...”, “Знов одвідав я...”, а також вісім поетичних перекладів Миколи Чернявського; крім того, до тому увійшли казки: “Казка про царя Салтана, сина його славного і могутнього багача Гвідона Салтановича та про красну царівну Лебедицю”, “Казка про рибака та рибку”, “Казка про мертву царівну та про сімох багатирів” у перекладі Бориса Петрушевського, “Казка про попа і наймита його Балду”, “Казка про золотого півника” у перекладі Максима Рильського). Том 2 – 679 с. (тут містяться такі переклади: Миколи Зерова – трагедії “Борис Годунов” (переклад підписав своїм ім’ям Б. Петрушевський), Максима Рильського – роману у віршах “Євгеній Онегін”). Того-таки 1937 року з’явилося найбільше окремих видань творів Пушкіна, зокібна, у перекладі Бориса Ткаченка: “Вибрана проза” (Київ – Херсон: “Молодий більшовик”), повісті “Дубровський”, “Пікова дама”, оповідання “Метелиця”, “Панна-селянка”, “Станційний доглядач”, “Постріл”, “Трунар” (Київ – Харків: “Держлітвидав УРСР”); поема “Брати-розбійники” в перекладі Юрія Карського, роман у віршах “Євгеній Онегін” у перекладі Максима Рильського, поеми “Кавказький бранець” і “Цигани” в перекладі Володимпра Сосюри, драма “Камінний гість” у перекладі Миколи Терещенка, драма “Моцарт і Сальєрі” в перекладі Миколи Бажана, поема “Полтава” в перекладі Сави Голованівського, драма “Русалка” в перекладі Володимпра Свідзинського, поема “Руслан і Людмила” в перекладі Миколи Булатовича, “Казка про царя Салтана” – лібрето до опери М. А. Римського-Корсакова за О. С. Пушкіним – у перекладі Павла Тичини (всі перелічені переклади вийшли друком у “Держлітвидаві УРСР”). А от 1938 р. з’явилася лише “Казка про рибака та рибку” в перекладі Наталі Забіли (Харків: “Дитвидав УРСР”).

Із творів Михайла Лермонтова окремо було видано “Пісню про царя Івана Васильовича, молодого опричника і відважного купця Калашникова” у перекладі Бориса Петрушевського в “Держлітвидаві УРСР” 1936 р.

У 1920–22 рр. Павло Тичина перекладав драматичну поему Олександра Блока “Троянда й хрест”. Блоківську баладу революції – поему “Дванадцять” – було видано у Львові 1923 р. в перекладі Василя Бобинського. Того ж року Павло Тичина зробив кілька перекладів з російських поетів XIX ст., зокрема, переклав вірш “Подивився стрімчак дідуган...” Якова Полонського (сучасника Тараса Шевченка, який зустрічався з великим українським поетом на літературних читаннях) та вірш “Море” письменника, поета, перекладача Дмитра Цертелєва.

“Антологія російської поезії в українських перекладах” (за редакцією Бориса Якубського) з’явилась обсягом 283 с. в харківському “ДВУ” 1925 р. В антології вміщено переклади Павла Тичини з Якова Полонського (“Вечір”, “Розламану башту, оселю орла...”), Івана Сурикова (“Ясний місяць-серпик”), Ліодора Пальміна (“Requiem”), Івана Буніна (“Тпрса”), а також переклади Максима Рильського з Афанасія Фета (“В борні житейській згубивши надію”), Олександра Блока (“Грішити в п’янім боже-

²⁰ УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка; до 1937 року мала назву Українська Соціалістична Радянська Республіка (УСРР).

віллі...”, “Яка жага безумна – жить...”). Того-таки року в Києві вийшов збірник поезій Валерія Брюсова, де містилися переклади Миколи Зерова (14 віршів), Максима Рильського (13 віршів), Павла Филиповича (13 віршів).

Прозові твори класичної російської літератури доволі повно заявлені в українських перекладах, над якими працювали десятки різних літераторів. Так, твори Льва Толстого перекладали: повість “Хаджі-Мурат” – Борис Ткаченко (“ДВУ”, 1924), перевидання 1936 р.; повість “Дитинство, хлоп’яцтво і юнацтво” – М. Агнівцев (“Книгоспілка”, 1930); повість “Козаки” – Гнат Хоткевич (“Рух”, 1930); роман “Анна Кареніна”, ки. 1 (1935), оповідання “Ранок поміщика”, ки. 1 (1935), оповідання “Ранок поміщика” та “Хазяїн і робітник” (1936), роман “Війна і мир”, т. 1–2 (1937) – Олексій Варавва (усі переклади опубліковані в “Держлітвидав УРСР”); “Севастопольські оповідання” – Антон Харченко (“Держлітвидав УСРР”, 1936); оповідання “Кавказький полонений” – Іван Сенченко (“Дитвидав УСРР”, 1936), перевидання 1937 р.

Творчість Івана Тургенева шпроко представлена в перекладах, включно з їхніми варіантами. Так, “Записки мисливця” перекладали С. Назаренко (Київ – Відень – Львів: “Чайка”, 1924), Михайль Семенко (Харків: “Книгоспілка”, 1930), а у виданні “Записок мисливця” 1935 р. (“Держлітвидав УСРР”), обсягом 410 с., вказівка на перекладача/ів оминається. Оповідання “Муму” нублікували харківські видавництва “ДВУ” (в перекладі Максима Рильського, 1928) та “Література і мистецтво” (в перекладі Володимпра Штангея, 1934), харківсько-одеське видавництво “Дитвидав УСРР” (за редакцією Валер’яна Підмогильного, 1934). Роман “Батьки і діти” виходив у харківських видавництвах “Космос” (переклад К. Сенік, за редакцією Миколи Зерова, 1929) і “Художня література” (без згадки про перекладача, 1935). Останнє видавництво того ж таки 1935 р. оприлюднило “Вибрані твори” письменника загальним обсягом 154 с. Окремо друкувався “Бежин луг” (“ДВУ”, 1930) – за редакцією Максима Рильського, перекладач зазначений під криптонімом П. П-р. Роман “Рудін” перекладали В. Давиденко (Київ – Одеса, 1935) і А. Єзерницький (Київ – Харків, 1937). Романи “Дворянське гніздо” і “Напередодні” (обидва – Київ – Харків: “Держлітвидав УСРР”, 1936) переклав Володимир Свідзинський. Роман “Напередодні” було перевидано того самого року. А наступного, 1937 р. в названому видавництві з’явилися “Вибрані твори” Тургенева загальним обсягом 651 с. (у цьому виданні роман “Напередодні”, оповідання та повісті “Три портрети”, “Муму”, “Ася”, “Степовий король Лір”, “Весняні води”, “Пунін і Бабурін” публікувалися в перекладі Володимира Свідзинського).

Антон Чехов – улюблений українськими читачами письменник. Добре відоме радянським дітям оповідання “Каштанка” вийшло друком у Києві 1923 р. в перекладі Сергія Єфремова, згодом воно двічі перевидавалося (1928 і 1929 рр.), також окремо нублікувалося разом з оповіданням “Ванька” в перекладі Бориса Ткаченка (Харків – Одеса: “Дитвидав УСРР”, 1935). Уперше збірка “Оповідань” письменника побачила світ 1923 р. у перекладі Олеся Бабія (Київ – Львів: “Русалка”). 1935 р. вийшло видання “Оповідань” Чехова за редакцією Зінаїди Йоффе (Харків: “Художня література”). 1937 р. теж були видані “Оповідання” Чехова, без вказівки на персоналії перекладачів чи редакторів, солідним обсягом – 401 с. (Київ – Харків: “Держлітвидав УРСР”). 1930 р. в харківсько-київському видавництві “Книгоспілка” з’явились “Вибрані твори” письменника у 2 томах за редакцією В. Іванушкіна та М. Рильського: Т. 1. “Оповідання” (загальний обсяг 270 с.); перекладачі: Борис Антоненко-Давидович, С. Вільховий (Титаренко), Наталя Горова та ін.; Т. 2. “Оповідання” (загальний обсяг 236 с.); перекладачі: Борис Антоненко-Давидович, Микола Зеров, Леонід Пахаревський, В. Михальчук, Іван Рильський, Дмитро Тась, Антон Марченко. Того-таки року вийшли “Комедії”

Чехова в перекладі В. Буряченка (Харків – Одеса: “ДВУ”), повість “Мужики” в перекладі Григорія Піддубного (Харків: “Рух”), повість “Палата № 6” у перекладі Бориса Антоненка-Давидовича (Харків – Київ: “Книгоспілка”). Остання також з’явилась окремим виданням 1934 р. в харківському видавництві “Література і мистецтво”, де через рік вийшло друком оповідання “Людина в футлярі” – обидва твори в перекладі Пилипа Капельгородського. У 1936 р. харківсько-київське видавництво “Держлітвидав УСРР” двічі видавало однотомники “Вибраних творів” Чехова: 1) за редакцією В. Івапушкіна, обсягом 596 с. і 2) без зазначення перекладача/ів чи редактора, обсягом 516 с. Комедію “Вишневий сад” окремо було видано 1940 р. в перекладі Михайла Калиновича.

1923 р. в київському “Державному видавництві України” з’явився тритомне видання “Творів” Володиміра Короленка за редакцією Сергія Єфремова (т. 1 – 393 с., т. 2 – 406 с., т. 3 – 378 с.). 1929 р. в тому ж видавництві вийшли “Вибрані твори для дітей” В. Короленка (упорядник Сергій Єфремов), обсягом 270 с. А 1936 р. в “Держлітвидаві УСРР” вийшли друком три томи з “Вибраних творів” письменника в 6-ти томах: перекладачі творів до першого тому, обсягом 482 с., – Федір Гавриш та Іван Ханенко, твори до другого тому, обсягом 510 с., переклав Федір Гавриш, до третього тому, обсягом 402 с., – Іван Ханенко.

Окреме видання “Творів” іншого російського письменника українського походження – Всеволода Гаршина (переклад – Оксана Гордон) – побачило світ 1935 р. в “Держлітвидаві УСРР”, обсягом 324 с.

“Вибрані оповідання” Дмитра Маміна-Сибіряка в перекладі Павла Іванова опубліковано 1928 р. (Харків: “ДВУ”) і перевидано 1931 р. “Вибрані оповідання” письменника також публікувалися 1937 р. в перекладі Миколи Дукина (Харків – Одеса: “Дитвидав УРСР”).

Повість “Олеся” Олександра Купріна в перекладі Михайла Качеровського вийшла в харківському видавництві “Книгоспілка” 1929 р. Тоді ж там було оприлюднено “Вибрані твори” Миколи Лєскова в перекладі Степана Васильченка й Михайла Зерова, загальним обсягом 188 с., оповідання Івана Буніна “Добродій з Сан-Франціско”. Роком пізніше в Києві вийшли оповідання Купріна “З вулиці” в перекладі Богдана Рильського.

Двічі видавалися “Нариси бурси” Миколи Помяловського – одного з перших і найвизначніших російських письменників радикальної дрібної буржуазії 1860-х рр.: у перекладі Марусі Полтавки, за редакцією Миколи Зерова (Харків: “Космос”, 1929) та в перекладі Степана Ковганюка (Київ – Одеса: “Молодий більшовик”, 1935).

Михайло Салтиков-Щедрін представлений перекладами “Історії одного міста” – перекладач З. Білоусов, за редакцією Миколи Зерова (Харків: “Книгоспілка”, 1930), “Повістю про те, як один мужик двох генералів прогонував” – перекладач Володимир Свідзинський (Харків: “Дитвидав УРСР”, 1938), романом “Пани Головлєви” – перекладач Оксана Стешенко (Київ: “Держлітвидав УРСР”, 1939).

Звелнчені радянським літературознавством твори Олександра Островського – комедію “Бідність не порок” і драму “Гроза” перекладав Антон Харченко (Київ – Харків: “Держлітвидав УСРР”, 1936). Драма “Гроза” в перекладі Євгена Дроб’язка також вийшла друком 1939 р. у київському видавництві “Мистецтво”. “Вибрані п’єси” драматурга окремо нублікувались 1936 р. в “Держлітвидаві УСРР”, загальним обсягом 370 с. У 1930-х рр. Павло Тнчина перекладав фрагменти з весняної казки “Снігуронька” (найповніша нублікація – у 12-томнику творів Павла Тнчини, виданому 1986 р.: т. 5, ки. 1).

1936 р. зазвучали українською відразу кілька базових творів радянського канону класичної російської літератури: “Що робити?” Миколи Чернишевського – перекладач Микола Дукин (К. – Харків: “Держлітвидав УСРР”), комедія “Горе з розуму”

Олександра Грибоедова – перекладач Анатоль Волкович (Київ – Харків: “Держлітвидав УСРР”, роман “Обломов” Івана Гончарова – перекладач Степан Ковганюк (Київ – Одеса: “Молодий більшовик”).

Казку Петра Єршова “Горбоконики” переклав Максим Рильський. Уперше цей переклад було видано 1938 р. в харківському “Дитвидав УРСР” і перевидано 1940 р.

Поему Миколи Некрасова “Кому на Русі жити добре” переклала Марія Пригара для київського видавництва “Молодий більшовик”, у якому її було опубліковано 1938 р.

З радянських письменників найбільшу популярність мав Максим Горький, пісню якого “Сонце сходить і заходить...” із п’єси “На дні” Павло Тичина переклав у 1921–1922 рр., започаткувавши перекладацьку горькіану, котра була продовжена 1928 р., коли у Харкові вийшла повість “Мати” в перекладі відомого письменника, поета і редактора Олексія Варавви, за редакцією Сергія Пилипенка. Цей переклад перевидавався 1933, 1936, 1938, 1939, 1940 рр. Того самого 1928 р. в перекладі Михайла Лебединця й за редакцією Сергія Пилипенка була опублікована повість “Мої університети”. А її повторний переклад 1933 р. здійснили Марія Пилинська та Іван Дніпровський; наступного, 1934 р., переклад “Моїх університетів” був виданий тим самим харківським видавництвом “Література і мистецтво” лишень у виконанні Марії Пилинської. Того ж таки 1928 р. у Харкові вийшов і переклад повісті “Хома Гордєєв”, що належав Л. Кардиналовській, за редакцією С. Пилипенка, і який було перевидано 1935 р. Оповідання Горького “Гривеник” і “Страсті-мордасті” вийшли окремим виданням у Харкові 1929 р., їх переклав Микола Вороний. 1932 р. в харківському видавництві “Література і мистецтво” з’явилися “Вибрані твори” письменника в перекладі Сергія Титаренка загальним обсягом 224 с. “Казки про Італію” (редактор перекладу Ф. Гавриш) окремо друкувалися 1934 р., тоді побачили світ і фрагменти з “Казок про Італію” в перекладі Володимира Свідзинського, які в цьому-таки перекладі увійшли до “Вибраних творів” М. Горького у 2 тт., виданих у Харкові “Держлітвидав УРСР” 1936 р. Роман “Діло Артамонових” у перекладі Євгена Плужника був опублікований у Харкові видавництвом “Література і мистецтво” 1934 р. Наступний, 1935 р. відзначився виходом трьох окремих видань перекладів: повісті “Дитинство” (перекладач Борис Ткаченко), оповідань під назвою “Мальва” (перекладач Максим Рильський) і повісті “В людях” (перекладач Іван Сенченко), яка була перевидана 1937 р. А 1936 р. окремо вийшло оповідання “Кприлка” в перекладі Прохора Воронина (псевдонім Олексія (Олекси) Петровнча Варавви). П’єса “Вороги” в перекладі Михайла Калиновнча побачила світ у київському видавництві “Мистецтво” 1939 р.

Наприкінці 1920 – на початку 1930-х рр. у перекладі Прохора Воронина в різних харківських видавництвах вийшли друком кілька окремих видань оповідань російських письменників: “Сполучені світи” П. Дудорова, “Шахтар Левчук (оповідання з миналого Донбасу)” Л. Томського (1929), “Родина Шумахерів” Олександра Дроздова, “Оповідання Наталі Степанівни” Івана Новикова (1930), збірка оповідань “Земля радянська” (1931).

Окрім іншого, Прохор Воронин інтерпретував для українського читача пригоди російськомовну прозу нині забутих тогочасних авторів, як-от повісті В. Дубаса “В сильвасах Бразилії. Пригоди трьох молодих пролетарів” (Харків: “Книгоспілка”, 1929) та Н. Галкіна “Тенемі” (Харків – Одеса: “Молодий більшовик”, 1932).

Частина актуальних для тогочасної дійсності пропагандистських творів сьогодні практично забулася разом з іменами їхніх авторів. Деякі твори були популярними лише короткий час, як-от рання п’єса письменника-фантаста Володимира Кірсона “Рейки гудуть” (переклад – Майк Йогансен), видана в Харкові 1929 р., або роман лівofронтівця

і футуриста, харківського поета Гро Вакара (справжнє ім'я Олександр Сорока) “Поїзди підуть на Париж”, виданий у перекладі 1932 р. (перекладач не вказаний, тож, найімовіріше, – в автоперекладі). Одначе крім відверто агітаційної продукції, такої як п'єса на 1 дію “Марат” Антона Ампуеля, переклад – В. К. (Полтава, 1921) чи п'єса “Перша кінна” Всеволода Вишневського, переклад – Петро Дятлів (Харків, 1932), романів “геніального Остапа Бендера від літератури” Миколи Островського: “Як гартувалася сталь” (Харків, 1934; перевидання 1935 і 1937 рр.) та “Народжені бурєю” (Київ – Одеса, 1937; перевидання 1938 і 1939 рр.), обидва – в перекладі Олексія Варавви; в перекладі Степана Ковганюка роман “Народжені бурєю” побачив світ у “Дитвидаві УРСР” 1940 р., – у цей період в українських перекладах з'являються і високохудожні та просто вартісні твори російської літератури. Зокрема, символістська проза Леоніда Андрєєва ““Червоний сміх” та інші оповідання” (переклала Л. Єгорова, за редакцією Максима Рильського. – Харків, 1929), понулярні пригодницькі повісті для юнацтва письменника та перекладача Миколи Чуковського “Капітан Джемс Кук” (переклала М. Вишнівська), “Ляперузові мандри” (переклав О. Варлам), – обидва видання: Харків, 1930; повторний переклад повісті “Капітан Джемс Кук” (переклав А. Ходько. – Харків – Одеса, 1935), знаменитий завдяки майбутній кінопостановці роман письменника-фантаста Олександра Беляєва “Людина-амфібія”, переклад – Л. Є. Вовчик (Харків, 1930), роман видатного представника романтичного реалізму Олександра Гріна “Скарби африканських гір”, переклад – Богдан Рильський (Харків – Київ, 1930), твори для дітей талановитого письменника Віталія Біанкі: повість “Одинець”, переклад – Оксана Стешенко (Харків – Київ, 1929 р.; перевидання 1931 р.), оповідання “Сказана пташка”, переклад – Микола Вороний (Харків: “ДВУ”, 1929, 30 с.), “За шулікою” та “Марко-розбишака” (Харків: “Книгоспілка”, 1930 р.; обидва видання в перекладі Василя Вразливого).

Російськомовну гумористичну прозу гідно представляють переклади творів Іллі Ільфа і Євгенія Петрова: роману “Дванадцять стільців”, перекладач – Марія Пилинська (Харків – Київ, 342 с.) та фейлетонів за назвою “Дпрективний бантик”, перекладач – Василь Чечвянський (Харків, 60 с.) 1934 р.; роману “Золоте теля” (Київ – Харків, 346 с.) у 1935 р.

Історико-біографічна проза відомого вченого, літературознавця, критика і перекладача Юрія Тинянова представлена романами “Кухля”, переклад – Степан Ковганюк, переклад віршів – Марія Пригара (“Держвидав УСРР”, 1936; перевидання 1937 р.) і “Пушкін”, переклад – Микола Дукин (“Держлітвидав УРСР”, 1937).

Російська радянська проза і драматургія широко відтворена в українських перекладах. Досить згадати, що культова епопея Олександра Серафимовича “Залізний потік”, уперше видана в перекладі Михайла Щербака 1927 р. (Харків: “ДВУ”), пізніше перевидавалася шість разів: 1930, 1932, 1933, 1935, 1936 і 1937 рр.

Звертає на себе увагу масштабність видань радянських класиків. Із творів Олексія Толстого двічі видавалася повість “Гадюка”: 1930 р. “Книгоспілкою” в перекладі Богдана Рильського з підзаголовком “Оповідання про одну дівчину” і 1935 р. “Держлітвидав УРСР” з підзаголовком “Повість про одну дівчину” (переклад – А. Сурова); цього ж, 1935 року роман у двох томах “Петро Перший” теж двічі видавався: “Держлітвидав УРСР” в перекладі Бориса Ткаченка (кииги 1, 2) і “Дитвидав УРСР” в перекладі Степана Ковганюка (киига 1); 1937 р. у “Дитвидаві УРСР” видали “Золотий ключик, або Пригоди Буратіно” (перекладач – Микита Годованець), який наступного року був перевиданий.

“Тихий Дон” Михайла Шолохова (переклад – Семен Кац, за редакцією Євгена Плужника) двічі нублікувався у видавництві “Література і мистецтво”: 1931 р. вийшли киига 1 (308 с.) і киига 2 (314 с.), протягом 1932–1934 рр. – киига 1 (1932 р. – 268 с.),

кии́га 2 (1932 р. – 268 с.) і ки́и́га 3 (1934 р. – 442 с.). А 1935 р. в “Держлітвидаві УСРР” усі три ки́и́ги роману (в цьому ж перекладі) знову з’явилися друком (ки. 1 – 420 с., ки. 2 – 414 с., ки. 3 – 454 с.). “Підняту цілину” перекладали Євген Касяненко (“Література і мистецтво”, 1934, 378 с.; перевидання 1935 р.) і Степан Ковганюк (“Дитвидав УРСР”, 240 с.).

Серед перекладених авторів – і Борис Лавренъов, чиє “Вибране” переклав Володимир Свідзинський (“Держлітвидав УСРР”, 1936, 474 с.), – до речі, Лавренъов згодом став двічі лауреатом Сталінської премії: 1946-го і 1950-го рр., – і майбутній академік АН СРСР (1958) Костянтин Федін, чий роман у 2 ки́и́гах “Викрадення Європи” вийшов у харківському видавництві “Художня література” 1935–1936 рр. (Кн. 1. – 256 с.; Кн. 2. – 288 с.), переклад Федора Гавриша. Канон радянської літератури в українському озвученні базувався й на таких добре відомих іменах, як Ілля Еренбург, Валентин Катаєв, Микола Тихонов. Так, 1924 р. Іван Дніпровський переклав оповідання Еренбурга “Комунарова люлька” (Харків: “ДВУ”), 1934 р. Зінаїда Йоффе переклала роман “День другий” (Харків: “ЛіМ”), 1936 р. Оксана Гордон перекладає ще один роман Еренбурга – “Не переводячи подиху” (Київ – Харків: “Держлітвидав УСРР”). П’єса Валентина Катаєва “Квадратура кола” вийшла 1929 р. в перекладі Майка Йогансена (Харків: “Рух”), роман “Біліє паруси одинокій” – 1937 р. в перекладі Степана Ковганюка (Київ – Одеса, “Молодий більшовик”). Повість Миколи Тихонова “Вамбері” 1929 р. переклав Михайль Семенко (Харків: “Книгоспілка”), повість “Війна” цього самого автора переклав 1933 р. Іван Дніпровський (Харків: “ЛіМ”).

З радянських поетів найбільшу увагу українських читачів привертала до себе творчість Володимира Маяковського, окремі видання перекладів з якого розпочав 1932 р. Мечислав Гаско феєрчною комедією “Блощиця” (Харків: “Гарт”), 1936 р. вийшло “Вибране” Маяковського в перекладі Миколи Бажана та ін., обсягом 223 с. (Київ – Одеса: “Молодий більшовик”), 1937 р. була видана невеличка збірка віршів за назвою “Ким бутн?” в перекладі Марії Пригари (Харків – Одеса: “Дитвидав УРСР”), 1939 р. – збірка віршів “Що погано, а що добре” в перекладі Юрія Корецького (Харків: “Дитвидав УРСР”), 1940 р. з’являється друком найповніший том “Вибраного (1914–1930)”, обсягом 372 с., перекладачі – М. Бажан, В. Собко, Г. Коваленко, Є. Дроб’язко, М. Терещенко, В. Грунічев, Л. Горіловський, Ю. Яновський, М. Шеремет, П. Усенко, Т. Масенко, О. Новицький, А. Малишко, С. Головапівський, К. Герасименко, Є. Фомін, І. Гончаренко, Л. Дмитренко, М. Шнак, С. Крижаківський, М. Пригара; за редакцією Миколи Бажапа (Київ: “Держлітвидав УРСР”), там само і того ж року виходять окремо “Вибрані вірші” поета, обсягом 128 с.

Багато перекладів з відомого поета Миколи (Ніколая) Ушакова зробили Марко Вороний і Максим Рильський. 1928 р. київське видавництво “Культура” опублікувало дві невеличкі, однакового обсягу збірки віршів поета під назвами “Влітку” та “У полі на волі” в перекладі Марка Вороного, 1931 р. в його-таки перекладі й у тому самому видавництві вийшло друком віршоване оповідання “Швидкий поїзд”, 1939 р. київський “Держлітвидав УРСР” підготував “Вибрані поезії” Ушакова, обсягом 152 с., за редакцією Максима Рильського, авторству якого в цьому виданні належать 10 перекладів (серед перекладачів був і Павло Тичина, який переклав вірш “Шота Руставелі”).

Марку Вороному також належать переклади трьох віршів Сергія Шервінського (письменника, перекладача з античної й середньовічної арабської поезії, європейських та східних літератур) – “Квач”, “Кури сплять” і “Халабудка”, які були видані кожен окремо 1929 р. в зазначеному видавництві “Культура”.

Окремі твори Григорія Петнікова, якого сучасники називали другим після Велимира Хлебнікова “Председателем Земного Шара”, неодноразово перекладав українською Майк Йогансен. 1934 р. в харківському видавництві “Література і мистецтво” вийшли

“Вибрані поезії” Петнікова (серед перекладачів – Володимир Свідзинський, якому тут належать 7 перекладів).

Улюблені дитячі вірші Корнія Чуковського виходили в кількох перекладах. Так, вірш “Мийдодір” перекладали Сергій Пилипенко і Тетяна Кардиналовська (Харків, 1929), Максим Рильський (Харків – Одеса: “Дитвидав УСРР”, 1934; перевидання 1935 р.), збірки віршів “Лімпопо” і “Плутанина” – Наталя Забіла (там само, 1934 і 1935 рр. відіовідно), “Муху-цокотуху” – Марія Пригара (там само, 1936; перевидання 1938 р.). Збірку дитячих віршів Самуїла Маршака “Містер Твістер” переклав Максим Рильський (там само, 1935), віршоване оповідання Маршака “Війна з Дніпром” – Павло Тичина (там само, 1937).

Ура-революційна поезія Дем’яна Бідного вийшла за назвою “Колись і тепер” у перекладі Миколи Терещенка (Харків: “Червоний шлях”, 1924).

Переклади російськомовних творів українських письменників

Не залишаються осторонь і російськомовні твори українських письменників. Микола Хвильовий (під псевдонімом Ю. Уманець) переклав оповідання Анатолія Свидницького (“Гаврусь та Катруся”, “На похоронах”, “Жебраки”, “Пачковози”, “Нерозгаданий злочинець”, “Туди й назад”, “Хоч з мосту та в воду”, “Колишній побут православного духовенства”), які 1927 р. опублікувала “Книгоспілка”, зі вступною статтею і примітками Миколи Зерова. В тому ж видавництві 1928 р. вийшла повість-бувальщина з другої половини XVII віку “Чернігівка” Миколи Костомарова у перекладі Бориса Грінченка. Того самого року львівське видавництво “Просвіта” видало роман у двох частинах Василя Наріжного “Бурсак” у перекладі Володимира Дорошенка. Роман “Пан Халявський” Григорія Квітки-Основ’яненка вийшов у харківському видавництві “Український робітник” 1929 р. в перекладі Прохора Воронина. Того-таки року в київському видавництві “Сяйво” з’явилась друком повість із народних переказів “Огняний змії” Пантелеймона Куліша в перекладі Миколи Зерова.

З білоруської літератури

Кінець 1920 – поч. 1930-х років позначився яскравим спалахом перекладів з білоруської літератури. 1929 р. в Харкові вийшов друком альманах “Нова Білорусь” за редакцією Сергія Пилипенка, куди були включені твори 30 білоруських письменників (перекладачі – П. Тичина, В. Сосюра, С. Пилипенко, І. Кулик, Т. Масенко, А. Панів та ін.).

Окремими виданнями з’явилися твори класиків білоруської літератури та білоруських радянських письменників. Так, збірку віршів видатного поета, прозаїка, перекладача, літературного критика і публіциста Максима Богдановича під назвою “Вінок” підготував до друку Михайло Драй-Хмара (Харків: “ДВУ”, 1929). Збірку творів народного письменника Білорусі Кіндрата Крапиви під назвою “Крапивині байки” переклав Сергій Пилипенко (там само, 1928 р.; перевидання 1930 р.), його-таки п’єсу “Кінець дружби”, опубліковапу в Харкові 1936 р., переклав Павло Нечай (справж. – Кприло Космін). Там само, того самого року в перекладах Павла Нечая були опубліковані твори кількох білоруських радянських драматургів: п’єса “Батьківщина” Кузьми Чорного (справж. Микола Карлович Романовський), комедія “Наші козпрі” А. Троєцького, п’єса “Весняної ночі” актора, режисера, народного артиста БРСР (1940) Євстигнея Мпровича.

На поч. 1930-х рр. найбільше публікувалося перекладів з радянських письменників, зокрема, 1930 р. в перекладі Степана Ковганюка у видавництві “Молодий більшовик” виходить повість “Жнива” Василя Коваля, 1931 р. видавництво “Література і мистецтво” публікує збірку оповідань “Вересневі ночі” Кузьми Чорного (справж. Микола Карлович Романовський) у перекладі рідного брата Павла Тичини Івана Григоровича Тичини (1888–1969), який більше займався перекладацькою діяльністю після Другої світової війни, 1932 р. в тому-таки видавництві з’являється п’єса “Міст” А. Романовича в перекладі Андрія Дудки (справж. Олексій Варавва).

Поет, драматург, публіцист, видатний діяч білоруського Відродження початку ХХ ст., академік АН БРСР (1928) і АН УРСР (1929) Янка Купала (Іван Домінікович Луцевич) став відомий широкому українському читачеві з відносно пізніх окремих видань, здійснених “Держлітвидавком” 1936 р. (це поема “Над рікою Оресою”, переклав Терень Масенко) і 1937 р., коли з’явилися “Вибрані твори (1905–1936)” Янки Купали за редакцією Тереня Масенка, загальним обсягом 284 с. (зокрема, тут опубліковано переклади Володимпра Свідзинського: віршів “Пісня і сила” та “На смерть Степана Булата”).

1929 р. в харківському видавництві “Український робітник” у перекладах Л. Кардиналовської з’явилися окремі видання творів білоруського радянського письменника, поета, лексикографа Змитрока Бядулі (справж. Самуїл Юхимович Плавник): два оповідання “Лявониха і Симониха” та “Одного разу в неділю”, а також історична повість “Соловей”. Того-таки року, там само в перекладі Л. Кардиналовської публікується оповідання під назвою “Галя” талановитого радянського поета і письменника, чий основні твори були присвячені становленню народу в новий період, – Михася Чарота (справж. Міхаїл Сьмонович Кудзелька), який 1923 р. організував і пізніше керував літературним об’єднанням “Маладняк” (розпалося 1928 р.), а наприкінці 1930-х був арештований і розстріляний. 1930 року Л. Кардиналовська підготувала переклади для двох видань творів радянського прозаїка, автора оповідань та романів, зокрема, роману “Перевясло” (1932), присвяченого колективізації, – Михася Зарецького (справж. Михайло Юхимович Косенков): роман “Стежки-доріжки” (“ДВУ”) та оповідання під назвою “42 документи” (“Український робітник”). 1932 р. в перекладі Л. Кардиналовської видавництвом “Молодий більшовик” був опублікований роман “Амок” радянського письменника Янки Мавра (справж. Іван Михайлович Федоров).

Інший білоруський радянський письменник і громадський діяч, поет, прозаїк, драматург, публіцист і критик, голова першого Радянського уряду Білорусі (1919), академік АН БРСР (1928), автор роману про колективізацію “Перегуди” (1932) – Тішка Гартний (справж. Дмитро Федорович Жілунович), чие життя трагічно обірвалося 1937 р. в психіатричній лікарні, представлений окремими виданнями своїх оповідань у перекладі Сергія Пилипенка (оповідання “Страйколам” видав “Український робітник”, 1929; перевидання 1932 р.) та Олександра Сороки (оповідання “Тріски на хвилях” видала “Книгоспілка”, 1930; оповідання “Господар” видано у “ЛіМі”, 1932). Останній також виступив перекладачем для харківської “Книгоспілки” збірки оповідань білоруського письменника М. Нікановича під назвою “У вирі життя”.

З єврейської (їдиш-мовної) літератури

В Україні 1920–30-х років стрімко розвивається єврейська література національною мовою їдиш. Проте були й українські російськомовні письменники єврейського

походження, зокрема, Яків Кальницький, чню повість “Чокрак (Син полку)” переклав з російської Прохор Воронин (“Молодий більшовик”, 1931).

1923 р. в Києві з’являється перша перекладна антологія єврейської поезії, хоч і незначного обсягу (лише 30 сторінок), укладена Василем Атаманюком: “Нова єврейська поезія”. З кінця 1920-х рр. стрімко зростає відсоткова частка перекладів з єврейської літератури, що в цей період активно формувалася мовою їдиш, з якої перекладались як високохудожні твори, так і політичні агітки. Перекладами з їдиш широко представлені класики єврейської літератури, як-от Іцхок Лейбуш Перец (“Народні оповідання”). Перекл. Микола Зеров і Олександр Гер, 1920; “Бонця Швайг” (опов.), 1931; “Пісня ткачів” (опов.), 1931. Обидва видання перекл. Ефраїм Райцин), уродженець Білорусі, основоположник класичної літератури їдишу Менделе Мохер Сфорім, який писав також під псевдонімом Ш.-Я. Абрамович (“Перстень щастя” (повість). Перекл. Діодор Бобпр та Л. Володимпров, 1928; “Долина сліз”. (Ч. 2 “Персня щастя”). Перекл. Гершбін та Малоченко, 1928; “Мандри Веньяміна Третього”, 1934; “Фишка Кривий”, 1936; “Вибране”, 1940. Усі три видання в перекл. Ефраїма Райцина), народжений в українському місті Переяслав Полтавської губернії єврейський народний письменник Шолом-Алейхем (“Мій перший роман” (вибрані оповідання). Перекл. Ефраїм Райцин, 1928; “Потоп” (роман). Перекл. Гершбін та Малоченко, 1928; Комедії, 1929; в перекладі Ефраїма Райцина з’явилися друком: “Вибрані твори”, 1930; “Адель”. Із циклу “Тев’є-молочар”, 1930; “Велика удача” (опов.), 1930; “Виграшний квиток” (опов.), 1930; “Вітайте, ми вже в Америці” (опов.), 1930; “Гімназія” (опов.), 1930; “Пісня пісень (Юнацький роман)”, 1930; “Сімдесят п’ять тисяч” (опов.). Перекл. А. Стоянівський, 1930; двотомник “Вибраних творів” (Т. 1. повість “Тев’є та його доньки”; Т. 2. Оповідання “Лихі пригоди Менахем-Менделя”), 1932; “Вибрані твори” Шолом-Алейхема у форматі одного тому, але різного обсягу видавалися 1939 і 1940 рр., обидва в перекладі Ефраїма Райцина), визначний єврейський поет, уродженець українського міста Коростишів і найкращий перекладач української класики мовою їдиш Давид Гофштейн (“Вибрані поезії”, 1938. Це видання містило, зокрема, 5 перекладів М. Рильського і було перевидане 1939 р.)

Серед єврейських радянських письменників, відомих українцям з перекладів, зокрема, засновник єврейської радянської поезії, уродженець Житомирщини Ошер Шварцман, який воював добровольцем у Червоній Армії й 1919 р. загинув у сутичці з поляками (“Поезії”, 1938; у цьому виданні 14 перекладів належать Павлу Тичині), глава єврейського імпресіонізму і зачинатель т.зв. київського періоду в єврейській літературі белетрист Давид Бергельсон (“По всьому” (роман). Перекл. Н. Ротерштейн, 1928; “Бурхливі дні” (опов.). Перекл. А. Покровський, 1930; “Над Дніпром” (роман). Перекл. Марко Зісман, 1936), прозаїк і драматург Марк Даніель, чий твори, просякнуті духом революційного романтизму, входили до репертуару єврейських радянських театрів, перекладалися українською та російською мовами, а одна пісня, створена Даніелем для власної п’єси, була перекладена російською мовою і набула всесоюзної популярності під назвою “Орленок” (“На порозі” (маленький роман). Перекл. Ефраїм Райцин, 1930; “Чотпри дні (Юліс)” (героїч. трагедія в 3 актах). Перекл. Зінаїда Йоффе, 1934; “Зямкакопач” (п’єса). Перекл. З. Йоффе та Матвій Талалаєвський, 1934; “Винахідник і комедіант” (п’єса). Перекл. Матвій Талалаєвський, 1937; “П’єси”, 1937).

Окремими виданнями виходили і переклади малознаних сьогодні єврейських літературів, таких як прозаїк Мойше Тайтш (“Смерть товариша Вулі” (роман). За ред. Євгена Плужника, 1932), драматург, казкар і поет Михайло Пінчевський (“Поезії”. Перекл. Арон Копштейн, 1936), ба й зовсім забутих, як-от І. Вайсенберг (“Вибрані твори”. Перекл. Й. М. Квітко, 1931).

В Україні народилися та мешкали в той період десятки талановитих їдиш-мовних літераторів, твори яких оперативно перекладались українською і друкувались окремими виданнями. Серед них поет і перекладач Матвій Талалаєвський (“Весняна присяга” (поезії), 1935), письменниця, казкарка, поетеса Хана Левіна (“На сонячній стороні” (вірші), 1935; “Тайна” (вірші). Перекл. Марія Пригара, 1938), визначний поет Лев Квітко, відомий головним чином завдяки своїм дитячим віршам (“Найкраще ім’я”, 1929; “Панац” (опов.), 1930. Обидва видання в перекладі Володимпра Сосюра; “Два товариші” (повість). Перекл. Ефраїм Райцин, 1932. Цей твір було двічі перевидано: під уточненою назвою “Два товариші (Лям і Петрик)” (повість). Перекл. Зінаїда Йоффе, 1935, “Лям і Петрик” (повість). Перекл. Ефраїм Райцин, 1936; “Скрипонька” (вірш). Перекл. Павло Тичина, 1933; “Коли я виросту” (вірш), 1937; “Колискова” (вірш), 1938. Обидва вірші переклала Наталя Забіла; “Поросятка” (вірш). Перекл. Павло Тичина, 1938), поет і радянський громадський діяч Іцик Фефер (“Лірика”. Перекл. Марія Пригара, 1934; “Скарб”. Вибрані поезії в перекладах українських поетів [М. Бажан, М. Зісман, Л. Первомайський, М. Пригара, М. Рильський, В. Сосюра, П. Тичина], 1937, зокрема, популярний вірш “Дай руку, кохана!” в цьому виданні подається у перекл. М. Рильського; “Джерела” (поезії). Львів, 1940), прозаїк і драматург Абрам Каган (“Уламки” (опов.). Перекл. Ефраїм Райцин, 1930; “Енергія” (п’еса). Перекл. Зінаїда Йоффе, 1932), єврейський радянський письменник Ністер (справж. П. М. Каганович), чия перекладна збірка оповідань, цікавих відтвореним у них символістським сприйняттям революційної дійсності, вийшла під назвою “З моїх скарбів” за редакцією Олександра Фінкеля (1930), письменник і журналіст Гершл Орлянд, автор роману “Греблі” (пер. 1930), в якому він використав свої спогади, коли 1926 р. працював меліоратором на Волині, та повісті “Агломерат” (пер. 1936), темою якої є соціально-економічні перетворення життя євреїв України (обидва твори переклав Ефраїм Райцин), талановитий літератор-їдишист, журналіст і перекладач Сальвадор (Бецалел) Боржес (уродж. Бецалел Бородін), який під час Першої світової війни був інтернований з Волині в Європу, звідти перебрався до Бразилії і став журналістом та письменником, але за участь у революційній діяльності мав залишити Бразилію й повернувся в Європу, а з 1935 р. жив у Біробіджані (“Зойк окупованої Волині” (повість). Перекл. Ефраїм Райцин, 1931. – Ч. 1.), вихованець дитячого будинку прозаїк Файвл Сіто, який багато писав про безпритульних, а його стиль відзначався патетичністю та гумором (“Дитбудинок № 40” (опов.). Перекл. Ефраїм Райцин, 1932; “Оце ми” (повість), 1934. Обидва твори переклав Ефраїм Райцин; “Безсмертя” (повість). Перекл. Олена Пархомовська, 1938), прозаїк Еля Шехтман (романи “На вістрі”, 1934, “Зорані межі”, 1937. Обидва в перекладі Зінаїди Йоффе), режисер театру і кіно школи Леся Курбаса Нехем’є Шмаїн (“Гість” (п’еса). Перекл. З. Мессін, 1938), відомий письменник Григорій Полянкер (“Шойл з Бапілля. Повість про людей одного містечка”, 1939; “Шмая розбійник” (опов.), 1940. Обидва видання в перекладі Олени Пархомовської).

Однак більшість із перекладених у 1930-ті роки творів радянських єврейських письменників-уродженців України мають швидше історико-соціально, ніж художню цінність. Зокрема, проза таких авторів, як Петро Альтман (“Позиції” (повість). Перекл. Ефраїм Райцин, 1934) Ноте (Нойях) Лур’є (“Степ кличе” (роман). Перекл. Ефраїм Райцин, 1934; “Звичайне життя” (збірка оповідань). Перекл. Марко Зісман та Я. Вишневецький, б/р; “Новели”. Перекл. Семен Кац, 1931, 1938), Меєр Альбертон (“Біробіджан”. [Подорожні враження], 1930; “У шахту” (опов.), 1930; “Шахта "BIS"” (опов.), 1932. Усі видання в перекладі Зінаїди Йоффе), поети Ханан Вайнерман (“До праці” (поезії). Перекл. Панько Педа, 1932), Матвій Гарцман (“Поезії та балади”, 1940).

Типовими творами єврейської радянської літератури є твори поета, прозаїка Хаїма Гільдіна, просякнуті темами й ідеями будівництва соціалізму (“Криниці” (опов.), 1930; “На перевалі” (опов.), 1935. Обидва видання у перекладі Ефраїма Райцина, драматурга Абрама Вев’юрка (“Мій ворог” (п’єса). Перекл. С. Дубровський, 1936; “П’єси”, 1937), поета Аврама Гонтара, який, зокрема, у зб. “Ясний день” (1938) оспівував героїчну працю людей перших п’ятирічок (“Ясний день” (поезії). Авториз. перекл., 1940).

З меотійсько-грецької літератури

1932 року в Харкові вийшла антологія “З літератури мариупольських греків”, переклад з меотійсько-грецької зробила Кассандра Костан (Олександра Костянтинівна Гаргала). Це видання містило і поетичні твори, зокрема, пісні Леонтія Балджі, відомого в народі як Леонтій Хонагбей (1853–1918) – народного грецького поета і співця, першою дослідницею творчості якого була саме К. Костан, яка занисала близько двадцяти пісень Хонагбея.

З літератур народів Центральної Європи (польської, чеської, угорської)

До перекладів з польської літератури. 1920 р. переклади з польських письменників з’явилися у Кам’янці-Подільському (фарс на 5 дій “Шалапут” Казимпра Глинського, перекладач – Йосип Стадник (видавництво “Дністер”), у Катеринославі (оповідання “Мендель Гданський” Марії Конопницької, перекладач – Петро Єфремов (видання 3), проте згодом переклади почали виходити лише в провідних радянських видавництвах, зосереджених у Харкові та Києві, таких як “ДВУ”, де 1930 р. був опублікований ще один маленький твір Марії Конопницької – оповідання “Дим” (переклад – І. Якимович). Ця тенденція простежується ще з початку 1920-х рр. Так, 1921 р. в харківському “Всеукрдержвидав” публікується оповідання Марії Родзевич “Мотлох”, 1923 р. в харківсько-київському “Шляху освіти” – оповідання Гепріха Сенкевича “Янко Музика” (переклад – Василь Доманицький), 1926 р. в київському “Слові” – трагедія класика польської літератури Юліуша Словацького “Мазепа” в перекладі Миколи Зерова, 1927 р. там само побачив світ український переклад видатного твору найбільшого польського класика Адама Міцкевича “Пан Тадеуш, або Останній наїзд на Литві” у виконанні Максима Рильського. З кінця 1920-х рр. вагома частка перекладних видань припадає на харківсько-київське “Державне видавництво України”, де 1930 р. виходить поема Юліуша Словацького “Батько зачумлених” (переклад – Володимир Гжицький). З класиків польської літератури не омипили перекладачі своєю увагою й відому письменницю та громадську діячку, яка жила на території сучасної Білорусі, Елізу Ожешко, чий оповідання під назвою “А...Б...Ц...” вийшли друком у Харкові (“Книгоспілка”, 1927; перевидання: там само, 1928 р.). “Вибрані твори” Елізи Ожешко (упорядники О. Єзерницька та Г. Салько, за редакцією О. Попова) вийшли 1929 р. в “ДВУ”, обсягом 234 с., повість “Міртала” опубліковану того-таки року, там само переклав прозаїк та громадський діяч 1920-х років Михайло Лебединець, повість “Відьма (Дзюрдзі)” цієї ж авторки була видана 1930 р., там само (в скороченому перекладі О. Єзерницької).

Твори видатного представника критичного реалізму, учасника польського повстання 1863–64 рр. Болеслава Пруса видавалися кілька разів: 1927 р. в харківській

“Книгоспілці” – оповідання “Михалко” (переклад – А. Антонович), 1929 р. в київському “Сяйві” – оповідання “Антек Будівник”, яке також було видане під назвою “Антек” у перекладі К. Козярьського 1931 р. (Харків – Одеса: “Молодий більшовик”). Історична повість “Фараон” побачила світ у скороченому перекладі того ж таки К. Козярьського 1929 р. (Київ: “ДВУ”), “Оповідання” Болеслава Пруса вийшли окремим виданням у перекладі Володимира Свідзинського 1930 р., обсягом 80 с. (Харків – Одеса: “ДВУ”).

У київському видавництві “Сяйво” 1928 р. з’явилися три окремі видання творів знаного польського письменника, критика, філософа Юрія Жулавського в редакції Миколи Зерова: повість “Звитязець”, переклад – Сидір Сакидон, роман “На срібній планеті” та повість “Рукопис з Місяця”, переклад – Леонід та Вероніка Пахаревські, повість “Стара земля”, переклад – В. Томашівський (справж. Микола Хомичевський).

І це не виняток, коли в одному видавництві публікувалися три різні переклади з одного автора. Так, у харківському “Русі” 1925 р. вийшла комедія Габрієли Запольської “Моральність пані Дульської” (переклад – Северин Паньківський), 1932 р. – повість “Каська Каріатида” (переклад – Володимир Гжицький, 1933 р. – повість “Смерть Феліціана Дульського” (в тому самому перекладі).

Польський письменник, публіцист, громадський діяч Теодор Томаш Єж (справж. Зигмунт Мілковський) відомий українському читачеві як автор повісті “Вдосвіта”, переклад – Модест і Зінаїда (Зінаїда) Левицькі (“Книгоспілка”, 1929).

Збірка новел “Люди підпілля” (1908) відомого письменника Анджея Струга (справж. Тадеуш Галецький), який брав участь у підпільній діяльності польської соціалістичної партії, за що 1897 р. був висланий в Архангельську губернію і лише через три роки повернувся до Польщі, – вийшла під назвою “Підземні люди” в харківському “ДВУ” 1928 р., обсягом 336 с. (переклад Клим Поліщук; переклад міг бути здійснений з російської мови, якою вказана збірка вийшла 1924 р.).

Прозові твори польського письменника і драматурга, який також писав під псевдонімами, Стефана Жеромського з’явилися в харківських видавництвах 1930 р.: оповідання “Подвиги поручника” та “Сніци” в перекладі Сидора Сакидона (“Український робітник”), повість “Провесінь” у перекладі Михайла Лебединця (“ДВУ”).

Цього-таки року в “ДВУ” вийшов і найвідоміший твір – роман “Селяни” (1904–1909) – польського письменника, який належав до кола неоромантиків “Молода Польща”, лауреата Нобелівської премії з літератури 1924 р. Владислава Ремонта (Реймонта) в перекладі Михайла Лебединця (Ч. 1. “Осінь”. – 230 с.; Ч. 2. “Зима”. – 258 с.).

“Книгоспілка” 1930 р. видала історичну повість “Костка Нанерський” видатного польського письменника, який походив із галицьких селян, був у дружніх зв’язках з І. Франком, В. Стефаником, С. Яцковим і популяризував українську літературу в Польщі, – Владислава Оркана (справж. Францішек Смерчинський) у перекладі Івана Рильського.

Польський письменник і публіцист, член польської Літературної Академії, відомий також як автор оповідань для дітей про “Цапка Маточка” Корнель Макушинський залишався майже незаним в Україні, оскільки з написаних ним десятків книжок поезії та прози різних жанрів окремим виданням вийшла лише повість “Семен Хрущ” (переклад – Васетко) (Київ: “Західна Україна”, 1929).

Поет, прозаїк, драматург, один з найпопулярніших поетів Польщі кінця XIX – початку XX ст. Казимір Пшерва-Тетмаєр значно розлогіше представлений в українських перекладах, які всі припадають на 1930 р.: повість “Легенди Татр” у перекладі Володимира Гжицького (Харків: “ДВУ”), цикл новел “На скелястім підгір’ї”, переклад – В. Івапушкін, А. Новоселецький, М. Рильський, М. Трохимович, зокрема, новелу

“Як Ясек з Уступу, Ганпуся від Крулів і Марта Угерчиківна співали до себе одного сонячного ранку” переклав М. Рильський (Харків – Київ: “Книгоспілка”), збірка оповідань “Про людську біду” (там само).

Твори письменника та етнографа Вацлава Серошевського, який за участь у польському визвольному русі був засланий до Сибіру, двічі видавалися 1930 р. “Книгоспілкою”: повість “В тенетах” у перекладі Марії Коваленко, та збірка оповідань “На дні страждання” в перекладі Сидора Сакидона; оповідання “Юань-Мін-тзі” в перекладі К. Козярьського з’явилося тоді саме в “ДВУ”; наступного року видавництво “Література і мистецтво” опублікувало роман “Утеча”, який переклав Олександр Соколовський.

Поет, письменник, співторець польського футуризму Бруно Ясенський (справж. Віктор Зисман), який останні роки життя мешкав у Москві, а під час Єжовщини був заарештований і страчений 1938 р., писав свої твори польською, французькою, а з 1930 р. російською мовами. Його фантастичний роман-памфлет “Палю Париж”, написаний французькою мовою (1928), переклав Михайло Лебединець (Харків: “ЛіМ”, 1930), того ж року в “ДВУ” окремо вийшов фрагмент із роману “Палю Париж” з назвою “Син рикші”, п’єса “Річ громадська” в перекладі Володимпра Гжицького, славнозвісна поема “Слово про Якуба Шелю” (1926) в перекладі Івана Кулика (справж. Ізраїль Юделевич; псевдонім – Василь Роленко); п’єсу-гротеск “Бал манекенів”, видапу 1931 р. в “ЛіМі”, переклав з російської О. Василенко; роман у двох книгах “Людина міняє шкіру” в перекладі з російської видавався протягом 1934–35 рр.: Кн. 1. – 1934. – 328 с.; Кн. 2. – 1935. – 324 с. (Харків – Київ: “Радянська література”).

“Вибрані поезії” революційного польського поета Владислава Броневського, в основі творчості якого в 1920–1930-х рр. лежали ідеї революційної боротьби, пролетарського інтернаціоналізму й антифашизму, були опубліковані “Держлітвидавом” 1935 р.

До перекладів з чеської літератури. Чеські письменники представлені в перекладах цілою низкою імен. Серед них Карел Глоуха (Карл Глоух), чий найвідоміший твір – фантастичний роман “Зачарована земля” (1910) вийшов у “ДВУ” 1926 р., переклад з чеської – С. Горбенко і Г. Борисович; роком раніше “Книгоспілка” опублікувала повість Глоухи під назвою “Юркові дивовижні мандрівки”, переклад – С. Горбенко.

З творів чеської письменниці середини ХІХ ст., майстра “сільської” прози Божени Немцовой, яка у своїх творах відобразила життя і світогляд селян Чехії та Словаччини, натрапляємо лише на переклад “Казки про дванадцять місяців”, виданої у київському вид-ві “Час” 1920 р. Зробив переклад Василь Королів-Старий.

Видатний чеський поет і публіцист середини ХІХ ст. Карел Гавлічек-Боровський – громадський і політичний діяч, один із фундаторів чеської журналістики, сатпри та літературної критики, основу художньої спадщини якого становлять сатиричні поеми і близько восьми десятків епіграм, спрямованих проти монархії та церкви, – став відомий українському радянському читачеві з окремого видання його поеми “Хрещення святого Володимпра” в перекладі Івана Франка (Харків: “Рух”, 1929). За життя Гавлічка його твори поширювались переважно у списках, і названа поема, написана протягом 1848–1854 рр., уперше була повністю опублікована в 1876 р.

Славнозвісного чеського письменника-сатирика Ярослава Гашека видавали кілька разів: збірка гуморесок “Солідне підприємство” вийшла 1928 р. в харківському видавництві “Плужанин” (переклад із чеської – Б. Наміс) і була перевидана 1930 р.; гуморески під назвою “Історія Господа Бога” вийшли там само наступного року (переклад –

Б. Горденко); оповідання “Вуха святого Мартина” опублікувала “Книгоспілка” 1930 р. (переклад – М. Борткевич); дві перші частини всесвітньо відомого роману “Пригоди бравого вояки Швейка” (переклад – Е. Двой) видавалися в “ДВУ” 1930 р. (Ч. 1. – 308 с.) і в “ЛіМі” 1932 р. (Ч. 2. – 152 с.). Того-таки 1930 р. “ДВУ” випустило і скорочене видання всіх 6-ти частин вказаного роману, загальним обсягом 304 с. (переклад – С. Бальвас та Е. Двой). У “Книгоспілці” тоді саме теж вийшов скорочений переклад роману Гашека з назвою “Пригоди доброго вояки Швейка за світової війни”, обсягом 204 с. (автор перекладу – Г. Сибірний).

Романіст і поет Алоїс Ірасек (Алоїз Їрасек), в історичних романах якого відображена боротьба чехів за національне відродження, був репрезентований 1930 р. історичним романом “Песиголовці” в перекладі з чеської (Харків: “ДВУ”). Того ж року вийшли друком кілька прозових перекладів з чеської: в харківському “Русі” – повість “Наймиська правда”, автор – Ян Цанкар (переклад цього твору російською був зроблений у Москві роком раніше, перекладач – П. Охрименко); у харківсько-київській “Книгоспілці” – революційно-історичний роман “Ганна пролетарка” письменника та громадського діяча Івана Ольбрахта (справж. Каміл Земан), написаний 1928 р. (переклад – М. Руденко та Й. Середа), а також роман “Кракатіт” видатного письменника Карела Чанека в перекладі з чеської Сидора Сакидона.

До перекладів з угорської літератури. Твори угорських письменників перекладались доволі інтенсивно, особливо таких революційних авторів, як Бела Іллеш, який написав історичну повість “Микола Шугай” (1922) – про українського “Робіна Гуда”, розбійника Миколу Шугая, зарахованого в радянські часи до когорти народних месників і змальованого в повісті не бунтарем, а свідомим борцем за радянську владу. Вперше повість “Микола Шугай” вийшла 1925 р. в “ДВУ” (переклад – Мартин Аргат), 1930 р. “Миколу Шугая” було видано “Українським робітником” у Харкові (переклад – О. Василенкова); того ж року в “ДВУ” вийшла повість “Степанів килим” у перекладі Віктора Дубровського, яку було перевидано тоді ж, там само. Тритомний роман “Тиса палає” в перекладі з німецької Оксани Бублик-Гордон видавався протягом 1929–31 рр.: 1929 р. окремо вийшов том 1 (Харків – Київ. – 210 с.), 1930 р. в харківському видавництві “Український робітник” були надруковані два томи (Т. 1. – 318 с.; Т. 2. – 112 с.), 1931 р. у видавництві “Література і мистецтво” з’явилися окремо другий і третій томи (Т. 2. – 164 с.; Т. 3. – 254 с.). Оповідання “Шлях Франца Новака”, видане окремо 1934 р., переклав Яків Хоменко (Харків: “Радянська література”).

Інший революційний угорський письменник Олександр Барта – член Міжнародного Об’єднання Революційних Письменників – знайомий українському читачеві з повісті “Миша”, опублікованої 1930 р. в Харкові у перекладі Василя Вражливого (“Український робітник”) та роману “Нема пощади”, опублікованого 1938 р. в Києві у перекладі з німецької Марії Овруцької (“Держлітвидав УРСР”), де автор зображав життя ударників-комсомольців у соціалістичному будівництві.

Найпропагованішим в СРСР угорським письменником і революціонером був Мате Залка (справж. Бела Франкль) – активний учасник громадянських воєн в Росії 1918–21 рр. та в Іспанії 1936–39 рр., член Бюро Міжнародного Об’єднання Революційних Письменників, кавалер ордена Червоного Прапора. 1930 р. в харківському “ДВУ” вийшло декілька окремих видань письменника: оповідання “Бунт” у перекладі Дмитра Бездика, дві збірки оповідань у перекладі з російської Володимпра Сосюри – “Перший. Другий. Третій” і “Ходя”, повість “Хоробрий кравчик” у перекладі Гаврила Левченка. Роман “Село за туманами”, опублікований харківським видавництвом “Гарт” 1931 р.,

переклав М. Оглоблін. Роман “Добердо”, написаний 1937 р., видав “Держлітвидав УРСР” у 1938 р. в перекладі Антона Хуторяна.

1933 р. “ЛіМ” видало “Угорські оповідання” Фрідріха Карікаша та роман Лайоша Кіша з днів угорської революції 1918–19 рр. під назвою “Героїчний район”, який переклала Т. Кардиналовська.

Угорський письменник Андор Габор – член комуністичної партії з 1919 р., який брав участь у революційних подіях 1918–19 рр. в Угорщині, після чого емігрував до Відня, потім до Берліна, а протягом 1933–45 рр. жив в СРСР, – представлений новелами й оповіданнями з Третньої імперії під назвою “Панна Лілея”, переклад з німецької Євгена Касяненка (“Держлітвидав УСРР”, 1936). Роман революційного письменника Шандора Гергеля “Гримить барабан”, який переклав Ф. Бурлака, був виданий там само 1937 р. А наступного року в цьому-таки видавництві у перекладі Леоніда Первомайського вийшла збірка “Поезій” видатного угорського поета словацького походження, публіциста й революційного діяча другої чверті XIX ст. Шандора Петефі (справж. Олександр Петрович).

З літератур народів Південно-Східної Європи (болгарської, румунської)

До перекладів з болгарської літератури. Окремі переклади з болгарської літератури зустрічаються лише в першій половині 1930-х років. Так, 1931 р. в “Літературі і мистецтві” виходить цикл оповідань, об’єднаних образом спритного пройдисвіта-дільця бай Ганю (тип хижака-експлуататора) з однойменною назвою “Бай Ганю (Неймовірні оповідання про одного болгарина)” Алеко Константинова – письменника-сатприка другої половини XX ст., майстра гумористичного нарису та фейлетопу, який піднімався до значних соціальних сатиричних узагальнень. Переклав цей найпошпреніший твір автора Василь Хмурій.

1932 р. в харківському видавництві “Гарт” була опублікована поема “Атака” болгарського письменника, члена компартії Болгарії з 1918 р. Крума Кюлявкова. Того ж року в “ЛіМі” з’явилася збірка оповідань під назвою “Чотарі” відомого болгарського письменника, який у 1925–34 рр. жив в СРСР, зокрема, у Харкові, Марка Марчевського (справж. Марко Маринов Марков), переклад з болгарської – Марія Пригара; наступного року в “Молодому більшовику” вийшла збірка оповідань автора з назвою “В країні троянд”, переклад з болгарської – Врублена.

1934 р. в “ЛіМі” вийшла збірка “Поезій” Христо Ботева – найвідомішого в Україні болгарського поета, громадського діяча, публіциста, життя якого було пов’язане з Україною, де він перебував протягом 1863–66 рр. Переклади до збірки зробив Володимир Сосюра.

До перекладів з румунської літератури. Переклади творів румунського письменника Панаїта Істраті (справж. Панагіс Валсаміс; псевдонім “Істраті” походить від грецької назви річки Дунай – “Істрос”) не випадково збіглися в часі з відвіданням ним СРСР. 1927 р. разом з Нікосом Казандзакісом Панаїт Істраті побував у Москві та Києві, а 1928 р. відвідав СРСР знову. Його роман “Mihail”, написаний 1927 р., того-таки року був перекладений українською і виданий у Києві, а наступного року роман “Михайло” видала харківська “Книгоспілка” (обидва видання – в перекладі Домініки Дудар і Марії Тобілевич). Оповідання Істраті під назвою “Косма”, видані 1928 р. київським видавництвом “Культура”, і повість “Степові будяки”, видапу того ж таки року в “ДВУ”, переклав Борис Козловський.

З літератур народів Кавказу (вірменської, грузинської, азербайджанської, осетинської, адигейської)

До перекладів з вірменської літератури. Вірменська література відображена перекладами творів найбільшого вірменського письменника всіх часів Ованеса Туманяна: це оповідання “Гікор” (переклад – Г. Тер-Гевондян та М. Чугуненко) – видання 1931 р. (Харків – Київ: “Молодий більшовик”) та збірка віршів “Зелений братик” у перекладі Павла Тичини – видання 1940 р. (Київ: “Держлітвидав”). 1930 р. Г. Тер-Гевондян та М. Чугуненко переклали для “ДВУ” оповідання видатного вірменського письменника, автора історичних романів, оповідань і повістей на сучаспу тему Стефана Зоряна з назвою “Безпритульний Аршо”.

1931 р. побачили світ українською мовою “Новели” розстріляного в 1937 р. вірменського письменника Карена Мікаеляна, переклад Марії Пилинської (Харків: “ЛіМ”). 1939 р. в київському “Держлітвидав” з’явилося непересічне видання – переклад вірменського народного епосу “Давид Сасунський”, в основі якого лежать історичні події від часу заспування Сасупу (історичної області Вірменії) до IX ст. Переклад був зроблений за редакцією Любомира Дмитерка та Олександра Сороки, загальна редакція Павла Тичини; серед перекладачів: П. Тичина, В. Свідзинський, Є. Фомін, Л. Дмитерко та ін. Відомо, що до середини ХХ ст. вже налічувалось 50 варіантів цього національного епосу, уперше записаного 1873 р. Який саме текст послужив джерелом для перекладу (можливо, що частково і підрядник), – це питання залишається нез’ясованим.

До перекладів з грузинської літератури. Рясно перекладалися твори грузинської літератури, особливо радянських авторів. Так, у “Книгоспілці” 1930 р. вийшли оповідання тогочасного грузинського письменника Михайла Джавахішвілі в кількох виданнях: “Збірка оповідань”, збірка оповідань “Зустріч”, збірка оповідань “Ламбало і Хама”, оповідання “Дбача занізнився” (всі чотпри книжки – в перекладі Георгія Наморадзе), оповідання “Два сини” (в перекладі Олександра Сороки), того ж року в “ДВУ” – роман “Покидьки життя (Хізані Джако)”, 1931 р. в харківському “Русі” – цей же роман із дещо відмінною назвою: “Завала (Хізані Джако)”, переклад В. Левицького.

1929 р. в “ДВУ” вийшла повість Марії Дгебуадзе-Пуларія “На руїнах щастя” в автоперекладі, за редакцією Л. Пахаревського. Творчість грузинського радянського письменника Костянтина Лордкіпанідзе відображена перекладами 1930 р.: роману “Зайві люди”, виданого “Книгоспілкою” (перекладачі – Олександр Сорока та Георгій Наморадзе), збіркою оповідань “Перша мати”, виданою в “ДВУ” (переклад Георгія Наморадзе). Оповідання грузинського письменника Левана Метревелі “Більшовик” у перекладі Олександра Сороки з’явилося 1930 р. (Харків: “Книгоспілка”). Того самого року в “ЛіМі” опубліковано оповідання “Лютий” Миколи (Ніколо) Міцішвілі, який відомий і як перекладач української поезії, зокрема, уривку з поеми “Кавказ” Тараса Шевченка, що увійшов до грузинськомовного видання поеми “Кавказ” у Тбілісі 1937 р. А у “Книгоспілці” 1930 р. в перекладі Олександра Сороки побачило світ оповідання “Гаспар” Колау Надірадзе – останнього з представників грузинських поетів-символістів, який перейшов від символізму до соцреалізму. В “ЛіМі” 1931 р. вийшли оповідання “Сільський зальотник” Ніко Лордкіпанідзе – автора творів про життя грузинського до-революційного села, а також – оповідання “Перша буря” Петра Куталадзе (Самсонідзе), роман “Санавардо” (автор – грузинський радянський письменник Демна Шенгелая,

переклад – Є. Плуг). Прозу Йосипа Татишвілі перекладали: Олександр Сорока – оповідання “Прачка” (“Книгоспілка”, 1930), Георгій Наморадзе – оповідання “Наречена двох ворогів” (“ЛіМ”, 1931) і “Жіноча доля” (там само, 1932). Того-таки 1932 року там само вийшла п’еса “Рогор (Як це було)” грузинського радянський поета, драматурга, члена КПРС з 1939 р. Карло Каладзе в перекладі Г. Цагарелі та А. Дудки (Олексія Варрави), а також оповідання “Чікорі” грузинського радянського письменника Давида Суліашвілі.

1936 р. у “Держлітвидаві” вийшла друком перекладена Іваном Куликом збірка “Поезії” (увесь спадок автора окремою книжкою) видатного грузинського поета-романтика Ніколоза Бараташвілі, перші українські переклади з якого робили П. Грабовський, Б. Гріиченко, С. Палій у 1897–1909 рр. Там само, того ж року вийшов роман “Арсен з Марабди” грузинського радянського письменника Михайла Джавахішвілі (друкувався також під псевдонімом Адамашвілі). Арсен – ватажок антикріпосницького селянського руху в Східній Грузії першої половини XIX ст., герой популярної грузинської народної поеми “Пісня про Арсена”, образ якого не раз відтворювався в радянській літературі і кіно. Так, 1937 р. в “Держлітвидаві” з’явилася п’еса “Арсен” грузинського радянського письменника, поета і драматурга, Заслуженого діяча мистецтв Грузинської РСР (1930) Сандро Шаншіашвілі, яку переклали О. Варавва і К. Цагарелі. 1940 року в Києві у перекладі А. Новоселецького вийшла друком п’еса “Сльози Кравчука” грузинського драматурга Амірана Шервашидзе, п’єси якого ставилися в українських театрах.

У перекладі Миколи Бажана окремим виданням була опублікована епічна поема “Витязь у тигровій шкурі” грузинського поета XII ст., одного з найвидатніших представників літератури середньовіччя Шота Руставелі (Київ – Харків, 1937). Повторне видання національної поеми грузинського народу в тому ж перекладі здійснив “Держлітвидав УРСР” 1940 р. Того-таки року, там само були видані “Поезії” визначного грузинського поета і громадського діяча Симона Чіковані, який перебував у дружніх стосунках з Миколою Бажаном і допомагав йому в роботі над перекладом “Витязя в тигровій шкурі”. Серед перекладачів цієї збірки – М. Рильський, якому належать переклади 4 поезій. За редакцією Миколи Бажана того самого року, там само вийшли “Вибрані твори” Акакія Церетелі – класика грузинської літератури, поета і громадського діяча, котрий увійшов в історію українсько-грузинських літературних взаємин своїм знайомством з українською літературною громадою, зокрема, з Тарасом Шевченком, якого мав нагоду бачити у Миколи Костомарова. Збірка вибраних творів поета містить вірші в перекладі П. Тичини (“Кохання”, “Весна”), В. Свідзинського (“Коханій”), М. Рильського (7 перекладів) тощо. Микола Бажан також виступив редактором антології “Поезія Радянської Грузії”, виданої в Києві 1939 р.

До перекладів з азербайджанської літератури. 1930 р. вийшли два видання творів азербайджанських авторів: збірка творів сучасних азербайджанських письменників “Молодий Азербайджан” у перекладі Григорія Піддубного, обсягом 210 с. (Харків – Одеса: “Держвидав УСРР”), оповідання Садики Гусейна “На шляху до нового життя” (Харків: “Книгоспілка”).

До перекладів з осетинської літератури. “Осетинські оповідання”, які вийшли 1931 р. в “ЛіМі” (Харків – Київ), переклала Варвара Чередниченко.

До перекладів з адигейської літератури. 1932 року в перекладі з адигейської (перекладач – Олекса Кириї), за редакцією М. Рильського вийшла збірка “Черкеські пісні, легенди, міфи” (Київ – Харків).

З літератур народів Центральної Азії (таджицької, калмицької, казахської)

Творчість таджицьких літераторів репрезентована прозовими творами таджицького письменника, основоположника таджицької радянської літератури, який писав таджицькою та узбецькою мовами, Садриддіна Айні: “Повістю про бідняка таджика Адіне”, переклад з таджицької – Є. Ребрик (Харків: “Рух”, 1931), та романом “Дохунда”, присвяченим соціалістичній революції, в тому ж перекладі за редакцією А. Ковалевського (Харків: “Радянська література”, 1934). Таджицький поет Абулкасем Гасем Лагуті (Абулкасим Лагуті) представлений двома збірками: “Поезії” у перекладі Б. Нікітіна, що вийшли 1932 р. в харківському “Русі”, та “Вибрані поезії” в перекладі Тереня Масенка (з фарсі), які було опубліковано 1934 р. в “ЛіМі”, де двома роками раніше з’явилась автобіографічна повість калмицького письменника Антона Амур-Санана “Мудрешків син” у перекладі з російської П. Дроздова (“Мудрешкин сын”, 1925). Там само 1932 р. була репрезентована і казахська авторка, активістка жіночого руху А. Нухрат – оповіданням “В казахських степах” (переклад з російської М. Пашкова).

З літератур народів Південної Азії, Близького і Середнього Сходу (бенгальської, індійської, турецької, арабської)

До перекладів з бенгальської та індійської літератури. Передусім варте згадки видання добірки творів славетного бенгальського та індійського поета, драматурга, композитора, лауреата Нобелівської премії з літератури (1913), учасника бенгальського руху опору, автора гімнів Індії та Бангладеш – Рабіндраната Тагора (1861–1941). Окрім восьми віршів Тагора, книжка також містила 4 гімни з Рігведи. Видання було здійснене 1927 р. в Харкові видавництвом “Пролетарій” у перекладі з бенгалі та санскриту Павлом Ріттером.

У міжвоєнне двадцятиліття також вийшли окремими виданнями: 1926 р. в київському “Слові” – оповідання індійського письменника Ахмеда Азіза Уд-Діна під заголовком “Ганготри” в перекладі з гінді Олексія Баранникова, 1934 р. в харківському “Українському робітникові” – збірка “Гірні Камгар”, автором якої був індійський письменник Ес-Хабіб-Вафа (перекладач не вказаний).

До перекладів з турецької літератури. Турецька література відображена небагатьма окремими виданнями, які однак дають уявлення про її тогочасний стан. Творчість турецької письменниці першої половини ХХ ст. на ім’я Халіде Едіб (Адивар), чії ранні романи присвячені становищу турецької жінки і яка у 1910-х рр. активно проповідувала пантюркизм, а на початку 1920-х рр. написала антиімперіалістичні романи, що змальовують героїку національно-визвольної боротьби, втілена у двох перекладах роману “Вогняна сорочка” (1922). Перший переклад був здійснений Василем Софронівим (Левицьким) і виданий у Львові 1927 р. під заголовком “В огні (Повість з турецької визвольної війни)”, причому ім’я авторки подавалося з відхиленням від усталеного нині транскрибування: Халіда Едід. Удруге цей роман переклав Михайло Балицький і виданий він був у харківському “Русі” 1929 р. під заголовком “Вогняна сорочка” з підзаголовком “Повість з турецької визвольної боротьби”.

Оповідання “Ятик Еміне”, видане в харківсько-київському “ЛіМі” 1931 р., автором якого був турецький журналіст, новеліст, романіст реалістичного напрямку першої

половини ХХ ст. Халід Рефік (Рефік Халід Карай), переклав із турецької Віктор Дубровський, який також переклав роман Якуба Кадрі – відомого турецького письменника, чії поезії перекладав Павло Тичина, – під заголовком “Нур Баба”, виданий у харківському “Русі” 1932 р., а ще Віктор Дубровський переклав видапу там само, того ж таки року збірку “Оповідань” Омера Сейфеддіна – турецького письменника початку ХХ ст., який розробляв жапр реалістичної новели, а у своїх сатпричних оповіданнях та повістях викривав суперечності сучасного суспільства. Тоді саме вказане видавництво оприлюднило і “Новели” сучасного іранського письменника Мохаммеда Джемаль-заде у перекладі з перської Михайла Дьяконова, Б. Нікітіна та О. Сафарова.

До перекладів з арабської літератури. Арабські письменники теж не залишилися цілковито на узбіччі української перекладацької літератури того періоду. Так, у перекладі з арабської Андрія Ковалевського 1932 р. харківський “Рух” видав збірку оповідань під заголовком “Революція” арабського письменника кінця ХІХ – перших чотирьох десятиліть ХХ ст. Аміна Рейхані, відомого своїми гуманістичними поглядами, який нисав арабською й англійською мовами і сповідував ідею зближення цивілізацій Заходу та Сходу.

З літератур народів Далекого Сходу (японської, китайської, юкагирської)

До перекладів з японської літератури. Японська література була знайома українському читачеві того періоду з хрестоматійної поетичної збірки “Японська лірика феодальної доби”, виданої харківським “Рухом” 1931 р. (переклав з японської – Олександр Кремена), а також із кількох окремих видань пролетарських творів, а саме: опублікованого харківсько-одеською філією “Молодого більшовика” в 1932 р. робітничого роману Наосі Токунагі під назвою “Вулиця без сонця”, перекладеного Євгеном Касяненком з німецького видання, яке було здійснене з ініціативи та з післямовою групи японських революціонерів у Німеччині (до речі, російський переклад цього гостросоціального твору вийшов 1934 р., тобто, пізніше ніж український, перекладач – М. Фельдман); повість Вакідзо Хосої під назвою “Текстильник Кодзі”, яка вийшла там само, того-таки року в переробці для дітей старшого віку Є. Збарської; нарешті, повість “Крабоконсервна факторія”, видана харківським “Українським робітником” 1934 р., – японського пролетарського письменника Такідзі Кобаясі, який вступив до Комуністичної партії Японії 1931 р. й за участь у протестах проти агресії Японії в Китаї був арештований політичною поліцією і закатований у 29-ти річному віці. Цей твір, написаний 1929 р. і шпроко-відомий як роман “Краболов”, який розповідає історію про самоорганізацію японських рибаків для протистояння жорсткій експлуатації, залишається популярним донині. Він був двічі екранізований: 1953 р. за романом “Краболов” був знятий однойменний фільм, 1974 р. на екрані з’явився фільм про життя самого Такідзі Кобаясі, а 2009 р. вийшла ще одна екранізація цього роману.

До перекладів з китайської літератури. Китайська література опосередковано відображена в окремих виданнях того періоду. Так, повість під заголовком “Справжня історія А-К’ю” китайського письменника, публіциста і літературознавця першої третини ХХ ст. Лу Сіня (справж. – Чжоу Шужень), який вважається основоположником сучасної китайської літератури, вийшла 1927 р. в перекладі Валер’яна Підмогильного з французької мови.

До перекладу з юкагирської літератури. 1935 р. в “Дитвидавці УСРР” опубліковано повість “Життя Імтеургіна старшого”, автор якої – Текі Одулок – вважається класиком юкагирської літератури.²¹ У виданні вказане ім’я перекладача – А. Ходько, – проте не зазначено, з якої мови зроблений переклад.

З літератур народів Центрально-Західної Європи (австрійської, німецької, швейцарської)

Європейська та американська мала проза в українських перекладах у другій половині 1920-х років представлена солідним антологічним виданням під назвою “Сучасна чужоземна новела: Альманах” (Київ: “ДВУ”, 1928. – 179 с.). Зміст альманаху такий: Анрі Барбюс “Салдат співав” (з французької переклав М. Цілін), Жюль Ромен “Звичайна прогулянка” (з французької переклала Г. Яр), Поль Моран “Сиракузи (П.А.С.Ш.)” (з французької переклав М. Дейнар), П’єр Міль “Мавпа й дівчинка” (з французької переклала О. Гордон), Грація Деледда “Крик уночі” (з італійської переклав О. Киричинський), Мігель де Унамуно “У всякому разі справжній чоловік” (з еспанської переклав М. Іванов), Стефан Цвайг “Оповідання в сутінках” (з німецької переклав О. Бургардт), Карл Штернгейм “Бузеков” (з німецької переклав О. Бургардт), Казимір Едшмід “Лясо” (з німецької переклав О. Бургардт), Філіп Гіббс “Замок Арнсберг” (з англійської мови переклали В. Гладка і Е. Карякіна), Шервуд Андерсон “Історія одної людини” (з англійської мови переклала М. Лисиченкова), Теодор Дрейзер “Здійснилось” (з англійської переклав М. Івченко).

До перекладів з австрійської літератури. Австрійська німецькомовна література шпирше, скажімо, ніж швейцарська література, охоплювалась українськими перекладами 1920–30-х років. Так, у харківському видавництві “Український робітник” 1928 р. вийшов друком роман “Отель “Савой”” (1924) у перекладі з німецької Марії Ільтичної – перший окремих твір відомого австрійського письменника та журналіста єврейського походження Йозефа Рота, який народився у галицькому містечку Броди. На жаль, найвідоміші романи письменника, більшість творів якого на сьогодні вже екранізовано, – “Йов. Роман простого чоловіка” (1930) та “Марш Радецького” (1932) – не були перекладені.

Австрійський письменник Оскар Маурис Фонтана, автор багатьох нарисів – літературних портретів сучасних йому австрійських театральних діячів, драматург і романіст, який стояв біля джерел австрійського експресіонізму, теж був репрезентований не найвідомішими своїми творами (а це неоромантичні п’єси початку 1910-х рр. та соціально-критичні романи кінця 1910–1920-х років). У перекладі з’явився лише його роман “Острів Елефантина”, який переклала з німецької Люціана Піонтек (Харків: “ДВУ”, 1928).

Усе того-таки 1928 р. київське видавництво “Західна Україна” презентує видання знаменитого оповідання “Лист незнайомої”, яке переклав Василь Бобинський, класика австрійської літератури першої половини ХХ ст., письменника, критика, автора багатьох новел і белетризованих біографій Стефана Цвайга.

Історичний роман “Рур в огні” австрійського письменника кінця ХІХ – першої половини ХХ ст., історика австромарксистської школи Карла Грюнберга переклав 1930 р. для харківського “ДВУ” Охрім Соболев.

²¹ Юкагири – народність, що належить до палеоазіатських народів на півночі Якутії.

Того самого року Іван Крушельницький переклав з німецької збірку “Лірики” видатного австрійського письменника, поета, драматурга кінця ХІХ – першої чверті ХХ ст. Гуго фон Гофманстала.

До перекладів з німецької літератури. З німецької літератури за цей період були донесені до українського читача близько шістдесяті авторів. Найдавнішим серед них є німецький містик і релігійний письменник ХV ст. Тома Кемпійський, можливий автор найпопулярнішого у католицизмі після Біблії твору “Про наслідування Ісусові Христові”, який був перекладений з латинської мови Йосифом Боцаном, єпископом Луцьким, і опублікований у Львові 1930 р. за назвою “Наслідування Христа”.

Найвидатнішою подією на світському відтинку німецько-українських перекладів доцільно вважати вихід 1926 р. в Харківському “ДВУ” першої частини трагедії “Фауст” Йоганна-Вольфганга Гете в перекладі М. Т. Улезка, обсягом 330 с. Декілька віршів Гете в перекладі Максима Рильського були опубліковані у першому та другому випусках книжки “Бетховен. Збірка пісень”, виданій у Києві 1927 р., а саме: у першому випуску – “Хлопчик із бабаком”; у другому випуску – “Міньйона” та “Пісня Клерхен (І)” (із “Егмонта”). Переклад віршованої казки Гете “Рейнеке Лис” за редакцією Максима Рильського з’явився 1937 р. у вид-ві “Молодий більшовик” (Київ – Херсон), обсягом 171 с. У названій збірці пісень Бетховена подано переклади Максима Рильського і з інших німецьких поетів: у першому випуску – вірш Крістіана Геллerta “Про смерть”, у другому випуску – вірш П. Гаугвіца “Покора”. Зустрічаються переклади Рильського з німецьких поетів також у декількох однопісенних музичних виданнях, опублікованих у Харкові 1928 р.: у книжці “Моцарт В. А. Старенька” – вірш Фрідріха Гагедорна “Старенька”, у книжці “Шуберт Ф. Форель” – вірш Крістіана Фрідріха Шубарта “Форель”, у книжці “Шуберт Ф. Смерть і дівчина” – вірш Маттіаса Клавдіуса “Смерть і дівчина”, у книжці “Шуберт Ф. Двійник” – вірш Гайпріха Гайне “Двійник”.

Значним внеском в українську перекладацьку літературу стали переклади з Йоганна-Фрідріха Шіллера (Шиллера): 1926 р. харківська “Книгоспілка” опублікувала переклад трагедії “Вільгельм Телль”; 1927 р. в харківському “ДВУ” вийшли “Балади” Шіллера в перекладі Дмитра Загула; 1928 р. харківський “Український робітник” видав у повному обсязі драму на 5 дій “Вільгельм Телль” у перекладі Бориса Грінченка; 1934 р. в харківсько-одеському “Дитвидаві” вийшла п’еса “Коварство і любов” у перекладі Майка Йогансена, яку було перевидано 1937 р.; в тому-таки перекладі 1936 р. в харківсько-київському “Держлітвидаві” було оприлюднено п’есу “Розбійники” (в повному обсязі), а скорочений переклад цієї п’еси вийшов 1936 р. в харківсько-одеському “Дитвидаві”; 1939 р. в Києві з’явилась друком трагедія “Орлеанська діва” в перекладі Євгена Дроб’язка.

Важко недооцінити роль Дмитра Загула у введенні німецької романтичної поезії в український контекст. Зокрема, Дмитро Загул упорядкував поетичну антологію, надруковував 1928 р. київським видавництвом “Західна Україна”, під назвою “Вибір німецьких балад”. Долучився цей видатний поет і до окремих видань творів Гайпріха Гайне. У перекладі Загула 1923 р. “Книгоспілка” опублікувала збірку Гайне з назвою “Сатпра та інші політичні поезії”. 1930 р. в “ДВУ” (Харків – Київ) вийшли три томи “Вибраних творів” Гайне за редакцією Дмитра Загула. Зміст кожного тому такий: том перший – “Книга пісень” та “Нові поезії”; том другий – “Сучасні поезії” та “Романсеро”, переклав Дмитро Загул; том третій – “Єврейські мелодії”, “Атта Троль”, “Німеччина”, переклав Дмитро Загул. 1933 р. в “ЛіМі” (Харків – Київ) був опублікований четвертий том “Вибраних творів” Гайне за редакцією Дмитра Загула, який містив “Картини й подорожі”. Поема

“Німеччина (Зимова казка)” з’явилась у новому перекладі Леоніда Первوماйського 1937 р. в “Держлітвидав” (Харків – Київ). Тоді ж, там само була оприлюднена збірка поезій “Німеччина” тогочасного антифашистського поета Еріха Вайнерта, твори якого також увійшли до виданого того-таки року, там само збірника оповідань, сцен і віршів антифашистських німецьких письменників під назвою “Ніч і світанок”, який переклали з німецької Є. Касяненко, М. Овруцька, М. Зісман і Т. Масенко.

Освальд Бургардт переклав з німецької уславлені в ту епоху “Залізні сонети” (Харків, 1925) Йозефа Вінклера, які було і в оригіналі, і в перекладі видано анонімно, начебто як колективну творчість поетів-робітників, авторство ж Вінклера розкрилося пізніше.

Визначний німецький драматург, письменник першої половини ХХ ст. Гергарт Гауптман репрезентований драмою “Ткачі” в перекладі Миколи Вороного, що вийшла у київському видавництві “Спілка” 1922 р. “Вибрані твори” Гауптмана (редактор – С. Родзевич) склалися з двох томів. Том перший вийшов 1930 р. в “ДВУ” (Харків – Київ) і містив такі твори: “Перед сходом сонця”, “Ткачі”, “Боброва шуба”, “Червоний півень”, “Візник Геншель” – у перекладі Оксани Бублик-Гордон. Том другий вийшов 1933 р. в “ЛіМі” (Харків – Київ) і містив такі твори: “Самітні” та “Затоплений дзвін” – у перекладі Абрама Гозеннуда; “Колега Крамптон” та “Ельга” – у перекладі Оксани Бублик-Гордон.

Трагедію Фріца (фон) Унру “Рід”, видану 1924 р. у “Книгоспілці” (Харків – Київ), переклала з німецької Людмила Старицька-Черняхівська.

Засади тогочасної політичної драматургії Німеччини відображено у програмній книжці “Політичний театр” (1929) німецького драматурга, творця “пролетарського театру” Ервіна Піскатора, який мав значний вплив на розвиток соціалістичного театру і драматургії. 1932 р. в “ЛіМі” (Харків – Київ) було видано вказану працю Піскатора в перекладі Михайла Зерова.

Дитяча німецька література репрезентована виданням 1936 р. “Казок” Якоба і Вільгельма Грімм у перекладі Оксани Іваненко (Харків – Одеса: “Дитвидав”). Були здійснені також два видання знаменитого твору Рудольфа Еріха Распе: 1928 р. в харківському видавництві “Український робітник” з’явилась адаптована для молоді книжка “Пригоди барона Мюнхаузена, як він їх сам любив розповідати в гурту своїх друзів” (для молоді опрацював Е. Мунда, переклав з німецької Дмитро Загул); 1935 р. в харківсько-одеському “Дитвидав” вийшла адаптована для дітей версія – “Пригоди Мюнгаузена” (для дітей переказав К. Чуковський, переклав з російської Борис Ткаченко), яку було перевидано 1936 і 1937 рр.

Окремо виходили казки та оповідання німецької письменниці Гермінії Цур-Мюлен. Казка “Горобчик” – у перекладі Марії Ільтичної (Харків: “Книгоспілка”, 1923); збірку ““Раб” та інші казки” переклав Освальд Бургардт (там само, 1925); оповідання “Саїд-мрійник” – Майк Йогансен (там само, 1926); оповідання “Син айші” було перекладене з рукопису (там само, 1928); збірку оповідань “Патріот” переклали Євген Касяненко та Марія Ільтична (Харків: “Український робітник”, 1926).

Історична повість про Африку німецького письменника для дітей і юнацтва Августа Німана “Молодий бур” (відома також за назвою “Пітер Маріц – молодий бур із Франсваала”) вийшла 1930 р. в київському видавництві “Час” (переклад – П. Бунт). Тоді-таки у харківському “ДВУ” вийшла друком повість тогочасного німецького письменника для дітей Карла Данца “Міце-Ворсинка”, яку переклав М. Агнівцев; повість цього самого автора “Щоденник школяра” вийшла у перекладі з німецької в харківсько-одеському “Молодому більшовику” 1933 р.

Написаний 1928 р. роман німецького прозаїка Ернста Глезера “Рік народження 1902”, в якому зображене сприйняття Першої світової війни очима підлітка, був опублікований 1932 р. в харківському видавництві “ЛіМ” у перекладі Юрія Яновського. Наступного року там само вийшов ще один роман Глезера “Мпр” у перекладі Віктора Дубровського. Більше творів цього автора не нублікувалося, оскільки сам Глезер, емігрувавши 1933 р. з Німеччини, невдовзі повернувся і уклав мпр з нацистами, продовжуючи цю співпрацю до кінця війни.

Панораму перекладної дитячої літератури Німеччини доповнюють твори пролетарського й антифашистського спрямування тогочасних прозаїків Курта і Ярміли Гаузнер. Так, у харківсько-одеському “Дитвидав” 1936 р. вийшла їхня повість про піонерів “колонії злиднів” “Завзяті ребята”, а 1937 р. це видавництво опублікувало збірку “Маленькі діти у великій нужді (Малюнки з життя у фашистській Німеччині)”, обидва видання – у перекладі з німецької Івана Ханенка.

Класична розважальна проза репрезентована популярним твором відомого німецького поета другої половини XVIII ст. Готфріда Августа Бюргера, який переосмислив та доповнив кийжку Распе і видав її під довгою, за тогочасною модою, назвою “Барона фон Мюнгаузена дивовижні мандрівки та пригоди на воді й на суші, розказані ним за чаркою в колі своїх друзів”. Цей переклад з німецької вийшов у київському “Держлітвидав” 1939 р. за редакцією Євгена Дроб’язка.

З історичної романістики був перекладений роман німецького вченого-єгиптолога і письменника другої половини XIX ст. Георга Еберса “Адріан і Антіной”, виданий у двох томах 1924 р. (Київ – Відень – Львів: “Чайка”), переклад здійснив Микола Троїцький.

Науково-фантастичний жапр представляє роман Рейнгольда Айхакера “Тайна метеора”, виданий у харківському “ДВУ” 1929 р. (переклад з німецької – О. Варлам).

Німецький письменник другої половини XIX – початку XX ст. Фрідріх Шпільгаген – автор численних романів, перекладених російською мовою (в 1890-х рр. у Росії з’явилися два “Собрання сочинений” Шпільгагена), – репрезентований окремим виданням роману “Міцною лавою” в перекладі Надії Суворцової (Суворцової) (Харків: “ДВУ”, 1928), який був перевиданий там само, 1930 р.

Визначний німецький письменник єврейського походження кінця XIX – першої третини XX ст. Якоб Вассерман, відомий як реформатор німецького роману в напрямку його європеїзації, був знайомий українському читачеві з роману “Мавріцієва справа” (1928), виданого вже наступного після його появи року (Київ: “Культура”, 1929) у перекладі В. Чередниченко (до речі, російський переклад роману – “Дело Мавриция” – вийшов лише 1936 р.).

Творчість німецького драматурга і романіста кінця XIX – першої чверті XX ст., представника натуралізму Германа Зудермана, відомого своїми антибуржуазними драмами 1890-х рр., стала знайома шпрокому українському читачеві з двотомника “Вибраних творів” письменника, виданих у 1931–32 рр. (Харків – Київ: “ЛіМ”). Це видання містило лише романістику Зудермана: том перший – роман “Фрау Зорге”, яким письменник дебютував 1887 р., том другий – роман “Котяча стежка”; переклад обох творів з німецької – Леоніда і Вероніки Пахаревських.

Творчість уславленого німецького письменника першої половини XX ст., одного з лідерів експресіонізму Казиміра Едшміда репрезентована виданням 1930 р. роману Едшміда “Примарні пригоди двірського радника Брюстляйна” в перекладі Олени Селіхової (Харків – Київ: “ДВУ”).

Романістика відомого в СРСР німецького письменника єврейського походження першої половини XX ст. Ліона Фейхтвангера була добре знайома українському читачеві

1930-х років: роман “Сім’я Оппенгаймів”, написаний 1933 р., був виданий 1936 р. київським “Держлітвидавом” у перекладі з німецької Зінаїди Йоффе, роман “Іудейська війна” вийшов наступного, 1937 р. в перекладі з німецької Івана Ханенка (Київ – Харків), роман “Сини” з трилогії “Йосип”, написаний 1935 р., теж був оперативно виданий у перекладі з німецької 1938 р. київським “Держлітвидавом”.

Твори іншого видатного німецького прозаїка єврейського походження середини ХХ ст. – Анни Зегерс (справж. Нетті Радвані) – були краще відомі тогочасному українському читачеві завдяки їх впрямому ліво-соціальному забарвленню. Повість “Повстання рибалок із Санта-Барбара” вийшла в перекладі з німецької в харківсько-київському “ДВУ” 1929 р.; роман “Понутники” в перекладі Івана Ханенка онублікувало київсько-харківське видавництво “Радянська література” 1934 р.; нарис “Остання нуть Коломана Валліша” з’явився у “Держлітвидаві” 1935 р.; роман “Шлях крізь Лютий” у перекладі з німецької за редакцією А. Хуторяна оприлюднено там само 1938 р. (в російському перекладі – “Путь в февраль” – роман вийшов 1935 р.).

Соціальні романи популярного сучасника тієї епохи – німецького письменника і поета першої половини ХХ ст. Бернгарда Келлермана – нублікувалися в різних українських видавництвах. Найвідоміший його роман “Тунель”, написаний 1913 р., видано в харківській “Книгоспілці” 1927 р. в перекладі Максима Рильського і перевидано там само 1929 р.; цей роман також переклали В. Горовська і М. Туркало для харківсько-київського видавництва “ЛіМ”, де він був онублікований 1932 р.; роман “Брати Шелленберги”, написаний 1925 р., вийшов у київському видавництві “Рух” 1931 р. в перекладі Жозефіни Бургардт; 1930 р. в харківському “ДВУ” окремим виданням з’явилося оповідання Келлермана “Шахта дядька Тома” (переклад – С. Карабай).

Еріх Марія Ремарк (псевдонім Еріха Пауля Ремарка) – один із найулюбленіших і найпочитніших німецьких письменників ХХ ст. Його найвідоміший твір – роман “На західному фронті без змін”, оприлюднений у Німеччині 1929 р., вийшов того ж року відразу у двох українських видавництвах: у київському вид-ві “Сяйво” – в перекладі Жозефіни Бургардт (цей переклад було перевидано 1930 р. в харківському видавництві “Український робітник”) та в харківському видавництві “Рух” під назвою “На заході без змін” – у перекладі Михайла Балицького.

Тогочасний соціально-політичний роман репрезентовано харківськими виданнями творів Траугота Лемана: “Чорне авто (Роман з німецької сучасності)” переклала Марія Ільтична (“Український робітник”, 1927); “Біла чума (Роман із життя сучасної Німеччини)” переклав з німецької Охрім Соболів (“Книгоспілка”, 1930).

Загострена соціальна тематика характеризує і роман Б. Травена (псевдонім німецького письменника, гадане ім’я якого Травен Торсван Кровс) – “Збирачі бавовни” (1925), який розповідає про життя мексиканських селян. Показово, що цей твір друкувався в берлінській газеті “Форвертс” – офіційному органі соціал-демократичної партії Німеччини. Українською він був онублікований 1930 р. в харківському “ДВУ”, переклад з німецької зробили Е. Буркісер і В. Малик.

Наприкінці 1920-х та на початку 1930-х років виходили і переклади соціально-побутової прози, зокрема, роман німецького вченого й письменника Йозефа Вайсбарта “Історія одного життя” переклали з німецької В. Горовська і В. Каліхевич (Київ: “Культура”, 1929), Михайло Лозинський переклав з німецької українською мовою “Морський роман” Гергарда Евальда Зелігера (Харків: “Рух”, 1931), Віктор Дубровський – роман “Жінка з моря” Альберта Готоппа (Харків – Київ: “ЛіМ”, 1932).

Проте дедалі більше з’являється політизованої белетристики. Одним із перших зразків німецької пролетарської прози для українського читача став переклад повісті

“Пригоди робітника-революціонера”, виданої 1925 р. в харківському “ДВУ” (автор – А. Ліндер).

Також перекладали й малу прозу німецьких авторів, наділену різною мистецькою вартістю. Праця над перекладами новел видатного німецького поета Георга Гайма, виданих 1925 р. в київському “Слові”, об’єднала в цьому виданні таких блискучих стилістів, як Освальд Бургардт, Максим Рильський та Віктор Петров.

Харківська “Книгоспілка” двічі видавала оповідання знаного німецького поета і письменника Макса Бартеля (чії вірші про Аргонський ліс добре відомі в російському перекладі О. Мандельштама): 1926 р. – збірку “Листопад” у перекладі з німецької Галини Яр, 1929 р. – оповідання “Між селом та містом” (перекладача не вказано).

1932 р. в харківському “Русі” вийшла новела “Дуель” німецького мандрівника і романіста середини ХІХ ст. Фрідріха Герштеккера (перекладач не вказаний).

У місті Стрий 1927 р. була опублікована збірка оповідань німецького письменника і поета першої третини ХХ ст. Ганса Гайнца Еверса “Біснуваті” в перекладі з німецької Івана Кедрина.

Мала проза визнаного німецького письменника першої половини ХХ ст., автора романів, оповідань та новел Леонгарда Фрэнка репрезентована виданням 1926 р. оповідання “Різникова кухня” в перекладі з німецької Катерини Джунківської (Харків: “Книгоспілка”) й виданням 1932 р. новели “Карл і Анна” та оповідання “Міст долі” (Харків – Київ: “ЛіМ”, 1932). Там само 1933 р. вийшла друком новела Гельмута Вайса “Колона” (перекладач не вказаний).

З кінця 1920-х років в українських радянських видавництвах з’являються десятки творів німецьких лівих і пролетарських письменників, нублікується й антифашистська література. Передусім слід згадати поета-майстра Вальтера Мерінга, який 1920 р. заснував у Берліні екстремістський лівий клуб “Політичне кабаре”. Його оповідання “Невмпруще” було опубліковане 1929 р. в харківському “Українському робітникові”.

Викликала до себе інтерес і творчість Людвіга Ренна (справж. Арнольд Фрідріх Фіт фон Гольсенау), в чіих соціально-критичних і автобіографічних романах викривається мілітаризм, – німецького письменника, учасника антифашистської боротьби, який був секретарем “Спілки пролетарсько-революційних письменників Німеччини”, протягом 1932–35 рр. перебував у тюрмах і концтаборах, а з 1936 р. опинився на еміграції. Харківсько-київське видавництво “ЛіМ” опублікувало два романи Ренна: “Війна”, переклад з німецької – В. Балах, Г. Виноградова, Л. Фідровська (1931) й “Після війни”, переклад з німецької – О. Варлам (1933).

Там само 1932 р. видано роман Людвіга Турека – члена “Спілки пролетарсько-революційних письменників Німеччини” (що існувала протягом 1928–35 рр.) – “Пролетар оповідає (Життєпис німецького робітника)”, який переклали з німецької М. Туркало і В. Горовська.

Багато видавався й перевидавався німецький пролетарський письменник Курт Клебер. Оповідання “Барикада” (зі збірки “Рурські барикади”, 1925 р.в., російський переклад якої був зроблений 1926 р., а перевидання – 1927 р.) з німецької переклала 1929 р. Варвара Чередниченко (Київ: “Пролетарська правда”; перевидання – 1931 р.). Оповідання “Жінки” вийшло тоді ж (Харків: “Український робітник”; перевидання – “ЛіМ”, 1931 р.). Харківський “Український робітник” 1930 р. видав дві книжки Клебера: оповідання “Безробітні” та “Дідусь” (переклад – О. Варлам), “На вулицях Берліну” (перекладач не вказаний). Того самого року в харківській “Книгоспілці” вийшло оповідання “Бог”. Тоді ж харківське “ДВУ” в перекладі з німецької Семена Каца видало роман Клебера “Пасажпри третього класу”, написаний 1927 р. й опублікований російською 1928 р.

Київське видавництво “Пролетарська правда” 1929 р. оприлюднило оповідання німецького робітничого письменника, члена Комуністичної партії Німеччини з 1921 р. Ганса Лорбера “Фосфор” у перекладі з німецької М. Ціліна.

Роман іншого німецького пролетарського письменника – Клауса Нейкранца – “Барикади на Веддінгу” (рос. “Баррикады Веддинга”) був опублікований 1932 р. в “ЛіМі” (Харків – Київ), переклад – С. Горбенко. Того ж таки року там само вийшов роман “Завоювання машин” Франца Юнга – члена мистецького руху навколо соціалістичного журналу “Die Aktion” – у перекладі з німецької Михайла Зерова.

Робітнича ідеологія також відображена в романах плідного німецького пролетарського письменника й антифашистського громадського діяча Віллі Бределя, опублікованих 1934 р. у “ЛіМі” (Харків – Київ): “Параграф, що боронить власність” та “Розенгофштрассе (Роман гамбурзької робітничої вулиці)” – перекладач із німецької не вказаний в обох виданнях; роман Бределя “Іспит (Із життя одного концентраційного табору)”, опублікований 1936 р. в “Держлітвидав” (Харків – Київ), переклала з німецької Оксана Гордон.

Оповідання революційної німецької письменниці Берти Ласк, яка писала поетичні та лірико-драматичні твори, ритмічну прозу для колективної декламації й революційні драми, виходили в Харкові двома виданнями: збірка “На крилатому коні через віки” в перекладі з німецької Григорія Петренка (“ДВУ”, 1927) та збірка “Пролетарські обличчя”, переклад з німецької Марії Овруцької (“ЛіМ”, 1932).

Кількома виданнями з’явилася проза іншого німецького революційного письменника, комуніста Франца Вайскопфа, який 1923 р. видав збірку революційних віршів, а 1927 р., після мандрівки по СРСР, опублікував книжку “Пересадка у 21 вік” (переклад російською – 1928 р.). Збірку Вайскопфа “Втеча до Франції” (чотпри новели), яка вийшла у Харкові 1930 р., переклала для “ДВУ” дружина Івана Кулика – німкеня з Полтавщини Люціана Піонтек; оповідання “Солдат революції” тоді ж винустило видавництво “Гарт”; повість “Свобода й хліб” вийшла в харківсько-київському “ЛіМі” 1932 р. (переклад – С. Горбенко).

Перекладні твори німецького письменника, драматурга, громадського і політично-го діяча єврейського походження Фрідріха Вольфа, який з 1934 р. жив в СРСР і повернувся до Німеччини лише 1945 р., написані з позицій соціалістичного реалізму. Це продукція харківського видавництва “Рух” 1932 р.: оповідання “Боротьба на шахтах”, які переклади М. Качанюк та О. Крайнік, і особливо – створена 1930 р. п’єса “Каттарські матроси” (в російській версії назви “Матросы из Катарре”), що її переклав Петро Дятлів. Київсько-харківський “Держлітвидав” 1936 р. опублікував п’єсу антифашистського спрямування “Професор Мамлок” і нарис “Трагедія західної демократії” Вольфа, які переклав Марко Зісман.

Німецький лівий, антифашистський письменник, поет, у майбутньому – міністр культури НДР Йоганнес Бехер був знайомий тогочасному українському читачеві з трьох видань: збірки оповідань “Банкір на бойовищі” в перекладі з німецької Михайла Балицького (Харків: “Рух”, 1930), антивоєнного роману “Люзит, або Єдино справедлива війна”, написаного 1926 р. (Харків – Київ: “ЛіМ”, 1933), та збірки віршів “Німецький танець смерті 1933 року” в перекладі Марії Пригари (Харків: “Радянська література”, 1934).

Вальтер Шенштедт – один із німецьких лівих письменників, чії твори були заборонені в нацистській Німеччині, – оприсутнений в українській перекладацькій літературі двома романами: “романом робітничої молоді” під назвою “Ностіц-штрассе” в перекладі з німецької Євгена Касяненка (Харків – Одеса: “Молодий більшовик”, 1933) і романом “Забитий при спробі втекти” (Харків: “Український робітник”, 1935).

До перекладів зі швейцарської літератури. Швейцарську німецькомовну літературу представлено львівським виданням 1935 р. оповідань “Вороги дівчат” (1907), – переклав Василь Софронів-Левицький, – видатного поета, письменника, романіста й есеїста другої половини XIX – першої чверті XX ст. Карла Шпітелера (він же Карл Фрідріх Георг Шпітелер, відомий під псевдонімом Карл-Фелікс Тандем), – лауреата Нобелівської премії з літератури 1919 р. за епічну поему “Олімпійська весна” (1905 р., повністю опублікована 1910 р.), яка була визнана шедевром німецькомовної літератури, – у цьому творі Шпітелер запропонував унікальну форму впраження, розвиваючи класичний та ідеалістичний напрямок у німецькомовній літературі; напрацьований ним оригінальний варіант епічної розповіді мав продовження у видозмінених варіантах і в літературі XX ст. На жаль, поема “Олімпійська весна” не була перекладена українською мовою.

З літератур народів Західної Європи (французької, бельгійської, нідерландської)

До перекладів з французької літератури. За міжвоєнне двадцятиліття в українських перекладах вийшли твори близько шістдесяті французьких авторів. Серед французьких письменників найбільше тих, чії твори перекладалися багатотомними виданнями. Це свідчить і про особливу любов українських перекладачів та читачів до французької літератури, і про її вагомий вплив на розвиток оригінальної української літератури у XX ст.

Багатотомниками виходили твори трьох французьких класиків: Емілія Золя – визначного представника реалізму, керманіча т.зв. натуралістичного руху, який стояв у центрі літературного життя Франції останніх тридцяти років XIX ст.; Анатолія Франса – видатного письменника і літературного критика другої половини XIX – першої чверті XX ст.; Гі де Мопассана – неперевершеного майстра новели останньої чверті XIX ст., блискучого стиліста, творам якого властиві іронія, сатпра та суспільна критика.

1924 р. в київсько-віденсько-львівському видавництві “Чайка” (топонім Київ відіграв у його реквізитах суто номінальну роль) з’явився роман Емілія Золя “Рим” у перекладі Сергія Пашенка. 1927 р. в харківській “Книгоспілці” – роман “Шахтарі” у скороченому перекладі О. Левицького (перевидано там само 1931 р.). А 1928 р. київське видво “Пролетарська правда” надрукувало оповідання Золя “Повідь” у перекладі Миколи Терещенка (перевидано там само 1930 р.). Наступного, 1929 р. харківське “ДВУ” розпочинає друк багатотомного видання “Творів” Емілія Золя: томи 1–12 вийшли 1929 р., томи 13–18 – 1930 р. Розподіл творів за томами: Т. 1. Роман “Щастя Ругонів”, переклав Кость Рубинський; Т. 2. Роман “Череве Парижа”, переклала О. Єзерницька; Т. 3. Роман “Провина абата Муре”, переклала Ізідора Борисова; Т. 4. Роман “Сторінка кохання”, переклав Анатоль Волкович; Т. 6. Роман “Прорість”, переклала Вероніка Черняхівська; Т. 7. Роман “Земля”, переклали Леонід і Вероніка Пахаревські; Т. 8. Роман “Людина звір”, переклав В. Щербаненко; Т. 9. Роман “Гроші”, переклав Віктор Дубровський; Т. 10. Роман Доктор Паскаль, переклали Л. Фідровська та М. Виноградова; Т. 11. Роман “Розгром”, переклад А. Миляшкевич; Т. 12. Роман “Мрія”, переклала О. Єзерницька; Т. 13. Роман “Радість життя”, переклав Кость Рубинський; Т. 14. Роман “Лурд”, переклала Наталя Романович-Ткаченко; Т. 15. Роман “Рим”, переклав В. Щербаненко; Т. 16. Роман “Париж”, переклав Анатоль Волкович; Т. 17. Кн. 1. “Плодючість”. Книги 1, 2, 3, переклала О. Єзерницька; Т. 17. Кн. 2. “Плодючість”. Книги 4, 5, 6, переклала

О. Єзерницька; Т. 18. Кн. 1. Роман “Істина”, переклав Кость Рубинський; Т. 18. Кн. 2. Роман “Істина”, переклав Кость Рубинський. У Харкові 1929 р. у “Книгоспілці” вийшло також окремим виданням оповідання Золя “На шахтах Франції”, а в “Русі” – оповідання “Напад на млин” у перекладі Івана Франка. Дослідження Золя “Французький живопис XIX ст.” в перекладі Єлизавети Старинкевич і Михайла Калиновича було видрукуване в харківському видавництві “Мистецтво” 1940 р.

Твори Анатолія Франса теж не одразу з’явилися багатотомним виданням. 1924 р. вийшов друком роман “Злочинство Сильвестра Боннара” в перекладі Ганни Чикаленко (Київ – Ляйпціг). Оповідання “Кренкбіль” було опубліковане у збірці оповідань “Дві долі” (в перекладах Володимпра Дорошенка), що вийшла того ж року у львівській “Просвіті”. Збірку “Оповідання”, видану 1925 р. харківським “ДВУ”, підготував Валер’ян Підмогильний. Друге видання повісті “Повстання анголів” у перекладі Євгена Касяненка вийшло там само 1926 р. Тоді-таки в київському “Слові” з’явилася збірка оповідань “Світання” в перекладі з французької Валер’яна Підмогильного, за редакцією Андрія Ніковського. Наступного, 1927 року в київському “Часі” вийшов роман “Таїс” у перекладі Валер’яна Підмогильного, обсягом 192 с. Ромап “Корчма королеви Педок” у тому ж перекладі був опублікований харківською “Книгоспілкою” 1929 р. А 1930 р. в “Київській спілці” (Київ – Харків) з’являються “Твори” Анатолія Франса за редакцією Валер’яна Підмогильного, які склалися з таких видань: Т. 2. Ромап “Пінгвінський острів”, переклав Валер’ян Підмогильний; Т. 3. “На білому камепі”, переклав Валер’ян Підмогильний; “Прокуратор Юдеї”, переклав Сергій Буда. Того ж року в харківсько-одеській філії “ДВУ” вийшла книжка “Три оповідання” Анатолія Франса в перекладі Валер’яна Підмогильного.

Нарешті, протягом 1931–33 рр. харківсько-київська філія “ЛіМ” продовжує видання “Творів” Франса за редакцією Валер’яна Підмогильного. Виходять друком такі томи: Т. 1. Роман “Боги прагнуть”, переклав Іван Рильський (1932 р.); Т. 4. “Вербовий манекен”, переклав Валер’ян Підмогильний (1932 р.); Т. 4. “Комедійна історія”, переклали Маргарита Калинович та Софія Лобода (1931 р.); Т. 5. “Сильвестра Боннара злочин”, переклав Михайло Дейнар (1932 р.); Т. 7. “Йокаста”, переклала Софія Лобода; “Кошачий кіт”, переклала Маргарита Калинович (1933 р.); Т. 8. “Тінявий берест”, переклав Валер’ян Підмогильний (1931 р.). А 1935 р. в харківському видавництві “Художня література” окремо була видана повість “Сорочка”.

Раннє видання Гі де Мопассана здійснило все те ж таки київсько-віденсько-львівське вид-во “Чайка” 1923 р., опублікувавши роман “На воді”, який переклав Микола Шраг. Оповідання “Бродяга” переклали Людмила та Михайло Івченки (Харків: “Український робітник”, 1926). Там само тоді вийшли і “Селянські оповідання” Мопассана. Оповідання “Серце людини” для львівського видання 1927 р. переклав Василь Софронів-Левицький. Того ж року харківська “Книгоспілка” оприлюднила роман “Життя” в перекладі Бориса Козловського. У виданому там само багатотомнику “Творів” Мопассана (1927–30) цей роман вийшов повторно в тому ж таки перекладі, склавши собою том 1 “Творів” Гі де Мопассана. Тт. 2–5 виходять 1928 р. і мають таке наповнення: Т. 2. Роман “Сильна як смерть”; оповідання “На воді”, переклав Валер’ян Підмогильний; Т. 3. Роман “Любий друг”, переклав Валер’ян Підмогильний; Т. 4. “Оповідання”, переклали Михайло Дейнар, Михайло Качеровський, Петро Чикаленко, Максим Рильський; Т. 5. “Оповідання”, переклав Борис Козловський. Там само 1928 р. поза межами багатотомника окремо було видане оповідання “Бурлака” в перекладі М. Вишнівської (перевидання – 1931 р.), а також – роман “Любий друг” у перекладі Валер’яна Підмогильного, “Дім Тельє” та інші оповідання” (переклад Петра Чикаленка і Максима Рильського), “Гветта” та інші оповідання” (переклад Петра Чикаленка і Михайла Дейнара), “Памнушка” та інші

оповідання” (переклад Михайла Качеровського, Михайла Дейнара і Петра Чикаленка). Наступні тт. 6–8 “Творів” Мопассана з’являються у “Книгоспілці” 1929 р. Їхнє наповнення таке: Т. 6. “Оповідання”, переклали Іван та Максим Рильські; Т. 7. “Оповідання”, переклали Людмила Івченко, Іван та Максим Рильські; Т. 8. “Оповідання”, переклали Максим Рильський, Іван Рильський, Борис Козловський, Михайло Дейнар. Завершальні тт. 9–10 виходять там само 1930 р.: Т. 9. Романи “П’єр і Жан” та “Наше серце”, переклали Михайло Дейнар, Ольга Косач-Кривинюк; Т. 10. Роман “Монт-Оріоль”, переклав Валер’ян Підмогильний; оповідання “Неділі паризького буржуа”, переклав Михайло Антонович. Того ж року харківсько-київська філія “Книгоспілки” здійснила три окремих видання романів Мопассана: “Монт-Оріоль” у перекладі Валер’яна Підмогильного, “Наше серце” у перекладі Ольги Косач-Кривинюк, “П’єр і Жан” у перекладі Михайла Дейнара. Тоді-таки в харківському видавництві “Український робітник” окремо вийшло оповідання “Буатель”. Роман “Любий друг” у новому перекладі Володимира Державина опублікував харківсько-київський “Держлітвидав УСРР” 1936 р. А наступного року там само одним виданням вийшли два твори: роман “Любий друг” і оповідання “Спадщина”.

Французьку літературу на початку 1920-х рр. видавали інтенсивніше, ніж авторів з інших зарубіжних літератур. У цей період звертає на себе увагу висока активність видавництва “Чайка” (Київ – Відень – Львів) стосовно видання французької класики. Крім уже згаданих романів Гі де Мопассана й Еміля Золя, тут уперше вийшли друком українською мовою чимало творів видатних французьких письменників. Причому, скажімо, виданий “Чайкою” 1924 р. роман французького поета і критика романтичної школи Теофіля Готье “Панна де Мопен”, який переклав Микола Шраг, – це єдине окреме видання цього автора в українському перекладі за міжвоєнне двадцятиліття. У “Чайці” нублікувалося й по кілька видань одного класичного автора, твори якого з кінця 1920-х рр., зазвичай, з’являлись і в радянських видавництвах – перекладені вперше або в повторному перекладі. Показовою в цьому плані картиною є освоєння художньої спадщини Фредеріка де Стендаля (літературний псевдонім Анрі-Марі Бейля), якому судилася долею посмертна слава. 1923 р. “Чайка” видала повість Стендаля “Ченчі” та збірку оповідань “Абатесса ді Кастро” в перекладі Сергія Пашенка. Наступне окреме видання Стендаля датовано вже 1932 роком – роман “Пермський монастир картезіанців” у перекладі Василя Вражливого (Харків: “ЛіМ”). Там само 1934 р. виходить і новий переклад повісті “Ченчі”, разом з чотирма іншими повістями Стендаля, за редакцією Максима Рильського. Роман “Червоне і чорне” в перекладі Єлизавети Старинкевич з’явився 1940 р. (Київ: “Держлітвидав УРСР”).

1924 р. в “Чайці” у перекладі Валерії О’Коннор-Вілінської вийшов роман “Батько Горіо” Оноре де Бальзака – “короля романістів” (за висловом Стендаля), одного з найяскравіших прозаїків в історії світової літератури. А 1927 р. цей роман було видано “Книгоспілкою” у Харкові з назвою “Горіо” в новому перекладі Валер’яна Підмогильного. Романи Бальзака одного циклу “Бідні родичі. Кузен Понс” та “Бідні родичі. Кузина Бета” вийшли в “ДВУ” 1929 р. в тому самому перекладі. Роман “Шагренєва шкура”, опублікований там само, того-таки року, переклав Василь Вражливий. Той самий роман із назвою “Чародійна шкіра” був виданий у Львові 1936 р. в перекладі Василя Софронова (Левицького). Повість “Гобсек”, видану 1930 р., переклав Григорій Оберемок для харківсько-одеської філії “ДВУ”. Тоді саме в харківському “ДВУ” з’явилися дві повісті Бальзака одним виданням у перекладі Григорія Оберемка – “Полковний Шабер” та “Гобсек”. 1934 р. харківсько-київське видавництво “ЛіМ” винустило “Вибрані твори” письменника (Том 1) у перекладі з французької за редакцією Валер’яна Підмогильного. Роман “Утрачені ілюзії”, опублікований 1937 р.

київсько-харківським “Держлітвидавом УРСР”, переклала Євгенія Русинська, вірші у романі переклав Максим Рильський. 1939 р. в київській філії “Держлітвидаву” виходить ще один переклад роману “Батько Горіо”, виконаний Єлизаветою Старинкевич.

Видання творів Віктора Гюго – лідера течії романтизму у французькій літературі, письменника, драматурга, поета, публіциста, громадського діяча, члена Французької академії – теж започаткувало у 1920-х рр. видавництво “Чайка”, оприлюднивши 1923 р. трагедію “Лукреція Борджія”, яку переклала Валерія О’Коннор-Вілінська. 1926 р. в Харкові “Книгоспілка” видала трагедію “Король бавиться” в перекладі Максима Рильського, що її перевидано там само 1931 р. Повість “Бюг-жаргаль”, видану харківським “ДВУ” 1928 р., переклала Христя Алчевська. Того-таки року в київському “Сяйві” вийшов роман “Дев’яносто третій рік”, який переклали Ольга Косач-Кривинюк і Любов Комарова. Наступного року цей роман з’явився в харківському “ДВУ” в перекладі Христі Алчевської. Онублікований “Сяйвом” переклад Ольги Косач-Кривинюк та Любові Комарової вийшов також у харківському “ЛіМі” 1932 р. Третій варіант перекладу роману “Дев’яносто третій рік” у виконанні Івана Ханенка з’явився у харківсько-одеському “Дитвидаві” 1937 р. Скорочений переклад роману “Безталанні”, який вийшов у харківсько-київській філії “Книгоспілки” 1930 р., зробив Антон Харченко. Скорочений переклад цього роману під назвою “Знедолені” у виконанні Є. Збарської онублікувала харківсько-одеська філія “Молодого більшовика” 1934 р. А в київській філії “Молодого більшовика” протягом 1938–40 рр. вийшов повний переклад цього роману у двох томах з тією самою назвою (Т. 1 – 1938 р.; Т. 2 – 1940 р.). Здійснив переклад Микола Іванов. Переклад роману “Людина, що сміється”, виданого “Книгоспілкою” 1930 року, зробив Микола Сагарда. Збірку оповідань Гюго під назвою “Останній день засудженого” було видано в харківському “ЛіМі” 1931 р. в перекладі Володимпра Свідзинського. Тоді саме харківсько-київська філія “ЛіМу” видрукувала одним виданням трагедії “Король бавиться” та “Ернані” в перекладі Максима Рильського. Скорочений переклад роману “Трудівники моря”, виданого того-таки року харківсько-київським “Молодим більшовиком”, виконала Христя Алчевська. 1935 р. в харківському “ЛіМі” вийшов роман “Собор Паризької богоматері” у перекладі з французької за редакцією Зінаїди Йоффе. Драматичну поему Віктора Гюго “Мазерра” (1828) переклав Михайло Рудницький (ось повна бібліографія цього видання: Віктор Гюго “Мазера”: Поема / Пер з фр., передм. М. Рудницького. – Львів: Накл. НТШ, друкарня НТШ, 1933).

Твори Альфреда де Мюссе – французького поета, драматурга і прозаїка середини XIX ст., видатного представника пізнього романтизму – тричі виходили друком у видавництві “Чайка”. Так, 1923 р. в цьому видавництві були онубліковані окремо драма “Андре дель Сарто” та збірка оповідань “Тіціанів син” – обидва видання в перекладі Сергія Пашенка. Роман “Монт-Оріоль”, який переклав Микола Шраг, вийшов у “Чайці” 1924 р. у двох томах. Того ж таки року віденсько-київське видавництво “За світом” (життя якого було нетривалим) встигло онублікувати “Вибрані оповідання” Мюссе, які переклала О. Храпко-Драгоманова.

Вид-во “Чайка” тримало першість і стосовно творів майстра художньої прози Гюстава Флобера, творча манера якого вплинула на подальший розвиток французької літератури, привівши до неї таких талановитих авторів, як Гі де Мопассан. 1924 р. в “Чайці” вийшов друком роман Флобера “Саламбо”, який переклав В. Чорний. Наступним виданням Флобера стала нублікація двотомника “Творів” письменника, здійснена 1930 р. харківсько-київською філією “Книгоспілки”. Том перший цього видання містив роман “Мадам Боварі” в перекладі Оксани Бублик-Гордон, том другий – роман “Саламбо” в новому перекладі Максима Рильського.

Творчість Альфонса Доде – французького романіста і драматурга другої половини XIX ст., автора яскравих оповідань з життя Провансу, творця знакового образу романтика і хвалька Тартарена з Тараскона – також мала відбиток у жвавій діяльності видавництва “Чайка” на початку 1920-х років. Роман Доде “Сафо” в перекладі В. Чорного “Чайка” опублікувала 1924 р. Однак, цього разу “Чайку” випередила харківська “Київспілка”, де 1923 р. вийшла комедія Доде “Білі гвоздики”, яку переклала Вероніка Черняхівська. Наступним київсько-київським виданням творів Доде стали оповідання “Листи з вітряка”, опубліковані 1926 р. в перекладі Валер’яна Підмогильного. Роман “Нума Руместан”, виданий 1928 р. в Харкові “Українським робітником”, переклав Аркадій Любченко. 1929 р. в харківському “ДВУ” вийшли одразу два романи про Тартарена: “Тартарен із Тараскона” (в цьому виданні твір названо повістю) і “Тартарен в Альпах”. Обидва твори переклав Микола Івапов. “Тартарен із Тараскона” перевидавався зі скороченнями 1936 р. (там само). В харківсько-київській філії “ДВУ” 1930 р. був видрукуваний у тому-таки перекладі ще один роман про Тараскона: “Порт – Тараскон”. А наступного року у Львові з’явилася друком повість “Маціцький. Історія одиого дівка”, яку переклав Михайло Рудийський.

На зорі 1920-х років було здійснено кілька цінних видань французької класики в різних регіонах України. Так, 1920 р. у Вінниці вийшла славетна комедія П’єра Огюстена Бомарше “Шалений день, або весілля Фігаро”, яку переклав Гнат Юра. Через десять років цю комедію під назвою “Шалений день, або Одруження Фігаро” видало харківське “ДВУ” в перекладі Володимира Самійленка. 1931 р. в харківсько-київському “ЛіМі” з’явилася ще одна п’єса великого драматурга – “Севільський црульник”, яку переклали Є. Годило-Годилевська та О. Пивоварова, вірші у п’єсі переклав Освальд Бургарт.

1920 р. в Кам’янець-Подільську вийшла друком ще одна рідкісна книжка: “Українське видавництво” винустило пізній твір видатної французької письменниці XIX ст. Жорж Санд (літературний псевдонім Аврори Дюдеван, уроджена Аманда Аврора Люсіль Дюпен) – оповідання “Бабусині казки” (1876) у перекладі О. Федорової. Ранній роман Жорж Санд “Гріх пана Антуана” (1847) з’явився через десять років у харківсько-київському “ДВУ” (переклав Федір Яцина).

1921 р. в київському “Всеукрвидав” у перекладі Катерини Джунківської була видана перша книга (з назвою “Зоря”) роману “Жан Крістоф” Ромена Роллана – французького письменника кінця XIX – першої половини XX ст., музикознавця, театрознавця, мистецтвознавця, лауреата Нобелівської премії в галузі літератури (1915). Знаменитий роман письменника “Кола Брюньон” з’явився у перекладі з французької за редакцією Максима Рильського лише 1935 р., опублікований харківським видавництвом “Художня література”.

1923 р. в Києві вийшли “Пісні” французького поета-демократа першої половини XIX ст. П’єра Жана Берайже, які переклав Олексій Грабина. Наступне видання творів Берайже – “Вибрані пісні” в перекладі Сергія Буди – з’явилося лише через десять років у харківсько-київському “ЛіМі” солідним обсягом 338 с. Російськомовний переклад пісень Берайже великого обсягу був здійснений ще пізніше: 1936 р. вийшло “Полное собрание песен” поета у двох томах (Москва – Ленінград).

1924 р. харківське видавництво “Рух” винустило друком два окремі видання комедій усесвітньо відомого французького письменника, драматурга і актора XVII ст., творчість якого вплинула на подальший розвиток світової драматургії, Жана-Батіста Мольєра (літературний псевдонім Жана Батіста Поклена) – “Все не в лад” та “Ото ревності!” (“Зганарель”), пристосовані для народного театру Гнатом Хоткевичем. А 1930 р. там само вийшли “Вибрані комедії” Мольєра в перекладі Ірини Стешенко та Володимира Самійленка, який загалом переклав українською мовою п’ять комедійних п’єс Мольєра,

включаючи комедію “Тартюф”, що вперше з’явилася в його перекладі 1901 року. В Коломиї 1934 р. окремо була видана комедія Мольєра “Чудодійний лікар”, яку переклав Олекса Скалозуб. Окреме видання п’єси “Мізантроп” у перекладі Максима Рильського з’явилося і в київсько-одеській філії “Молодого більшовика” 1936 р.

Рання французька романістика репрезентована понулярним романом письменника першої половини XVIII ст. Алена Рене Лесажа “Історія Жіль Блаза із Сантільяни”, написаним у стилі іспанського крутійського роману, в якому автор змальовує картину французької дійсності, хоч дія твору і відбувається в Іспанії (цей роман став результатом двадцятирічної роботи письменника: перші дві частини вийшли друком 1715 р., третя – 1724 р., четверта – 1735 р.). Переклад був опублікований 1935 р. в харківсько-київському “Держлітвидав” двома томами (том перший – 496 с.; том другий – 486 с.). Переклав роман Василь Вражливий, за редакцією Володимира Державина.

Вагомою подією став переклад програмного роману філософа-деїста, видатного французького письменника XVIII ст. Вольтера – “Кандід, або Оптимізм”, виконаний Валер’яном Підмогильним за редакцією Миколи Зерова, який з’явився 1927 р. в Києві. А 1932 р. в харківсько-київському “ЛіМі” вийшли “Вибрані твори” письменника в перекладі Людмили Івченко, загальним обсягом 254 с. Поєму Вольтера “Орлеанська Діва”, опубліковану 1937 р. “Держлітвидав УРСР” (Київ – Харків), переклав Максим Рильський.

Просвітницька французька література уприсутнена в українській літературі двотомником творів засновника “Енциклопедії, або тлумачного словника наук, мистецтв та ремесел” (1751), письменника, філософа і драматурга Дені Дідро. “Вибрані твори” Дідро у перекладі Валер’яна Підмогильного були оприлюднені 1933 р. харківським видавництвом “Радянська література” (том перший містив романи “Черниця” та “Небіж Рамо”, том другий – роман “Жак-фаталіст і його пан”).

Програмний твір іншого видатного філософа-просвітника – Клода Гельвеція “Про людину, її розумові здібності та її виховання”, що вийшов у Харкові 1932 р., також переклав Валер’ян Підмогильний.

Пригодницько-авантюрний роман шпроко представлений творами знаменитого французького письменника середини XIX ст. Олександра Дюма (батька). Так, 1930 р. в Харкові вийшли два романи Дюма: “Три мушкетери”, переклав С. Столбцов (“ДВУ”) та “Королева Марго” у двох томах, переклала Ольга Косач-Кривинюк (“Рух”). Роман “Три мушкетери” також видавався у двох книгах протягом 1937–38 рр. харківсько-одеським “Дитвидав” у перекладі Л. Олександрової (Александрової) (Кн. 1. – 1937 р., Кн. 2. – 1938 р.). Однією книгою роман вийшов 1938 р. у Львові в перекладі Миколи Голубця. Роман “Королева Марго” теж видавався вдруге 1937 р. в новому перекладі Сергія Буди (Київ – Харків: “Держлітвидав УРСР”).

Художня проза французького драматурга, новеліста, історика, етнографа і романіста середини XIX ст. Проспера Меріме перекладалася з кінця 1920-х років. Так, у Харкові 1927 р. “Книгоспілка” видала роман “Коломба” в перекладі Валер’яна Підмогильного. 1930 р. в Києві “Книгоспілка” опублікувала роман “Хроніка з часів Карла IX (Варфоломіївська ніч)” у перекладі Івана Рильського. Тоді ж у харківському “ДВУ” вийшов роман Кармен, який переклав Борис Ткаченко. У Львові 1932 р. з’явилася збірка ““Блакитна кімната” та інші оповідання”, перекладена Василем Софроновим (Левицьким). 1936 р. харківсько-одеський “Дитвидав” винустив п’єсу “Жакерія. Сцени з феодального життя” в перекладі М. Константинопольського. Нарешті, 1940 р. “Держлітвидав УРСР” опублікував у Києві перший том “Творів” Меріме в перекладі Сергія Буди.

1928 р. ознаменувався виданням у київському “Сяйві” роману Еміля Еркмана-Шатріана – літературне ім’я двох французьких письменників-співавторів другої

половини ХІХ ст. (Емілія Еркмана і Шарля-Луї-Гратьєна-Александра Шатріана), які розпочали літературне співробітництво оповіданнями, що увійшли до першої збірки “Фантастичні повісті і казки” (1849). Якщо в основі раннях повістей Еркмана-Шатріана лежать ельзаські народні легенди, то у їхніх романах утілено вірність ідеям Великої французької революції та протест проти загарбницьких воєн. До цього тематичного кола належить і роман “Історія одного селянина” (Т. 1–4, 1868–70), опублікований “Сяйвом” у перекладі Модеста і Зінаїди (Зинаїди) Левицьких (загальним обсягом 806 с.).

Того самого року з’явилося одразу кілька видань творів французького класика пригодницької літератури, одного із зачинателів наукової фантастики, географа і письменника Жюль Верна; харківський “Пролетарій” видав роман “Вісімдесят тисяч кілометрів під водою”, який переклав Олексій Варавва (роман було перевидано 1935 і 1936 рр.); “Український робітник” оприлюднив окремими книжками два романи письменника – “Подорож до центру землі” (переклав З. Білоусов, за редакцією Х. Алчевської) та “Подорож на Місяць” (переклали Леонід Пахаревський і Н. Пихова); київське “Сяйво” видало роман “500 Бегуниних мільйонів” (переклала Тамара Бутович). Наступного, 1929 р. в київському “Часі” вийшла повість “Володар світу”, яку переклали Н. та О. Борські. Тоді-таки у харківському “ДВУ” були видані окремо відразу три книжки Жюль Верна: роман “Діти капітана Гранта” (переклали Наталя Романович-Ткаченко та Наталя Ходкевич), який був перевиданий 1935 року, роман “Пливуче місто” (перекладач не зазначений) та роман “Пригоди капітана Геттераса” (переклав Микола Іванов). У харківсько-київській філії “ДВУ” того самого року з’явився роман “П’ятнадцятилітній капітан” (переклав Дмитро Лисиченко), у київському видавництві “Час” окремою книжкою – роман “П’ять тижнів на аеростаті” (переклала Надія Янко-Триницька) і окремо – роман “Школа робінзонів” (переклав В. Жюно), у харківській “Книгоспілці” – роман “Таємничий острів” (переклали К. Довгань та А. Новий), який був перевиданий 1930 р., коли з’явилися ще два видання Жюль Верна – роман “Архіпелаг в огні”, який переклав Микола Антонович для харківсько-київської “Книгоспілки” і роман “Матіас Сандорф”, який переклала Надія Янко-Триницька для київського видавництва “Час”. Роман у двох томах “Плесом Амазонки”, який переклав Мпрослав Капій, вийшов у Львові 1934 року. В харківсько-одеському “Дитвидавні” 1935 р. був опублікований роман “Від Землі до Місяця” (видозмінена назва роману “Подорож на Місяць”) у новому перекладі Андрія Білецького, а протягом 1936–1937 рр. – роман “Таємничий острів” трьома книжками у новому перекладі Л. Олександрової (книжки перша та друга – 1936 р., книжка третя – 1937 р.).

Поряд із культовими підлітковими романами Жюль Верна, були видані кілька інших дитячих та підліткових творів французьких авторів. Повість “Безрідний” – один із найпопулярніших творів для дітей французького письменника другої половини ХІХ ст. Гектора Мало, який написав близько шістдесяти романів, що залишилися популярними аж до 1930-х років, – опубліковано в харківському “ДВУ” 1926 р. і перевидано там само 1928 р.

Оприлюднену в київському видавництві “Час” 1929 р. історичну повість “Капітан молокососів” автора пригодницької літератури, французького письменника другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Луї Буссенара (напрочуд популярного в Росії, де 1911 р. вийшло зібрання творів цього письменника в сорока томах) переклав П. Бунт. Роман Буссенара “Гвіанські втікачі”, виданий харківською “Книгоспілкою” 1930 р., переклала М. Вишнівська.

Того ж таки 1929 р. в “Часі” вийшла повість французького вченого і філософа-ідеаліста Е. Леруа “Юний месник” у перекладі Наталі Ткаченко-Ходкевич. Серед літератури для молоді можна назвати і повість Роже Беллаїже “Мені двадцять років”, яка

вийшла 1937 р. в київсько-одеській філії “Молодого більшовика” у перекладі Михайла Щербака.

Соціально-критичний роман представлений твором французького письменника, романіста, драматурга (жапр – комедія), нубліциста і художнього критика, члена академії Гонкурів Октава Мірбо, в художньому стилі якого поєднувались імпресіонізм, декаданс та експресіонізм, – “Щоденник покоївки” (1900), де змальовується картина морального розкладу буржуазії. Переклала роман, що вийшов у київському “Сяйві” 1929 р., Наталя Романович-Ткаченко.

Творчість П’єра Лоті – морського офіцера, мандрівника, письменника, яскравого представника жанру “колоніального роману”, твір якого “Madame Chrisantheme” (1887) був першим втіленням історії Чіо-Чіо-сан у літературі, – представлена романом “Ісландський рибалка”, виданим у Харкові “Українським робітником” 1928 р. в перекладі Ніни Дубровської-Трикулевської.

Романістика письменника бельгійського походження, майстра пригодницько-історичного та фантастичного жанрів Жозе (Жозефа) Анрі Роні-Старшого інтенсивно видавалась у другій половині 1920-х рр. Повість із часів кам’яного віку “Вамірег” (переклад – В. Сергієчко) з’явилась у харківській “Книгоспілці” ще 1925 р. Але рекордсменом з видання творів цього автора стало інше харківське видавництво – “ДВУ”, де 1928 р. вийшли одразу чотири книжки Роні-Старшого: “Вибрані твори” у двох томах, які містили романи з передісторичних часів “По огонь” (том перший) та “На нові землі” (том другий), обидва – у перекладі Євгена Касяненка (“Вибрані твори” були перевдані там само 1936 р.), а також роман “Етруське кохання” (перекладач не вказаний) та роман “Червона хвиля” в перекладі Анатолія Волковича. Наступного року там само вийшов фантастичний роман Роні-Старшого “Таємнича сила” в перекладі з французької Охріма Соболева. Ще через рік у цьому видавництві були опубліковані дві книжки автора: роман “Зореплавці” (переклад – В. Щербаненко) і повість “Кінець людства”, яку переклав Євген Касяненко.

1930 р. був виданий і роман Ж.-Г. Роні-Молодшого “Клер Тесель. Жінка-адвокат” у перекладі Т. Алексеєва (Харків – Київ: “Книгоспілка”).

Історико-соціально романістику представлено найвідомішим романом французького письменника і нубліциста Люсьєна Декав (який у 1900–44 рр. був секретарем, а з 1945 р. – президентом Академії Гонкурів) “Колона” (1901) – про повалення Вандомської колони під час Паризької комуни 1871 р. Цей твір, виданий 1931 р. харківсько-полтавською філією “Молодого більшовика” в перекладі Л. Олександрової, більше не перевидавався, оскільки хоч він і був просякнутий вірою в комуни та її борців, проте автор підпорядкував оповідь ідеї реформізму, а не революції. Російський переклад роману вийшов раніше, його здійснив О. Варавва (Харків, 1926).

Творчість французького поета і письменника кінця XIX – першої третини XX ст. Анрі де Реньє – автора новел і романів, у прозі якого втілено стиль “галантного” XVIII ст., – представлена перекладом оповідання “Мармурова жінка” у виконанні А. Венгерова, що було видане харківською “Книгоспілкою” 1926 р.

Надзвичайно цінним виданням 1928 р. (Київ: “Сяйво”) є переклад “Роману про Трістана та Ізольду” у виконанні Максима Рильського, здійснений з переказу сучасною французькою мовою давньофранцузького тексту поеми про Трістана та Ізольду видатним філологом-медієвістом Жозефом Бедьє, який підготував критичне видання цього твору 1900 р.

Пригодницький роман французького письменника, поета, журналіста і перекладача Маріуса Андре “Справжні пригоди Христофора Колумба”, що вийшов у Парижі

1927 р., оперативно видало харківське “ДВУ” 1930 р. (переклад – І. Ковтунів). Проте це видавництво передусім звертало увагу на революційну тематику, яка, зокрема, відбита у виданій там 1927 р. п’єсі, чи т.зв. “народному дійстві” 1902 року створення, під назвою “14-те липня” (переклад Сергія Буди) з циклу п’єс “Театр революції” Ромена Роллана – французького письменника, громадського діяча, вченого-музикознавця, лауреата Нобелівської премії в галузі літератури (1915 р.), а також почесного іноземного члена Академії Наук СРСР (з 1932 р.).

Рідкісним виданням стала поява у Вінниці 1927 р. знаменитої літературної містифікації французького поета кінця ХІХ – першої чверті ХХ ст. П’єра Луїса (П’єра Луї), тематикою значної частини творів якого були давньогрецькі мотиви, оброблені у преціозному стилі, – збірки “Пісні Білітіс”, виданої в українському перекладі під назвою “Пісні Білітиси” (це збірка віршів, нібито написаних давньогрецькою поетесою, ученицею Сапфо і виданих спочатку як переклад із давньогрецької; пізніше з’ясувалося, що Білітіс була вигадкою автора, який видав себе за перекладача).

І навпаки, твори французького письменника-марксиста, журналіста Анрі Барбюса – члена Французької комуністичної партії (з 1923 р.), почесного іноземного члена АН СРСР (з 1933 р.), який пропагував комунізм, висловлював підтримку політики СРСР і Сталіна особисто, – видавались і перевидувались багато разів (до речі, Барбюс помер 1935 р. в Москві під час візиту до СРСР).

У Харкові “Книгоспілка” видала кілька книжок Барбюса: 1926 р. – оповідання “Хрест” (переклад – О. Попіль), 1930 р. – чотпри оповідання окремими книжечками, а саме “Бютуар”, “Жан-плаксі і Жан-сміхотун”, “Криваве джерело” (всі три переклав М. Агнівцев), “Війна і Бог” (перекладач не вказаний). Харківське “ДВУ” 1928 р. видало в перекладі з французької збірку оповідань Барбюса “Справжні історії”. Шпроковідомий роман “Огонь” (1916) онублікував “Держлітвидав УСРР” (Київ – Харків) 1935 р. в перекладі Миколи Терещенка, перевидувався роман там само 1936 і 1938 рр.

Французькі письменники першої половини ХХ ст., лауреати Гонкурівської премії за роман “Дінгли, видатний письменник” (1906) Жан і Жером Таро були знайомі українському читачеві з роману “Пригоди Самба Діуфа”, виданого харківською “Книгоспілкою” 1926 р. в перекладі Софії Вольської-Мурської. Там само тоді з’явилася книжка ще одного лауреата Гонкурівської премії – за збірку оповідань “Цивілізація” (1918) – французького прозаїка, поета, драматурга, літературного критика Жоржа Дюамеля, який 1927 р. відвідав СРСР, – оповідання “Бенгальський зяблик” у перекладі А. Раствайцького. Роман Дюамеля “Грозова ніч”, який переклали Людмила та Михайло Івченки, вийшов у київському видавництві “Культура” 1929 р.

Помітний французький письменник, який входив до об’єднання “Абатство” (1906), основоположник літературного напрямку “унанімізму”, принципи якого сформулював у поемі “Одностайне життя” (1908), Жюль Ромен теж став знайомий українським читачам із харківського “книгоспілчанського” видання 1926 р., де було онубліковане його оповідання “Атака автобусів” у перекладі Валер’яна Підмогильного, яке перевидали там само 1930 р., коли у харківсько-київському “ДВУ” вийшла кінематографічна казка Ромена “Доногоо – Тонка, або Чудеса науки” в перекладі Е. Годило-Годилевської та О. Пивоварової.

1926 р. видався для харківської “Книгоспілки” високоурожайним на переклади з французької творів як великої, так і малої форми. Були видані книжки одного оповідання таких авторів, як Філіп Огуст Вільє де Ліль Адан (оповідання “Королева Ізабо” в перекладі А. Венгерова; 1929 р. “Книгоспілка” видала ще одне оповідання того ж автора – “Катування надією”), Андре Пер’є (оповідання “Люлька”, перевидане там само

1928 р.), літератор-журналіст Жюль Клареті (оповідання “Бум-Бум...” у перекладі Аркадія Любченка).

Наприкінці 1920-х – на початку 1930-х років “ДВУ” видало низку творів французьких письменників великої форми. Зокрема, науково-фантастичні романи Жоржа Тудуза: 1928 р. – роман “Людина, що збудила вулкани” в перекладі Максима та Івана Рильських, 1929 р. – роман “Люди з огнедишного Айсберга” в перекладі Миколи Іванова; цього самого року там вийшов і роман “Тамілла” (1921) Фердінанда Дюшена, який довгий час служив у Алжпрі, де вивчав звичаї арабів та кабілів, зображених у більшості його романів, що відзначаються добре документованим, наближеним до етнографічного описом життя алжирських народів, їх сімейного та господарського побуту. Так, названий роман, який переклали українською мовою П. Пец і Борис Ткаченко (можливо, з російського перекладу, що вийшов 1924 р., а потім кілька разів перевидавався – 1926 і 1927 рр.), висвітлює рабське становище жінки, хоча письменник і вірив у “культуртрегерство” французького імперіалізму та сподівався, що становище колоніальних народів може й повинне бути покращене прогресивним французьким законодавством.

1930 р. в “ДВУ” вийшли й інші романи сучасних французьких письменників. Зокрема, роман “Кінець однієї епохи” (в перекладі Івана Рильського) Клода Ане, твори якого згодом послужили сценарієм для голлівудських фільмів 1957 і 1968 рр., роман “Дідує – дитина з народу” (перекладач не вказаний) Моріса Бонефа.

Творчість Луї Арагона – французького письменника-комуніста, який був одним із головних представників сюрреалізму у французькій поезії, критика і громадського діяча, члена ЦК комуністичної партії Франції з 1950 р. – залишилася менш знайомою тогочасному українському читачеві, ніж творчість згаданого письменника-комуніста Анрі Барбюса. 1930 р. Луї Арагон брав участь у міжнародній конференції революційних письменників у Харкові. Після відвідання СРСР він написав поему “Червоний фронт” (1930), яка вийшла друком в українському перекладі Миколи Терещенка 1932 р. в харківському видавництві “Гарт”.

Відомий французький письменник і журналіст, який народився в родині мандрівного лікаря єврейського походження з Литви, Жозеф Кессель репрезентований окремим виданням новели “Мері з Корку” (“Mary de Cork”, 1925) в перекладі Зинаїди Тулуб, здійсненим у харківсько-полтавській філії “Руху” 1932 р.

Ще один французький письменник-комуніст, член комуністичної партії Франції з 1924 р. Леон Муссінак став відомий українському читачеві завдяки перекладу з французької його соціального роману з життя інтелігенції “Стрімголов” (1931), що вийшов у харківському видавництві “Художня література” 1935 р. (російський переклад цього роману був здійснений роком раніше).

Один із ключових творів французької літератури ХХ ст. – роман Луї Фердинанда Селіна “Подорож на край ночі” (1932) – бурлескио-гірка сповідь інтелігента, який пройшов “усезагальне свинство” Першої світової війни й розчарувався у житті, – був перекладений з французької і опублікований київсько-харківським “Держлітвидавом” 1935 р. (перекладач не вказаний).

До кола модних серед читацького покоління 1920-х рр. французьких письменників, яким тогочасні критики пророкували пам’ять покоління, належав П’єр Амп, – його твори виходили в українських перекладах кількома виданнями. “Оповідання” Ампа нублікувались 1925 р. в харківському “Українському робітникові”, де 1928 р. вийшов роман “Шампанське” цього автора в перекладі Костя Рубинського; окрема чимала збірка оповідань із назвою “Люди” з’явилась 1927 р. в харківському “ДВУ” в перекладі Валер’яна

Підмогильного, ще одна збірка “Оповідань” Ампа в перекладі Г. Виноградової і В. Підмогильного вийшла друком у київсько-харківському “ЛіМі” 1931 року.

Згаданий 1931 рік залишив свій вагомий слід в історії української перекладацької літератури появою двох солідних хрестоматій: “Французькі класики XVII століття (Буало, Корнель, Мольєр, Расін)” у перекладі Максима Рильського (Харків – Київ) та “Хрестоматія з історії західноєвропейських літератур” за редакцією О. І. Білецького, том 3 (Харків – Одеса).

Серед видань другої половини 1930-х років трапляються й забуті сьогодні твори та їхні автори, як-от повість “В лещатах” П’єра Бошо, перекладена В. Вишневим (К.: “Молодий більшовик”, 1937).

До перекладів з бельгійської літератури. Бельгійська література оприявлена в перекладах творів таких видатних франкомовних письменників, як Шарль де Костер та Еміль Верхарн (Вергарн).

Шарль де Костер (Шарль-Теодор-Анрі де Костер) у середині XIX ст. заклав фундамент бельгійської літератури. Хоч мова його творів французька, однак свої найкращі твори він написав архаїчною фламандською мовою, зокрема, де Костер використовував фламандську мову і в своєму знаменитому романі “Легенда про Тіля Уленшпігеля й Ламма Гудзака та про їхні пригоди...” (1867), який був опублікований у двох книгах 1928 р. харківським видавництвом “Український робітник” у перекладі Леоніда Красовського, за редакцією Майка Йогансена. Перевидавався роман 1935, 1937, 1951 і 1953 рр.

Інший фламандець, який писав французькою мовою, Еміль Верхарн – видатний бельгійський поет-символіст, письменник і драматург кінця XIX – початку XX ст., класик бельгійської літератури – був добре відомий тогочасному українському читачеві з доволі частих публікацій у періодиці. Окреме видання поезій Верхарна в перекладі Миколи Терещенка вийшло 1922 р. в Києві, а 1927 р. харківське “ДВУ” теж видало добірку перекладів Миколи Терещенка з Верхарна у книжці оригінальних і перекладних творів Миколи Терещенка під заголовком “Переклад вибраних творів Еміля Верхарна; Поєми”.

Творчість відомого представника бельгійської нідерландомовної літератури кінця XIX – першої чверті XX ст. Германа Гейерманса ренrezentована п’єсою “Надія”, перекладеною з німецької мови Северином Паньківським і виданою 1924 р. в харківсько-київській філії “Книгоспілки”.

До перекладів з нідерландської літератури. Творчість відомого представника нідерландомовної літератури кінця XIX – першої чверті XX ст. Германа Гейерманса репрезентована п’єсою «Надія», перекладеною з німецької мови Северином Паньківським і виданою 1924 р. в харківсько-київській філії «Книгоспілки».

Творчість голландського письменника XIX ст. Мультигулі (від лат. multa tuli – “я багато переніс”; справж. Едуард Дауес Деккер) – одного з найвидатніших представників нідерландської літератури – відображена в окремих харківських виданнях двох оповідань: “Саїд та Адінда (Оповідання з життя тубільців на острові Яві)” (“ДВУ”, 1927) і “Під чужим ярмом” (“Книгоспілка”, 1929) – переклав Прохор Воронин (очевидно, з російського джерела).

У Харкові вийшло також окремою книжкою оповідання іншого голландського письменника – Йєфа Ласта – під назвою “Нова вахта” в перекладі Ю. Ружанського (“ЛіМ”, 1934).

З літератури Великобританії (англійської, шотландської, ірландської)

До перекладів з англійської літератури. Одпу з найвагоміших сторінок в історії українського художнього перекладу 1920–30-х років складають переклади з англійської літератури. Геніальний за своїм задумом твір британського філософа, державного діяча, лорд-канцлера Томаса Мора “Утопія” (1516) є не менш літературним, ніж філософським культовим твором соціалістичної думки. Його переклад у виконанні Івана Шаровольського побачив світ 1931 р. (Харків – Київ).

Кількість перекладених п'єс Вільяма Шекспіра – показник рівня європейськості нриймущої літератури – була чималою: 1923 року Михайло Рудницький переклав трагедію “Отелло” для постанови у Львівському Театрі Товариства “Українська бесіда” (режисер – О. Загаров), у цьому перекладі персонажі “Отелло” вперше в історії національного театру заговорили українською мовою; 1924 р. в харківському “Русі” виходить “Комедія помилок”, нристосована для театру Гнатом Хоткевичем, 1927 р. у Львові – “Сон літньої ночі” в перекладі шекспірознавця-текстолога Ярослава Гординського, тоді само у харківському “ДВУ” з'являється “Отелло” (переклали Майк Йогансен та В. Щербаненку), наступного року “Рух” знову випускає перероблепу і нристосовапу для театру комедію – “Сусідочки з Віндзору”, а також окремо – комедію “Приборкання норовистої” (перекладач не вказаний); тоді ж публікуються й давніші переклади в новій обробці: у “Книгоспілці” за редакцією Андрія Ніковського виходить переклад “Гамлета”, зроблений Михайлом Старицьким, а в “Українському робітникові” у переробці Миколи Вороного – переклад “Ромео і Джульєтти”, зроблений Паньком Кулішем. 1930 р. в “ДВУ” (Харків – Київ) публікується “Макбет” у перекладі Тодося Осьмачки. Згодом у киижці “Хрестоматія західноєвропейської літератури для середньої школи” за редакцією О. І. Білецького (Київ: “Держлітвидав”, 1936) було надруковано переклад “Гамлета”, виконаний Освальдом Бургардтом, який був уключений і до перевидання цієї хрестоматії 1937 р. Саме тоді з'являється ще один переклад “Ромео і Джульєтти”, виконаний Абрамом Гозенпудом і онрилюднений у київському видавництві “Мистецтво”, де 1940 р. виходить і новий переклад “Макбета”, зроблений Юрієм Корецьким.

Твори класика англійського романтизму Джорджа Гордона Байрона, що вийшли в той період окремими виданнями, перекладали: Євген Тимченко – містерію “Каїн” (Київ: “Слово”, 1925), Дмитро Загул – поему “Мазепа” (Харків – Київ: “ДВУ”, 1929), Микола Рошківський – драму “Манфред” (Харків – Київ: “ЛіМ”, 1931), Юрій Корецький – збірку трагедій “Каїн”, “Сарданапал”, “Потвора перетворення” (Київ: “Держлітвидав”, 1939).

Англійську нригодницьку і дитячу літературу перекладали шнроко. Знаний твір англійського письменника й публіциста, одного з основоположників європейського реалістичного ромапу Данієля Дефо виходив у кількох видавництвах і по кілька разів: 1927 р. харківське “ДВУ” видало “Життя й дивні пригоди Робінзона Крузо” в скороченні Е. І. Збарської (переклала Галина Орлівна), 1929 р. там само вийшло друге видання ромапу, який переробила й доповнила Е. І. Збарська; 1934 р. харківський “Дитвидав” випустив роман із назвою “Життя й дивовижні пригоди Робінзона Крузо” (перекладач не вказаний), перевидання твору відбулися 1936 і 1937 рр.; київський “Держлітвидав” 1938 р. опублікував нескорочений варіант ромапу під назвою “Життя й чудні та дивовижні нригоди Робінзона Крузо, моряка з Йорка, нанисані ним самим” (обсяг видання – 742 с.)

Твори для дітей і дорослих одного з найпродуктивніших класиків англійської літератури Чарльза Діккенса цілою китицею увійшли в історію українських перекладів 1920–30-х років. Надія Суровцева переклала “святочпу” казку “Цвіркун у запічку” (Київ – Відень – Львів: “Чайка”, 1923), Софія Куликівна – казкову історію “Різдвяна ніч” (Львів, 1924). У харківському “ДВУ” 1929 р. вийшли одразу два переклади з Діккенса: роман “Олівер Твіст” переклала Вероніка Черняхівська, роман, який виник з окремих потішних історій, “Посмертні записки Піквікського клубу” (скорочено) переклав Микола Іванов, у перекладі якого наступного року також вийшов роман “Домбі й син” – у харківсько-київському “ДВУ”, де в той-таки час був опублікований роман “Тяжкі часи” у перекладі Костянтина Шмиговського. 1930 р. виявився врожайним на твори Діккенса і для харківсько-київської “Книгоспілки”, де з’являється роман “Олівер Твіст” (переказав Н. Сельський – Борис Грінченко) та “Повість про двоє міст” (переклав Микола Сагарда). Харківсько-одеський “Дитвидав” 1936 р. публікує скорочений переклад роману “Давід Копперфільд” (переклав Юрій Корецький), який перевидано 1939 р. В тому-таки перекладі київський “Молодий більшовик” 1937 р. оприлюднює цей твір із видозміненою назвою: “Історія особистих пригод, переживань і спостережень Давида Копперфільда”. Книжка “Посмертні записки піквікського клубу” в перекладі Миколи Іванова ще раз вийшла у “Дитвидаві” 1937 р.

Видатний англійський дитячий письменник Редьярд Кіплінг теж не був обділений увагою перекладачів. 1920 року в перекладі Юрія Сірого (псевдонім видавця й громадського діяча Ю. Тищенка) вийшла книжка “Брати Моуглі. Оповідання з життя дитини між звірями” (Київ – Відень: “Дзвін”); 1925 р. в тому ж перекладі – збірка “От так казки” (Прага – Львів – Київ); 1926 р. харківське “ДВУ” видало “Котуко. Повість із ескімоського життя”, яку переклав О. С-ко (Олекса Снісар). Повість було перевидано 1928 р., коли там само вийшла і казка “Ріккі-Тіккі-Таві”, перевидана 1930 р. (перекладач не вказується). Надія Янко-Триницька переклала книжку “Відважні моряки”, випу тим-таки харківським “ДВУ” спершу 1928 р., а потім 1929 р., коли там само вийшла і книжка “Джунглі. Оповідання про життя дитини між звірима” (перекладач не вказаний). У Львові цей твір під назвою “У джунглях” побачив світ 1932 р. у новому перекладі Кирила Вербина (справж. Кахникевич), за редакцією Миколи Матієва-Мельника. 1935 р. в харківсько-одеському “Дитвидаві” з’явилися “Казки” Кіплінга в перекладі Майка Йогансена і були перевидані там само 1936 р. А через два роки з часу їх перевидання у Львові з’являється ще один варіант перекладу казок – “Казочки та сторійки для малих дітей”, автор перекладу – Юра Шкрумеляк.

Публікувались і менш відомі сьогодні, але популярні на початку ХХ ст. твори дитячої та пригодницької літератури, до прикладу, 1929 р. в київському видавництві “Час” побачили світ повість для дітей середнього віку “Пригоди маленької Джен” (відома в російському перекладі як “Леди Джейн”) англійської письменниці Сесіль Джемісон (переклад – В. Буряченко) та пригодницька повість “Кораловий острів” (1858) майстра жанру Роберта Баллантайна, яку небезпідставно вважають безумовною класикою світової пригодницької літератури, – в перекладі Наталі Романович-Ходкевич (пізніше в радянські роки цей твір не перевидавали через відсутність соціального пафосу).

Серед англійських майстрів великої прози ХІХ ст., відомих тогочасним українцям завдяки перекладу, – Е. Бульвер з історичним романом “Останні дні Помпеїв”, який переклав Юрій Русов (Київ – Відень – Львів: “Чайка”, 1924), Емілія Бронте з романом “Буреверхи” (1847; відомий також як “Буремний перевал”; у російському перекладі: “Грозовий перевал”), у котрому синтезовано романтичне і реалістичне начала, – переклав Михайло Рудницький (Львів, 1933).

Твори видатного англійського прозаїка польського походження, уродженця України Джозефа Конрада друкувались у київському видавництві “Слово”: збірка оповідань “Аванпост прогресу”, переклав С. Вільховий (С. Титаренко), вступ та редакція М. Калиновича (1926), повість “Кінець неволі”, переклав Михайло Калинович (1928); у харківській “Книгоспілці”: “Твори” у двох томах (Т. 1. “Визволення (Роман мілін)”, переклала Ганна Касьяненко; Т. 2. Роман “Ольмейрова нримха”, переклав Віктор Петровський, 1929; цей роман того-таки року видало і харківське “ДВУ” в перекладі Марії Лисиченко під назвою “Ольмейрова нримха (Історія східньої річки)”, а також збірка оповідань “Тайфун” у перекладі Миколи Рошківського, 1930 р.

Відомий англійський письменник Вільям Джекобс, чие оповідання “Мавп’яча лапка” (1902) увійшло до класики англійської літератури, перекладався теж доволі інтенсивно. Збірку оповідань “Сновидець” переклав Борис Тенета (Харків: “Книгоспілка”, 1926), збірку оповідань “Шкіперові залищання” – Сергій Вільховий (Титаренко) (там само, 1930). Окремо також публікувались: оповідання “Іспит”, перекладача не зазначено (Харків: “Український робітник”, 1928) та “Оповідання нічного дозорця” в перекладі Бориса Ткаченка (Харків: “Плужанин”, 1930).

Знаменитий письменник-фантаст Герберт Уеллс був добре відомий українському читачеві. Виходили друком його оповідання: “Тасмищі таксидермії”, переклав А. Раствацький (Харків: “Книгоспілка”, 1926), “Бог – динамо”, переклад М. Б-ч (там само, 1929), у київських видавництвах – збірка оповідань “Країна сліпих”, переклав Михайло Калинович (“Слово”, 1927), оповідання “Бог – скафандр” (“Сяйво”, 1929), збірка оповідань “Кам’яна доба”, переклала Наталя Ткаченко-Ходкевич (“Час”, 1929); фантастичні оповідання “Дивна орхідея”, переклали Вероніка Гладка та Катернна Корякіна (Харків – Київ: “Книгоспілка”, 1930). Не раз публікувались романи та повісті Уеллса: роман “Прокипувся”, переклав Петро Дятлів (Харків: “Український робітник”, 1928), фантастичний роман “Війна світів”, переклав Григорій Піддубний (спрваж. Григорій Товмачів) (Харків: “ДВУ”, 1929; видання друге), том 1 “Творів” Уеллса за редакцією Михайла Калиновича, виданий у харківсько-київській “Книгоспілці” 1930 р., містив оповідання й “Повість про дні майбутні”, яка також була видана окремо там само, того-таки року (переклали Вероніка Гладка та Катернна Корякіна); роман “Невидима людина”, переклав Микола Іванов (Харків – Одеса: “Дитвидав”, 1936; перевидано під назвою “Невидима людина” 1977 року). Микола Іванов також переклав роман “Машина часу”, перевиданий 1977 року.

Англійська романістика була донесена до українського читача в широкому спектрі: від романів культової в СРСР письменниці Етель Ліліан Войнич (Войніч) – роману “Гедзь”, у перекладі Марії Лисиченко (Київ: “Час”, 1929), у пізнішому виданні – “Овід”, у перекладі Марії Рябової (Київ – Одеса: “Молодий більшовик”, 1935; перевидання 1936 і 1938 рр., скорочено для дітей старшого віку) та роману “Джек Реймонд”, який переклала Марія Лисиченко, – до забутих сьогодні авторів, таких як Мері Пейдж, чий роман “Буря насувається” переклала Марія Рябова (Харків: “ЛіМ”, 1934).

Марія Лисиченко також переклала знаменитий роман “Соломонові копальні” (Київ: “Час”, 1929) Генрі Райдера Гаггарда – англійського прозаїка, юриста і фахівця з агрономії та ґрунтознавства, класика світової пригодницької літератури, якого вважають поряд із Л. Керролом і Е. По засновником жанру фентезі.

А. Попов переклав роман “Місто розваги (Фантазія на сучасні теми)”, написаний англійським письменником, колишнім клерком Арнольдом Беннетом 1907 р. (в іншій версії перекладу – “Місто насолоди”), який належить до циклу т.зв. романів-“фантазій”, створених “заради задоволення і нрибутку” й позбавлених глибшого художнього значення (Харків: “ДВУ”, 1929).

Звичайно, далеко не всі автори одержують друге життя у перекладах непропорційно до їхнього внеску в духовну скарбницю людства. Так, твори Гілберта Кіта Честертона – англійського християнського мислителя кінця XIX – початку XX ст., прозаїка, поета, драматурга, есеїста, публіциста, автора богословських трактатів – репрезентовані лише одним виданням: “Пригодами патера Брауна” (Харків – Київ: “ДВУ”, 1930), переклад – О. Водолажченко.

Тогочасний соціальний роман представлено твором Джіма Тюллі “Жебраки життя (Автобіографія босяка)”, який переклав Іван Кулик (Харків: “ДВУ”, 1928). Там само, тоді-таки у перекладі Івана Кулика вийшов роман популярного на той час письменника Дж. Вудгауза “Псміт-журналіст”. У Харкові 1931 р. з’явилися й інші твори Дж. Вудгауза: гумореска “Шмат роботи”, переклад – В. Ткаченко (“Плужанин”) та роман “Псміт це зробить”, переклад – А. Горохов (“Лім”).

Британський письменник, драматург, майстер оповідання Сомерсет Моєм (Моєм – дотримуючись тогочасної транслітерації нрізвища) опосередковано рензентований п’есою “Седі (Злива)” (“Sadie (Rain)”) у перекладі Майка Йогансена, яка була написана Джоном Колтоном і Клеменсом Рендольфом на основі однойменного оповідання “Злива” (“Rain”) Сомерсета Моєма (Харків: “Рух”, 1927).

1936 р. в Харкові вийшла ключова для марксисту науково-популярна праця англійського вченого Чарлза Дарвіна “Походження видів” у перекладі Володимра Державина.

До перекладів з шотландської літератури. Улюблені підлітками романи всесвітньо відомого шотландського поета, письменника, біографа і романіста Вальтера Скотта перекладали: роман “Айвенго” 1924 р. переклала Надія Суровцева (Київ – Відень – Львів: “Чайка”); Анатоль Волкович 1929 р. переклав скорочений варіант роману “Айвенго” (Київ: “Час”), тоді ж і там само вийшов роман “Карло Сміливий” у перекладі Наталі Ткаченко-Ходкевич; роман “Роб Рой” 1930 р. переклали Леонід Скрипник та Степан Гаєвський (Харків: “ДВУ”), тоді саме Наталя Ткаченко-Ходкевич переклала ще один роман Скотта – “Талісман” (Харків: “Рух”); роман “Квентін Дорвард” 1936 р. переклав Андрій Білецький (Харків – Одеса: “Дитвидав”; перевидання було здійснене 1956 р.); новий переклад роману “Роб Рой” 1938 р. виконав Юрій Корецький для харківської філії “Дитвидаву”.

Визначний нригодницький роман шотландського письменника другої половини XIX ст. Роберта Люїса Стівенсона “Острів скарбів” уперше був надрукований у київському “Слові” 1929 р. і перевиданий 1957 р. в перекладі Сергія Буди (вірш у тексті роману “Незважливому читачеві” переклав Максим Рильський). Вдруге роман переклав Юрій Корецький (Київ – Одеса: “Молодий більшовик”, 1936).

“Пісні та поеми” національного шотландського поета Роберта Бернса вийшли друком 1932 р. в “Літературі і мистецтві” (Харків – Київ) у перекладі Василя Мисика.

Майстер кримінально-детективного жанру Артур Конан-Дойль видавався кілька разів. 1922 р. у Львові вийшов роман “Пропавший світ” у перекладі Софії Вольської, який також вийшов 1937 р. в харківсько-одеському “Дитвидаві” у перекладі Миколи Іванова з назвою “Втрачений світ”. 1928 р. в Харкові (“ДВУ”) були опубліковані “Вибрані твори” письменника у двох томах: Т. 1. “Пригоди Шерлока Холмса. Пес Баскервілів” (перекладач не вказаний, проте найімовірніше – Микола Іванов); Т. 2. “Пригоди Шерлока Холмса” (переклад Миколи Іванова). Виданий наступного року, там само роман “Втрачений світ” теж переклав Микола Іванов. 1930 р. роман “Країна див” з’явився відразу у двох видавництвах: київському “Часі” й харківському “Русі”. 1937 р. в київсь-

ко-харківському “Держлітвидав” вийшли друком два переклади з Конан-Дойля: історичний роман “Вигнанці”, який переклала Ганна Касьяненко, і “Собака Баскервілів” у перекладі Марії Овруцької.

До перекладів з ірландської літератури. Ірландська англійська література онрисутнена, передусім, перекладами з Джонатана Свіфта – видатного ірландського письменника, сатирика, церковного діяча і публіциста кінця XVII – першої половини XVIII ст. Плідний перекладач, брат відомого літератора Юрія Меженка – Микола Іванов здійснив кілька варіантів перекладу основної книжки Свіфта, які друкувалися в різних видавництвах у різному обсязі та з ледь видозміненими назвами: “Мандри Гулліверові” (Київ: “ДВУ”, 1928), “Подорожі Гуллівера” (Харків – Одеса: “Дитвидав”, 1935), “Гуллівер у ліліпутів” (там само, 1937), – але раніше окремо був оприлюднений переклад під назвою “Подорож Гуллівера до країни ліліпутів” (Харків: “Книгоспілка”, 1929), зроблений Г. Зайцевим, – “Мандри до різних далеких країн світу Лемюеля Гуллівера” (Київ – Харків: “Держлітвидав”, 1935), “Мандри Гуллівера” (Харків: “Дитвидав”, 1938).

Усесвітньо відомий ірландський письменник XIX ст., майстер нригодницького роману Томас Майн Рід був добре знаний і українському читачеві тієї доби. Роман “Оцеола, ватажок семінолів” переклала Т. Кардиналовська (Київ: “ДВУ”, 1928), повісті “Білий ватажок” і “Захована гора” – Наталя Ткаченко-Ходкевич, роман “Верхівець без голови” і повість “Оселя в пустелі” – Наталя Романович-Ткаченко, повість “Вигнанці в лісах, або Пригоди перуанців у диких нетрях Амазонки” – Марія Лисиченко, повість “Шукачі рослин” переклав Дмитро Лисиченко, романи “Квартеронка”, “Повзуни по скелях” та “У затопленім лісі (Водою в лісі)” переклали Н. та О. Борські, повість “Цілині ліси (Молоді мисливці)” переклала Г. Полянська (усі перелічені вище видання публікувались у київському видавництві “Час” 1929 р.), повісті “Пригоди юнги Віллі” (там само, тоді-таки) і “Морське вовчєня” (там само, 1930 р.) переклав В. Михалкін.

Ірландський поет, прозаїк, драматург і критик другої половини XIX – першої чверті XX ст. Джордж Мур, який мав істотний вплив на Джеймса Джойса і разом з Августою Грегорі та В. Б. Єйтсом стояв біля джерел руху “Гельське відродження”, що ставив за мету створити національну ірландську літературу англійською мовою, – залишився серед окремих видань того періоду дрібним слідом: оповіданням “Маленька Юдита” в перекладі Варвари Чередниченко (Харків: “ДВУ”, 1929).

Англійська драматургія кінця XIX – першої половини XX ст. нредставлена, переважно, творами ірландського письменника, романіста, драматурга, лауреата Нобелівської нремії з літератури 1925 р. Бернарда Шоу. І це – з цілком зрозумілих нричин: 1931 р. Шоу здійснив поїздку в СРСР, після чого став палким симпатиком Сталіна. Того-таки 1931 р. харківсько-київське видавництво “Література і мистецтво” випускає окремо п’єсу “Професія пані Уоррен” (переклад – Радбіль і Кронштейн) та розпочинає публікування “Творів” Бернарда Шоу за редакцією Освальда Бургардта, які видавалися нротягом 1931–32 рр.: Т. 5. “Андрокл і Лев”, “Майор Барбара”, переклали Марія Овруцька та І. Свет, “Лікарева дилема” (1931); Т. 1. “Три ненриємні п’єси”, переклала Е. Ржевуцька (1932); Т. 3. “Цезар і Клеопатра”, “Учень диявола”, “Навернення капітана Брасбраунда” (1932); Т. 7. П’єса “Людина й надлюдина”, переклав Т. Ф. Лапоногов (1932).

Твори гучної слави ірландського поета, письменника, есеїста і драматурга, “коля парадоксу” Оскара Уайльда майже не перекладались у досліджуваний період. Опубліковано було лише поезію “Добротворець” (із циклу “Поезії в нрозі”): у львівському часописі “Літературно-Науковий Вістник” за 1923 р. Авторка перекладу – Л. Федорович-Малицька (справжнє ім’я – Іванна Малицька), яка у тому-таки виданні

опублікувала і власпу розгорпугу аналітичпугу розвідку нрo творчу постать та літературпугу спадщипугу Уайльда (під псевдонімoм І. Федоренко, – як з’ясував М. Стріха [див. статтю М. Стріхи “Оскар Вайлд на тлі українських сюжетів”]).

3 літератур народів Північної Європи (данської, латиської, шведської, норвезької, фінської)

До перекладів з данської літератури. Данська література репрезентована небагатьма перекладами. Видатний данський казкар Ганс Христіан Андерсен був відомий дітям і західноі, і радянської України. Книжку казок письменника з назвою “Ялинка”, видапу у Львові 1932 р., переклав Юрій Шкрумеляк. “Казки” Андерсена в перекладі Оксани Іваненко також вийшли в харківсько-київському “Дитвидаві” 1935 р., а потім перевидавалися 1941, 1947, 1955 рр.

1931 р. в Харкові у видавництві “Молодий більшовик” з’явився роман знаменитого данського дослідника Арктики, антрополога, мандрівника і письменника кінця ХІХ – першої половини ХХ ст., автора киижки нрo ескімосів Пеетера Фройхена (відомого також як Пітер Фреукен) – “Ескімос (Роман з Гудзонової бухти)” у перекладі з німецької.

Данський письменник-комуніст кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. Мартін Андерсен-Нексе публікувався значно інтенсивніше: 1932 р. в харківсько-київському “ЛіМі” вийшли новели “Лотерейний швед” у перекладі Дмитра Загула, 1935 р. харківське “ДВУ” опублікувало “Пролетарські новели” письменника в тому ж перекладі; 1934 р. в “ЛіМі” з’явилися новели “Брати” Андерсена-Нексе в перекладі М. Івашури; 1936 р. київський “Держлітвидав” надрукував повість “Малюк” цього автора.

До перекладів з латиської літератури. На початку 1930-х рр. зустрічаються переклади з латиської літератури комуністичного забарвлення. В харківському “ЛіМі” тричі видавалися оповідання латиського поета, письменника, журналіста, члена комуністичної партії Латвії з 1929 р. Лінарда Лайценса: “На алжирській каторзі”, 1931 р., “Батьківщина (Оповідання полоненого)”, 1932 р., “Високі збори”, 1934 р. (остання збірка – в перекладі Ю. Ружанського). Там само 1931 р. були видані оповідання Альвіля Цепліса “Спогади Андре Вітола”.

До перекладів зі шведської літератури. У другій половині 1920-х років зустрічаються окремі видання перекладів зі шведської літератури. Так, 1925 р. в харківському “Русі” вийшла комедія “Потоп” шведського драматурга Геннінга Бергера, переклад – І. Юхименко (між іншим, 1915 р. ця п’еса йшла у МХАТі – в режисерській постановці Вахтангова). Повість “Завойовники Америки” шведського мандрівника, географа, журналіста, письменника, графіка і громадського діяча Свена Гедіна переклав з німецької Освальд Бургардт 1926 р. (Харків: “Книгоспілка”). Наступного року там само вийшла повість “В обіймах полярної ночі” Ріхарда Фріка в перекладі зі шведської Вероніки Гладкої і Катерини Корякіної. У 1930 р. в перекладі з німецької (перекладач – О. Савченкова) з’явилася повість “З журавлями до Африки” Бенгта Берга – шведського орнітолога і письменника, який писав для дітей середнього віку (Харків – Київ: “Молодий більшовик”).

До перекладів з норвезької літератури. Твори класика норвезької літератури, драматурга другої половини ХІХ ст. Генріка Ібсена видавалися не раз: “Пер Гюнт” вийшов 1921 р. у Львові в перекладі Миколи Голубця, комедія “Ворог народів” – 1927 р.

в Харкові (вид-во “Український робітник”) у перекладі Марії Загірньої (Гриченко), “Вибрані твори” майстра – 1930 р. в “ДВУ” (Харків – Київ) у редакції Дмитра Загула, причому тоді був виданий том 3-й, який містив такі п’єси: “Лялькова хатка”, “Ворог народів”, “Дика качка”, “Привиди” – в перекладі Вероніки Гладкої і Катерини Корякіної, загальним обсягом 300 с.; том 2-й, виданий 1932 р. в “ЛіМі” (Харків – Київ), містив такі п’єси: “Підпри громадянства” в перекладі Вероніки Гладкої і Катерини Корякіної, “Росмерсгольм” та “Будівничий Сольнес” у перекладі Йосипа Зорянчука. Драму “Велетні півночі”, опубліковану 1931 р. в харківському “Русі”, переклала Ірина Стешенко.

Твори іншого видатного норвезького письменника, лауреата Нобелівської премії з літератури за 1920 р. – Кпуга Гамсуна – перекладалися з другої половини 1920-х рр. Оповідання “Мандрівні дні” переклав Михайло Зеров 1926 р. (Харків: “Книгоспілка”), роман “Бродяги”, написаний 1927 р., вийшов уже наступного, 1928 р. в авторизованому перекладі з рукопису (там само); того-таки року в “ДВУ” окремим виданням вийшли повісті “Голод”, “Пан” і “Вікторія” – відповідно в перекладі Надії Суровцевої, Леоніда Пахаревського і Григорія Петренка. 1930 р. там само побачили світ “Вибрані твори” письменника, куди увійшов і роман “Містерії” в перекладі Вероніки Гладкої та Катерини Корякіної (Т. 2. – 248 с.). А 1937 р. у Львові оприлюднено повість “Під осінніми зорями”, яку переклав Іван Ставничий.

Оповідання норвезького прозаїка, драматурга, театального і літературного критика, майстра малої прози Ганса Онруда з’явилися двома тоненькими книжечками: “Рибалчин син” – у київському видавництві “Час” 1927 р. (ім’я перекладача не вказано) та “Не такий, як усі люди” (оповідання з життя норвезьких селян) – у харківській “Книгоспілці” 1930 р. (переклав П.В. – очевидно, Прохор Воронин). Обидва переклади могли бути зроблені з російського видання “Норвежские рассказы”, виданого в Москві 1919 р. (існував і дореволюційний російський переклад оповідань Онруда – збірка “Маленькие норвежцы”, Москва, 1912 р.)

Вартий згадки і переклад норвезької народної нісні “Я плыв додому...”, виконаний Максимом Рильським і опублікований у київці: Лобачов Г. “Я плыв додому” (Харків, 1928).

До перекладів з фінської літератури. Фінська народна епопея “Калевала” (зберігаємо орфографію цієї публікації. – Л. К.) в перекладі Євгена Тимченка (2-ге, винравлене видання) вийшла 1928 р. (Харків – Київ: “ДВУ”). Література Фінляндії представлена поодиноким твором: це оповідання “Протоіерей”, автором якого є фінський прозаїк Піетарі Пайверинта (перекладач – М. Борткевич), видане у харківській “Книгоспілці” 1930 р. (До речі, переклад новели “На ярмарку” цього автора було видано в Коломиї 1896 р.)

З літератур народів Південної Європи (італійської, іспанської)

До перекладів з італійської літератури. Італійська література ренрезентована в українських перекладах міжвоєнного двадцятиліття значно скромніше, ніж, скажімо, французька. Проте нарахується понад десяток авторів, опублікованих окремими виданнями. Так, знаменита казкова повість італійського письменника і журналіста середини ХІХ ст. Карло Коллоді (справж. Карло Лоренціні) “Пригоди Піноккіо” з’явилася в українському перекладі Євгена Онацького 1923 р. (Київ – Львів). А 1924 р. у київсько-харківській філії “Книгоспілки” вийшов скорочений переклад, виконаний Гнатом Хоткевичем, славнозвісного ромалу “Спартак” письменника-гарібальдій-

ця Рафаелло Джованьйолі, повний переклад цього роману вийшов друком 1930 р. в харківсько-київському “ДВУ” (перекладач – П. Мохор), ще один скорочений (але меншою мірою) переклад у виконанні Степана Ковганюка з’явився 1937 р. в харківсько-одеській філії “Дитвидаву”, цей переклад перевидано там само 1939 р.

У Львові побачив світ український переклад Михайлом Островерхою роману “Любов оповита брехнею” доволі популярного наприкінці XIX – на початку XX ст. італійського романіста й новеліста Сальваторе Фаріні, якого називали “італійським Діккенсом” за стиль сентиментального гумору й гуманістичну тональність і численні книжки якого (а він їх нанисав близько шістдесяти) в більшому чи меншому обсязі перекладались усіма основними європейськими мовами.

Італійський письменник-реаліст другої половини XIX – початку XX ст. Джованні Верга широко відомий романами й оповіданнями, які описують життя на Сицилії. Його творчість відбита перекладом оповідання “Таврований рудий” у виконанні М. Вишнівської, виданим у Харкові “Книгоспілкою” 1928 р. Того ж таки року в харківському “Русі” вийшло друком лібрето опери Джоакіно Россіні “Севільський цирюльник”, яке переклав Олексій Варавва.

Серед книжкових видань 1929 р. впадає в око одна з найвизначніших книжок раннього італійського Ренесансу, яка подарувала своєму авторові європейську популярність, – “Декамерон” (1352–54) – зібрання ста новел італійського письменника і поета Джованні Боккаччо. Видано книгу двома частинами в харківському “ДВУ” (частина перша – 408 с., частина друга – 334 с.), переклад Леоніда Пахаревського та Павла Майорського (справж. – Сабалдр), поезії переклав Марко Вороний.

Важливим культурним фактом стала поява українського перекладу ще одного з ранніх творів італійської літератури – славнозвісного трактату політичного діяча, письменника і дипломата кінця XV – першої чверті XVI ст. Нікколо Макіавеллі під назвою “Володар”, виданого у Львові 1934 р. в перекладі з італійської Михайла Островерхи, який також переклав видані там само двома роками раніше оповідання відомої італійської письменниці кінця XIX – першої третини XX ст., лауреата Нобелівської премії в галузі літератури за поетичні твори (1926) Грації Деледди під назвою “Поцілунок горбатенького” й інші оповідання”.

Київські видавництва теж долучилися до видання італійців. 1929 р. в “Сяйві” вийшло оповідання “Жалібник Чічілло” італійського письменника другої половини XIX – початку XX ст. Едмондо де Амічіса, що вславився своєю книжкою під заголовком “Серце” про життя й подвиги молоді та юнацтва. 1930 р. видавництво “Час” оприлюднило пригодницький роман “Напад австралійців (Пригоди ловців трепанга)” італійського письменника останньої третини XIX – початку XX ст., автора історичних і пригодницьких романів Еміліо Сальгарі (переклад – В. Буряченко).

1931 р. харківсько-київська філія “ЛіМу” видала найвідоміший твір італійського письменника, діяча італійського робітничого руху, який протягом 1930–46 рр. жив в СРСР, Джованні Джерманетто – автобіографічну повість про боротьбу італійського робітничого класу і компартії з фашизмом під заголовком “Записки циркульника (Із спогадів італійського революціонера)”, написану 1930 р. і видачу спершу російською мовою в СРСР, а потім 1931 р. італійською мовою – у Франції. Український переклад повісті здійснив Ю. Безжурний (найімовірніше – з російської).

Того самого року в харківському “ЛіМі” вийшли друком “Вибрані поезії” широкозваної італійської поетеси кінця XIX – першої половини XX ст. Ади Негрі, яка у своїй творчості яскраво відобразила соціальні контрасти. Збірка складалася з перекладів Павла Грабовського, Володимира Самійленка й Маріанни (Мар’яни) Хмарки, яка та-

кож переклала комедію “Шахрай” видатного венеційського драматурга XVIII ст. Карло Гольдоні, видапу 1930 р. харківсько-київським “ДВУ”, – це було єдине окреме видання літератури Венеції за міжвоєнне двадцятиліття.

До перекладів з іспанської літератури. Іспанська література в окремих виданнях ренрезентована кількома іменами. 1924 р. вийшла друком драма “Овеча криниця”, пристосована до сучасної сцени Костем Кошевським, видатного іспанського драматурга кінця XVI – першої третини XVII ст. Фелікса Лопе де Веги (Харків – Київ). Шпроко видавався іспанський письменник і політичний діяч кінця XIX – першої чверті XX ст., автор оповідань, повістей і романів Вісенте Бласко Ібаньес. Так, 1925 р. в харківському “ДВУ” з’явилися одразу дві книжки Ібаньеса: роман “Хатня” (нове поправлене видання) та памфлет “Здемаскованній Альфонс XIII”, наступного року там само вийшли “Валенсійські оповідання” Ібаньеса, усі три видання – в перекладі Володимпра Самійленка. “Валенсійські оповідання” також були видані 1931 р. харківським “ЛіМом” у перекладі Миколи Іванова, щоправда в кілька разів скороченому обсязі. 1927 р. в київському “Часі” окремим виданням з’явилося оповідання “Заєць”, а 1928 р. там само – роман “Кров і нісок” у перекладі Миколи Іванова, у київському видавництві “Культура” – оповідання “Потвора” в перекладі Володимпра Самійленка, яке того ж таки року було перевидане в київському видавництві “Пролетарська правда”. 1929 р. харківський “Український робітник” опублікував оповідання “Подвійний удар” (перекладач не вказаний). 1930 р. в харківсько-київській “Книгоспілці” з’явилися два томи “Творів” письменника: том другий – роман “Серед померанцьових дерев”, том третій – роман “Травнева квітка”, обидва твори – в перекладі Миколи Іванова. У харківській філії “Книгоспілки” того року вийшло чотпри оповідання Ібаньеса окремими книжечками: “Бенкет негідника”, “Двох відразу”, “Заєць” та “На морі” (всюди перекладача не вказано).

Микола Іванов також зробив скорочений переклад знаменитого роману, автором якого є іспанський прозаїк, драматург і поет кінця XVI – початку XVII ст. Мігель де Сервантес Сааведра, під заголовком “Вигадливий Ідальго Дон Кіхот з Ламаича”, який вважається першим сучасним романом і одним із найкращих творів світової літератури. Випустило цей роман харківське “ДВУ” 1927 р., загальним обсягом 366 с. Названий переклад двічі перевидався в харківсько-одеському “Дитвидаві” 1935 і 1936 рр.

Творчість визначного нредставника іспанської барокової нрози першої половини XVII ст. Франсіско де Кеведо-і-Вільєгаса теж увів в українську перекладацьку літературу Микола Іванов, переклавши роман письменника, який являє собою сатиричпу панораму життя Іспанії, під заголовком “Історія життя нройдисвіта, Пабло на імення, зразка волоцюг і дзеркала крутіїв” (1626), опублікований у Харкові 1934 р. видавництвом “Радянська література”. Того самого року інше харківське видавництво – “ЛіМ” – випустило ще одпу об’ємпу книжку в перекладі Миколи Іванова: роман під заголовком “Магніт”, названий “повістю про марокканську війпу”, іспанського письменника Рамона Хосе Сендера, чії романи були нросякнуті критикою суспільства. Тоді ж таки “Радянська література” вида-ла оповідання Сендера “Буря на півдні” в перекладі В. Загорського та Федора Гавриша.

З літератур народів Північної Америки (США та Канади)

До перекладів з американської літератури. Твори американських письменників складають одпу з найоб’ємніших сторінок в історії українського художнього пере-

кладу 1920–30-х рр., а Джека Лондона за кількістю опублікованих перекладів можна назвати найулюбленішим зарубіжним письменником тогочасного читача. Появі повної збірки творів письменника передували видання його оповідань. 1924 р. у Львові вийшли “Оповідання південного моря” в перекладі Софії Куликівни. 1925 р. в київському видавництві “Слово” – збірки оповідань “Застрайкував” у перекладі Сергія Вільхового (Титаренка) (перевидання – там само, 1927 р.), “Золотий яр” у перекладі Андрія Ніковського, оповідання “Любов до життя” в перекладі Ніни Дубровської (2-ге вид., Вінпег, 1928; 3-тє доповнене видання, спільно з Галиною Яр, Харків; Київ, 1930). У харківській “Книгоспілці” 1926 року вийшли збірки оповідань “Далека країна” в перекладі Катерини Джунківської та “Мапуїв будинок” у перекладі І. Попова.

Протягом 1927–30 рр. київське видавництво “Сяйво” випустило повпу збірку творів Джека Лондона, за редакцією Освальда Бургардта. У 1927 р. вийшли тт. 1–9, які містили такі твори: Т. 1. “Морський вовк”, переклав Дмитро Лисиченко; Т. 2. “Смок Беллю”, “Смок та Шорті”, переклала Марія Лисиченко; Т. 3. “Син Сонця”, переклала Катерина Джунківська; “Південноморські оповідання”, переклали Іван та Максим Рильські; Т. 4. “Буйний день”, переклали Катерина Корякіна та Вероніка Гладка; Т. 5. “Місячна долина”, переклала Вероніка Черняхівська; Т. 6. “Дочка снігів”, переклали Іван Рильський та Мері Грей; Т. 7. “Пошитий у дурні”, переклав Дмитро Лисиченко; “Бог його батьків”, переклали Лідія Всеволжська та П. Ковальов; Т. 8. “Острівні оповідання”, переклала Марія Візьмітина; “Червоний бог” [та інші оповідання], переклав Федір Яцина; Т. 9. “Маленька господиня великого будинку”, переклали Вероніка Гладка та Катерина Корякіна. У 1928 р. вийшли тт. 10–12, в яких публікувались такі твори: Т. 10. “Залізна п’ята”, переклав Володимир Троціна; “Багряна чума”, переклав Дмитро Лисиченко; Т. 11. “Білий зуб”, “Поклик з надрів”, переклали Вероніка Гладка і Катерина Корякіна; Т. 12. “Джері з островів”, переклав Костянтин Шмиговський. У 1929 р. вийшли тт. 13–18, які містили такі твори: Т. 13. “Майк, Джерін брат”, переклав Костянтин Шмиговський; Т. 14. “Пригоди рибальського дозору”, переклала Марія Лисиченко; “Гаванська мужність”, переклали Ада Магніс та Сергій Зеленецький; Т. 15. “Вовчі сини”, переклала Ольга Косач-Кривинюк; “Діти морозу”, переклали Вероніка Гладка та Катерина Корякіна; Т. 16. “Сила дужого”, переклала Ганна Касьяненко; “Тесманові черепахи”, переклали Г. Соколова та Федір Бахтинський; Т. 17. “Зелений змії, або Алкогольні спогади”, переклала Марія Лисиченко; Т. 18. “Храм гордоців”, переклали Іван Рильський та Мері Грей; “Від темряви народжена”, переклав Федір Яцина. У 1930 р. вийшли тт. 19–24, в яких містились такі твори: Т. 19. “Віра в людипу”, переклав Дмитро Лисиченко; “Любов до життя”, переклали Ніна Дубровська та Галина Яр; Т. 20. “Пригода” (повість), переклала Марія Лисиченко; Т. 21. “Мартін Іден” (роман), переклав Дмитро Лисиченко; Т. 22. “Перед Адамом” (повість), переклала Катерина Корякіна; “Міжзоряний мандрівник” (повість), переклали Вероніка Гладка та Катерина Корякіна; Т. 23. “Пригоди “Сліпучого”, переклали Ада Магніс і Сергій Зеленецький; “Гра”, переклав Ф. Яцина; “Звір предковічний”, переклав І. Волинець; Т. 24. “Серця трьох” (роман), переклав Олекса Сербинівський. У 1932 р. з’явився 27-й том повної збірки творів Джека Лондона, що видавалася київським “Сяйвом”. До цього тому входили такі твори: “Люди безодні”, переклав Дмитро Лисиченко; “Крадіж”; “Жіноча зневага”; “Безпутня жінка”; “Родиме”.

Паралельно з томами повної збірки видавництво “Сяйво” друкувало окремі видання творів Джека Лондона: 1927 р. – “Бог його батьків”, переклали Лідія Всеволжська та Пантелеймон Ковальов; “Буйний день”, переклали Катерина Корякіна та Вероніка Гладка; “Острівні оповідання”, переклала Марія Візьмітина; “Південноморські опо-

відання”, переклали Іван та Максим Рильські; “Пошитий у дурні” (опов.), переклав Дмитро Лисиченко (перевидано 1928 р. харківською “Книгоспілкою”); “Син сонця” (опов.), переклала Катерина Джунківська; “Смок Беллю”, переклала Марія Лисиченко; “Смок та Шорти”, переклала Марія Лисиченко; “Червоний бог” (опов.), переклав Федір Яцина; “Морський вовк”, переклав Дмитро Лисиченко. Того-таки року в “Книгоспілці” вийшов роман “Жахливі Соломонові острови” у перекладі І. Попова, в “ДВУ” – роман “Серця трьох” у перекладі Миколи Іванова (цей переклад Миколи Іванова було перевидано 1993 року в Київському видавництві “Веселка”, за редакцією Юрія Лісняка). 1928 р. “Книгоспілка” видала окремими книжками такі оповідання Джека Лондона: “Поганин”, “Рудий вовк”, “Сонячне пір’я”, “Тисяча дванадцятко” (останнє переклала М. Вишнівська); “Фаутинські чорти” (переклали Іван та Максим Рильські). Того самого року в “Сяйві” вийшов роман “Залізна п’ята” в перекладі Володимир Троцини, а в “Українському робітникові” – два оповідання окремими виданнями: “Людина з рубцем на щоці” і “Сивашка”. Тоді у “ДВУ” з’явилася збірка оповідань “Тасманиця малого Кіша” в перекладі Вероніки Черняхівської, обсягом 72 сторінки (збірку перевидано 1929 р., там само, але в іншому складі, обсягом 21 сторінка). 1929 р. “ДВУ” видало збірку оповідань “Від темряви народжена” в перекладі Федора Яцини; оповідання для дітей “Вовк Рудько” в перекладі Вероніки Черняхівської; збірку оповідань “Вовчі сини” в перекладі Ольги Косач-Кривинюк, яка була перевидана там само 1930 р.; збірку “Діти морозу” в перекладі Вероніки Гладкої та Катерини Корякіної (перевидано 1930 і 1957 рр.); збірку оповідань “Сила дужого” в перекладі Ганни Касьяненко (перевидано 1930 і 1957 рр.); збірку оповідань “Тесманові черепахи” в перекладі Г. Соколової та Федора Бахтинського (перевидано 1930 р.); “Храм гордоців” у перекладі Івана Рильського та Мері Грей. 1930 р. в “ДВУ” вийшли друком: “Віра в людипу”, переклав Дмитро Лисиченко; “Гра”, переклав Федір Яцина; “Дебзова мрія” (опов.), переклала Ганна Касьяненко; “Звір нредковічний”, переклав Іван Волинець; збірка оповідань “Любов до життя”, переклали Ніна Дубровська та Галина Яр; роман “Міжзоряний мандрівник”, переклали Катерина Корякіна та Вероніка Гладка (перевидано 1957 р.); повість “Перед Адамом”, переклала Катерина Корякіна; “Пригоди “Сліпучого””, переклали Ада Магніс та Сергій Зеленецький. Тоді-таки “Книгоспілка” опублікувала окремими виданнями оповідання: “А-Чо”, переклав М. Борткевич; “Парлеєві перли”; “Рабська покірливість” (імені перекладача не вказано). 1932 р. в “Молодому більшовику” вийшов роман “Білий зуб” у перекладі Вероніки Гладкої та Катерини Корякіної (перевидано 1939 і 1957 рр.). там само 1933 р. видано роман “Залізна п’ята” в обробці З. Барської, 1936 р. – роман “Мартін Іден” у перекладі Марії Рябової (перевидано 1954 р.).

Творчість Едгара По відображена в перекладах не так ясно. Оповідання “Золотий жук” переклав Іван Мисик (Кам’янець-Подільський: “Дністер”, 1920). Друге видання: Львів, 1927 р. “Вибрані твори” класика в перекладі Майка Йогансена та Бориса Ткаченка вийшли 1928 р. в харківському “ДВУ”, загальним обсягом 322 с. Того-таки року, там само – і “Повість Артура Гордона Піма з Нантукету” в перекладі Бориса Ткаченка.

1923 р. в одеській філії “ДВУ” з’явилися “Пригоди Тома Соєра” (книжку перевидано там само у 1928 і 1930 рр.), а 1924 р. в харківській філії “ДВУ” – “Пригоди Гека Фінна” (перевидано там само у 1928 р.) неперевершеного майстра літератури для дітей та дорослих Марка Твена (в обох виданнях перекладача не вказано). 1935 р. “Пригоди Тома Соєра” переклав Юрій Корецький (Харків – Одеса: “Дитвидав”; перевидано 1948 і 1955 рр.). У харківському “Пролетарії” 1928 р. зі скороченнями і переробками вийшли “Пригоди Гека Фінна та втікача мурина Діма” (переклад – К. Сенік).

У перекладі Миколи Іванова були опубліковані два ключові твори письменника: “Янкі при дворі короля Артура” (Харків: “ДВУ”, 1929) і новий переклад роману “Пригоди Гекльберрі Фінна” (Харків – Одеса: “Дитвидав”, 1937).

Художнє слово видатного майстра гумористичної прози О’Генрі інтерпретував Остап Вишня як перекладач збірки оповідань “Любовні напої” (Харків: “Книгоспілка”, 1924); оповідання “Індіанський лікар” переклала Ніна Дубровська (там само, 1926); оповідання “Коса на камінь” вийшло в “Українському робітнику” (Харків, 1928). Чимало з О’Генрі переклала Марія Рябова: “Вибрані оповідання” (Харків – Одеса: “ДВУ”, 1930), оповідання “Весна нрийшла”, гуморески “Черстві булки” (обидві книжки видано в харківському “Плужанині” 1930 р.), повість “Королі і Капуста” (Харків: “ЛіМ”, 1932).

Славнозвісний роман американської дитячої письменниці Гарріет Бічер-Стоу з відомою назвою “Хатина дядька Тома” вийшов у “Дитвидаві” (Харків – Одеса) 1937 р. без згадки про перекладача. Раніше в “ДВУ” було кілька видань цього твору під назвою “Томова хата” в переказі Олекси Діхтяра: видання третє – 1928 р. (Харків), перевидання – 1930 р. (Харків – Одеса); того ж 1930 року твір було опубліковано в Одесі з назвою “Томова хатина” (переклад – В. Буряченко). Окремо видавалися й інші відомі твори дитячої літератури американських авторів. Зокрема, 1924 року видавництво “Чайка” (Київ – Відень – Львів) опублікувало один із найвідоміших романів дитячої письменниці Френсіс Елізи Бернет “Маленький лорд Фаунтлерой” (1886) у перекладі Надії Суровцевої. Видапу 1929 р. в “ДВУ” (Харків) книжку для дітей письменниці Мері Додж “Срібні ковзанці” (1865), сюжет якої близький до казкового, переклав Михайло Івченко. Того самого року в харківській “Книгоспілці” вийшов роман американської дитячої письменниці Джен (Джейн) Уебстер “Довгоногий дядечко” (переклад – А. Гаиченко). 1930 р. в “ДВУ” опубліковано оповідання за назвою “Мій нрийтель Тото” дитячого письменника і мандрівника Черрі Кіртона, відомого цікавими фактами своєї біографії: 1908 р. з кінокамерою і нрезидентом Т. Рузвельтом він вирушив на полювання, наступні п’ять років письменник провів в Індії, Африці, Борнео, Америці. В російському перекладі його дитячі оповідання під назвою “Мои веселые друзья” вийшли 1935 р.

Поряд з іменами Джека Лондона й Ернеста Сетон-Томпсона, визнаних майстрів жанру “книжки про тварин”, ім’я американського письменника й еколога, автора пригодницької літератури Джемса (Джеймса) Олівера Кервуда – чий твори не раз екранізувалися (“Король Грізлі”, “Око вовка” та ін.) – стало відоме українським дітям та підліткам нанрикінці 1920-х рр.: 1928 р. харківське “ДВУ” видало повість “Бродяги Півночі”, перевидапу там само 1929 та 1930 рр., і окремо – повість “Казан” (обидва твори переклала Е. І. Збарська). А 1929 р. київське видавництво “Час” окремими виданнями випустило два романи Кервуда: “Кінець річки” і “Ліс палає” (обидва переклав П. Сумовський). Того ж таки року у Львові в перекладі Михайла Лотоцького вийшов роман “З тавром убійника”. Повість “Казанів син”, перекладена Е. І. Збарською, побачила світ у харківському “Молодому більшовику” 1930 р. (В російському перекладі зібрання творів Кервуда в 14 тт. вийшло друком у 1925–28 рр., Москва – Ленінград.)

1928 р. “Книгоспілка” випустила книжечку-метелик на одне оповідання під назвою “Срібляста лисиця” маловідомого нині американського журналіста, романіста, автора творів про життя на нрнроді Джордано Лоуренса Мотта (Третього) (1881–1931), нрвпука відомого винахідника і нромисловця, якого також звали Джордано Лоуренс Мотт (переклад М. Вишнівської; перевидання 1930 р.).

Того-таки 1928 року в харківському видавництві “Пролетарій” з’явилися три романи всесвітньо відомого американського письменника, автора історичних ро-

манів та романів про життя індіанців Джемса Фенімора Купера: “Звіробій” (переклав О. Байкар), “Слідогляд” (переклав Михайло Лебединець) та “Шпигун” (переклала Л. Кардиналовська). Роман Купера “Останній з могікан”, виданий харківським “Дитвидавом” 1938 р., переклав Микола Іванов.

Американський прозаїк другої половини XIX ст. Френсіс Брет Гарт далеко не так рясно був представлений в українських перекладах, як у російських, об’єднаних у повне зібрання творів у 12-ти тт. і виданих 1928 р. Проте одна повість письменника “Степовий найда” (з пізньої трилогії) була перекладена Михайлом Качеровським і видана “Книгоспілкою” 1929 р. Тоді ж, там само вийшла повість із життя юних американців “Том з мирної долини” Джона Кейза, яку переклав Борис Тенета.

П. Сумовський, окрім романів Кервуда, переклав також відомий роман “Двійник” майстра рригодницького жанру початку XX ст. Віктора Бріджеса (Харків: “Рух”, 1930). Того-таки року в “ДВУ” вийшла “Новела про американську справедливість” Пасанто (без вказівки на перекладача), а в київському видавництві “Культура” – оповідання Хальмана Х’юрта Бойсена “Пеер і Ульф” у перекладі Пантелеймона Ковальова.

Відомий в СРСР твір американського письменника-журналіста Джона Ріда “Десять днів, що потрясли світ” (1919) першим переклав Валер’ян Поліщук, і він був виданий харківським “ДВУ” 1924 р. Нове видання з назвою “Десять днів, що сколихнули світ” у переробці для дітей старшого віку та підлітків Т. Кардиналовської з’явилося у “Молодому більшовику” 1930 р.

Оповідання “Яйце” (зі збірки “Торжество яйця”, 1921) американського письменника Шервуда Андерсона, новелістика якого стала зразком для Фолкнера, Томаса Вулфа, Хемінгуея, Стейнбека, Рея Бредбері та ін., переклав Борис Антоненко-Давидович (Харків: “Книгоспілка”, 1926).

Інший видатний американський письменник, сучасник міжвоєнного двадцятиріччя Ептон Сінклер мав змогу втішатися значно більшою увагою з боку українських видавництв. 1920 р. в “Держвидав” вийшла його повість “Герой капіталу”, перекладена Наталею Романович, яка була перевидана там само 1927 р. Повість про друге тринадцять “Мене зовуть теслею” переклав Євген Касяненко, повість “Кінець старого світу (В 2000 році)” – Г. Борисович; обидва твори публікувались 1925 р. в харківському “ДВУ”, де 1927 р. вийшли романи “Король-вугіль” і “Самюель Шукач” (переклад обох романів – Н. Кучма), а 1928 р. – роман “Історія одного патріота” в перекладі Леоніда Скрипника. 1930 р. в Харкові видавництво “Український робітник” опублікувало роман Сінклера “Нетрі” в перекладі Модеста Левицького, видавництво “Радянська школа” – оповідання “Після катастрофи” (переклад – О. Лук’яненко). 1931 р. видавництво “ЛіМ” (Харків – Київ) випустило онрилюднепу раніше в “ДВУ” повість “Мене зовуть теслею” в перекладі Євгена Касяненка (Твори. – Т. 7. – 196 с.). Роман “Джеммі Гігінз” у перекладі Л. Єгорової вийшов там само 1933 р.

Харківська “Книгоспілка” кількаразово публікувала твори відомого американського прозаїка Конрада Берковичі: 1927 р. – оповідання 1925–26 рр. під назвою “Іліана” в перекладі Освальда Бургардта, 1929 р. – оповідання “Татарське плем’я” та оповідання “Коні” (імені перекладача не зазначено в обох виданнях). Того-таки року в Києві вийшли “Вибрані оповідання” Берковичі в перекладі П. Сумовського.

Видатний сучасник тієї епохи, американський письменник Теодор Драйзер представлений збіркою оповідань “Привид золота” в перекладі Михайла Івченка (Київ: “Культура”, 1929), загальним обсягом 242 с., та новелою “Негр Джеф” у перекладі Марії Коваленко (Харків: “ДВУ”, 1930). Того самого року в “Українському робітничові” з’явився роман Анітн Лоос “Джентльмени воліють білявих” у перекладі Анатолія Волковича. Цей роман

зажив собі слави тим, що на його основі 1953 р. голлівудський режисер Говард Хоукс зняв усесвітньо відомий фільм з Мерилін Монро і Джейн Рассел у головних ролях.

Інший американський майстер художньої прози – Джон Дос Пассос, який відзначався оригінальними літературними експериментами і своєрідним творчим почерком, був представлений українському читачеві харківсько-київським видавництвом “Література і мистецтво” серією творів, що відображали спосіб життя і дух ХХ ст. Зокрема, роман про міське життя Нью-Йорка “Мангеттен” вийшов 1933 р. в перекладі Марії Лисиченко (“Твори”. – Т. 2. – 268 с.), роман “Три солдати” вийшов 1934 р. в перекладі Ганни Касьяненко (“Твори”. – Т. 1. – 278 с.), роман “1919”, написаний 1931 р., вийшов у 1935 р. в перекладі Василя Мисика (“Твори”. – Т. 4. – 298 с.).

На 1935 рік припадає надзвичайно висока активність харківського видавництва “Художня література” в галузі перекладних видань із різних мов, що засвідчив і вихід там роману “Земля” (з відомої трилогії про життя китайських селян “Земля благословенна”, “Сини” та “Поділ роду”) американської письменниці Перл Бак – лауреата Пуліцерівської (1932) та Нобелівської (1938) премій. Роман переклав Ефраїм Райцин.

Американську поезію перекладали зі значно скромнішим розмахом. Безсмертну поему видатного американського поета Генрі Лонгфелло “Пісня про Гайавату” переклав Олександр Олесь (Катеринослав: “ДВУ”, 1923).

Непересічною подією стала поява 1928 р. в Харкові “Антології американської поезії”, загальним обсягом 313 с., у перекладі Івана Кулика – письменника, поета, прозаїка, партійного і громадського діяча єврейського походження, розстріляного 1937 р.

Іван Кулик також переклав славу поетичну збірку “Дим і криця” (Харків: “ЛіМ”, 1931) американського поета, історика, романіста і фольклориста, двічі лауреата Пуліцерівської премії Карла Сендберга, після виходу якої Сендберга стали називати співцем Середнього Заходу.

Ще в перекладі Івана Кулика того-таки року в харківському видавництві “Гарт” вийшла збірка вибраних поезій американського письменника єврейського походження, критика і журналіста, основоположника американського пролетарського роману (автобіографічний роман “Євреї без грошей”, 1930 р., який українською мовою не видавався) Майкла Голда (справж. Іцик Граніч) – “120 мільйонів” (це назва оригінальної збірки оповідань і віршів автора, яка вийшла у США 1929 р.). А 1930 року в харківському “ДВУ” були видані “Іст-Сайдські новели” Голда в перекладі Майка Йогансена, П. Петрова і Василя Мисика.

До перекладів з канадської літератури. Творчість канадських письменників знайома тогочасному українському читачеві, в основному, з нарисів та оповідань про тварин Ернеста Сетон-Томпсона: збірку “Мої знакомі (Нариси з життя звірів, яких я знав)” переклала Софія Куликівна (Львів – Київ, 1925), повість “Маленькі дикуни” переробила і скоротила Е. Збарська (Київ: “Час”, 1926), її перевидано в харківському “ДВУ” 1929 р., у “Книгоспілці” 1928 р. вийшли окремими книжечками оповідання: “Літун № 2590” (перевидано там само 1930 р.), “Слідами оленя” (обидва переклав Г. Зайцев), “Темногривий Біллі (Історія одного вовка)”. Київське видавництво “Час” 1929 р. опублікувало збірку оповідань “Мої знайомі”, обсягом 254 с., яку переклали С. К. (Софія Куликівна?) і П. Б. Харківський “Дитвидав” 1938 р. випустив нариси “Дикі у себе вдома”, які переробив для дітей М. Гершензон, переклав І. Статика.

Збірка оповідань “Діти диких звірів” іншого канадського письменника жанру “книжки про тварин” Чарлза Робертса вийшла 1928 р. в харківському видавництві “Український робітник”, переклад – О. Матійченко.

З перуанської літератури

Латиноамериканська література була оприсутнена для українського читача в особі відомого перуанського поета (лірика якого просякнута елементами традиційного індіанського світовідчуття, мотивами самотності, смерті, людських страждань) і письменника, автора книжки нарисів “Росія, 1931 рік” на ім’я Сесар Вальєхо, чий роман “Вольфрам” (1931) про робітників – перуанських індіанців – був виданий у Харкові 1933 р. “Українським робітником”.

Нижче подаємо фрагмент із неопублікованого нарису М. Н. Москаленка “Переклади 1920–30-х років”, присвячений перекладам творів світової літератури XIX–XX століть у Західній Україні та діаспорі, який торкається також публікацій у періодичних виданнях [70]. Усі примітки до тексту нарису належать автору – М. Н. Москаленку. Зберігаємо особливості авторських посилань.

Михайло Москаленко.

Переклади творів світової літератури XIX–XX століть у західній Україні та діаспорі (фрагмент із нарису)

Про переклади творів світової літератури XIX–XX століть, здійснені в 1920–1930-х роках на західноукраїнських землях та в діаспорі, слід говорити як про пряме продовження процесу, який розгортався у 1917–1919 роках у загальноукраїнському масштабі, за всіх відомих несприятливих умов. Так, 1920-й рік став і в цьому розумінні історичним рубежем для тієї частини України, що була зайнята більшовиками. Так, у Кам’янці-Подільському в останні “дорадянські” місяці 1920 року встигли вийти кілька перекладних книжок, зокрема фарс на 5 дій “Шалапут” Казимпра Глинського в перекладі з польської Йосипа Стадника, “Бабусині казки” Жорж Санд (перекладач – О. Федорова), “Золотий жук” Едгара По, що його переклав Іван Мисик (книжка була перевидана у Львові 1927 р.). Перекладач “Золотого жука”, нині незаслужено забутий, у 1918–1920 рр. був одним із керівників Головної Ради співробітників центральних державних установ УНР, засновником Видавничого Товариства “Всесвіт” у Києві, про яке часопис “Книгар” (1920, ч. 1–3) повідомляв: “Видавниче Товариство “Всесвіт” у Києві має на меті популяризувати і якнайшпирше розповсюджувати добре видані кращі твори західноєвропейської літератури науково-популярного характеру і красного письменства. Для нього в недалекому часі передбачається видання місячника “Всесвіт”, у якому друкуватимуться новини чужоземної літератури... Саме думка про заснування цього видавничого товариства виникла і здійснена урядовцями центральних державних установ під час невірного мандрування уряду УНР (ст. 88–89). (Плани розпочати видання часопису “Всесвіт”, як відомо, тоді здійснити не вдалося,²² проте в дещо іншій якості цю ідею все ж втілив у життя

²² Проте кілька книжок Видавничого Товариства «Всесвіт» у 1918-1920 рр. все ж вийшли в світ, спочатку в Києві, а згодом у Празі: це були «метелики» від 15 до 32 сторінок (твори Т. Г. Шевченка, О. Стороженка, брошура Ю. Юровського «Джузеппе Гарібальді»), а також «Кешенковий чесько-український словник», що його уклала Н. Ковалевська-Королева (Прага: Вид. Т-ва «Всесвіт», 1920. – 150 с.). Неясно, наскільки повний цей перелік видань тогочасного «Всесвіту».

Василь Еллан-Блакитний, заспувавши журнал “Всесвіт” 1925 р. у радянському Харкові). Кам’янець-Подільське видавництво “Дністер”, яке випустило названі вище книжки К. Глинського та Е. По, того ж 1920 року мало низку інших готових до друку книжок: трактат “Громадська умова” Ж. Ж. Руссо (переклад І. Косенка), роман К. Фламаріона “Іронія” (переклад В. Дубровського), “Острів скарбів” Р. Л. Стівенсона (переклад Івана Мисика), “Подорож до Місяця” Ж. Верна (переклад Грунського – майбутнього Остапа Вишні), “Подорож до центру Землі” Ж. Верна (перекладач Тарабан), “Довкола землі за 80 днів” Ж. Верна (переклад Іван Мисик), “Вій” М. Гоголя (переклад В. Свідзінський), роман “Білий бик” Вольтера (переклад М. Мухин), п’єса “Вільні хмари” Я. Квасіля (переклад Й. Стадник), історичне оповідання “Чорний Негус” М. Рубакина (переклала З. Свідзінська)²³. Не видно ніяких ознак того, щоб якась із перелічених тут підготовлених “Дністром” видань після приходу більшовиків справді з’явилася друком або зберігся хоч один примірник, коли якась із цих книжок усе-таки вийшла в світ.

З виїздом уряду УНР та багатьох політичних і культурних діячів України на Захід праця над перекладами творів світової літератури продовжувалася. Цьому сприяло й те, якого значення надавав Симон Петлюра створенню розвиненої української перекладної літератури, з тим, щоб “у творчих змаганнях нашого народу піднятися на вищі щаблі культури, зробити себе вартим власної держави і чинної участі в міжнародному житті... І нехай нас при цьому не спиняє в праці те, що наші перекладні зусилля, може, невідомо коли світ побачить та друком оголошені будуть. Навпаки, хай стимулом у праці буде розуміння великої потреби її для добра і розвитку української культури і розуміння великої ваги в нагромаджуванні заздалегідь тих засобів, за допомогою яких перетворюється з етнографічного матеріалу свідомий своєї волі державний народ”²⁴.

Уже згадуваний вище Антін Крушельницький, у 1919 р. – міністр освіти УНР, після її падіння емігрував до Відня, де заснував видавництво “Чайка”. Тут у 1923–1924 рр. (рік видання не зазначався) вийшла окремими книжками ціла низка перекладних творів, зокрема: романи Гі де Мопассана “На воді” і “Монт-Оріоль”, Теофіля Готье “Панна де Моен” (переклад Микола Шраг), “Айвенго” Вальтера Скотта, “Маленький лорд Фаунтлерой” Френсіс Елізи Бернет, а також Діккенсова “Святочна казка”, “Цвіркун у запічку”, “Подорож до Індії” В. Бонзельса (переклала Надія Суровцова), “Останні дні Помпеїв” Е. Бульвера (переклад Юрій Русов), “Саламбо” Гюстава Флобера і “Сафо” Альфонса Доде (переклад В. Чорний), роман “Адріан і Антіной” Георга Еберса (переклад Микола Троїцький), “Записки мисливця” Івана Тургенева (переклад С. Назаренко), “Батько Горіо” Оноре де Бальзака та трагедія Віктора Гюго “Лукреція Борджія” (переклала Валерія О’Коннор-Вілінська), роман Е. Золя “Рим”, книжки оповідань Стендаля “Чеичі” і “Абатеса ді Кастро”, а також драма Альфреда де Мюссе “Андреа дель Сарто” і його ж повість “Тіціанів син” (переклад Сергій Пашенко). Серед перекладачів, що працювали в рамках “видавничого проекту” Антона Крушельницького, бачимо відомих політичних емігрантів, для яких переклад художніх творів був, крім усього іншого, і засобом виживання (про це досить докладно писала Надія Суровцова²⁵) за край тяжких економічних умов життя у вигнанні.

²³ Книгар, 1920, № 1–3, стовп. 88.

²⁴ Петлюра С. Сучасна українська еміграція та її завдання. – У кн.: Петлюра С. Статті. – К.: Дніпро, 1993. – С. 260–261.

²⁵ Життя Надії Суровцової, описане нею самою // Наука і культура. Україна. – Вип. 24. – Київ, 1990. – С. 485, 491, 521.

Огляд перекладацьких набутоків “нерадянської” України від самого початку 1920-х років свідчить і про те, що широка участь вихідців із центральної та східної України в літературному процесі на західноукраїнських землях і в діаспорі створювала і певні умови для уніфікації загальноукраїнської літературної мови на західних теренах, сприяла звільненню багатьох перекладачів-галичан від частини локальних мовних особливостей на користь єдиної української літературної мови (а ми знаємо, як нелегко вдосконалювалася з роками мова навіть у такого великого майстра слова, яким був Іван Франко). “Наддніпрянци” в галицькому та діаспорному середовищі, можливо, й не завжди це до кінця усвідомлюючи, ставали чинником прискореного мовного й стилістичного розвитку та унормування. Навіть короткий, далеко не повний перелік українських перекладних книжок 1920-х років, що виходили друком у Галичині, а також у Відні та Ляйпцігу, дає підстави говорити про своєрідну “злуку” західноукраїнських та наддніпрянських сил. Вибір авторів і творів для перекладу, крім природних культурницьких міркувань, визначався тогочасними уявленнями про місце того або іншого письменника у європейському та світовому літературному контексті, його “славою”, репутацією, модою, інтересом, який він становив би для шпорокого читача, якоюсь мірою – політичною орієнтацією авторів, і, нарешті, не в останню чергу, особистими уподобаннями видавця, перекладача, найближчого до видавця і перекладача літературного середовища. Отже, серед українських перекладів, що побачили світ у перше міжвоєнне десятиріччя, були: Редьярд Кіплінг. “Мауглі. (Оповідання з життя дитини між звірями)”. Переклав Юрій Сірий (Київ – Відень, 1920); Гепрік Ібсен. “Пер Гюнт”. Драма. Переклав Микола Голубець (Львів, 1921); Артур Конан-Дойль. “Пропавший світ”. Роман. Переклала Софія Вольська (Львів, 1922); Карло Коллоді. “Пригоди Піноккіо”. Переклав Євген Онацький (Київ – Львів, 1923); Олександр Блок. “Дванадцять”. Переклав Василь Бобинський (Львів, 1923); Антон Чехов. “Оповідання”. Переклав Олесь Бабій (Київ – Львів, 1923); Микола Гоголь. “Тарас Бульба”. Історична повість. Переклав Володимир Супранівський (Коломия, 1924); Джек Лондон. “Оповідання південного моря”. Переклала Софія Куликівна (Львів, 1924); Чарлз Діккенс. “Різдвяна ніч”. Переклала Софія Куликівна (Львів, 1924); Гі де Мопассан. “Вибрані оповідання”. Переклала О. Храпко-Драгоманова (Відень – Київ, 1924); Анатоль Франс. “Злочинство Сильвестра Боннара”. Переклала Ганна Чикаленко (Київ – Ляйпціг, 1924); Ернест Сетон-Томпсон. “Мої знакомі. (Нариси з життя звірів, яких я знав)”. Переклала Софія Куликівна (Львів – Київ, 1925); Редьярд Кіплінг. “От так казки”. Переклав Юрій Сірий (Прага – Львів – Київ, 1925); Халіда Едід. “В огні. (Повість з турецької визвольної війни)”. Переклав Василь Софронів-Левицький (Львів, 1927); Гі де Мопассан. “Серце людини”. Оповідання. Переклав Василь Софронів-Левицький (Львів, 1927); Микола Гоголь. “Ревізор”. Переклав Іван Брик (Львів, 1927); Ганс Гайнц Еверс. “Біспуваті”. Збірка оповідань. Переклав Іван Кедрин (Стрий, 1927); Василь Наріжний. “Бурсак”. Роман. Переклав Володимир Дорошенко (Львів, 1928); Микола Гарін-Михайловський. “Дівочі літа Тьоми”. Повість. Переклала Константина Малицька (Львів, 1929); Джеймс Олівер Кервуд. “З тавром убійника”. Роман. Переклав Михайло Лотоцький (Львів, 1929); Гуго фон Гофмансталь. “Лірика”. Переклав Іван Крушельницький (Львів, 1930). Певна річ, “Київ” на титульних аркушах частини названих тут видань мав значення суто символічне.

Крім того, щонайменше кільканадцять книжок перекладів побачили світ у цьому регіоні у Львові в 1930-х роках – до початку Другої світової війни. (Щонайменше – тому що бібліографія книжкових видань цього періоду все ще належною мірою не розроблена, отже, відомості, що наводяться тут, найімовірніше, будуть згодом доповнені). Ось найпомітніші переклади цього часу: Альфонс Доде. Маціцький. “Історія

одного дівка”. Повість. Переклав Михайло Рудницький (Львів, 1931); Грація Деледда “Поцілунок горбатенького” й інші оповідання”. Переклав Михайло Островерха (Львів, 1932); Проспер Меріме. “Блакитна кімната” та інші оповідання”. Переклав Василь Софронів-Левицький (Львів, 1932); Редьярд Кіплінг. “У джунглях”. Переклав Кпріло Вербин (Кахникевич). (Львів, 1932); Ганс Христіан Андерсен. “Ялинка”. Переклав Юрій Шкрумеляк (Львів, 1932); Емілія Бронте. “Буреверхи”. Роман. Переклав Михайло Рудницький (Львів, 1933); Жюль Верн. “Плесом Амазонки”. Переклав Мпрослав Капій (Львів, 1934); Карл Шпітелер. “Вороги дівчат”. Оповідання. Переклав Василь Софронів-Левицький (Львів, 1935); Оноре де Бальзак. “Чародійна шкіра”. Роман. Переклав Василь Софронів-Левицький (Львів, 1936); Сальваторе Фаріна. “Любов, оповита брехнею”. Переклав Михайло Островерха (Львів, 1937); Кпут Гамсун. “Під осінніми зорями”. Переклав Іван Ставничий (Львів, 1937); Редьярд Кіплінг. “Казочки та сторійки для малих дітей”. Переклав Юрій Шкрумеляк (Львів, 1938); Олександр Дюма. “Три мушкетери”. Роман. Переклав Микола Голубець (Львів, 1938). До 100-річчя поеми Адама Міцкевича “Пан Тадеуш” у Варшаві 1934 р. було перевидано переклад Максима Рильського, який уперше вийшов друком у Києві 1927 року (про цей переклад буде мова далі).

Названі тут перекладні книжки, що побачили світ у 1920–1930-х рр. у Кам’янці-Подільському, Львові, Відні, Варшаві та інших містах, попри безсумнівну з сьогодинського погляду застарілість стилю та лексики більшості текстів, відіграли свою визначну роль у культурному житті України, як органічна складова частина загальноукраїнського перекладацького процесу. Переклади, що попри значні економічні труднощі з’являлися в цій частині України, на відміну від України радянської, не підлягали ідеологічній цензурі й іншим обмеженням та були переважно справою вільного вибору перекладачів у конкретній культурній ситуації. Як бачимо, перекладацькі інтереси найбільшою мірою зосереджувались навколо світової літературної класики ХІХ – початку ХХ століть.

Значна частина перекладів була також опублікована у західноукраїнській періодичній міжвоєнної двадцятиріччя. Хоч періодичного друкованого органу, повністю або значною мірою присвяченого зарубіжній літературі, не існувало, на сторінках преси (переважно львівської) з’являлося чимало публікацій прозових та поетичних перекладів, частина з яких були надзвичайно вагомими. Загальне уявлення про шпрату перекладацьких зацікавлень і неослабний інтерес культурних сил Галичини та діаспори до зарубіжних літератур дає вперше випущений надзвичайно цінний бібліографічний покажчик “Чужомовне письменство на сторінках західноукраїнської періодики (1914–1939)” (Львів, 2003), у якому зафіксовано 1414 публікацій перекладів за названі роки; якщо ж узяти до уваги вимушену неповноту покажчика (не всі місцеві періодичні видання збереглися), то можна припускати, що таких публікацій насправді було дещо більше. Тлумачі, які друкували свої роботи в періодиці Західної України та в діаспорі, – емігранти з Наддніпрянщини, і галичани, волиняни та буковинці, – в цілому витворили розмаїтий, багатоплановий і поліфонічний шар української перекладної літератури цих десятиліть.

По-різному склалася доля найвідоміших перекладачів, учасників визвольної боротьби, що у 1919–1920 роках покинули більшовизовану Україну. Так, Володимир Самійленко, що працював у різних держустановах УНР, опинився 1921 р. у Тарнові, а згодом, тяжко бідуючи, мешкав у прикарпатському селі Милованне, потім – у селі Карлів неподалік од Снятина, в середині 1924 р. повернувся на радянську Україну (розробку цього “добровільного” повернення здійснив НКВС, у руках якого перебували, як фактичні заручники, дружина і старша донька поета). За роки цих поневірянь В. Самійленко надрукував, здається, тільки один свій переклад – вірш Е. Вергарна

“У червні” (ЛНВ, 1922, т. 76); проте в цей період він перекладав драматичні твори – комедію “Шалений день, або Одруження Фігаро” Бомарше (книжка вийшла в Харкові лише посмертно, 1930 р.) та трагедію О. Толстого “Цар Федір Іванович” (досі не опублікована, переклад зберігся в архіві В. Самійленка). Микола Вороний, що 1920 р. емігрував до Варшави, де працював старшим аташе з правами радника при уряді УНР, а згодом переїхав до Львова, – як і В. Самійленко, друкував свої нечисленні переклади у ЛНВ (1922, т. 76): “Ноктюрн” Ж. Мореаса та вірш П. Верлена “Великий гарний сон...”. Уже після повернення поета (1926 р.) у радянську Україну у львівських часописах “Зиз” (1929, № 4) та “Поступ” (1930, № 1/2) друкувались окремі його переклади з П. Бурже та А. Сюллі-Прюдома. Дещо з перекладеного Миколою Вороним у цей період встигло побачити світ у радянській Україні до початку репресій 1930-х років, про що буде сказано далі. Ще один відомий політемігрант, згадуваний вище Максим Славинський, який у 1919–1923 рр. очолював дипломатичну місію УНР у Празі, а згодом був професором у Подєбрадській академії, опублікував цикл своїх перекладів із чеських поетів Отокара Бржезіни, Квідо Марії Віскочіль, Ярослава Врхліцького, Терези Дубровської, Яна Нечаса, Йозефа Пелішека, Йозефа Сладека (ЛНВ, 1924, т. 83); в різний час перекладав також твори Б. Пруса, Р. Роллана, А. Франса. Євген Маланюк (1897–1968), у роки Визвольної боротьби – старшина армії УНР, а в наступні десятиліття – найвизначніший поет української еміграції, залишив кількісно невеликий перекладацький доробок; проте, його тлумачення належать до класики українського перекладацького мистецтва: досить точні і в більшості випадків версифікаційно досконалі, вони разом з тим несуть на собі безсумнівно печать яскраво вираженого індивідуального стилю і потужного творчого духу поета. До них, зокрема, належать вірші чеських поетів Йозефа Сватоплука Махара “Крізь псальма” (ЛНВ, 1928, т. 95), “Псальма” (ЛНВ, 1930, т. 103), “Шорска псальма” (ЛНВ, 1930, т. 104), “Під Єрусалимом” (ЛНВ, 1931, т. 105), “Голгота (Поема)” (“Ми”, 1934, № 2); Сватоплука Чеха “Пісні раба” (ЛНВ, 1931, т. 107); Ольдржіха Земека “На варті” (ЛНВ, 1931, т. 107), польського поета Казімежа Вежинського “Ялівець” (“Ми”, 1934, № 2). Крім того, в поетичній книжці Є. Маланюка “Перстень Полікрата” (1939) були вміщені його переклади віршів “Маяки” Ш. Бодлера та “Любов” М. Гумільова; вже в післявоєнних збірках друкувалися також Маланюкові переклади з Бодлера “Альбатрос” (книжка “Проща”, 1954) та “Людина й море” (“Серпень”, 1964), але зроблено їх було значно раніше, у 1920–1930-х роках. Товариш Є. Маланюка по зброї, воєк армії УНР і поет Леонід Мосендз (1897–1948) дебютував як перекладач своєю версією вірша Р. М. Рільке “Якби хоч раз цілком було тут тихо...” (ЛНВ, 1928, т. 95). Більшість інших своїх поетичних перекладів (утім, нечисленних) Л. Мосендз опублікував протягом 1934 року: в часописах “Дажбог”, № 6 (вірші “Портрет Чосера” Г. Лонгфелло та “Ельдорадо” Е. По) та “Вісник” (поезії “Трійця”, “Листопадова ніч”, “Пересторога” Аделаїди Крепсі та “Арктур восени”, а також “Лиши це забути” Сари Тіздейл, усі – т. 4; вірш Р. М. Рільке “Карло XII, король шведський мчить по Україні” (т. 10). Крім того, у “Віснику” 1936 р. (т. 4) було надруковано Мосендзові переклади віршів Петра Безруча “Кактус” і “Царева смерть”. Перекладач опублікував також низку своїх переспівів (“Вісник”, 1934, т. 2), серед яких привертає увагу уривок із старосаксонської “Пісні про Беовульфа”.

Серед поетів, творчо близьких до Є. Маланюка та Л. Мосендза, були такі, що зверталися до перекладу епізодично, – зокрема, Олекса Стефанович (1899–1970), що 1936 р. надрукував кілька своїх тлумачень із болгарської поетеси Я. Язової, Оксана Лятуринська (1902–1970) – перекладачка поезій чеха К. Ербена, Олег Ольжич (1907–1944), чий, мож-

ливо, єдиний переклад з Р. Бернса “Джон Андерсон” був надрукований лише посмертно²⁶. Вже згадана вище Наталя Ливицька-Холодна у львівському часописі “Ми” (1934, № 2) опублікувала свої переклади з французької (вірші “Розлука” Марселіни Деборд-Вальмор, “Сплін” і “Коти” Ш. Бодлера, “Джоконда” Моріса Ролліна) та польської поезії (вірші “Біла троянда”, “Червона троянда” і “Верес” Казиміри Іллаковичувни), а в наступному числі цього ж часопису – сонет П. Валері “Цезар”. Пізніше з’явилися друком перекладені нею вірш білоруської поетеси Наталі Арсеньєвої “Нова зима” (“Назустріч”, 1938, № 7/8) та оповідання італійських письменників Луїджі Піранделло “Перша ніч” (“Ми”, 1939, № 2) та Массімо Бонтемпеллі “Майже кохання” (“Ми”, 1939, № 4); згодом перекладала вона і вірші Роберта Фроста. У творчому світі письменника, публіциста, лікаря і громадського діяча Юрія Липи (1900–1944) перекладам належало дещо помітніше місце. Серед понад двох десятків його поетичних тлумачень – переклади з німецької (сім віршів Р. М. Рільке, друковані в 1923–1927 рр. у “Літературно-Науковому Вістнику”, шість поезій О. Бірнбаума, опубліковані там же в 1923–1928 рр., уривок із “Пісні про німців” Ф. Гельдерліна – ЛНВ, 1927, т. 93, а також із французької поезії: вірші “Дикі гуси” та “Прагнення” Гі де Мопассана (ЛНВ, 1924, т. 83; 1927, т. 92), “Антоній і Клеопатра” Ж.-Ж. Ередія (ЛНВ, 1925, т. 87), “Венеція” А. де Мюссе (ЛНВ, 1927, т. 92), “Перший дав мені намисто” і “Він став у тінь гушавини” П. Луїса (ЛНВ, 1927, т. 94), “Пісеньки Маніяни, молодій малайської дівчини” (“Вістник”, 1934, т. 2), крім того, переклав він і вірш бельгійського поета Жоржа Роденбаха “В провінції” (ЛНВ, 1927, т. 92).

Переклади Юрія Липи здобули прихильну оцінку сучасників. Так, Євген Маланюк у своїй статті “Юрій Липа – поет” надзвичайно схвально відгукнувся про деякі з його перекладів: “Коли поетичний “роман” Липи з Гельдерліном кількісно позначився вельми скупо, то “роман” Липи з Рільке обдарував нашу поезію рядом перекладів, що їх можна назвати винятковими. Справді, рідко знайдемо в світовій поезії так конгеніальні переклади. Вони такі прпродні, такі невимушені, такі ненавмисні, що, власне, на них літературознавець може студіювати трудне мистецтво і складну *природу* перекладу”²⁷. Добрих слів заслуговують також і переклади Юрія Липи з французької.

Цікаво, що в тій самій статті Є. Маланюк окреслив найголовніші риси поета-перекладача, за своїми творчими принципами близького йому самому, тлумачеві Ш. Бодлера та Й. С. Махара, якого, за словами автора “Стилета і стилосу”, “можна бу уважати за спізненого чеського Шевченка”:²⁸ “Перекладник, якщо він є справжнім поетом, перекладає лише тих і те, що він справді покохав. Тим пояснюється факт, що найліпші, цебто найбільш творчі (конгеніальні чи навіть лише живі) переклади трапляються не часто, випадково і досить несподівано... Справжній-бо переклад поезії є творчістю, з тією різницею, що вона не безпосередня, а посередня, що й становить її трудність і скомплікованість.

Нормально поет інспірується позалітературно, але коли поет – з не меншою ж силою інспірує чужий твір, то це й є натуральна причина народження справжнього перекладу”²⁹.

²⁶ Чернетку перекладу вірша “Джон Андерсон” автор цього огляду (Михайло Москаленко. – Л. К.) виявив серед паперів О. Ольжича, які зберігаються у Від-ділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Пере-клад опубліковано в антології: Тисячоліття. Поетичний переклад України-Русі. – К. : Дніпро, 1995. – С. 563–564.

²⁷ Маланюк Є. Книга спостережень. Статті про літератури. – Київ : Дніпро, 1977. – С. 284.

²⁸ Там само. – С. 57.

²⁹ Там само. – С. 284.

У зв'язку з перекладами Юрія Липи Є. Маланюк, певна річ, у чомусь посилався й на власний перекладацький досвід: йому був близький тип поета-перекладача, який береться за працю лише зустрівши вірш чужомовного автора, інтимно близький або принаймні досить суголосний перекладачеві, – настільки, що поет у принципі може включати свій переклад до книжки власних віршів.

А проте слід визнати, що не Юрій Липа, не Леонід Мосендз, і навіть не Євген Маланюк посіли ключове, центральне місце в західноукраїнському та діаспорному поетичному перекладі міжвоєнного двадцятиліття. Такою постаттю став Юрій Клен (Освальд Бургарт, 1891–1947) – один із “п’ятірного грона” київських поетів, що йому, як німецькому підданому, наприкінці 1931 року пощастило емігрувати з радянської України.

2.2. Публікації у періодиці: 1920-ті роки

Картина перекладацького процесу в Україні міжвоєнного двадцятиліття залишатиметься вкрай збідненою, якщо не залучити до неї масиву публікацій у періодичних виданнях на всій її території.

Журнальні публікації являли собою потужну лапку перекладацької літератури як у Великій, так і в Західній Україні, особливо у 1920-х роках, у період активної українізації в Радянській Україні, що тривав до 1929 р. Перекладні твори в художніх частинах масових журналів, які охоплювали найшпирші кола читачів, не тільки знайомили українське суспільство з літературним життям зарубіжжя, а й долучали його до культурно-естетичних цінностей та надбань світової цивілізації, активно сприяли формуванню самоідентичності української нації як європейської, слугували впливовим контекстом літературної творчості українських митців. Якщо окремі видання художніх творів, які стаповили огром т.зв. “великої літератури”, здійснювалися, переважно, на харківсько-кнівсько-одеській книговидавничій базі, причому невеликими накладками, і не доходили до віддалених населених пунктів країни, то завдяки масових журналів якраз і було донести літературний матеріал до масового читача, пошприти літературу “в маси”, виховувати й формувати художні смаки.

Чимало перекладних творів, які виходили окремими виданнями, спершу чи згодом з’являлись і в часописах. Разом з тим, значна кількість іншомовних творів доходила до тогочасного українського читача лише в журнальному чи газетному форматі. Публікації у періодиці розширювали коло перекладів з окремих авторів, а імена деяких зарубіжних письменників та їхні твори були відомі українському читачеві лише зі сторінок періодичних видань.

Радянські видання

Найпопулярніші харківські часописи того періоду: літературно-мистецький журнал Всеукраїнського державного видавництва “Шляхи мистецтва” (виходив у 1921–23 рр., від другого номера – орган мистецького сектору Головополітосвіти УСРР; головні редактори – Василь Блакитний і Гордій Коцюба, згодом – Володимир Коряк; на сторінках журналу знайшли відображення дискусії про шляхи розвитку української літератури, в яких брали участь відомі тогочасні поети-перекладачі – Іван Кулик, Майк Йогансен, Валер’ян Поліщук; тут друкували оригінальні твори вказаних авторів, а також Павла Тичини, Володимира Сосюри, Павла Филиповича, Михайла Драй-Хмари,

Михайля Семенка та інших визначних письменників, які зробили свій внесок і у справу віршованого перекладу), альманах **“Гарт”** (орган Союзу українських пролетарських письменників **“Гарт”**, що видавався протягом 1927–32 рр., ставши наступником часопису **“Шляхи мистецтва”**, вихідці з котрого творили більшість однойменної літературної організації, заснованої 1923 р. Василем Елланом-Блакитним, яка проіснувала до 1925 р., розпавшись і частково реорганізувавшись у новостворену Миколою Хвильовим **“Вільну Академію Пролетарської Літератури”** – **“Вапліте”**, що до її складу входили, серед інших, Михайло Яловий, Аркадій Любченко, Майк Йогансен, Павло Тичина, Микола Бажан; 1927 р. організація видавала журнал **“Ваиліте”**), літературно-науковий та громадсько-політичний місячник, який об’єднав і групових, і позагрупових письменників, – **“Червоиний шлях”** (виходив у 1923–36 рр.; у різний час редакторами були Г. Гринько, О. Шумський, В. Задонський, Н. Калюжний, з початком 1933 р. відповідальний редактор – М. Яловий, з № 7 цього року – І. Кприленко; одним із завдань журналу було протидіяти певним національно свідомим еміграційним осередкам; навколо журналу згуртувались як досвідчені письменники, так і початківці, представники західноукраїнських та еміграційних кіл), літературно-художній та критичний місячник **“Плужанин”** (орган Спілки селянських письменників **“Плуг”**; виходив у 1925–27 рр., а протягом 1927–32 рр. продовжив публікуватись під назвою **“Плуг”**), літературно-мистецький журнал **“Пова геінерация”** (орган групи українських футуристів з однойменною назвою; виходив у 1927–30 рр. за редакцією Михайля Семенка), журнал **“Молодіяк”** (видання організації комсомольських письменників, які оголосили себе **“бойовим загоном пролетарського фронту”**; філії організації були у Харкові, Києві, Дніпропетровську, Запоріжжі, Кременчуці, Миколаєві та інших містах; журнал виходив протягом 1927–37 рр.), щомісячний літературно-мистецький та громадсько-політичний журнал **“Всесвіт”** (заснований Василем Елланом-Блакитним і Миколою Хвильовим; виходив у 1925–34 рр. як ілюстроване двотижнєве видання), присвячений проблемам сходознавства літературно-мистецький і науковий журнал **“Східний світ”** (виходив у 1927–31 рр.; друкований орган Всеукраїнської наукової асоціації сходознавства).

У харківському часописі **“Шляхи мистецтва”** за 1921 р. друкувалися твори видатних авторів: поема **“Авель і Каїн”** Шарля Бодлера у перекладі Павла Филиповича, поезія Еміля Верхарна у перекладі Володимира Гадзінського, уривок із драми правителя Чорногорії, мудреця і поета першої половини ХІХ ст. Петра Негоша **“Гірський вінець”** у перекладі Сергія Пилипенка (вказана драма, в якій описана не тільки війна між сербами і турками, а й історія взаємин реального чоловіка і реальної жінки, є головним поетичним твором Негоша, що його називають одою героїзму та доблесті).

Найпродуктивнішим часописом на ниві художнього перекладу був харківський місячник **“Червоиний шлях”**, де за період з 1923 по 1930 рр. вийшли друком десятки й десятки перекладених творів. Для часопису перекладали авторитетні тогочасні письменники, літературні та громадські діячі. Свої переклади тут публікували (у хронологічній послідовності): В. Чугай (переклав вірш Максима Богдановича), Гео Шкурупій (перекладав з Еміля Верхарна: вірші **“Жебраки”** й **“Повстання”**), Василь Атаманюк (переклав вірші Давида Гофштейна, Іцика Фефера, поезії **“Телеграма звітчика”** Станіслава Ришарда Станде та **“Заручники”** Бруно Ясенського, твори якого не раз видавались і окремо, а також поему **“Остання війна”** Владислава Броневського (Броневські), збірка вибраних поезій котрого теж вийшла згодом окремо), Микола Зеров (чий перекладацький доробок до **“Червоного шляху”** включав сонети Жозе-Марії де Ередія (Ередія), твори французького гуманіста ХVІ ст., учителя Монтеня Марка-Антуана Міоре в перекладі з латині, вірші Г. Сковороди **“Хвала бідності”** і **“Музам колись дев’ятьом на**

шляху зустрілась Венера...”, фрагмент із поеми “Про прпроду” (De natura rerum) Тіта Лукреція Кара), Освальд Бургардт (у “Червоному шляху” вийшли його переклади “Залізних сонетів” Йозефа Вінклера, які нублікувались і окремим виданням, твори ді-яча німецького й міжнародного робітничого руху, одного із засновників Комуністичної партії Німеччини Карла Лібкінехта, вірші “До британського люду”, “Ода до західного вітру”, “Монолог з “Розкованого Прометей” Персі Біші Шеллі, вірш “Лихо” видатного поета, одного з найчільніших представників французького символізму Артюра Рембо (Ренбо), вірш “Вітер” Еміля Верхарна (Верхарена), оповідання “Смерть Мурдо” аме-риканського прозаїка Копрада Берковичі, твори якого видавались окремо і в перекла-ді Бургардта, і в інших перекладах, а також вірші “Корабель революції” та “Хліба” видатного німецького поета, перекладача, представника революційної поезії 1848 р. Фердинанда Фрайліграта), Микола Хвильовий (який під псевдонімом С. Кароль онублі-кував свій переклад із Григорія Петнікова, чий вибрані твори видавались також окремо), Юр(ій) Меженко (переклав оповідання “Шляхи, що ми обпраємо” О’Генрі, твори якого кількарарово виходили в радянській Україні окремими виданнями), Микола Терещенко (котрому належать переклади з Еміля Верхарна), Дмитро Загул (перекладав з Вальтера Газенклевера – німецького драматурга і поета, одного з основоположників німецького експресіонізму, твори якого, крім згаданих двох віршів у “Житті й революції”, більш ніде не виходили), Богдан Крушельницький (перекладав з Йозефа Гори, поезії якого друкувались у кількох періодичних виданнях, але окремо не виходили), Володимпр Самійленко (перекладав вірші Ади Негрі), Володимпр Сосюра (переклав вірш Григорія Петнікова “Шляхи, які ми вибираємо” і вірш Андрія Александровича “Завжди казали нам”), Іван Кулик (переклав розділи 1, 2 і 3 з поеми “Листя трави” Уолта Уїтмена, здійснив переклади із кииг “Молотярі” та “Дим і криця” відомого продовжувача тра-дицій Уїтмена Карла Сендберга, котрий оспівував сучасне місто й промислову револю-цію і поетичпу збірку котрого “Дим і криця” в цьому ж перекладі згодом було видано окремо; І. Кулик також переклав для “Червоного шляху” вірші Вечела Ліндсея, вірш “Самотній пес” Ірини Маклеод, три оповідання американського поета і письменни-ка Едвіна Маркгама, оповідання “Химерний похорон у Браддоку” Майкла Голда, чий твори двічі видавались окремо), Павло Тичина (переклав “Оповідання пари черевиків” – перший прозаїчний твір вірменського радянського письменника Гургена Маарі (1923), відомий також під заголовком “Історія однієї пари черевиків”, з єврейської – по-езії “Молодість”, “Весна”, “І цей секрет...” Ошера Шварцмана, вірш “Справедливість”, із циклу “Поля” Давида Гофштейна, вірш “Нана” Езри Фінінберга, з турецької – вірш “Залізо” та із циклу “Анатолія” Мехмета (Мехмеда) Еміна), Люціана Піонтек (пере-клала поезії Оскара Канеля, вірш “Відень” німецького лівого письменника Йоганнеса Бехера, чий твори також видавались окремо), Аркадій Любченко (переклав кілька опові-дань Маріон, зокрема оповідання “Газетяр”), Михайль Семенко (переклав поему “Ода революції” та вірш “Про дрян” Володимира Маяковського), Валер’ян Підмогильний (переклав оповідання “В’язниця” П’єра Ампа, твори якого кілька разів друкувались окремо), Антін Павлюк (перекладав твори чеської плеяди початку 1920-х рр. – поезії Їржі Волькера, “Елегію” Вітезслава Незвала), Максим Рильський (переклав поезію “Морський вітер” видатного французького поета-символіста Стефана Малларме, який разом з Бодлером і Рембо заклав підвалини сучасної європейської лірики, а також вірш “До приятелів-москалів” та уривки з видатної поеми “Пан Тадеуш” Адама Міцкевича, котру, як зазначалося, було повністю опубліковано окремим виданням у цьому-таки перекладі), Євген Касяненко (переклав оповідання “Патріот” Гермінії Цур-Мюлен), Мпрослав Ірчан (переклав вірш “До панів поетів” польського письменника, режисера

і громадського діяча Вітольда Вандурського, який 1929 р. емігрував до СРСР, у 1929–31 рр. керував польським театром у Києві, а з 1931 р. жив у Москві; статті та поезії Вандурського друкувалися в часописах “Життя й революція”, “Вікна” та ін. Ірчан також перекладав уже згаданих тут чеських поетів: вірші “Поезія кохання” Їржі Волькера, “Поезія” Йозефа Гори), Михайло Драй-Хмара (переклав вірш “Слони” французького поета, глави Парнаської школи Шарля Леконта де Ліля, низку віршів Максима Богдановича – “Ворожба”, “Переписувач”, “Привіт тобі, життя на волі”, “Додержане слово”, “Погоня”, – окремим виданням поезії Богдановича вийшли в цьому ж перекладі), Клим Поліщук (переклав вірш “Брати” великого польського поета Юліана Тувіма), Олексій Баранников (переклав оповідання “Саут” індійського письменника і публіциста Премчанда (справж. Джанпатрай Шривастав), який писав мовами урду і гінді, – він вважається одним із засновників Асоціації прогресивних письменників Індії (1936), Майк Йогансен (переклав оповідання Майкла Голда “Пастка злиднів”), С. Сердюк (переклав вірш Еміля Верхарна “Заколот”), Микола Терещенко (переклав “Оду до кількох людей” Жоржа Дюамеля), Б. Гризько (переклав оповідання Ярослава Гашека “Солідне підприємство”), Б. Наміс (переклав іще одне оповідання Ярослава Гашека – “Портрет цисаря Франца Йосипа”), Горський (Г. Наморадзе) (переклав сентиментальну повість Паоло Яшвілі “Кольорові бульки”), О. Байкар (переклав поему Сергія Єсеніна “Русь Радянська”), Василь Мисик (переклав пісню з поеми “Веселі бригади” Роберта Бернса), Сидір Сакидон (переклав “Пісню про громадянську війну” вже згаданого польського поета Владислава Броневського), Борис Чигринець (переклав поему Володимпра Маяковського “На весь голос”), Н. Щербина (переклав вірш “Знов зима” турецького поета перших трьох десятиліть ХХ ст. Ахмеда Хашіма, який стояв на чолі поетів “чистого мистецтва”, прагнучи у своїх віршах відійти від реальної дійсності).

З-поміж вартих згадки радянських видань: харківська газета **“Культура і іобут”** (видавалась у 1925–28 рр. як додаток до найпопулярнішої газети періоду українізації **“Вісті ВУЦВК”** – органу Всеукраїнського центрального виконкому (ВУЦВК) рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів і Харківської ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів; від жовтня 1920 р. – орган Українського ЦВК; від 25 червня 1934 р. виходила в Києві; від 30 липня 1938 р. мала назву **“Вісті Рад депутатів трудящих УРСР”**; у різний час **“Вісті ВУЦВК”** редагували В. Блакитний, Є. Касяненко, М. Новицький та ін.), журнал **“Музика”** (заснований 1923 р. в Києві; у різний час виходив під назвами **“Музика – масам”**, **“Музика мас”**, **“Радянська музика”**; останній – орган Правління Спілки радянських композиторів України, виходив у Харкові в 1933–34 рр. як місячник і в Києві у 1936–41 рр. як двомісячник; редактори А. Ольхівський і О. Білокопитов), харківський сатпрично-політичний двотижневик **“Червоний іерець”** (видання **“Вістей ВУЦВК”**, виходив у 1927–1934 рр., редактор В. Чечвянський, серед головних співробітників – Остап Вишня) та з десятків інших.

З-поміж часописів, де переклади з’являлися бодай раз, – ілюстрований двотижневик для дітей шкільного віку **“Червоної квіти”** (виходив з 1923 р. у Харкові, з 1930 р. по 1931 р. у Києві; редактор – О. Громов), тижневик **“Література – Паука – Мистецтво”** (додаток до щоденної урядової газети **“Вісті ВУЦВК”**). Так, у тижневику **“Література – Паука – Мистецтво”** за 1924 рік натрапляємо на вірш Міхаса Чарота в перекладі Івана Шевченка.

1926 року харківська газета **“Культура і іобут”** публікує вірш польського поета, учасника Першої світової війни Владислава Броневського **“Невідомий солдат”** у перекладі Мирослава Ірчана.

У харківському часописі **“Плужанин”** за 1926–27 рр. публікувалися переклади з білоруської: зокрема, Андрій Панів переклав вірш **“Відгомін”** Якуба Коласа, Володимир

Кузьмич – вірш “Білі примари” Міхася Чарота; з польської: Василь Чапля переклав вірш “Капрі” Марії Конопницької; з чеської: Мпрослав Ірчан переклав вірш “Сестра” Їржі Волькера.

Харківський універсальний ілюстрований журнал “Всесвіт” упродовж 1926 – початку 1930 рр. розмістив у своїх винусах переклади Григорія Петренка (два оповідання німецького пролетарського письменника Курта Клебера, твори якого виходили й окремими виданнями), Марії Ільтичної (такі оповідання німецьких письменників, як “Дрібнога”, “Перлина”, “Штепсель” Гермінії Цур-Мюлен, чії твори також з’являлись окремими виданнями, зокрема, і в перекладі Марії Ільтичної, “Спадщина” Лео Вайса, “Жертва” Гайпріха Вольфа, “Оповідання про другу Жанну” Курта Клебера, оповідання “Невмируще” Вальтера Мерінга, оприлюднене також окремо, оповідання “Хліб” данського письменника-комуніста Мартіна Андерсена-Нексе, чії твори теж публікувались окремо, оповідання “Месник”, автором котрого є Онги Огмар, та оповідання “Кахетинське червоне”, автор якого – чесько-німецький журналіст і письменник, автор політичних репортажів, який писав німецькою мовою, Егон Ервін Кіш, – ставши членом Компартії Австрії 1918 р., він приїжджав до СРСР у 1925, 1926, 1930 і 1931 рр.). Знаходимо у “Всесвіті” й переклади Івана Кулика (вірш канадської поетеси Кармен Блісс “Пісня бродяги” в перекладі з англійської), Павла Тичини (вірш Якуба Коласа “Ой неба того квітного...”). Андрій Панів переклав для часопису фрагмент із поеми Янки Купали “Без назви” (варіант заголовку поеми: “Безіменне”), Сергій Пилипенко – вірш “Чорт” Кіндрата Крапиви та оповідання “Страйколом” Цішки Гартного, Михайло Драй-Хмара – вірш “Зів’яли польові квітки...” Максима Богдановича, Христя Алчевська – оповідання “Пісенька солдата” Апри Барбюса, Г. Горський – оповідання “Два присуди” М. Джавахішвілі в перекладі з грузинської та оповідання “Без заголовку” Йосипа Татішвілі, Мар’яна Хмарка – вірш “Без притулку” Ади Негрі, Марія Дика – оповідання “Голос крові” французького письменника Поля Морана (автора серії книг, новел і романів під спільним заголовком “Хроніки ХХ віку”, який після поїздки по СРСР 1924 р. написав памфлет “Я палю Москву”, за що був затаврований радянською критикою як “ідеолог фашистської імпералістичної буржуазії”), Ілля Шкрум – оповідання “Коли танцюють мерці” Назарлі в перекладі з грузинської, В. Ковалевський – оповідання “Німецькі судді року 1940” німецького журналіста і письменника єврейського походження Курта Тухольського.³⁰

Перекладачами-дописувачами до харківського авангардного часопису “**Пова генерація**” у 1927–30 рр. були Люціана Піонтек (переклала куплет у прозі Вальтера Мерінга “Оксамитними рукавицями” з підзаголовком “Робота німецького дадаїста”), Клим Поліщук (переклав вірш Юліана Тувіма “Ми – люди” та прозовий твір Гійома Аполлінера “Празький прохожий”), Марійка (Марія) Дика (переклала поезію у прозі Гійома Аполлінера “Метаморфоза”, поетичний твір Бруно Ясенського “До французького пролетаріату”), А. Санович (переклав твір Курта Тухольського “Німеччина, Німеччина над усе!”), Михайль Семенко (переклав твір Володимпра Маяковського “Масам не зрозуміло”).

³⁰ Курт Тухольський – один із найвідоміших публіцистів часів Веймарської республіки, який також писав під псевдонімами Каспар Хаузер, Петер Пантер, Теобальд Тігер та Ігнац Врубель, працював на терені громадської критики і зарекомендував себе як талановитий сатирик, кабареїст, поет-пісняр та романіст, а після приходу до влади в Німеччині нацистів емігрував до Швеції, де вкоротив собі віку.

Харківський пролетарський часопис “Гарт”, зокрема, за 1927 р. публікував переклади Івана Кулика (з американської письменниці Джоакін Міллер, канадського поета Дж. Е. Логана, оповідання “Жебраки життя” американського письменника Джіма Тюллі), Марії Пригари (“Спів лісових робітників” М. Аламедичі). Того самого року близький до “Гарту” харківський журнал “Молодіяк” розмістив на своїх сторінках переклади двох віршів Андрія Александровича, які виконав Терень Масенко, поезію Йозефа Гори “Робітницька Мадонна” у перекладі Василя Бобинського. А харківський-таки сатпрично-політичний двотижневик “Червоиний иерець” опублікував того року байки білоруського письменника Кіндрата Крапіві в перекладі Сергія Пилипенка (не-вдовзі “Крапівині байки” вийшли окремим виданням у тому-таки перекладі).

Харківський часопис “Валіте” (скорочено від назви письменницької організації “Вільна Академія Пролетарської Літератури”) у 1927 році видав переклади Павла Тичини з вірменської (вірші вірменських поетів – “Дні робітниць” Олександра Цатуряна та “Ніч” Левона Шанта), турецької (вірш “Дівчинка з сірниками” вже згаданого раніше турецького письменника Мехмета Еміна), єврейської (вірш із циклу “Німеччина” визначного єврейського поета Льва Квітка, чиї твори багато разів публікували окремими виданнями). До часопису також подавали свої переклади Валер’ян Підмогильний (переклав із французької повість “Життя А-Кі” основоположника сучасної китайської літератури Лу Сіня, яка також вийшла окремим виданням під заголовком “Справжня історія А-К’ю”), Антін Павлюк (переклав “Баладу про палячеві очі” Їржі Волькера), Аркадій Любченко (переклав оповідання “Літератор” Франсуа Моріака – одного з найповажніших католицьких письменників ХХ ст., члена Французької академії з 1933 р.), Василь Вразливий (переклав оповідання “Дрібниця” білоруського письменника Цішки (Тішки) Гартного, твори якого представлено й окремими виданнями).

В епізодичному періодичному виданні “Червоині квіти” за 1927 р. знаходимо переклад Павла Тичини (вірш “Колискова” видатного єврейського поета Давида Гофштейна).

Харківський-таки часопис “Східний світ” упродовж 1927–30 рр. розмістив на своїх сторінках переклади Павла Ріттера з бенгалі (8 віршів та “Поемка прозою” Рабіндраната Тагора), із санскриту (4 гімни Ріг-Веди), 15 віршів індійського поета VII ст. Бхартхарі), Павла Тичини з вірменської (по 1 віршеві Ованеса Ованісяна, Акопа Акопяна, Єгіше Чаренца, окремо – вірш “На Алагяз-горі...” Ованеса Ованісяна), Ф. Пущенко з японської (два японські оповідання), Олекси Кирія з черкеської (чотири черкеські (адигейські) пісні), П. Лозієва з перської (44 перські анекдоти про Ходжу Насреддіна, “Робайяти” (1–26) славнозвісного перського поета-філософа кінця XI – початку XII ст. Омара Хейяма (Хайяма)), Федора Бахтинського з корейської (7 “пісень корейців”).

Ілюстрований місячник “Універсальний журиал” (“УЖ”), який виходив у Харкові з листопада 1928 до серпня 1929 р. (головний редактор – Юрій Смолич), становив приклад кваліфікованої української журналістики й, окрім белетристичних та публіцистичних творів, присвячував увагу питанням культури, мистецтва, театру, публікував і переклади. З журналом співпрацювали письменники Остап Вишня, Майк Йогансен, Михайль Семенко, Олекса Влизько, Олесь Досвітній, Володимир Гжицький, Юрій Яновський, Олекса Слісаренко та ін. Серед цінних перекладів, розмішених у часописі, зокрема, оповідання “Людина на береговому телеграфі” Брета Гарта – американського прозаїка другої половини XIX ст., який зажив собі слави описами життя золотошукачів у Каліфорнії: № 1 (листопад) за 1928 р., переклад Виноградова; оповідання “Містер Бландель удосконалює” тогочасного англійського письменника-гумориста Вільяма Джекобса: № 1 (січень) за 1929 р., переклад з англійської Бориса Ткаченка; ще одне оповідання В. Джекобса “Кругом капітани”: грудень 1929 р., переклав з англ. Борис

Ткаченко (в цьому ж номері анонсували вихід у “ДВУ” збірки В. Джекобса з 10 оповідань під назвою “Три моряки на суші” в перекладі того-таки Б. Ткаченка); оповідання “Тасмніці Давнінг Стріта” маловідомого тепер німецького письменника Тео Авербаха: № 2 (лютий) за 1929 р., переклад з нім. з манускрипту О. Коваленкової; алегорична новела “Розпач” молодого на той час і забутого нині англійського письменника Едвардза: № 3 (5) за 1929 р., авторизований переклад із манускрипту, з англ. мови Ол. Досвітнього; фрагменти “Повісті про терпеливого піхотинця” уродженця Львівщини, польського поета, прозаїка, перекладача, критика Юзефа Вітліна – представника лівого крила неокласичного угруповання “Skamander”: № 6 (8) за 1929 р., переклад з польської Клим Поліщук; гумореска французького письменника Жоржа Куртеліна на тему невмпрощого бюрократизму (грудень 1929 р.). Із поетичних перекладів, опублікованих в “УЖі”, такі: вперше перекладена Іваном Юліановичем Куликом драматична за своїм змістом і водночас іронічна балада “Як я спалив Сема Мак-Гі” англомовного канадського поета Роберта Сервіса, якого через величезну популярність називали свого часу “класиком”: № 1 (3) за 1929 р.; уривок з поеми “Ленін” популярного німецького поета Йоганнеса Бехера, який наприкінці 1920-х – на початку 1930-х років керував Союзом німецьких революційно-пролетарських письменників і був редактором його журналу “Лівий поворот” (цей уривок уміщений у тексті повісті Ол. Досвітнього “Фріц і Йоган”, переклад з нім. Люціани Піонтек); гумористичний переклад шпроковідомого вірша “Зима! Крестьянин, торжествуя...” з роману “Євгеній Онегін” Олександра Пушкіна під назвою “Наступ зими”: № 7 (9) за 1929 р., переклад “УЖа”.

Із київських часописів найпомітнішими були: ілюстрований журнал “Глобус” (виходив двічі на місяць протягом 1923–35 рр.; тут друкувались оригінальні твори відомих письменників, які працювали й на ниві художнього перекладу: вірші М. Рильського, М. Бажана, В. Сосюри, В. Поліщука, статті М. Зерова, прозові твори О. Кундзіча тощо), літературно-науковий місячник “Життя й революція” (позапартійний загальноукраїнський журнал, який спершу кваліфікувався як науково-популярний, інформаційно-реферативний, а згодом став літературно-художнім; виходив упродовж 1925–34 рр. за редакції О. Дорошкевича, М. Терещенка, Є. Черняка, І. Лакизи та ін., об’єднав навколо себе письменників різних напрямків), літературно-мистецький та економічно-науковий журнал “Пова громада” (орган Всеукраїнської спілки; виходив у 1922–31 рр.; з 1932 р. називається “Соціалістична громада”).

Радянські часописи відводили на своїх сторінках поважне місце для перекладів. Так, київський “Глобус” із 1924 по 1927 рр. опублікував “Баладу про синій пакет” Миколи Тихонова в перекладі Якова Савченка, поезію “У вигнанні” французької революціонерки, феміністки, письменниці й поетеси другої половини ХІХ ст. Луїзи Мішель у перекладі Миколи Бажана, вірш не раз згаданої нами Ади Негрі в перекладі Володимира Самійленка, оповідання “Трубка” Гермінії Цур-Мюлен, відомої українському читачеві як з періодичних, так і з окремих видань, та “Борги червоних” Бели Іллеша, чії твори теж рясно нублікувались окремими виданнями, в перекладі Дмитра Загула, оповідання П’єра Ампа “Пригода”, “Що сталося?” та Жигмонда Моріца “Сім копійок” у перекладі Валер’яна Підмогильного, оповідання Джека Лондона “Мудрий план Її-Чин-Гоу”, “Хічук”, Казиміра Едшміта “Джек Скоттенс” і Густава Маїрінка “Винахід професора Д.” у перекладі Віри Чередниченко.

Часопис “Пова громада” за 1924–26 рр., зокрема, опублікував низку перекладів Павла Тичини: з білоруської – поезії “Вечір” Максима Богдановича, “У тюрмі” Якуба Коласа, з вірменської – вірш “На червоній на весні” Акопа Аконяна, з єврейської – вірш “Свіжий вітер” Давида Гофштейна.

Київський часопис “Життя й революція” у другій половині 1920-х рр. опублікував чимало перекладів, виконаних, зокрема, неокласиками. Так, ув одному з випусків часопису були оприлюднені три вірші Валерія Брюсова в перекладі Миколи Зерова, Павла Филиповича і Максима Рильського відповідно. Серед перекладачів, окрім названих (Микола Зеров також підготував переклади з Жоржа Дюамеля), – Освальд Бургардт (теж із Жоржа Дюамеля, oprіч того – оповідання французького романіста Клода Фарара “Історія одного розбишаки”, два вірші Вальтера Газенклевера, два вірші німецького поета-експресіоніста єврейського походження Яна ван Годдіса, який уславився передусім своїм віршем “Кінець світу” (*Weltende*), вірші Гепріка Ібсена “Гага” і “Світлополох”), Михайло Драй-Хмара (з Жюля Лафорга, вірш одного з найвидатніших чеських поетів ХХ ст. Йозефа Гори “Захід і Схід”, сонет Максима Богдановича “Межі”), Дмитро Фальківський (вірш білоруського поета Міхася Чарота, вірші німецького поета Оскара Канеля), Микола Терещенко (поезії Еміля Верхарна “Бунт” і “Місто”), Василь Атаманюк (вірш “Nike!” польського поета Владислава Броневського, який 1925 р. видав у співтворстві з В. Вандурським і С.-Р. Станде відомий програмний поетичний бюлетень “Три залпи”), Павло Тичина (з Д. Гофштейна, Л. Квіткі, А. Кушнірова, П. Маркіша, О. Туманяна, І. Фефера, Є. Чаренца, О. Шварцмана, зокрема, вірші “Не пускай дітей до мене...” Льва Квіткі і “Тому, що вітер б’є у вікиа...” Арона Кушнірова), Валер’ян Підмогильний (“Лист про вчених” та “Лист про аматорів” Жоржа Дюамеля), Дмитро Загул (три вірші Карела Томана (справж. Антонін Бернашек) – чеського поета, журналіста й перекладача з французької, представника т.зв. генерації анархістських творців, майстра верлібру), М. Туркало (оповідання “Сумління” відомого латиського радянського романіста, поета, драматурга, сатирика і критика, державного діяча Андрія Упита), Галина Яр (оповідання Макса Бартеля “Мандрівка”; нагадаємо, що Галина Яр також підготувала окреме видання творів цього німецького письменника), Борис Козловський (повість Панаїта Істраті “Степові будяки”, яка вийшла в цьому-таки перекладі й окремим виданням).

Зустрічаються переклади і в музичних періодичних виданнях, зокрема, в київському журналі “Музика” за 1925 р. надруковано переклади Максима Рильського (вірш “Солдат” Ганса Хрiстіана Андерсена та вірш “Лірник” Вільгельма Мюллера), Дмитра Ревуцького (два вірші Гайнріха Гайне).

Об’єднав письменників старшого і молодшого поколінь (від Дмитра Яворницького до Остапа Вишні) катеринославський (дніпропетровський) літературно-науковий та політично-громадський ілюстрований місячник “Зоря” (виходив з 1925 р.; засновник та відповідальний редактор – Іван Ткачук; із 1931 р. формат “Зорі” змінюється в напрямку надмірної заідеологізованості та звуження тематики до робітничої, а з 1935 р. змінюється й сама назва журналу на “Штурм” – із цією назвою часопис проіснував до 1937 р.). Oprім письменників Дніпропетровщини, автори журналу – і неокласики, і авангардисти, представники “обох Україн”. Так, перекладачами-дописувачами до “Зорі” у 1925–27 рр. були Освальд Бургардт (із “Залізних сонетів” Йозефа Вінклера, які в цьому-таки перекладі виходили й окремим виданням, вірш “Сонця вечірні” Поля Верлена), Микола Зеров (поезії “Джерело юності” та “Забуття” Жозе-Марії де Ередія), Клим Поліщук (вірш “Ремесла атрибуті” тодішнього польського поета Мечислава Брауна, який під час Другої світової війни загинув у варшавському єврейському гетто), Василь Атаманюк (вірш Адама Міцкевича “Блоха і рабин” та “Балада про невідомого солдата” Станіслава Ришарда Станде), Мирослав Ірчан (вірш “Спогад” польського письменника, поета, автора політичних фейлетонів та комедій Антоні Слоніньського та “Оповідання босяка” О’Генрі), Василь Чапля (вірш Миколи Некрасова “На смерть

Т. Г. Шевченка”), Михайло Драй-Хмара (поезії Шарля Бодлера “Вечорова гармонія” та “Сплін”), Борис Чигпринець (вірш німецького поета XIX ст. Фердинанда Фрайліграта “Берлін”).

Західноукраїнські та діаспорні видання

На сторінках літературно-мистецьких часописів друкувались і класичні твори зарубіжних авторів, і модні новинки. Так, із періодики насамперед слід назвати львівські видання: місячник літератури, мистецтва й культури **“Життя і мистецтво”** (виходив 1920 р., редактори – Микола Голубець, Федь Федорців, Степан Чарнецький; видавець – Михайло Струтинський), перша українська щоденна газета **“Діло”** (1920 р. після закриття **“Діла”** починає виходити **“Українська думка”**, а 1921 р. – **“Український вістник”**, за редакцією М. Струтинського; 1922 р. виходить **“Громадський вістник”**, за редакцією О. Кузьми, а з першого вересня 1922 р. відновлюється часопис **“Діло”**, який через два місяці знову було закрито; з січня 1923 р. його заступив **“Громадський вістник”**, який виходив до вересня 1923 р., аж доки знову не було відновлене **“Діло”**; у 1920–30-х рр. редакторами були Дмитро Левицький, Іван Кедрин-Рудницький та ін.)³¹, ілюстрований часопис для дітей **“Світ дитини”** (виходив у 1919–1939 рр.; видавець і редактор – Михайло Таранько; у 1919–22 рр. – ілюстрований часопис для українських дітей і молоді, з 1923 р. – ілюстрований альманах для дітей), галицько-український громадсько-політичний часопис **“Літературно-Пауковий Вістник”** (1922–32 рр.; з 1933 р. по 1939 рр. видання виходило під назвою **“Вістник: Місячник літератури, мистецтва, науки й громадського життя”**, головний редактор – Дмитро Донцов), щомісячний журнал **“Вікиа”** (1927–32 рр. – орган літературної організації пролетарських письменників Західної України “Горно”; перший редактор і видавець – Василь Бобинський, згодом – Степан Тудор), літературно-науковий журнал релігійного спрямування **“Дзвони”** (виходив у 1931–39 рр.; редактор – Петро Ісаїв; до редколегії входили: д-р Йосиф Сліпий, о. д-р Микола Копрад, о. д-р Гавриїл Костельник, проф. Микола Чубатий).

Друкувались переклади, хоч і рідше, також у таких періодичних виданнях, як львівський студентський вісник **“Постуи”** (виходив у 1921–26 рр., редактори – Олекса Надрага, Маркіян Марисюк; у 1927–30 рр. публікувався під назвою **“Вістник літератури й життя”** – часопис релігійного спрямування, попередник літературно-наукового журналу **“Дзвони”**), львівський ілюстрований мистецько-нубліцистичний двотижневик **“Світ”**, львівський щомісячний журнал для жінок **“Пова хата”** (виходив у 1925–39 рр.,

³¹ Як пишуть автори навчального посібника з історії України, газета **“Діло”** відіграла величезну об’єднавчо-політичну роль у тогочасному західноукраїнському суспільстві: “Найбільш впливовою політичною силою в Західній Україні було Українське національно-демократичне об’єднання (УНДО), що виникло в 1925 р. Лідером партії був Д. Левицький, а її неофіційним органом українська газета **“Діло”**. Програма партії передбачала створення незалежної об’єднаної України легальними, демократичними методами боротьби. Першочерговим завданням вважалося досягнення автономії українських земель у рамках Польщі. Партія привернула до своїх лав значну частину української інтелігенції, користувалася підтримкою частини селян і промислових робітників. На виборах до польського сейму партія отримувала більше 500 тис. голосів виборців і міцно утримувала за собою більшість депутатських місць, які надавалися українцям” (Див.: Гарін В. Б., Кіпцар І. А., Кондратенко О. В. Історія України : навч. посібник. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 240 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bookbrains.com/book_306.html)

а з 1935 р. – двічі на місяць; редактори – Марія Громницька, Лідія Бурачинська-Рудик; 1925 р. мав підзаголовок **“Журнал присвячений модам і справам домашнього жіночого господарства”**, з 1926 р. – **“Журнал для вивчення домашньої культури”**), львівська позапартійна газета **“Новий час”** (виходила тричі на тиждень з 1923 р. до вересня 1939 р. на базі видавничого концерну Івана Тиктора **“Українська преса”** і уособлювала основний пресовий орган галицьких українців протягом свого існування, фінансований українською діаспорою США й Канади; у редколегії газети – З. Пеленський та ін.; замінила часопис газета **“Вільна Україна”**, яка почала виходити за радянських часів), львівський журнал сатпри і гумору **“Знз”** (виходив двічі на місяць у 1924–33 рр., редактори – Осип Боднарівч, Левко Лепкий, Едвард Козак та ін.), львівська півтижнева газета **“Наш прапор”** (виходила двічі на тиждень у 1923–24 рр., відновилась на базі видавничого концерну Івана Тиктора **“Українська преса”** у 1932–39 рр., головний редактор – журналіст, доктор політичних наук Григорій Стецок), часопис для українського жіноцтва **“Жіноча доля”** (виходив у Коломиї в 1925–39 рр.; у 1925–26 рр. – щомісячник, 1927–29 рр. – двотижневик, 1930–31 рр. – тижневик, а з 1932 р. виходив двічі на місяць; редактори – Олена Кисілевська, Марія Ставнича), львівський часопис для української молоді **“Вогні”** (виходив протягом 1931–39 рр. із різними підназвами: **“Місячник для української молоді”**, **“Ілюстрований місячник для української молоді”**, **“Ідеологічний журнал нового покоління”**); редакторами в різний час були Євген Юлій Пеленський, Ярослав Рудницький, Василь Кархут), львівський щомісячний літературний журнал молодих письменників **“Дажбог”** (виходив у 1932–35 рр.; редактори – Богдан Кравців, Євген Юрій Пеленський, Богдан Ігор Антонич; 1935 р. виходив двічі на місяць), берлінський **“Літоннс політнки, нсьменства і мнстества”**, ілюстрований літературний і популярно-науковий тижневик **“Наш світ”** (виходив у Варшаві 1924–25 рр.; видання відновлено в 1935–36 рр. у Луцьку як річник із підзаголовком **“Ілюстрований журнал літератури, мистецтва, науки”**); редактор і видавець – Володимир Островський), **“Народний ілюстрований календар товариства “Просвіта””** (виходив у Львові в 1871–1939 рр., редакторами були знані представники науково-педагогічної інтелігенції Галичини, зокрема, в останні роки – Юрій Шкрумеляк).

На сторінках провідних тогочасних часописів публікували свої переклади знані українські письменники. У **“Житті і мистецтві”** за 1920 р. – Михайло Яцків (оповідання Всеволода Гаршина), Остап Луцький (поетичні твори Алкея, Анакреонта, Сапфо), Василь Щурат, чий переклад знаходимо і в **“Народному ілюстрованому календарі товариства “Просвіта” на звичайний 1923 рік”**, виданому у Львові 1922 р. (ірландські пісні) юного на той час ірландського письменника Френка О’Коннора (справж. Майкл О’Донован), який перекладав ірландську поезію VII–XIX ст. англійською мовою, а також писав оповідання про національно-визвольну боротьбу ірландського народу). В часописі **“Життя і мистецтво”** того ж року також були опубліковані переклади Івана Ставничого – оповідання **“Жебрак”** Антона Чехова й легенда **“Скляні посудини”** плідного угорського письменника і журналіста кінця XIX – початку XX ст. Гези Гардоні, відомого передусім як автора історичних романів. Із більших творів у **“Житті і мистецтві”** вказаного року вийшла трагедія видатного англо-ірландського поета, драматурга, письменника та есеїста Оскара Уайльда **“Падуанська герцогиня”** в перекладі Миколи Голубця, який вже наступного, 1921 року заявив себе як перекладач славетної п’єси Гепріка Ібсена **“Пер Гюнт”**, виданої окремо у Львові.

Остап Луцький теж активно друкував свої віршові переклади – з польського поета, драматурга, вченого Тадеуша Міцинського, німецького лірика, представника крайньої суб’єктивно-ідеалістичної течії в поезії Альфреда Момберта, німецького

письменника, представника поетичного реалізму Теодора Фонтане, російського поета Федора Сологуба, чеських поетів Ярослава Врхліцького, Йозефа Сватоплука Махара в **“Українському вістнику”** за 1921 р., де нублікувались і поетичні переклади Кліма Поліщука (з польського поета-модерніста Яна Каспровича), М. Ковальчука (з Рабіндраната Тагора).

Залишилось ім'я Остапа Луцького-перекладача і на сторінках **“Літературно-Наукового Вістника”** (переклади з французького поета, літературного критика та перекладача, одного з найвпливовіших представників французької літератури XIX ст. Шарля Бодлера, бельгійського поета Еміля Верхарна (Вергарна – за відповідним правописом), видатного чеського лірика й основоположника реалістичної школи в чеській літературі (автора понад 50 томів своїх творів) Йозефа Сватоплука Махара, який наприкінці XIX – на початку XX ст. служив чиновником у Відні, через що став називатися “віденським чехом”, давньогрецького лірика Анакреонта, австрійського поета-символіста, предтечі екзистенціалізму Райнера Марії Рільке).

“Громадський вістник” у 1922 р. опублікував “Промови до німецького народу” Йоганна Готліба Фіхте в перекладі Миколи Євшана.

Перекладацька діяльність часопису **“Діло”** з 1923 по 1929 рр. результувала працями таких літераторів, як Іван Дубицький – переклав оповідання Івана Буніна “Пан із Сан-Фраічіско”, Михайло Рудницький – переклав новелу Проспера Меріме “Візія Карла XI”, низку оповідань: “Любовний лист” французького письменника Трістана Бернара, “Сад Епікура” (з підзаголовком “думка”) і “Чорний хліб” французького поета й письменника Адрі де Реньє, “З новорічних мрій” французької письменниці, класика французької літератури XX ст. Сідоні-Габріель Колет, “Урядовець” іспанського письменника Вісенте Бласко Ібаньеса, твори якого видавались у радянській Україні окремо, оповідання “Діти невігодою” Бернарда Шоу, “Нічого нового” (з підзаголовком “різдвяна легенда”) французького письменника Руже Ноеля, фрагмент із повісті Стефана Жеромського “Напровесні”, а також оповідання Фредеріка Буте, П'єра Лоті, Анатолія Франса, окрім того – поезію Йоганна-Вольфганга Ґете, вірш Джакомо Леопарді “О рідний краю мій”, вірш Віктора Гюго “Поклін і слава вам”, вірш Анни Ахматової “Там білі церкви...”, Олесь Бабій – переклав вірш Франциска Ассізького, Євген Онацький – переклав нарис Луїджі Лукателлі “Покликання дитинки”, Василь Софронів-Левицький – переклав оповідання Проспера Меріме “Етрурійська ваза”, Константина Малицька – переклала легенду Анатолія Франса “Христос з моря”, Михайло Островерха – переклав оповідання Ади Негрі “Шрам”.

У **“Літературно-Науковому Вістнику”** за 1922–30 рр. розмішувалися переклади Миколи Вороного (з французьких поетів Поля Верлена та Жана Мореаса), Олесь Бабія (з російських поетів Іллі Еренбурга й Сергія Єсеніна), Юрія Липи (з Отто Юліуса/Юлія Бірнбаума, Райнера Марії Рільке, вірші Гі де Мопассана, Жозе-Марії де Ередія, Фрідріха Гельдерліна, Альфреда де Мюссе, французького поета-символіста П'єра Луїса (П'єра Луї) та франкомовного бельгійського письменника останньої чверті XIX ст. Жоржа Роденбаха), переклади Михайла Рудницького (з Шарля Бодлера), який робив і прозові переклади, зокрема – оповідання Трістана Бернара і Фредеріка Буте для часопису **“Діло”** за 1923 р., Остапа Грицяя (з Гергарта Гауптмана), Петра Карманського (прозовий етюд Умберто де Кампоса, оповідання бразильського письменника Монтейру Лобату Жозе Бенто), Марка Черемшини (мала проза таких авторів, як Кальман Мікшат – новеліст, романіст та есеїст, один із найвідоміших угорських письменників XIX–XX ст., Людвік Тома – німецький письменник, який у сатпричній і реалістичній формі змальовував повсякденне життя в Баварії на рубежі XIX–XX ст., католицький поет Карл

Шенгер, французький письменник П'єр Лоті, чеська письменниця Марія Тільшова – представниця натуралістичного соціального роману (зображала життя буржуазної родини та празької богемі), яка у своїх ранніх оповіданнях, написаних в імпресіоністичній манері, виступала під псевдонімом Анна Марія, німецький письменник Макс Юнгнікель), Максима Славинського (вірші Шарля Бодлера й чеських поетів, серед яких Отокар Бржезіна, Ярослав Врхліцький, Ян Нечас, Йозеф Пелішек, Йозеф Сладек та ін.), Сергія Пашенка (п'єса Ромена Роллана “Дантон”), Івана Крушельницького (з Гуго фон Гофманстала), Миколи Голубця (з Гайнріха Гайне), Ярослава Гординського (п'єса “Сон літньої ночі” Вільяма Шекспіра, яка з'явилась окремим виданням 1927 р. у Львові), Михайла Бачинського (повість “Наймичка” німецького письменника Германа Зудермана, чий вибрані твори у двох томах вийшли на початку 1930-х рр. у радянській Україні), Євгена Маланюка (з Йозефа Сватоплука Махара), Володимира Гнатюка (оповідання Луїджі Піранделло), Леоніда Мосендза (з Райнера Марії Рільке), Уласа Самчука (оповідання “Залізнична катастрофа” Томаса Манна).

Поряд із наведеними відомими іменами письменників у ролі перекладачів зустрічаються й маловідомі літературні псевдоніми: Дажбожич (Роман Бжеський) переклав поему “Скити” Олександра Блока, Бой (Василь Кучабський) – п'єсу Бернарда Шоу “Катерина Велика”.

Серед імен жінок-перекладачів для “Літературно-Наукового Вістника” – Марія Бачинська (Марійка з Бачинських), яка переклала оповідання Германа Зудермана; письменниця, нубліцист, перекладач і редактор, ініціатор створення у Львові у 1920–30-ті рр. українського кіноконцерну Софія Куликівна (Соня Кулик) – переклала оповідання Жюля Ренара, вірш Генрі Лонгфелло, повість “Лісовий зов” Джека Лондона; Марія Струтинська – переклала оповідання Панаїта Істраті; Ганна Чикаленко – переклала оповідання англійського прозаїка і драматурга, автора знаменитого циклу “Сага про Форсайтів”, лауреата Нобелівської премії з літератури (1932) Джона Голсуорсі, а також оповідання Віктора Каталá (з каталонської), Герберта Уелза (Уеллса), Гілберта Кейта Честертона. Трапляються серед імен перекладачок для “Літературно-Наукового Вістника” і невідомі ширшому загалу постаті, такі як Ст. Федюшкова – переклала етюди, чи коротенькі новели-нариси, що відтворюють “миттєві враження”, Петера Альтенберга (псевдонім Енглєндєра Ріхарда – австрійського письменника-імпресіоніста, який створив особливий стиль – “телеграми душі”); Юлія Пирогова – переклала п'єсу французького письменника кінця ХІХ – першої чверті ХХ ст. Андре Боньє (який на основі своєї мандрівки Україною та Росією, відвідання Києва і Шевченкової могили 1901 р. видав книжку “Нотатки про Росію”, де присвятив Шевченкові кілька сторінок, характеризуючи його як великого народного поета України); Л. Федорович-Малицька – переклала вірш “Добротворець” із циклу “Поезії в прозі” Оскара Уайльда.

Львівський часопис “Світ дитини” з 1921 по 1930 р. розмістив на своїх сторінках переклади дитячих творів у виконанні таких літераторів, як Антон Лотоцький, якому належить переклад вірша Марії Конопницької, оповідання Анатолія Франса “Сам собі генерал”, казки львівської польської письменниці Ванди Млодницької “Побрехенько”. Роман Завадович переклав вірш німецького поета, перекладача і вченого, професора східної літератури Фрідріха Рюккерта. Софія Куликівна переклала казку Альфонса Доде “Коза пана Сєгена”, оповідання Жюля Ренара “Мій пташок”. Іван Липа переклав оповідання (індійську легенду) Редьярда Кіплінга “Лихвар”, Василь Софронів-Левицький – оповідання Рабіндраната Тагора “Баядера” та корейські казки, Богдан Заклинський – казку “День і ніч” письменника, поета і журналіста, видатного пред-

ставника реалізму в чеській літературі другої половини XIX ст. Яна Неруди, оповідання Прокопа Зеднічека “Дерево у сніговому полі”, уривок із повісті “Пес Карло і лось Сивак” Сельми Лагерлеф – шведської письменниці, авторки художніх, історичних та краєзнавчих книг, творця знаменитої казки “Дивовижна подорож Нільса Хольгерсона з дикими гусьми по Швеції”, першої жінки в літературі, відзначеної Нобелівською премією (1909). Ще Богдан Заклинський переклав казку “Король Ячменик”, автором якої є чеський письменник Алоїз Їрасек, та оповідання “В суді” Марії Конопницької. Юрій Шкрумеляк теж перекладав поезії Марії Конопницької, зокрема, вірш “Осінь”, а ще: вірш Костянтина Бальмонта “Молочна дорога”, вірш Олександра Блока “Бідний зайчик”, вірші Олексія Плещеева “Розмова з пташкою” та “Весняний дощик”, байку Івана Крилова “Селянин у біді”, вірш Яніни Поразінської “Остання вакаційна ніч”, байку Жана де Лафонтена “Два осли”, байку Езопа “Осел у львиній шкурі”. Іван Камінський переклав японську казку Масао Куме “Любов матері”.

Художні переклади включалися до найрізноманітніших літературно-мистецьких та громадсько-політичних видань. Так, у варшавському часописі “**Наш світ**” за 1924 р. знаходимо переклади В’ячеслава Заїкіна (вірш “Розмова закоханих” найбільшого суфійського поета Персії середини XIII ст. Джелаледдіна Румі, якого називають “солов’єм споглядального життя”), а також поезії Горація, вірш “Привіт весні (Весняна касида)” видатного турецького лірика на ім’я Іса Месихі), Клим Поліщук переклав вірш Яна Каспровича “Негода”, в перекладі Миколи Садовського тут опубліковано “Пісню про буревісника” Максима Горького. Цього-таки року берлінський “**Літонис ноліткни, ннсьменства і мнстецтва**” оприлюднив оповідання Вашингтона Ірвінга в перекладі Ганни Чикаленко, оповідання Теодора Шторма в перекладі Богдана Лепкого, оповідання Гі де Мопассана “Кохання” в перекладі Сергія Пашенка. Львівська півтижнева газета “**Наш прапор**” (видавалась у 1923–24 рр.) за вказаний рік нублікує “Пісню друкарів” Людвіга Августа Франкля в перекладі Василя Щурата.

Переглядаючи нублікації львівського часопису “**Світ**” за 1925–26 рр., знаходимо переклад Михайла Рудницького (оповідання Гі де Мопассана “Івеліна Саморіс”).

Львівська щоденна газета “**Новий час**” 1926 р. знайомить своїх читачів із перекладами Марка Черемшини: це оповідання Гепрі Борбо “Правотар” та болгарського дитячого письменника Ангела Каралічева (Каралійчева) “Ппріг”.

Львівський журнал для домашнього читання й виховання “**Нова хага**” за 1926–29 рр. знайомить читачів із творчістю жінок-перекладачок, таких як Марія Струтинська (переклала для часопису уривок із повісті “Анетта і Сильвія” Ромена Роллана), Марія Деркач (переклала “Оповідання про переплетника і поета” Їржі Волькера, та оповідання “Кость” Аркадія Аверченка), Марія Роздольська (псевд. М. Дунаївська) (переклала оповідання “Радість життя” Джона Голсуорсі та оповідання “Її перший бал” Катрін Менсфілд), Лідія Бурачинська (переклала оповідання “Ворожка” Карела Чапека).

Львівський часопис “**Вікна**” за період із 1927 по 1930 рр. надрукував кілька десятків перекладів: Марія Роздольська (псевд. М. Дунаївська) переклала для часопису оповідання “Відвага” Джона Голсуорсі та вірш “Казка про коминяра” Їржі Волькера; Василь Бобинський переклав оповідання “Старий Штольбе” німецького письменника і літературного критика, редактора понулярного наприкінці 1920-х рр. щомісячника “Die neue Bücherschau” (“Новий книжковий огляд”) Гергарта Поля, а також уривок з роману “Неррасантула” та оповідання “Чабанка” румунського письменника Панаїта Істраті, чий твори виходили й окремими виданнями, вірші “Так сказати б” і “Матроси” тогочасного австрійського письменника, перекладача і критика Гуго Гупперта, оповідання “Ластів’яча киїга” одного з найяскравіших представників німецького експресіонізму,

поета, драматурга, революціонера й антифашиста, глави Баварської Радянської Республіки Ернста Толлера, оповідання “Дві матері” німецького письменника першої половини ХХ ст. Леонгарда Фрэнка, вірші Владислава Броневського, поезії “Офелія”, “П’яний корабель”, “Руки Жанни-Марії”, “Паризька оргія”, “Осяяння”, “Скали”, “Сонний в яру”, “Зло”, “Бідні в церкві”, “Зацьковані”, поеми “Коваль” та “Перше причастя” Артюра Рембо, оповідання “Криваве поле” Анрі Барбюса; Степан Масляк переклав вірші “Хроніка” та “Барабан” Йоганнеса Бехера, вірші “Привид” та “Полудень...” Йозефа Гори, у співпраці з Василем Бобинським Степан Масляк переклав поезію “Десять тисяч хрестів” Йоганнеса Бехера; Ярослав Кондра переклав твори польських поетів – вірші “Сконфіскували” й “Надзвичайне видання” Станіслава Ришарда Станде, вірш “Брами” Станіслава Вигодзького; К. Яран (Казимір Кравчук) також перекладав сучасних польських поетів – “Елегію про смерть Людвика Варинського” та уривки з поеми “Паризька комуна” Владислава Броневського, вірші Вітольда Вандурського, уривок із поеми про китайську революцію “Кантон у полум’ї” Юліуша Грота, фрагмент зі сценічного фотомонтажу “Локаут” Александра Вата.

Низка інших західноукраїнських місячників теж містить переклади. У львівському часописі “Знз” наприкінці 1920-х рр. знаходимо скетч “Оглядний муж” угорського письменника, драматурга першої половини ХХ ст. Ференца Мольнара, який 1940 р. переїхав до США, та оповідання “Нерівність” французького письменника Клода Жевеля в перекладі Михайла Рудницького, вірш “Розбита ваза” видатного французького поета, члена групи “Парнас”, першого лауреата Нобелівської премії з літератури (1901) Армана Сюллі-Прюдона в перекладі Миколи Вороного, який перекладав й інші поезії цього автора.

Переглянувши кілька західноукраїнських періодичних видань за 1930 р., у львівському місячнику “Ностун” знаходимо ще переклади Миколи Вороного (вірш “Дзвони” французького критика, поета і письменника першої третини ХХ ст., який зажив гучної слави своїми психологічними романами, Поля Бурже, а також вірші “Крила” та “Тут, на землі” Армана Сюллі-Прюдона), а також переклади Володимпра Герасимовича (фрагмент із драматичної картини “Самарянка” поета і драматурга Едмона Ростана – члена Французької академії, командора Ордену Почесного легіону, автора знаменитої п’єси “Сірано де Бержерак”, уперше поставленої 1897 р.), а в журналі “Жіноча доля”, що видавався в Коломиї, натрапляємо на переклад Івана Зубенка – це оповідання “Павуки й мухи (театральна історія)” російського письменника-сатрика Михайла Зощенка, а також на переклад Наталени Королевої – оповідання “Різдвяна легенда”, автором якого є Квідо Марія Віскочіль.

2.3. Публікації у періодиці: 1930-ті роки

Радянські видання

Чимало перекладів нублікують українські літературно-мистецькі та громадсько-політичні часописи й у першій половині 1930-х років. Так, харківський часопис “Червоний шлях” за 1931–36 рр. онублікував чимало перекладів (від 1936 р. його було перейменовано на “Літературний журнал”). У цьому часописі шліфував свою перекладацьку майстерність Василь Мисик (переклав оповідання Майкла Голда “Погоня

за роботою”, поетичні й прозові твори якого виходили окремо, поезії Роберта Бернса “Везельвулове Послання” та “Бессі з прядкою”, роман-кінохроніку XX віку “1919” Джона Дос Пассоса, який вийшов у цьому ж таки перекладі й окремим виданням, вірш таджицького поета Гасема Лагуті “Шейх сказав”), Сергій Дубровський (переклав “Пісню про Буревісника” Максима Горького), Андрій Панів (переклав два вірші Янки Купали), Євген Касяненко (переклав з німецької оповідання “1002-а ніч або старобухарський паноптикум” британського письменника і журналіста єврейського походження, уродженця Угорщини Артура Кестлера, чиє життя було сповнене пригод і небезпеку різних країн світу і який, зокрема, 1931 р. вступив до лав Комуністичної партії Німеччини, у середині тридцятих років рік прожив у Радянському Союзі, а 1938 р. у зв’язку з “великим терором” в СРСР вийшов з компартії й невдовзі став широковідомим завдяки своєму роману “Darkness at Noon” (1940), що викривав терор в СРСР 1930-х років). М. Івашура переклав для часопису “Червоний шлях” повість “Втікач” Філіппа Супо – французького поета і прозаїка, одного із засновників дадаїзму разом з Андре Бретоном та Луї Арагоном, а потім – сюрреалізму (від якого він був відлучений Андре Бретоном 1926 р.). Юліан Шпол переклав вірш “Берлін” Йоганнеса Бехера, чия проза й поезія виходили в українських перекладах окремо. Іван Кулик переклав вірш “В’язні” німецького поета Георга Гайма (Гайме) та вірш “Тарас Шевченко” Едуарда Багрицького, Андрій Панів – вірш німецького поета і письменника кінця XIX – початку XX ст. Ріхарда Демеля “Робітник”, Н. Щербина – вірш Янки Купали “Завжди у майбутнє”, Василь Атаманюк – вірш Карла Лібкнехта “Певність”, Мечислав Гаско – вірш “Брати” єврейського радянського поета і письменника, уродженця Волині, який писав мовою їдиш, Переца Маркіша, Павло Тичина – вірш Григорія Петнікова “То-ре-та: піонерський табір” та вірш “Народження” вірменського поета Ваграма Алазана. В одному з винусків “Червоного шляху” також з’явилися чотири вірші Григорія Петнікова в перекладі Майка Йогансена, Володимира Свідзинського, Сави Голованівського і Василя Бобинського. Крім того, в “Червоному шляху” нублікувався ще один переклад Майка Йогансена з Григорія Петнікова – вірш “Лижна”, а також поезія Райнера Марії Рільке “Передчування”, а в перекладі Володимира Свідзинського – комедія Арістофана “Оси”, видана наприкінці 1930-х рр. окремо разом із двома іншими комедіями Арістофана. Леонід Первомайський переклав поезію “Самотність” Райнера Марії Рільке, Микола Бажан – поему Шота Руставелі “Левень у барсовій шкурі”, видану згодом у цьому-таки перекладі окремим виданням, а також вірш “Здвиг ріки” грузинського поета Симона Чіковані, який у 1920-ті рр. належав до літературної школи футуристів. Василь Бобинський переклав вірші із циклу “Лірична шахта” і “Чорні жучки” Іцика Фефера, Арон Копштейн – вірш “Дімітров” єврейського поета, уродженця Київщини Мойсея Хашеватського, Юліан Шпол (Михайло Яловий) – вірш “Дошова ніч” німецького поета-експресіоніста Альфреда Ліхтенштайна. К. Накагаки та Готліб Носкін переклали з японської мови через есперанто новелу “Голод за багатого врожаю” Сунао Токунаги (він же Наосі Токунага (1899–1958) – японський пролетарський письменник-романіст), котрий був автором першого японського робітничого роману, опублікованого в українському перекладі на початку 1930-х років. Іван Дніпровський переклав з їдиш вірш Льва Квітка “Відповідь ворогам”, Микола Терещенко – з білоруської вірші Янки Купали “Нова осінь” та “Диктатура праці”. Терень Масенко теж перекладав для часопису “Червоний шлях” творчий доробок Янки Купали – поему “Над рікою Оресою”, а ще поезії Гасема Лагуті з фарсі – “Другові в тюрмі”, “Дочці Ірана”, “Меч-переможець” і “Тарасу Шевченкові”. Маргарита Сенгалевич переклала з китайської оповідання

Емі Сяо “На сичуанському шляху”, Іван Семиволос – вірш білоруського поета Андрія Александровича “Новий Мінськ”. Максим Рильський переклав вірш Миколи Ушакова “Київ”, Марія Пригара – вірші єврейського поета Іцика Фефера з циклу “Знайдені іскри”, Олекса Новицький – поезію Янки Купали “Я вірю”, Феофан Скляр – іще один вірш Янки Купали “Дві дівчини”.

Харківський журнал “**Всесвіт**” на початку 1930-х рр. опублікував переклади Марії Ільтичної (оповідання “Летті вчиться боротися” та “Убивця” Марії Кальтофен), Василя Бобинського (вірш “Заборонено” антифашистського німецького письменника Еміля Гінкеля), Івана Кулика (вірш “Бомбей” вірменського поета Азата В’штуні), М. Івашури (новела “Виплата” німецького письменника Мартіна Андерсена-Нексе, оповідання болгарських письменників “Думи мої слов’їні” Ангела Тодорова та “Свої” Георгія Караславова).

У цей період київський літературний місячник “**Життя й революція**” публікує переклади з польських поетів таких показних літераторів, як Леонід Первомайський (три вірші Владислава Броневського), Василь Атаманюк (вірш “Паризька комуна” Владислава Броневського), Гео Шкурупій (три вірші Вітольда Вандурського), крім того – поезії П.-Ж. Беранже в перекладах неокласиків (П. Филиповича, М. Зерова, М. Рильського) та С. Буди, зокрема, вірші Берайже “Негри й маріонетки” та “Пан Бог” переклав М. Рильський. У перекладі Євгена Плужника в часописі також була оприлюднена новела “Зруйновані гнізда” київського єврейського поета, прозаїка, драматурга Ісаака Кіпніса, який народився на Житомирщині й сам перекладав мовою їдиш твори Івана Франка, Тараса Шевченка, Михайла Коцюбинського, Андрія Головка, Остапа Вишні, Петра Панча, Оксани Іваненко.

Радянська “**Літературна газета**” з 1932 по 1940 рр. опублікувала чимало поетичних перекладів Павла Тичини та Максима Рильського. Зокрема, Павло Тичина переклав для газети вірші “Борги” Іцика Фефера, “Червона кавалерія” Льва Квітка, “Як цвілась калина...” Янки Купали, “Вітер золотиться” Миколи Асеева, Максим Рильський – понад десяток поетичних творів різної мистецької вартості з російської, єврейської, польської та інших мов: вірші “Ленінград” і “Шахтарська партизанська” Олександра Прокоф’єва, “Привіт тобі, столице!”, “Пам’яті Пушкіна” й “Живе твій голос” Матвія Талалаєвського, “Моєму краєві” радянської поетеси, перекладачки Марії Комісарової, яка, своєю чергою, написала вірш “Павлу Тичине”, а також Максим Рильський переклав поезії “Пісня чапаївця” Михайла Голодного, “Знайомі здавна...” та “Для всіх” Давида Гофштейна, “Ударом на удар” Олександра Безименського, “В альбом” зачинателя грузинської комсомольської поезії, радянського поета Аліо Мірцхулави, “Пані Твардовська” Адама Міцкевича, уривок із п’єси “Дванадцята ніч” Вільяма Шекспіра.

Переклади Павла Тичини й Максима Рильського жваво публікувались і в інших радянських періодичних виданнях, зокрема, харківському ілюстрованому місячнику для дітей молодшого віку “**Тук-Тук**” (виходив у 1929–35 рр.; орган Центрального бюро комуністичного дитячого руху та Наркомосвіти; 1935 р. відбулось об’єднання місячника з часописом “**Жовтень**”) у 1933–34 рр. з’являються переклади віршів “Скрипонька” й “Садок Етоньки” Льва Квітка у виконанні Павла Тичини, а у харківській щоденній газеті “**Вісті**” (де на початку 1920-х рр. почав працювати перекладачем і Остап Вишня – тоді ще нікому не відомий Павло Губенко (псевдонім – Груньський) з 1934 по 1937 рр. публікуються переклади Максима Рильського (уривки з віршованого роману “Євгеній Онегін” Олександра Пушкіна, вірші “Поет Фірдоусі” Гайнріха Гайне, “Кахетинська осінь” грузинського радянського поета Симона

Чиковані, “Пісня українки” грузинського радянського поета і громадського діяча Паоло Яшвілі (який у 1920-ті роки належав до літературного об’єднання “Голубі роги”, разом із Тіціаном Табідзе та Георгієм Леонідзе, і який 1937 р. після розстрілу його близьких товаришів Тіціана Табідзе й Ніколо Міцішвілі, очікуючи арешту, заповдяв собі смерть). Павло Тичина переклав для **“Вістей”** вірш “Зимовий вечір” Олександра Пушкіна. Публікуються переклади Павла Тичини і в урядовій газеті **“Вісті ВУЦВК”** (заснована 1920 р. Василем Блакитним): 1935 року – вірш “Бабця Блюмця” Льва Квітка, 1937 року – вірш “У гості” того самого автора. Чернігівська обласна газета **“Більшовик”** (орган Чернігівського обласного бюро КП(б)У; видавалася з 8 лютого 1932 р.) у 1935 р. включає переклади Максима Рильського (вірш “Колискова” Михайла Светлова) і Павла Тичини (вірш “Лист товаришу Ворошилову” Льва Квітка). Газета **“Пролетарська правда”** (виходила у 1925–41 рр.; орган Київського обласного комітету Компартії України та обласної Ради народних депутатів) того-таки року друкує переклад Максима Рильського (вірш “Жниво, напруга години робочої...” Миколи Некрасова), 1936 р. – переклад Павла Тичини (вірш “Пам’ятник” Матвія Гарцмана).

Найстаріший провідний часопис українських письменників – літературно-художній і громадсько-політичний місячник **“Радянська література”** (створений у січні 1933 р. в Харкові; перший головний редактор – Іван Кулик; на сторінках журналу друкувалися твори найвизначніших письменників сучасної української літератури: М. Хвильового, М. Рильського, П. Тичини, В. Сосюри, М. Бажана, О. Вишні та ін.) з 1935 по 1939 рр. нублікує переклади, – знову ж таки, творів різної мистецької вартості, – Максима Рильського (вірш “Весна по весні” та фрагменти з поеми “Над рікою Оресою” Янки Купали, вірш “На могилі Шевченка” Давида Гофштейна, із циклу “Дорога” Якова Городського) і Павла Тичини (вірші “Моя кохана пахне так...”, “Отак буває на початку травня”, “Повстання” Ошера Шварцмана, “Дудочка” Льва Квітка, “Жити вічно” Іцика Фефера, “Злива під час маніфестації” Миколи Ушакова, “Батьківщині” Марії Комісарової, цикл віршів “Зелений братик” Ованеса Туманяна). Газета **“Соціалістична Харківщина”** (виходила п’ять разів на тиждень з 1934 р.; орган харківського обкому і обласної ради денутатів) з 1935 р. також друкує на своїх шпальтах переклади Павла Тичини (вірші “Марш” Льва Квітка, “Біробіджан” Давида Гофштейна), республіканська газета **“Комуніст”** (орган ЦК КП(б)У) 1936 року розміщує в перекладі Павла Тичини вірш “Обвал” Олександра Пушкіна, а в 1940 р. – переклад Максимом Рильським вірша “До приятелів-росіян” Адама Міцкевича (друга, остаточна редакція). Щоденна газета **“Комсомолец України”** (почала видаватись у Харкові 4 грудня 1925 р. як орган ЦК ЛКСМУ; в 1934–41 рр. видавалася в Києві як орган ЦК і Київського обласного комітету ЛКСМУ) 1937 р. друкує переклади і Павла Тичини (вірш “Жук” Льва Квітка), і Максима Рильського (вірш “Село” Олександра Пушкіна, “Балада про дітей” Тетяни Волгіної). Щомісячний методичний журнал **“За комуністичне виховання дошкільника”** (під цією назвою виходив у 1931–41 рр., до № 8 за 1937 р. видавався у Харкові; орган Наркомосвіти УРСР) 1938 р. нублікує переклади Максима Рильського (вірші “Пісня” Самуїла Маршака, “Гвинтівочки візьмемо ми...” Володимира Маяковського), харківський щомісячний літературно-художній журнал для дітей молодшого та середнього віку **“Жовтень”**, який згуртував навколо себе найкращих письменників (виходив у 1928–41 рр.), 1939 р. надрукував переклади Павла Тичини (оповідання “Брехун” і цикл віршів “Зелений братик” Ованеса Туманяна, оприлюднений також у **“Радянській літературі”** та **“Літературному журналі”**), того

самого року щорічний київський збірник “Радянське літературознавство”³² розміщує на своїх шпальтах переклад Максимом Рильським уривку з трагедії “Король Лір” Вільяма Шекспіра,³³ журнал “Колгоспниця Українн” (орган ЦК КП(б)У; видавався в 1924–41 рр.; до 1931 р. називався “Селянка Українн”) – переклад Рильським поезії “Рицар у полоні” Михайла Лермонтова. Знаходимо переклади Рильського і періодиці за 1940 р.: у журналі “Ніонерія” (створений 1931 р. на базі журналів “Большевниченята” (1924–31 рр.) і “Червоні квіти”) – вірші “Рибка”, “Аккерманські степи”, із “Оди до молодості” Адама Міцкевича, у газеті “Молодній більшовик” – вірш “Чати” Міцкевича.

У другій половині 1930-х рр. переклади Павла Тичини та Максима Рильського також нублікуються в таких радянських літературно-громадських часописах, як “Молодняк” (орган молодих пролетарських письменників) і “Літературний журнал” (суспільно-політичне і літературно-художнє видання; виходив у 1936–41 рр.). На сторінках “Молодняка” 1935 р. знаходимо переклади Рильським віршів “Яблуко”, “Трісочка” Давида Гофштейна, “Зайчик сонячний”, “На нічнім посту” Матвія Талалаєвського, а з 1935 по 1937 рр. – Тичинові переклади як сучасної (вірш “Березіль” тогочасного єврейського поета, драматурга і перекладача Ліпи (Ліпе) Резника), так і класичної поезії (“Біси” Олександра Пушкіна), а також віршів класиків грузинської поезії – “Зубівка” Давида Гурамішвілі, “Весна” Іллі Чавчавадзе, “Грянемо – пісню чавунну” та “Високославний, славний од душі” із киїги “Революційна Грузія” Галактіона Табідзе, уривок із поеми “Гість і господар” Важи Пшавели.

“Літературний журнал” з 1936 по 1940 рр. друкує переклади багатьох українських літераторів. Першими назвімо Павла Тичину, якому належить вільний переклад вірша “Війна з Дніпром” Самуїла Маршака і згаданий раніше переклад циклу віршів “Зелений братик” Ованеса Туманяна, й Максима Рильського, який переклав і онублікував у журналі вірші “Хмари”, “З-під таємничої холодної півмаски...” Михайла Лермонтова та “Фруктова весна передмість”, “Вино”, “Цвітуть гортензії в Батумі” Миколи Ушакова. Та найбільш нублікованим перекладачем “Літературного журналу” виявився Володимир Свідзинський, який зробив переклади віршів “Горніст грає зорю” російськомовного українського поета Григорія Литвака, “Цигаичам мурзатим ріс у полі...”, “Дівчина з картами” ромського поета Ваню Хрустальо, “Русалка”, “Знов я завітав...” Олександра Пушкіна, “Апологія Ріона” грузинського радянського поета Константине Чічінадзе, що належав у 1920-ті рр. до творчого об’єднання “Аріфіоні”, літературне кредо якого було несумісним із соціалістичною ідеологією; киеворуської епічної поеми “Слово про похід Ігорів...”, уривку з роману Мате Залки “Добердо” під заголовком “Дух війни”, уривку з епосу “Давид Сасунський” під заголовком “Давидове одруження”, віршів “Дубовий листок одірвався од рідної віти...”, “Заповіт”, “Сосна” Михайла Лермонтова, “Лісова казка” талановитого російського лірика родом із Харкова Леоніда Топчія, “Аккерманські степи” Адама Міцкевича, “Кутаїсі” Акакія Церетелі.

³² Збірник заповнювався переважно матеріалами наукової праці співробітників Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УСРР, який був заснований 1926 р. у Харкові (з філіалом у Києві при Наркомосі УСРР під назвою Інститут Тараса Шевченка). 1933 року Інститут було передано у відання Академії наук і реорганізовано під назвою Науково-дослідний інститут Тараса Шевченка. 1936 року Харківський склад Інституту об’єднується з його київським філіалом, до них долучається Літературна комісія Всеукраїнської асоціації марксистсько-ленінських науково-дослідних інститутів, і на цій основі постає Інститут української літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УСРР.

³³ Повний текст перекладу Максимом Рильським Шекспірової трагедії “Король Лір” був уперше опублікований окремим виданням у кн.: Шекспір Вільям. Король Лір. – К., 1941. – 240 с.

Серед інших перекладачів-дописувачів до “Літературного журналу” натрапляємо як на відомі вже імена, так і на дебютантів. Назвімо всіх у хронологічній послідовності їхньої появи в журналі: Майк Йогансен (переклав з єврейської вірш “Вони” Михайла Пінчевського), Марія Пригара (переклала з циганської музичну казку “Гілорі” В. Ром-Лебедева), Євген Касяненко (переклав новелу “Хор мертвих” німецького письменника-комуніста Теодора Плів’є, який, тривалі роки проживши у Москві, після Другої світової війни утік із Радянської зони в Західну Німеччину, викриваючи тоталітарний режим Кремля і заявляючи, що в сталінській Росії всі комуністичні ідеї були задушені), Іван Ханенко (переклав уривок під заголовком “Рим готується” із роману “Іудейська війна” Ліона Фейхтвангера), Микола Бажан (в арсеналі журналу його переклади драми “Моцарт і Сальєрі” Олександра Пушкіна й уривків з епічної поеми “Витязь у тигровій шкурі” Шота Руставелі), Микола Іванов (переклав п’єсу “Саламанська печера” Мігеля де Сервантеса, народне іспанське оповідання “Безлад у світі”, “Романс про іспанську цивільну гвардію” Федеріко Гарсії Лорки), О. Варавва та К. Цагарелі (переклали драму “Арсен” грузинського радянського письменника Сандро Шаншіашвілі, яка також вийшла окремим виданням), М. Івашура (переклав “Ранок у Будапешті” угорського революційного письменника Шандора Гергеля), Варвара Чередниченко (переклала з грузинської оповідання “Кодона” Я. Лісашвілі, з осетинської – оповідання “Мисливці” А. Коцбити та добірку з осетинського фольклору під заголовком “Абреки із Гуд”), Ігор Муратов (переклав поезію у прозі “Дівчина і смерть” Максима Горького), Степан Крижанівський (переклав “Пісню про Буревісника” Горького), Антон Шмигельський (переклав шість віршів Переца Маркіша, народну пісню “Курди співають” в обробці єврейського поета і перекладача Арона Копштейна), Наталя Забіла (переклала києворуський епос “Слово про Ігорів похід”, який також перекладали Володимир Свідзинський, – опубліковано в “Літературному журналі”, – Святослав Гординський, Микола Матіїв-Мельник, Максим Рильський, – їхні переклади вийшли окремими виданнями), Мар’яна Хмарка (переклала вірші “Прощання” російського лірика Михайла Ісаковського, “Кавказ” та “Я пережив свої бажання...” Олександра Пушкіна, “Не вітер віє з висоти” О. К. Толстого³⁴), Борис Чигпринець (переклав оповідання “Сніговина” Олександра Пушкіна), Степан Крижанівський (переклав з осетинської чотири вірші Кости Хетагурова), Євген Дроб’язко (переклав вірш “Натхнення” Давида Гофштейна).

Західноукраїнські та діаспорні видання

Значну кількість перекладів оприлюднював львівський тижневик “Діло” впродовж усього десятиліття (у 1937–38 рр. щоденний винуск часопису мав 10 сторінок, а в суботу – 16 сторінок). За 1932–39 рр. в “Ділі” нублікували свої переклади Софія Куликівна (повість “Бандитська історія” англійського письменника Дедлі (Дадлея) Гопса), Іван Ставничий (поезія у прозі “Учень” Оскара Уайльда, поема “Святий вечір приятеля Онората” Ярослава Врхліцького), Михайло Рудницький (фрагмент під заголовком “Примітивізм та історія” із кийги “Бунт мас” іспанського філософа першої половини ХХ ст. Хосе Ортега-і-Гассета, “Думки (вибір із різних творів)” та вірші Йоганна-Вольфганга Гете, уривок з роману “Гог” під назвою “Ніщо не моє” тогочасного італійського письменника Джованні

³⁴ Російський письменник, поет, драматург, член-кореспондент Петербурзької Академії наук граф Олексій Костянтинович Толстой (1817–1875).

Папіні, оповідання “Іда” й “На край світу” Івана Буніна, а в перекладі зі шведської – уривок під назвою “Модний лікар” з автобіографічної книжки “Легенда про Сан-Мікеле” шведського лікаря і письменника Акселя Мунте), Богдан Лепкий (також вірші Йоганна-Вольфганга Гете), Михайло Лотоцький (оповідання “Пригода з дитиною” та “Балада про Юру Чупа” Карела Чапека), Василь Софронів-Левицький (новела “Блакитна кімната”, повісті “Вовкулака” і “Таманго” Проспера Меріме, оповідання “Гувернантка” Стефана Цвайга та “Чура” Гі де Мопассана), Іван Дубицький (оповідання “Страсний тиждень” іспанського письменника на ім’я Габріель Міра), Г. Тимошук (оповідання “Батько” знаменитого норвезького письменника другої половини ХХ – початку ХХ ст. Б’єрнстєрне Б’єрнсона). О. Яворівська переклала оповідання “Жіноча перемога” Кнута Гамсуна й оповідання “Сліпий Джеронімо” австрійського письменника кінця ХІХ – першої третини ХХ ст., найвагомішого представника віденського імпресіонізму Артура Шніцлера, який належав до авангардного літературного гуртка “Молодий Відень”, із 1923 р. був президентом австрійського ПЕН-клубу; прозу й особливо драматургію Шніцлера у ХХ ст. не раз екранізували та здійснювали її переробки для сучасної сцени). О. Яворівській також належить переклад повісті “Гонтар” німецького письменника Германа Штера, який відкидав усіяку актуальність у літературі, стверджуючи, що істинний поет не мусить бути ні громадським критиком, ані революційним рапсодом чи драматургом, і якого підтримували офіційні кола нацистської Німеччини.

Лише за 1936–38 рр. Михайло Рудницький переклав для “Діла” оповідання німецьких письменників – “Незнайомий приятель” письменниці Грети Йосс, “Помста” Івана Голля, “Геніальна ідея” А. Баумберга; оповідання англійських письменників – “Востанне” Дедлі Гопса, “Оборона” Сомерсета Моема; оповідання італійських письменників – “Кактуси” Лівіо Вітурбі, “Пошлюбна подорож” Валентіно Гаві, “Залізничний білет” М. Вуліано, притчу “Варавва” Джованні Папіні, оповідання “Мавританська скриня” письменниці Маргаріти Сальваторі, “Дзвони” Габріеле д’Аннунціо, “Американська фільма” Джузеппе Маротти (який у 1940–50-ті роки виріс в одного з найпопулярніших письменників Італії, лауреата багатьох літературних премій), оповідання “Дві сестри” знаменитого письменника і драматурга Луїджі Піранделло (лауреата Нобелівської премії з літератури 1934 р. “за творчу сміливість і винахідливість у відродженні драматургічного й сценічного мистецтва”); оповідання угорських авторів – “Бюро щпрості”, “Закоханий листар” та скетч “Серце артистки” Імре Гальяса, оповідання “Мої переносини” й “Лекція англійської мови” Аладара Ласло, “Велика роль”, “Подружжя з любові”, “Розчарування”, “Таємничий киязь” та “Щоденник щпрої жінки” Леона Андора, “Абонементові знайомі” Йозефа Бекефі, “Жінки при телефоні” Калмана Чато, “Помста жонглера” Міхала Надя, “Одне молодече бажання” Л. Паляшті, “Мій співкомірник”, “Позичальня”, “Жінка, що хотіла вмерти” й повість “Спадщина” Євгена Гельтая, оповідання “Битва під Маратоном” і “Жінка, якої ніхто не хоче зрозуміти” Ференца Герцега, уривок із повісті “Вулиця Кота-Рибалки” Йолана Фельдеша, оповідання “Важке становище педагога” Віктора Ракочі, “Краватка” та “Приятельки” Фрідеша Карінті (одного з найпопулярніших і найдотепніших письменників в Угорщині перших десятиліть ХХ ст., улюбленця літературних кафе й журнальних редакторів); оповідання французьких письменників – “Віно” та “Панська вечеря” Андре Бірабо, “Остання молодість”, “Розмова про розвід” і “Тіточний брат” Фредеріка Буте, “Спізнений дебют” Гюстава Боде, “Психіатр” письменника і літературного критика Едмона Жалю, який у своїх еkleктичних модерністських романах зображав переважно французьку інтелігенцію й відомого також своєю вагомою роллю у популяризації серед французьких читачів іноземних авторів, таких як Чехов, Щедрін, Рільке, Кіплінг, Стівенсон, Манн та ін.), “Дорогоцінний дарунок” Жермена Бомона, “Вечеря

з перепонами” та “Свобода” Апрі Дівернуа, “Трагічний комік” і “Парцелі на продаж” Едмона Абу, “Вечеря Бальзака” Марселя Арлана, “Новий дзвін” Жюля Леметра; оповідання “Почуття” іспанського письменника Рамона дель Кастільйо, оповідання “Новітній Тантал” польського письменника Кароля Їжиковського, п’єсу “Азійська отрута” чеського письменника Йозефа Пакоча.

Василь Софронів-Левицький переклав для тижневика “Діло” за вказаний період “Різдвяне оповідання” Гі де Мопассана, Роман Сказинський – оповідання “Мале непорозуміння” та “Помилка” Леона Андора, “Кармен” Євгена Гельтая, “Осінь” Л. Дартея, “Жіноча душа” Моріса Фордє, Петро Козланюк – оповідання “Пригода Міловзорова” Аркадія Аверченка, Петро Карманський – психологічні етюди “Із записника батька” й уривок із роману “Останній приятель” Едмондо де Амічіса, Юрій Косач – оповідання “Історійка з каннібалами” перуанського письменника і дипломата, представника Перу в Лізі Націй (1930, 1933–35 рр.), відомого майстра гостросюжетної креольської та індіанської новели Гарсії Кальдерона Вентури, Святослав Гординський – вірші “Бунтар” і “Політ” Шарля Бодлера, Микола Матіїв-Мельник – оповідання “Пушка від цигарок” угорського письменника Герті Келемена, “Дзвінки на санках” Ференца Мольнара, “Китиця рож” італійської письменниці Дори Манкузо Перріконе, Михайло Лотоцький – оповідання “Про ліричного злодія” Карела Чапека.

Серед інших помітних на початку 1930-х років часописів, які містили чимало перекладів, слід згадати і львівський місячник “Вікна”, де протягом 1931–32 р. було надруковано низку перекладів таких вузькознаних літераторів, як Ярослав Кондра, який переклав вірш “Страйк” Станіслава Ришарда Станде, вірші “Червоні ескадрони” та “Вуглекоп” Христо Смирненського, уривки з поеми “Вересень” видатного представника експресіонізму в болгарській літературі, поета і нубліциста Гео Мілева (до речі, члена Болгарської комуністичної партії з 1922 р.). Вказана поема Гео Мілева, присвячена комуністичному повстанню 23 вересня 1923 р., знаменна спровокованими нею урядовими репресіями проти автора: коли вона була надрукована на батьківщині поета в журналі “Полум’я”, який винускав сам Мілев, то це призвело до конфіскації накладу журналу, а Мілева засудили до штрафу й тюремного ув’язнення; невдовзі ж під час антикомуністичного терору, провадженого болгарським урядом, Мілева було знищено. Ярослав Кондра також переклав для “Вікон” вірші “Моїй колишній любці” та “Хаджії Димитрій” болгарського поета Христо Ботева, вірші “Була тиша томлива і млява...” й “Легка атлетика” Владислава Броневського, вірш “Сходи” Станіслава Вигодзького. Казимір Кравчук (псевдонім К. Яран) переклав для місячника вірші “Зимовий терор” і “Травневий ранок” Христо Радевського, оповідання “Прапор” і “Мати” болгарського письменника-нубліциста Кристья Белева, перші оповідання якого увійшли до збірки “Поєдинок” 1931 р., вірш “Весняний зрив” болгарського письменника Л. Велева, оповідання “На стійці” болгарського письменника Георгія Караславова, вірш “Стійка” болгарського поета Николи Ланкова, вірші “Роки” та “Стрілочник” болгарського поета, члена однієї з перших у Болгарії соціал-демократичних організацій (з 1892 р.) Димитра Полянова (справж. Димитр Іванов Попов), який заклав початок пролетарської течії в болгарській літературі. У “Віках” також нублікувалися: Степан Тудор (переклав оповідання “Невена” болгарського поета Ангела Тодорова), Майк Йогансен (переклав вірші “Український ярмарок” та “Місто” Григорія Петнікова), Василь Бобинський (переклав вірш “Сидюхи” Артюра Рембо і вірш “Бараки” Йоганнеса Бехера), Освальд Бургардт (переклав вірш “Слова каліки” Йоганнеса Бехера), Ярослав Галан (переклав оповідання “Воєнна вдовиця” німецького письменника Леонгарда Франка, твори якого кілька разів видавались окремо в радянській Україні, та уривок із повісті видатного

хорватського письменника Мпрослава Крлежи “Три стрільці” під заголовком “День капітана Ратковича”).

“Літературно-Науковий Вістник” за 1931–33 рр. розмістив на своїх сторінках віршові переклади Євгена Маланюка (вірш “На варті” чеського поета Ольджіха Земека та вірш “Під Єрусалимом” Йозефа Сватоплука Махара), а також прозові переклади жінок – Софії Куликівни (оповідання “Кпра, Кпраліна” Панаїта Істраті, – переклад виконано з французької), Юлії Ппрогової (повість “Бандитська історія” П’єра Домініка й легенда “Статуїка з розбитими ланцюгами” Клода Жевеля), Ганни Чикаленко (оповідання “Руда Барбара” ірландського письменника Лаема О’Флаерті), Марії Струтинської (оповідання “Дика коза” того ж таки Ласма О’Флаерті).

Львівський жіночий часопис “Нова хата” за 1931–33 р. теж, здебільшого, публікував жіночі переклади: Марії Роздольської (оповідання “Маленька гувернантка” новозеландської та англійської письменниці-новелістки першої чверті ХХ ст. Кетрін Менсфілд), Лідії Бурачинської (нариси “Паризька мода” й “Жінка в масці” Сідоні-Габріель Колет, оповідання “Блискавиця” Джона Голсуорсі), Ганни Чикаленко (уривок із написаної 1922 р. повісті “Джекобова кімната” британської письменниці та літературного критика Вірджинії Вулф – провідної постаті в модерністській літературі першої половини ХХ ст., чий романи вважаються класичними творами “поточку свідомості”). Поміж жіночих імен перекладачів зустрічаємо у “Новій хаті” й переклади Михайла Островерхи (оповідання “Третій” та “Сукня з мінливого шовку” італійської письменниці Грації Деледди).

Львівський ілюстрований тижневик “Неділя” (видання для українських родин; виходив у 1928–39 рр., редакторами в різні часи були Микола Голубець, Іван Голяня, Анатоль Курдидик та ін.) за 1931 р. також видрукував у різних винусах декілька оповідань Грації Деледди в перекладі Михайла Островерхи, крім того, оповідання “Ноктюрн” П’єра Лоті в перекладі Василя Левицького, новелу “Матео Фальконе” Проспера Меріме в перекладі Володимпра Гнатюка, “Казку про японського каменяра” голландського письменника Мультиулі в перекладі Івана Ставничого.

У львівському молодіжному часописі “Вогні” за той самий рік знаходимо вірш “Будівля” німецького поета ХХ ст. Ойгена Рота в перекладі Б. І. Антонича.

Львівський літературний журнал “Дажбог” за 1933–35 рр. опублікував праці таких перекладачів, як Лідія Бурачинська (оповідання “Salta pro nobis” Джона Голсуорсі), М. Осипович (перекладав давньогрецьку лірику: “Поучення юнакам” напівлегендарного “поета-воїна” Тіртея, “Еротікон” Сапфо, “Пісня при пирі” Алкея, вірші “До себе самого” та “Портрет дівчини” з Анакреонтики – збірника коротеньких віршованих п’єс, що оспівують кохання, вино й безтурботну насолоду життям, складеного в Александрійську та пізніші епохи), Богдан Кравців (вірш “Магіна” польської письменниці Марії Павліковської-Ясножевської, вірш “Праця” польського поета ХХ ст. Влодзімежа Слободніка, вірш “Молитва” польського поета, драматурга, перекладача першої половини ХХ ст. Леопольда Стаффа, який був віце-головою, а потім головою Товариства польських письменників та журналістів протягом 1924–31 рр., членом Польської академії літератури і її віце-президентом у 1934–39 рр., перестів другої глави біблійної “Пісні пісень”), Леонід Мосендз (вірш “Портрет Чосера” Гепрі Лонгфелло), Євген Маланюк (вірш “Ранком” польського поета і перекладача Казимпра (Казімежа) Вежинського, який, зокрема, переклав польською мовою вірш Тараса Шевченка “Огні горять, музика грає”, що ввійшов до варшавського видання творів Шевченка 1936 р.), Микола Зеров (вірш “Конкістадори” Жозе-Марії де Ередія).

У коломийському журналі “Жіноча доля” за 1931–32 рр. зустрічаємо переклади Василя Королева-Старого (оповідання чеських письменників “Кавничок” і “Старий

балакун” Йозефа Ягоди, повість “В Техасі” Йозефа Буняти) та Ольги Кобилянської (оповідання “Будь тим, чим ти є” австрійського письменника Егона Фріделя). У цьому ж таки виданні за 1936 р. натрапляємо на переклади Олекси Стефановича (вірші “Лиши мене”, “Дерева сплять”, “Яхта” болгарської поетеси Я. Язової).

Низка львівських літературно-мистецьких та громадсько-політичних часописів, протривавши до 1939 р., незмінно нублікували на своїх шпальтах чималу кількість перекладів. Так, літературно-науковий часопис “Дзвони” з 1931 по 1939 рр. оприлюднив десятки творів зарубіжних письменників. Серед перекладачів – Юрій Шкрумеляк (переклав уривок із “Саги про лицаря Фрїтьйофа”), Костянтин Чехович (переклав поему “Громадянин Христос” Ярослава Врхліцького), Вячеслав Липинський (переклав “виїмки”, тобто фрагменти, із “Законів” Платона), І. Черкавський (переклав фрагмент із повісті “Клубок гадюк” Франсуа Моріака, уривок з повісті “Нічний лет” і “Барк” Антуана де Сент-Екзюпері, оповідання “Евелін” видатного ірландського письменника, одного з найвпливовіших митців ХХ ст. Джеймса Джойса), Ольга Дучимінська (переклала оповідання “Самко Птах” чеського поета, новеліста і романіста Юліуса Зеєра), Петро Ісаїв (переклав оповідання “Кохання Понтія Пілата” французького письменника Моріса Лорантена та уривок із повісті “Поворот до Бога” Франсуа Моріака), Б. Лисянський (переклав вірші “Щприй друг”, “Вікторові Гюго” Альфреда де Мюссе, вірш “Екстаз” Віктора Гюго), Михайло Кравчук (переклав біблійний поетичний шедевр – “Пісню над піснями”), Юрій Клен (переклав твори зі збірки “Stundenbuch” Райнера Марії Рільке, вірш “Не пізнав” німецького поета-символіста і неоромантика, перекладача і видавця Стефана Георге, відсторонено-аристократична поезія якого зосереджувалася на темах героїзму й самопожертви і який сам перекладав німецькою мовою твори Данте, Шекспіра, Бодлера та сучасних йому поетів). Юрій Клен також переклав поему “Присвята” члена-засновника в 1906 р. літературного об’єднання французьких письменників “Абатство” Рене Аркоса та вірш “Пережите” Гуго фон Гофманстала, Антоніна Струтинська переклала “Оду до західного вітру” Персі Біші Шеллі, Юрій Косач переклав поему “Веласкесів Христос” великого іспанського філософа, письменника, громадського діяча першої третини ХХ ст. Мігеля де Унамуно – баска за національністю, чією рідною мовою була баскська мова, хоч він і писав іспанською, Ірина Гузар-Монцібовичева переклала уривки з роману “Щоденник сільського пароха” під заголовками “Із щоденника сільського пароха” та “Графиня” Жоржа Бернаноса – французького антибуржуазного письменника першої половини ХХ ст., який мав католицько-монархічний світогляд.

У львівському часописі “Світ дитини” за вказане десятиліття оприлюднили свої переклади Іван Ставничий (оповідання “Пригода в лісі” німецького письменника Йоганнеса Трояна), Юрій Шкрумеляк (вірш “Сонце” польського поета і драматурга другої половини ХІХ ст. Адама Асника, для творів якого характерне поєднання романтизму із суспільно-філософським позитивізмом, байки “Лебідь, шука і рак”, “Квартет”, “Лисиця і виноград” Івана Крилова, байка “Невдоволений осел” Жана де Лафонтена, оповідання “Звідки береться дощ?” польської письменниці Яніни Поразінської, вірші “Мороз”, “Котик” та інші вірші Юліана Тувіма), Василь Пачовський (вірш “Ненька” Яна Неруди), С. Лакуста (оповідання “Каштанка” Антона Чехова), Богдан Заклинський (оповідання “Воєнний образок” Льва Толстого, “Моя мати” Едмондо де Амічіса, японська казка під заголовком “Зависть”), Л. Бачинський (оповідання “Перепілочка” Івана Тургенева).

У львівському місячнику “Вістник” із 1933 по 1939 рр. нублікували свої численні праці такі високопрофесійні перекладачі, як Ганна Чикаленко, яка переклала для “Вістника” оповідання “Людина, що дотримувала форми” Джона Голсуорсі, “Філіжанка чаю”, “Молода дівчина” Кетрін Менсфілд, “Під знаком зламаного меча” Гілберта Кейта

Честертон, “Портрет” англійського письменника, есеїста і критика, одного з найповажніших прозаїків ХХ ст. Олдоса Гакслі (Хакслі) – автора знаменитого роману “Brave New World” (1932), виданого в українському перекладі лише 1994 р. під заголовком “Прекрасний новий світ”. Окрім того, Ганна Чикаленко переклала для “Вістника” оповідання “Людина, що була” Редьярда Кіплінга, “Капричіо” Гарсії Кальдерона Вентури, п’єсу “Свята Іванна” Бернарда Шоу. Юрій Клен переклав вірші “Калейдоскоп”, “Обрій і не мріє...” Поля Верлена, “Звитязці”, “Дитинство героя”, “Нова Держава”, “Присяга” Стефана Георге, “Вовче закляття” та “Прояснення” Шарля Леконта де Ліля, “Станси (I). Твої руки”, “Крізь дощ прорвавши враз жалобу сірих днів...”, “Єдина в дні гіркої безнадії...” Жана Мореаса, “Осіньна пісня” французького поета, драматурга й есеїста, видатного релігійного письменника ХХ ст. Поля Клоделя, а також вірші: “П’яний корабель” Артюра Рембо, “Душа моя...”, “Мертве місто” французького поета-символіста останньої чверті ХІХ ст. Альбера Самена, “Петербург” Зінаїди Гіппіус – непересічної поетеси, прозаїка, літературного критика, дружини Д. С. Мережковського, однієї з чільних представників “срібної доби” російської культури й ідеолога російського символізму; вірш “Вітер” Еміля Верхарна, “Оду до західного вітру” Персі Біші Шеллі, – цей вірш був опублікований перекладачем під своїм справжнім ім’ям (Освальд Бургардт) у “Червоному шляху” в 1920-х рр., його також переклала Антоніна Струтинська для “Вістника”, – вірші “Привид” Стефана Малларме, “Гранати” та “Кроки” Поля Валері, фрагмент із епічної поеми “Едда” під заголовком “Виправа по молот”. Леонід Мосендз переклав вірші “Арктур восени”, “Лише це забудим...” американської поетеси Сари Тіздейл – лауреата Пулітцерівської премії (1918) за збірку віршів “Love songs”; вірші “Трійця”, “Листопадова ніч”, “Пересторога” американської поетеси кінця ХІХ – початку ХХ ст. Аделаїди Крепсі, яку вважають основоположницею нового жапру в американській поезії – жанру станси, чи п’ятирядкової строфи із закінченою думкою, що виникла під впливом японських хайку; славетний вірш “Карло ХІІ-й, король шведський, мчить по Україні” Райнера Марії Рільке, вірші “Цезарева смерть” та “Ельдорадо” Едгара По, вірш “Кактус” чеського поета Петра Безруча (справж. Володимир Вашек) – автора знаменитих “Сілезьких пісень” – збірки написаних дактилем вільних віршів епічного характеру, забарвлених сілезькою говіркою, в яких зображено підневільну працю робітників і селян малої батьківщини поета – чеської Сілезії.

У “Вістнику” також друкували переклади Юлії Ппрогової (переклала оповідання “Під охороною Аллаха” французького письменника-детективіста Жана Боммара, “Великі приклади” відомого французького історика, письменника, моряка і дослідника Жоржа Блона, кижки якого, сповнені цікавих фактів освоєння морських просторів, відкриття нових островів і континентів, стали своєрідною морською енциклопедією), Юрія Липи (переклав “Пісеньки Маніани, молоді малайської дівчини” Івана Голля), Богдана Кравцева (переклав вірш “Хлопець” Райнера Марії Рільке) та ін. Подекуди ім’я перекладача не зазначалось, як-от у нублікації за 1938 р. прозового твору малої форми “Поради для тих, що їдуть в Англію” видатного французького письменника перших двох третин ХХ ст., відомого своїми психологічними романами та романізованими біографіями, члена Французької академії з 1938 р. Андре Моруа (причому кілька психологічних етюдів та нарисів Моруа видавались і в інших львівських часописах, тоді як на Великій Україні творчість цього письменника обминули увагою).

У львівському двотижневнику “Назустріч”, який вважають енциклопедією культурно-мистецького життя Західної України 1930-х рр. (виходив у 1934–38 рр. із підзаголовком “Література, мистецтво, наука, громадське життя”, редактор – Святослав Гординський, видавець – Осип Боднарівич) протягом 1934–1938 рр. шліфували свою

перекладацьку майстерність Василь Софронів-Левицький (переклав “Мініатюри” Петера Альтенберга), Михайло Рудницький (переклав оповідання “Світло з протилежного дому” Луїджі Піранделло, “Овальний портрет” Едгара По, “Лекція співу” Кетрін Менсфілд, “Нормальна людина” Сомерсета Моема, “Вітер і дерева” Гілберта Кейта Честертона, уривок з оповідання “Голодний у Неаполі” Панаїта Істраті, вірші “Блиск і місяць”, “Ходи у парк” Стефана Ґеорґе, “Як можеш” Редьярда Кіплінґа³⁵, шість віршів Поля Верлена), Святослав Гординський (переклав нариси “Марієнбург” Ґеорґа Шварца і “Ватерлоо” Віктора Ґюґо, вірші “Емігрант із вулиці Ляндер” Ґійома Аполлінера, “Ідеал” Шарля Бодлера, “Марсіяс або Ласка”, “Твоя суконка” Франсуа Моріака, “Тіні”, “Час життя” французької поетеси першої третини ХХ ст., хазяйки літературного салону Анни де Ноай, “Сон кондора” Шарля Леконта де Ліля, “Мала нуца” Казимпри Іллаковичувни, “Піду” Віктора Ґюґо, “Діалог”, “Радість” Еміля Верхарна, оди та еподи Ґорачія, вірші “Покинем спадщину ми для потомків...” Янки Купали, “Ми в незнаній, тьмяній далі...” одного із творців першого в Білорусі літературного об’єднання “Маладняк” (1923), яке видавало невеличкі збірки молодих поетів, революційного білоруського поета Алєся Дудара, розстріляного напередні двадцятирічного ювілею Жовтневої революції, яку він оспівував усе своє поетичне життя; поетичні твори білоруських радянських письменників: вірш “Із сніговим вітром” Міхася Машари та фрагменти з поеми “Голоси міст” Максима Лужанина (справж. Олександр Амвросійович Каратай) – перекладача білоруською мовою творів Грибєєдова, Пушкіна, Ґоголя, Міцкевича та ін.; у співпраці з Мпрославою Гординською Святослав Гординський переклав поему “Прометей” Джорджа Ґордона Байрона), Осип Боднарівч (переклав оповідання “Олександр і Олександра” Кнута Ґамсуна, “Хвилина божевілья” відомої польської письменниці початку ХХ ст. Марії Домбровської, яка здобула кілька престижних нагород за свої психологічні твори, оповідання “Острів сподівань”, авторами якого є Карел і Йозеф Чапек, оповідання “Враза” Ґези Ґардоні, “Ананке” Стефана Жеромського), Петро Карманський (переклав вірш “Співи” бразильського письменника Нетто Коельйо), Іван Ставничий (переклав оповідання “Троянда” Ярослава Врхліцького), Василь Сімович (переклав фрагмент із трилогії “Орестея” Есхіла), Юрій Косач (переклав вірш “Осіньна пісня” Поля Клоделя, – переклад цього вірша, виконаний Юрієм Кленом, також опубліковано у “Вістнику”, – та оповідання “Хвилина лінивства” Поля Морана), Наталя Лівіцька-Холодна (переклала вірш “Нова зима” сучасної білоруської поетеси, перекладачки і драматурга Наталі Арсенєвої, яка померла у США 1997 р.), Остап Тарнавський (переклав вірш “Не схиляти голів” білоруського поета Міхася Васілька), Михайло Романишин (переклав фрагмент із поеми “Нарач” білоруського радянського поета, перекладача і громадського діяча Максима Танка (уроджений Євген Іванович Скурко)).

У львівському часописі “**Нова хата**” за 1937 р. знаходимо в перекладі М. Чапелькової повість “На перехресті вітрів” американської письменниці Перл Бак, роман якої “Земля” дещо раніше вийшов у Харкові окремим виданням.

На сторінках львівського двотижневика “**Жінка**” (орган центрального українського жіночого товариства “Союз українок”; виходив у 1935–39 рр., редактори – Олена

³⁵ Під таким заголовком Михайло Рудницький опублікував свій переклад знаменитого вірша Редьярда Кіплінґа “If”, – як посмертну згадку про його автора (Кіплінґ на той час щойно помер: 18 січня 1936 р.). Це був перший у довгому ряді українських перекладів цього найпопулярнішого анґломовного вірша, який згодом перекладали С. Караванський, Д. Паламарчук, Є. Сверстюк, В. Стус, М. Левіна, М. Стріха, Д. Павличко та ін. (Див.: Стріха М., Чала Ю., Шевченко О. Вступ до спеціальності: переклад / М. Стріха, Ю. Чала, О. Шевченко. – К.: Київський ун-т ім. Б. Грінченка, 2011. – 168 с.).

Федан-Шепарович, Мілена Рудницька) з 1936 по 1939 рр. публікувалася мала проза західноєвропейських письменників у перекладах Михайла Острроверхи (оповідання “Танечниця” італійської письменниці Грації Деледди, збірка оповідань якої вийшла окремим виданням у Львові в тому ж таки перекладі), Марії Роздольської (оповідання “Цвіт дивної орхідеї” Герберта Уелза (Уеллса) та “Закохання” англійського письменника першої третини ХХ ст., славнозвісного завдяки своїм психологічним романам, Девіда Герберта Лоуренса, який також писав оповідання, п’єси, вірші, есеї і дорожні нотатки), Ганни Чикаленко (оповідання “Руж” Олдоса Гакслі), Константи́ни Малицької (оповідання “Мишоловка” Сельми Лагерлеф, уривок із повісті якої також друкувався в часописі “Світ дитини”).

Львівський елітарний часопис, який протистояв мас-культурі, – ілюстрований літературно-мистецький і науковий двотижневик **“Напередодні”** (виходив у 1937–38 рр., редактор – Богдан Кравців) опублікував 1938 р. поему “Смерть Аги Ізмаїла Ченгіча” хорватської письменниці Іванки Мажуранич у перекладі Богдана Заклинського. А у львівському тижневику **“Літературно-науковий додаток “Нового часу”** (виходив у 1937–39 рр., видавець – Іван Тиктор, редактор – Лев Чубатий) 1939 р. в перекладі Михайла Острроверхи вийшов розділ з роману “Гог” Джованні Папіні під заголовком “Ідеї Бепруба” (інший уривок із цього роману відомого італійського письменника публікував часопис **“Діло”** в перекладі Михайла Рудницького, який також переклав оповідання-притчу Папіні, а Олесь Бабій – ще одне оповідання Папіні, оприлюднене у львівській щоденній газеті **“Українські Вісти”** (виходила в 1935–39 рр. у видавництві “Батьківщина”; редактори – Дмитро Паліїв, Іван Гладилевич, Степан Волинець), причому в радянській Україні міжвоєнного двадцятиліття твори Джованні Папіні не видавалися.

У газетній періодиці за 1930-ті рр. теж віднаходили місце для перекладної літератури. Так, львівська щоденна газета **“Українські Вісти”** у 1936–38 рр. опублікувала чимало перекладів Олесь Бабія (оповідання “Знак” французького поета Шарля Вільдрака – одного із засновників літературного товариства “Абатство”, разом з Рене Аркосом і Жоржем Дюамелем; “Давня історія”, “Блискавиця”, “Salta pro nobis” Джона Голсуорсі, “Марш відваги” Джованні Папіні, “Два прнятел”, “Діаманти”, “Пригоди Вальтера Шнафса” Гі де Мопассана, уривок із повісті “Життя Христа” Франсуа Моріака, фрагмент із “Касетки з перел” Анатолія Франса, оповідання “Перла з Толедо” та “Привид Карла XI” Проспера Меріме), окрім того – переклади Івана Дубицького (оповідання “Гарячий вересень” видатного американського романіста і новеліста перших двох третин ХХ ст. Вільяма Фолкнера), Юрія Мушак (Езопові байки).

Варшавський літературний неперіодичний журнал **“Мн”** (виходив у 1933–39 рр., редактори – І. Дубицький, Модест Куницький; 1938 р. випусків не було; 1939 р. виходив як літературно-науковий двомісячник) за період свого існування познайомив читачів із напрацюваннями таких перекладачів, як Іван Дубицький (оповідання “Громадянська війна” Лаема О’Флаерті, есеї “В обороні антипатії” Міреля де Унамуно, повість “Упадок дому Лімонів” іспанського письменника і журналіста Рамона Переса де Айяли, есеї “Смерть і воскресіння” Хосе Ортега-і-Гассета, оповідання “Години чування” Марселя Арлана), Наталя Ливицька-Холодна (вірші “Біла троянда”, “Червона троянда”, “Верес” польської письменниці Казимири Іллаковичувни, “Сплін”, “Коти” Шарля Бодлера, “Цезар” Поля Валері, “Розлука” найбільшої поетеси французького романтизму, авторки кількох романів, а також повістей і казок для дітей Марселіни Деборд-Вальмор, “Сонет” французької поетеси середини ХVІ ст. Луїзи Лабе, чий сонети були одними з перших франкомовних сонетів, вірш “Джоконда” французького

поета останньої третини ХІХ – початку ХХ ст. Моріса Ролліна, оповідання “Перша ніч” Луїджі Піранделло і “Майже кохання” італійського письменника перших двох третин ХХ ст. Массімо Бонтемпеллі – засновника й теоретика “новечентизму” (напряму, що сприяв оновленню італійської літератури), який втілював у своїх оповіданнях, романах і п’єсах теорію “магічного реалізму”, відкриваючи за допомогою іронії та інтелектуальної гри ірреальні можливості повсякденних явищ), Євген Маланюк (поема “Голгота” Йозефа Сватоплука Махара), Степан Левинський (поема “Годжокі (Хатина буддійського самітника)”, автором якої є Комо-Но-Чомей), Святослав Гординський (вірші “Дерево”, “Чин”, “Вперед”, “Життя” Еміля Верхарна, “Сонет до волі” Оскара Уайльда, китайська воєнна лірика “На кордоні” та “Війна взимі” Лі Тай-по³⁶), Освальд Бургардт (оповідання “Смерть Ахіллеса” німецького письменника Віллі Зайделя).

На сторінках науково-літературного місячника “Наша культура” (виходив у Варшаві в 1935–37 рр., головний редактор і видавець – Іван Огієнко) 1935 р. знаходимо переклад оповідання “В часі бурі” Теофіля Готье, виконаний Б. Лисянським.

Загалом наприкінці 1930-х рр. західноукраїнські періодичні видання надають перевагу тогочасним західним авторам і, на відміну від східноукраїнської періодики, не виявляють цікавості до пролетарсько-агітаційної літератури мовами народів СРСР та національних меншин в Українській РСР, яка буквально заповонила підрадянські масмедійні видання у другій половині 1930-х рр.

³⁶ Лі Тай-по (Лі Тай-бо) – друге ім’я китайського поета Лі Бо.

РОЗДІЛ II

ІСТОРИЯ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ
ДОБИ НАЦІОНАЛЬНОГО РЕНЕСАНСУ
(1920-ті РОКИ) ТА “ВЕЛИКОГО ТЕРОРУ”
(1930-ті РОКИ) У ЗАЛОМЛЕННІ ЛЮДСЬКИХ ДОЛЬ

Період 1920–30-х років відзначався бурхливою перекладацькою діяльністю українських літераторів, чимало з яких були добре знані сучасникам. Більшість із тих, чий імена радянська влада згодом викреслить із книги народної пам'яті, стали прямими жертвами сталінських репресій. З-поміж багатьох і багатьох імен, які слід повернути із забуття, у цьому розділі ми згадаємо передусім найпродуктивніших творців перекладацького процесу 1920–30-х років, не омипувши увагою і тих, чия перекладацька спадщина була в чомусь скромнішою, проте не менш вартою належного пошанування.

Нижче подаємо низку біографічних есе про українських літераторів, які відзначились у 1920–30-ті роки в царині художнього перекладу. Кожен підрозділ у цьому розділі є доволі умовним об'єднанням перекладацьких персоналій у певні групи, проте від самого початку важливо зацентувати на тому, що коло перекладачів 1920–30-х років, безумовно, не вичернується висвітленими тут персоналіями. Десятки згаданих нами у першому розділі імен залишилися поза увагою в цьому розділі, передусім, через обмеженість формату посібника, тож справу біобібліографічного дослідження на ділянці художнього перекладу 1920–30-х років науковцям ще належить провадити далі. Ми ж лише започатковуємо масштабне дослідження художнього перекладу міжвоєнного двадцятиліття. У перспективі – видання енциклопедичного довідника “Українські перекладачі 1920–30-х років”, який би повніше охопив перекладацький процес періоду національного ренесансу та “великого терору” в Україні.

Усі перекладачі, життя і творчості яких ми торкнулись у цьому розділі, це – потужна літературна сила, хоча, по суті, це лише жменька імен із десятків і десятків насильницьки вилучених з літератури і прпречених на забуття діячів національного відродження, які особисто долучилися до перекладацької справи, створивши всі разом різноманітну, багатогранну, актуальну перекладну літературу, без якої був би немислимий гармонійний розвиток будь-якої сучасної національної літератури.

Структуру розділу зорганізовано таким чином, щоб різнобічно окреслити причетність до перекладацької справи і відомих письменників, і академічних учених, і цілих славетних літературних родин, і видатних діячок жіночого та правозахисного руху, і борців за незалежну Україну, зокрема, колишніх урядовців Української Народної Республіки, і представників більшовицького уряду УСРР.

До розділу включаємо стислі біографічні довідки про українських перекладачів, які в добу національного ренесансу зробили вагомий внесок у мовознавчо-словникарську галузь. На сьогодні широкому загалу відомі лише окремі з цих академічних постатей, інші – менш відомі як словникарі, маловідомі чи й взагалі забуті як перекладачі. Структуру розділу зорганізовано таким чином, щоб різнобічно окреслити причетність до перекладацької справи і вчених-словникарів, і митців, і педагогів, і громадських діячів, з яких не один мав славетне минуле як борець за незалежну Україну та високопосадовець в уряді Української Народної Республіки.

У підрозділі “Забуті та малознані перекладачі 1920–30-х років” послідовність розташування біографічних есе визначається хронологічним принципом (за роком народження автора, якому присвячено підрозділ), у підрозділі “Перекладацькі родини” хронологічний принцип прив'язується до першого імені у назві відповідного параграфу-есе.

1. Чільні перекладачі міжвоєнного двадцятиліття

1.1. Київські неокласики

Творчість київських поетів-неокласиків – Миколи Зерова, Максима Рильського, Освальда Бургардта, Павла Филиповича та Михайла Драй-Хмари – стала однією з найяскравіших сторінок в історії українського модерного письменства та цінним внеском у скарбницю поетичного перекладу. П'ятірне гроно поетів-неокласиків, чиїми зусиллями формувалася українська перекладацька школа ХХ ст., невідільне від наших уявлень про мистецький ренесанс 1920-х років, про літературний Київ перших десятиліть минулого століття. Порипути в літературно-академічну атмосферу, в якій жили і працювали неокласики, допоможе видання під назвою “Київські неокласики” в упорядкуванні Віри Агеєвої (Київ: “Факт”, 2003. – 352 с. – Серія “Українські мемуари”) – книжка спогадів, статей сучасників-літераторів, студентів та викладачів Київського університету.

Нижче подаємо біографічні есе про трьох представників неформального угруповання неокласиків: його неформального лідера Миколу Зерова, *Poeta Maximus* Максима Рильського та українізованого німця Освальда Бургардта.

І Павло Филипович, і Михайло Драй-Хмара (єдиний серед неокласиків фаховий зарубіжний славіст) так само варті яконайпильнішої уваги з боку істориків українського художнього перекладу. Їхню перекладацьку діяльність висвітлив у своїй монографії М. В. Стріха [120].

Микола Зеров

Микола Зеров

Микола Костянтинович (Костьович) Зеров (1890, містечко Зіньків Полтавської губернії – 1937, Сандармох, Республіка Карелія) – поет, літературознавець, перекладач, поет-міст, лідер “неокласиків”. Найбільш відомий як майстер сонетної форми й перекладач античної поезії. Народився в повітовому містечку (нині адміністративний центр Зіньківського району Полтавської області) в багатодітній сім’ї вчителя місцевої двокласної школи. Батько Костянтин Іраклійович Зеров походив із селян Чернігівської губернії. Закінчив учительський інститут у Глухові. Учителював у Кролевіці, Переяславі та Зінькові, звідки родом його дружина, Марія Ярьсько. Мати поета, Марія Яківна, походила з козацького

роду Ярьськів з-під славнозвісної завдяки Гоголівській музі Диканьки. В автобіографії Микола Зеров напише: “Батько вчитель, потім – завідуючий городською школою, нарешті – 1905 року – інспектор народних шкіл, мати – з дрібного землевласницького роду Ярьськів – з-під Диканьки, роду козацького, але доказуючого дворянство” [22]. У подружжя народилося 11 дітей. Із них досягли дорослого віку семеро. Микола був старшим.

Дмитро Зеров (1895–1971) став ботаніком, академіком АН УРСР (1948). Костянтин (Кость) Зеров (1899–1979) став професором-гідробіологом, також займався геоботанікою. Михайло Зеров (1901–1963) став поетом і перекладачем. Був двічі арештований більшовиками. Від нього вимагали, але не добилися, свідчень проти брата Миколи. Відсидів кілька років у тюрмі, під час війни емігрував на Захід. Відомий під літературним псевдонімом Михайло Орест. Олена Зерова (1903–1939) свого часу була відомою дантисткою в Одесі. Рано померла від сухот. Валерія Зерова (1912–1982) – лікар. Її чоловіка розстріляли 1937 року. Під час війни пішла добровольцем на фронт, узявши з собою малу доньку, бо не було на кого лишити. До пенсії працювала в аптеці в містечку Дашів на Поділлі. Могла цитувати улюблених письменників цілими сторінками [див.: 17]. Детальніше про долі членів славної родини Зерових та їхніх нащадків розповідь унікальна кийжка пам’яті “Родинне вогнище Зерових” (редакційна рада: Валерій Шевчук та ін.; вступна стаття Євгена Сверстюка; упорядкування: Марини Зерової, Романа Корогодського, Світлани Попель).³⁷ Добрим нутівником долями української творчої інтелігенції в умовах радянської тоталітарної дійсності стане і книжка “Наш сучасник Микола Зеров” за редакцією Михайлини Коцюбинської, яку задумано як органічне продовження збірки “Родинне вогнище Зерових” і в якій об’єднано різноманітні матеріали про життя й творчість Миколи Зерова (упорядники: Марина Зерова, Роман Корогодський, Михайлина Коцюбинська, вступна стаття Михайлини Коцюбинської).³⁸

Микола Зеров закінчив Зіньківську школу, де вчився в одному класі з Павлом Губенком – майбутнім гумористом Остапом Вишнею. Потім навчався в Охтирській та Першій Київській гімназіях (1903–08). Винускник історико-філологічного факультету Київського університету Святого Володимира (1909–14).

Перші статті та рецензії Зерова з’явилися друком 1912 року (в журналі “Світло”, газеті “Рада”). З 1914 року викладав історію у Златопільській чоловічій гімназії, а з жовтня 1916 року – ще й у жіночій гімназії. З 1917 року вчителював, зокрема викладав латину, в Другій Київській гімназії імені Кирило-Мефодіївського братства. В роки національно-визвольних змагань та громадянської війни через поганий зір уникнув участі в збройних протистояннях, тож протягом 1918–20 років спокійно викладав українознавство в Архітектурному інституті, до початку 1920 року працював редактором високофахового бібліографічного журналу “Книгарь”.

13 лютого 1920 року обвінчався з Софією Лободою – однією з трьох доньок професора Федора Лободи, з якою познайомився ще студентом. Вічання відбулося в Борисоглібській церкві, що на бульварі Шевченка в Києві (бо звідти їм обом було ближче на роботу). Хоч число 13 і вважається нещасливим, але відкладати вічання не хотіли, бо далі Масниця й сім тижнів посту, під час якого вінчатися не дозволено [за публікацією: 17].

В цей час підготував до видання дві солідні антології, що побачили світ у Києві того-таки року і стали помітним явищем у новітній українській літературі: “Антологію

³⁷ Родинне вогнище Зерових. – Київ : Гелікон, 2004. – 432 с. – (Серія “Українська модерна література”).

³⁸ Наш сучасник Микола Зеров. – Луцьк : ВМА “Терен”, 2006. – 368 с.

римської поезії” (видавництво “Друкар”, 63 стор.), куди увійшли його власні 22 переклади з шістьох авторів (Катулла, Вергілія, Горация, Проперція, Овідія, Марціала) і антологію “Нова українська поезія” (Державне видавництво України). “Антологія римської поезії” вийшла з обкладинкою роботи Георгія (Юрія) Івановича Нарбути (1886 – 1920) – видатного художника-графіка, автора перших українських банкнот і поштових марок, проектів Державного Герба і Печатки Української держави, а також одного із засновників у вересні 1917 року і ректора Української Академії Мистецтв. Участь Георгія Нарбути у зеровській антології перекладів цілком закономірна: на той час довкола Нарбути сформувався елітарний гурток діячів української культури, до якого увійшов і Микола Зеров (на своїх зібраних нарбутівці обговорювали проблеми розвитку української літератури, малярства, графіки).

1920 року в київському “ДВУ” також вийшла збірка класика єврейської літератури Іцхока Лейбуша Переца під назвою “Народні оповідання” в перекладі з їдиш Миколи Зерова та Олександра Гера.

1920–23 роки були голодними роками і для селян, і для містян. Ще 1920 року з голодного Києва Зеров запрошують переїхати на викладацьку роботу в соціально-економічній школі в Баришівку (за рекомендацією поета Освальда Бургардта), де за лекції платили “продуктовою натурою”. В Баришівці він пропрацював близько трьох років. Там написав усі вірші, що увійшли до його першої поетичної збірки “Камена” (Київ: “Слово”, 1924. – 80 стор.), до якої було включено й перекладний розділ, що містив твори Ередія, Буніна й античних майстрів вірша – Горация, Овідія, Тібуллу, Марціала. Олександр Білецький так писав про цю збірку: “Ціла “Камена” М. Зерова – прекрасний зразок того, якої майстерної мови можна досягти, перейшовши школу античних майстрів слова. З технічного боку “Камена” містить в собі найкращі українські вірші, які нам доводилося читати останніми часами. <...> М. Зеров переклав лише чотири сонети з книги “Трофеї” (Ередія <...>), але ж ці чотири речі сміливо можна визнати за шедеври” (“Червоний шлях”, 1924. – № 6. – С. 272) [цит. за публікацією: 4].

Крім перекладів, у Баришівці Зеров написав низку сонетів, сатпр-пародій та кілька невеликих оповідань. Не дивно, що баришівський період виявився напрочуд натхненним для Зерова, адже тоді він тісно заприятелював з Освальдом Бургардтом і саме там почав формуватися гурток “неокласиків”. Наїздив у Баришівку і Павло Филипович. У Києві до них долучилися Максим Рильський і Михайло Драй-Хмара.

1 жовтня 1923 року Миколу Зерова зараховано на посаду професора української літератури Київського інституту народної освіти (нині – Київський національний університет імені Тараса Шевченка).³⁹ Одночасно він викладав українську літературу в кооперативному технікумі та торгово-промисловій школі. А з жовтня 1930 року Микола Зеров очолював у Київському інституті професійної освіти (КІПО), – так від 1930 р. став називатися колишній Київський інститут народної освіти, – кафедру української літератури. Ораторська майстерність, наукова ерудиція й феноменальна пам’ять Зерова-лектора сприяли його величезній популярності у студентів і всіх зацікавлених літературними темами киян. Його аудиторії завжди були переповнені, а лекції переписувались і переповідались.

1923 року поети баришівського кола заявили про себе як про літературну групу, що її стали називати “неокласики” за те, що вони орієнтувались на класичну літературу.

³⁹ Створений на основі колишнього Університету Святого Володимира, Київський інститут народної освіти (КІНО) 1930 року було перейменовано на Київський інститут професійної освіти (КІПО).

Лідером “неокласиків” вважали Миколу Зерова, бо він сам писав сонети за строгим класичним взірцем, перекладав давньоримських поетів, доносячи до тогочасного читача їх “ковані мідні строфи” замість гучнославити безкультур’я в подобі “пролетарської культури”, до чого їх наполегливо закликали не вельми освічені пролеткультівці. В контексті дискусії про те, чи було слово “неокласики” самоназвою, доречно навести тези авторитетного історика Сергія Білоконя: “Самі неокласики свідчили, що організації не засновували, але раз так вважали, – не перечили. <...> Можливо, лапки до назви угруповання й передбачалися, тільки лишається фактом, що словечком тим вони не бентежилися, і воно залюбки фігурувало в їхньому внутрішньому вжитку. <...> У культурних формах неокласицизм був антитезою хаосу, що опановував тоді світом” [4].

Саме тоді “неокласики” з’їхалися до Києва. У грудні 1923 року відбулася перша зустріч Миколи Зерова з письменником-полемістом Миколою Хвильовим, який на той час приїхав до Києва у складі харківської делегації літоб’єднання під назвою “Гарт”. Неокласики на чолі з Зеровим прагнуть розробити спільну мистецьку платформу для консолідації літературного процесу. Задля згуртування мистецьких сил та спрямування письменницької праці в конструктивне річище воїни влаштовують літературні вечори, на яких обговорюються питання професійної майстерності, стап та перспективи розвитку українського письменства. 3 січня 1924 року на культкомісії Всеукраїнської академії наук Микола Зеров виголосив доповідь “Українська література в 1923 році”, а 20 січня того-таки року відбувся диспут, на якому опонентами доповіді Дмитра Загула “Криза сучасної української лірики” виступили Юрій Меженко, Григорій Косинка, Михайло Івченко та Микола Зеров, який оцінював 1923-й як “рік літературного оживлення” [цит. за публікацією: 37].

1924 року, крім уже згаданої збірки “Камена”, в Києві також були видані наукові праці Миколи Зерова: перший випуск історико-літературного нариса “Нове українське письменство” (видавництво “Слово”, головою правління якого був автор правописного словника Григорій Голоскевич) та монографія “Леся Українка” (видавництво “Книгоспілка”), а також літературна хрестоматія “Сяйво” в його упорядкуванні, у третьому номері журналу “Червоний шлях” опублікували в його перекладі добірку латиномовних віршів Григорія Сковороди.

1925-й рік дослідники вважають вершиною літературно-критичної діяльності М. Зерова. Адже цього року тільки в часописі “Життя й революція” містилося 17 його матеріалів, а ще були публікації в іншій періодиці, лекції та публічні виступи [див.: 37]. Серед опублікованих 1925 року перекладів Зерова, зокрема, 14 перекладів у збірці “Валерій Брюсов, 1873–1924” (Київ: “ДВУ”). Цього року розпочалася відомо-літературна дискусія, що тривала до 1928 р. Початком дискусії вважається стаття Г. Яковенка “Про критиків і критику в літературі”, опублікована в газеті “Культура і побут” за 20 квітня 1925 р., та відповідь на неї М. Хвильового. Микола Зеров у цій дискусії стає на бік Хвильового. “Ми хочемо, – наголошував М. Зеров, – такої літературної обстановки, в якій будуть цінитися не маніфест, а робота письменника; і не убога суперечка на теоретичні теми – повторення все тої ж пластинки з кричущого грамофону, – а жива й серйозна студія літературна; не письменницький кар’єризм “человека из организации”, а художня вибагливість автора перш за все до самого себе” [цит. за публікацією: 37]. На жаль, політично заангажованих опонентів Зерова-критика тоді вельми роздратувала його вимога запровадити здорову літературну конкуренцію замість гурткового протекціонізму. Багатьом не сподобалась його настанова молодим українським письменникам на засвоєння багатой національної традиції, на необхідність високо тримати “планку художності”, на потребу в засвоєнні кращих творів європейської класичної та сучасної літератури, на важливість тверезої самооцінки й реальної

оцінки роздутих літературних авторитетів, зрештою, на подолання кон'юнктурних тенденцій і встановлення спрнятливої атмосфери для творчої конкуренції в літературі.

Невдоволення офіційної влади, яка звипуватила “неокласиків” в антипролетарських настроях, програмними виступами Зерова вилилося в обмеження його професійної діяльності. Так, від 1926 року він вимушений зосередити основні зусилля на перекладах та історико-літературних дослідженнях. Тоді в київському видавництві “Слово” виходять такі праці Зерова: переклад і вступна стаття до трагедії на п'ять актів “Мазепа” Ю. Словацького та збірник статей “До джерел” (2-ге вид. 1943), у 4-му номері часопису “Червоний шлях” нублікують розлогу розвідку Зерова під назвою “Наші літературознавці і полемісти”, в якій автор підкреслює, що перші твори київських неокласиків з'явилися ще 1918 року, коли в перекладі Миколи Зерова було надруковано першу еклогу Вергілія в “Літературно-Науковому Вістнику” і вийшла поетична збірка Максима Рильського “Під осінніми зорями”.

А 1927 року червневий пленум ЦК КП(б)У взагалі дав пряму негативну політичну оцінку “неокласиків”, фактично заборонивши літературну творчість Миколи Зерова й залишивши йому (як потім виявилось, й це ненадовго) лише вузьку ділянку історико-літературних студій, на яких Зеров і зосередився наприкінці 1920-х років. Літературно-критичні статті Миколи Зерова нублікувались у найавторитетніших тогочасних літературних журналах: київських “Глобусі” та “Житті й революції”, харківському “Червоному шляху” та ін. З його передмов, написаних до творів українських класиків, що з'являлись у видавництвах “Книгоспілка” та “Сяйво”, складалася книжка статей “Від Куліша до Винниченка” (Київ: “Культура”, 1929). А в журналі “Життя й революція” опубліковано такі важливі статті Зерова, як “У справі віршованого перекладу” (1928, Ч. IX), “Квітка й українська проза” (1928, Ч. XII), “Літературна позиція Старицького” (1929, Ч. VI).

Як відомо, переломним у досі ще більш-менш лояльній щодо української інтелігенції політиці влади став 1930 рік, а точніше, т.зв. процес Спілки Визволення України (СВУ), зорганізований енкаведистами на початку 1930 року й націлений на ліквідацію видатних діячів української науки і культури: Сергія Єфремова, Андрія Ніковського, Григорія Голоскевича (який 1935 року застрелився в Тобольську) та багатьох інших. За звипуваченням у зв'язках з Андрієм Ніковським й іншими нібито керівниками цієї міфічної організації був заарештований і Максим Рильський. Цей арешт став попередженням для всіх неокласиків. Близький друг Миколи Зерова, Освальд Бургардт, встиг виїхати до Німеччини, а сам Зеров такої змоги, звісно, не мав, тож у лютому-березні 1930 року він був змушений виступати “свідком” на сфабрикованому владою процесі СВУ. Життєвий і професійний простір катастрофічно звужувався: погрози, цькування і постійна загроза арешту стали звичною атмосферою, видавництво “Сяйво” було закрито, “Книгоспілку” реорганізовано й об'єднано з “ДВУ” (завідувача видавничим відділом “Книгоспілки” Сергія Титаренка (Паляничку) було заслано до Воронежа) [див.: 4], знакових українських літераторів, про яких писав Зеров, проголосили абож “буржуазними націоналістами” (зосібна, Пантелеймона Куліша), абож “фашистськими” письменниками (як-от Володимпра Винниченка). У травні 1933 року вчинив самогубство Микола Хвильовий, якого Зеров підтримав у літературній дискусії 1925–28 років.

З 1933 року від неокласиків Миколи Зерова, Максима Рильського, Павла Филиповича вимагають самообмов і політичних декларацій. Ставати “ідейним” автором, примітивувати літературну творчість до рівня оспівування партії Леніна-Сталіна Микола Зеров не бажав, – нехай і ціною власної свободи чи навіть життя. Він-бо вродився справжнім лицарем культури, чого йому і не пробачила “пролетарська” влада.

Журналіст Віктор Гриневич наводить такий трагікомічний факт: “Якось на загальних зборах в університеті Зерова змусили нублічно каятися в націоналістичних гріхах. За звичкою, він “кався” з таким інтелектуальним блиском, що весь зал почав аплодувати. Він спохватився і спробував прикинутися не дуже розумним. Вдалося погано” [17]. Після вбивства 1 грудня 1934 року в Смольному, де розташовувалися Ленінградський міськом та обком ВКП(б), більшовицького вождя Сергія Кірова – Першого секретаря Ленінградського міського комітету ВКП(б) і член Політбюро ЦК ВКП(б), почалася нова хвиля репресій проти української інтелігенції. У справі вбивства Кірова (яке стало результатом інтриг Сталіна) було засуджено до розстрілу 28 українських письменників, звинувачених нібито у підготовці цього вбивства, серед них Григорій Косинка, Дмитро Фальківський, Кость Буревій, Олекса Влизько, Іван і Тарас Крушельницькі.

Звипувачений у “відриві від життя”, 1 вересня 1934 року Зеров позбавляється викладацької праці, а 1 листопада – і наукової: його остаточно звільняють з університету. Того ж таки лиховісного дня помер від тяжкої скарлатини його єдиний, обоюнований ним 10-річний син Костя, якого він піжио називав Котиком. Дружина Софія лежала в лікарні теж у тяжкому стані (тоді впрувала епідемія скарлатини), тож Зеров ховав сина сам. На цвинтарі з ним були лише двоє колег і двоє студентів. За спогадами одного з них, Абрама Гозеннуда, над свіжою могилою сина Микола Костьович читав давньоримські вірші. Додому вони поверталися мовчки. Зі статті Віктора Гриневича дізнаємося гіркоїтио-пропрочі слова Майстра: “Вам здався недоречним мій виступ? – мовив потім. – А хіба важко зрозуміти, що я ховаю не лише Котика, а й самого себе? Що я звертаюся до мертвого сина, бо перед живими мені вже виступати не доведеться. А що я цитував латинських класиків, то що ж, латинська мова теж належить до числа мертвих” [цит. за нублікацією: 17].

У січні 1935 року Микола Зеров виїхав до Москви, а в ніч із 27 на 28 квітня 1935 року його було заарештовано під Москвою на станції Пушкіне. 20 травня Зерова доправили до Києва для слідства, звинувативши в керівництві контрреволюційною терористичною націоналістичною організацією, доказами існування якої стапуть вилучені в нього під час обшуку дві книжки: “Політика” з дарчим написом розстріляного вже “терориста” Григорія Косинки та роман Пантелеймона Куліша “Чорна Рада”. Хоч на першому допиті Микола Зеров однозначно заявив, що до ніякої контрреволюційної діяльності він не причетний, а отже, співучасників назвати не може, пізніше тривалі й виснажливі допити слідчого Літмана змусили його до самообмови: визнання себе винним у приналежності до цієї міфічної контрреволюційної націоналістичної організації, куди, крім Зерова, енкаведисти “записали” ще Максима Рильського й Ананія Лебеда. Проте Рильському вдалося “відмолити” свої “гріхи” нублічним прославленням партії Леніна-Сталіна. Тож після певних “тасувань” т.зв. “груну Зерова” було остаточно визначено у складі шести осіб: Микола Зеров, Ананій Лебідь, Павло Филипович, Марко Вороний, Леонід Митькевич, Борис Пилипенко [за матеріалами нублікації: 37].

М. Зеров, А. Лебідь, П. Филипович отримали впрок – 10-річне ув’язнення. Поет Марко Вороний, син Миколи Вороного – 8 років, працівник українського історичного музею Б. Пилипенко та педагог із Чернігова Л. Митькевич – по сім років. Вижити вдалося лише Митькевичу, який пізніше розповів про тортури слідчого Літмана [за матеріалами нублікації: 37].

Микола Зеров розумів, що треба хоч що-небудь наговорити на себе, інакше розстріляють. Присилуваний до “зізнання”, він на суді заявив таке: “С моей стороны был только один раз сделан призыв к террору – в форме прочтения стихотворения Кулиша на собрании у Рильского” [цит. за нублікаціями: 37; 22]. Тільки божевільний сприйняв би ці слова поета за чисту монету, не вчувши в них ідкогу глуму Зерова зі своїх катів. А йшлося про

читання Зеровим вірша П. Куліша “До кобзи” на квартпрі Максима Рильського 26 грудня 1934 року, де два “неокласики” і молодий письменник Сергій Жигалко пом’янули Олексу Влизька, Костя Буревія, Дмитра Фальківського, Григорія Косинку та інших розстріляних за сфабрикованим звинуваченням у приналежності до “об’єднання українських націоналістів” (до Рильського нібито випадково зайшов саме в цей час якийсь представник газети “Пролетарська правда”, присутність якого згадувалася під час судового розгляду, але прізвища не називалось) [за матеріалами публікації: 37].

Наприкінці зими “груну Зерова” відправлено до Карелії за маршрутом: “Ведмежа Гора – Кем – Соловки”. До Соловків вони прибули аж у червні 1936 року. Спершу в ув’язненні М. Зеров прибрав кімнати господарської служби, – за станом здоров’я він не міг працювати лісорубом. А після закінчення роботи, у комірчині сторожа навіть займався перекладами та історико-літературними дослідженнями. Іспують свідчення, що він устиг завершити багаторічну роботу над українським перекладом “Енеїди” Вергілія (про це пише в листах до дружини, останній з яких датований 19 вересня 1937 року), однак рукопис цього перекладу не зберігся чи був свідомо знищений. Коли від нього перестали приходити листи, батько Зерова Костянтин Іраклійович щотижня писав Сталіну: “Де мій син Микола?”. Нарешті йому відповіли, що син помер від запалення легенів 1937 року, а дружині відповіли вже після війни, що він помер 1942 року [за матеріалами публікації: 17].

Втрата Зеровського перекладу Вергілієвої “Енеїди” є дуже болісною для української культури. Сам Зеров з особливою відповідальністю ставився до цього перекладу, намагаючись будь-що закінчити його навіть у відчайдушно нестерпних умовах Соловецької каторги, вважаючи, що коли його і пам’ятатимуть нащадки, то саме за перший повноцінний український переклад “Енеїди”. Адже такий переклад необхідний українській літературі для рівноправного розвитку в колі європейських літератур. Зеров навіть жартував, що з цим перекладом його ім’я навіки увійде в історію, принаймні як дрібний коментар у супровідних нотатках чи виносках у будь-якій з майбутніх книжок про безсмертного Івана Котляревського – автора славнозвісного переспіву “Енеїди”, – що перший український нетравестійний переклад “Енеїди” Вергілія належить Зерову.

Нині боляче усвідомлювати, що до цього духовного подвигу Миколи Зерова ні тюремному начальству на Соловках, ні тим більше тюремникам цілої країни не було жоднісного діла.

Справжня дата смерті Миколи Костьовича Зерова сьогодні вже відома з документів. 9 жовтня 1937 року “справа Зерова” була переглянута особливою трійкою УНКВС по Ленінградській області. Зерова разом з багатьма іншими видатними представниками української культури засуджено до розстрілу. Був розстріляний 3 листопада 1937 року в урочищі Сандармох (Карелія) – вирок виконав капітан НКВС Міхаїл Матвеев. Відсканований текст “Предписания” вказаній особі про розстріл 1116 засуджених, які утримувались у Соловецькій тюрмі (серед них і Микола Зеров) наводить у своїй інтернет-публікації харківський історик і журналіст Вадим Джувага, опук репресованого 1932 року повстанського ватажка Данила Джуваги, який вчився в одній групі у Зіньківській початковій школі з Миколою Зеровим та Павлом Губенком [22].

Відтак із п’яти “неокласиків” померли своєю смертю лише Максим Рильський (бо вчасно “оспівав” Сталіна) та Освальд Бургардт (бо вчасно емігрував).

Ухвалою Військової Колегії Верховного Суду СРСР від 31 березня 1958 року вирок Військового трибуналу Київського Військового Округу від 1–4 лютого 1936 р. (який визначив М. Зерову міру покарання: десять років позбавлення волі у виправно-трудових таборах з конфіскацією приналежного йому майна) і постанова особливої трій-

ки УНКВС по Ленінградській області від 9 жовтня 1937 року (про розстріл М. Зерова та ін.) скасовані, справу припинено “за відсутністю складу злочину”.

1988 року пригорщу землі з місця розстрілу Миколи Костьовича перепоховали біля могили його сина Костика на Лук'янівському цвинтарі (ділянка № 12): так з'явилася символічна могила Миколи Зерова. Його дружина Софія Зерова (1890–1985) похована поряд зі своїм другим чоловіком Віктором Петровим (Домонтовичем), прнятелем Миколи Зерова. Величезна заслуга в увічненні пам'яті про Миколу Костьовича Зерова належить його молодшому братові Михайлу Зерову (Оресту), якому вдалося виїхати під час Другої світової війни в еміграцію. Михайло Орест став укладачем і редактором усіх збірок брата, виданих закордоном: “Sonnetarium” (1948), “Catalepton” (1952), “Corollarium” (1958).

У часи Хрущовської відлиги вийшов том “Вибраного” Миколи Зерова з передмовою Максима Рильського (Київ: “Дніпро”, 1966). Двотомник “Творів” Миколи Зерова з'явився в тому ж видавництві 1990 року. Того-таки року в київському видавництві “Час” вийшло репринтне видання під назвою “Антологія римської поезії. Камена. Сонети і елегії”. Фактичним “мотором” видань Зерова 1966 р. (однотомника) і 1990 р. (двотомника) був Григорій Порфірович Кочур (у другому випадку – разом з Михайлом Никоновичем Москаленком).

Літературознавчі праці Миколи Зерова під назвою “Українське письменство” були опубліковані окремим виданням в упорядкуванні Миколи Сулими 2003 року в київському видавництві “Основи” обсягом 1301 сторінок (“мотором” цього капітального видання і автором фундаментальної статті в ньому був Михайло Никонович Москаленко).

А 2007 року видавнича фірма “Відродження” у Дрогобичі оприлюднила ще одне перевидання літературознавчих праць Миколи Зерова під назвою “Українське письменство ХІХ століття. Від Куліша до Винниченка: Лекції, нариси, статті” обсягом 568 сторінок.

Восени 2007 року на родинній хатині Зерових у містечку Зіньків було відкрито меморіальну дошку, на якій лише два імені: Миколи і Дмитра Зерових.

Звернімося до думки авторитетного поета-перекладача Святослава Гординського стосовно перекладацької практики неокласиків: “Одним із законів неокласичної школи є дотримання якоїнайбільшої ясності вислову. Тут їх практику можна б порівняти з дистиляцією коштовного напою: вони свій напій перенускають по кілька разів через фільтри добірного словника, правильної граматичної складності, логіки словесної конструкції, милозвучності тощо, аж той напій закінчить свій процес мусування і стане чистий і прозорий” [16]. Святослав Гординський слушно наголошував на тому, що Микола Зеров і його послідовники “не донускали гвалтування законів української мови і її граматичних правил та вимагали абсолютної ясності стилю” [16, с. 18]. Міродатність постаті М. К. Зерова “була і лишиться в нашій літературі епохальною” (Михайло Орест) [80, с. 66]. Мовна педантичність Зерова-перекладача поєднувалася з мовним “вільнодумством” і навіть із захопленням перекладачів до “калькування” чужомовних форм, що пояснювалося його вірою в потенційні можливості, які таїть у собі нерозвинена ще сповна українська літературна мова. Ці можливості він вважав найдорожчим скарбом для українських письменників та перекладачів, “пильних у студіюванні їх і обдарованих т.зв. чуттям мови та комбінаторним умінням” [80, с. 61]. Так, за переказом М. Ореста, “однією з підставових думок Миколи Зерова, як письменника і перекладача, була та, що українська літературна мова, не будучи ще до кінця впроблена, в цьому мінусі посідає одночасно велику перевагу мистецько-естетичної прпродн. У впроблених літературних мовах давніше створені словосполуки і формули через довше вживання набрали характеру заученості, іноді утертості,

в багатьох випадках утратили чи втрачають силу емоційно та естетично заражати читача – і перед новітніми провідними письменниками таких літератур постає нелегка проблема мистецького закривізування та оновлення вислову. *В той же час переклад (калькування) цих шаблонів мовою, що недавно почала культивування своїх виразових засобів, звучить тут ефектно, естетично свіжо і повно* (курсив наш. – Л. К.)” [80, с. 61]. Передусім же він висував вимогу досконалого володіння рідною мовою, в зв’язку з чим йому приписують афоризм: “Перекладач повинен знати свою мову краще, ніж чужу, з якої він перекладає” [80, с. 61]. Критикуючи наївну тенденцію в мовознавстві 20-х років вважати народну мову за єдино авторитетне і нормативне джерело для літературної мови, Микола Зеров вітав засвоєння чужомовних лексико-граматичних форм, зокрема, він висловлювався за законення в літературній мові активного дієприкметника теперішнього часу та орудного відмінка *ablativi auctoris*, відсутніх у мові народній. Враховуючи недостатній ступінь розвиненості української літературної мови на середипу 20-х років, Зеров обстоював крайольну тоді думку, що на той час нормалізувати українську літературну мову було ще рано. Цю думку він висловив на диспуті про шляхи розвитку новітньої літератури 24.V.1925 р. в Києві [80, с. 62].

Щодо розуміння вірності першотворові, то тут позиції неокласиків характеризувалися вразливим антибуквалізмом: вони прагнули відтворити контекстуально-смісловий рівень тексту, його прагматику. Водночас для неокласиків віршова форма мала величезне значення, їхні переклади відзначаються суворою дисципліною віршування, ретельним добром звукового ряду та вправністю, що спирається на невтомну працю і нехвибний інстинкт майстра. Отже, на чільне місце неокласики висували комунікативну функцію перекладу: зрозумілість, читабельність, органічність звучання, відповідність нормам цільової літературної мови. Але суто комунікативним завданням “якийнайближчої передачі ідеї” першотвору “зрозумілим матеріалом сучасної мови” [16, с. 18] вони не обмежувались, прагнучи естетичної досконалості своїх перекладів як довершених мистецьких творів. Напевно, неокласики охоче підписались би під афористичним висловом С. Гординського, сказаним на підтримку їхніх високих вимог до власного перекладу: “...Важко переконати читача, щоб він любувався напоем поезії – мутним, у якому бактерії роблять свої пливачькі вправи і множаться на очах” [16, с. 20].

Вони з особливою повагою ставилися до класичних і рідкісних поетичних форм, намагаючись прищепити їх на ґрунті українського віршування, тому для перекладу обирали класичні, знакові твори світової літератури, які відзначалися майстерністю і новаторством поетичної форми.

У своїй програмній статті під назвою “У справі віршованого перекладу” М. К. Зеров узагальнив досвід української перекладацької справи др. пол. XIX – поч. XX ст. і чітко сформулював свої вимоги до віршованого перекладу [38, с. 139]. Він послідовно втілював викладені ним принципи перекладу у власній перекладацькій творчості. Хоч єдиним перекладом Зерова з англійської мови, що зберігся, є вірш “Поразка Сеннахериба” Дж. І. Байрона, однак, за свідченням Г. П. Кочура (стаття “Микола Зеров и его поэзия”, що готувалась як передмова до російськомовного видання творів М. К. Зерова, але так і не була надрукована до 2008 р.), в останні роки Зеров почав перекладати з англійської. До його планів, крім перекладу майстрів сонета для антології (Спенсер, Сідней, Шекспір, Вордсворт, Баррет-Броунінг, Свінберн), також входили переклади драматургії В. Шекспіра, передусім “Зимова казка”, “Буря”, “Юлій Цезар”. Але своїх планів М. К. Зеров не встиг здійснити.

1936 року Микола Зеров уже на Соловках, усе ж таки, переклав “Пісню про Гайявату” Г. Лонгфелло. В листі до дружини від 2.XII.1936 р. він повідомляв, що крім

“Люльки Мпру” переклав ще один епізод – “Друзі Гайявати”. Зіставляючи свій переклад із перекладом Івана Буніна, Зеров наголошував на точності передачі словесного матеріалу Лонгфеллової поеми в Буніна, визнаючи більшу свободу власного перекладу, основною перевагою якого вважав відтворення згладжених у Буніна синтаксичних особливостей “Гайявати”, характерних повторів, що імітують фінську “Калевалу” (див. статтю Григорія Кочура “Микола Зеров и его поэзия”). Цей переклад не був закінчений і перекладені частини не збереглися.

1926 року київське видавництво “Слово” оприлюднило в перекладі Миколи Зерова трагедію класика польської літератури Юліуша Словацького “Мазепа”.

В антології нової французької поезії – від “романтичного декадансу” (Теоділь Готьє, Ж. де Нерваль) до останніх днів, – яка готувалася до видання у 1928–30 рр. за редакцією С. В. Савченка та М. К. Зерова, але не вийшла друком, Зеров виступав не тільки як перекладач парнасців (Л. де Ліль, Ж. Ередіа), але й, за висловом Григорія Кочура, у “трохи несподіваному амплуа” (Ш. Кро, Е. Верхарн, Ж. Дюамель) [52, с. 84]. Як співредактор М. Зеров готував переклади до трьох нездійснених видань: вищезгаданої антології французької поезії, збірки поезій П.-Ж. Берайже (яку він готував разом з П. Филиповичем і М. Рильським) та збірки перекладних сонетів, маючи намір представити найвидатніших сонетистів світу.

В укладеній О. І. Білецьким хрестоматії “Антична література (Зразки старогрецької та римської художньої літератури)” (Х., 1938) було оприлюднено й переклади розстріляного вже на той час Миколи Зерова (зрозуміло, що анонімно, але дружині Миколи Костьовича сплачено належний гонорар, – а це було і для упорядника О. І. Білецького, і для рецензента М. Я. Калиновича актом громадянської мужності) [див.: 120, с. 206].

Микола Зеров доклав чимало зусиль до появи українських перекладів видатних російських поетів та прозаїків. Зокрема, збірку поезій Валерія Брюсова уклали М. Зеров, М. Рильський та П. Филипович. Цей задум виник ще 1923 р., коли літературна громадськість відзначала п’ятдесятпріччя В. Брюсова: до цієї дати й готувався вихід збірки перекладів його поезій з передмовою Бориса Якубського, приятеля й однодумця неокласиків; однак поява книжки затрималася. Збірка вийшла 1925 року в Києві – вже після смерті Валерія Брюсова, і містила 14 перекладів Миколи Зерова та по 13 перекладів Максима Рильського й Павла Филиповича.

1927 року до дев’яносторіччя загибелі Олександра Пушкіна вийшли його “Вибрані твори” в перекладах неокласиків з передмовою П. Филиповича “Пушкін в українській літературі” (Харків: “Книгоспілка”). В цьому ж виданні поряд із П. Филиповичем та М. Зеровим як один з перших перекладачів О. Пушкіна в українській літературі радянського періоду виступив М. Рильський. Тут уперше друкувався переклад Миколою Зеровим поезії “Труд”.

Друге, доповнене видання вибраних творів О. Пушкіна з’явилося 1930 року. Тут поряд із перекладами М. Вороного, П. Филиповича, М. Рильського, М. Драй-Хмари, трьома перекладами дебютанта В. Мисика знаходимо такі переклади Миколи Зерова: поезії “До...”, “Лист у Сибір”, “Що в імені тобі моїм?”, “До вельможі”, “Я пам’ятник собі...” (у примітках), повість “Постріл”; “Сцена біля фонтану” з віршованої трагедії “Борис Годунов”.

Віршована трагедія Олександра Пушкіна “Борис Годунов”, перекладена Миколою Зеровим, у двотомнику творів Пушкіна 1937 року видавництва (том 2-й) побачила світ під прізвищем Б. Петрушевського, який підписався під цим перекладом, щоб той міг вийти друком.

1929 р. у видавництві “Книгоспілка” розпочалося тритомне видання “Вибраних творів” Антона Чехова, в якому взяли участь найкращі тогочасні перекладачі: М. Зеров,

Б. Антоненко-Давидович, В. Підмогильний, Д. Тась. Максим Рильський виступив тут у ролі стилістичного редактора.

Перекладав Зеров і твори Миколи Гоголя. Зокрема, оповідання “Іван Федорович Шпонка та їхня тітонька” (Харків, 1929), яке 1936 р. вийшло в “Держлітвидаві УСРР” під назвою “Іван Федорович Шпонка та його тітонька” без імені перекладача.

1929 року в харківському видавництві “Книгоспілка” з’явилися “Вибрані твори” Миколи Лескова в перекладі Степана Васильченка й Михайла Зерова.

Того-таки 1929 року в київському видавництві “Сяйво” з’явилась друком російськомовна повість із народних переказів “Огняний змії” Пантелеймона Куліша в перекладі Миколи Зерова.

1930 р. в харківсько-київському видавництві “Книгоспілка” побачили світ “Вибрані твори” Антона Чехова у 2-х томах за редакцією В. Іванушкіна та М. Рильського. Микола Зеров як перекладач узяв участь у другому томі творів Чехова, що складався з оповідань (окрім Зерова, перекладачами виступили: Борис Антоненко-Давидович, Леонід Пахаревський, В. Михальчук, Іван Рильський, Дмитро Тась, Антон Марченко).

Переклади Миколи Зерова рясно з’являлись і в періодичних виданнях. Зокрема, у харківському часописі “Червоний шлях” – сонети Жозе-Марії де Ередія (Ередія), твори французького гуманіста XVI ст. Марка-Антуана Мюре в перекладі з латині, вірші Г. Сквороди “Хвала бідності” і “Музам колись дев’ятьом на шляху зустрілась Венера...”, фрагмент із поеми “Про природу (речей)” (De natura rerum) Тита Лукреція Кара), у київському журналі “Життя й революція” – вірші Валерія Брюсова, Жоржа Дюамеля, поезії П.-Ж. Беранже. Поезії Жозе-Марії де Ередія в перекладах Миколи Зерова публікувалися й у львівських літературних журналах: часописі “Зоря” – вірші “Джерело юності” та “Забуття”, журналі “Дажбог” – вірш “Конкістадори”.

Проявив себе М. Зеров і як редактор чужих перекладів, удосконалюючи стилістику українських перекладів таких творів, як “Кандід” Вольтера, “Місячна трилогія” Юрія Жулавського та багато інших. Як засвідчив М. Рильський у передмові до свого перекладу “Пана Тадеуша” А. Міцкевича (перше видання 1927 р.), М. Зеров був корисним, невтомним порадником для багатьох тогочасних перекладачів.

Так, український переклад програмного роману Вольтера “Кандід, або Оптимізм”, виконаний Валер’яном Підмогильним, з’явився за редакцією Миколи Зерова 1927 року. Тоді само “Книгоспілка” онублікувала російськомовні оповідання Анатолія Свидницького (“Гаврусь та Катруся”, “На похоронах”, “Жебраки”, “Пачковози”, “Нерозгаданий злочинець”, “Туди й назад”, “Хоч з мосту та в воду”, “Колишній побут православного духовенства”) в перекладі українською Миколи Хвильового (під псевдонімом Ю. Уманець) зі вступною статтею та примітками Миколи Зерова.

У київському видавництві “Сяйво” 1928 р. з’явилися три окремі видання творів польського письменника і філософа Юрія Жулавського в редакції Миколи Зерова: повість “Звитяжець”, переклад – Сидір Сакидон, роман “На срібній планеті” та повість “Рукопис з Місяця”, переклад – Леонід та Вероніка Пахаревські, повість “Стара земля”, переклад – В. Томашівський (справж. Микола Хомичевський).

Протягом 1929–1932 рр. побачив світ чотиритомник творів Миколи Гоголя в загальній редакції Івана Лакизи та Павла Филипівича, за стилістичною редакцією Андрія Ніковського, Миколи Зерова й Антона Харченка (Харків: “Книгоспілка”).

Роман Івана Тургенєва “Батьки і діти” виходив у харківських видавництвах “Космос” (переклад К. Сенік, за редакцією Миколи Зерова, 1929) і “Художня література” (без згадки про перекладача, 1935).

“Нариси бурси” Миколи Помяловського видавалися перший раз у перекладі Марусі Полтавки, за редакцією Миколи Зерова (Харків: “Космос”, 1929), вдруге – у перекладі Степана Ковганюка (Київ – Одеса: “Молодий більшовик”, 1935).

Переклад повісті “Історія одного міста” Михайла Салтикова-Щедріна, здійснений З. Білоусовим, вийшов за редакцією Миколи Зерова (Харків: “Книгоспілка”, 1930).

Дружина Миколи Зерова Софія Федорівна Лобода на початку 1930-х років теж долучилася до художніх перекладів (найвірогідніше, з “економічних” міркувань – після процесу СВУ соціальне становище Миколи Зерова було хитким, а відтак і матеріальний стан родини, тоді як за переклади ще платили гонорари). Тож Софія Лобода взяла участь у багатотомнику творів Анатолія Франса за редакцією Валер’яна Підмогильного, що продовжував виходити у видавництві “Література і мистецтво” протягом 1931–33-х років: том 4-й, виданий 1931 року, містив роман “Комедійна історія”, який разом переклали Маргарита Калинович та Софія Лобода, том 7-й “Творів” Франса, виданий 1933 року, містив повість “Йокаста” у перекладі Софії Лободи та повість “Кошавий кіт” у перекладі Маргарити Калинович.

Молодший брат Миколи Зерова Михайло Зеров теж зробив кілька перекладів у другій половині 1920-х – на початку 1930-х років. Так, у його перекладі 1926 року вийшла збірка оповідань видатного норвезького письменника Кнута Гамсуна під назвою “Мандрівні дні” (Харків: “Книгоспілка”). 1932 року в його-таки перекладі у “Літературі й Мистецтві” (Харків – Київ) було видано програму працю німецького драматурга, творця “пролетарського театру” Ервіна Піскатора “Політичний театр”, написану 1929 р. Михайло Зеров також переклав роман німецького лівого письменника Франца Юнга “Завоювання машин”, опублікований того-таки 1932 року в тому-таки видавництві.

Максим Рильський

Максим Рильський

Максим Тадейович Рильський (1895, Київ – 1964, Київ) – поет, перекладач, публіцист, громадський діяч, академік АН України. Батько – Тадей Розеславович Рильський (1841–1902) – був сином польського шляхтича, повітового маршалка (предводителя дворянства) Розеслава Рильського і княжни Трубецької. Тадей Рильський відомий як просвітител, етнограф, громадський діяч і публіцист, патріот свого краю, один із основоположників хлопоманства – народницько-культурного руху серед української

інтелігенції в 1850–60-ті роки, метою якого було зближення з народом (спершу “хлопоманами” презрливо називали польських панів-колонізаторів, які прихильно ставились до культури місцевих селян-українців, згодом цей термін став самоназвою adeptів цього руху, який народився серед студентів Київського університету Св. Володимира, що походили зі спольщених шляхетських родин, як і сам Тадей Рильський).

Ідеологом і автором програмних засад хлопоманства був близький університетський товариш Тадея Рильського, теж поляк за походженням – Володимир Антонович, з яким вони восени 1860 року вийшли з польського студентського земляцтва і заснували українську громаду. Дистанціювання від польського середовища було болісним і мало конфліктні наслідки. Так, Антоновича за зраду шляхетського стану й польського народу “викликали на суд шляхетської честі в присутності єзуїтських священників. Ворогом польськості він став, відмовившись брати участь у повстанні 1863–64 років. Батьки його не підтримали. Мати була католичкою і фанатичною польською патріоткою. Натомість обидві дружини мали російське культурне виховання. З дітей Антоновича лише один син Дмитро брав участь в українському русі, був засновником РУП (Радикальної Української Партії. – *Л. К.*) й adeptом ідей українського консерватизму” [13].

Тадей Рильський вивчав побут, звичаї та народну творчість українських селян, разом із братом Йосипом мандруючи з настанням каникул від села до села. Наслідком “ходження в народ” стали його народознавчі статті, які друкувались у часописах “Основи” та “Киевская старина”. Хлопомани Володимир Антонович, Тадей Рильський, Павло Житецький, Павло Чубинський та інші брали якийдівішу участь у зібраннях та культурно-просвітницьких заходах організації української інтелігенції у Києві під назвою “Громада” (діяла з 1859 до 1876 р., коли була заборонена Емським указом), допомагаючи закладати недільні школи, організувати пізнавальні мандрівки по Україні та різні добродійні заходи. У 1870-ті роки, коли центр українського руху перемістився з Петербурга до Києва, київська “Громада” виступала ідейно-організаційним центром українського руху, ідеологічним підґрунтям якого і стало т.зв. хлопоманство, чи українофільство. Її кістяк склали видатні діячі науки та мистецтва (крім уже згаданих): Михайло Драгоманов, Федір Вовк, Микола Лисенко, Михайло Старицький, Олександр Русов, Осип Юркевич та інші.

Розквіт діяльності київської “Громади” припадає на першу половину 1870-х рр., коли відбувався значний приплив до неї молодих членів, а кількість громадівців зросла до 70 постійних членів. З урахуванням тих, хто співпрацював із “Громадою”, кількість її членів була утричі більшою. Ба навіть більше, “на початку 1870-х рр. виникла сітка таємних громад, лідером яких виступала Стара Київська Громада⁴⁰. Значення її діяльності полягало не лише у пробудженні української національної свідомості, в організації національного визвольного руху, але насамперед у заходах досягнення цієї мети – розвитку наукової, культурно-громадської роботи в українському суспільстві” [114]. Слід наголосити, що в київській “Громаді” на радикально окремішніх позиціях стояли “поляки за походженням Володимир Антонович, Тадей Рильський, Осип Юркевич,

⁴⁰ Неофіційна назва “Стара Київська Громада” з’явилася, коли на початку 1870-х рр. громадівська молодь поступово почала організувати свої гуртки в Києві та інших містах (Єлисаветграді, Одесі, Миргороді й ін.), через які студенти-українофіли здійснювали активну пропагандистсько-освітню роботу безпосередньо на місцях. Ці студентські організації здобули назву “Молода громада”, а київську “Громаду” почали називати “Старою”. Так виникла сітка таємних громад, лідером яких залишалася “Стара Київська Громада”, до складу якої входила невелика кількість осіб, але це були видатні діячі науки та мистецтва свого часу [за матеріалами публікації: 106].

Костянтин Михальчук, Борис Познанський. Саме в їхньому середовищі й зародився рух за здобуття української культурної окремішності від Росії” [13].

Рано овдовівши, 1878 року Тадей Розеславович одружився вдруге з романівською селянкою Меланією Федорівною Чуприною (1861–1936) – людиною шляхетної натури і товариської вдачі. 19 березня (за новим стилем) 1895 року в зимовій квартирі Рильських у Києві народився найменший син Тадея Розеславовича, якому на той час було вже 54 роки. Батько назвав його Максимом на честь народного ватажка Максима Залізняка. Раннє дитинство майбутнього поета минало у родовому маєтку Рильських в Романівці, куди родина переїхала через кілька місяців після його народження. Тадей Рильський виховував своїх дітей свідомими українцями, як і його “громадівський” побратим, ще один поляк за походженням – Осип Юркевич. Троє синів Тадея Розеславовича і Меланії Федорівни – старший Іван (1879 р.н.), середульший Богдан (1882 р.н.) і молодший Максим (1895 р.н.) – зберегли вірність національно-патріотичним переконанням свого батька. Більш того, Богдан Тадейович навіть був товаришем засновника самостійницької ідеології та державницької школи в українській історіографії В’ячеслава Липинського, коли той видавав у Києві тижневик “Przegląd Krajowy” (1909) [див.: 13].

Однак Максим рано втратив батька, по смерті якого родина Рильських переїздить у Київ і зиму 1902–03 років проводить у будинку Антоновичів (адже Володимир Антонович був близьким другом Тадея Рильського ще з університетської лави). На літо родина знову від’їздить до Романівки, де минають ще кілька щасливих років дитинства Максима. Тадей Розеславович залишив нащадкам величезну бібліотеку, тож читання книжок та журналів з батьківської бібліотеки стало й улюбленою розвагою, й “самоосвітою” Максима. Разом з тим, у нього було двоє домашніх учителів, які готували його до гімназії (пізніше поет їх згадував із вдячністю і навіть присвятив одному з них вірш у своїй першій поетичній збірці “На білих островах”, опублікованій 1910 року).

Восени 1908 року Максим стає учнем третього класу приватної гімназії Володимира Науменка, яка вважалась одним із кращих на той час навчальних закладів Києва⁴¹. Спершу гімназист оселився у родині Миколи Лисенка. Дослідник біографії Максима Рильського професор Києво-Могилянської академії Володимир Панченко пише: “Домівка славетного композитора залишить слід у душі поета. Зі свого вікна Максим не раз бачив, як Микола Віталійович у білій сорочці сидить за піаніно у своєму кабінеті, схилившись при лампі над нотними паперами й похитуючись у такт тільки йому чутих мелодіям. Максим підкрадався до кабінету маестро, щоб під дверима послухати нові композиції або ж гру перед виступом на концерті. Якось Микола Віталійович запросив до себе додому труну театру Миколи Садовського прослухати в авторському виконанні щойно створену оперу “Енеїда”, – серед слухачів був і Максим” [84].

Після смерті Миколи Віталійовича Максим Рильський мешкав у родині “громадівських” товаришів Тадея Рильського – Русових (Олександр Русов – етнограф, фольклорист, громадський і культурно-просвітницький діяч, один із засновників вітчизняної статистики, його дружина Софія Русова цілком поділяла чоловікові погляди) та Юркевичів (Осип Юркевич – громадський діяч і визначний меценат української

⁴¹ Засновник гімназії – Володимир Науменко – був популярним у Києві педагогом, успішним організатором і природженим “дипломатом”. Він фактично керував київським осередком “Громади”, брав активну участь у укладанні “Словника української мови” за загальною редакцією Бориса Грінченка. У часи національно-визвольних змагань відзначився як державний діяч, міністр освіти в уряді Павла Скоропадського. Розстріляний більшовиками 1919 року.

культури, його син Лев Юркевич згодом очолить радикальне крило УСДРП). Кохаючись у музиці, молодий Рильський “нелегально” (бо гімназістам це заборонялось) бував на щотижневих музичних вечорах та концертах українського клубу “Родина”, створеного в квітні 1908 року з ініціативи Миколи Лисенка (з нагоди відкриття клубу Микола Віталійович навіть написав фортепіанний твір “На вхідчини”). Клуб розташовувався за адресою: вулиця Володимирська, 42. В українському клубі, навколо якого об’єдналися видатні діячі української культури, відбувались громадські зібрання, концерти та виступи співаків і кобзарів, усіякі лекції. Необхідно згадати, що саме з клубу згодом виріс головний представницький центр української держави – Центральна Рада, утворена 20 (7) березня 1917 року.

Гімназійні вчителі теж були вагомим чинником формування особистості юного Рильського. Найнезабутнішим серед них, мабуть, став для Максима збпращ українських народних дум та пісень, етнограф і словесник Дмитро Ревуцький, а його найближчим гімназійним товаришем був майбутній відомий дослідник зарубіжної літератури Михайло Алексеев.

Гімназія дала Максиму Рильському добрі знання античної, російської, західноєвропейських літератур та французької мови. І все ж таки, за наполяганням матері 1915 року він вступив медичний факультет Київського університету Св. Володимира, – хоч медициною й не захоплювався, – де провчився до 1917 року, на початку якого перевівся на історико-філологічний факультет новоствореного Українського народного університету в Києві, але влітку 1918 року, в період гетьманату, покинув і його, переїхавши на Житомирщину. Якийсь час працював у Сквпській продовольчій управі, очолюваній його братом Іваном Рильським (який закінчив юридичний факультет Київського університету Св. Володимира), потім у садовому відділі повітового земства. З 1919 року вчителював – спершу в селі Вчорайше, потім у Романівці, де в будинку Рильських завдяки старанням Івана, Богдана та Максима Рильських відкрили семпрічну школу, в якій усі троє вчителювали. Максим Тадейович викладав українську мову, літературу та історію. Разом із братами Іваном та Богданом організував драмгурток, у якому викопував функції режисера, декоратора, актора і музиканта водночас, а шкільним хором керував брат Богдан [за матеріалами публікації: 84].

Учителюючи, заглиблюючись у читання киижок та поетичну творчість, Максим Рильський намагався уникнути усіяких військових мобілізацій, участі у політичних протистояннях. Його поезії публікувались у часописах “Шлях” та “Літературно-Науковий Вістник”, у цей період виходять поетичні збірки “Під осінніми зорями” (1918) та “Синя далечінь” (1922).

1923 року Максим Рильський повертається до Києва, де зближується з колом поетів, яких називали “неокласиками”: Миколою Зеровим, Павлом Филиповичем, Освальдом Бургардтом та Михайлом Драй-Хмарою. У листі до М. Зерова від 4 квітня 1923 р. він писав: “Я собі як прекраспу мрію малою можливістю працювати укупі з Вами, з пп. Якубським та Филиповичем, коло одного літературного діла. <...> Ми б збудували Арго! Між нами були б досвідчені керманічі – Зерови, і захоплені мрією про золоте руно невідомих берегів Тичини... І це було б мистецтво” [цит. за публікацією: 84]. Пізніше, на початку 1930-х років Рильський пояснюватиме на допитах у ДПУ, що це була саме школа, а не угруповання чи тим паче “контрреволюційна” організація, якою “неокласиків” зображали слідчі органи, звинувативши їх у ворожості до більшовицького режиму і т.зв. “пролетарського мистецтва”.

Приїхавши 1923 року до Києва, Максим Рильський з рекомендації професора О. Дорошкевича влаштується вчителем у другій Залізничній школі. Згодом викла-

дав також на робітфаці Київського університету, в Українському інституті лінгвістичної освіти. 1926 року одружився з Катериною Миколаївною Очкуренко (1886–1958), яка від першого шлюбу мала сина Георгія. 1930 року в сім'ї Рильських народився син Богдан. Рильські тоді мешкали тоді на вулиці Бульйонській (нині – вулиця Боженка).

На середину та другу половину 1920-х років припадає розквіт поетичної творчості Максима Рильського: одна за одною виходять його поетичні збірки “Крізь бурю й сніг” (1925), “Тринадцята весна” (1926), “Під осінніми зорями” (1926 – друге, доповнене видання), “Де сходяться дороги” (1929), “Гомін і відгомін” (1929). В останню збірку, крім оригінальних поезій, увійшло чимало перекладів (твори Фета, Брюсова, Міцкевича, Метерлінка, Верлена, Малларме, Вап-Лерберга, Апрі де Реньє). Детальніше про перекладацький доробок Рильського в цю пору скажемо далі. Наразі лише зазначимо, що перекладацька діяльність та жвава співпраця з видавництвом “Книгоспілка” дали йому змогу перейти 1929 року на “творчий хліб” (прожиток із гонорарів за переклади та редагування).

1930 рік поклав край короткій добі українського Відродження, принісши з собою гучний політичний процес над СВУ (Спілкою Визволення України), коли на лаві підсудних опинилися 45 провідних діячів української науки, культури, церкви. А через рік за звинуваченням у причетності до української націоналістичної організації арештували і Максима Рильського – в акурат у день його народження: 19 березня 1931 року. Його забрали пізнього вечора з квартири на Бульйонській вулиці й доправили до Лук'янівської тюрми, протримавши там рівно п'ять місяців.

На допити Максима Рильського возили до будинку по вулиці Інститутській № 1, де розташувались на ту пору органи ОДПУ (Обласного Державного політичного управління)⁴². Нині це Міжнародний центр культури та мистецтв (колишній Жовтневий палац), а найперший заклад за цією адресою – Інститут шляхетних дівчат. І саме в цій будівлі (яка, одначе, була повністю зруйнована у Другій світовій війні й відновлена у 1950-ті роки) 1878 року викладав клас фортепіано Микола Лисенко.

Матеріали “справи № 272” з архіву КДБ (“справа” Максима Рильського) були опубліковані 1991 року в журналі “Київ” [100]. Це письмові свідчення поета стосовно тих його знайомих, які цікавили слідчих-“депеушників”⁴³ (як їх іронічно називали в народі) у зв'язку з процесом СВУ та навколо нього (ті українські літератори, видавці, артисти, яких вони вже засудили чи збирались засудити ближчим часом): найчастіше у свідченнях Рильського згадувалось ім'я Андрія Ніковського, фігурували також імена Леоніда Пахаревського, Миколи Зерова, Павла Филиповича, Олександра Дорошкевича, Миколи Дейнара, Григорія Косинки, Михайла Донця та ін.

Слідчі-“депеушники” змусили Рильського до самообмови і каяття: за зв'язки з “діячами СВУ” та інші накинуті йому слідчими міфічні провини, серед яких йому серйозно інкримінувався і т.зв. “шкідливий естетизм”, відстороненість від “робітничих мас” та “класової боротьби”. Щоб урятуватись, йому довелося назвати омріяну ще Старою Громадою українську визвольну ідею “разговорчиками” і просити слідчі органи дозволити йому працювати на радянську владу.

⁴² З 1930 р. органи ДПУ набули відверто каральної спрямованості: в усіх обласних центрах діяли каральні «трійки» у складі начальника управління ОДПУ, обласного прокурора і першого секретаря обкому КП(б)У, які в позасудовому порядку (без ознайомлення зі справою, без свідків, без захисту і без підсудного) виносили вироки.

⁴³ Назва походить від аббревіатури ДПУ (Державне політичне управління); рос. ГПУ (Государственное политическое управление).

Моральні знушення свою справу зробили: ініціація українського поета в ідеологічну службу більшовицького режиму була засвідчена “переломною” збіркою Максима Рильського “Знак терезів” (1932). У цьому зв’язку Володимир Паиченко нагадує: “Колись, розглядаючи перші п’ять поетичних збірок М. Рильського, М. Зеров написав: “Не вмів він тільки писати на замовлення”. Тепер же, в страшні 1930-ті, для української літератури настала ера Великого Замовлення” [84].

У голодомор 1933 року помер найстарший брат Максима Тадейовича Іван, який також устиг відзначитись на ниві художнього перекладу, долучившись як перекладач до низки видань: із французької – творів Гі де Мопассана та Жоржа Тудуза (разом із братом Максимом), Проспера Меріме, з англійської – творів Джека Лондона (разом із Максимом Тадейовичем), з польської – повісті Владислава Оркана, з російської – оповідань Антона Чехова.

Богдан Тадейович Рильський, який жив в основному при молодшому братові, теж зробив свій внесок у перекладацьку царину, запропонувавши українському читачеві переклади з російської – оповідань Олександра Купріна, роману Олександра Гріна, повісті Олексія Толстого. Життя Богдана Тадейовича обірвалося 1939 року.

Коли оригінальні твори Максима Рильського в цей час втрачають на художній вартості, то його перекладацька творчість, – можливо, як компенсаторний фактор – не знижує свого потужного звучання.

З середини 1930-х років виходять іще нові поетичні збірки “нового”, радянського вже поета Максима Рильського: “Київ” (1935), “Літо” (1936), “Україна” (1938), “Збір винограду” (1940).

Від 1935 до 1942 року Максим Тадейович завідував літературною частиною Київського театру опери та балету. В цей період він переклав чимало лібрето для оперного репертуару театру, а також редагував переклади лібрето раніше репресованих авторів, зокрема Людмили Старицької-Черняхівської, уможливаючи тим їх подальше виконання зі сцени.⁴⁴ Водночас очолював відділ поезії в редакції журналу “Українська література”.

Фактів воєнної й повоєнної біографії та творчої діяльності М. Т. Рильського ми окремо торкатися не будемо (вони добре висвітлені бібліографами й літературознавцями), скажемо лише, що Максим Рильський хоч і навчився писати “на замовлення”, обтяжений ношею “офіційного поета”, але він не зрадив одержаної з вуст Миколи Зерова ще на початку 1920-х років високої честі називатися Poeta Maximus, як не зрадив і самого духовного побратимства “неокласиків”.

Нижче спинімося на маловідомих сторінках творчої діяльності цього славетного поета як перекладача та стилістичного редактора художніх перекладів. Редакторсько-перекладацької праці Максима Рильського неодноразово торкався у своїх мемуарних публікаціях про неокласиків Г. П. Кочур, однак усебічного систематизованого огляду цього аспекту творчої діяльності Рильського у 1920–30-ті роки досі не було зроблено. Спробуємо подати всебічний огляд перекладацької праці М. Т. Рильського цього періоду, по-перше, навівши доступні нам дані про перекладацьку працю всіх трьох братів Рильських – Івана Тадейовича, Богдана Тадейовича та Максима Тадейовича, – по-друге, максимально охопивши їхні переклади, опубліковані в ті часи як окремими виданнями, так і в періодиці, а по-третє, пам’ятаючи, що редакторська діяльність М. Т. Рильського

⁴⁴ Відтак питання текстології перекладів оперних лібрето, що використовувалися до початку 1990-х років (коли театри перейшли до практики виконання опер мовами оригіналів) потребує спеціального дослідження.

є невіддільною від його перекладацької праці, оскільки у багатьох перекладних виданнях він одночасно виступав і як стилістичний редактор одних перекладів, і як автор інших.

До перекладів М. Т. Рильського з російської літератури. В “Антології російської поезії в українських перекладах” (за редакцією Бориса Якубського), обсягом 283 с., що вийшла в харківському “Державному видавництві України” 1925 р., були вміщені переклади Максима Рильського – з Афанасія Фета (“В борні житейській згубивши надію”) і Олександра Блока (“Грішити в п’янім божевіллі...”, “Яка жага безумна – жить...”). Того ж року в Києві вийшла збірка поезій Валерія Брюсова, яка містила 13 віршів у перекладах Максима Рильського. Цю збірку спільно уклали Микола Зеров, Максим Рильський та Павло Филипович. Її задум виник ще 1923 р., коли літературна громадськість відзначала п’ятдесятпріччя В. Брюсова: до цієї дати й готувався вихід збірки з передмовою Бориса Якубського, приятеля й однодумця неокласиків; однак поява книжки затрималась – і збірка вийшла вже після смерті Валерія Брюсова.

Максим Рильський – один з перших перекладачів Олександра Пушкіна в українській літературі радянського періоду. До дев’яносторіччя загибелі поета – в Харківському видавництві “Книгоспілка” 1927 р. вийшов однотомник “Вибраних творів” Олександра Пушкіна (загальним обсягом 256 с.) у перекладах неокласиків, за редакцією та з передмовою Павла Филиповича “Пушкін в українській літературі”. Тут вперше друкувались переклади Максима Рильського: “Поволі рідшає хмарок рідкий туман...”, “Кинджал”, “Я пережив свої бажання...”, “Прикмети”, “Аріон”, “Три джерела”, “Кавказ”, “Елегія”, “Рум’яний критику...”, “Бенкет у чуму”. Друге видання, доповнене і перероблене, “Вибраних творів” Пушкіна за редакцією Павла Филиповича виходить у тому ж видавництві 1930 р. загальним обсягом 376 с. У ньому вперше опубліковані переклади Максима Рильського “Чи серед вулиць гомінливих...”, “Сонет”, “Я пам’ятник собі...”, “Мідний вершник”. Того ж таки 1930 р. “Мідний вершник (Петербурзька повість)” у перекладі Максима Рильського вийшов окремо в харківській “Книгоспілці” і був перевиданий 1936 р. Повторний переклад “Казки про попа і наймита його Балду” вийшов у “Держлітвидаві УСРР” 1936 р. у виконанні Максима Рильського (попередній належав Миколі Вороному) і був перевиданий 1938 р.

Окреме видання “Казок” Пушкіна в перекладі Максима Рильського (“Казка про попа і наймита його балду” та “Казка про золотого півника”) і Бориса Петрушевського здійснило видавництво “Дитвидав УСРР” 1934 р., перевидано “Казки” 1936 р. Того ж року окремо вийшла “Казка про золотого півника” в перекладі Максима Рильського (“Держлітвидав УСРР”).

1937 року вперше з’являється двотомник “Вибраних творів” Пушкіна (“Держлітвидав УРСР”). Том 1, обсягом 413 с., містив, зокрема, такі переклади Максима Рильського: “Поволі рідшає хмарок легкий туман...”, “Я пережив свої бажання...”, “Кинджал”, “До Овідія”, “Ознаки”, “Аріон”, “Три джерела”, “Спомин”; “Чи серед вулиць гомінливих...”, “Сонет (Суворий Дант...”, “Елегія”, “Рум’яний критику...”, “Я пам’ятник собі...”, “Мідний вершник”; “Казка про попа і наймита його Балду”, “Казка про золотого півника”. Том 2, обсягом 679 с., містив переклад Максимом Рильським роману у віршах “Євгеній Онегін”. Того ж 1937 р. цей роман у перекладі Рильського з’явився окремим виданням.

Оповідання Івана Тургенева “Муму” публікувалося в перекладі Максима Рильського харківським видавництвом “ДВУ” (1928). Там само за редакцією Максима Рильського окремо друкувалось оповідання Тургенева “Бежин луг” (1930), перекладач зазначений під криптонімом П. П-р.

Максим Рильський переклав оповідання Миколи Гоголя “Майська ніч” і “Ніч проти Різдва” (обидва були видані окремими книжками у Харкові 1929 р.), останнє також вийшло 1934 р. у видавництві “Література і мистецтво” під назвою “Ніч перед Різдом” і без імені перекладача. “Повість про те, як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем” у перекладі Максима Рильського було видано 1930 року у видавництві “Книгоспілка” (Харків – Київ) і перевидано там само 1934 р.

Того ж 1930 р. у “Книгоспілці” з’явилися “Вибрані твори” Антона Чехова у 2 томах (видання замислювалося ще 1929 р. як тритомник, проте вийшли тільки два томи) за редакцією В. Івапушкіна та М. Рильського, який виступив тут у ролі стилістичного редактора. Надзвичайно сумлінні, вдалі стилістичні правки Рильського до цього видання Григорій Кочур назвав “дуже повчальним зразком блискучої редакторської роботи” [58, с. 101]. Сам Рильський прочитав доповідь про принципи своєї праці на засіданні, присвяченому 25-річчю смерті Антона Чехова. Ця доповідь була надрукована в другому томі вказаного видання під назвою “Чехов по-українському”. Серед перекладачів до цього тому, загальним обсягом 236 с., який містив оповідання Чехова, був також Іван Тадейович Рильський. Того-таки 1930 року в Києві вийшли оповідання Олександра Купріна “З вулиці” в перекладі Богдана Тадейовича Рильського.

1935 р. окремо в перекладі самого Максима Тадейовича вийшла збірка оповідань Максима Горького під назвою “Мальва”.

Родина Рильських долучається до видання й інших творів російської літератури. Зокрема, символістська проза Леоніда Андреева “Червоний сміх” та інші оповідання” (переклала Л. Єгорова) виходить за редакцією Максима Рильського (Харків, 1929), а роман видатного представника романтичного реалізму Олександра Гріна “Скарби африканських гір” переклав Богдан Рильський (Харків – Київ, 1930), у перекладі якого 1930 р. “Книгоспілка” видає повість “Гадюка” Олексія Толстого (з підзаголовком “Оповідання про одпу дівчипу”).

1939 р. київський “Держлітвидав УРСР” підготував “Вибрані поезії” Миколи Ушакова, обсягом 152 с., за редакцією Максима Рильського, який переклав для цього видання 10 поетичних творів Ушакова.

Максимові Рильському належать і переклади улюблених російських дитячих віршів: вірш Корнія Чуковського “Мийдодір”, який раніше перекладали Сергій Пилипенко і Тетяна Кардиналовська (Харків, 1929), вийшов у перекладі Максима Рильського 1934 р. (Харків – Одеса: “Дитвидав УСРР”; перевидання 1935 р.), збірка дитячих віршів Самуїла Маршака “Містер Твістер” вийшла там само в перекладі Максима Рильського 1935 р.

Пам’ятка *києворуської літератури* XII ст. – епічна поема “Слово о полку Ігореві, Ігоря сина Святославля, внука Ольгова”, яка двічі видавалася у Львові 1936 року (в перекладі Святослава Гординського і Миколи Матієва-Мельника), – у Києві була видана в перекладі Максима Рильського 1939 р. під назвою “Слово о полку Ігоревім”.

У 1920–30-ті роки класики *єврейської літератури* були широко представлені перекладами з їдиш, як-от визначний єврейський поет, уродженець українського міста Коростишів (нині Житомирська область) і найкращий перекладач української класики мовою їдиш Давид Гофштейн (“Вибрані поезії”, 1938). Це видання містило, зокрема, 5 перекладів Максима Рильського і було перевидане 1939 р.

В Україні мешкали в той період десятки талановитих їдиш-мовних літераторів. Серед них поет і радянський громадський діяч Іцик Фефер, чня збірка “Скарб” (Вибрані поезії в перекладах українських поетів), видана 1937 р., містила і переклади Максима Рильського, зокрема, популярний вірш “Дай руку, кохана!” в цьому виданні подається у перекладі М. Рильського.

До перекладів М. Т. Рильського з польської літератури. 1927 року в київському видавництві “Слово” у виконанні Максима Рильського побачив світ український переклад видатного твору польського класика Адама Міцкевича “Пан Тадеуш, або Останній наїзд на Литві”. Цікаво, що – за бібліографічною розвідкою М. В. Стріхи – 1934 року цей переклад “Пана Тадеуша” було видано українською мовою у Варшаві (зі вступною статтею Р. Смаль-Стоцького) до 100-річчя виходу польського оригіналу. Як вважає М. В. Стріха, саме ця публікація сприяла формуванню серед польської академічної спільноти думки про переклад М. Рильського як про кращий переклад поеми Міцкевича чужими мовами. На жаль, для повоєнних видань Максим Рильський мусив суттєво правити мову цього перекладу, значною мірою позбавляючи її первісної виразності й своєрідності [див. 120, с. 188–190].

А в перекладі Івана Рильського “Книгоспілка” 1930 р. видала історичну повість “Костка Наперський” видатного польського письменника Владислава Оркана (справж. Францішек Смерчинський), який походив із галицьких селян і мав дружні взаємини з Іваном Франком, Василем Стефаником, Степаном Яцковим, популяризуючи українську літературу в Польщі.

Поет, прозаїк, драматург, один з найпопулярніших поетів Польщі кінця XIX – поч. XX ст. Казимір Пшерва-Тетмаер представлений в українських перекладах, які припадають на 1930 р. (Харків – Київ: “Книгоспілка”): Максим Рильський долучився до перекладання циклу новел Пшерви-Тетмаера “На скелястім підгір’ї”, зокрема, він переклав новелу “Як Ясек з Устуну, Ганнуса від Крулів і Марта Угерчиківна співали до себе одного сонячного ранку”.

До перекладів М. Т. Рильського з грузинської літератури. 1940 року “Держлітвидав УРСР” видав “Поезії” визначного грузинського поета і громадського діяча Симона Чіковані, який перебував у дружніх стосунках з Миколою Бажаном і допомагав йому в роботі над перекладом “Витязя в тигровій шкурі”. Серед перекладачів цієї збірки – Максим Рильський, якому належать переклади чотирьох поезій. За редакцією Миколи Бажана того ж року, там само вийшли “Вибрані твори” славного грузинського поета Акакія Церетелі. Названа збірка вибраних творів Церетелі містить сім перекладів Максима Рильського.

До перекладів М. Т. Рильського з англomовних літератур. Протягом 1927–1930 рр. київське вид-во “Сяйво” випустило повпу збірку творів Джека Лондона, за редакцією Освальда Бургардта. У 1927 р. вийшли тт. 1–9, зокрема, том 3 містив “Південноморські оповідання” Джека Лондона, які переклали Іван та Максим Рильські (“Дім Мануї”, “Китів зуб”, “Маукі”, “Атю їх, атю!”, “Поганин”, “Страшні Соломонові острови”, “Немипуча біла людина”, “Маккоїв нащадок”). У 1928 р. вийшли тт. 10–12, а в 1929 р. – тт. 13–18, зокрема, том 18 містив збірку оповідань “Храм гордошів” у перекладі Івана Рильського та Мері Грей (“Храм гордошів”, “Кулау-прокажений”, “Прошай, Джеку!”, “Алога Ое”, “Чун А-Чун”, “Шериф Кони”). Паралельно з томами повної збірки вид-во “Сяйво” друкувало окремі видання творів Джека Лондона. Так, 1927 р. окремо вийшли “Південноморські оповідання”, перекладені Іваном та Максимом Рильськими, а 1928 р. в перекладі Івана та Максима Рильських “Книгоспілка” окремо видала збірку оповідань Джека Лондона за назвою “Фуатинські чорти”. 1929 р. “ДВУ” теж окремо видало збірку оповідань “Храм гордошів” у перекладі Івана Рильського та Мері Грей.

Знаменитий пригодницький роман шотландського письменника др. пол. XIX ст. Роберта Люїса Стівенсона “Острів скарбів” уперше був надрукований у київському “Слові” 1929 р. і перевиданий 1957 р. в перекладі Сергія Буди, – вірш у тексті роману “Незважливому читачеві” переклав Максим Рильський.

Тут доречно згадати і першу публікацію перекладу Максимом Рильським трагедії “Король Лір” Вільяма Шекспіра: 1939 р. щорічний київський збірник “Радянське літературознавство” розміщує на своїх шпальтах уривок з цієї трагедії у перекладі Рильського. А повний текст перекладу Максимом Рильським Шекспірової трагедії “Король Лір” був уперше опублікований окремим виданням у ки.: *Шекспір Вільям. Король Лір.* – К., 1941. – 240 с.

До перекладів М. Т. Рильського з німецької літератури. Праця над перекладами новел видатного німецького поета Георга Гайма, виданих 1925 р. в київському “Слові”, об’єднала в цьому виданні таких блискучих стилістів, як Максим Рильський, Освальд Бургардт і Віктор Петров.

Декілька віршів Йоганна-Вольфганга Гете в перекладі Максима Рильського були опубліковані у першому та другому винусках киїжки “Бетховен. Збірка пісень”, виданій у Києві 1927 р., а саме: у першому винуску – “Хлопчик із бабаком”; у другому випуску – “Міньйона” та “Пісня Клерхен (I)” (із “Егмонта”). Переклад віршованої казки Гете “Рейнеке Лис” за редакцією Максима Рильського з’явився 1937 р. у вид-ві “Молодий більшовик” (Київ – Херсон), обсягом 171 с. У названій вище збірці пісень Бетховена нублікувались переклади Максима Рильського і з інших німецьких поетів: у першому випуску – вірш Крістіана Геллерта “Про смерть”, у другому випуску – вірш П. Гаугвіца “Покора”. Зустрічаються переклади Рильського з німецьких поетів також у декількох однопісенних музичних виданнях, опублікованих у Харкові 1928 р.: у киїжці “Моцарт В. А. Старенька” – вірш Фрідріха Гагедорна “Старенька”, у киїжці з твором австрійського композитора Франца Шуберта “Шуберт Ф. Форель” – вірш німецького поета, органіста і композитора, чия творчість належала до напрямку “Бурі і натиску”, Крістіана Фрідріха Шубарта “Форель”, у киїжці “Шуберт Ф. Смерть і дівчина” – вірш Маттіаса Клавдіуса “Смерть і дівчина”, у киїжці “Шуберт Ф. Двійник” – вірш Гайнріха Гайне “Двійник”.

Соціальні романи популярного сучасника тієї епохи – німецького письменника і поета першої пол. ХХ ст. Бернгарда Келлермана – нублікувались в різних українських видавництвах. Найвідоміший його роман “Тунель”, написаний 1913 р., був виданий у харківській “Книгоспілці” 1927 р. в перекладі Максима Рильського і перевиданий там само 1929 р. (цей роман також переклали В. Горовська і М. Туркало: Х. – К.: “ЛіМ” 1932 р.)

До перекладів М. Т. Рильського з французької літератури. 1926 року в Харкові “Книгоспілка” видала трагедію “Король бавиться” Віктора Гюго в перекладі Максима Рильського, яку було перевидано там само 1931 р. Тоді ж харківсько-київська філія “ЛіМу” видрукувала одним виданням трагедії “Король бавиться” та “Ернані” в перекладі Максима Рильського.

У виданому харківською “Книгоспілкою” багатотомнику “Творів” Гі де Мопассана (1927–1930) томи 2–5 виходять 1928 р. і, зокрема, том 4 (“Оповідання”) містить і переклади Максима Рильського; Там само 1928 р. поза межами багатотомника окремо було видано збірку “Дім Тельє” та інші оповідання” в перекладі Петра Чикаленка і Максима Рильського. Наступні тт. 6–8 “Творів” Мопассана з’являються у “Книгоспілці” 1929 р. Їхнє наповнення таке: Т. 6. “Оповідання”, переклали Іван та Максим Рильські; Т. 7. “Оповідання”, переклали Людмила Івченко, Іван та Максим Рильські; Т. 8. “Оповідання”, переклали Максим Рильський, Іван Рильський, Борис Козловський, Михайло Дейнар.

Надзвичайно цінним виданням 1928 р. (Київ: “Сяйво”) є переклад “Роману про Трістана та Ізольду” у виконанні Максима Рильського, здійснений з переказу сучасною французькою мовою давньофранцузького тексту поеми про Трістана та Ізольду видат-

ним філологом-медієвістом Жозефом Бедьє, який підготував критичне видання цього твору 1900 р.

Наприкінці 1920-х – на початку 1930-х років “ДВУ” видало низку творів великої форми французьких авторів. Зокрема, науково-фантастичні романи Жоржа Тудуза: 1928 р. – роман “Людина, що збудила вулкани” в перекладі Максима та Івана Рильських, 1930 р. в “ДВУ” вийшли й інші романи сучасних французьких письменників. Зокрема, роман “Кінець однієї епохи” (в перекладі Івана Рильського) Клода Ане, твори якого згодом послужили сценарієм для голлівудських фільмів 1957 і 1968 рр.

У перекладі Івана Рильського в Києві “Книгоспілка” опублікувала наприкінці 1920-х рр. роман Проспера Меріме “Хроніка з часів Карла IX (Варфоломійська ніч)”.

За спогадами Г. П. Кочура, ще 1921 р. група київських поетів почала працю над антологією французької поезії ХХ ст., але ця праця не була завершена. 1924 р. вийшла окремою книжкою тільки вступна стаття до цієї антології М. Я. Калиновича під назвою “Шляхи новітньої французької поезії”. Пізніше, в 1928–30 рр. за редакцією С. В. Савченка та М. К. Зерова готувалася до видання антологія нової французької поезії – від “романтичного декадансу” (Теоділь Готьє, Ж. де Нерваль) до останніх днів, але вже підготовлена книга не вийшла друком. До антології мали увійти й переклади Максима Рильського. Тут, за висловом Г. П. Кочура, “М. Рильський змагався з Зеровим у відтворенні сонетів Ередія, перекладав Верлена і Реньє” [52, с. 84]. Зокрема, для цієї нездійсненої антології французької поезії Максим Рильський переклав такі вірші П. Верлена: “Пісня невинних”, “Мистецтво поетичне”, “Каспар Гаузер співає”, такі вірші А. де Реньє: “На узбережжі”, “Я бачив королів, що втратили корони...”, а також вірші Т. Готьє (“Що говорять ластівки”, “На лагунах”, “Тюльпан”), С. Малларме (“Морський вітер”), Ж. М. Ередія (“Кентаври втікають”), Ж. Рішпена (“Малюки”), А. Самена (“Сузір’я”, “Плугатар”), Ш. ван Лерберга (“Із пісень Єви”), М. Метерлінка (“Теплиця”, “Із п’ятнадцяти пісень”), Ф. Мазада (“Вінок Діонісові”, “Тінь”). Ф. Жамма (“Дитина розглядає календар”), а ще вірші Д. де Жірдан, Ш. Ласайї та ін.

1930 р. харківсько-київська філія “Книгоспілки” здійснила публікацію двотомника “Творів” Гюстава Флобера. Том другий цього видання містив роман “Саламбо” в новому перекладі Максима Рильського (попередній переклад В. Чорного вийшов друком 1924 р. у львівському видавництві “Чайка”).

Того ж 1930 р. в “Книгоспілці” (Київ – Харків) з’являються “Твори” Анатолія Франса за редакцією Валер’яна Підмогильного. Протягом 1931–1933 рр. харківсько-київська філія “ЛіМ” продовжує видання “Творів” Анатолія Франса за редакцією Валер’яна Підмогильного. Так, 1932 р. виходить друком роман Франса “Боги прагнуть” (том перший) у перекладі Івана Рильського.

1931 рік залишив свій вагомий слід в історії української перекладацької літератури появою солідної хрестоматії в перекладі Максима Рильського: “Французькі класики ХVІІ століття (Буало, Корнель, Мольєр, Расін)” (Харків – Київ), до якої увійшли такі твори: “Мистецтво поетичне” Буало, “Сід” Корнеля, “Мізантроп” Мольєра та “Федра” Расіна. До речі, 1936 р. в київсько-одеській філії “Молодого більшовика” вийшов окремо переклад Рильським п’єси “Мізантроп” французького драматурга Жана-Батіста Мольєра.

Долучився Максим Рильський і до освоєння художньої спадщини великого французького письменника Фредеріка де Стендаля, якому судилася долею посмертна слава. 1934 р. в харківському видавництві “ЛіМ” за редакцією Максима Рильського виходить п’ять повістей Стендаля, включаючи і новий переклад повісті “Чеичі” (перший переклад цієї повісті у виконанні Сергія Пащенко видала 1923 р. львівська “Чайка”).

1935 р. за редакцією Максима Рильського з'явився у перекладі з французької знаменитий роман лауреата Нобелівської премії Ромена Роллана “Кола Брюньон”, опублікований харківським видавництвом “Художня література”.

Максим Рильський також переклав славу поему видатного французького письменника, філософа-деїста Вольтера “Орлеанська діва”, опубліковану 1937 р. “Держлітвидавом УРСР” (Київ – Харків).

Усесвітньо відомий роман “короля романістів” (за висловом Стендала) Оноре де Бальзака “Утрачені ілюзії” був опублікований 1937 р. київсько-харківським “Держлітвидавом УРСР” у перекладі Євгенії Русинської, а от вірші у цьому романі переклав Максим Рильський.

До перекладів М. Т. Рильського з інших літератур. Зокрема, 1932 р. за редакцією Максима Рильського вийшла збірка “Черкеські пісні, легенди, міфи” (Київ – Харків). Вартий згадки і переклад норвезької народної пісні “Я плив додому...”, виконаний Максимом Рильським і опублікований у книжці: Лобачов Г. “Я плив додому” (Харків, 1928).

До перекладів М. Т. Рильського, опублікованих у періодиці. Зустрічаються переклади Максима Рильського і в музичних періодичних виданнях, зокрема, в журналі “Музика” за 1925 р. надруковані в його перекладі вірш “Солдат” Ганса Хрїстіана Андерсена та вірш “Лірник” Вільгельма Мюллера.

Київський літературно-науковий місячник “Життя й революція” у другій пол. 1920-х рр. опублікував чимало перекладів, виконаних неокласиками. Так, в одному з випусків часопису були надруковані три вірші Валерія Брюсова в перекладі Миколи Зерова, Павла Филиповича і Максима Рильського відповідно.

Найпродуктивнішим часописом на ниві художнього перекладу був харківський літературно-науковий та громадсько-політичний місячник “Червоний шлях”, де за період з 1923 по 1930 рр. вийшли друком десятки й десятки перекладених творів. Для часопису перекладали авторитетні тогочасні письменники, літературні й громадські діячі. Свої переклади тут публікував і Максим Рильський (а саме: поезію “Морський вітер” видатного французького поета-символіста Стефана Малларме, вірш “До приятелів-москалів” та уривки з “Пана Тадеуша” Адама Міцкевича, чію поему, як зазначалося вище, було повністю опубліковано окремим виданням у цьому ж перекладі).

У харківському місячнику “Червоний шлях” і в першій пол. 1930-х років незрідка друкувались поетичні переклади неокласиків. Зокрема, тут натрапляємо на переклад Рильським вірша Миколи Ушакова “Київ”.

А київський літературний місячник “Життя й революція” нублікує в цей період поезії П.-Ж. Берайже в перекладах неокласиків (Павла Филиповича, Миколи Зерова, Максима Рильського), зокрема, вірші Берайже “Негри й маріонетки” та “Пан Бог” переклав Максим Рильський, який разом з Миколою Зеровим і Павлом Филиповичем готував до видання окрему збірку поезій П.-Ж. Берайже (на жаль, це видання так і не було здійснене).

Тижневик “Літературна газета” з 1932 по 1940 рр. опублікував чимало поетичних перекладів Максима Рильського – понад десяток творів різної мистецької вартості з російської, єврейської, польської та інших мов: вірші “Ленінград” та “Шахтарська партизанська” Олександра Прокоф’єва, “Привіт тобі, столице!”, “Пам’яті Пушкіна” та “Живе твій голос” Матвія Талалаєвського, “Моєму краєві” радянської поетеси, перекладачки, яка написала вірш “Павлу Тычине”, Марії Комісарової, “Пісня чапаївця” Михайла Голодного, “Знайомі здавна...” та “Для всіх” Давида Гофштейна, “Ударом на

удар” Олександра Безименського, “В альбом” зачинателя грузинської комсомольської поезії, радянського поета Аліо Мірцхулави, “Пані Твардовська” Адама Міцкевича, уривок із п’єси “Дванадцята ніч” Вільяма Шекспіра.

Переклади Максима Рильського знаходимо і в інших радянських виданнях, зокрема, у 1934–35 роках у харківському ілюстрованому місячнику для дітей молодшого віку “Тук-Тук” (орган Центрального бюро комуністичного дитячого руху та Наркомосвіти) з’являються уривки з віршованого роману Олександра Пушкіна “Євгеній Онегін”, який також друкувався уривками у “Вістях ВУЦВК” з 12 травня 1936 р. по 30 березня 1937 р. вірші “Поет Фірдоусі” Гайнріха Гайне, “Кахетинська осінь” грузинського радянського поета Симона Чиковані, “Пісня українки” грузинського радянського поета і громадського діяча Паоло Яшвілі, життя якого трагічно обірвалося 1937 року внаслідок самогубства.

1935 року чернігівська обласна газета “Більшовик” (орган Чернігівського обласного бюро КП(б)У) розміщує в перекладі Максима Рильського вірш “Колискова” Михайла Светлова. Того ж року газета “Пролетарська правда” (орган Київського обласного комітету Компартії України та обласної Ради народних депутатів) друкує в перекладі Рильського вірш “Жниво, напруга години робочої...” Миколи Некрасова.

Найстаріший провідний часопис українських письменників – літературно-художній та громадсько-політичний місячник “Радянська література” з 1935 по 1939 рр. нублікує такі переклади Максима Рильського: вірш “Весна по весні” та фрагменти з поеми “Над рікою Оресою” Янки Купали, вірш “На могилі Шевченка” Давида Гофштейна, поезії з циклу “Дорога” Якова Городського.

У другій половині 1930-х рр. переклади Максима Рильського нублікуються у таких радянських літературно-громадських часописах, як “Молодняк” (орган молодих пролетарських письменників) і “Літературний журнал” (суспільно-політичне і літературно-художнє видання). На сторінках “Молодняка” за 1935 р. знаходимо переклади Рильського віршів “Яблуко”, “Трісочка” Давида Гофштейна, “Зайчик сонячний”, “На нічнім посту” Матвія Талалаєвського. З 1936 по 1940 рр. “Літературний журнал” друкує такі переклади Максима Рильського: вірші “Хмари” та “З-під таємничої холодної півмаски...” Михайла Лермонтова, “Фруктова весна передмість”, “Вино”, “Цвітуть гортензії в Батумі” Миколи Ушакова.

У 1937 р. щоденна газета “Комсомолец України” (орган ЦК і Київського обласного комітету ЛКСМУ) друкує вірш “Село” Олександра Пушкіна та “Баладу про дітей” Тетяни Волгіної в перекладі Рильського. У 1938 р. щомісячний методичний журнал “За комуністичне виховання дошкільника” (орган Наркомосвіти УРСР) нублікує вірш під назвою “Пісня” Самуїла Маршака та вірш “Гвинтівочки візьмемо ми...” Володимпра Маяковського в перекладі Рильського.

У 1939 р. журнал “Колгоспниця України” (орган ЦК КП(б)У) друкує переклад Рильським поезії “Рицар у полоні” Михайла Лермонтова. Знаходимо переклади Рильського і періодиці за 1940 р.: у журналі “Піонерія” (який був створений на базі журналів “Большевиченята” (1924–31) і “Червоні квіти”) – вірші “Рибка”, “Акерманські степи” та уривок із “Оди до молодості” Адама Міцкевича; у газеті “Молодий більшовик” – вірш “Чати” Міцкевича. Республіканська газета “Комуніст” (орган ЦК КП(б)У) за 1940 р. розміщує переклад Рильським вірша “До приятелів-росіянін” Адама Міцкевича (друга, остаточна редакція).

Загалом, масштаби й напрямки перекладацької діяльності М. Т. Рильського, і в цілому родини Рильських, активна редакторська праця молодого Максима Рильського у 1920–30-х роках ще чекають на ґрунтовне дослідження.

Освальд Бургардт (Юрій Клен)

Освальд Бургардт
(Юрій Клен)

Юрій Клен (Освальд Федорович [Фрідріхович] Бургардт) (1891, с. Сербинівка, Волинь (тепер – Старокостянтинівського району Хмельницької області) – 1947, Авґсбург, Німеччина) – поет, перекладач, літературний критик, літературознавець, автор багатьох літературознавчих праць, перекладів з англійської, німецької, французької та інших мов, писав російською, українською й німецькою. Художні твори та переклади нублікував під псевдонімом Юрій Клен. Батько перекладача та редактора Вольфрама Бургардта.

Народився в сім'ї німецького купця-колоніста Фрідріха Бургардта та прибалтійської німкені Каттіни Сідонії Тіль. У родині панувала атмосфера шанобливого ставлення як до рідної німецької мови, так і до української мови та звичаїв краю, який став для неї другою батьківщиною. Зростав у п'ятимовному середовищі: вдома німецька мова, у школі офіційна російська, в оточенні – українська, польська, єврейська. Спочатку Освальд навчавсь у Немпрівській гімназії, закінчив із золотою медаллю Першу Київську (Олександрівську) гімназію. 1911 року вступив до Київського університету Св. Володимпра, де вивчав англійську, німецьку, слов'янську філологію та загальну історію літератури. Навчався у видатного професора історії та теорії літератури В. Перетца – одного із засновників філологічної школи в українському літературознавстві, в парадигмі якої сформувалися такі відомі науковці, як І. Огієнко, О. Дорошкевич, С. Маслов, Б. Якубський, В. Петров, М. Драй-Хмара та ін. Останній згодом увійшов до того ж кола київських “неокласиків”, що й Освальд Бургардт. 1915 року було опубліковано першу наукову розвідку Освальда Бургардта “Новые горизонты исследования поэтического стиля” з передмовою професора В. Перетца. Перші спроби віршування молодого науковця – російською мовою – теж припадають на 1915 рік.

Батько Освальда – Фрідріх Бургардт – помер ще 1912 року. А з початком Першої світової війни молодому Бургардту довелося перервати навчання в університеті: його разом із тридцятьма німецькими юнаками царська влада визнала “небезпечними”, заслани до Архангельської губернії (с. Мар'їна Гора біля Архангельська). Через рік було заслано його матір та сестру Жозефіну, які опинились у Курській губернії, а старшу сестру Вікторію заслали у В'ятську губернію.

Лише після революції 1917 року Освальд Бургардт отримав змогу повернутись із заслання. 1918 року він спершу заїздить до своєї родини в Курськ, і потім вони разом ви-

рушають до Києва, де вирували жорстокі події Громадянської війни. Цей період життя Освальда Бургардта залишається найменш дослідженим. За пізнішим свідченням його племінника, сина сестри Вікторії Зігфріда Венде, восени 1918 р. Освальд Бургардт поїхав до Німеччини і його ледве не прикликали до кайзерівського війська. Він гостював у Вікторії, яка тоді мешкала в Данцігу, продавав газети разом з її чоловіком – безробітним на той час – Артуром Венде. Невдовзі Освальд Бургардт повернувся до Києва. 1920 року він закінчив університетське навчання, захистивши диплом. Пізніше вступив на дворічний курс аспірантури при дослідному інституті Української академії наук (з 1921 р. – ВУАН), де студював германістику, отримавши 1923 року диплом першого ступеня [за матеріалами нублікації: 149].

Окремі епізоди буремного життя Освальда Бургардта на початку 1920-х років дослідив відомий поет і літературознавець Петро Ротач, з'ясувавши зокрема, що в Полтаві влітку 1921 року майбутньому українському поетові довелося скуштувати ув'язнення органами більшовицького ЧК, “безневинно сидіти разом з групою української інтелігенції в тюрмі і врятуватись лише завдяки клопотанню В. Г. Короленка” [102].

Освальд Бургардт у роки голоду (1920–23) разом з Миколою Зеровим працював у містечку Баришівка викладачем у соціально-економічному технікумі (читав курс всесвітнього письменства) та трудовій школі, куди їх запросив директор М. Симашкевич. У баришівський період склалися особливо теплі стосунки Освальда Бургардта з Миколою Зеровим, і якщо українська поезія “здавалася йому доти безнадійно провінційною і неперспективною”, то саме Зеров “допоміг йому розвіяти цей примітивний міф, заохотив його до збагачення української літератури перекладами, до власної творчості” [150]. У цій “Болотяній Лукрозі”, як образно назвав Баришівку Микола Зеров, куди навідувався і Павло Филипович, склався духовний осередок поетів-“неокласиків”, які плекали класичну форму, прагнучи наблизити українську літературу до світової (в Києві до них долучилися Максим Рильський і Михайло Драй-Хмара). Щоправда, самокритичний Освальд Бургардт не відразу наважився стати українським поетом, адже віршував російською до зближення з колом духовно споріднених із ним поетів – М. Зеровим, П. Филиповичем, М. Рильським та М. Драй-Хмарою, разом з якими він і сам стане частиною “трона п'ятірного” неокласиків, зосереджених на своєрідному панестетизмі, культивуванні досконалої мистецької форми. (“В широкому річищі українського ренесансу 20-х років естетична концепція “неокласицизму” виявилася для нього єдино близькою” [150]). Однак в 1920-ті роки Бургардт усе ж таки вважав, що його праця стане значно кориснішою в царині художнього перекладу та науковій галузі. Тому й оприлюднив у тогочасній періодиці лише три свої вірші: “На переломі” (“Червоний шлях”. – 1924. – № 7), “Жовтень. 1917” (“Червоний шлях”. – 1925. – № 9) та “Сковорода” (декламатор “Сяйво”, упорядник М. Зеров, 1929).

Повернувшись восени 1922 р. до Києва, Освальд Бургардт у різний час, а нерідко у двох місцях одночасно, викладав у залізничному технікумі (1923–24), кооперативній школі (1923–27), Голосіївському сільськогосподарському інституті (1924–28), Київському інституті народної освіти – нині університет імені Тараса Шевченка (1930–31).

Освальд Бургардт – автор не лише численних поетичних перекладів з німецької, французької, англійської мов, а також нублікацій про творчість західноєвропейських поетів (зокрема, про англійського лірика П. Б. Шеллі), про німецький експресіонізм, екзотику та утопію в німецькому романі, драматургію Гепріка Ібсена й інше. Він друкував літературно-критичні та перекладознавчі статті, як-от аналітична розвідка творчості П. Шеллі (1925), статті “Леся Українка і Гейне” (1927), “Гейне в українських

перекладах” (1930), рецензував твори українських письменників (оповідання В. Підмогильного, поезії М. Драй-Хмари, О. Журливої та ін.), переклади зарубіжних творів, зокрема, оповідання А. Франса в перекладах В. Підмогильного (Київ: “ДВУ”, 1925). Варта згадки й оперативна рецензія О. Бургардта на “Антологію американської поезії. 1855–1925”, упорядковану Іваном Куликом (Харків: “ДВУ”, 1928), яку було вміщено в “Червоному шляху” за 1928 р., № 11. Упродовж 1927–30 років за редакцією Освальда Бургардта вийшла повна збірка творів Джека Лондона. У 1931–32 рр. харківсько-київське видавництво “Література і мистецтво” нублікувало “Твори” Бернарда Шоу за редакцією Освальда Бургардта (вийшли тт. 5-й, 1-й, 3-й та 7-й). Також редагував збірки творів Ч. Діккенса, К. Гамсуна, Й. В. Гете.

Освальд Бургардт упорядкував із власних перекладів антологію німецької поезії під назвою “Залізні сонети” (Харків, 1925). І в оригіналі, і в перекладі цю збірку було видано анонімно, начебто як колективну творчість поетів-робітників, насправді ж авторство збірки належало Йозефу Вінклеру й розкрилося пізніше.

Серед перекладів Освальда Бургардта, опублікованих в радянських літературних журналах, зокрема, у харківському часописі “Червоний шлях” – переклади “Залізних сонетів” Йозефа Вінклера, які нублікувались і окремим виданням, твори діяча міжнародного робітничого руху, одного із засновників Комуністичної партії Німеччини Карла Лібкнехта, вірші “До британського люду”, “Ода до західного вітру”, “Монолог з “Розкованого Прометей”” Персі Біші Шеллі, вірш “Лихо” чільного представника французького символізму Артюра Рембо (Ренбо), вірш “Вітер” Еміля Верхарна (Верхарена), оповідання “Смерть Мурдо” американського прозаїка Конрада Берковичі, твори якого видавались окремо і в перекладі Бургардта, вірші “Корабель революції” та “Хліба” видатного німецького поета і перекладача Фердинанда Фрайліграта. У київському часописі “Життя й революція” – переклади із Жоржа Дюамеля, оповідання французького романіста Клода Фарара “Історія одного розбишаки”, два вірші Вальтера Газенклевера, два вірші німецького поета-експресіоніста Яна ван Годдіса, вірші Гепріка Ібсена “Гага” і “Світлополох”. У катеринославському місячнику “Зоря” – із “Залізних сонетів” Йозефа Вінклера, вірш “Сонця вечірні” Поля Верлена.

Перекладав Освальд Бургардт і вірші у п’єсі П’єра Огюстена Бомарше “Севільський цпрульник”, яку загалом переклали Є. Годилю-Годилевська та О. Пивоварова (Харків – Київ: “ЛіМ”, 1931).

До прозових перекладів Освальда Бургардта того періоду належить, приміром, збірка німецької письменниці Гермінії Цур-Мюлен “Раб” та інші казки” (Харків: “Книгоспілка”, 1925); повість “Завойовники Америки” шведського мандрівника, географа, журналіста Свена Гедіна (Харків: “Книгоспілка”, 1926).

А праця над перекладами новел видатного німецького поета Георга Гайма, виданих 1925 р. в київському “Слові”, об’єднала в цьому виданні таких блискучих стилістів, як Освальд Бургардт, Максим Рильський та Віктор Петров.

Для альманаху “Сучасна чужоземна новела” (Київ: “ДВУ”, 1928) Освальд Бургардт переклав з німецької три оповідання: “Оповідання в сутінках” Стефана Цвайга та оповідання Казимира Едшміда під назвою “Лясо” й Карла Штернгайма під назвою “Бузеков”.

1927 р. в перекладі Освальда Бургардта вийшла збірка оповідань відомого американського прозаїка Конрада Берковичі, написаних у 1925–26 рр., під назвою “Іліана” (Харків: “Книгоспілка”). Зазначимо, що 1929 року там само з’явилися два видання оповідань Берковичі – під назвами “Татарське плем’я” та “Коні”, – проте в жодному з них імені перекладача не вказувалось (того-таки року в Києві було оприлюднено ще одну збірку творів Берковичі – “Вибрані оповідання” в перекладі П. Сумовського).

Серед нерадянських часописів, які з початку 1930-х років містили переклади Освальда Бургардта, слід згадати такі: львівський місячник “Вікиа” – тут опубліковано в перекладі Бургардта вірш “Слова каліки” Йоганнеса Бехера; у львівському часописі “Вістник” із 1933 по 1939 рр. нублікувались численні переклади Освальда Бургардта під літературним псевдонімом Юрій Клен – вірші “Калейдоскоп”, “Обрій і не мріє...” Поля Верлена, “Звитяжці”, “Дитинство героя”, “Нова Держава”, “Присяга” Стефана Георге, “Вовче закляття” та “Прояснення” Шарля Леконта де Ліля, “Станси (I). Твої руки”, “Крізь дощ прорвавши враз жалобу сірих днів...”, “Єдина в дії гіркої безнадії...” Жана Мореса, “Осіньна пісня” видатного релігійного письменника Поля Клоделя, а також вірші: “П’яний корабель” Артюра Рембо, “Душа моя...”, “Мертве місто” французького поета-символіста останньої чверті XIX ст. Альбера Самена, “Петербург” ідеолога російського символізму Зінаїди Гіппіус, вірш “Вітер” Еміля Верхарна, “Ода до західного вітру” Персі Біші Шеллі, – цей вірш був опублікований перекладачем під своїм справжнім ім’ям (Освальд Бургардт) у “Червоному шляху” в 1920-х рр., його також переклала Антоніна Струтинська для “Вістика”, – вірші “Привид” Стефана Малларме, “Гранати” та “Кроки” Поля Валері, фрагмент із епічної поеми “Едда” під заголовком “Виправа по молот”.

У варшавському літературному журналі “Ми”, що виходив у 1933–39 рр., нублікувались переклади Івана Дубицького, Наталі Ливицької-Холодної, Євгена Маланюка, Степана Левинського, Святослава Гординського, а також Освальда Бургардта, який подав до цього часопису оповідання німецького письменника Віллі Зайделя під назвою “Смерть Ахіллеса”.

Важливо наголосити, що як поет, перекладач і літературознавець Освальд Бургардт сформувався у колі київських “неокласиків” на поч. 1920-х рр., хоча у 1920-ті роки він і написав українською мовою лише кілька віршів та переважно займався поетичними перекладами з німецької, французької, англійської мов, а також літературно-критичними студіями. Опинившись на еміграції 1931 року, він продовжував декларувати вірність школі “неокласиків” і пізніше, коли розцвів його поетичний талант і він заявив себе як поет Юрій Клен, – у 1930–1940-ві роки й, особливо, в повоєнний період, не полишаючи своїх прагнень розвинути неокласицизм як цілісну течію. Так, “у період 1945–47 рр., коли на еміграції сформувалася нова літературна організація – МУР – і з її “трибун” розпочалася критика традиції неокласицизму (в статтях В. Петрова, Ю. Шереха, Ю. Косача, І. Костецького, І. Багряного), то Юрій Клен, який побачив у цьому відверто деструктивну і ворожу тенденцію, з підкресленим апологетизмом виступив на захист неокласицизму” [2, с. 9]. Активно підтримували Юрія Клена у пропаганді школи “неокласиків” Михайло Зеров (Михайло Орест) та Володимир Державин, до голосів яких уже після смерті Юрія Клена в 1947 р. долучили свої голоси Борис Олександрів, Ігор Качуровський, Святослав Гординський, Остап Тарнавський, які своєю нубліцистичною, поетичною й перекладацькою творчістю сприяли розшпненню географічних меж та художніх параметрів неокласицизму, його своєрідному відродженню в українській літературі на еміграції.

На рубежі 1920–1930-х років Освальд Бургардт перекладав трагедію “Гамлет, принц данський”, феєричну п’єсу “Буря” В. Шекспіра та символістську трагедію про кохання “Саломея” О. Уайльда. 26 березня 1930 року він склав угоду з Харківським Державним Видавництвом Літератури і Мистецтва, яке йому формально замовило переклад п’єси Шекспіра “Гамлет”. Цій угоді передувало десятиріччя пошуків нових форм інтерпретації Шекспіра на українській сцені, започаткованих постановкою “Макбета” Київським Драматичним Театром (режисер вистави й виконавець ролі Макбета – Лесь Курбас). Це була вистава т.зв. “класичного експресіонізму”, який нустив глибоке коріння

в українську театральну свідомість 1920-х рр. (уплив курбасівського сценічного експресіонізму вчувається і в Кленових перекладах Шекспірових п'єс). Тоді український театр, як і література, розвивався напрочуд бурхливо, йшли вистави як в експериментально-модерністських, так і в класичних постановках, були й постановки Шекспіра (“Отелло”: театр Львівської Бесіди, 1922 р.; “Приборкання гострухи”: Київський театр ім. Т. Шевченка, 1922 р.; “Отелло”: театр ім. М.Заньковецької, 1926 р.; “Сон літньої ночі”: Київський театр ім. І. Франка, 1927 р.), але існувала ще явна потреба в нових, сучасніших перекладах Шекспірових п'єс і передовсім – у перекладі “Гамлета”, адже Кулішів переклад не міг виконувати роль коивенційного перекладу, який би відповідав мовно-естетичним запитам широкої глядацької аудиторії. Таким коивенційним, доступним масовому глядачу, сценічним і водночас глибинним у розкритті проблематики й високохудожнім у передачі поетики першотвору замислювався і створювався переклад Юрія Клена, перед яким “встала проблема – дати переклад рівня європейської культури, знайти “містки” в ньому, що вводили б українського глядача до глибшого розкриття тексту великого драматурга”, – слушно вказує Валеріян Ревуцький, автор передмов до перекладених Кленом двох шекспірових п'єс “Гамлет” і “Буря”, що вийшли окремим – четвертим – томом у складі чотиритомника його творів, виданих стараннями Фундація імені Юрія Клена в м. Торонто 1960 р. [98, с. 11]. Переклад “Гамлета”, виконаний Освальдом Бургардтом, було надруковано згодом – у книжці “Хрестоматія західноєвропейської літератури для середньої школи” за редакцією О. І. Білецького (Київ: “Держлітвидав”, 1936), щоправда, у скороченому вигляді й анонімно (власне, всі переклади у “Хрестоматії” були надруковані анонімно, але в передмові упорядник назвав тих перекладачів, яких можна було тоді назвати, – Л. Первомайського, М. Рильського, Д. Ревуцького, А. Гозеннуда, Ю. Корецького, І. Франка, Лесю Українку; щодо інших сказано лишень, що довелося скористатися з усього наявного матеріалу, піддавши його ґрунтовній переробці, – й то був для Олександра Івановича Білецького акт неабиякої мужності). Включили Бургардтового “Гамлета” й до перевидання “Хрестоматії” 1937 р.

Перекладами займалась і рідна сестра Освальда Бургардта – Жозефіна Бургардт, зробивши чималий внесок у царину художнього перекладу з німецької. Зосібна, найвідоміший роман Еріха Марії Ремарка “На західному фронті без змін”, оприлюднений у Німеччині 1929 р., вийшов того ж року в перекладі Жозефіни Бургардт (Київ: “Сяйво”) і був перевиданий 1930 року (Харків: “Український робітник”). До слова, того-таки 1929 року з'явився ще один переклад цього роману, виконаний Михайлом Балицьким, під назвою “На заході без змін” (Харків: “Рух”).

У перекладі Жозефіни Бургардт 1931 року вийшов і роман понулярного в ті часи німецького письменника Бернгарда Келлермана “Брати Шелленберги”, написаний 1925 року (Київ: “Рух”). Окрім Жозефіни Бургардт, соціальні романи цього автора перекладали М. Рильський, В. Горовська і М. Туркало.

На початок 1930-х років Освальд Бургардт створив у Київському інституті народної освіти кафедру прикладного мистецтва (1930–31), як учений він брав активну участь у діяльності ВУАН. Але вже тоді гостро усвідомив, що від політичних звинувачень “неокласиків” у ідеологічній недружності до вульгарно-соціологічних канонів “пролетарської літератури” – лише маленький крок до фізичної розправи над ними, тому, не бачачи перспектив для себе у звпродній “країні рад”, він обрав рееміграцію до Німеччини. “Про цей намір знали тільки втаємничені, зокрема М. Зеров, котрий подарував йому сонет “Дим батьківщини” (“Pro domo”)” [150].

Жахливі судові процеси над українською інтелігенцією, особливо процес СВУ, розпочатий 1929 року, замашні арешти діячів української культури переконали Освальда

Бургардта в необхідності виїхати з України. З 1931 року як німецький громадянин він з дружиною оселяється в Німеччині, причому в перші роки свого життя в рееміграції, не маючи роботи, жив у родичів, давав приватні уроки та читав лекції під час літнього семестру в Мюнхенському університеті. З 1934 року почав працювати на кафедрі славістики у Мюнстерському університеті (Вестфалія), де з допомогою професора Дмитра Чижевського одержав вакантне місце викладача російської й української мов. Невдовзі отримав помешкання в Мюнстері, а згодом переїхав на околицю міста – станцію Моріп.

У цей час Освальд Бургардт тісно співпрацює з поетами “празької школи”⁴⁵ (Євген Маланюк, Леонід Мосендз, Олег Ольжич, Олена Теліга, Юрій Дараган), що об’єднувались довкола львівського часопису “Літературно-Науковий Вістник”, редактованого Дмитром Донцовим. У грудні 1933 року в цьому часописі з’явився філігранно викарбуваний сонет “Кортес”, підписаний Юрієм Кленом. Читачі не відразу зрозуміли, що за цим псевдонімом стояв уже добре знаний їм перекладач, літературний критик, учений та один з київських “неокласиків” Освальд Бургардт. У “Літературно-Науковому Вістнику” Юрій Клен вміщує вірші та статті, відчуваючи спорідненість ідейно-естетичних принципів київських “неокласиків” із поетами празькою школи, з “одухотвореною вольовою цілеспрямованістю” їхньої лірики [150].

1936 року він захистив у тому-таки Мюнстерському університеті докторську дисертацію на тему “Головні мотиви творчості Леоніда Андреева” (написану німецькою мовою). Тут Юрій Клен написав більшість віршів, що склали основу збірки “Каравели” (Прага, 1943), тут же з’явилась і знаменита поема в октавах “Прокляті роки” (Краків, 1937) – данина світлій пам’яті київських “неокласиків”, – у якій викриваються дві лінії більшовицької політики в Україні: удар по селянству як основі нації та удар по інтелектуальному ядру нації – українській інтелігенції, яку починаючи з процесу СВУ затаврують як “націоналістичну”.

В рееміграції Юрій Клен продовжує перекладати: з німецької – твори Й. В. Гете, Р. М. Рільке, з французької – П. Валері, з англійської – драму “Буря” В. Шекспіра та ін. А з української на німецьку – твори Тараса Шевченка (які він також і досліджував як літературознавець), поезії “неокласиків”, галицькі пісні.

1939 року Освальд Бургардт був мобілізований до німецького війська і працював спершу на курсах військових перекладачів, а 1941 року в чині майора служив при штабі тилової частини 17-ї армії як перекладач, пересувався разом зі штабом від села Ладижин над Бугом до Кременчука та Полтави [див.: 148]. Можемо лише уявити той жах і душевні муки етнічного німця й українського поета Освальда Бургардта, коли він ставав свідком жорстокості німецьких окупантів, з якими прийшов на свою другу батьківщину, до українців, коли бачив, як вони плондрували таку дорогу його серцю Україну. Поета не минула б сувора кара за його людяне ставлення до українців і протести проти жорстокого поводження з ними, якби наприкінці січня 1942 року він не потрапив у госпіталь, застудившись і захворівши на плеврит, коли під час відступу гітлерівських військ під наступом Червоної Армії машина, в якій їхав перекладач, застрягла в заметах під Лозовою [див.: 148].

Після лікування він був звільнений від військової служби і з січня 1943 року працював викладачем у Німецькому університеті та в Українському вільному університеті

⁴⁵ Свою назву «празька школа» одержала через те, що переважна більшість об’єднаних нею поетів у 1920-х роках, як, скажімо, Олександр Олесь, жили у Празі чи в Подєбрадах і працювали або навчалися в тамтешній Українській господарській академії та Українському педагогічному інституті.

(Прага). У квітні 1945 року разом з дружиною й двома дітьми перебрався у місто Фольдервільдбад, яке розташоване у федеральній землі Тіроль, що в західній Австрії. Пізніше читав лекції в Інсбруцькому університеті, що в місті Іннсбрук – столиці федеральної землі Тіроль, – як позаштатний професор славістики: три спецкурси німецькою мовою (“Історична руська граматика”, “Билини”, “Утворення Київського князівства”) й один українською (“Леся Українка та її переклади з Гейне”). Там разом з Леонідом Мосендзом та М. Левицьким брав участь у літературній містифікації: спільно писали сатиричні вірші – “Дияболічні параболи” – під псевдонімом “східняцького” поета Порфирія Горотака. У Тіролі створив і більшу частину епопеї “Попіл імперій” (1945–47) – “шпрокомасштабний літопис драматичних процесів ХХ ст., в якому розкривається неспростовна закономірність краху монархічних та деспотичних наддержав-потвор” [150], – однак не встиг її завершити, стилістично та композиційно впорядкувати.

Своїм незабутнім друзям – київським “неокласикам” Освальд Бургардт присвятив цінну працю – есе “Спогади про неокласиків”, опубліковані 1947 року (уривки з цього есе нублікувалися в журналі “Україна”, 1990, № 20).

В Австрії Юрій Клен, як уже мовилося, продовжує перекладати. Упорядкував німецькомовну антологію “Поетія приречених”, яка лишилась у рукопису. Його переклади сонетів Миколи Зерова німецькою мовою ввійшли до збірки Володимира Державина “Gelb und Blau” (1948).

Щоб підтримувати особисті зв’язки з українською літературною еміграцією, він трічі нелегально переходив німецько-австрійський кордон. У місті Мюнстер, що розташоване у федеральній землі Північний Рейн-Вестфалія, що на південному заході Німеччини, поет і учений домовився про викладацьку роботу, а в австрійському місті Зальцбург, розташованому за 300 кілометрів на захід від Відня та за 150 кілометрів на схід від Мюнхена, він до осені 1947 року редагував журнал “Литаври”, назва якого демонстративно збігається з однойменним антифашистським часописом Олени Теліги, розстріляної гітлерівцями 21 лютого 1942 року в Бабному Яру. А ще Юрій Клен читав лекції, власні твори, уривки з епопеї “Попіл імперій” по репатріаційних таборах, де він знаходив українське товариство, як-от табір для переміщених осіб у німецькому місті Міттевалд, що в Баварії, недалеко від австрійського кордону, який називали “українськими Афінами”⁴⁶.

В останній свій нелегальний перехід кордону восени 1947 року Юрій Клен серйозно застудився, – тоді саме різко похолодало. Вже 24 жовтня – на власному авторському вечорі в українському таборі для переміщених осіб Зоммеркасерне – він відчув себе зле, а наступного дня не поїхав до Мюнхена, де мав читати заплановану лекцію в Українському вільному університеті. Зліг у ліжку із запаленням легенів. А невдовзі, ще не одужавши остаточно, вирушив до родичів у баварське місто Авгсбург. Ця поїздка трагічно обірвалася: 30 жовтня 1947 року Юрій Клен помер. Він похований в українській частині кладовища Вестфрідгоф [за матеріалами нублікації: 149]. Для видання його творів 1954 року в Торонто було засновано Фундацію імені Юрія Клена.

1991 року в Києві видано збірку вибраних поезій і перекладів Освальда Бургардта (Юрія Клена) з передмовою знаного вченого і поета Юрія Коваліва. Наукові досліджен-

⁴⁶ Після Другої світової війни в 1946–51 роках у зоні американської окупації в місті Міттенвалд у кількох таборах для переміщених осіб (на гірських мисливських базах Jäger-Kaserne (1946–51) і Pionier-Kaserne (1947–50) та в таборі Lager Luttensee) перебувало 3–4 тис. українців. Тут діяли дві українські греко-католицькі церкви, одна українська автокефальна церква, музична школа композитора З. Лиська, театр-студія Й. Гірняка й О. Добровольської, гімназія, спортивні товариства «Лев» та «СУМ-Прометей».

ня творчості Юрія Клена, його маловідомі оригінальні твори, переклади та спогади про нього зібрані у книжці “Творчість Юрія Клена в контексті українського неокласицизму та вісниківського неоромантизму” (Дрогобич: Видавнична фірма “Відродження”, 2004. – 392 с.).

1.2. Валер’ян Підмогильний

Валер’ян
Підмогильний

Валер’ян Петрович Підмогильний (1901, село Писарівка Павлоградського повіту на Катеринославщині (зараз Синельниківський район Дніпропетровської області) – 1937, урочище Сандармох, Карелія) – один із найвидатніших письменників і перекладачів “розстріляного відродження”.

Біографія цього надзвичайно обдарованого й високоінтелектуального прозаїка 1920-х – початку 1930-х років добре висвітлена в багатьох дослідженнях, тому подаємо лише основні координати його життя і творчості, зосередившись головню на перекладацькій діяльності.

За свідченням проф. В. К. Чапленка, батьків Валер’яна, хоч вони все своє життя прожили на селі й були селянського походження, звичайними селянами назвати не можна: Петро Підмогильний був управителем поміщицьких маєтків у селі Чаплі Новомосковського повіту під Катеринославом (пізніше – Січеслав, нині – Дніпропетровськ), куди родина переселилась, коли Валер’янові було близько 14 років. Після початкової сільської школи 1910 року Валер’яна віддають до Катеринославського реального училища, де він під псевдонімом Лорд Лістер друкує в шкільному журналі авантюрні оповідання. Перше оповідання під назвою “Важке питання” вийшло 1917 року. Реальне училище Валер’ян Підмогильний закінчив 1918 року з “відзнакою”. Влітку того ж року з’явилися його оповідання “Добрий Бог” і “Гайдамака” (Собачий Хутір). Тоді ж він вступив на математичний факультет Катеринославського університету (згодом навчався на правничому факультеті). 1919 року через скрутне матеріальне становище юний письменник залишає навчання заради вчительської праці в Катеринославі та Павлограді. Але від мрії про вищу освіту не відмовляється, вчиться самотужки, вдосконалює володіння французькою мовою, вивчає західноєвропейську

літературу. Того року було написано чимало оповідань: “Ваня”, “Старець”, “Пророк”, “На іменинах”, “Дід Яким”, “На селі”, окремі з яких (“Ваня” і “Старець”) були надруковані у катеринославському журналі “Січ”. Ці публікації, за висловом видатного літературознавця Григорія Костюка, стали “першою візитовою карткою нікому ще тоді невідомого молодого вісімнадцятирічного письменника” [49, с. 295]. “Відтоді, – продовжує Григорій Костюк, – його оповідання друкуються в багатьох найкращих тогочасних журналах і збірниках: “Січ” (1919), “Впр Революції” (1921), “Жовтень” (1921), “Шляхи мистецтва” (1921), “Нова Громада” (1923), “Веселка” (1923), “Нова Україна” (1923), “Червоний шлях” починаючи з 1924 року, “Життя й Революція” починаючи з 1925 року, та інших” [27, с. 295]. Це такі оповідання, як “В епідемічному бараці” (1920), “Собака” (1920), “Проблема хліба” (1922), “Іван Босий” (1922), “Син” (1923), “Військовий літун” (1923), “Історія пані Ївги” (1923), “Сонце сходить” (1924), “Третя революція” (1925) та повість “Остап Шаптала” (1921).

1920 року в Січеславському “Українському видавництві” вийшла перша збірка оповідань Підмогильного під назвою “Твори, том I”, куди увійшли такі твори: “Старець”, “Ваня”, “Важке питання”, “Пророк”, “Гайдамака”, “Добрий бог”, “На селі”, “На іменинах”, “Дід Яким”.

1921 року Валер’ян Підмогильний переїжджає до Києва, де працює бібліографом Книжкової палати, згодом переїжджає до містечка Ворзель під Києвом, де працює в школі, там же восени 1921 року одружується з донькою місцевого священика Катериною Червінською, в подальшому актрисою Театру юного глядача. Мешкаючи надалі в Києві, Валер’ян Підмогильний працює редактором у різних видавництвах: “Рух”, “ДВУ”, “Книгоспілка”, в редакції журналу “Життя й Революція” (1925–34). Цей позагруповий, головню, літературно-мистецький часопис гуртував на своїх сторінках і неокласиків, і ланківців, і старших письменників (як-от Степан Васильченко, Микола Вороний), і зовсім молодих (як-от син Миколи Вороного Марко Вороний та ін.).

1922 року в харківському видавництві “Всеукраїтком” окремою книжкою вийшла його повість “Остап Шаптала”, тоді ж у відомому українському видавництві Я. Оренштайна в Ляйпцігу окремо вийшла і збірка оповідань “В епідемічному бараці” (в серії “Загальна бібліотека”, ч. 162). Машинописні копії оповідань зі збірки опинились і в деяких осередках української еміграції, зокрема, за свідченням Євгена Маланюка, в таборі інтернованих українських вояків у місті Каліш та у Празі [див.: 50, с. 284]. Наступного року в щомісячному журналі “Нова Україна” (Прага – Берлін, січень-лютий 1923) з’являються новели з циклу “Повстанці”. Цей журнал, що його видавав у Празі Володимир Винниченко, пізніше фігурував у справі Підмогильного як речовий доказ його контрреволюційної діяльності [див.: 34].

Валер’ян Підмогильний змушений був офіційно, через редколегію журналу “Червоний шлях” виправдовуватись перед “органами” за ці еміграційні видання, які, до речі, стали справжньою літературною подією на еміграції. Письменник тактовно пояснив, що київське видавництво “Час”, куди він передав рукопис збірки ще взимку 1921 року, зволікало з її виданням через фінансові труднощі, а “офіційні літературні кола” виявили до нього “надто неприхильне” ставлення, щоб він міг сподіватись про видання своїх творів з їхньою допомогою, тому і вдався до “пошуків щастя” в популярного ляйпцігського видавця української книжки Я. Оренштайна через колишнього свого знайомого і земляка Євгена Вирового, відомого в часи революції катеринославського громадського діяча й видавця, який жив тоді у Берліні [див.: 50, с. 285].

Ці закордонні публікації несподівано зіграли позитивну роль у піднесенні популярності Підмогильного в радянській Україні. У раннях 1920-х таке ще могло ста-

тися: замість ізолювати, вилучити письменника з літератури, як це було б у 1930-ті, Підмогильного, навпаки, почали більше друкувати й уважніше ставитись до його творів, що, звичайно ж, робило його твори популярнішими і почитнішими.

Того ж 1923 року окремо в Києві вийшло оповідання з часів голоду в Україні під назвою “Син”, перевидано це оповідання 1925 року в “ДВУ”. 1924 року у видавництві “Червоний шлях” вийшла нова збірка оповідань Підмогильного “Військовий літун”. 1926 року київська “Книгоспілка” видала окремо оповідання “Третя революція”, 1927 року в київському письменницькому видавництві “Маса” вийшла збірка оповідань “Проблема хліба” та інші оповідання, куди було включено такі оповідання: “Сонце сходить”, “Третя революція”, “Син”, “Військовий літун”, “Історія пані Івги”, “П’ятдесят верстов”, “Проблема хліба”, “Собака”, “В епідемічному бараці”, “Смерть”.

У Києві Валер’ян Підмогильний зблизився зі старшим поколінням неонародників та з неокласиками. І коли 1923 року утворилось письменницьке професійне об’єднання під аббревіатурою АСПИС (Асоціація письменників), куди увійшли Людмила Старицька-Черняхівська, Наталя Романович-Ткаченко, Микола Зеров, Максим Рильський, Павло Филипович, Михайло Івченко, Дмитро Загул, Григорій Косинка, Борис Антоненко-Давидович та ін., він теж приєднався до цього об’єднання. Коли ж Асоціація письменників розпалась у 1924 році, група молодих і завзятих вихідців із неї утворює нове літературне об’єднання під назвою “Ланка” (назву придумує Підмогильний). До “Ланки” увійшли: Валер’ян Підмогильний, Борис Антоненко-Давидович, Євген Плужник, Марія Галич, Григорій Косинка, Михайло Івченко, Тодось Осьмачка, Борис Тенета, Яків Качура. 1926 року “Ланка” перейменовується на МАРС (Майстерню революційного слова), у створенні якої, знову ж таки, найактивнішу участь бере Валер’ян Підмогильний.

Високу письменницьку культуру Підмогильного сформував вплив творчої манери Михайла Коцюбинського, якого він вважав своїм наставником у мистецтві слова, а також стилістика французьких класиків від Гельвеція, Вольтера і Дідро до Стендаля, Бальзака, Мопассана і Франса, яких Підмогильний заглиблено читав в оригіналі й перекладав. А ще його творча манера в різних вимірах дотична до стилістики таких різних письменників, як Кнут Гамсун, Джек Лондон, Станіслав Пшибишевський, а також Антон Чехов, Володимир Винниченко, Леонід Андреев і, можливо, ще й до не одного своєрідного європейського прозаїка. При всьому цьому комплексі стильових рис і мотивів у творчості Підмогильного, як рішуче стверджував проф. Григорій Костюк, він не був “сліпим наслідувачем того чи іншого свого попередника”, “не був нічим епігоном чи наслідувачем” [50, с. 289]. Те, що його творам “властива різноманітність тематики, багатство образів, ідей і способів трактування” [50, с. 289], якраз і засвідчує, що Підмогильний був цілковито оригінальним, українським і водночас на сто відсотків європейським модерним письменником, відкритим для літературних вражень і захоплень, якими дихала Західна Європа.

В літературознавство Підмогильний зробив свій внесок, зокрема, сміливим для свого часу психоаналітичним дослідженням творчості Івана Нечуя-Левицького у праці під назвою “Іван Нечуй-Левицький” (“Життя й революція”, 1927, кн. 9), аналітичною статтею про поезію Максима Рильського під назвою “Без стерна” (“Життя й революція”, 1927).

Валер’ян Підмогильний у своїх публічних виступах сміливо відстоював мистецьку якість літератури, а у своїх оригінальних творах і перекладах доводив цю якість, відповідність європейським літературним смакам на ділі. Відомі його безпосередні висловлювання на захист мистецьких критеріїв в оцінках якості літературної продукції

на протипагу до нав'язуваних ззовні ідеологічних критеріїв. Так, 24 травня 1925 року Валер'ян Петровнч виступив перед представниками літературно-громадських організацій, студентами та міською інтелігенцією на диспуті “Шляхи розвитку сучасної літератури”, провівши у своєму виступі яскраву, дотепну паралель: “Коли б який-небудь товариш “спробував” написати сонату і сказав би, що це гарна соната, бо в неї гарна ідеологія, то ніхто не завагався б йому відповісти, що це музична нісенітниця, і ніхто б тієї сонати не слухав... У нас всякий твір, коли він абсолютно і категорично не відповідає вимогам офіційної ідеології, засуджують незалежно від того, чи гарний він, чи дійсний і чи потрібний” [цит. за публікацією: 34].

У Харкові 1928 року виходить друком роман “Місто” Підмогильного, а 1930 року в Москві з'являється його переклад російською мовою. За висловом Григорія Костюка, “поява “Міста” була вершком слави і популярності Підмогильного, як серед читачів, так і серед критиків. Не дивлячись на різко протилежні оцінки – від глибоко позитивної (А. Ніковський) до різко негативної (М. Могилянський) – ніхто все ж таки не заперечував літературно-мистецької сили і таланту В. Підмогильного” [50, с. 286]. Цим романом зачитувалась тогочасна українська молодь, він вважається першим справді урбаністичним романом в українській літературі. Та найважливіше – в романі повною мірою втілюється європеїзм Підмогильного як письменника, тобто міцна наукова ерудиція, європейська культура подання читачеві твору з доброю детальною фактурою, точним відтворенням атмосфери доби, аксесуарів побуту, нюансів людських взаємин та переживань. Детальні описи призабутих київських вулиць і завулків, архітектурних пам'ятників, парків, пляжів, Дніпра, Університету, Академії, – “все це, – за висловом Григорія Костюка, – композиційно вмотивоване і вставлене в каиу роману, творить його реальне тло і цим надає романові великого історико-культурного та пізнавального значення” [50, с. 292]. Саме такої прози вимагав від українських письменників талановитий літературний критик і перекладач, тонкий знавець західноєвропейської літератури Андрій Ніковський (до речі, автор приміток до перекладеного Підмогильним роману Анатолія Франса “Корчма королеви Педок”), який був переконаний, що мірилом вартості літературного твору є не лише стихійний талант письменника, його життєва інтуїція і психологізм оброблення теми, а ще й – у поєднанні з талантом – наукова ерудиція автора. За Ніковським, саме втіленого у творі знання й не вистачає українському письменству для того, щоб дорости до творів Бальзака, Франса чи Уеллса. Професор Василь Яременко так формулює цю тезу Андрія Ніковського: “Український письменник, за Ніковським, поступається перед європейським не талантом, а знаннями, ерудицією, а значить менше дає своєму читачеві і швидше губить свою присутність в історії літератури” [141].

Валер'ян Підмогильний утілював своїм “Містом” справді новий тип роману в українській літературі. А більшовицька влада, визнаючи популярність Підмогильного, навіть делегує його в цей час як представника радянських письменників України до Чехії – “для налагодження творчих зв'язків”. У 1930 році перевидається його збірка оповідань “Проблема хліба”.

Так на початку 1930-х років Підмогильний стає визнаним письменником, авторитетним перекладачем, консультантом з іноземної літератури при видавництві “Рух”. Але невдовзі його усувають з посади літературного редактора поважного київського місячника “Життя й революція”, який і зовсім закрнють 1934 року, а твори письменника викреслять із планів журналів та видавництв. 1930 року в № 3–6 часопису “Життя й революція” ще встигає вийти його нова повість “Невеличка драма”, закінчена 1929 року, однак цей твір, який продовжив лінію роману “Місто” на нову українську інтелектуаль-

ну прозу, миттєво піддадуть нищівній критиці. Утративши через неофіційну заборону редакторську працю, Валер'ян Підмогильний з того часу, “живе виключно з літературного, а головню, з перекладницького заробітку” [49, с. 296]. Протягом 1930–34 років – в атмосфері розгону маховика масових репресій, голодомору українського села – він гідно торує обраний ним шлях європеїзації української літератури, зосередившись, коли увірвались інші творчі можливості, на підготовці до друку перекладних видань французьких класиків: організовує та редагує видання творів Анатолія Франса у 25-ти томах, Оноре де Бальзака у 15-ти томах, перекладає романи Вольтера, Дені Дідро, Гі де Мопассана, Проспера Меріме, твори Клода Гельвеція, Альфонса Доде, Жюльє Ромена, Жоржа Дюамеля, П'єра Ампта та інших, заслуживши собі славу одного з найвизначніших українських перекладачів французької літератури, чії переклади досі вважаються неперевершеними.

На початку 1932 року Підмогильний з дружиною і сином переїжджає до Харкова, де було легше видавати переклади, бо в Харкові, як столиці радянської України до 1934 року, знаходились видавничий та контрольний центри. Останньою прижиттєвою публікацією твору Валер'яна Підмогильного був друк у “Літературній газеті” 1933 року його новели “3 життя будинку”, яка сприймається як трагічне передчуття письменником великого терору 1937 року: “...Класовий ворог, це в нас на кожному заводі й у кожній установі ніби штатна посада, яку хтось та повинен займати...”, коли за таємним сталінським наказом людей почали розстрілювати “ні за що”, а лише згідно з “квотою”, розписаною для кожної області, причому обласні прокурори нерідко просили Сталіна збільшити для їхніх областей “квоти” на розстріл, а місцеві “особливі трійки” і розстрільні бригади, як стахановці, змагались одні з одними в “ударницькій праці”.

У 1933–34 роках Валер'ян Підмогильний пише нову “Повість без назви”, яку так і не буде надруковано, а самого письменника безпідставно арештують 8 грудня 1934 року в харківському будинку письменників “Слово”, де він мешкав, у сфабрикованій в сталінському кабінеті “справі вбивства Кірова” (ця фальшивка дозволила Сталіну однією мітлою змести з-під осоння багатьох потенційно небезпечних для режиму мислячих людей, митців, учених, і не тільки в Україні).

11 січня 1935 року на допиті Валер'ян Підмогильний відверто визнав, що, на його думку, “політика колективізації привела українське село до голоду”, за що йому інкримінували приналежність до “групи письменників-націоналістів з терористичними настроями у ставленні до вождів партії”. Одержавши впрок без оскарження, Валер'ян Петровнч був засланий до концтабору на Соловки “терміном на десять років з конфіскацією особистого майна”. Є відомості, що в соловецькому таборі, навіть в екстремальних умовах ізолятора, Підмогильний продовжував писати, що засвідчують його листи до дружини (а їх збереглося 25), в яких він розповідає про свої переклади та розпочаті твори (кілька оповідань і роман про колективізацію “Осінь, 1929”), проте всі вони вважаються втраченими.

3 листопада 1937 року до двадцятилітнього ювілею Жовтневої революції Валер'яна Підмогильного розстріляли в урочищі Сандармох у Карелії (разом з ним були розстріляні Микола Зеров, Лесь Курбас, Валер'ян Поліщук, Микола Куліш, Мпрослав Ірчан, Юліан Шпол, Григорій Епік). Реабілітовано Валер'яна Петровнча Підмогильного 1956 року. На Байковому цвинтарі в Києві є могила сім'ї Підмогильних [див.: 32, с. 42–44].

Особливо помітною редакторською працею Валер'яна Підмогильного став багатотомник “Творів” Анатолія Франса, це видання було розпочате 1930 року в Києві у “Книгоспілці”, а продовжене 1931–1933 років у Харкові в “Літературі і мистецтві” [див. багатотомне видання: 133]. Чимало томів у багатотомнику містили переклади

самого Підмогильного, а саме том 2-й – роман “Пінгвінський острів” (“L’Île des Pingouins”), том 3-й – роман “На білому камені” (“Sur la pierre blanche”), том 4-й – гострополітичний роман із серії “Сучасна історія” (“Histoire Contemporaine”) “Вербовий манекен” (“Le Mannequin d’osier”), том 8-й – ще один гострополітичний роман із цієї серії “Тінявий берест” (“L’Orme du mail”). Окрім того, переклади Підмогильного з Анатолія Франса неодноразово нублікувались окремим виданнями: 1925 року в харківському “ДВУ” – збірка “Оповідання”, 1926 року в київському “Слові” – збірка оповідань Франса під назвою “Світання” (за редакцією Андрія Ніковського), 1927 року в київському “Часі” – роман “Таїс” (“Thaïs”), 1929 року в харківській філії “Книгоспілки” – роман “Корчма королеви Педок” (“La Rôtisserie de la reine Pédauque”), 1930 року в одеській філії “ДВУ” – збірка “Три оповідання”, 1935 року в харківському видавництві “Художня література” – повість “Сорочка” Франса (щоправда, вже без імені перекладача).

Як перекладач Валер’ян Підмогильний брав найактивнішу участь також у “Книгоспілчанському” багатотомнику “Творів” Гі де Мопассана (1927–30), зокрема, його переклади вийшли у таких томах: том 2-й – роман “Сильна як смерть” та оповідання “На воді”, том 3-й – роман “Любий друг”, який 1928 р. було видано “Книгоспілкою” і як окрему книжку, том 10-й – роман “Монт-Оріоль”, який 1930 р. “Книгоспілка” також видала окремо.

Одним із книгоспілчанських видань творів Альфонса Доде стала збірка оповідань “Листи з вітряка”, онублікована 1926 року в перекладі Валер’яна Підмогильного. Того ж року “Книгоспілка” видала оповідання Жюльє Ромена “Атака автобусів” у тому ж перекладі.

1927 року “Книгоспілка” винустила в Харкові у перекладі Підмогильного відомий роман Оноре де Бальзака “Le père Goriot” під назвою “Горіо”. Романи Бальзака одного циклу “Бідні родичі. Кузен Понс” та “Бідні родичі. Кузина Бета” вийшли у тому ж перекладі в “ДВУ” 1929 року. А серед “книгоспілчанських” харківських видань 1927 року, здійснених у перекладі Підмогильного, – і роман Проспера Меріме “Коломба” (одночасно Підмогильний працював над сценарієм фільму за цим твором).

Видатною заслугою Підмогильного-перекладача стало донесення до українського читача творів французьких просвітників XVIII ст. 1927 року в Києві був онублікований програмний роман Вольтера “Кандід, або Оптимізм” за редакцією Миколи Зерова. 1932 року в Харкові з’явився програмний твір Клода Гельвеція “Про людину, її розумові здібності та її виховання”, 1933 року в харківському видавництві “Радянська література” вийшов двотомник “Вибраних творів” Дені Дідро (том перший містив романи “Черниця” та “Небіж Рамо”, том другий – роман “Жак-фаталіст і його пан”).

Серед менш значимих, але понулярних у 1920-ті роки французьких письменників, яких високо цінувала тогочасна критика, був П’єр Ампа, окрема чимала збірка оповідань якого під назвою “Люди” з’явилась 1927 року в харківському “ДВУ” в перекладі Валер’яна Підмогильного, а 1931 року в “Літературі і Мистецтві” вийшла ще одна збірка “Оповідань” Ампа в перекладі Г. Виноградової та В. Підмогильного. Друкувались оповідання П’єра Ампа в перекладі Підмогильного і в тогочасних радянських часописах: у київському “Глобусі”, який виходив двічі на місяць, – оповідання “Пригода” та “Що сталося?”, у харківському місячнику “Червоний шлях” – оповідання “В’язниця”.

Все того ж 1927 року в перекладі Валер’яна Підмогильного з французької мови з’явилась повість основоположника сучасної китайської літератури Лу Сіня (справж. – Чжоу Шужень) під назвою “Справжня історія А-К’ю”. Паралельно в тому ж перекладі ця повість нублікувалась у часописі “Вапліте” (від “Вільна Академія Пролетарської Літератури”) під назвою “Життя А-Кі”.

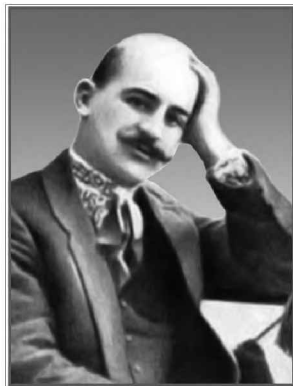
Переклади Підмогильного друкувалися з середини 1920-х і до початку 1930-х років у декількох радянських часописах. Зосібна, у вищезгаданому київському “Глобусі” – оповідання Жигмонда Моріца “Сім копійок”, у київському місячнику “Життя й революція” – прозові твори лауреата Гонкурівської премії Жоржа Дюамеля “Лист про вечних” та “Лист про аматорів”.

За редакцією Валер’яна Підмогильного виходили переклади з різних мов, зокрема, 1934 року ще встигли з’явитись під його іменем як редактора окремі видання російських класиків: комедія “Мертві душі” Миколи Гоголя у видавництві “Література і мистецтво” та оповідання “Муму” Івана Тургенєва в харківсько-одеському видавництві “Дитвидав УСРР”, а також у “Літературі і Мистецтві” – “Вибрані твори” Оноре де Бальзака (Том 1).

У наш час деякі переклади Підмогильного вже перевидані: це роман Мопассана “Монт-Оріоль” (Мопассан Гі де. Монт-Оріоль: Роман / Валер’ян Петрович Підмогильний (пер. з фр.). – Львів: “Каменяр”, 1993. – 192 с.), філософський трактат Гельвеція “Про людину, її розумові здібності та її виховання” (Гельвецій К. А. Про людину, її розумові здібності та її виховання; Пер. з франц. В. Підмогильний. – Київ: “Основи”, 1994. – 416 с.), роман Дідро “Жак-Фаталіст” (Дідро, Дені. Жак-Фаталіст / Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України / В. Підмогильний (пер.). – Харків: “Фоліо”, 2007. – 447 с.).

Дотичною до перекладацької була словникарська праця Валер’яна Підмогильного, який спільно з Євгеном Плужником уклав російсько-український фразеологічний словник “Фразеологія ділової мови” (1926, перевидання 1927).

1.3. Михайло Рудницький

Михайло
Рудницький

Михайло Іванович Рудницький (1889, містечко Підгайці, колишній повітовий центр Східної Галіції Австро-Угорської монархії, нині районний центр у Тернопільській області – 1975, Львів) – державний і громадський діяч (секретар дипломатичної місії УНР), письменник, нубліцист, літературний критик, літературознавець, перекладач і педагог. Народився в сім’ї нотаріуса. Брат Мілени Іванівни Рудницької (1892, Зборів – 1976,

Мюнхен) – журналістки, письменниці, громадсько-політичної діячки, дипломата, учительки середніх шкіл; Івана Кедрина (справжнє прізвище: Рудницький; 1896, Ходорів – 1995, Нью-Джерсі, США) – українського політичного діяча і журналіста; Антона Івановича Рудницького (1902–1975) – композитора, ніаніста і диригента оперових театрів у Харкові (1927–30) та Києві (1930–32), який також диригував оркестрами у Львові, Варшаві, Ковні, з 1939 р. у США, хорового диригента, зокрема хору “Кобзар” у Філадельфії (з 1953 р.), викладача музичних шкіл у Харкові, Києві, Львові, Філадельфії (з 1962 р. професора Музичної Академії), лауреата Золотої медалі Френсіса Гопкінса (1969).

По завершенню Бережанської гімназії 1907 року вступив на філософський факультет Університету імені Яна Казимира у Львові, а 1914 року захистив у цьому університеті дисертаційну працю “Іван Франко як письменник і критик” на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Навчаючись в університеті, у 1907–14 роках працював у львівському видавництві “Польська книгарня”, у 1915–18 роках перебував у місті Києві, де певний час викладав на філологічному факультеті Київського Імператорського Університету Святого Володимира. У 1910–11 і 1921–22 роках продовжував освіту в Парижі, у школі гуманітарної освіти у Сорбонні, а в 1920–21 роках – у Лондоні, де особисто познайомився з багатьма відомими тогочасними літераторами, діячами європейської культури.

Повернувшись до Львова, працював професором Львівського (таємного) українського університету (1922–25) – нелегального українського вищого навчального закладу, заснованого у 1921 році з ініціативи Наукового товариства ім. Шевченка, Товариства українських наукових викладів ім. П. Могили та Ставропігійського Інституту у Львові у відповідь на закриття польською владою українських кафедр у Львівському університеті та заборону навчання в ньому для студентів української національності (проіснував до 1925 року).

Чимало часу і сил Михайло Іванович віддав публіцистичній роботі в періодичних виданнях. У 1922–29 роках він завідував літературним відділом провідної львівської щоденної газети “Діло” (куди, зокрема, подав цикл публікацій “Листи з Лондона”), у 1929–39 роках був її співредактором, водночас у 1934–39 роках працював співредактором журналу “Назустріч”. У журналістиці активно працював до 1939 року, проте ще у 1939–40 роках був завідувачем відділу критики газети “Вільна Україна”. 1937 року був обраний професором кафедри української літератури Університету імені Яна Казимпра у Львові, але польське керівництво не затвердило цього обрання.

У 1939–41 роках Михайло Іванович завідував кафедрою зарубіжної літератури Львівського державного університету імені Івана Франка. Під час війни вчителював у Галицькому районі Станіславської (нині Івано-Франківської) області. З 1944 року повертається на роботу до Львівського державного університету імені Івана Франка, де очолив кафедру англійської філології й одночасно до 1949 року виконував обов’язки декана факультету іноземних мов. 1945 року Вища Атестаційна Комісія України затвердила Михайла Рудницького у вченому званні професора. У 1947–58 роках він завідував кафедрою англійської філології, у 1949 році обіймав посаду декана факультету іноземних мов університету. У 1951–53 роках за сумісництвом викладав на кафедрі мови та літератури Українського поліграфічного інституту імені Івана Федорова. У 1958–63 роках – професор кафедри української літератури Львівського університету імені Івана Франка. Член Спілки письменників СРСР [довідка укладена за джерелами: 33, с. 280; 43; 104].

Початок його творчої біографії пов’язаний з першими публікаціями віршів та прозових етюдів 1905 року в чернівецькій газеті “Буковина”, 1906 року – в журналі “Світ”.

Але першу поетичну збірку видав значно пізніше: це була збірка поезій у прозі “Очі та уста” (1932), куди увійшли поетичні новели-мініатюри, в яких задокументовано особисті переживання автора та втілено ліричні чуття.

Збірка оповідань “Нагоди і пригоди” (1929) засвідчила значний талант Михайла Рудницького як письменника-портретиста. У подальшому він зробив вагомий внесок у жапр літературного портрету та мемуаристику своїми збірками спогадів-новел з літературного і театрального життя: “Творчі будні Івана Франка” (1956), “Письменники зблизка” (тт. 1–3, 1958–64), “В наймах у Мельпомени” (1963), “Ненаписані новели” (1966), “Непередбачені зустрічі” (1969) та ін. Збірка оповідань “Змарнований сюжет” побачила світ у 1961 році.

Як нубліцист Михайло Рудницький обстоював право української мови на державність. Як учений-лінгвіст він є автором праці “Правопис і літературна мова”. Михайло Іванович був відповідальним редактором щорічного наукового збірника Львівського університету імені Івана Франка “Питання мови та літератури зарубіжних країн”.

Як літературознавець він заявив про себе 1919 року, видавши брошуру “Багата література”, в якій розмірковував над залежністю творчої індивідуальності від суспільства, відтак і літератури загалом – від рівня духовного розвитку суспільства. Михайло Іванович є автором численних статей, нарисів, театральних та кінорецензій. У своїх мистецтвознавчих розвідках учений торкався проблем стану та розвитку поезії, театру, місця письменника у суспільстві та його світогляду.

Утім, головними його працями як літературознавця залишаються психолого-аналітичні монографії “Між ідеєю та формою” (1932) і “Від Мирного до Хвильового” (1936). Останню називають “своєрідною антологією творчості українських письменників” [103] – це панорамна, концептуально зріла, сучасна, вписана у європейське тло історія літератури “з гострим і сміливим поглядом на українське красне письменство в контексті світової літератури” [цит. за нублікацією: 68]. За це дослідження, яке було своєрідним відповідником праці М. Зерова “Від Куліша до Винниченка”, йому дісталося найбільше критики від радянської влади.

Михайло Рудницький також упорядковував і готував до видання твори українських класиків, писав передмови та примітки до творів Леся Мартовича, Петра Карманського, Михайла Яцкова та ін. [103].

Підкреслюючи активну громадську, культурницьку та наукову діяльність професора Михайла Рудницького, молода дослідниця А. Василик зазначала: “Не було такої події в культурному житті Галичини і не тільки, яка б пройшла осторонь уваги М. Рудницького” [цит. за нублікацією: 68].

Ще однією, не менш важливою царинною в українській духовній культурі, до розбудови якої Михайло Іванович доклав напрочуд багато зусиль, був художній переклад. За переліком професора Львівського університету імені Івана Франка Роксолани Зорівчак, Михайло Рудницький перекладав з англійської, данської, іспанської, італійської, німецької, польської, російської, румунської, угорської, французької, шведської мов, причому майже всі переклади було опубліковано в щоденній газеті “Діло” [цит. за публікацією: 68]. Можемо лише помислити, яким велнчезним був вплив перекладів М. Рудницького на тогочасний культурний процес. Як підкреслила А. Василик, “... він був автором найбільшої кількості перекладів, уміщених на сторінках галицької періодики, вражає також розмах перекладацьких зацікавлень (перекладів, опублікованих у періодиці того часу), що охоплювали твори від австрійської до японської літератури...” [цит. за нублікацією: 68].

Своєю перекладацькою працею Михайло Рудницький справді охопив дуже шпиро-кі терени: перекладав українською твори А. Міцкевича, Ю. Словацького, Й. В. Гете,

О. Бальзака, П. Меріме, В. Гюго, А. Доде, П. Верлена, В. Шекспіра, Е. По, Г. Честертона, Е. Бронте, С. Моема, Р. Кіплінга та багатьох інших, а твори В. Стефаника, М. Яцкова, П. Куліша (“Спогади про Шевченка”), вибрані поезії Т. Шевченка (спільно з Ф. Мазаду) переклав французькою мовою.

Окремо у Львові на початку 1930-х років публікувались такі переклади М. Рудницького: з французької мови – повість Альфонса Доде “Le Petit Chose” (1868) з’явилась 1931 року під назвою “Маціцький. Історія одного дитвака” (до речі, в російському перекладі М. Л. Ліхтенштадта повість вийшла 1901 року під менш промовистою назвою “Маленький человек (История одного ребенка)”, а 1941 року з’явився її новий переклад Вері Барбашової узагалі під нейтральною назвою “Малыш”), поема Віктора Гюго “Mazeppa” (1828) вийшла 1933 року не тільки в перекладі, а й з передмовою М. Рудницького під однойменною назвою “Мазепа” накладом та у друкарні Наукового Товариства імені Шевченка; з англійської мови – роман Емілії Бронте “Wuthering Heights” (1847) було опубліковано 1933 року під назвою “Буреверхи”.

Не можна не згадати і перекладів Михайлом Рудницьким Шекспірових п’єс. 1923 року він переклав трагедію “Отелло” Вільяма Шекспіра для постанови у Львівському Театрі Товариства “Українська бесіда” (режисер – О. Загаров), у цьому перекладі персонажі “Отелло” вперше в історії національного театру заговорили українською мовою. Переклад Михайлом Рудницьким п’єси “Гамлет” Шекспіра віднайшовся лише на початку ХХІ століття завдяки старанням професора Богдана Козака, хоча саме за ним у Львові 1943 р. було поставлено спектакль (режисер – Й. Гірняк). Рудницький здійснив цей переклад на замовлення мистецького керівника Львівського оперного театру Володиміра Блавацького. Працюючи над постановою “Гамлета” 1943 року М. Рудницький виголошував лекції акторам Львівського оперного театру, які готували виставу (лекції досі зберігаються в архіві М. Рудницького). Сам текст перекладу Рудницьким п’єси “Гамлет” виявили в архівах Українського музею у Нью-Йорку й передали в Україну. П’єсу було вперше опубліковано в театрознавчому журналі ЛНУ імені Івана Франка “Просценіум” за 2004 рік, із передмовою Роксолани Зорівчак (№ 1–2 (8–9), с. 124–206). У цьому варіанті перекладу були відсутні остання сцена першої дії та фінальна сцена (очевидно, такий варіант відповідав сценічному текстові вистави 1943 року). До 120-річчя від дня народження професора Львівського університету Михайла Рудницького в університеті видали його переклад “Гамлета” окремою книжкою з передмовою Анастасії Василик-Фурман, де подається аналіз перекладацької діяльності М. Рудницького, та післямовою Богдана Козака, в якій висвітлюється історія театральної прем’єри цього перекладу (Шекспір, Вільям. Гамлет: Трагічна історія принца Данського. Трагедія на 5 дій; пер. з англ. Михайла Рудницького. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 192 с.). Текст перекладу в цьому виданні різниться від попереднього, опублікованого 2004 року в “Просценіумі” тим, що його подано повністю (текст любов’язно надала з приватного архіву Михайла Рудницького його вдова – Людмила Рудницька). У перекладі “Гамлета” Михайлом Рудницьким, який був спеціально спрямований для сценічного втілення, за висловом професора Роксолани Зорівчак, “є дуже цікаві інтерпретаційні знахідки, цікаві словесні сполуки” [цит. за публікацією: 68].

В основному ж, переклади Михайла Рудницького друкувались у львівській періодиці. У “Літературно-Науковому Вістнику” за 1920-ті роки – поетичні переклади з Шарля Бодлера, у часописі “Світ” за середипу 20-х років – оповідання Гі де Мопассана “Івеліна Саморіс”, у часописі “Зиз” наприкінці 20-х років – скетч “Оглядний муж” угорського письменника і драматурга Ференца Мольнара та оповідання “Нерівність” французького письменника Клода Жевеля.

В газеті “Діло” за 1920-ті роки зустрічаємо десятки перекладів Михайла Рудницького. За цей період він переклав для “Діла” новелу Проспера Меріме “Візія Карла XI”, низку оповідань: “Любовний лист” французького письменника Трістана Бернара, “Сад Епікура” (думка) і “Чорний хліб” французького поета і письменника Апрі де Реньє, “З новорічних мрій” французької письменниці, класика французької літератури ХХ ст. Сідоні-Габрієль Колет, “Урядовець” іспанського письменника Вісенте Бласко Ібаньєса, оповідання “Діти невигодою” Бернарда Шоу, “Нічого нового (різдвяна легенда)” французького письменника Руже Ноеля, фрагмент із повісті Стефана Жеромського “Напровесні”, а також оповідання Фредеріка Буте, П’єра Лоті, поезію Анатолія Франса, окрім того – поезію Йоганна-Вольфганга Гете, вірш Джакомо Леопарді “О рідний краю мій”, вірш Віктора Гюго “Поклін і слава вам”, вірш Анни Ахматової “Там білі церкви...”.

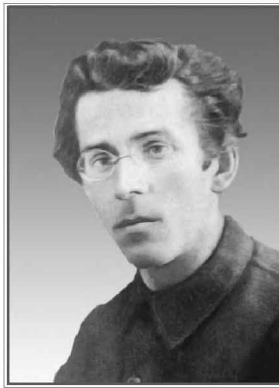
Кількість перекладів у газеті “Діло” не знижувалась і в 1930-ті роки. Серед перекладів Михайла Рудницького в цей період у “Ділі” публікувались: фрагмент під заголовком “Примітивізм та історія” із книги “Бунт мас” іспанського філософа Хосе Ортега-і-Гассета, “Думки (вибір із різних творів)” та вірші Йоганна-Вольфганга Гете, уривок з роману “Гог” за назвою “Ніщо не моє” тогочасного італійського письменника Джованні Папіні (інший розділ з роману “Гог” Джованні Папіні під заголовком “Ідеї Бенруба” вийшов у львівському тижневику “Літературно-науковий додаток “Нового часу” за 1939 рік у перекладі Михайла Острроверхи), оповідання “Іда” та “На край світу” Івана Буніна, уривок із автобіографічної книжки “Легенда про Сан-Мікеле” за назвою “Модний лікар” шведського лікаря і письменника Акселя Мунте (в перекладі зі шведської). Лише за 1936–38 роки Михайло Рудницький переклав для “Діла” оповідання німецьких письменників – “Незнайомий приятель” письменниці Грети Йосс, “Помста” Івана Голля, “Геніальна ідея” А. Баумберга; оповідання англійських письменників – “Востанне” Дедлі Гопса, “Оборона” Сомерсета Моєма; оповідання італійських письменників – “Кактуси” Лівіо Віттурбі, “Пошлюбна подорож” Валентіно Гаві, “Залізничний білет” М. Вуліано, притчу “Варавва” Джованні Папіні, оповідання “Мавританська скриня” письменниці Маргаріти Сальваторі, “Дзвони” Габрієле д’Анпунціо, “Американська фільма” Джузеппе Маротти, який у 1940–50-ті роки впріс в одного з найпопулярніших письменників Італії, оповідання “Дві сестри” знаменитого письменника і драматурга, лауреата Нобелівської премії Луїджі Піранделло; оповідання угорських авторів – “Бюро щирості”, “Закоханий листар” та скетч “Серце артистки” Імре Гаяляса, оповідання “Мої переносини” та “Лекція англійської мови” Аладара Ласло, “Велика роля”, “Подружжя з любові”, “Розчарування”, “Таємничий князь” та “Щоденник щирої жінки” Леона Андора, “Абонементові знайомі” Йожефа Бекефі, “Жінки при телефоні” Калмана Чато, “Помста жонглера” Міхала Надя, “Одне молоде бажання” Л. Паляшти, “Мій співкомірник”, “Позичальня”, “Жінка, що хотіла вмерти” та повість “Спадщина” Євгена Гельтая, оповідання “Битва під Маратоном” і “Жінка, якої ніхто не хоче зрозуміти” Ференца Герцега, уривок із повісті “Вулиця Кота-Рибалки” Йолана Фельдеша, оповідання “Важке становище педагога” Віктора Ракочі, “Краватка” та “Приятельки” Фрідеша Карінті – одного з найпопулярніших тогочасних угорських письменників, улюбленця літературних кафе; оповідання французьких письменників – “Віно” та “Панська вечерея” Андре Бірабо, “Остання молодість”, “Розмова про розвід” і “Тіточний брат” Фредеріка Буте, “Спізнений дебют” Гюстава Боде, “Психіатр” письменника і літературного критика Едмона Жалю (який зображав переважно французьку інтелігенцію), “Дорогоцінний дарунок” Жермена Бомона, “Вечерея з перепонами” та “Свобода” Анрі Діверпуа, “Трагічний комік” та “Парцелі на продаж” Едмона Абу, “Вечерея Бальзака” Марселя Арлана, “Новий дзвін” Жюля Леметра; оповідання

“Почуття” іспанського письменника Рамона дель Кастільйо, оповідання “Новітній Тантал” польського письменника Кароля Їжиковського, п’єсу “Азійська отрута” чеського письменника Йозефа Пакоча.

Михайло Рудницький шліфував свою перекладацьку майстерність і у львівському двотижневику “Назустріч”, який вважається енциклопедією культурно-мистецького життя Західної України 1930-х років. Для цього часопису він переклав оповідання “Світло з протилежного дому” Луїджі Піранделло, “Овальний портрет” Едгара По, “Лекція співу” Кетрін Менсфілд, “Нормальна людина” Сомерсета Моема, “Вітер і дерева” Гілберта Кейта Честертона, уривок з оповідання “Голодний у Неаполі” Панаїта Істраті, вірші “Блиск і місяць”, “Ходи у парк” Стефана Ґеорге, “Як можеш” Редьярда Кіплінга, 6 віршів Поля Верлена).

1.4. Павло Тичина

Павло Тичина

Павло Григорович Тичина (1891, с. Піски Козелецького повіту Чернігівської губернії (нині – Бобровицького району Чернігівської області) – 1967, Київ) – поет-новатор, перекладач, публіцист, громадський діяч. Академік АН УРСР (з 1929 р.). Народився в багатодітній сім’ї сільського дяка, керівника церковного хору Григорія Тимофійовича Тичини (1850–1906), який був одночасно вчителем у “школі грамоти” (так у царській Росії називали початкові школи, що спершу організовувались на основі приватної ініціативи, а наприкінці ХІХ ст. одержали правову основу і 1891 року були передані у відання Синоду; являли собою одно- чи дворічні школи, навчання в яких зводилося до завчання молитов, початків читання, письма та лічби). Мати поета – Марія Василівна Тичина (уроджена Савицька; 1861–1915), яка також походила зі священницької родини, – відзначалася “сердечною і розумною добротою” [78, с. 9].

Навчався маленький Павло у земській початковій школі в Пісках, де його вчителькою була Серафима Миколаївна Морачевська, яка заохочувала його до навчання, даруючи українські книжки, і порадила батькам віддати Павла в один із монастирських хорів Чернігова, звернувши увагу на його добрий голос і слух [127, с. 408]. Так 1900 року 9-річний Павло Тичина став співаком архієрейського хору при Єлецькому монастирі, а потім при Троїцькому монастирі. Одночасно він навчався в Чернігівському духовному училищі (бурсі), яке закінчив 1907 року. Цікавий факт: регент архієрейського хору

настільки виділяв Павла з-поміж інших хлопчиків-співаків, що навіть доручав йому навчати нотної грамоти новачків. Цікаво, що, як правило, навчання відбувалося на могилі Леоніда Глібова, похованого в Чернігові на території Троїцького монастиря. У такий спосіб Тичина навчав нот свого брата Євгена (1895–1955; згодом працював педагогом у Харкові. – *Л. К.*), а також молодшого за себе на чотири роки майбутнього композитора, хорового диригента і педагога Григорія Гурійовича Верьовку [за матеріалами публікацій: 126, с. 250, 364–365; 125]. Продовжив освіту Павло Тичина в Чернігівській духовній семінарії, випускником якої став 1913 року. Григорій Верьовка закінчив ту саму семінарію, але трьома роками пізніше. Майбутній фундатор і керівник Українського народного хору, який носитиме згодом його ім'я, потоваришує з Павлом Тичиною на довгі роки і напише на його тексти кілька романсів та пісень.

Павло Тичина оволодів декількома музичними інструментами, але найулюбленишим був кларнет, на якому він грав у духовому оркестрі. У колі друзів грав на бандурі та роялі. Семінарські вчителі покладали на нього надії як на майбутнього музиканта – виконавця чи диригента, адже він керував семінарським хором, пізніше – у Києві – ще кількома хорами. Його товаришем у семінарії був майбутній поет Василь Еллан-Блакитний (справжнє прізвище – Елланський). У старших класах семінарії Тичина навчався малюванню у видатного українського художника Михайла Івановича Жука (1883–1964), який бачив у Тичині майбутнього художника. Сам Михайло Жук закінчив Краківську академію красних мистецтв по класу польського художника-символіста, відомого письменника Станіслава Віснлянського і був не лише художником, а й поетом. Павло Григорович не поривав із ним зв'язку, листувався та підтримував матеріально до кінця його життя (у повоєнний час художник жив в Одесі). А Михайло Іванович свого часу ввів Павла Тичину в коло чернігівських митців. Так, з 1911 року Тичина відвідував славнозвісні літературні “суботи” – літературно-художній салон, який подружжя Коцюбинських (Віра Устимівна та Михайло Михайлович) створило у своєму чернігівському помешканні. У Коцюбинських збирались і старші художники, прозаїки, поети, і початківці, такі як сам Павло Тичина, Василь Елланський, Аркадій Казка та ін.

Особисте знайомство з Михайлом Коцюбинським, особлива українська атмосфера салопу вплинули на формування поетичної індивідуальності молодого Тичини, який, до того ж, входив до складу молодіжної підпільної організації, очолюваної його давнім товаришем Василем Елланом-Блакитним, під назвою Чернігівське самостійницьке братство. 1916 року він був делегований братством до Києва заради налагодження зв'язків з іншими самостійницькими об'єднаннями [за матеріалами публікації: 23, с. 31–32].

Перші поезії Павло Тичина почав писати у 15-річному віці. Його першим віршем, який з'явився у друці, був вірш “Ви знаєте, як липа шелестить”, надрукований 1912 року в першому номері часопису “Літературно-Науковий Вістник”. Завдяки рекомендаціям Михайла Коцюбинського (а він побачив у Тичині справжнього поета!) з цього часу в періодичних виданнях, таких як уже згаданий “Літературно-Науковий Вістник”, “Рідний край”, “Українська хата”, почали з'являтися й інші поезії Павла Тичини.

У 1913–17 роках Тичина навчався на економічному факультеті Київського комерційного інституту, проте не зміг закінчити його через об'єктивні причини: з початком Першої світової війни інститут перевели до російського міста Саратова, куди добратися в зимову сесію доводилось надзвичайно складно. Після такої мандрівки 1915 року Тичина серйозно захворів. На запрошення поета і перекладача Володимир Самійленка він одужував у селі Добрянка (нині селище міського типу Ріпкинського району Чернігівської області). Іспує думка, що Володимир Самійленко, який сам перекладав п'єси Мольєра (загалом переклав українською мовою п'ять комедійних п'єс Мольєра,

включаючи комедію “Тартюф”, що вперше з’явилася в його перекладі 1901 року), прозу Вісенте Бласко Ібаньеса, поезії Ади Негрі та ін., підштовхнув Павла Тичипу до вивчення мов та перекладу [див.: 82].

Вступивши до Київського комерційного інституту, Павло Тичина працював редактором відділу оголошень газети “Рада” і технічним секретарем редакції ліберального українськомовного журналу “Світло” (1913–14), а влітку та восени 1914–16 років – роз’їзним інструктором та обліковцем-статистом Чернігівського губернського земського статистичного бюро (під час службових роз’їздів мав змогу зробити цінні фольклорні записи) [за матеріалами публікацій: 126, с. 378; 125].

У 1916–17 роках Павло Тичина працював помічником хормейстера у першому українському стаціонарному театрі Миколи Садовського, який діяв до січня 1919 р. в Києві. У вересні – листопаді 1920 року як другий дпригент і літописець перебував у гастрольній подорожі Правобережною Україною від Києва до Одеси з хоровою капелюю Кприла Стеценка “Думка” (щоденник-повість про цю мандрівку “Подорож з капелюю К. Г. Стеценка” буде опублікована вже по смерті поета 1971 року). Після вбивства Миколи Леонтовича, яке трапилося в ніч із 22 на 23 січня 1921 року, Павло Тичина стає одним із засновників Музичного товариства імені М. Леонтовича, того ж року організовує хор при робітничому клубі в Києві, керує хором капели-студії імені М. Леонтовича, з яким виступав як дпригент до 1923 року. В червні 1922 р. Музичне товариство імені М. Леонтовича влаштувало вечір на пошалу поетичної творчості Павла Тичини, на якому наукову доповідь виголошував Микола Зеров, хор під керівництвом Григорія Верьовки викопував романси та пісні на слова Тичини, виступали актори театру “Березіль” Леся Курбаса [за матеріалами публікацій: 82].

Одна за одною виходять поетичні збірки Павла Тичини, в яких він на повен голос заявляє себе як поет-новатор: “Сонячні кларнети” (1918, перевидання 1920 р.), “Плуг” та “Замість сонетів і октав” (обидві – 1920 року), “В космічному оркестрі” (1921), “Вітер з України” (1924; з присвятою Миколі Хвильовому). 1923 р. Тичина починає писати поему-симфонію, чи віршовану трагедію, “Сковорода”, над якою працював усе життя (вперше поема з’являється в журналі “Шляхи Мистецтва”, 1923, ч. 5). Того-таки року він створює поему “Прометей” – першу анпуютопію в українській літературі, де розкривається тема тоталітарного суспільства.

Вже першу поетичну збірку Тичини “Сонячні кларнети” схвально оцінила тогочасна критика. Першими на неї схвально відгукнулися найталановитіші молоді літературні критики Андрій Ніковський (див. есеїстичну книжку А. Ніковського “Vita nova”, Київ, 1919) та Юрій Меженко (справжнє прізвище – Іванів; див. статті Ю. Меженка про “Сонячні кларнети” в журналах “Книгар” (1919), “Музагет” (1919) та про інші книги Тичини у збірнику “Троно”, 1920). Як літератор Павло Тичина у 1917 р. працював завідувачем відділу хроніки в газеті “Нова Рада” та у 1918–19 рр. завідувачем відділу поезії в часописі “Літературно-Науковий Вістник”, у 1919 р. головою української секції Всеукраїнського видавництва, у 1920 р. завідувачем літературної частини Першого театру Української Радянської Республіки імені Шевченка, який розташовувався з квітня 1919 р. до зими 1923 р. у будівлі театру Огюста Бергоньє у Києві (нині це будівля Російського драматичного театру імені Лесі Українки), також працював у журналі “Мистецтво” [зокрема, див.: 82].

З вересня 1923 до літа 1934 р. Павло Григорович живе у тогочасній столиці радянської України – місті Харкові. Стає співредактором журналу “Червоний шлях”, членом заснованої 1923 р. Спілки пролетарських письменників “Гарт”. У Харкові він багато пише, вивчає вірменську, грузинську і тюркські мови, входить до складу засно-

ваної 1926 року Всеукраїнської наукової асоціації сходознавства (ВУНАС), більшість учасників якої були у 1930-х роках репресовані. 1926 року Тичина також узяв активну участь у створенні ВАПЛІТЕ (Вільної академії пролетарської літератури) на чолі з Миколою Хвильовим, куди увійшли й колишні члени “Гарту”. За приналежність до цієї культурно зорієнтованої на Європу літературної організації й такі твори, як поема у прозі “Чистила мати картоплю”, опублікована в альманасі “ВАПЛІТЕ” (1926, ч. 1), його почали гостро критикувати, звипувачувати в “буржуазному націоналізмі”.

Переломною у творчості Павла Тичини вважається збірка “Чернігів” (1931), у якій окреслився його перехід до лав офіційних співців партії Леніна-Сталіна. Це була капітуляція тонкого лірика перед жорстокістю доби. Свою позицію він задекларував поезією “Партія веде”, вперше надрукованою в газеті “Правда” (21.11.1933) та виданою 1934 року однойменною збіркою. В душі апології сталінізму були написані й наступні збірки поета: “Чуття єдиної родини”, “Пісня молодості” (1938), “Сталь і ніжність” (1941). З 1929 року Павло Тичина – дійсний член Академії наук Української РСР. 1934 року він переїжджає до Києва й поселяється в будинку письменників Роліт (складова абревіатура від назви “Кооператив “Робітник літератури””). У 1936–1939-х та в 1940–1943-х роках він очолює Інститут літератури АН УРСР.

З приводу такої фатальної переміни совість нашої літератури Василь Стус у своїй розвідці про творчість Павла Тичини під назвою “Феномен доби (Сходження на Голгофу слави)”, написаній у 1970–71 рр., висловився доволі категорично: “Як би там не було, Тичина – така ж жертва сталінізації нашого суспільства, як Косинка, Куліш, Хвильовий, Скрипник, Зеров чи Курбас. З однією різницею: їхня фізична смерть не означала смерті духовної. Тичина, фізично живий, помер духовно, але був приневолений до існування як духовний мрець, до існування по той бік самого себе. Тичина піддався розтлінню, завдавши цим такої шкоди своєму талантові, якої йому не могла завдати жодна у світі сила. Починалася смуга подальшої деградації поета, причому деградував покійний поет так само геніально, як колись писав вірші. Доля Тичини воістину трагічна” [122, с. 83].

Господь обдарував Павла Тичипу багатьма талантами: до музики, співу, малярства, особливим талантом – до поезії, а також до вивчення мов. Він самотужки опанував більше десяти іноземних мов і вільно володів п’ятнадцятьма. Зокрема, знав вірменську, грузинську, арабську, турецьку, єврейську мови, з яких робив високохудожні переклади.

В епоху “великого терору” саме в перекладах поетичний геній Тичини міг знайти більшу свободу і творчий прояв, ніж у власному вимушеному пропагандистському віршуванні, коли, за висловом Василя Стуса, “вірші поета перестали бути актом індивідуальної творчості: ці бездарні версифікаційні вправи уже писав хтось – але мертвою поетовою рукою”. Сам же поет у 1930-ті не одпу ніч лягав спати не роздягаючись, бо чекав арешту... [122, с. 84].

Хочеться вірити, що і рука, і душа геніального поета ще оживали бодай у перекладах! А перекладав він багатьох класиків національних літератур.

Переклади Павла Тичини, чия “яскрава поетична індивідуальність поклала відбиток на всьому, що він переклав” [54, с. 147], лягли яскравими сторінками в кирилицю історії українського перекладацького мистецтва 1920–30-х років. Вони позначені самобутньою, неповторною поетикою самого Тичини, це швидше переклади-переспіви – твори, призначені для повноцінного і повнокровного життя в приймаючій літературі, а не академічні “копії” оригіналів. Авторитетний поет-перекладач і перекладознавець Г. П. Кочур так охарактеризував поетичні переклади Павла Тичини: “...Кожен переклад – шматочок Тичининої поезики, в кожному з них більшою чи меншою мірою відчуваються інтонації власної Тичининої поезії та навіть і живі розмовні інтонації автора

перекладу. <...> Як кожне глибоко індивідуальне явище, його манера перекладацтва не надається до засвоєння чи наслідування – у наслідувача вона б оберпулася нестерпною манірністю” [54, с. 147].

У монографії “Український художній переклад: між літературою і націєтворенням” (2006) Максим Віталійович Стріха звертає увагу на експериментаторство Тичини-перекладача (на прикладі перекладів з Олександра Пушкіна й Михайла Лермонтова), стверджуючи, що окремі перекладацькі спроби Тичини (здебільшого ранні) дуже цікаві як такі, що “до певної міри продовжують ту барокову традицію, яку започаткував був своїми мовними експериментами Куліш” [120, с. 225], а також погоджуючись із оцінкою, яку дав Тичині-перекладачеві поважний і не позбавлений естетичного чуття радянський літературознавець Леонід Новиченко: “Непокірна, непіддатлива індивідуальність поета-перекладача нерідко (особливо в більш ранні часи) вступала в пряме “суперництво” з поетом, якого перекладала, – плодом цього ставали строфи, або й цілі вірші, що вражали образно-стилістичними несподіванками, але разом з тим у ряді випадків розкривали певні нові можливості відтворення образів оригіналу” [цит. за: 120, с. 225–226].

Занадто творчий перекладацький підхід Тичини знаходив не лише прихильників (як-от Григорій Кочур та Леонід Новиченко), але й наражався в екстремальних випадках на справедливую критику. Зокрема, Олександр Білецький, рецензуючи український двотомник “Вибраних творів” Пушкіна 1937 року, так висловився про Тичинів переклад Пушкінського вірша “Обвал”, уключеного до видання: “вірш набув у перекладі характеру якогось звукового арабеску” [цит. за: 120, с. 227].

“Найекспериментальнішим” з усіх експериментальних перекладів Тичини Максим Стріха вважає переклад знаменитого вірша “Парус” (“Вітрило”) Михайла Лермонтова, розпочатий 30 жовтня 1930 року у вагоні на шляху від Києва до Полтави й завершений 3 листопада вже в Харкові [120, с. 227]:

*Одне лише вітрило мрітне
У мрійні моря мареვენ...
Чого блукає кругосвітне?
Кого лишило там ген-ген?*

*Нахлине вітер, глїб подасться,
І щоглу з свистом натяга...
Гей-гей, воно й не прагне щастя,
І не від щастя одбіга!*

*Під ним струміння блакитнясте,
Над ним одсончин золочин.
Воно ж все рветься в поринасте,
Немов у бурях є спочин [цит. за: 120, с. 227–228].*

У 1920–1922 рр. Павло Тичина перекладав драматичну поему Олександра Блока “Троянда й хрест” (цей переклад викопувався для театру, але так і не був до нашого часу використаний на українській сцені). У 1921–1922 рр. він переклав пісню Максима Горького “Сонце сходить і заходить...” із п’єси “На дні”, чим започаткував українську перекладацьку горькіапу. А 1923 р. зробив кілька перекладів з російських поетів ХІХ ст., зокрема, переклав вірш “Подивився стрімчак дідуган...” сучасника Тараса Шевченка Якова Полонського та вірш “Море” Дмитра Цертелєва. 1925 р. в харківсько-

му “ДВУ” з’явилась “Антологія російської поезії в українських перекладах” за редакцією Бориса Якубського, де були вміщені переклади Павла Тичини з Якова Полонського (“Вечір”, “Розламапу башту, оселю орла...”), Івана Сурикова (“Ясний місяць-серпик”), Лідора Пальміна (“Requiem”), Івана Буніна (“Тпрса”).

1929 р. в Харкові вийшов друком альманах “Нова Білорусь” за редакцією Сергія Пилипенка, куди були включені твори 30 білоруських письменників, Серед перекладачів – і Павло Тичина.

Переклади Павла Тичини швидко публікувалися в періодиці. Часопис “Нова громада” в середині 1920-х років, зокрема, надрукував низку таких перекладів Тичини: з білоруської – поезії “У тюрмі” Якуба Коласа та “Вечір” Максима Богдановича (вірш Богдановича “Тріолет”, перекладений Тичиною ще 1924 р., був опублікований лише у 12-томнику творів Тичини (т. 5, ки. 1)), з вірменської – вірш “На червоній на весні” Акопа Акопяна, з єврейської – вірш “Свіжий вітер” Давида Гофштейна.

Харківський місячник “Червоний шлях” у середині та у другій половині 1920-х років опублікував переклади Павла Тичини: з вірменської – “Оповідання пари черевиків” Гургена Маарі, з єврейської – поезії “Молодість”, “Весна”, “І цей секрет...” Ошера Шварцмана, вірш “Справедливість” та поезії з циклу “Поля” Давида Гофштейна, вірш “Нана” Езри Фінінберга, з турецької – вірш “Залізо” та із циклу “Анатолія” Мехмета (Мехмеда) Еміна (з турецької Тичина також перекладав поезії відомого турецького письменника Якуба Кадрі).

Київський часопис “Життя й революція” у другій половині 1920-х рр. теж надрукував чимало перекладів Павла Тичини з Д. Гофштейна, Л. Квіткі, А. Кушнірова, П. Маркіша, О. Туманяна, І. Фефера, Є. Чаренца, О. Шварцмана, зокрема, вірші “Не пускай дітей до мене...” Льва Квіткі і “Тому, що вітер б’є у вікна...” Арона Кушнірова.

Часопис “Вапліте” протягом 1927 року видав переклади Павла Тичини з вірменської (вірші “Дні робітниці” Олександра Цатуряна та “Ніч” Левона Шанта), турецької (вірш “Дівчинка з сірниками” Мехмета Еміна), єврейської (вірш із циклу “Німеччина” Льва Квіткі, чії твори багато разів публікували окремими виданнями).

Універсальний ілюстрований журнал “Всесвіт” у другій половині 1920-х років подав у перекладі Павла Тичини вірш національного білоруського поета Якуба Коласа “Ой неба того квітного...”.

В епізодичному виданні “Червоні квіти” за 1927 р. також знаходимо переклад Павла Тичини – вірш “Колискова” видатного єврейського поета Давида Гофштейна.

Часопис “Східний світ” упродовж 1927–30 рр. розмістив на своїх сторінках переклади Павла Тичини з вірменської: по одному віршеві Ованеса Ованісяна, Акопа Акопяна, Єгіше Чаренца, окремо – вірш “На Алагяз-горі...” Ованеса Ованісяна.

У 1930-х рр. Павло Тичина перекладав фрагменти з весняної казки російського драматурга Олександра Островського “Снігуронька” (найповніша публікація – у 12-томнику творів Павла Тичини, виданому 1986 р.: т. 5, ки. 1).

“Червоний шлях” за 1931–36 рр. опублікував такі переклади Павла Тичини – вірш Григорія Петнікова “То-ре-та: піонерський табір” та вірш “Народження” вірменського поета Ваграма Алазана (1935).

У першому томі відомого двотомника “Вибраних творів” Олександра Пушкіна (“Держлітвидав УРСР”, 1937) уперше були надруковані такі переклади Павла Тичини: “Зимовий вечір”; “Біси”; “Обвал”; “В мене з вчора Леїла...”. Того-таки року, поміж багатьох інших видань творів Пушкіна українською мовою, в “Держлітвидаві УРСР” з’явилось лібрето до опери М.А. Римського-Корсакова “Казка про царя Салтана” за О. С. Пушкіним у перекладі Павла Тичини. Пушкінську “Казку про царя Салтана”

П. Тичина повністю переклав у середині 1930-х рр., але цей переклад був уперше опублікований у 12-томнику творів Тичини 1986 р. (т. 5, кн. 1).

1937 р. в “Дитвидав УРСР” (Харків – Одеса) надрукували віршоване оповідання Самуїла Маршака “Війна з Дніпром” у перекладі Павла Тичини, який також перекладав дитячі вірші видатного їдиш-мовного поета Льва Квітка, що виходили окремими виданнями: “Скрипонька” (1933) та “Поросятка” (1938).

Переклади Павла Тичини з їдиш-мовного поета Іцика Фефера увійшли до видання його вибраних поезій під назвою “Скарб” (1937). У виданні 1938 р. томика “Поезій” іншого єврейського поета – Ошера Шварцмана 14 перекладів належать Павлу Тичині.

1939 р. київський “Держлітвидав УРСР” підготував “Вибрані поезії” Миколи Ушакова за редакцією Максима Рильського, якому в цьому виданні належать 10 перекладів. Серед перекладачів був і Павло Тичина, який переклав вірш Ушакова “Шота Руставелі”. Того-таки року там само з’явився переклад вірменського народного епосу “Давид Сасунський” (серед перекладачів: П. Тичина, В. Свідзинський, Є. Фомін, Л. Дмитерко та ін.). Переклад був зроблений за редакцією Любомира Дмитерка та Олександра Сороки, загальпу редакцію здійснював Павло Тичина.

1940 р. в перекладі Павла Тичини вийшла збірка віршів славнозвісного вірменського поета Ованеса Туманяна під назвою “Зелений братик” (Київ: “Держлітвидав УРСР”). До речі, окремі з “Чотпривіршів” Ованеса Туманяна Тичина перекладав ще у 1920-х роках, інші – наприкінці 1930-х рр. (повністю опубліковані 1969 р.). Того-таки 1940 року там само з’явилися “Вибрані твори” класика грузинської літератури Акакія Церетелі за редакцією Миколи Бажана. Збірка, зокрема, містила вірші Церетелі “Кохання” та “Весна” в перекладі П. Тичини.

У 1930-ті роки радянська періодика шпроко друкувала на своїх шпальтах переклади Павла Тичини. До прикладу, “Літературна газета” подала в його перекладах такі вірші: “Борги” Іцика Фефера, “Червона кавалерія” Льва Квітка, “Як цвілась калина...” Янки Купали, “Вітер золотиться” Миколи Асеева, харківський місячнику для дітей молодшого віку “Тук-Тук” – вірші “Скрипонька” й “Садок Етоньки” Льва Квітка (Тичинів переклад вірша “Кузня” Льва Квітка теж належить до середини 1930-х років), харківська щоденна газета “Вісті” – вірш “Зимовий вечір” Олександра Пушкіна.

Публікуються переклади Павла Тичини і в урядовій газеті “Вісті ВУЦВК”, заснованій 1920 р. його колишнім товаришем по Чернігівській духовній семінарії та прнятелем юності Василем Блакитним: 1935 року – вірш “Бабця Блюмця” Льва Квітка, 1937 року – вірш “У гості” того самого автора. Чернігівська обласна газета “Більшовик” у 1935 р. друкує на своїх шпальтах вірш “Лист товаришу Ворошилову” Льва Квітка в перекладі Павла Тичини. Газета “Пролетарська правда” публікує у 1936 р. вірш “Пам’ятник” Матвія Гарцмана в тому-таки перекладі.

У місячнику “Радянська література” теж з’явилося чимало перекладів Павла Тичини: вірші “Моя кохана пахне так...”, “Отак буває на початку травня” та “Повстання” Ошера Шварцмана, “Дудочка” Льва Квітка, “Жити вічно” Іцика Фефера, “Злива під час маніфестації” Миколи Ушакова, “Батьківщині” Марії Комісарової, цикл віршів “Зелений братик” Ованеса Туманяна.

Газета “Соціалістична Харківщина” 1935 р. оприлюднює вірш “Марш” Льва Квітка, а 1938 р. вірш “Біробіджан” Давида Гофштейна в перекладах Павла Тичини (вірш Гофштейна “Вірменія” Тичина теж переклав 1935 р.), республіканська газета “Комуніст” 1936 р. друкує в перекладі Тичини вірш “Обвал” Олександра Пушкіна. Щоденна газета “Комсомолец України” 1937 р. подає в перекладі Тичини вірш “Жук” Льва Квітка. Харківський щомісячний журнал для дітей “Жовтень” 1939 р. надруку-

вав оповідання “Брехун” і цикл віршів “Зелений братик” Ованеса Туманяна в перекладах Павла Тичини (поетичний цикл “Зелений братик” був також оприлюднений у “Радянській літературі” та “Літературному журналі”).

У другій половині 1930-х рр. переклади Павла Тичини публікуються також у часописі молодих пролетарських письменників “Молодняк”, на сторінках якого з 1935 по 1937 рр. знаходимо Тичинові переклади як сучасної (вірш “Березіль” тогочасного єврейського поета, драматурга і перекладача Ліпи (Ліпе) Резника), так і класичної поезії (“Біси” Олександра Пушкіна), а також віршів класиків грузинської поезії – “Зубівка” Давида Гурамішвілі⁴⁷, “Весна” Іллі Чавчавадзе, “Грянемо – пісню чавунпу” та “Високославний, славний од душі” із киїги “Революційна Грузія” Галактіона Табідзе, уривок із поеми “Гість і господар” Важи Пшавели.

А “Літературний журнал” у другій половині 1930-х років друкує Тичинів вільний переклад вірша “Війна з Дніпром” Самуїла Маршака і згаданий раніше цикл віршів “Зелений братик” Ованеса Туманяна.

Та все ж, попри доволі значний перекладацький доробок Павла Тичини у 1920–30-ті роки, за висновком М. В. Стріхи, “по-своєму цікаві й безумовно яскраві переклади Тичини лишалися на маргінесах його зацікавлень і поза “мейнстрімом”, визначеним неокласиками” [цит. за: 120, с. 229].

1.5. Микола Бажан

Микола Бажан

Микола Платонович Бажан (1904, Кам’янець-Подільський – 1983, Київ) – письменник, поет, перекладач, громадський діяч, лауреат багатьох літературних премій, у т.ч. Державної премії Грузинської РСР імені Ш. Руставелі (1937).

Народивсь у сім’ї військового топографа Платона Артемовича Бажана. Юнацькі роки провів у місті Умань, де закінчив Уманський кооперативний технікум, а 1923 р. переїхав до Києва, продовживши навчання спочатку в кооперативному інституті, а потім

⁴⁷ Вигнанець із Грузії, Давид Гурамішвілі (1705–1792) доживав віку в Миргороді й похований у миргородській Вознесенській церкві.

в інституті зовнішніх зносин. Того-таки року в київському “Жовтневому збірнику пан-футуристів” був надрукований перший вірш Миколи Бажана, а 1926 року в Харкові вийшла його перша поетична збірка під назвою “Сімнадцятий патруль”, позначена впливами романтизму, експресіонізму та футуризму. Оригінальний поетичний стиль Миколи Бажана проявився у його поетичних збірках “Будівлі” (1924), “Різьблена тінь” (1927), “Дорога” (1930), “Поезії” (1930) та поемах “Гетто в Умані” (1928), “Розмова сердець” (1930), “Сліпці” (1930–31) – остання вважається вершинним твором у доробку митця, на творчість якого вплинули Лесь Курбас, Михайль Семенко, пізніше Олександр Довженко, з яким Бажан познайомився, коли працював у ВУФКУ (Всеукраїнському фотокіноуправлінні), ставши захопленим пропагандистом Довженківського кіномистецтва.

З 1930-х років творчість Миколи Бажана починають засуджувати у пресі та літературних журналах. У цей період у творчому кредо майстра стається перелом. З метою самозбереження він починає продукувати твори, в яких вихваляє партію більшовиків та її вождя: вірш “Товариш стоїть в зореноснім Кремлі” (1932), поему-трилогію “Безсмертя” (1935–1937), поему “Клич вождя” (1939). У 1930-х роках і надалі Микола Бажан цілком поєдпуватиме свою літературну діяльність з державно-громадською роботою, вступивши 1940 року до ВКП(б).

З початку 1930-х років Микола Бажан багато займається перекладами, – в умовах ідеологічної облоги і тотального перекриття кисню представникам української творчої інтелігенції перекладацтво лишалося бодай хоч невеличкою “нішею” для справжньої творчості. Переклади принесли Миколі Платоновичу й надалі справжнє визнання. Передусім слід назвати переклад поеми Шота Руставелі “Витязь у тигровій шкурі” (1937), за який він того ж року став лауреатом Державної премії Грузинської РСР імені Ш. Руставелі. Перевидано цей переклад 1940 р. Того-таки року вийшов том “Поезій” видатного грузинського поета Симона Чіковані, який приятелював з Миколою Бажаном, допомагаючи йому в роботі над перекладом “Витязя в тигровій шкурі” (кілька років Бажан жив у Грузії в тісному, але гостинному помешканні Симона Чіковані та його молоді дружини), а Микола Бажан, своєю чергою, долучився до перекладів творів Симона Чіковані, який у 1920-ті рр. належав до близької тоді-таки й Миколі Бажанові школи футуристів, а в 1930-ті став самовідданим Бажановим помічником у створенні українського “Витязя...”: забезпечував свого друга підрядниками, не шкодуючи часу, пояснював йому тонкощі грузинського слова, разом із Соломоном Іорданішвілі та іншими грузинськими товаришами українського поета зачитував йому строфи поеми Руставелі, скандував її ритм, учитувався і вдумувався у зроблене Бажаном.

1939 року в Києві за редакцією Миколи Бажана була видана антологія “Поезія Радянської Грузії”, на створення якої його надихнув успіх “Витязя...”. Проте виходу антології передували прикрі ускладнення, адже її зміст довелося узгоджувати з самим головою НКВС Лаврентієм Берією: одного автора Бажапу наказали вилучити, інших – піддати суворій цензурі, а наляканий Симон Чіковані сам просив зняти то один свій вірш, то інший.

Одначе, попри лещата найжорсткішої цензури, Микола Бажан рішуче торує шлях грузинському письменству до українського читача. Так, 1940 року за його редакцією з’явився том “Вибраних творів” іншого класика грузинської літератури – Акакія Церетелі, який містив також переклади Павла Тичини, Максима Рильського, Володимпра Свідзинського.

Звертається Микола Бажан і до російських поетів. 1936 року побачив світ том “Вибраного” Володимпра Маяковського (Київ – Одеса: “Молодий більшовик”), до яко-

го увійшло чимало перекладів Миколи Бажана, а 1940 р. з'являється друком найповніший том “Вибраного (1914–1930)” Маяковського, у підготовці якого поряд із іншими перекладачами взяв участь і Бажан (Київ: “Держлітвидав УРСР”). Того-таки року, там само за редакцією Миколи Бажана з'явилося ще одне окреме видання “Вибраних віршів” Володимпра Маяковського.

1937 року в перекладі Миколи Бажана побачило світ окреме видання драми Олександра Пушкіна “Моцарт і Сальєрі”. Того-таки року вийшла збірка вибраних поезій їдиш-мовного літератора Іцика Фефера в українських перекладах під назвою “Скарб”, у якій взяли участь М. Бажан, М. Зісман, Л. Первомайський, М. Пригара, М. Рильський, В. Сосюра, П. Тичина.

Друкувалися переклади Миколи Бажана і в літературних журналах. Так, київський “Глобус” ще в 1920-ті роки опублікував у його перекладі вірш “У вигнанні” французької революціонерки і феміністки Луїзи Мішель, харківський “Червоний шлях” у 1930-ті роки вперше оприлюднив у перекладі Бажана поему Шота Руставелі “Левень у барсовій шкурі”, видапу згодом у цьому-таки перекладі окремим виданням під заголовком “Витязь у тигровій шкурі”, а також вірш “Здвиг ріки” Симона Чіковані. А “Літературний журнал”, який виходив у другій половині 1930-х років, публікував на своїх сторінках перекладені Бажаном і драму “Моцарт і Сальєрі” Олександра Пушкіна, і уривки поеми “Витязь у тигровій шкурі” Шота Руставелі.

У повоєнний час Микола Платонович перекладав ще з ширшого кола мов. Зосібна, з узбецької – класичну поему Алішера Навої “Фархад і Шпрін” (1947), за що удостоївся звання народного поета Узбецької РСР, з грузинської – віршований трактат Давида Гурамішвілі “Давитіані” (1949), ставши згодом заслуженим діячем мистецтв Грузинської РСР (1964), з німецької – поезії Р. М. Рільке, з польської – вірші Юліуша Словацького, Ярослава Івашкевича, Ципріана Норвіда, з білоруської – поезії Янки Купали, Максима Танка, з російської – вірші поетів радянської доби Павла Антокольського, Олексія Суркова, Миколи Тихонова.

У монографії професора Київського університету Наталії Василівни Костенко “Микола Бажан. Життя. Творчість. Особливості віршостилістики” (Київ: Видавництво “Кий”, 2004. – 381 с.) міститься сповнений цікавих фактів та надзвичайно драматичний розділ про перекладацькі звершення й задуми Миколи Платоновича у 1930-ті роки, про його дружні взаємини з видатними грузинськими письменниками, як-от Константіне Гамсахурдіа, Симон Чіковані, Паоло Яшвілі, Тіціан Табідзе, Михайло Джавахішвілі, Лео Кіачелі та ін., про їхню незмінну допомогу й підтримку українського поета в найтемніші часи цькування, доносів та “чисток” (“Художні переклади. Під політичним пресингом. Воскресіння”).

Перша дружина Миколи Бажана – Гаїна Симонівна Коваленко (1905, Київ – 1989, Київ) – також перекладала з грузинської, була співавтором з Миколою Платоновичем перекладів творів Симона Чіковані (див., зокрема: Чіковані, Симон. Пісня про Давида Гурамішвілі. Поема. Переклали з грузинської Микола Бажан та Гаїна Коваленко (передне слово М. Бажана). – К., 1868). Одружившись 1926 року з Миколою Бажаном, Гаїна Коваленко протягом кількох років жила з чоловіком у Грузії, в родині подружжя Чіковані, мандрувала Грузією, досліджувала гірські хуторці в Імеретії.

Гаїна Коваленко – актриса, письменниця, перекладач – 1924 року закінчила три курси Музично-драматичного інституту імені Миколи Лисенка і протягом 1922–24 років була актрисою театру “Березіль”, а в 1924–26 роках – керівником драматичного гуртка на Київщині; у 1927–28 рр. вона грала на сцені Київського робітничого пересувного театру, протягом 1936–38 років працювала літературним редактором

та перекладачем на “Українфільмі” (нині Національна кіностудія художніх фільмів імені Олександра Довженка), у 1938–49 роках – редактором сценарного відділу кіностудії. У 1926–29 рр. Гаїна Коваленко опублікувала декілька дитячих казок, а від 1926 року перекладала з грузинської, російської, польської, латиської, японської та інших мов. Зокрема, переклала поетичні твори Володимир Маяковського (“Вірш про радянський паспорт”), Миколи Тихонова, Адама Міцкевича (“Романтичність”, “Втеча”), Юліуша Словацького, а також твори видатного грузинського поета другої пол. ХХ ст., просвітника і натхненника національно-визвольного руху Акакія Церетелі, грузинського поета ХХ ст. Георгія Леонідзе, класика персидської поезії Нізамі Гянджеві, казахського “народного співця” Джамбула Джабаєва та ін. Її прозові переклади в повоєнний час виходили окремими виданнями. Гаїна Коваленко також є автором тексту дублювання українською мовою близько ста художніх фільмів (див.: Письменники Радянської України: Біобібліографічний довідник / Автори-упорядники В. К. Коваль, В. П. Павловська. – К.: Радянський письменник, 1981. – С. 116).

У трагічні 1930-ті роки, коли нагло ламалися долі друзів і вчителів Миколи Бажана – Михайля Семенка, Леся Курбаса й багатьох інших, за висловом Н. В. Костенко, “в перекладі він бачить ту рятівну нитку, яка прив’язує його і до літератури і до життя” [47, с. 132]. Наприкінці 1930-х років, коли репресії набрали все нових обертів, переклад став для Бажана реальною надією на порятунок. Так, 1938 р. він впрішує їхати в Казахстан, щоб вивчати казахську мову і перекладати “народного поета” Джамбула Джабаєва (якого підтримувала Сталінська влада). Та Бажан був далеко не єдиний, хто рятувався чи намагався урятуватись, хапаючись за перекладання “правовірних” авторів, не позбавлених Сталінської прихильності. Так, з цього приводу Н. В. Костенко пише: “Фактично поет шукав захисту у Джамбуловій поезії. Цією ж причиною, очевидно, можна пояснити і несподіваний інтерес Андрія Малишка до поеми Горького “Дівчина і смерть”, що, як відомо, дуже подобалася Сталіпу (Малишків переклад поеми з’явився у “Літературній газеті” весною 1938 р.)” [47, с. 133]. Показово, що того-таки 1938 р., лише ледь пізніше, на початку літа, цей твір Горького був оприлюднений і в “Літературному журналі” (№ 6) у перекладі молодого Ігоря Муратова.

За спостереженням сучасного грузинського й українського поета, перекладача, літературознавця Рауля Чілачави, вдалі переклади Миколи Бажана з грузинських поетів різних століть завдячують його подиву гідній здатності до творчого перевтілення. А славетний Константін Гамсахурдіа – поет своєрідного таланту й блискучої ерудиції – ще на початку 1930-х років у своєму нарисі “Феміда України” (1931) спостеріг, мабуть, найвизначальніший і не менш дивовижний віршувальницький дар свого українського товариша, назвавши його “великим віртуозом форми” [цит. за: 47, с. 144].

Як слушно підсумовує Максим Стріха, “Микола Бажан під будь-яким кутом зору належить до провідних постатей українського перекладу – і за кількістю, і за якістю ним зробленого” [120, с. 229]. За точним спостереженням того-таки М. Стріхи, з 1930-х років “переклад став для Бажана цариною, де й надалі можна було залишатися собою – поетом величезного темпераменту, освіченості й глибини думки” [120, с. 230].

1.6. Володимир Свідзинський (Свідзінський)

Володимир Свідзинський

Володимир Євтимович (Юхимович) Свідзинський (1885, с. Маянів Вінницького повіту Подільської губернії, нині Тиврівський район, Вінницька область – 1941, с. Непокрите, Вовчанський район, Харківська область) – поет і перекладач. Батько – Євтим Аксентійович – був священником і у шлюбі з попівною Наталкою Прохорівною (уроджена Стопакевич) мав шестеро дітей (5 синів і доньку). Володя був другою дитиною в сім'ї. 1899 року він закінчив Тиврівське духовне училище. Потому навчався в Подільській духовній семінарії, що в місті Кам'янець-Подільський, але в серпні 1904 р. був звільнений з 4-го класу на прохання батька, переміщеного на службу Богу в містечко Лянцкорунь (нині село Зарічанка Чемеровецького району Хмельницької області). У 1907–13 рр. навчався як вільний слухач на економічному відділі Київських вищих комерційних курсів, реорганізованих 1908 року в комерційний інститут. Свій перший вірш надрукував 1912 року в часописі “Українська хата”. В Києві знайомиться з Павлом Тичиною: поетів надалі єднатиме творча дружба (як згадував активний учасник тогочасного літературного процесу, автор серії мемуарних книжок “Розповідь про неспокій” (1968), “Розповідь про неспокій триває” (1969) та “Розповіді про неспокій немає кінця” (1970) Юрій Смолич: “Свідзинському перед тим, як подати до друку, прочитував свої твори Павло Тичина” [цит. за: 35]). Закінчивши навчання в Київському комерційному інституті, за станом здоров'я державних іспитів не склав і 1913 р. повернувся до батька в село Бабчинці (нині Могилів-Подільського району Вінницької області). Отримав запрошення від Подільської земської управи обстежити ткацький промисел на Поділлі, тож об'їхав декілька повітів, зібравши докладні відомості про господарства, що займалися ткацтвом та килимарством (усього 1607). Підсумком цієї праці став нарис Свідзинського “Ткацький промисел”, який увійшов до виданої в Києві 1916 року книжки “Кустарні промисли Подільської губернії” (в ньому автор надає докладну економічну характеристику та опис техніки виробництва, наводить унікальну народну термінологію ткацтва [99, с. 145]).

Навесні 1915 р. Володимир Євтимович переїздить до Житомира, де влаштовується на працю у Волинській контрольній палаті, що займалася недоплатністю та збором платежів, і через кілька місяців уже обіймає посаду канцелярського служителя, а ще за декілька місяців стає тимчасовим викопувачем обов'язків облікового урядовця. У березні 1916 року Володимира Свідзинського мобілізують до армії й призначають помічником

контролера в управління польового контролю при штабі 7-ої армії Південно-Західного фронту, яка у 1916 р. воювала на території галицького Поділля, а в 1917-му – на теренах східного Поділля. В березні 1918 року Свідзинського, на його клопотання, було відраховано з армії й переведено на “мпрпу службу” до Житомира у Волинську контрольпу палату, проте до Житомпра він не повернувся (згодом його було звільнено від служби в палаті) [довідка укладена за: 99; 35].

Натомість Володимпра Свідзинського приваблює місто Кам'янець-Подільськ (нині Кам'янець-Подільський Хмельницької області), який з березня 1919 по листопад 1920 р. був столицею Української Народної Республіки і де 22 жовтня 1918 року було урочисто відкрито Кам'янець-Подільський державний український університет, яким опікувалася Директорія УНР. З жовтня 1918 р. Володимир Євтимович працював на редакторській посаді у видавничому відділі Подільської народної управи, а наприкінці січня 1919 р. на його власне прохання був зарахований вільним слухачем історико-філологічного факультету Кам'янець-Подільського державного українського університету, студентами якого були його молодші брати Олег та Павло. Сам Володимир Свідзинський перебував вільним слухачем університету протягом п'яти семестрів [див.: 108; 35].

Варто зауважити, що Кам'янець-Подільський державний український університет (1918–21) був не лише первістком, а й видатним осередком національної вищої школи в Україні. Його фундатор та перший ректор – славетний мовознавець, історик церкви, педагог, політичний, громадський і церковний діяч Іван Огієнко (церковне ім'я: Іларіон; 1882–1972), а серед викладачів: Дмитро Дорошенко (1882–1951) – історик, літературознавець, бібліограф, громадсько-політичний діяч, засновник “Просвіти” на Катеринославщині, а у травні-листопаді 1918 р. міністр закордонних справ Української держави; Михайло Драй-Хмара (1889–1939) – поет, учений-славіст, літературознавець, перекладач, який знав 19 мов (майже всі слов'янські, з-поміж них білоруську, польську, чеську, сербську, хорватську, болгарську, кашубську, давні мови – санскрит, старослов'янську, старогрецьку та латину, а з новітніх європейських мов – румунську, французьку, німецьку, фінську, а також італійську, з якої до нас, на жаль, не дійшов його переклад “Пекла” – першої частини “Божественної комедії” Данте); Євген Тимченко (1866–1948) – мовознавець-україніст, перекладач, автор першого перекладу фінського епосу “Калевала” українською мовою, дійсний член наукового товариства імені Шевченка (НТШ), член Київської Старої Громади (1918–32), з 1918 р. – голова Постійної Комісії для складання історичного словника української мови: “Історичний словник української мови” за редакцією Є. Тимченка вийшов у Харкові 1932 р.); Юхим Січинський (Січинський, Сіцинський; 1859–1937) – історик, археолог, культурно-громадський діяч, православний священник, з 1896 р. член Історичного товариства Нестора Літописця, з 1899 р. дійсний член НТШ, з 1906 р. дійсний член Українського наукового товариства в Києві.

А до літературного середовища в тогочасному Кам'янці належали такі славні поетати, як Людмила Старицька-Черняхівська (1868–1941) – поетеса, драматург, прозаїк, перекладач, мемуарист; Осип Назарук (1883–1940) – письменник, журналіст, публіцист, громадський і політичний діяч; Юрій Липа (1900–1944) – громадський діяч, ідеолог, письменник, поет, публіцист.

До речі, саме в Кам'янці 29-річний Михайло Драй-Хмара, який на запрошення Івана Огієнка з липня 1918 р. обіймав посаду приват-доцента на кафедрі слов'янської філології державного українського університету, “народився” як український поет (до того він писав вірші російською мовою), почав друкувати свої українські поезії

та переклади (в альманасі “Буяння”, журналі “Нова думка”, газеті “Червона правда”). 1922 року в утвореній у травні 1921 р. кам’янецькій філії “ДВУ” мала вийти й перша збірка віршів Драй-Хмари “Молода весна”, але тоді для її видання забракло паперу. Згодом твори Драй-Хмари кам’янецького періоду ввійдуть у його єдину прижиттєву збірку віршів “Проростень”, видану вже в Києві 1926 р.

А от перша поетична збірка Володимира Свідзинського “Ліричні поезії” таки вийшла в тій само кам’янецькій філії “ДВУ” й того ж таки 1922 року. На збірку відгукнулися рецензіями знані письменники: Іван Дніпровський (онублікував свою рецензію під псевдонімом Г. Кобзаренко в Кам’янець-Подільській газеті “Червона правда” за 1922 рік, № 74) і Валер’ян Поліщук (його рецензія вийшла під псевдонімом Василій Сонцвіт у харківському часописі “Червоний шлях” за 1923 рік, № 2).

Ще раніше кілька своїх творів Володимир Свідзинський онублікував у Кам’янець-Подільських пресових органах окремо: статтю “Народні українські пісні про останню світову війну” – в часописі “Освіта” за 1919 р., № 3, поему “Сон-озеро” – у літературно-науковому додатку до газети “Наш шлях” за 1920 р., № 7, вірші “Знову в душі моїй...” і “Пісенька” (“Ой, ліщино густолиста...”) – у літературно-науковому журналі студентства Кам’янець-Подільського університету “Нова думка” за той-таки 1920 р., № 3. Все того-таки 1920 р. у видавничому товаристві “Дністер” вийшла перекладена Свідзинським збірка культурно-історичних нарисів під назвою “Халдеї” російського історика літератури Івана Івановича Іванова (1862–1929).

У Кам’янець-Подільському сталися зміни в особистому житті Володимира Свідзинського: тут він одружився з народною вчителькою Зінаїдою Йосипівною Сулковською, а 6 липня 1921 р. у подружжя народилася донька Мирослава. Від початку 1921 року Свідзинський працював архіваріусом у Кам’янець-Подільському університеті, який невдовзі було реорганізовано в інститут народної освіти (ІНО). У листопаді 1921 р. він став завідувачем архівів повітового комітету охорони пам’яток старовини, мистецтва та природи, у грудні 1922 р. – архіваріусом новоствореного Кам’янець-Подільського повітового архівного управління, а в січні 1923 р. – секретарем цього управління, перейшовши з липня 1923 р. на посаду завідувача управління. Володимир Євтимович налагоджував архівну справу в надзвичайно складних умовах. За висновком К. В. Завальнюка та Т. В. Стецюк, які спираються на документи з Державного архіву Вінницької області, “з усією впевненістю можна сказати, що Володимир Свідзинський був одним з фундаторів та організаторів архівної справи на Кам’яничині” [35].

1922 року за дорученням науково-дослідної кафедри історії та економіки Поділля при Кам’янецькому ІНО Володимир Свідзинський займається пошуком в архівах і музеях Кам’яничя-Подільського графічного матеріалу подільських уніатських метрик, рукописних книг та стародруків, йому вдається зареєструвати 337 метрик, із яких 150 мали високохудожні літери, орнаменти, заставки та малюнки. Зібраний матеріал частково увійшов у кілька винусків видання “Метрики XVIII в.” з літографіями, виконаними в майстерні Кам’янець-Подільського художньо-промислового технікуму імені Сковороди. Від початку 1923 до липня 1925 р. Свідзинський працював уже як аспірант цієї кафедри (підсекція соціальної історії) над темами “Селяни приватновласницьких маєтків Поділля в першій половині XIX століття” та “Аграрні рухи на Поділлі в XX столітті”, підготувавши низку ґрунтовних історичних розвідок: “Економічна еволюція господарства селян тарнорудського маєтку”, “Боротьба подільських селян із польськими легіонерами в 1918 році” (на цю тему він виголосив доповідь на засіданні Кам’янець-Подільського наукового товариства при Українській академії наук, членом якого він був) та ін. [детальніше див.: 99, с. 146].

У жовтні 1925 р. Володимир Свідзинський переїздить до Харкова, де працює літературним редактором (разом з Павлом Тичиною, з яким його єднала давня дружба) у місячнику “Червоний шлях”, а від листопада 1930 року – в газеті політуправління Українського військового округу “Червона армія”. 1927 року в Харкові вийшла друга поетична збірка Свідзинського “Вересень” (усього 69 поезій), яка була гучно розкритикована в тогочасній пресі як неактуальна, зокрема, авторитетний критик Яків Савченко назвав Володимира Свідзинського поетом, що спізнився на багато років (див.: Савченко Я. З поетичної художньої літератури / Життя і революція. – Кн. X, 1928, жовтень). До того ж, сім’я поета розпадається: дружина з дочкою переїздить до сестри у Вінницю, де 12 липня 1933 року вона помпрає [див.: 117].

Володимир Свідзинський живе в Харкові аж до свого арешту 27 вересня 1941 року. В січні-вересні 1932-го він працює у Техвидаві, потім знову повертається до редакції найпрестижнішого радянського часопису “Червоний шлях”, який від 1936 р. перейменовано на “Літературний журнал”. Третя й остання прижиттєва збірка Свідзинського “Поезії” вийшла з ініціативи та за редакцією Юрія Яновського 1940 року в Києві у видавництві “Радянський письменник”, а друкувалася вона у Львові. Вірші до збірки добралися під неймовірним цензурним тиском: із запропонованих автором поезій 43 були відхилені й повернені назад [див.: 108]. Із десятків своїх віршів, які залишилися поза збіркою, поет готував наступну збірку, яку хотів назвати “Медобір”. Проте невдовзі його доля трагічно обірвалася. Майже всі рукописи Свідзинського нині втрачені й жодної поезії 1941 року не збереглося.

Поетові пощастило вціліти у “великий терор” 1930-х років, який не обминув і родини Свідзинських. Так, племінник Володимира Свідзинського, син його молодшого брата Вадима (1888–1978) Андрій Вадимович Свідзинський (1929) – український фізик, культуролог, громадський діяч – стверджує, що батько родини священник Євтимій Аксентійович “жив під загрозою розстрілу” (Вадим Свідзинський розповідав своєму синові про те, що священника Євтимія водили на розстріл та про обставини його порятунку), зрештою отець Євтимій “вмер від голодного виснаження”, про що – наголошує Андрій Вадимович – Володимир Свідзинський добре знав. А ще один молодший брат Володимира Олег Свідзинський (1893–1942), за словами того-таки Андрія Вадимовича, “людина освічена, знавець багатьох європейських мов, блискучий викладач української та іноземних мов, був репресований 1937 року і загинув на засланні” [106].

У вищезацитованому есе “Я виноград відновлення у світ несучу...” його автор торкається подробиць загибелі й самого Володимира Свідзинського. Відомо, що після нападу Гітлера на СРСР, коли німецькі війська вже підступали до Харкова, Володимир Свідзинський одержав від радянських властей т.зв. евакуаційний талон і мав, як це зробили багато інших харківських членів спілки письменників, евакуюватися у глиб країни. Але дочка поета Мпрослава, яка мешкала тоді з батьком на вулиці Лютівській у будинку № 29,⁴⁸ відмовилася покидати місто, бо була закохана у свого шкільного вчителя. Без дочки Володимир Свідзинський нікуди не поїхав, так і не скориставшись евакуаційним талоном. А 27 вересня 1941 року “енкаведисти” вже його арештували. У пред’явленій йому постанові на арешт зазначалося: “Свидзинский В. Е. в прошлом служил при Петлюре в министерстве прессы, резко-антисоветски настроен против мероприятий партии и пра-

⁴⁸ Державний архів Харківської області. – Ф. 6452. – Оп. 1. – Спр. 4790. – Арк. 6–6 (зв.). – Див.: Завальнюк К. В., Стецюк Т. В. Поет, учений, патріот Володимир Свідзинський (1885–1941) // Вінницький обласний краєзнавчий музей, 2008. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: muzey.vn.ua/node/213

вительства. Систематически ведет антисоветскую агитацию, восхваляя германскую армию и ожидая ее прихода” [цит. за: 35]. Річ у тім, що з наближенням німецьких військ до Харкова органи НКВС похапцем масово заарештовували тих представників української інтелігенції, які з різних причин ще не евакуювалися, – за штампованим звинуваченням в “антпродьянській агітації”. Володимир Євтимович знав, що був пррпечений на арешт. І слідство над ним було недовгим, – у кримінальній справі на В. Є. Свідзинського виявився лише один протокол допиту (від 2 жовтня 1941 року) і за цим протоколом поет відкидає будь-які подібні звинувачення. Проте невдовзі його життя трагічно обірвалося. З есе Андрія Вадимовича дізнаємося жакливі подробиці: “Володимир Свідзинський разом з групою заарештованих просувався під коивоєм на схід від Харкова. Однак ще не дуже далеко від міста виникла загроза оточення німецькими передовими військовими загонами. На цей випадок конвой мав інструкцію: заарештованих знищити. Їх загнали в сарай, облили бензином і підпалили. Володимир Свідзинський згорів живцем” [106]. Отже, поета разом з іншими арештантами під коивоєм гнали на схід, а в ситуації поспішної втечі, рятуючись самі, “енкаведисти” жорстоко знищили десятки людей, щоб не тягнути їх за собою й не годувати. Про цю трагедію, що сталася 18 жовтня 1941 року в селі Непокрите, одним із перших заговорив відомий поет, перекладач, україніст Яр Славутич у своїй документальній киизі “Розстріляна муза” (Детройт, 1955). Ось фрагмент із есе Яра Славутича, що стосується долі Володимира Свідзинського: “Схоплений енкаведистами, поет у великому гурті українців під арештом відходив на схід. Поблизу Харкова, спинившись на нічліг, охоронці колони загнали заарештованих у якусь велику будівлю, а вранці, щоб позбутися тягару і швидше втекти від німців, що наступали вже на п’яти, облили бензином наповнену людьми дерев’яну будівлю і запалили. Так 1941 р. загинув, спалений живцем, один із найбільш обдарованих представників високого мистецтва української поезії” (Славутич Яр. Розстріляна муза / Славутич Яр. Твори в 5-ти т. – К., 1998. – Т. 3. – С. 74) [цит. за: 35].

30 березня 1964 року Володимир Свідзинський був реабілітований посмертно за відсутністю складу злочину, але в радянській офіційній версії обставини загибелі поета виглядали по-іншому: нібито він загинув в евакуаційному ешелоні під час бомбардування з повітря німецькими винищувачами. На сьогодні цей міф цілковито спростовано, а наведене Андрієм Свідзинським свідчення очевидиці – однієї з біженок, харків’янки Марії Борисівни Манц, яке 1990 року записала її дочка М. Постоєва, – вражає моторошною правдою: “Прийшли у село Непокрите і побачили там жакливу картину: згорівший величезний корівник і гори скалічених вогнем трупів ще палали. Селяни розповідали, що корівник підпалили з чотпрьох боків, він був зачинений, і нікому не дали вийти; тих, кому вдавалося вибратися, пристрілювали. Почали розтягати гаками трупи, щоб закопати. Були ще живі, страшенно обпалені. Конвоїри намагалися добити прикладами, але люди не дали, жінки кричали: “Живий, живий, облиште!” ...Були ми там днів з п’ять. Потім прибув ще етап (теж інтелігенція). Німці наступали, і нас повели далі. Обпалених кинули, селяни розібрали їх по своїх домівках. Мабуть, усі повмпрали. Навіщо спалили людей? Щоб позбавитися, щоб менше було тягнути, годувати” [цит. за: 106].

Володимир Свідзинський залишив свій особливий слід у світовій поетичній скарбниці, вагомою була і його перекладацька спадщина. Як поет справді геніальний, він схвилював розум і душу багатьох авторитетних літературознавців, культурологів та філософів. Одним із найзахоплених шанувальників поезії Свідзинського був французький літературний критик, перекладач, есеїст Емануїл Райс (1909–1981), який мав єврейське походження і народився в українському містечку Хотин (нині районний центр Чернівецької області). Емануїл Райс навчався в Букарештському й Паризькому

університетах, у 1942–45 роках був учасником французького резистансу; жив у Парижі. Райс опублікував чимало статей, присвячених французькій, російській та українській літературам. З середини 1950-х років він виступав як автор есеїстичних досліджень творчості українських поетів, що виходили в “Українській літературній газеті” та журналі “Сучасність”. За редакцією й з передмовою Райса побачила світ французькомовна антологія нової української поезії “L’Ukraine, cette inconnue” (1967).

Дослідники творчої спадщини Володимира Свідзинського часто цитують вислів Емануїла Райса з його статті “Володимир Свідзинський”, опублікованій у “Сучасності” за 1961 рік, № 4: “Шевченко, Франко і Леся – хліб насущний, без якого ніщо, ні людина, ні культура, жити не можуть. Але Свідзинський – це найпрекрасніша з квіток, що їх українська людина зростила у своєму саді” [96, с. 83–84].

Наведемо кілька розлогіших філософсько-естетичних розмірковувань Емануїла Райса про свого улюбленого поета: “Світ Свідзинського – це країна, де ще не ступала людська нога, країна, що вражає своєю новістю та незвичністю. Занурившись у неї, не знайдеш доріг назад. Ця країна – найзаповітніша прабатьківщина нашої душі, така далека, така глибока, така прихована, що тільки велике чародійство могло злегка відкрити її для нас. І ми її впізнали!” [96, с. 84].

“Поетові далось невловне, сокровенне, райське – далось через мовчання, при зосередженій заглибленості в самого себе, через цнотливість та стриманість, яка відкидає все сумнівне задля збереження чистої суті свого буття. Відмова від зовнішнього світу відкрила Свідзинському світ внутрішній, справжній, в тисячу разів кращий, якому його віще слово дало нев’янущу красу. “Самотність, труд, мовчання”, як він сам говорить в одному з своїх ліпших віршів – от де секрет довершеного ним чуда” [96, с. 85].

“Ця поезія “не від світу цього” має також глибоке, чисто людське значення. Тоді як численні інші модерністи, навіть найбільш обдаровані, наголошують руйнуючі духові сили – розпач, гнів, споглядання негативного тощо, вірші Свідзинського, незалежно від сенсу тексту, випромінюють спокій, який непереможно опановує також душу читача. Глибокий душевний мпр помалу-малу огортає трагічно мутні глибини особистої долі поетової і таємниць, що йому розкрилися, переливаючися через край кінцевим заспокоєнням, умпренням...” [96, с. 91].

На тлі невеликого за обсягом, але такого цінного оригінального поетичного доробку Володимира Свідзинського, який дійшов до нас, особливого значення набуває і його чимала перекладацька спадщина, позначена чарівним почерком генія-скарбослова. Ці дві сфери творчості поета рідкісної філігранної форми й надзвичайної емоційної виразності символічно поєдналися в запровадженій 2006 року Літературній премії імені Володимира Свідзинського за поетичну та перекладацьку діяльність.

Спинімось окремо на перекладацтві Володимира Свідзинського. Чи не найбільше важать його переклади з античних літератур (давньогрецької та давньоримської), а також переклад зі старослов’янської, власне зі староукраїнської, “Слова про похід Ігорів...”. Переклади з античних літератур зближують Володимира Свідзинського з неокласиками.

У виданій 1927 р. поетичній збірці Свідзинського “Вересень” містився і перекладний твір: уривок із видатної пам’ятки античного письменства – поеми Гесіода “Роботи і дні”. Загалом, Свідзинський переклав трохи більше третини “Робіт і днів”, включивши два уривки з поеми і до наступної своєї збірки. Ще п’ять уривків із твору Гесіода були вперше опубліковані в укладеній О. І. Білецьким хрестоматії “Антична література (Зразки старогрецької та римської художньої літератури)”, яка побачила світ у харківському видавництві “Радянська школа” 1938 р. Варто зазначити, що до Свідзинського

за переклад Гесіода українською мовою брався лише Іван Франко. Услід за своїм великим попередником, Свідзинський зберігає поділ суцільного тексту на тематичні фрагменти, запроваджений саме Франком, але він частково модифікує запропоновані Франком назви тематичних фрагментів та об'єднує окремі фрагменти, – згідно із власним баченням цього першого твору дидактичного жапру в давньогрецькій літературі. Існує припущення, що якби не трагічна загибель Свідзинського, то він би завершив свій переклад цього у край важливого класичного твору античної літератури [див.: 108].

1939 року в київському “Держлітвидаві” окремою книжкою вийшли перекладені Свідзинським три комедії великого старогрецького поета, “батька комедії” Аристофана: “Хмари”, “Оси” та “Жаби” (“Аристофан. Комедії”). Це були перші повні переклади українською мовою вказаних творів, хоч найпершим їх перекладачем-інтерпретатором і науковим тлумачем був той-таки Іван Франко. Появу цього солідного видання – трьох Аристофанових комедій в одному томі із вміщеними в кінці книжки докладними метричними схемами аристофанівського вірша – слід вважати майже неочікуваним успіхом у тогочасних гнітючих умовах, коли поет бідував і потерпав від образ та принижень. До того ж, це був наймасштабніший перекладацький здобуток Свідзинського.

Того-таки 1939 р. в київському “Держлітвидаві” з'явилося ще одне непересічне видання – колективний переклад вірменського народного епосу “Давид Сасунський”, здійснений за загальною редакцією Павла Тичини (співредактори – Любомир Дмитерко та Олександр Сорока), в якому брав участь і Володимир Свідзинський, поряд із П. Тичиною, Л. Дмитерком, Є. Фомініним та ін.

А до виданої 1940 р. збірки “Поезій” Володимира Свідзинського, крім згаданих двох уривків з “Робіт і днів” Гесіода, був уключений фрагмент із поеми “Метаморфози” останнього з поетів “золотої доби” римської літератури Публія Овідія Назона під назвою “Сонців палац”. Знову ж таки, повний переклад Свідзинським “Метаморфоз” Овідія (а цей твір мав колосальний вплив на пізнішу європейську середньовічну літературу й пізніші часи аж по сьогодні) невимовно збагатив би українську овідіану.

Того-таки 1940 р. в “Держлітвидаві УРСР” вийшли за редакцією Миколи Бажана “Вибрані твори” класика грузинської літератури Акакія Церетелі. До цієї збірки був уключений і переклад В. Свідзинського (вірш “Коханий”).

Як багаторічний працівник “Літературного журналу”, що виходив у 1936–41 рр. на місці “Червоного шляху”, Володимир Свідзинський найбільше своїх перекладів друкував саме там. Так, у цей період на шпальтах “Літературного журналу” з'явилися його переклади таких віршів: “Горніст грає зорю” російськомовного українського поета Григорія Литвака, “Циганчам мурзатим ріс у полі...” та “Дівчина з картами” ромського поета Вану Хрустальо, “Русалка” та “Знов я завітав...” Олександра Пушкіна, “Апологія Ріона” грузинського радянського поета Константіне Чічінадзе, “Дубовий листок одірвався од рідної віти...”, “Заповіт” і “Сосна” Михайла Лермонтова, “Лісова казка” талановитого російського лірика родом із Харкова Леоніда Топчія, “Аккерманські степи” Адама Міцкевича, “Кутаїсі” Акакія Церетелі, а також уривку з епосу “Давид Сасунський” під заголовком “Давидове одруження”, уривку з роману Мате Залки “Добердо” під заголовком “Дух війни”. Окремо слід назвати перший повний поетичний переклад сучасною українською мовою киеворуської епічної поеми “Слово про похід Ігорів, Ігоря Святославича, внука Олегового” оприлюднений у “Літературному журналі” 1938 року (№ 5), над яким Володимир Свідзинський працював з особливим натхненням, адже образний символізм та міфопоетичність “Слова...” суголосили з його власним світовідчуттям та пошуками первісних звуко-ритмічних глибин української мови.

Володимир Євтимович також перекладав із сучасних західних літератур. Існує думка, що йому належить переклад драми видатного іспанського драматурга Лопе де Веги “Овеча криниця”, що 1922 року вийшла окремою книжкою у видавництві “Книгоспілка” без зазначення імені перекладача. За примусом відомого літературознавця В. В. Яременка, саме цей переклад “відкрив” Свідзинському “дорогу до Харкова” [див.: 108] (1924 р. драма Лопе де Веги “Овеча криниця” вийшла друком у пристосуванні до сучасної сцени Костем Кошевським).

Справді, перекладацтвом Володимир Свідзинський захопився ще у Кам’янецький період на рубежі 1910–20-х років, що засвідчується переліком підготовлених до друку видань у Кам’янець-Подільському видавництві “Дністер”, де 1920 року була готова низка книжок, які так і не вийшли у світ (див.: Книгар, 1920, № 1–3, стовп. 88). Серед них: повість Миколи Гоголя “Вій” у перекладі самого Володимира Свідзинського та історичне оповідання М. Рубакина “Чорний Негус” у перекладі його дружини Зінаїди Свідзинської.

Ім’я Володимира Свідзинського як перекладача значиться на збірці оповідань Віктора Гюго під назвою “Останній день засудженого”, оприлюдненій 1931 р. харківським видавництвом “Література і мистецтво”. Перекладав Володимир Свідзинський з французької й оповідання Апрі Барбюса (друкувалися без зазначення імені перекладача), з німецької – вірш “Русалка” класика швейцарської літератури Готфріда Келлера (1819–1890).

Зі слов’янських літератур (неанонімно) – “Оповідання” Болеслава Пруса, що вийшли окремим виданням 1930 р. (Харків – Одеса: “ДВУ”); вірші Григорія Петникова, що склали томик “Вибраних поезій” Петникова, виданий 1934 р. (Харків: “Література і мистецтво”) – Свідзинському належали в цьому виданні сім перекладів (його переклад із Петникова друкувався і в журналі “Червоний шлях”, де з’явилися й переклади Свідзинського з А. Чехова та І. Тургенева). 1936 року в “Держлітвидав УССР” побачила світ масштабна збірка “Вибраного” російського поета, прозаїка, журналіста, нубліциста Бориса Лавренєва (справжнє прізвище – Сергєєв; 1891–1959), переклади до якої підготував В. Свідзинський. Переклад Свідзинським “Казок про Італію” Максима Горького окремо друкувався 1934 р без зазначення перекладача. Віршовані фрагменти з “Казок про Італію” в перекладі Свідзинського побачили світ того-таки року й були включені (вже не анонімно) до “Вибраних творів” М. Горького у 2 тт., виданих 1936 р. (Харків: “Держлітвидав УССР”). Все того ж 1936 р. в перекладі Свідзинського вийшли окремими виданнями романи Івана Тургенева “Дворянське гніздо” та “Напередодні” (Київ – Харків: “Держлітвидав УССР”), причому роман “Напередодні” того-таки року перевидали. А наступного, 1937 р. в названому видавництві з’явилися “Вибрані твори” Тургенева (тут роман “Напередодні”, оповідання та повісті “Три портрети”, “Муму”, “Ася”, “Степовий король Лір”, “Весняні води”, “Пунін і Бабурін” нублікувалися в перекладі Свідзинського). 1938 року в перекладі Свідзинського вийшов окремим виданням прозовий твір іншого класика російської літератури Михайла Салтикова-Щедріна – “Повістю про те, як один мужик двох генералів прогонував” (Харків: “Дитвидав УРСР”).

1937 року до століття загибелі О. С. Пушкіна, що відзначалося на найвищому державному рівні, було видано українською двотомник творів найбільшого російського класика. До другого тому цього видання, що містив переклади за редакцією М. Рильського, П. Тичини, М. Терещенка, було включено ліричну драму “Русалка” в перекладі В. Свідзинського. Того ж року з’явилося й окреме видання перекладеної Свідзинським Пушкінської “Русалки”. Сучасні дослідники відзначають, що ця незавершена драма Пушкіна, з її органічною народністю й романтичною атмосферою, була

особливо близькою до поетичного світу самого Свідзинського, а тому і переклад вийшов бездоганний [113, с. 137].

Того-таки 1937 р. з'явилися українською “Вибрані твори (1905–1936)” класика білоруської літератури Янки Купали за редакцією Тереня Масенка, де надрукували і два переклади Свідзинського: це вірші “Пісня і сила” та “На смерть Степана Булата”.

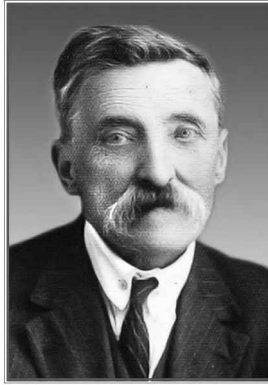
З листів Свідзинського відомо, що на початку 1940-х років він мав домовленість із видавництвом про переклад роману “Війна і мпр” Льва Толстого [див.: 108]. Нагадаємо, що 1937 р. цей роман Толстого вийшов українською у двох томах у перекладі Олексія Варавви в “Держлітвидаві УРСР”.

На початку XXI ст. життєвий і творчий шлях Володимира Свідзинського досліджується доволі жваво. Передусім слід згадати монографію проф. Е. С. Соловей “Невпізнаний гість: Доля і спадщина Володимира Свідзинського” (К.: “Наукова думка”, 2006), а також упорядковане Елеонорою Соловей видання “Творів у двох томах” (Т. 1. Поетичні твори; Т. 2. Переклади; Статті; Листи), в якому найповніше на сьогодні представлено творчий доробок Володимира Свідзинського. Нижче подаємо перелік перекладів, що увійшли до другого тому (зберігаємо орфографію видання): Гесіод (із поеми “Роботи і дні”: *Пандора; Оповідання про п'ять поколінь; Поради; Хліборобська робота; Зима; Літо; Поради мореплавцеві; Вибір жінки*); Арістофан (*Хмари; Жаби; Оси*); Овідій (*Сонців палац*); Давид Сасунський (*[Санасар на шляху до Мідного міста]*); Давидове одруження; “Слово про похід Ігорів, Ігоря, сина Святослава, внука Олега”; Готфрід Келлер (*Русалка*); Адам Міцкевіч (*Аккерманські степи. – З “Кримських сонетів”*); Александр Пушкін (*Зимовий вечір; “...Знов я завітав”*; *Русалка*); Михайл Лермонтов (“*Дубовий листок одірвався од рідної віти*”; *Сосна; Заповіт*); Николай Некрасов (*Дідусь Мазай і зайці*); Григорій Петніков (*Чусова; Наче на ловах за сонцем; Березень; Романтика дитинства; Уральська балада; Військова школа пілотів; Горизонт 640*); Леонід Топчій (*Лісова казка*); Григорій Литвак (*Горніст грає зорю*); Николай Ушаков (*Канали Голландії; Транспорти горять; Хрестові походи (XII вік)*); Акакій Церетелі (*Кутаїсі; Коханій*); Константине Чічінадзе (*Апологія Ріона*); Янка Купала (*На смерть Степана Булата; Пісня і сила*); Ваню Хрустальо (“*Циганчам мурзатим ріс у полі...*”; *Дівчина з картами*) [107].

2. Перекладацькі родини

2.1. Модест і Зінаїда Левицькі

Модест Левицький

Модест Пилипович Левицький (1866, село Вихилівка на Поділлі, неподалік від повітового міста Проскурів (нині Хмельницький) – 1932, Луцьк) – кваліфікований лікар, письменник, нубліцист, перекладач, педагог, композитор, культурний, громадський і державний діяч, якого земляки-сучасники називали “батьком Волині” [див.: 12]. Народився Модест Пилипович у графській сім’ї, походив з давнього шляхетського роду. Його батько Пилип Левицький був відомим на Волині громадським діячем, інспектором народних шкіл, мпровим суддею, а дід – священником в селі Олешин на Поділлі, де рід Левицьких віддавна виконував обов’язки духівників.

Пилип Левицький прнятлював із Володимиром Антоновичем, Тадеєм Рильським, виховував своїх дітей у народницькому, демократично-патріотичному дусі й прагнув дати їм високу освіту: у родині розмовляли українською мовою, але вивчали і знали німецьку, французьку, польську, любили музику, літературу, мистецтво. Так, молодша сестра Модеста Левицького, Софія (нар. 1874) стала художницею і здобула визнання в колі паризької богеми початку ХХ століття, вона переклала французькою мовою оповідання Миколи Гоголя “Вечори на хуторі коло Диканьки”, оздобивши тексти своїми власними дереворитами.

Середню освіту Модест здобув у Кам’янець-Подільській гімназії, – в Кам’янці-Подільському тоді працював його батько. Ще навчаючись у гімназії, 15-річний Модест під псевдонімом “граф Біберштейн” видав свою першу киижку “Граф Мотика”: народні перекази Поділля. Після закінчення гімназії, він вступив на історико-філологічний факультет Київського університету святого Володимпра і здобувши чотирпрічну філологічну освіту, перейшов на медичний факультет цього університету, який закінчив 1893-го року. Метою здобуття медичної освіти було прагнення стати домашнім лікарем своїй коханій дружині Зінаїді, хворій на сухоти. Одначе вплинула на таке рішення і популярна серед прогресивної молоді в тогочасній Російській імперії, т.зв. “вісімдесятників”, ідея “ходіння в народ”, служіння народіві, прагнення пізнати життя у шкурі “мужицького доктора”, служити бідному і темному українському селянинові. За висловом сина Модеста Пилиповича Віктора Левицького: “Цю ідею – служити народіві,

а особливо хворому селянинові, давати йому полегшення фізичне, давати рідне, лагідне слово – мій батько додержав до кінця. Правда, за те рідне слово мав він і багато прикростей від всевидючого ока московської влади і ніде не міг “нагріти місця” довше, як 3–5 років” [63, с. 18].

Окреслимо кількома штрихами непересічний життєвий і творчий шлях Модеста Левицького. У 1893 р. працював земським лікарем Ананьївського повіту, де заприятелював з видатним господарником, видавцем, меценатом, діячем національно-визвольного руху Євгеном Чикаленком. У 1894–98 рр. обіймав посаду повітового лікаря міста Ковель. Батько Лесі Українки Петро Антонович Косач був у той час “предводителем дворянства” у Ковелі (одночасно працював ще й головою Ковельського та Володимир-Волинського з’їзду мпрових посередників), тож Левицькі спізналися і заприятелювали з родиною Косачів, яка жила тоді в Колодяжному, недалеко від Ковеля, а Модест Пилипович став другом і на цей період приватним лікарем Лесі Українки (На жаль, Леся Українка змушена була знищити листи від Модеста Левицького, коли за ними обома був установлений таємний нагляд царської охоранки).

З родиною Левицьких у Косачів були дуже теплі, дружні стосунки. Олена Пчілка підтримувала літературну творчість Модеста Пилиповича, згодом вона високо оцінить його першу книжку оповідань, назве цю прозу “тихою правдою”, відчує в ній “ніжне, чуле серце автора до знедолених людей”, відзначить “надзвичайну правдивість малюнка” [цит. за публікацією: 94]. Ізидора Косач-Борисова у своїх спогадах підкреслювала, що подружжя Левицьких “особливо заприятелювало з Лесею. Обоє Левицькі любили поезію, музику, спів, їхнє товариство було цікаве й приємне. Модест Левицький був не тільки добрий лікар, але й чула людина, а пацієнти (переважно селяни) його дуже любили” [цит. за публікацією: 21]. Автори публікації “Крижовими дорогами Полісся” Іван Денисюк і Тамара Скрипка додають, що Модест Пилипович написав музику до Лесиних поезій з циклу “Сім струн”, а на початку 30-х він працював в українській гімназії імені Лесі Українки [21].

1896 року через загострення сухот у дружини Левицький залишає Волинь і переїздить на Поділля. Але родинні зв’язки з Косачами не перериваються. Водночас, крім Євгена Чикаленка, Модест Пилипович зав’язує знайомство з видатним громадським діячем і письменником Іваном Липою – ідеологом-засновником радикальною української організації “Братство Тарасівців”.

У цей час Модест Левицький, справжній народний лікар, власним коштом видавав просвітницько-понулярні брошури про холеру (в 1895 році на ковельщині був спалах холери), сибірку, скарлатину. Разом з тим, про свою громадянську позицію він заявляє не лише як лікар-просвітитель, але і як письменник та громадський діяч: пише й видає мовознавчі праці “Українська граматика”, “Українська граматика для самонавчання” (яка в подальшому витримає кілька видань), “Рідна мова”, “Порівнююча граматика української мови” (порівняльна граматика російської й української мов), статті та брошури про хиби тогочасної літературної мови, в т.ч. понулярні книжечки з промовистими назвами “Круті слова”, “Язык, наречие или говор?”, “Паки і паки”.

Восени 1899 р. Левицький отримує вакантну посаду лікаря в лікарні села Будаївка Глевської сільської управи, що біля містечка Боярка на Київщині. Місцевий клімат та умови життя сприяли поліпшенню здоров’я його дружини. Разом з тим, близькість до Києва надавала Левицьким можливість для нав’язування нових знайомств, відвідання книгарні Наукового товариства ім. Шевченка, спілкування з давніми побратимами (родинами Косачів та Старицьких, членами київської Старої громади), для дружніх взаємин з Сергієм Єфремовим, Борисом Гріченком, Миколою Лисенком.

Наприкінці 1904 року Модест Левицький, Сергій Єфремов, Борис Грінченко і Федір Матушевський створили Українську Радикальну Партію, яка виступала за встановлення в Росії конституційної монархії та за право України на автономію. Восени 1905 року УРП об'єдналася з Українською Демократичною Партією під назвою Українська Демократично-Радикальна Партія.

Як письменник Модест Левицький дебютував 1901 року в часописі “Кіевская старина” (“Київська минувшина”) історичною повістю “За Коліївщини”. Відтоді чимало друкувався в періодиці, проте переважно ховаючись під криптонімами і псевдонімами (М. Л., М. П., Виборний Макогоненко, Дід Модест, М. Пилипович, М. Рогаль та ін.). Дослідник життя і творчості Левицького Микола Онуфрійчук називає такі часописи, як “Громадська думка”, “Рада”, “Світло”, “Літературно-науковий вісник”, “Нова громада”, збірник “На вічну пам'ять Котляревському”, видання “Воля”, “Тризуб” та ін., в яких ім'я Модеста Левицького з'являлося поряд з іменами Івана Франка, Михайла Коцюбинського, Панаса Мирного, Володимира Самійленка, Бориса Грінченка [див.: 94].

1904 року Модеста Левицького обрано дійсним членом Київського літературно-артистичного товариства.

У 1905 року Модест Левицький одержує посаду директора фельдшерської школи на Лук'янівці в Києві й за сумісництвом – посаду завідувача Лук'янівським притулком для дітей-сиріт. “Його плідній праці на заваді стала... українська мова. За скорочення програми з російської літератури, дозвіл викладати і відповідати на уроках рідною мовою його незабаром звільнили з посади директора фельдшерської школи” [93].

У 1906 році Модест Пилипович стає членом редколегії газети “Громадська думка”, у 1906–09 роках – член Київського товариства “Просвіта” імені Тараса Шевченка, за сприяння якого видрукував кілька своїх медичних брошур, а 1907 року оприлюднив свій перший збірник оповідань.

Упродовж 1910–20-х років вийшли такі основні мовознавчі та літературні праці Модеста Левицького: Дещо до справи про українську письменницьку мову. – Київ, 1909; Дурисвіти: Пригоди з життя. – Київ, 1911; Дещо про сучасну стадію розвитку української літературної мови. – Київ, 1913; Рідна мова. – Біла Церква, 1917; Оповідання, т. 1. – Черкаси, 1918; Шкільні товариші: Оповідання. – Відень – Київ, 1920; Землиця рідна [та інші оповідання]. – Харків, 1926; Тяжка дорога [та інші оповідання]. – Київ, 1928.

Його оповідання “Законник” було перекладене російською мовою (1912), оповідання “Злочинниця” – угорською (1968). В оповіданні “Законник”, дія якого відбувається в камері в'язниці, автор доводив, що в імперській Росії права людей інших, ніж росіяни, національностей грубо нехтувались (а слова “агітатор”, “крамольник” та “жид” царські жандарми промовляли майже як синоніми).

1909 року переїхав до станції Радзивилів (нині в межах міста Радивилів), де влаштувався на посаду залізничного лікаря. Сприяв пересиланню українських патріотичних книжок зі Львова через кордон у Київ, де на такі видання існувала заборона. “Привілей залізничного працівника – безкоштовний проїзд – дозволяв Левицькому часто бувати в Києві, в Будаївці, зустрічатися з багатьма письменниками, громадськими діячами, старими знайомими і друзями” [93]. У 1912 році влаштував у місті Кременець (тоді Радивилів входив до Кременецького повіту) книжкову виставку-продаж, нелегально розповсюджував заборонені видання, внаслідок чого в адміністративному порядку був висланий з Радивилова. Про один із епізодів “книжкової контрабанди” з Галичини на Велику Україну згадує Віктор Левицький: “Пам'ятаю, раз ми перепачкували на собі неймовірну кількість Біблій на українській мові. Користалися з того, що й залізнич-

ники, й дозорці на митниці – це все були батькові пацієнти і дошукуватися не будуть. Звичайно, на той час ми мали горб і спереду, і ззаду, і черево, та по боках прилаштувалося по киизи, і вся ця “споруда” накрита була зверху австрійським плащем, широким і довгим. Ясна річ, що ні сісти, ні швидко ходити не було можливості. Й ми просили тільки Бога, щоб котрась із Біблій не урвалася власне при переході через головну залу перегляду. Все це потім везли до Києва, бо в межах Росії Святе Письмо було заборонене в українській мові” [63, с. 26].

Відтоді Модест Левицький оселяється в Білій Церкві, не припиняючи листування зі своїми радивилівськими друзями. Про п’ять передреволюційних білоцерківських років у житті свого батька Віктор Левицький згадує так: “...Наша родина була вже майже зкупі, бо я частинно жив у Білій Церкві, а частинно – в Києві у бабуні, яка мала власний дім на Малій Володимирській вулиці. З Білої Церкви залізничникові було близько до Києва, контакт з нашим центром громадського життя затіснився і батько з головою пірнув у громадську роботу. А роботи було вдосталь, не вистачало рук. Щоденна газета, Товариство “Час” зі своєю киїгарнею на Великій Володимирській (проти опери), клуб “Родина”, різні засідання, видавнича справа, – все це вимагало і ясної голови, і сильних рук, і нервів. Видавнича справа показувала, що свідомість шприлася в геометричній прогресії, йшла нестримно в шпрокі маси. Замовлення на книжки ледве встигали виконувати в киїгарні “Час” <...>. Батько, здавалося, не відчував втоми, бо це додавало йому сил, піднесення духа і наочні докази розросту національної свідомості. Пять років (1912–17) проскочили – як один день” [63, с. 27–28].

У березні 1917 року Модест Левицький очолює білоцерківську “Просвіту”. Підтримавши ідею створення самостійної Української держави, він висувається на першорядні посади в уряді УНР. За біографічної довідкою історика і краєзнавця Наталії Юхимівни Пушкар, “до 1917 року сім’я Левицьких проживала в Білій Церкві. В роки української державності М.П. Левицький працював урядовцем в апараті Міністерства шляхів УНР на посаді директора культурно-освітнього департаменту, був головним санітарним лікарем залізниць України. З 1919 р. – радником, потім головою української дипломатичної місії у Греції. Тут він втратив дружину, яка померла від легеневої кровотечі. У більшовицьку Україну Модест Пилипович не повернувся. Жив деякий час у Польщі, в Тарнові, де в той час знаходився уряд УНР в екзилі під проводом С. Петлюри. Працював лікарем, організував для дочок емігрантів курси медичних сестер, на яких сам читав лекції. Був завідувачем санаторію для українських вояків, хворих на туберкульоз, в Закопаному. Допомігав хворим з польського населення, власне, усім, хто потребував його лікарської допомоги” [93].

У 1922–27 рр. Модест Левицький мешкав у Подєбрадах (Чехія), де працював лікарем і викладачем української мови в Українській господарчій академії. Закордонні сторінки біографії Модеста Пилиповича ще недостатньо досліджені, особливо, період керівництва дипломатичною місією Української народної республіки у Греції, перебування на посаді очільника міністерства здоров’я уряду УНР на вигнанні (в Польщі), викладацька робота в Українській господарчій академії у Подєбрадах. Зате період із 1927 до 1932 рр., коли Модест Левицький жив у Луцьку разом із сім’єю сина, який одержав від польської влади призначення до цього містечка на посаду меліоратора, – навпаки, вже добре досліджений істориками та патріотами Луцька.

В Луцьку Модест Пилипович працював як лікар та учитель в українській гімназії, вів уроки української мови й літератури. Зокрема, відомо, що Модест Пилипович “часто розповідав гімназістам про Лесю Українку, яку знав особисто і пам’ятав, читав її твори, підбрав на бандурі мелодії до її поезій. На добровільних засадах він

продовжував займатися лікарською практикою. Лікуючи малозабезпечених учнів, часто витрачав власні кошти, даючи ліки тим, хто не в змозі був їх придбати. Організував музей народної творчості і народного мистецтва, а першими експонатами цього музею була колекція писанок” [20].

Дружина Модеста Пилиповича, його щирий друг і порадник Зінаїда (Зинаїда) Левицька (1870–1919, Афіни, Греція) теж була перекладачем та письменницею (авторка історичної повісті за Ф. Равітою “При битій дорозі”, винущеної окремою книжкою 1912 року київським видавництвом “Час”; 2008 року повість було перевидано у Львові в літературному опрацюванні Оксани Уманської). Разом із Модестом Пилиповичем вони перекладали з французької та польської мов. Особисто Модест Левицький знав польську, чеську, російську, єврейську, французьку, німецьку, італійську, англійську, а ще старогрецьку та латинську мови і перекладав з багатьох із цих мов.

Зі спогадів Віктора Левицького про боярський період у житті Модеста Пилиповича: “Довгими зимовими вечорами батьки перекладали на українську мову з російської й польської, чи французької⁴⁹. Як не помилюся, за час перебування в Боярці було перекладено Еркмана Шатріана “Історія одного селянина” (франц. революція), велика річ, потім Айтона Сінклера – “Нетрі”, Ежа – “Вдосвіта”, Сенкевича – “Кво вадіс”, Пруса – “Фараон”. З оригінальних речей батко писав, переважно, оповідання – новелі зі своєї лікарської практики (зберігаємо орфографію оригіналу. – Л. К.)” [63, с. 24].

Спільні переклади подружжя Левицьких нублікувались у 20-х роках і в радянській Україні. Так, 1928 року в київському видавництві “Сяйво” вийшов чотпритомний роман Еміля Еркмана-Шатріана (Еміля Еркмана і Шарля-Луї-Гратьєна-Александра Шатріана) “Історія одного селянина”, написаний у 1868–70 рр., загальним обсягом 806 сторінок. А 1929 року “Книгоспілка” (Харків – Київ) онублікувала повість “Вдосвіта” польсько-го письменника Теодора Томаша Ежа (справж. Зигмунт Мілковський).

1930 року харківське видавництво “Український робітник” онублікувало в перекладі Модеста Левицького найзнаменитіший роман понулярного американського письменника Ептона Сінклера “Нетрі” (“The Jungle”, 1906): про життя робітників на чикагських скотобійних та м’ясопереробних підприємствах (цей твір свого часу, нібито, спонукав президента Теодора Рузвельта стати вегетаріанцем та запровадити перші федеральні закони про контроль за якістю продуктів харчування). Після появи англійською мовою роман був перекладений сімнадцятьма мовами світу за лічені місяці, він продавався тисячами примірників щодня. Наразі важко стверджувати, чи з оригіналу перекладав його Модест Левицький і чи користувався при цьому іншими перекладами.

Але чимало перекладів Модеста Левицького, в т.ч. й зроблених спільно з дружиною, залишились неонублікованими: романи польських класиків Гепріха Сенкевича, Болеслава Пруса, твори польської письменниці Елізи Ожешко, шведської письменниці Сельми Лагерлеф та ін. (До слова, неонублікованими залишились і більші оригінальні твори Модеста Пилиповича: нубліцистичні “Спогади лікаря” (1888–1929) та роман “Перша руїна” з часів володимпрсько-суздальського князя Андрія Боголюбського.)

За твердженням дослідника творчої біографії Модеста Левицького, члена Національної спілки письменників України Миколи Пшеничного, “Левицький чи не вперше познайомив українських читачів із прозою Рафаелло Джованьйолі, автором роману “Спартак”” [94]. У 20-х роках цей славнозвісний роман письменника-гарібаль-

⁴⁹ За спогадами Дмитра Дорошенка, Модест Пилипович «дуже добре володів змалку французькою мовою; мабуть, це знання він виніс ще з дому» [26, с. 39].

дійця Рафаелло Джованьйолі нублікувався кілька разів: 1924 року київсько-харківське видавництво “Книгоспілка” надрукувало його скорочений переклад, виконаний Гнатом Хоткевичем, повний переклад роману вийшов друком 1930 року в харківсько-київському “ДВУ” (перекладач – П. Мохор), ще один скорочений (але меншою мірою) переклад у виконанні Степана Ковганюка з’явився 1937 року в харківсько-одеському “Дитвидав’ї”, де він був перевиданий 1939 р. До речі, стосовно особи перекладача П. Мохора (Павло Мохор ?) – маємо украй мало інформації. Це ім’я фігурує у статті Григорія Кочура “Джованні Боккаччо”: його Григорій Порфпрович згадує як редактора другого тому першого повного видання “Декамерона” українською мовою 1928 року [56, с. 808]. Можливо принустити, що це не справжнє ім’я, а псевдонім. Новий повний переклад цього найпопулярнішого роману Джованьйолі, виконаний Анатолієм Іллічевським, вийшов 1974 року (перевидання 2006 р.⁵⁰).

Твори відомої польської письменниці та громадської діячки Елізи Ожешко виходили в радянській Україні кількома виданнями, причому деякі з них не подавали імен перекладачів, зокрема, Ожешчині оповідання за назвою “А...Б...Ц...” вийшли друком у Харкові (“Книгоспілка”, 1927; перевидано 1928 р.) без зазначення імені перекладача, а збірка “Вибраних творів”, загальним обсягом 234 с., з’явилася 1929 року в “ДВУ” лише із зазначенням імен упорядників (О. Єзерницька і Г. Салько) та редактора (О. Попов).

Подібні факти свідчать про необхідність глибших біобібліографічних та текстологічних досліджень, які можуть привести нас до нових відкриттів.

До слова, уточнення потребує особа перекладача В. Левицького: під цим іменем 1931 року в харківському видавництві “Рух” було опубліковано переклад гостро соціального роману “Завала (Хізани Джако)” грузинського письменника Михайла Джавахішвілі (1880–1937; розстріляний як ворог народу), а роком раніше роман “Хізани Джако” (рос. варіант “Джакос Хизнеби”) нублікувався в “ДВУ” з дещо відмінною назвою – “Покидьки життя (Хізани Джако)” – і без вказівки на перекладача⁵¹. У російському перекладі вказаний роман Джавахішвілі вийшов ще 1925 року під назвою “Обвал”, що дуже близько до українського варіанту “Завала”, тому можна принустити, що український переклад здійснювався саме з цього російськомовного видання, адже подібна практика вважалась у ті часи цілком виправданою. Перекласти цей твір міг і Віктор Левицький – син Модеста Пилиповича.

Віктор Левицький з раннього віку впростав в атмосфері близьких дружніх стосунків його батьків із родиною Косачів, навчався в Луцькій гімназії, влітку 1911 року ще, по суті, підлітком об’їздив старою “балагулою” (фургоном) разом з батьком і його приятелями-істориками Д. Дорошенком та І. Зілинським міста і села Західної Волині, відвідав пам’ятні місця козацької слави (це була етнографічна експедиція). Навчався в Київському університеті. На початку 1922 року переїхав із батьком у чеське місто Подєбради: там було засновано Українську Подєбрадську (господарчу) академію, де Віктор здобув освіту інженера (навчався на гідротехнічному відділі). З 1927 до 1932 року

⁵⁰ Див.: Спартак [Текст] : історичний роман / Джованьйолі Р., пер. з італ. А. Х. Іллічевський. – К. : Школа, 2006. – 432 с.

⁵¹ Ось повний бібліографічний опис цих видань: Джавахішвілі М. Покидьки життя / Хізани Джако / Роман. Перекл. з груз. Х., ДВУ. 1930 р., 290 с., т. 5.000, 1 крб. (оправа 20 к.); Джавахішвілі М. Завала (Хізани Джако). Ром. Перекл. з груз. В. Левицького. Ред. і передм. А. Бера. Х., Рух, 1931 р., 238 с., т. 3.000, 1 крб. 85 коп. (Передмова с. 5–21). (Бібл. перехідної літератури).

разом із батьком і сином Василем мешкав у Луцьку. Подальша його доля пов'язана з еміграцією, де він продовжив державотворчу справу свого батька. Помер Віктор Модестович Левицький 1960 року на посаді Голови Представництва Виконавчого Органу Української Народної Ради в Аргентині.

2.2. Людмила Старицька-Черняхівська та Вероніка Черняхівська

Людмила Старицька-
Черняхівська

Вероніка
Черняхівська

Людмила Михайлівна Старицька-Черняхівська (1868, Київ – 1941) – поетеса, прозаїк, драматург, перекладач, критик, мемуарист, громадський діяч. Донька Михайла Петровича Старицького (1840–1904) та Софії Віталіївни Старицької (1850–1928) – рідної сестри композитора Миколи Лисенка. Батьки Людмили Старицької-Черняхівської одружилися, коли йому було 24 роки, а їй – 14, незважаючи на невдоволення сім'ї (до речі, Михайло Петрович із шести років виховувався в родині свого опікуна, двоюрідного дядька Віталія Романовича Лисенка, де до нього ставились як до власної дитини). Ранній шлюб Софії Віталіївни зі своїм троюрідним братом Михайлом Старицьким виявився міцним. У подружжя було п'ятеро дітей. Старша дочка Марія Михайлівна (1865–1930) була актрисою, режисером, педагогом-професором, першою в Україні здобувши професійну акторську освіту в Санкт-Петербурзі. Людмила Михайлівна була другою дочкою в родині Старицьких, саме її Михайло Петрович назвав у своєму заповіті його виконавицею, своєю “улюбленою дочкою”, “ангелом-хоронителем”. Середня дочка Старицьких Оксана Михайлівна – дружина композитора Івана Стешенка, який був першим міністром освіти УНР, – викладала музику. Молодша донька Старицьких Ольга померла в 11-літньому віці. Син Старицьких Юрій Михайлович здобув юридичну освіту в Київському університеті, в радянські часи жив у Сухумі, де займався адвокатською практикою, помер 1936 року.

Сьогодні хрестоматійно відомим став мемуарний запис Людмили Михайлівни про свої дитячі роки: “Наше покоління – виключне покоління: ми були першими українськими дітьми. Не тими дітьми, що впростають в селі, в рідній сфері стихійними україн-

цями, – ми були дітьми городянськими, яких батьки виховували вперше серед ворожих обставин свідомими українцями із сповитку” [цит. за публікацією: 115].

Навчалася Людмила Старицька в київській приватній гімназії Віри Миколаївни Ващенко-Захарченко. Написала повість “За Україну” та складала сатиричні вірші для рукописного журналу, який видавали гімназистки.

Перші твори Людмила Старицька писала під впливом батька-драматурга і театральної атмосфери, в якій вона виростала. Перше оповідання з’явилося друком 1884 року в газеті “Московский листок”. У 1888–93 роках брала активну участь у роботі літературного гуртка “Плеяда”. 1896 року вийшла заміж за лікаря, учасника українського руху, професора-гістолога Київського університету Олександра Черняхівського. 1900 року в подружжя народилася донька Вероніка. 1907 року написала історико-біографічну розвідку “Двадцять п’ять років українського театру (Спогади та думки)”, тоді ж почала працювати в першій українській газеті “Рада” (завідувала редакційним відділом “По Росії”), 1912 року очолила Київський літературно-мистецький клуб “Родина” (по смерті її дядька, композитора Миколи Лисенка), У роки Першої світової війни брала активну участь у роботі Київського комітету для допомоги українцям-утікачам, працювала сестрою милосердя у шпиталі для поранених. У 1917–18 роках була членом Центральної Ради УНР, у травні 1917 року брала участь у заснуванні Товариства (комітету) “Український національний театр”, входила до його президії, 1919 року стала співзасновницею і заступницею голови Національної ради Українських жінок у Кам’янці-Подільському, входила до складу перекладацької комісії з підготовки до друку Біблії українською мовою. Серед її найвідоміших творів – драми “Саффо” (1896), “Вертеп” (1907), “Гетьман Дорошенко” (1908), “Крила” (1913), “Останній сніг” (1917), “Милость Божа”, “Розбійник Кармелюк” (1926), “Напередодні”, “Іван Мазепа” (1927), повісті “Мрія” (1893), “Навіщо” (1896), “Діамантовий перстень” (про польське повстання 1830–31 рр. проти російського самодержавства), поема “Великий похорон” та ін.

Залишила спогади про Миколу Лисенка, Лесю Українку, Володиміра Самійленка (“Хвилини життя Лесі Українки”, “Спогади про М. В. Лисенка”, “В. І. Самійленко. Пам’яті товариша”) та ін., писала також літературно-критичні розвідки, зокрема, “Любов Яновська” (1909), “Ганна Барвінок” (1911), “Елементи творчості М. Коцюбинського” (1911) та ін. Переклала українською мовою лібрето низки класичних опер – “Орфей” К.-В. Глюка, “Ріголетто”, “Аїда” Дж. Верді, “Фауст” Ш. Гуно, “Чіо-Чіо-сан” Дж. Пуччіні, “Золотий півник” М. Римського-Корсакова, перекладала також твори Кіндрата Рилєєва, Семена Надсона, Гайпріха Гайне. 1924 року видавництво “Книгоспілка” (Харків – Київ) винустило в її перекладі з німецької трагедію Фріца (фон) Упру “Рід”. Німецьку мову Людмила Михайлівна знала бездоганно і дуже її любила, в одному з листів до матері Вероніка Черняхівська підкреслює цю мовну симпатію Людмили Михайлівни словами “твоя укохана німецька мова” [цит. за публікацією: 136].

Драматична творчість була найважливішою ланкою в художній діяльності Людмили Старицької-Черняхівської, про що свідчать і її новаторські п’єси, і низка театрознавчих статей, і численні спогади, і теоретичні праці. Як драматург Людмила Михайлівна випробовувала різні стилеві течії в тогочасній драмі, прагнула збагатити українську сцену новими формами. За розвідкою Л. Барабан, “до 1918 року її неординарні п’єси “Саффо”, “Гетьман Дорошенко”, “Крила” належали до найулюбленіших публікою вистав. Саме вона започаткувала в Україні “сімейну драму” (“Крила”), історичну хроніку (“Апій Клавдій”), фантастичну драму (“Ноктурно”) та інші твори, нові за структурою і жапром. І в 20-х роках, – веде далі свою розповідь Л. Барабан, – успіх п’єс Л. Старицької-Черняхівської був значним, їх показували не тільки професійні

колективи, а й солдатські пересувні театри, агітколективи, перекладали російською, польською, болгарською та грецькою” [3, с. 30].

У 1920-х роках Людмила Старицька-Черняхівська працювала у ВУАН (Всеукраїнській академії наук), 14 січня 1930 року її заарештували, звинувативши у приналежності до так званої Спілки визволення України (СВУ), – справу було сфабриковано більшовицькими спецслужбами, щоб завдати показового удару по старій, “дореволюційній” українській інтелігенції. Допити велись у в’язниці на Холодній Горі в Харкові. Людмила Михайлівна, “колишня пані”, в горжетці й з лорнеткою в руці, на допитах мала мужність сперечатись зі слідчими. Вона не приховує своєї культурницької позиції, стверджує: “Думка про самостійну Україну була провідною думкою мого життя, і, звичайно, в міру сил моїх і можливостей, я працювала для здійснення її” [цит. за публікацією: 145]. Ще й більш од того, 62-річна письменниця сміливо заявляє, що за 250 років панування Москви українці не надбали культурних цінностей, відстали від Європи [див.: 145].

Згідно з вироком особливого складу Верховного Суду УСРР від 19 квітня 1930 року, Старицьку-Черняхівську звинувачено в тому, що вона “а) у період 1926–29 років була членом центру СВУ і провадила керівну організаційну діяльність, згідно з програмою і завданням організації; б) здійснювала зв’язок центру СВУ з представниками деяких чужоземних капіталістичних держав...” [цит. за публікацією: 115]. Людмилу Михайлівпу засуджено до 5 років позбавлення волі з обмеженням у правах на 3 роки, проте 4 червня 1930 року письменницю звільнено з-під варті і строк замінено на умовний. Після звільнення вона разом із чоловіком була вислана до міста Сталіно (нині Донецьк), де професор Черняхівський став одним із засновників медичного інституту, – з цією метою подружжя й заслали до Сталіно, а ім’я Людмили Старицької-Черняхівської практично викреслили з історії української літератури. Але письменниця на заслання займалась перекладацькою діяльністю. До Києва подружжя повернулося 1935 року і в подальші роки свого земного буття Людмила Михайлівна жила у Києві. Не маючи змоги влаштуватись на відповідну її освіті роботу, вона, щоб вижити, три роки працювала на швейній фабриці робітницею. Хоч у той час її творів не друкували, але на сцені Київського оперного театру йшли опери в її перекладах – “Чіо-Чіо-сан”, “Аїда”, “Ріголетто”. Дирекція оперного театру не платила гонорарів репресованій письменниці, тоді Людмила Михайлівна впрішусь подати до суду і несподівано виграє цю справу.

Страшне лихо трапилось, коли 8 січня 1938 року заарештували єдину доньку Черняхівських – письменницю й перекладачку Вероніку Черняхівську, звинувативши її як колишню дружину німецького банкіра Теодора Геккена у шпигунстві на користь Німеччини. Батько Вероніки Олександр Григорович наступного року помер з горя, а Людмила Михайлівна до кінця свого життя сподівалася зустрітись із донькою, їздила аж до Сибіру в пошуках своєї Рони (як ніжио називали Вероніку батьки), писала листи про її помилування до вождів партії, але так і не дізналася, що насправді Вероніку Черняхівську розстріляли за постановою трійки при Київському НКВС 22 вересня 1938 року.

20 липня 1941 року, коли під Києвом велися запеклі бої з німцями, Людмила Старицька-Черняхівська була заарештована НКВС. Разом із сестрою Оксаною Михайлівною Стешенко її вивезли вантажівкою до Харкова, де звигували в антрадзянській діяльності й повезли під конвоєм у телячому вагоні на заслання до Акмолинська, що в Казахстані. Одначе в дорозі 73-літня письменниця померла, її тіло конвоїри викинули з вагона. Точна дата смерті та місце поховання невідомі.

“Чотпри різні епохи в історії України судилося пережити письменниці, – пише Юрій Хоруижий, упорядник, автор вступної статті та приміток до зібрання “Вибраних

творів” Людмили Старицької-Черняхівської, які вийшли 2000 року в київському видавництві “Наукова думка” в серії “Бібліотека української літератури”. – Часи імперської реакції щодо українства по Емському актові 1876 року, коли не тільки слово, а й правопис український було зневажено; дев’ятилітню віддушину 1905–1914 років з піднесенням як художньої літератури, так і публіцистики, з’явою газет і журналів питомою мовою, – і знову заборони у зв’язку з початком Першої світової війни; період найвищого злету національного духу за УНР і ще десять років відносної свободи у творчості, фундуєчий процес українізації, що його мусили терпіти більшовики; і четверту – найстрашнішу, найнелюдськішу епоху 30-х – початку 40-х років ХХ століття, коли Сталін з поплічниками заходилися формувати “єдиний советский народ”, котрий мав потом і кров’ю задовольнити гегемоністичні апетити кремлівських ідеологів світової революції” [135, с. 5].

Вероніка Олександрівна Черняхівська (1900, Київ – 1938) – поетеса, перекладач. Опука відомого письменника, перекладача, театрального і громадського діяча Михайла Старицького (1840–1904), єдина донька письменниці Людмили Старицької-Черняхівської та гістолога Олександра Черняхівського. Дитинство маленької Вероніки, яку люблячі батьки ніжно називали Ронуся, Рона, Ро, проминуло в унікальному оточенні української духовної еліти: дівчинка застала в живих свого діда, бачила Миколу Лисенка, Лесю Українку, Михайла Коцюбинського, Івана Франка, інших видатних діячів української культури. В день свого сімнадцятпріччя Вероніка познайомилася з офіцером Костем (Кокою) Велігорським, який невдовзі поїхав на фронт (молоді люди листовно освідчилися один одному в коханні), але в серпні 1918 року Вероніка отримала звістку про те, що її коханий загинув на фронті. Це перше трагічне кохання стало величезним потрясінням для чулої душі Вероніки. Але самодисципліна була визначальною рисою її натури: 1 червня 1918 року Вероніка Черняхівська закінчила Другу українську гімназію імені Кирило-Мефодіївського братства із золотою медаллю. Цю гімназію, куди Вероніка перейшла з приватної жіночої гімназії Аделаїди Жекуліної, було відкрито в Києві зусиллями дядька Вероніки, у той період генерального секретаря (міністра) освіти Української Народної Республіки Івана Стешенка (його вбили 1918 року). Збереглися копія атестата Вероніки Черняхівської (де всі предмети атестовано оцінкою “дуже добре”, включаючи грецьку, латинську, німецьку і французьку мови), фото випускників гімназії та викладачів на чолі з її дпректором літературознавцем та мовознавцем Володимпром Дурдуківським (1874–1937). До речі, секретарем гімназійної педагогічної ради цього навчального закладу був поет, літературознавець, перекладач Микола Костьович Зеров [довідка укладена за публікацією: 136].

1918 року, після відходу Дпректорії УНР з Києва до Кам’янець-Подільського, Вероніка, імовірно, якийсь час навчалась у шойно відкритому Кам’янець-Подільському державному українському університеті (на урочистому відкритті якого її мати, Людмила Михайлівна Старицька-Черняхівська виступила з урочистою промовою як представниця міністерства освіти уряду Української Народної Республіки), навідувала разом з батьками табори полонених вояків з Української Галицької Армії, до Києва повернулась у 1920 році. Тоді ж в альманасі “Гроно” було надруковано її вірш “17-ий рік”. У поезіях юної Вероніки Черняхівської відобразились розпачливі настрої, болісні відгомони жахів громадянської війни (вірш “Ви чуєте, милий...” та інші).

Вероніка Черняхівська була дуже вродливою і мала багато залицяльників. Їй присвячували вірші відомі поети, серед них і Валер’ян Полішук. Але перший шлюб – з Іваном Євлашенком – виявився невдалим, можливо, через, незаспокоєність, невпороженість творчої натури самої Вероніки Черняхівської, яка прагнула до повнішої самореалізації.

1923 року вона напише у своєму щоденнику: "...Хотілося б якоїсь хорошої здорової праці. Ще ж не все змарноване" [цит. за публікацією: 136]. І молода поетеса долає пригніченість після особистих та громадських потрясінь, відвідує з батьками могилу Тараса Шевченка у Каневі, вступає до Київського інституту народного господарства, здобуває фах інженера-економіста. Ба більше, йде навчатись на курси іноземних мов, щоб опанувати англійську (яку в гімназії не вивчала), загалом, долучається до активної культурної та перекладацької праці.

Так, 1923 року в харківському видавництві "Книгоспілка" вийшла комедія видатного французького романіста і драматурга Альфонса Доде "Білі гвоздики", яку переклала Вероніка Черняхівська.

Переклади Вероніки Черняхівської з англійської мови виходять з 1927 року. Її відразу запрошують до участі в багатотомнику творів Джека Лондона, що видавався в київському "Сяйві" протягом 1927–30 рр. за редакцією Освальда Бургардта. Того року вийшли томи від першого до дев'ятого повної збірки творів Джека Лондона, в числі яких був і том п'ятий, що містив роман "Місячна долина" в перекладі Вероніки Черняхівської (цей переклад було перевидано 1971 року в дванадцятитомному зібранні творів Джека Лондона). Окрім роману, Вероніка Черняхівська перекладала ще й оповідання для дітей Джека Лондона, які вийшли двома окремими виданнями в її перекладі: 1928 року в "ДВУ" з'явилася збірка оповідань "Таємниця малого Кіша" (збірка була перевидана там само наступного року, щоправда, в іншому складі та втричі меншому обсязі), а 1929 року "ДВУ" видало збірку оповідань "Вовк Рудько".

Батько Вероніки професор Олександр Григорович Черняхівський теж знав кілька іноземних мов і перекладав з німецької та іспанської, причому не лише медичні посібники, а й художні твори. Він був членом Українського Наукового Товариства (УНТ), заснованого у Києві 1907 року з ініціативи професора Михайла Грушевського, одним із засновників Київського медінституту, (а пізніше – в заслання – і Донецького медінституту). Олександр Григорович мав змогу влаштувати доньку в Наркомат охорони здоров'я референтом-перекладачем. 1928 року в статусі референта-перекладача Наркомату охорони здоров'я вона виїздить удвох із батьком, професором медицини, у закордонне відрядження до Німеччини, де одружується вдруге з громадянином Німеччини швейцарського походження Теодором Геккеном, з яким познайомилася ще в Києві. Цей шлюб за кілька років теж виявився нещасливим: Геккен був удівцем з трьома дітьми, а Вероніці Олександрівні, напевне, не дуже імпопувала роль мачухи-домогосподарки, до того ж, навряд чи вона уявляла своє життя без батьків і України, а згідно з новим українським законом з кінця 1920-х років треба було або повертатися додому, або виїздити на постійно до Німеччини, права ж вільного виїзду з поверненням на батьківщину громадяни УСРР вже були позбавлені. Відтак на 1929 рік, повернувшись в Україну, Вероніка Олександрівна вже твердо впрішила розлучитися з паном Геккеном (Гечем, як вона його називала в листах до батьків). Однак, шлюб з німецьким підданним, нехай і колишнього, згодом радянська влада їй не пробачить.

За короткий період Вероніка Черняхівська вдосконалює свої знання з німецької й англійської мов у Берлінському університеті, куди її було офіційно зараховано на навчання, максимально використовуючи цю нагоду й ошаджуючи кожную хвилину і кожний гріш задля навчання та подорожування Європою. Про завзятість Вероніки до навчання свідчать її листи до матері, Людмили Старицької-Черняхівської: "...Раз я вже спеціалізуюся на англ. мові, то треба її з усіх боків вивчити" [цит. за публікацією: 136]. А під час вакацій вона побувала в Швейцарії, Італії, відвідала Венецію, мріяла завітати в Париж.

Разом з тим, окрім медичної літератури, Вероніка Черняхівська продовжувала перекладати і публікувати українською мовою художні твори. Повернувшись 1929 року в Україну, вона побачила опублікованими кілька своїх перекладів: роман “Олівер Твіст” Чарльза Діккенса (цей переклад був перевиданий 1963 та 1993 років і досі вважається неперевершеним) та роман “Прорість” (“Жерміналь”) Еміля Золя, які винустило Державне видавництво України (роман “Прорість” склав шостий том 18-томного зібрання “Творів” Еміля Золя, що вийшов у 1929–30 роках).

З Веронікою Черняхівською було укладено угоду на переклад роману Віктора Гюго “Людина, яка сміється”, однак восени 1929 року її заарештовують у Києві, звипувавши в причетності до вигаданої “депеушниками” т. зв. “справи СВУ”, й невдовзі переводять до харківської в’язниці на Холодній горі (а вищезгаданий роман Віктора Гюго вийшов у видавництві “Книгоспілка” 1930 року вже в перекладі Миколи Сагарди). Та несподівано в січні 1930 року Вероніку Олександрівну винускають, а натомість садовлять її батька і матір. Розпочинається сфальшований сталінською таємною поліцією, т. зв. ГПУ, “процес СВУ” – показовий суд над українською інтелігенцією в Харківському оперному театрі (сумнозвісний в народі як “опера “СВУ” – музика ГПУ”). З Вероніки Олександрівни беруть підписку про невийзд із Харкова.

Ще за час перебування під слідством Вероніку Черняхівську виключили з профспілки, а це означало відлучення від розподільчої картково-пайкової системи й призвело до напівголодного існування на умовній волі. Згідно з дослідженням Юрія Хоруижого, в той час за допомогою своєї двоюрідної сестри Ірини (Орисі) Іванівни Стещенко, в якій вона жила після арешту батьків, Вероніка Черняхівська укладає угоду з харківським видавництвом на переклад роману Чарльза Діккенса “Давид Коперфільд”, але угоду не затверджує вище керівництво (1936 року харківсько-одеське видавництво “Дитвидав” винустило скорочений переклад цього роману під назвою “Давид Копперфільд” у перекладі Юрія Корецького, цей переклад було перевидано 1939 року, а київська філія видавництва “Молодий більшовик” 1937 року опублікувала вказаний роман у тому ж перекладі, але із видозміненою назвою: “Історія особистих пригод, переживань і спостережень Давида Копперфільда”).

Що ж стосується Вероніки Черняхівської, то після арешту батьків свої переклади вона друкувала анонімно. Досі невідомо, чи вдалося їй закінчити замовлені, але вже не затребувані видавництвами переклади романів “Людина, яка сміється” Віктора Гюго і “Давид Коперфільд” Чарльза Діккенса.

Зберігся сповнений тривоги за стан здоров’я батьків і ніжності до них лист Вероніки Олександрівни до матері у в’язницю (до речі, за місяць Людмила Михайлівна Старицька-Черняхівська, якій ішов 62-й рік, витримала 29 допитів). Лист починається ось такими словами: “Що мені воля без Тебе й без тата? Чесне слово, я себе почувала не гірше в камері 37” [цит. за публікацією: 136].

Вероніка Олександрівна носить батькам передачі, живе надією на побачення з ними. Батьків випускають у червні 1930 року, засудивши на п’ять років позбавлення волі з обмеженням у правах на три роки, але замінили цей строк на умовний, виславши обох до міста Сталіно (нині Донецьк), де професор Олександр Григорович Черняхівський повинен був організувати медінститут. Залишившись у Харкові, Вероніка Олександрівна не мала замовлень від видавництв і, можливо, сподіваючись на якусь роботу, вона повертається до Києва. За спогадами Алли Миколаївни Гріченко, надрукованими в часописі “Зона” (1998. – Ч. 13), у цей період Вероніка Олександрівна багато читала, в основному, іноземними мовами: німецькою, англійською, французькою, іспанською [див.: 136].

Згодом вона втретє вийшла заміж – за математика і астронома на прізвище Гаїжа, який жив недалеко від Києва і на вихідні приїздив до неї (вона ж до нього їздила дуже рідко). З середини 1930-х років Вероніка Олександрівна працювала в Наркомздраві (Народному комісаріаті (міністерстві) охорони здоров'я): її обов'язком було переглядати матеріали, що надходили до Міністерства іноземними мовами, перекладати їх і подавати у друкованому вигляді наступного дня (вранці вона ходила на роботу, щоб забрати нові матеріали, потім працювала вдома, перекладала їх і відразу друкувала на машинці – мала друкарську машинку фірми “Ундервуд”, платню одержувала за кількість перекладених та надрукованих сторінок, поєднуючи роботу перекладача і друкарки [див.: 136].

У такій скруті не закинула вона й оригінальної творчості, і художніх перекладів, зокрема, уцілили її поетичні переклади з німецької Франца Верфеля і французької Андре Спіра, які розшукав Юрій Хоруижий, незакінченою залишилась поема для дітей “Кап і Крап. Мандрівка двох крапельок води”. Про талановитість Вероніки Черняхівської як поета-перекладача свідчить ось цей, сповнений експресії, переклад трагічного вірша німецького поета Франца Верфеля під промовистою назвою “Гекуба”:

*Часом йде воно ночами світу,
Найнужденніше найтяжче серце світу;
Під зірками, попід віттям лине,
Подихом проноситься крізь брами -
Найнужденніша у світі мати.
Стільки молока було в тих грудях,
Стільки тих синів колись зростила -
І нема. – Тепер блука шляхами
Сива мати, зерно світу згасле,
І кружля, немов зоря холодна.
На землі під вітами й зірками
Лине геть через погаслі хати,
Де жінки рум'яні спочивають,
Лине повз сітчасті білі ліжка,
Поуз рівний, круглий сон дитячий.
Іноді у головах десь стане
Й гляне так скорботньо сива мати,
Подих вітру, втілений в скорботу,
Що тоді лиш втілення знаходить
Біль, і світло в лампах мертвих плаче.
Матері підводяться на ліжках,
Як вона важеним босим кроком
Піде прич; дитячий сон чатують
Й довго дивляться у хати морок
З слізьми незбагненої скорботи [цит. за публікацією: 136].*

Самобутню поетесу й високофахову перекладачку Вероніку Черняхівську вдруге заарештували 8 січня 1938 року, звинувативши у шпигунстві на користь Німеччини (формальною підставою до цього спричинився короткий шлюб із Теодором Геккенем десятирічної давності). Перебувала в Лук'янівській в'язниці, де, за чутками, збожеволіла, ставши жертвою згвалтування слідчими. 22 вересня 1938 року Вероніку Черняхівську засуджено до розстрілу, впрок було виконано того ж дня. Проте батькам

повідомили, що їхню доньку заслано до Сибіру, приховавши від них жахливу правду. Олександр Григорович Черняхівський не витримав удару й наступного року помер з горя, а Людмила Михайлівна Старицька-Черняхівська, якій пішов 72-й рік, писала листи про помилування до Сталіна, Калініна, Ворошилова, у різні високі інстанції. Відповідно до списку жіночих політизоляторів, вона всюди розіслала продуктивні посилки, щоб “впрахувати”, де може бути її донька, і коли одна з посилок не повертається з Томська, що у Сибіру, Людмила Михайлівна впрушає туди, гадаючи, що Вероніка може перебувати саме там. Вона шукала свою єдику доньку по сибірських режимних таборах, але поверпулася до Києва ні з чим. Так і не дізналась Людмила Михайлівна, що насправді її Вероніки вже не було серед живих.

2.3. Наталя Романович-Ткаченко та Наталя Ткаченко-Ходкевич

Наталя (Наталія) Данилівна Романович (1884, місто Сквпра на Київщині – 1933, Київ) – письменниця, громадсько-політична діячка, перекладач. Навчалась у містах Златополі (тепер Новомпргород) та Києві, закінчувала освіту в Чигприні. З юності брала участь у діяльності українських революційних гуртків. Вийшла заміж за юриста, державного і політичного діяча Михайла Степановича Ткаченка (1879, місто Ніжин, тепер Чернігівської області – 1920, місто Сернухов, тепер Московської області, РФ), який 1902 року закінчив юридичний факультет Київського університету, очолював київську організацію Революційної української партії (РУП).

У листопаді 1903 р. разом з чоловіком Наталя Данилівна виїхала на еміграцію в Австро-Угорщину, перебуваючи там до 1906 року, жила у Львові, де заприятлилася з Іваном Франком, який прихилив її до літературної творчості й з легкої руки якого вона прибрала псевдонім Романович-Ткаченко. Друкуватись почала у Львові (з 1905 року) – в основному, в “Літературно-Науковому Вістнику” (оповідання “Чебрець-зілля”, “Під ясним блакитним небом”, “Промінь за водою” та інші), у якому публікувались і подальші її твори, зокрема трилогія “Мандрівниця”, подорожні записки з Галичини (1917–18).

Повернувшись до Києва, подружжя Ткаченків продовжило громадсько-політичну, а Наталя Данилівна – і культурницьку, працю. Мали доньку Наталю та сина.

За довідкою відомого історика В. І. Головченка, після Лютневої революції 1917 року Михайло Ткаченко вступив до Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП, популярно “есдеки”). У березні 1917 р. очолив Правничу комісію Центральної Ради Української Народної Республіки (УНР). У квітні 1917 р. на Всеукраїнському національному конгресі виступив з доповіддю “Основні підстави організації української автономії”, став членом Центральної Ради, згодом увійшов до Малої Ради. З 1 листопада 1917 р. обіймав посаду генерального секретаря судових справ в уряді В. Винниченка, потім був міністром судових справ у першому уряді В. Голубовича та міністром внутрішніх справ у другому уряді В. Голубовича. У період Гетьманату перебував на нелегальному становищі в Харкові. На VI з’їзді УСДРП у Києві 1919 р. очолив ліву фракцію “незалежних”, яка вимагала перетворення УНР на самостійну Українську Соціалістичну Республіку [15]. Він представляв свою фракцію 21–23 березня 1919 р. в Кам’янці-Подільському на міжпартійній нараді керівників соціалістичних партій, опозиційних до тодішнього курсу Директорії УНР, спрямованого

на укладання союзницького договору з Антантою. На цій нараді було проголошено утворення Комітету охорони республіки (КОР) – вищого органу державної влади в Україні – та видано звернення, в якому комітет виступив за проведення переговорів з більшовицьким урядом України за умови визнання Радами народних комісарів України і Росії самостійності й незалежності Української Соціалістичної Радянської Республіки, гарантій легального існування українських соціалістичних партій, виведення російських військ з України, створення нового уряду України на Другому Всеукраїнському з'їзді Рад робітничих і селянських депутатів. Діяльність комітету фактично стала спробою здійснити державний переворот на території, яку контролювала Директорія УНР, однак уже за кілька днів, не маючи змоги контролювати ситуацію, комітет офіційно проголосив самоліквідацію [див.: 46]. Михайло Ткаченко брав участь в установчому з'їзді Української комуністичної партії, утвореної на основі очолюваної ним фракції “незалежних” 22–25 січня 1920 р. у Вінниці й був обраний до складу її Центрального Комітету. Був делегований від своєї фракції до Москви на переговори з Владіміром Ульяновим-Ленінім. Застрелений по дорозі на цю зустріч біля містечка Сернухов Московської області.

Згодом Наталя Данилівна напише про свого чоловіка, видатного політичного і державного діяча Михайла Ткаченка спогади, опублікувавши їх за життя у журналі “Україна” (див.: Романович-Ткаченко Н. На дорозі до революції. Уривки зі споминів // Україна, 1925).

Втрапивши в 1920 році чоловіка, Наталя Данилівна в радянський період зосередилась на творчій діяльності. Стала членом спілки селянських письменників “Плуг”, створення якої ініціював 1922 року Сергій Пилипенко і головним завданням якої було допомогти обдарованій селянській молоді знайти своє місце в літературі (з 1931 року це угруповання – вже на той час масове – було перейменоване на Спілку пролетарсько-колгоспних письменників, але й це не допомогло: “Плуг” ліквідовано після відповідної постанови ЦК ВКП(б) 1932 року).

З 1923 року Наталя Романович-Ткаченко друкувала свої твори в журналі “Червоний Шлях”. Окремо вийшли такі її твори: збірка оповідань “Життя людське” (Черкаси, 1918), повісті “Чебрець-зілля” (Київ, 1928) та “Зінькова зірка” (Харків, 1929), збірка оповідань “Несподіваний землетрус” (Харків, 1929), книжка “Нас кличуть гудки. Записки революціонерки 900-х років” (Харків – Київ, 1931).

Хоч вона й належала формально до літературної організації “Плуг”, ідеологічна і художня платформа якої зводилась до “виховання... широких селянських мас у дусі пролетарської революції”, але посутньо долучилась до угруповання вже справжнім майстром і в свідомості тогочасних літературних критиків її творчість відмежовувалась від учнівства “плужан” [див.: 72], які орієнтувались на масовість літератури, на “революційне просвітництво”, свідомо надавали своїм творам простоти й доступності форми.

Про творчість Наталі Романович-Ткаченко писали й сперечались провідні критики 1920-х років, такі як Михайло Доленго (у киїзі “Критичні етюди”, Харків, 1925), Олександр Білецький (у статті “Проза взагалі й наша проза: 1925 р.” у журналі “Червоний шлях” за 1926 рік, № 2), Фелікс Якубовський (у статті “До кризи в українській художній прозі” у журналі “Життя й революція” за 1926 рік, № 1) та інші.

У другій половині ХХ століття життя і творчість Наталі Романович-Ткаченко досліджували літературознавці Георгій Якович Неділько (1920–1993), Наталя Микитівна Шумило (1948–2013) та ін. Зокрема, 1987 року в київському видавництві “Дніпро” окремим виданням обсягом 400 сторінок вийшли “Твори: оповідання, повісті, спогади” письменниці з передмовою та примітками доктора філологічних наук Н. М. Шумило.

У Києві Наталя Данилівна жила на вулиці Ярославів Вал (у 1923–28 рр. – вулиця Раковського, у 1928–41 рр. – вулиця Ворошилова, з 1976 р. – Ярославів Вал) у будинку № 36 (нині за цією адресою розташована Державна служба туризму і курортів), померла восени 1933 року, згодом, з голоду (за іншою версією, заразившись тифом від своєї маленької опухи Інни, яку доглядала). Поховано Наталю Данилівну на Байковому цвинтарі.

Про Н. Романович-Ткаченко вже згодом заговорили як про “літописця” революційного руху. За сьогочасним трактуванням, “своєрідність її “літописання” полягала в розкритті кризової психологічної ситуації людини, причетної до суспільно-політичної боротьби. Її герої постійно випробовуються “на міцність”: то опиняються віч-на-віч із смертю (“Похорон”, “Лілія”), то – у двобої з несвідомим натовпом, який не розумів своїх ватажків (“Із днів боротьби”), то – без шматка хліба для багатодітної сім’ї – люди, у минулому причетні до революційної боротьби (“Петрусь, Нінусь, Юресь”); то обговорюють гостру на той час проблему моральності революціонерів (“Будинок над кручею”)...” [див.: 72].

Загибель письменниці в сорок дев’ять років у такий страшний спосіб є наслідком її чесної життєвої позиції, доглибної цілісності людського і літературного “я”, і в кінцевому підсумку – тим абсолютним “високим краху”, якого просив для себе в Отця небесного Василь Стус.

На перекладах Наталя Данилівна зосередилась наприкінці 1920-х років: устигла перекласти кілька великих творів класиків світової літератури, з англійської – Томаса Майна Ріда, з французької – Емілі Золя, Жюль Верна, Октава Мірбо. Переважна більшість публікацій її перекладів випадає на 1929 рік, коли у київському видавництві “Час” друкувались одразу кілька романів та повістей майстра пригодницького жанру Томаса Майна Ріда, зокрема, роман “Верхівець без голови” і повість “Оселя в нустелі” – в перекладі Наталі Романович-Ткаченко, а повісті “Білий ватажок” і “Захована гора” – у перекладі Наталі Ткаченко-Ходкевич.

У багатотомнику “Творів” Емілі Золя, виданих у харківському “ДВУ” протягом 1929–30 років (усього вийшло 18 томів), уміщено і переклад Наталі Романович-Ткаченко: роман “Лурд” (том 14-й, 1930 рік). Там само 1929 року з’явився культовий роман Жюль Верна “Діти капітана Гранта” у спільному перекладі Наталі Романович-Ткаченко та Наталі Ходкевич (роман було перевидано 1935 року). Того ж 1929 року в київському видавництві “Сяйво” вийшов перекладений Наталею Романович-Ткаченко соціально-критичний роман відомого французького письменника, члена академії Гонкурів Октава Мірбо “Щоденник покоївки”.

Дочка Наталі Романович-Ткаченко і Михайла Степановича Ткаченка Наталя Ткаченко-Ходкевич перекладала, в основному, з англійської мови. Найвідомішим її перекладом нині є пригодницько-історичний роман Вальтера Скотта “Карло Сміливий” (“Anne of Geierstein, or The Maiden of the Mist”, 1829), опублікований у київському видавництві “Час” усе того ж 1929 року. Добре відомий читачам саме цей переклад не тільки з об’єктивних причин (він точний у семантичних деталях і майстерний у літературному вислові, до того ще й супроводжений цікавою ознайомчою передмовою перекладачки про художню вартість творчого доробку Вальтера Скотта і його вплив на розвиток європейської романістики), – лише цей переклад Наталі Ткаченко-Ходкевич доступний сьогодні читачеві й навіть пропонується для прочитання у відцифрованому форматі. Переклад цілком сучасний з погляду відповідності сучасним вимогам до якісного перекладу, до речі, цікаво завважити той факт, що російською мовою сьогоднішньому читачеві пропонується значно віддаленіший у часі переклад, виконаний

Самуїлом Самуїловичем де Шаплетом (інженер-підполковник, перекладав з англійської та французької мов, член “Общества любителей российской словесности”, помер 1834 р.), під назвою “Карл Смелый, или Анна Гейерштейнская, дева Мрака” (саме цю назву, очевидно, і наслідувала українська перекладачка, як також ім’я автора з твердим “л”: Валтер Скотт). З передмови перекладачки до роману “Карло Сміливий” до читача промовляє вправний стиліст і начитаний, добре обізнаний, вдумливий літературознавець, тож шкода, що науковий хист Наталі Ткаченко-Ходкевич не розкрився в ту безжальпу добу повнішою мірою.

1930 року в харківському видавництві “Рух” вийшов ще один переклад Наталі Ткаченко-Ходкевич роману Вальтера Скотта – роман “Талісман” (“The Talisman”, 1825), але зараз це видання стало раритетним.

Перекладала Наталя Ткаченко-Ходкевич і твори знаменитого письменника-фантаста Герберта Уеллса: збірку оповідань “Кам’яна доба” видали у київському “Часі”, знову ж таки, 1929 року. Там само, того ж року вийшла низка великих творів Томаса Майна Ріда, серед яких і повісті “Білий ватажок” та “Захована гора” в перекладі Наталі Ткаченко-Ходкевич. Знову ж таки, 1929 р. в “Часі” побачила світ повість французького філософа Е. Леруа “Юний месник” у перекладі Наталі Ткаченко-Ходкевич.

2.4. Дмитро та Марія Лисиченки

Серед незаслужено забутих імен творців українського відродження, що прислужилися й перекладацькій справі, – подружжя Лисиченків. Дмитро Михайлович Лисиченко (1887–?) в часи царату – діяч українського робітничого руху, член катеринославської організації Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП) та “Просвіти”, книговидавець. Заспував 1913 року першу в місті Катеринослав українську книгарню “Слово”. Його дружина Марія Олександрівна Лисиченко (уроджена Кириченко) разом з чоловіком не тільки провадила справи книгарні, а й займалась агітаційно-громадською діяльністю серед робітників-українців. Подружжя Лисиченків – особисті друзі Володимира Винниченка, який 1914 року кілька місяців нелегально прожив у Катеринославі, де й написав своє знамените оповідання “Босьяк”, у якому в образі головної героїні Олі Степанівни тепло змалював Марію Лисиченко [132]. 1915 року Дмитра Лисиченка заарештували як одного з керівників місцевої організації УСДРП. Звільнення прийшло з Лютневою революцією 1917 року, після якої подружжя Лисиченків були обрані членами Української Центральної Ради. Повернувшись до своєї книгарні “Слово”, Дмитро Лисиченко зорганізував на її основі одноіменне видавництво, яке зосередилось переважно на виданні українськомовних книжок для дітей та юнацтва й припинило своє існування 1920 року в зв’язку з тим, що радянська влада націоналізувала в місті всі видавництва. На початку 1920-х років подружжя Лисиченків переїздить до Києва, де Дмитро Михайлович завідував книгарнею Вукоопспілки (колишня книгарня історико-етнографічного та літературного журналу “Кієвская старина”) та коморою Київської філії Книгоспілки. Був заарештований в листопаді 1930 року, а в лютому 1931 року засуджений до п’яти років виправно-трудових робіт. Його подальша доля невідома. Про долю Марії Олександрівни теж немає відомостей [за матеріалами публікацій: 141; 142].

Подружжя Лисиченків брали активну участь у винуску повної збірки творів Джека Лондона за редакцією Освальда Бургардта, що його розгорпуло київське видавництво “Сяйво” у 1927–1930 рр. Так, том перший цього видання містив роман “Морський вовк” у перекладі Дмитра Лисиченка, твори, що увійшли до другого тому – повісті “Смок Беллю” і “Смок та Шорті” переклала Марія Лисиченко, цикл оповідань “Пошитий у дурні” в перекладі Дмитра Лисиченка увійшов до змісту сьомого тому, а в десятому томі нублікувалась повість “Багряна чума”, також перекладена Дмитром Лисиченком; чотирнадцятий том містив цикл оповідань “Пригоди рибальського дозору” в перекладі Марії Лисиченко, сімнадцятий том склала повість “Зелений змії, або Алкогольні сподаги” в тому ж перекладі; том дев’ятнадцятий, що містив цикл оповідань “Віра в людипу”, і том двадцять перший – роман “Мартін Іден” – вийшли в перекладі Дмитра Лисиченка, тоді як зміст проміжного, двадцятого тому склала повість “Пригода”, перекладена Марією Лисиченко. З певним інтервалом, у 1932 р. “Сяйво” видало 27-й том повної збірки творів Джека Лондона, до якого увійшла і повість “Люди безодні” в перекладі Дмитра Лисиченка.

Як зазначалося вище, паралельно з томами повної збірки творчого доробку Джека Лондона видавництво “Сяйво” друкувало й окремі видання його творів, зокрема, 1927 р. в перекладі Дмитра Лисиченка окремо вийшли оповідання “Пошитий у дурні” (їх перевидано 1928 р. харківською “Книгоспілкою”) та роман “Морський вовк”, а в перекладі Марії Лисиченко – повісті “Смок Беллю” і “Смок та Шорті”. Збірка оповідань “Віра в людину” в перекладі Дмитра Лисиченка повторно вийшла друком у “ДВУ” 1930 року.

Марія Лисиченко також долучилася до видання творів Джона Дос Пассоса, що відображали спосіб життя і дух ХХ ст., переклавши роман Пассоса про міське життя Нью-Йорка “Мангеттен”, який був опублікований 1933 року в харківсько-київському видавництві “Література і мистецтво” як том другий “Творів” письменника, обсягом 268 с. Другий том “Творів” у двох томах Джозефа Копрада, що вийшли в київському видавництві “Слово” 1929 року, містив роман “Ольмейрова примха” в перекладі Віктора Петровського, проте того ж року цей роман видало і харківське “ДВУ” в перекладі Марії Лисиченко за назвою “Олмейрова примха (Історія східньої річки)”. Все того ж 1929 року в перекладі Марії Лисиченко у київському видавництві “Час” з’явився культовий в СРСР роман англійської письменниці Етель Ліліан Войнич “Гедзь”, обсягом 360 с. (з середини 1930-х років він кількаразово перевидавався, але вже під русифікованою назвою “Овід” і в перекладі Марії Рябової). Марія Лисиченко переклала ще один роман Войнич – “Джек Реймонд”, обсягом 214 с., виданий у київському “Русі” 1930 року. Переклала Марія Лисиченко і знаменитий роман “Соломонові копальні” англійського класика пригодницької літератури Генрі Райдера Гаггарда, також виданий 1929 року в київському видавництві “Час”. Того ж року в “Часі” вийшло відразу кілька творів усесвітньо відомого майстра пригодницького роману, ірландського письменника Томаса Майна Ріда. Подружжя Лисиченків було причетним і до цих видань. Так, видапу окремо повість Ріда “Вигнанці в лісах, або Пригоди перуанців у диких нетрях Амазонки” переклала Марія Лисиченко, а опубліковану також окремим виданням Рідову повість “Шукачі рослин” переклав Дмитро Лисиченко. Нарешті, все того ж 1929 року в харківсько-київській філії “ДВУ” виходить надзвичайно цінне видання: знаменитий пригодницький роман Жюльє Верна “П’ятнадцятилітній капітан”, перекладений Дмитром Лисиченком.

2.5. Перец Маркіш (Маркиш), Зінаїда Йоффе, Борис Ткаченко

Перец Маркіш

Таких різних у своїх професійних захопленнях літераторів, як Перец Маркіш і Борис Ткаченко, об'єднала доля однієї жінки – Зінаїди Йоффе.

Перец Давидович Маркіш (1895–1952) – поет, драматург, прозаїк, який писав мовою їдиш. Народився в містечку Полонне на Волині (нині центр Полонського району Хмельницької області) – в осілій єврейській сім'ї. Навчався в хедері (з їдиш *хейдер* – “кімната”) – єврейській релігійній початковій школі. З інтерв'ю доньки Переца Давидовича Ольги Рапай-Маркиш – українсько-єврейського скульптора та художника-кераміста, члена Співки художників України – дізнаємось про палку й допитливу вдачу її батька, що проявилася в дуже ранньому віці: “Він не мав черевиків і був занадто малим, аби йти до школи, але так гірко плакав, що батьки погодилися, а брати просто носили його до школи, загорнувши в ковдру” [90]. Перец Маркіш (Маркиш) рано почав працювати й покинувши батьківський дім, він жив у Бердичеві, Одесі, Молдавії. До 13 років був півчим у кантора, згодом – банківським службовцем, домашнім учителем. Навчався в Московському міському народному університеті імені А. Л. Шанявського (який діяв у 1908–1920 рр.), займався самоосвітою, намагався здати іспити за гімназичний курс в Одесі, мав різні підробітки.

Перец, як і його батько, був дуже вродливим, він єдиний з численної родини успадкував батьківську вроду. В цьому зв'язку Ольга Рапай-Маркиш поділилась в одному зі своїх інтерв'ю такою сімейною історією: “До Першої світової війни ще зовсім юний Перец опинився в Парижі. Російські письменники і художники мали звичку зустрічатись у кафе на вулиці “Ротонда” на вулиці Монпарнас. <...> Так от, компанія впрішила, що Маркіш обов'язково повинен взяти участь у конкурсі краси, що відбувався в Парижі. Тато <...> був таким собі містечковим хлопчиком, який дотримувався певних табу: “Як, мужчина – і раптом конкурс краси?” Його батько теж був дивовижним красенем: з вишуканими рисами обличчя, блакитними очима, білявим волоссям. Із чотирьох дочок і двох синів тільки тато успадкував таку зовнішність. Врешті-решт, компанія умовила Маркіша на участь у конкурсі. Брала участь в умовляннях і Анна Ахматова... Але у бідного Переца не було відповідного для такої нагоди одягу. Взяли напрокат смокінг, туфлі, брюки. І тато виграв перший приз! Повернувся й роздав частину грошей

усій чесній компанії, а на решту (грошовий приз був дуже великий) вирушив подорожувати – відвідав Святу землю, об’їздив усю Європу. Це відображене в його ранніх віршах” [140]. Перші вірші почав друкувати російською мовою в 1917 році, – вони йому швидко принесли успіх. На думку Ольги Рапай-Маркіш, “він був обраний стати поетом – такий вродливий, натхненний, з чудовою статурою” [90]. Після Жовтневої революції Перец Маркіш упродовж кількох років жив у різних європейських країнах: Польщі, Німеччині, Франції, і його поетичний талант та врода всюди мали успіх. Але він повернувся в радянську Росію і з 1926 року жив у Москві, був обраний керівником Єврейської секції Спілки письменників СРСР, а 1939 року став одним з усіх радянських єврейських письменників кавалером ордена Леніна. Входив до складу керівництва Єврейського антифашистського комітету (ЄАК) в СРСР, у січні 1949 року був арештований як член президії цього комітету за звинуваченням в антпроданській агітації та шпіонажі. Розстріляний 12 серпня 1952 року. Місце поховання невідоме.

Перец Маркіш вважається одним із найвидатніших поетів ХХ ст., які писали мовою їдиш. Цікаво знати, що славу він здобув саме як член т.зв. “київської групи” їдиш-мовних поетів, до якої входили такі видатні постаті, як Давид Гофштейн (найкращий перекладач української класики мовою їдиш), Лейб (Лев) Квітко (особливо популярними були його дитячі вірші “Скрипонька” та “Садок Етоньки”) і сам Перец Маркіш.

Зінаїда Йоффе познайомилася з Перцем Маркішем у Харкові, де вона жила у 20-ті роки, працювала в редакції одного з видань, а Маркіш приїхав до Харкова з Москви на авторський поетичний вечір. На цьому вечорі Зінаїда закохалась і у вірші Переца, і в нього самого. Згодом їх ще більше зблизила праця над редакцією українських перекладів віршів Маркіша. Як жартує Ольга Рапай-Маркіш, її народження стало плодом цієї співпраці. Але Зінаїда і Перец одруженими не були і розлучились ще до народження донечки Лялі (як її називали рідні в дитинстві), хоч у житті вони продовжували контактувати. А Перец Маркіш, осівши в Москві, там одружився і став батьком двох синів: Симона – філолога, літературознавця, перекладача та Давида – письменника.

Кілька слів про Зінаїду Йоффе: “походила з єврейської родини, яка ймовірно ще у XVIII столітті прийшла з теренів Речі Посполитої на Запоріжжя. Тоді Катерина Велика дала дозвіл на заснування там єврейської колонії Чангар, яка існувала там до II Світової війни” [90]. Ольга Рапай-Маркіш розповідає, що родичів з боку батька вона не знала, бачила їх лише на фотографіях, а “в батьків матері, – Хаї і Берха Шнітманів, – на Запоріжжі Ольга провела кілька років у ранньому дитинстві. <...> Вони розмовляли на їдиш і українською. Дідусь знав російську, бабуся ні. Дідо їздив на заробітки по світу, був навіть у Бразилії. Чангар, де жили її родичі, сусідував з українським поселенням. Ольга пам’ятала, як ходила з бабусею в українське село, і як знайомі українські селянки приходили до їхньої хати, приносили “гостинець”, окраєць хліба, бо таким був звичай. Села нічим не відрізнялися, були такими ж бідними, лише в єврейському селі господарі не впрошували свиней. Кожен мав хату, малий городець і шматок поля у степу. <...> Більшість єврейських мешканців села, хоча й дотримувалися єврейських звичаїв, не були ортодоксальними. Її бабуся Хая молилася і в шабат, не маючи свічок (така була нужда), скручувала конопляний гніт і запалювала його в ложці олії, інколи готувала єврейські страви на вечерю. Коли Хаєні сини працювали в кузні з українськими селянами і разом їли сало, вона цим не переймалася. Натомість дідусь не був релігійним. Але одне не нав’язувало іншому своїх переконань. На столі в нього лежала Біблія, він її часто читав і знав напам’ять” [90]. Ольга Рапай-Маркіш також пригадувала, як її маленькою мама привозила до бабусі й дідуся на початку 30-х років, у кінці 1932-го – на початку 1933-го, під час Великого Голоду, Ольга теж була з ними:

“коли в домі було зерно, воно діставалося лише Ользі, що їли інші – не знає, пам’ятає тільки відвар із картопляного лущиння” [90]. Зінаїда Йоффе забрала доньку від своїх батьків у 1934 році, коли вийшла заміж за Бориса Ткаченка – провідного на той час українського мовознавця-стиліста, перекладача, з яким познайомилася в Києві, де вони разом працювали в редакції.

Зінаїда Йоффе була незвичайною особистістю, знала багато мов: окрім слов’янських, французьку, німецьку, англійську. “Вже дитиною проявляла великі здібності, – як стверджує Ольга Рапай-Маркіш, – однак батьки не мали грошей на її навчання. Тому всі сусіди зібрали гроші, щоб віддати її до класичної гімназії в найближчому місті, Мелітополі. Там Зіна вивчила кілька мов. Коли вибухнула революція, пішла сестрою милосердя в Червону Армію. Вона так захопилася ідеєю “культу пролетаріату”, що з одним із пролетарів пов’язала своє життя. Від цього зв’язку, який не тривав довго, народилася Майя, біологічна сестра Ольги. Потім Зіна закінчила університет, працювала фахівцем з українських діалектів (до речі, Борис Ткаченко теж спеціалізувався на українській діалектології, що, можливо, послужило ще однією точкою дотику між ними. – Л. К.)” [90].

У 1920–30-х роках Зінаїда Йоффе займалася перекладами та редактурою в декількох видавництвах, зокрема, у видавництві “Молодий більшовик”. За її редакцією побачили світ, зокрема, такі видання: твори Миколи Гоголя – комедія “Ревізор” (Харків: “Художня література”, 1935), повість “Вій” (Київ – Харків, 1935), оповідання “Шинель” (Харків: “Література і мистецтво”, 1935) та “Ніс” (“Держлітвидав УСРР”, 1936), збірка “Оповідань” Антона Чехова (Харків: “Художня література”, 1935). Того ж року в харківському видавництві “ЛіМ” вийшов роман “Собор Паризької богоматері” Віктора Гюго у перекладі з французької за редакцією Зінаїди Йоффе. А в її власних перекладах з ідиш з’явилося українською чимало творів єврейських радянських авторів: 1930 року – подорожні нотатки Меєра Альбертона “Біробіджан: Подорожні враження” та оповідання того ж автора “У шахту”, 1932 року – п’єса Абрама Кагана “Енергія”, оповідання Меєра Альбертона “Шахта “BIS””, 1934 року – роман Іллі Еренбурга “День другий” (Харків: “ЛіМ”), героїчна трагедія у 3 актах Марка Данієля “Чотпри дні (Юліс)”, п’єса того ж автора “Зямка-копач” (у співпраці з Матвієм Талалаєвським), роман Елі Шехтмана “На вістрі”, 1935 року – повість Льва Квітка “Два товариші (Лям і Петрик)”, 1937 року – ще один роман Елі Шехтмана “Зорані межі”. Роман німецького письменника єврейського походження Ліона Фейхтвангера “Сім’я Опенгаймів”, написаний 1933 р., теж вийшов у перекладі з німецької Зінаїди Йоффе (Київ: “Держлітвидав”, 1936).

Важко проминути увагою і переклади українською мовою творів видатного єврейського поета Переца Маркіша, до праці над якими у 20–30-х роках долучилися, з-поміж інших митців, Павло Тичина, Мечислав Гаско, Антон Шмигельський. Варто принагідно згадати, що російською мовою його поезії перекладали Анна Ахматова, Арсеній Тарковський, Едуард Багрицький. У 30-ті роки в московській квартирі Переца Маркіша бували найвідоміші письменники та поети того часу, зокрема Олексій Толстой, Анна Ахматова, яка дуже тонко, мелодійно, справді “неперевершено” перекладала вірші Маркіша російською.

Борис Ткаченко, як і Перец Маркіш, був неймовірно красивим чоловіком, але мав протилежну вроду: був чорнявим і дуже схожим на цигана. Облаштувавшись із Борисом Ткаченком у Києві, Зінаїда Йоффе змогла взяти від батьків Ольгу і старшу доньку Майю. Ольга Перецівна пригадує дім, у якому вони з мамою і вітчимом жили до 1937 р.: “У величезному дворі шестиповерхового будинку. Який стояв “глаголем” (буквою “г”. – Авт.) на розі Інститутської та Ольгінської, знаходився одноповерховий

флігельок (сьогодні тут вихід зі станції метро “Хрещатик” на вулицю Інститутську. – Авт.). В ньому ми і жили: з одного боку від входу розташовувалась наша двокімнатна квартира, напроти жили сусіди” [90].

Ольга щиро прихилилася до Бориса Даниловича своєю дитячою душею, називала його Борею і любила як батька. Проте цей щасливий період тривав зовсім недовго. Страшного 1937 року Бориса Ткаченка заарештовують і невдовзі розстрілюють. А через кілька днів після цього як дружину засудженого НКВС затримує і Зінаїду Йоффе, яка одержує вирок 10 років заслання у таборах. Зінаїді Йоффе вдалося сповістити Переца Маркіша про біду, що насувалася на неї, й передати йому Ольгу, щоб дівчинка не потрапила у спритський притулок із тавром дочки “ворога народу”. Так восьмипрічна Ольга опинилася в родині батька у Москві, де вона провела 10 років. З її спогадів дізнаємося, що в домі Маркішів “середовище було російськомовним, а частина батькових друзів розмовляла з ним на їдиш, однак батько так і не навчив трьох своїх дітей мови, яку любив настільки, що обрав мовою своєї творчості” [90].

Коли Зінаїду Йоффе арештували услід за Борисом Ткаченком, їй тоді було трохи за тридцять. Повернувшись у 1947 році з таборів, вона знову опиняється перед загрозою повторного ув’язнення: 1949 року в Радянському Союзі починається хвиля єврейських чисток, НКВС заарештовує членів Антифашистського Комітету, в тому числі Переца Маркіша, якого довго катували, а потім у 1952 році стратили, тоді ж почали повторно арештовувати тих, хто наприкінці 30-х одержав “десятирічку”... Щоб уникнути табір-ного пекла, Зінаїда Йоффе переїздить до старшої доньки Майї, яка працювала тоді під Уралом. Але на початку 1950-х років НКВС затримує її молодшу доньку Ольгу: вирок – заслання до Сибіру, а потім до північного Казахстапу. І лише на хвилі хрущовської відлиги Ользі вдається повернутися до Києва у 1955 році, – з маленькою донечкою і чоловіком – здатним на мужній вчинок художником Миколою Рапаєм, який не побоявся одружитись із засудженою Ольгою, а після народження доньки поїхати до неї, щоб бути разом. Сама Зінаїда Йоффе зберігала творчу активність і в старшому віці, зокрема, потрапляємо на згадки про те, що Василь Стус консультувався з нею щодо перекладу 10-ї елегії Райнера Марії Рільке (з листа Стуса від 24.11.1974), що разом вони переклали п’єсу Бертольда Брехта “Життя Галілея”, рукопис якої зберігався в Івана Світличного.

Недовговічний чоловік Зінаїди Йоффе, Борис Данилович Ткаченко (1899, Воронеж, Росія – 1937, Київ) – учень Леоніда Булаховського й Олексі Синявського – заслуговує на окрему розповідь. Борис Данилович народився у великій сім’ї харківського вченого, письменника, громадського діяча Данила Авксентійовича Ткаченка, відомого як літератор під псевдонімом Данило Пісочинець та низкою інших псевдонімів, як-от Д. П., Д. Т., Гордієнко Данило. Данило Авксентійович захоплювався театром, писав українські п’єси, оперні лібрето, популяризував зоологію для дітей, був членом багатьох комісій та спілок, у т.ч. Харківського історико-філологічного товариства, в якому разом з професорами М. Сумцовим та Д. Багалієм опікувався встановленням пам’ятника Г. Квітці-Основ’яненку в Харкові та виданням збірки статей про нього. Друкував свої твори у львівських часописах “Дзвінок”, “Світло”, “Зоря”, “Літературно-Науковий Вістник”, полтавському часописі “Рідний край” та ін. У 1900-ті роки Данило Авксентійович був ученим секретарем Харківського університету. За довголітню працю та як кавалеру орденів Св. Анни III ступеню і Св. Станіслава III ступеню йому було пожалуване дворянство.

Незалежний журналіст під псевдонімом Бах у статті про нащадків Данила Авксентійовича “...Називав себе “Невермор”” пише: “Гарні вийшли діти в Ткаченків. Розумні, талановиті. Син Юрій Данилович став співаком харківської опери і музичним

критиком, Олександр Данилович – теж співаком, артистом харківської оперети. Вдома їх називали “Юрко” і “Сашко”. Степан Данилович у тридцяті роки опікувався театральними справами в Харкові, потім був гримером, керував гримерним цехом Київського театру ім. Лесі Українки. Їхня сестра Христина Данилівна в 30-ті роки працювала в Українському Товаристві драматургів і композиторів. Потім стала дружиною письменника-фантаста, члена редколегії газети “Радянське мистецтво”, Володимпра Владка. Про Миколу Даниловича Ткаченка відомо тільки, що він мешкав у будинку свого дідуся, на Каплунівській, 9... Трагічно склалася доля Бориса Даниловича, мовознавця-україніста” [89].

1923 року Борис Ткаченко закінчив Харківський інститут народної освіти. З 1927 р. – старший науковий співробітник Харківського філіалу Інституту мовознавства АН УСРР. Одночасно працює викладачем української мови в Комуністичному університеті та Всеукраїнському інституті підвищення кваліфікації педагогів. Пізніше – консультант-коректор Партвидаву ЦК КП(б)У. Йому належать праці з української діалектології, лексикографії, правопису, а також дослідження в галузі сучасної української літературної мови: є співупорядником “Українського правопису” 1928 року, забороненого пізніше, автором статей з лексикології й діалектологічної морфології, зокрема про м’яку відміну прикметників, співавтором (разом із Майком Йогансенем) “Загального курсу української мови”, який неодноразово перевидавався у 1920-х рр., “Практичного російсько-українського словника” (у співавторстві з Майком Йогансенем, Костем Німчиновим, Миколою Наконечним), виданого в 1926 р., творцем першого окремого спеціального курсу стилістики української мови під назвою “Нарис української стилістики” (5 лекцій), написаного під керівництвом Леоніда Булаховського і виданого 1929 року в Харкові (у цій праці, яка спиралась на положення “Французької стилістики” Шарля Баллі, висвітлювався шпирокий матеріал з художньої літератури, фольклору, народно-розмовної української мови).

Художні переклади робив з російської, німецької, французької, англійської мов. Так, що стосується перекладів з російської: це повість “Хаджі-Мурат” Льва Толстого (“ДВУ”, 1924, перевидано 1936 р.), повість “Дитинство” Максима Горького (1935), роман у двох томах “Петро Перший” Олексія Толстого (“Держлітвидав УСРР”, 1935), оповідання “Каштанка” та “Ванька” Антона Чехова (Харків – Одеса: “Дитвидав УСРР”, 1935; переклад “Каштанки”, який належав Сергію Єфремову, вийшов друком у Києві ще 1923 року і двічі перевидавався (1928 і 1929 рр.), але після процесу СБУ й суду над Сергієм Єфремовим виникла потреба в новому перекладі); окремі видання творів Олександра Пушкіна: “Вибрана проза” (Київ – Херсон: “Молодий більшовик”), повісті “Дубровський”, “Пікова дама”, оповідання “Метелиця”, “Панна-селянка”, “Станційний доглядач”, “Постріл”, “Трунар” (Київ – Харків: “Держлітвидав УРСР”), які всі з’явилися 1937 року. Також із російської мови Борис Ткаченко переклав переказану для дітей Корнієм Чуковським книжку німецького письменника Рудольфа Еріха Распе “Пригоди Мюнгаузена” (Харків – Одеса: “Дитвидав”, 1935; перевидано 1936 і 1937 рр.).

Борис Ткаченко був першим перекладачем українською мовою “Капіталу” К. Маркса. Його поетичні переклади з німецької мови не були опубліковані й, швидше за все, не збереглися: це лібрето опери Вагнера “Нюрнберзькі майстерзінгери” та вірші австрійського поета-романтика першої половини ХІХ ст. Ніколауса Ленау, відомого, поряд із Байроном і Леопарді, як один із найбільших поетів “світової скорботи”.

Що стосується перекладів Бориса Даниловича з французької: 1929 року в харківському “ДВУ” вийшов роман про рабське становище жінки в колоніальному Алжирі під назвою “Тамілла” (написаний 1921 р.) французького письменника Фердинанда

Дюшена, який переклали П. Пец і Борис Ткаченко (можливо, з російського перекладу, що вийшов 1924 р., а потім перевидавався у 1926 і 1927 рр.), 1930 року там само був опублікований роман “Кармен” Проспера Меріме.

Стосовно перекладів Бориса Ткаченка з англійської: “Вибрані твори” Едгара По в перекладі Майка Йогансена та Бориса Ткаченка вийшли 1928 р. в харківському “ДВУ”, загальним обсягом 322 с. Того ж року, там само – і “Повість Артура Гордона Піма з Нантукету” в перекладі Бориса Ткаченка; окремо також друкувались у перекладі Бориса Ткаченка “Оповідання нічного дозорця” відомого англійського письменника Вільяма Джекобса (Харків: “Плужанин”, 1930), там само 1931 року з’явилася гумореска Дж. Вудгауза “Шмат роботи”.

Реабілітовано Бориса Даниловича в 1957 році. Його син від першого шлюбу (з Ольгою Яківною Косолаповою) Орест Борисович Ткаченко (нар. 1925 р. в Харкові) теж став відомим мовознавцем – фахівцем із загального мовознавства та соціолінгвістики, членом-кореспондентом НАН України.

2.6. Іван Кулик і Люціана Піонтек

Іван Кулик

Чи не найавторитетнішим ідеологічним керівником тогочасного літературного процесу був Іван Юліанович Кулик (за паспортом – Ізраїль Юделевич; 1897–1937) – поет, прозаїк, перекладач, партійний і громадський діяч єврейського походження. Літературні псевдоніми – Р. Ролінато, Василь Роленко. Народився в місті Шпола, тепер Черкаської області, в сім’ї вчителя. Свій перший вірш російською мовою опублікував у 14 років. Тоді ж вступив до художнього училища в Одесі. 1914 року виїздить разом із родиною до США, де працює на фабриках і шахтах штату Пенсильванія, друкує вірші російською мовою в соціал-демократичній газеті. Того ж року вступив до РСДРП(б). Навесні 1917 року повертається в Україну і стає членом революційного комітету в Києві, а в грудні того ж року обирається до ЦВК Рад та очолює у радянському уряді України Народний секретаріат закордонних справ. Улітку 1918 року бере участь у створенні бойових частин Червоного козацтва. У 1921–22 роках – секретар повіткому КП(б)У в Кам’янці-Подільському та редактор газети “Червона правда”, в якій опублікував свій перший український вірш, також викладав історію в інституті народної освіти. Тема першої

збірки віршів “Мої коломийки” (1921) – події громадянської війни в Україні, наступна збірка “Зелене серце” (1923) прославляє успіхи соціалістичного будівництва й народження індустріальної України. Чимало творів Кулика, зокрема, поеми “Одужання”, “Ніагара” та ін., присвячено темі братерства народів. Його численні поетичні збірки, декілька поем та прозових творів публікувались окремо, чимало поезій вийшло у періодиці, як-от “Пісня про Щорсову славу” на честь 10-річчя радянської України.

Був одружений з письменницею і поетесою Люціаною Карлівною Піонтек (1899–1937). Німкеня за походженням, Люціана Карлівна народилась у місті Лубни, нині Полтавської області, в сім’ї мірошника. Після закінчення Полтавської гімназії вчителювала. Перші твори опублікувала у 18 років. Вищу освіту здобула в Харківському інституті народної освіти. Працювала літературним редактором у видавництві “Мистецтво”. Разом із чоловіком жила з 1923 по 1927 рік у Канаді, де Іван Кулик у 1924–26 роках перебував у ранзі консула СРСР, був радником повпредства СРСР з українських справ, а згодом виконував обов’язки торгпреда і повпреда. Люціана Піонтек тим часом викладала у робітничих школах Канади, брала участь у громадському житті української діаспори, зокрема, належала до заокеанської філії Союзу українських пролетарських письменників “Гарт” у Канаді, а з поверненням в Україну стала членом Всеукраїнської спілки пролетарських письменників (ВУСПП), одним із керівників якої був її чоловік. Наприкінці 1920-х років окремими виданнями вийшли збірка віршів та збірка оповідань Люціани Піонтек. Люціана Карлівна була дієвим членом ВКП(б), секретарем партійної організації.

У 1930–32 роках Іван Кулик працював секретарем райкому КП(б)У в Кам’янці-Подільському. 1934 року подружжя перебралося з Харкова, де вони мешкали в письменницькому будинку “Слово”, до Києва – в будинок письменників Роліт. Саме тоді Іван Кулик очолив Спілку радянських письменників України, яка виникла в результаті реорганізації ВУСППу, а з 1935 року він ще й керує Держполітвидавом України, обіймає посаду головного редактора “Літературної газети”, в якій чимало місця відводиться перекладам, та літературно-художнього й громадсько-політичного місячника “Радянська література”, який був створений у січні 1933 р. (на той час це провідний часопис українських письменників, де друкувалися твори М. Хвильового, М. Рильського, П. Тичини, В. Сосюри, М. Бажана, О. Вишні та ін.)

Заарештований у липні 1937 року, Іван Кулик, який на день арешту був членом московського ЦК ВКП(б) та ЦВК УРСР, директором Партвидаву ЦК КП(б)У, вже на першому допиті дав “свідчення” проти себе і своєї дружини, яку невдовзі теж арештували. Люціана Піонтек, вірна своєму чоловікові, підтвердила, що він нібито залучив її до шпигунської діяльності на користь англійців, хоча, звісно, ні фактів, ні доказів цього навести не змогла. Проте її таки засудили “за найвищою категорією” і через три дні розстріляли, а ще через півмісяця – 10 жовтня 1937 року – розстріляли й самого Івана Юліановича Кулика.

Перекладацька спадщина Івана Кулика – об’ємна і різноманітна. Передусім назвемо переклади з англійської. Так, непересічною подією стала поява 1928 р. в Харкові “Антології американської поезії”, загальним обсягом 313 с., у перекладі Івана Кулика, який також переклав знамениту поетичну збірку “Дим і криця” (Харків: “ЛіМ”, 1931) американського поета, історика, романіста і фольклориста, двічі лауреата Пулицерівської премії, “співця Середнього Заходу” Карла Сендберга. Ще в перекладі Кулика того ж року в харківському видавництві “Гарт” вийшла збірка вибраних поезій американського письменника єврейського походження, критика і журналіста Майкла Голда (справж. Іцик Гранич) “120 мільйонів” (це назва оригінальної збірки оповідань і віршів автора, опублікованої у США 1929 року). Майкл Голд – основоположник аме-

риканського пролетарського роману (таким вважається його автобіографічний роман “Євреї без грошей”, 1930 р.в., який українською мовою не видавався). Тогочасний соціальний роман був представлений українському читачеві, зокрема, твором Джіма Тюллі “Жебраки життя (Автобіографія босяка)”, який переклав Іван Кулик (Харків: “ДВУ”, 1928). Там само, тоді ж у перекладі Кулика вийшов роман популярного на той час письменника Дж. Вудгауза “Псміт-журналіст”. Серед перекладів Івана Кулика з інших мов, які вийшли окремими виданнями, такі: 1930 року в “ДВУ” було опубліковано знамениту поему “Слово про Якуба Шелю” (1926) поета і прозаїка, співторця польського футуризму Бруно Ясенського (справж. Віктор Зисман), який останні роки життя мешкав у Москві, а під час Єжовщини був заарештований і страчений 1938 р. (писав свої твори польською, французькою, а з 1930 р. російською мовами); 1936 р. у “Держлітвидаві” вийшла друком перекладена Іваном Куликом збірка “Поезії” (увесь спадок автора окремою київською) видатного грузинського поета-романтика Ніколоза Бараташвілі, перші українські переклади з якого робили П. Грабовський, Б. Гріченко, С. Палій у 1897–1909 рр. А як перекладач з білоруської мови Іван Кулик узяв участь в альманасі “Нова Білорусь”, що з’явився 1929 р. в Харкові за редакцією Сергія Пилипенка, куди були включені твори 30 білоруських письменників (перекладачами для цього альманаху виступили також П. Тичина, В. Сосюра, С. Пилипенко, Т. Масенко, А. Панів та ін.).

Чимало друкувалося перекладів Івана Кулика в тогочасній періодиці. Зокрема, в харківському літературно-науковому та громадсько-політичному місячнику “Червоний шлях” (існував з 1923 по 1936 рік) у 1920-х рр. вийшли друком такі переклади Кулика: 1924 року – розділи 1, 2 і 3 з поеми “Листя трави” Уолта Уїтмена та поезії з книги “Молотярі” відомого продовжувача традицій Уїтмена Карла Сендберга, який оспівував сучасне місто й промислову революцію; 1925 року – 6 віршів Вечела Ліндсея, вірш “Самотій пєс” Ірини Маклеод, три оповідання американського поета і письменника Едвіна Маркгама “Людина з ризкалем”, “Людина під каменем” та “Підготовка”, оповідання “Химерний похорон у Браддоку” Майкла Голда; 1927 року – поезії з книги “Дим і криця” Карла Сендберга. У 1933 році в “Червоному шляху” друкувався перекладений Куликом вірш “В’язні” німецького поета Георга Гайма, у 1935 році – вірш “Тарас Шевченко” Едуарда Багрицького. Універсальний ілюстрований журнал “Всесвіт” у 1928 році надрукував Куликів переклад з англійської вірша канадської поетеси Кармен Блісс “Пісня бродяги”, а в 1932 році – вірша “Бомбей” вірменського поета Азата В’штуні. Пролетарський альманах “Гарт” (видавався з 1927 по 1932 рік) у 1927 році опублікував переклади Івана Кулика з американської письменниці Джоакін Міллер, канадського поета Дж. Е. Логана та оповідання “Жебраки життя” з однойменного роману американського письменника Джіма Тюллі, харківський “Універсальний журнал” (редагований Юрієм Смоличем) у № 1 за 1929 рік уперше в перекладі Кулика оприлюднив баладу надзвичайно популярного англійського канадського поета Роберта Сервіса (1874–1958).

Дружина Івана Кулика Люціана Піонтек залишила по собі скромнішу, але цінну, бібліотечку перекладів: роман “Острів Елефантина” (Харків: “ДВУ”, 1928), який написав австрійський письменник Оскар Маурис Фонтана, більше відомий як автор багатьох нарисів – літературних портретів сучасних йому австрійських театральних діячів, драматург і романіст, який стояв біля витоків австрійського експресіонізму; збірку з чотирьох новел “Втеча до Франції” (Харків: “ДВУ”, 1930) німецького революційного письменника, комуніста Франца Вайсколфа, який 1923 р. видав збірку революційних віршів, а 1927 року, після мандрівки по СРСР, опублікував книжку “Пересадка у 21 вік” (перекладу російською мовою 1928 року). Свої переклади Люціана Піонтек публікувала і в періодиці. Зокрема, 1924 року в “Червоному шляху” вийшли її переклади поезій

Оскара Канеля, 1928 року – переклад вірша “Відень” німецького лівого письменника Йоганнеса Бехера. 1927 року в авангардному часописі “Нова генерація” з’явився її переклад куплета у прозі “Оksamитними рукавицями” Вальтера Мерінга з підзаголовком “Робота німецького дадаїста”.

2.7. Сестри Кардиналовські та Сергій Пилипенко

Тетяна Кардиналовська

Сергій Пилипенко

Тетяна Михайлівна Кардиналовська (1899, Київ – 1993, Анн Арбор, Мічиган, США) – педагог, перекладачка, редактор, мемуарист (автор книг спогадів “Невідступне мипуле”, Київ – Нью-Йорк, 1992 та “Жизнь тому назад: Воспоминання” – СПб, 1996), старша сестра Єлизавети (Лизавети) Кардиналовської (1900, Київ – 1971, Київ) – письменниці, перекладачки, архітекторки, художниці-реставраторки. Обидві – рідні доньки російського генерала від артилерії, дворянина Михайла Григоровича Кардиналовського (народився 1868 р. на Поділлі), який походив із зубожілого шляхетського роду, закінчив Київський кадетський корпус та Михайлівську артилерійську академію, у російсько-японській війні 1904–1905 років був нагороджений орденами та Георгіївською Золотою зброєю: шаблею із золотим ефесом та написом: “За хоробрість”. Ці ордени та шаблю не обмипула увагою у своїх спогадах Тетяна Кардиналовська, адже вони мали свою подальшу сумпу історію: “Ордени нам дуже стали у пригоді після революції, – пише Кардиналовська, – коли ми опинились у скрутному становищі і мама їх продавала, вірніше обмінювала на хліб та молоко, а із золотою зброєю трапився трагікомічний випадок під час обшуку при арешті мого чоловіка Сергія Пилипенка у 1934 році, коли ця зброя була “знайдена” в коморі нашої квартири і була зарахована як доказ, що доводив підготовку до збройного повстання” [42, с. 12]⁵².

Генерал Михайло Кардиналовський, відомий своєю хоробрістю і людським ставленням до солдатів, загинув 1917 р. на фронті Першої світової війни й похований у Києві на Лук’янівському цвинтарі.

⁵² Журнальну публікацію спогадів Тетяни Кардиналовської див.: Кардиналовська-Пилипенко Т. Спомини з 1920–1930-х років // Сучасність. – 1983. – Чис. 1–2. – С. 81–97.

Багате на близьке спілкування з видатними історичними постатями та сповнене трагічних подій життя Тетяни Кардиналовської тісно сплелось з долями двох непересічних діячів українського відродження: її першого чоловіка – Всеволода Олександровича Голубовича, з яким одружилася 1917 р. і який невдовзі став прем'єр-міністром уряду Центральної Ради, та другого чоловіка – Сергія Володимировича Пилипенка, з яким одружилася 1924 р. після розлучення з Голубовичем у 1920 р.

Сергій Пилипенко (1891, Київ – 1934) – письменник, літературний критик, громадський діяч, редактор партійних та радянських газет, завідувач видавництва ЦК КП(б)У “Космос”; працював у редакційних відділах Всевидаву; обіймав керівні посади у видавництвах “Книгоспілка”, “ДВУ” (“Державне видавництво України”); відповідальний редактор провідного часопису “Червоний шлях”; з 1922 року – голова створеної ним спілки селянських письменників “Плуг” та редактор її видань, зокрема журналу “Плужанин”; наприкінці 1920-х років став директором науково-дослідного Інституту літератури імені Тараса Шевченка, створеного партією при Народному комісаріаті освіти. Не будучи дипломованим ученим, Сергій Пилипенко як директор наукового закладу, за спогадами знаного літературознавця Григорія Костюка, “робив усе, що було можливо зробити в тих умовах”, “сам фактично підбирав кадри аспірантів”, зумівши при підтримці киїго- та бібліотекознавця проф. Павла Тиховського “створити значну наукову бібліотеку і зібрати цінний архів” [цит. за публікацією: 42], на основі якого налагодив видання і став головою редакційної колегії інститутського двомісячника літературознавства “Літературний архів”, де публікувалось багато цінних матеріалів та документів.

Опікувався Сергій Володимирович і створенням музею Тараса Шевченка, перед яким схилявся, якому присвятив багато статей, а для дітей написав віршовану біографію поета “Діткам маленьким про Тараса Шевченка”. Він прагнув зібрати всі матеріали про поета, які тільки можна було знайти, для цього їздив у подорож на Аральське море, спілкувався з потомками коменданта Ускова, в дім якого Шевченко часто навідувався, – як виявилось, родина зберігала листи, малюнки та дрібні речі поета, і все це вони передали Сергію Пилипенку для Шевченківського музею, першим директором якого він став.

А ще Сергій Пилипенко обіймав посаду відповідального секретаря Федерації радянських письменників України і 1929 року був посланий представником від України на Перший Всеслов'янський Конгрес філологів у Чехії, звідки, за спогадами дружини, привіз їй портативну друкарську машинку німецького виробництва з російським шрифтом, яку ніяк не пропускали на митниці, адже “мати власну машинку за радянськими законами взагалі заборонялось, оскільки вважалося, що її власник зможе і захоче друкувати на ній антирадянську пропаганду” [42]. Після виснажливих клопотань Сергієві Володимировичу вдалося переконати можновладців, що машинка його дружини потрібна для перекладів, які вона друкувала вдома (того року саме народилась їхня друга донька). Тетяна Кардиналовська згадує: “Пізніше ця чудесна машинка буквально врятувала нам життя, коли після арешту Сергія ми були вислані з України і жили в Калініні, де я працювала в канцелярії Педінституту, одержуючи копійки, і підробляла, друкуючи ночами дисертації студентів та статті професорів” [42].

Народившись у сім'ї народного вчителя, який, за різними версіями, займався революційною діяльністю і був народовольцем або, принаймні, співчував ідеям партії “Народна воля”, в усякому разі, вважався “неблагонадійним” і не мав права працювати на державній службі (через що сім'я бідувала), Сергій Пилипенко з тринадцяти років почав читати нелегальну соціалістичну літературу, включаючи твори Михайла Драгоманова та Івана Франка, а з 17 років, навчаючись ще у старшому класі Першої київської гімназії, вважав себе членом Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР).

Закінчивши гімназію, він вступив на відділ славістики історичного факультету Київського університету, де йому студентська організація соціалістів-революціонерів доручила поширення нелегальної літератури, за що на третьому курсі його було відраховано і вислано з Києва без права в'їзду в університетські міста. Працюючи народним учителем у м. Бориспіль (викладав історію, літературу, психологію, логіку), Сергій Пилипенко продовжував брати активну участь у партійній роботі й, виконуючи завдання партії, влітку 1914 року він мобілізується добровольцем в армію і їде на Ризький фронт, щоб вести пропаганду серед солдат. На фронті дослужується до капітана, здобувши всі бойові офіцерські нагороди. Ще на фронті почав редакторську діяльність у соціалістичній газеті “Український голос”. Після розвалу фронту та демобілізації 1918 року він повернувся до Києва і разом з іншими есерами брав участь у боротьбі проти уряду гетьмана Скоропадського, навіть відсидів три місяці у в'язниці. Після повалення гетьманату й повернення на нетривалий період незалежної Української Республіки, Сергій Пилипенко був у перших лавах як член ЦК есерівської партії, став редактором газети УПСР “Народна воля” (він добре засвоїв волелюбні революційні симпатії батька!). Але вже наступного року, коли в Київ увійшла Червона Армія й Україну окупувало багатотисячне більшовицьке військо, Сергій Пилипенко робить свій вибір: він виходить з УПСР і вступає в Комуністичну партію більшовиків як “боротьбист”. Свою чеспу службу більшовикам він почав з технічного редактора, а потім і члена редколегії газети “Більшовик”, захищав радянську владу з гвинтівкою у руках: воював проти Денікіна та поляків і повернувся до редакторської діяльності лише після закінчення громадянської війни. Редагував газети “Вісті” та “Комуніст”, у 1922 р. став головним редактором газети “Селянська правда”, в редакції якої, як згадує Тетяна Кардиналовська, і звела їх доля. Було це так: Кардиналовська звернулась до Василя Еллана-Блакитного, який був добре знайомий з її колишнім чоловіком Всеволодом Голубовичем, допомогти їй знайти роботу в якійсь редакції, і той привів її в редакцію “Селянської правди” та познайомив з Сергієм Пилипенком, який, як пише авторка спогадів, “відразу взяв мене до себе на роботу коректором та перекладачем – увесь матеріал газети приходив з Москви російською мовою і перекладався українською. На той час я цілком добре володіла українською і пізніше крім перекладацької діяльності провадила роботу стилістичного редактора” [42].

У серпні 1933 року Постановою партійної колегії ЦКК КП(б)У Пилипенка виключають з партії за типовим звипуваченням в “ідеологічній нестійкості”, в листопаді цього ж року його арештовують, а в березні 1934 року Колегія ОДПУ УСРР затвердила пропозицію судової “Трійки” про розстріл. У 1957 році Сергія Пилипенка було реабілітовано посмертно.

Удар по Сергієві Пилипенку Григорій Костюк назвав трагедією всього покоління 20-х років, яке виростало і розвивалось у смугі впливу його авторитету [цит. за публікацією: 42]. Ось як про арешт свого чоловіка пише Тетяна Кардиналовська: “Нарешті, взимку 1933 року, настала черга і Сергія. Енкаведисти, за своєю звичкою, постукали у двері вночі. Увійшовши до квартири, вони пройшли відразу в кабінет Сергія. Почали нищпорити у шухлядах столу, забрали всі папери. Потому пішли в інші кімнати. Обшук тривав нестерпно довго, але нарешті вони забрали все, що їм здавалось потрібним – включно з тією безталанною Золотою зброєю мого батька, – і наказали Сергію одягатись. Його вивели, а я вийшла на балкон і звідти дивилась, як його вели, як підвели до машини і він туди зайшов – бачу все це як зараз, до найдрібніших подробиць. І пам'ятаю, як міцно у мене стислося серце в передчутті вічної розлуки” [42].

Тетяна Михайлівна пригадує, що ще на початку 30-х Сергій Володимирович із гіркотою розповідав, “як йому в Києві показали таємну інструкцію з Москви,

у якій приписувалось членам української Академії наук (з 1921 по 1936 рр. мала назву Всеукраїнська академія наук (ВУАН) – Л. К.) докласти всіх зусиль до того, щоб максимально наблизити українську мову до російської. Вся національно налаштована українська інтелігенція – письменники, працівники театру, вчені – почала зазнавати гонінь. У пресі піднялось послідовне цькування цих “буржуазних націоналістів”, яких звищувачували у всіх смертних гріхах” [42].

Усередині виплеканої Сергієм Пилипенком письменницької організації “Плуг”, яка привела в літературу багатьох невідомих початківців, таких як Володимир Сосюра, Андрій Головка, Докія Гуменна й ін., теж спеціально утворилась група “Трактор”, щоб цькувати самого Пилипенка та підтриманих ним “кулацьких” письменників.

За словами автора знаменитого мартирологу “Розстріляне відродження” Юрія Лавріненка, як організатор і керівник української видавничої справи Сергій Пилипенко “був справжнім батьком, “папашею” – так його тоді всі називали – українського літературного відродження 1920-х років!” [цит. за публікацією: 42]. На переконання Ю. Лавріненка, Сергій Володимирович як головний редактор “ДВУ” (яке масово друкувало тоді не тільки твори українських письменників різного профілю, але й переклади з різних мов! – Л. К.) зіграв унікальну історичну роль “організатора незалежної окремої видавничої бази, без якої ніякого українського літературного Відродження 20-х років не було б” [цит. за публікацією: 42]. Дружина Сергія Володимировича Тетяна Кардиналовська вказує на його феноменальну працездатність, пригадуючи, “як він сидів ночами, виправляючи зроблені “плужанами” переклади, а вони за це отримували гонорари” [42].

Сергій Володимирович писав байки та оповідання (до речі, його байку “Воли”, яка закінчується рядками: *От-то ж і знай, мій друже, / Що всяка влада пужить. / А щоб не мати зовсім влади, / Гуртуймось у Всесвітню Раду / Самі трудящі – геть панів – / І не будемо за волів*, у 1930-х роках витлумачили як анархічну пропаганду проти колективізації), був автором низки літературно-критичних статей, відповідальним редактором кількох наукових видань творів українських класиків та перекладних творів, зокрема, двох повістей Максима Горького: “Мати”, яку переклав Олексій Варавва (Харків, 1928; перевид. 1933, 1936, 1938, 1939, 1940 рр.), та “Мої університети”, вперше видапу того ж року в перекладі Михайла Лебединця (згодом її перекладали Марія Пилинська та Іван Дніпровський). Увійшов Сергій Володимирович в історію української літератури також перекладачем і упорядником “Антології української поезії в руських перекладах” (разом з Олександром Гатовим. – ГИУ, 1924), альманаху “Нова Білорусь”, куди були включені твори 30 білоруських письменників у перекладах С. Пилипенка, П. Тичини, В. Сосюри, І. Кулика, Т. Масенка, А. Панева та ін. (Харків, 1929), збірки творів народного письменника Білорусі Кіндрата Крапиви (білор. Кандрат Крапіва) під назвою “Крапівині байки” (Харків, 1928 р.; перевидано 1930 р.). У перекладі Сергія Пилипенка видавництво “Український робітник” 1929 року видало, а 1932 року перевидало оповідання “Страйколам” білоруського письменника і громадського діяча Тішки (Цішки) Гартного (який загинув 1937 р. в психіатричній лікарні). До речі, це оповідання Тішки Гартного, а також вірш “Чорт” Кіндрата Крапиви розмістив на своїх шпальтах наприкінці 1920-х років журнал “Всесвіт”. Друкувались Пилипенкові переклади і в інших часописах: ще 1921 року харківські “Шляхи мистецтва” опублікували уривок із головного поетичного твору правителя Чорногорії Петра Негоша – драматичної епопеї “Гірський вінець”, а 1927 року харківський сатпричний журнал “Червоний перець” розмістив на своїх сторінках байку “білоруського Лафонтена” Кіндрата Крапиви (Крапиви), які невдовзі, як зазначалося, вийшли окремим виданням.

У шлюбі Тетяни Кардиналовської з Сергієм Пилипенком народилися дві непересічні особистості. Старша донька – Ася Гумецька (1925, Харків; при народженні – Еста Сергіївна Пилипенко) – американський славіст, учениця видатного славіста Дмитра Івановича Чижевського (який у 1950-ті роки викладав російську та українську літературу в Гарвардському університеті в Кембриджі), професор Мічиганського університету, автор підручника з української мови, який витримав кілька видань у Торонто та яким і нині користуються американські дипломати, заступник голови Світової наукової ради при Світовому конгресі українців, колишній президент Українсько-американської асоціації університетських професорів, перший заступник президента Української вільної академії наук у США, директор філологічної секції НТШ і мовознавчої секції УВАН. Молодша донька – Міртала Сергіївна Пилипенко-Кардиналовська (1929, Харків; творчий псевдонім – Міртала) – художниця, поетеса, член Національної спілки письменників України; живе і працює у США як вільний художник; закінчила художню школу Бостонського музею та університет у Бостоні; автор поетичних збірок “Стихи” (з передмовою Романа Якобсона; Бостон, 1972), “Райдужний міст” (переклад з російської Асі Гумецької; Нью-Йорк: Слово, 1976), “Шлях до себе” (текст укр., рос. та англ. мовами; Харків, 1998), книги віршів і репродукцій своїх скульптур “Втілені думки”.

Тетяна Михайлівна Кардиналовська, як уже зазначалось, походила з генеральської родини, в якій розмовляли російською мовою, проте Михайло Кардиналовський, за твердженням доньки, “почував себе українцем і любив Україну. Він часто наспівував українські пісні, і на столі в його кабінеті завжди лежав розкритий “Кобзар” Шевченка, з якого він любив читати нам, дітям, вірші, не дуже тоді для нас зрозумілі, <...> але батько, читаючи, нам усе перекладав і пояснював” [42]. Однак Тетяна Михайлівна уточнює, що “українськість” її батька не поширювалась на мрії про “самостійну” Україну, адже він був упевнений, що Росія ніколи не допустить самостійності України [42].

Далі кілька фактів з біографії Тетяни Михайлівни. В 1910 році вона навчалась у Москві в жіночій гімназії Алелекової, про учениць якої розповідає з певним сарказмом: “Восени почались заняття в гімназії. Яскраво пам’ятаю наш перший день. Ми з Лізою (сестрою – Л. К.) приїхали трамваем і зі здивуванням побачили, як гімназисток привозили в екіпажах. Виявилось, що багато з них були титуловані й дочки багатів-мільйонерів. Так ось в чому полягала “привілейованість” та “винятковість” гімназії Алелекової! Дівчатка нас оточили і засипали питаннями: “Хто ваш батько?”, “Де ваші маєтки?” Наша відповідь, що батько генерал, очевидно, їх цілком задовольнила, але те, що у нас ніяких маєтків не було, їх спантеличило, коли ж вони дізналися, що ми приїхали в гімназію трамваем і що у нас немає власного екіпажу, це остаточно вронило нас в їхніх очах. Окрім того, ці дівчатка вільно лепетали по-французьки, ми ж говорили лише по-німецьки” [42]. Тож сестрички зраділи, коли весною наступного року їхнього тата перевели на службу на Кавказ і вони переїхали в місто Темпр-Хан-Шуру, тодішню столицю Дагестану. Невдовзі, після трагічного нещасного випадку зі старшим братом Тетяни підлітком Серьожою, внаслідок якого сповнений надій хлопець перетворився в невиліковного інваліда, родина приїздить до Києва, де Тетяна Кардиналовська закінчила гімназію і вступила в Київський політехнічний інститут на дорожно-будівельне відділення, навчання в якому швидко перервала.

У своїх “Спогадах” Тетяна Михайлівна з великою ніжністю вимальовує українські штрихи до портрету свого батька, якого часто почала охоплювати меланхолія після втрати здоров’я його єдиного сина: “Він навчив мене грати в шахи, – пише донька Михайла Григоровича, – і ми годинами грали з ним у цю гру – напевне, вона його за-

спокоювала. Крім того, він дістав десь листівки зі словами і нотами до старовинних українських дум, поміж яких була і його улюблена дума про козака Мороза (*Ой, Морозе, Морозенку*. – Л. К.). На його прохання я навчилась грати на роялі цю мелодію, і після цього кожний вечір грала йому цю думу. Її сумна мелодія досі звучить у моїх вухах, а слова запам'ятались назавжди” [42].

Та головну роль в “українізації” самої Тетяни Кардиналовської, на її власне переконання, зіграло знайомство із Всеволодом Олександровичем Голубовичем (1885, село Молдавка колишньої Подільської губернії (нині Кіровоградської області) – 1939), який став видатним державним діячем Української Народної Республіки. “Це завдяки йому, – пише Тетяна Михайлівна, – я почала сильніше почувати себе українкою й відчула симпатію до себе з боку українців. Наші з Всеволодом фотографії нерідко з’являлись у газетах, і люди мене стали впізнавати на вулицях, підходили з привітаннями, а іноді навіть аплодували, вказуючи на мене й кажучи один одному: “Подивіться, це дружина Голубовича!” [42]. Згодом вона вивчить українську мову так, що зможе працювати перекладачем та стилістичним редактором в українських видавництвах.

Всеволод Голубович народився в сім’ї православного священника, блискуче закінчив духовну семінарію (в якій він мав право безкоштовно навчатись як син священника), але мріяв стати інженером, тож оскільки в царській Росії атестати зрілості видавались усіма середніми навчальними закладами, крім духовних семінарій, йому довелося спершу два роки готуватись для одержання такого атестату, щоб вступити в Київський політехнічний інститут, де він здобув 1915 року диплом інженера. Всеволод Голубович чудово вчився і відразу після закінчення інституту отримав роботу інженера в Одеському залізничному управлінні. Він не шкодував своїх сил на цій посаді й швидко зробив блискучу кар’єру, за три роки здобувши репутацію одного з найкращих інженерів залізничних шляхів “Юго-Западного Края”, як тоді називали Україну.

З 1903 року був членом Революційної української партії, через дев’ять років вступив до Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР). Партія есерів, які захищали інтереси селян, на відміну від партії соціал-демократів (есдеків), які орієнтувались на пролетаріат як провідний народний клас, була найчисельнішою в Україні перед революцією – і найпопулярнішою серед української інтелігенції. Національно-визвольні та соціалістичні переконання Голубовича привели його в центр революційних змагань, а його талановита й енергійна вдача дозволили йому посісти помітне місце на українській політичній арені. Він належав до Одеської української громади. У квітні 1917 року від імені Одеської управлінської громади надіслав петицію керівництву Тимчасового уряду з вимогою надання Україні територіальної автономії. Як один з найактивніших борців за українське національне відродження, Всеволод Голубович відразу взяв участь у створенні Центральної Ради. Не дивно, що в уряді Центральної Ради, в якій доміпували есери, він швидко став шанованим і впливовим посадовцем. В уряді УНР Всеволод Голубович обіймав низку ключових постів: 27 липня 1917 – 14 серпня 1917 – Генеральний Секретар Транспорту, 20 листопада 1917 – 18 січня 1918 – Генеральний Секретар Торгівлі і Промисловості, 30 січня 1918 – 3 березня 1918 – Генеральний Секретар Міжнародних Справ, 30 січня 1918 – 29 квітня 1918 – Голова Ради Народних Міністрів. Уся його подальша доля буде тісно пов’язана з долею української революції і Центральної Ради.

Переплелася з цими подіями і доля його юної дружини Тетяни Кардиналовської, яка залишила унікальні спогади про своє весілля в 1917 році з цим багатообіцяючим молодим українським урядовцем, який викликав тоді у багатьох наших співвітчизників шире захоплення: “Ми вічались у церкві київського Кадетського корпусу, де колись

учився мій батько: це була його ідея, котру я охоче підтримала. Весільний бенкет відбувався у нас вдома, на Дорогожицькій. Запрошених було небагато: був президент Центральної ради Грушевський і ще дехто із членів українського уряду. По іншу руку від мене сидів Петлюра і дуже дружньо зі мною розмовляв. Їжу подавали наші денщики; вони були в цілковитому захваті від того, що бачать так близько обожнюваного ними Петлюру, на виступи якого вони постійно ходили. Особливо схилився перед ним один денщик – високий, статний кубанський козак Петро: якщо раніше він був не впевнений у питанні своєї національної приналежності, то під впливом натхненних промов Петлюри повністю українізувався і був готовий померти за нього й за Україну. Між іншим, на такі політичні мітинги ходила і я й теж із захоптом слухала Петлюру, але це траплялося рідко, бо коли він виступав, на майдані збпрались неймовірні натовпи, і туди неможливо було протиснутись...” [42].

Попереду, як відомо, чигали роки кривавої громадянської війни, яка принесла нещастя та неприкаяність і Тетяні Кардиналовській: смерть доньки-немовлятка, життя у селі в селянських родинях, арешт і втеча чоловіка... У 1919 – першій половині 1920 рр. Всеволод Голубович редагував газету українських есерів “Червоний шлях” у Кам’янці-Подільському, куди переїхала і Кардиналовська, працювала в редакції редагованої Голубовичем газети. У той час в редакції цієї есерівської газети працював і Павло Михайлович Губенко, який згодом став найпопулярнішим українським гумористом Остапом Вишнею. “З Павлом Михайловичем, – пише Тетяна Кардиналовська, – у мене зав’язалась дружба, яка тривала потім, з перервами, багато років. Друге моє знайомство було з Валер’яном Поліщуком, майбутнім українським поетом, який тоді вчився в Кам’янецькому університеті, і з яким я пізніше знову зустрілась у редакції “Селянської правди”, де опинився й Остап Вишня” [42]. З Валер’яном Поліщуком у Кардиналовської пізніше зав’язались, за її власним висловом, “дружні сердечні стосунки”, його вона називає своїм єдиним другом, з яким вона була на “ти”.

Коли члени українського уряду та їхні родини виїздили закордон, Тетяна Кардиналовська навідріз відмовилась від еміграції, а разом з нею – і Всеволод Голубович, хоч для нього це рішення означало майже вірпу загибель (дружини та доньки колишніх соратників Голубовича довіку потім не вибачать Кардиналовській цієї необачної впертості). Голубовича таки дуже скоро арештували органи ВЧК, а Кардиналовська безстрашно кипулася визволяти чоловіка, хоч її клопотання теж закінчились арештом: Голубович був заарештований у серпні 1920 р. й у травні 1921 р. засуджений на процесі українських есерів – членів Центральної Ради, звипувачених у злочинах проти робітників і селян, а саме: в опорі встановленню радянської влади в Україні, до десяти років ув’язнення в концентраційному таборі, проте у грудні 1921 р. він був амністований згідно з рішенням Всеукраїнського центрального виконавчого комітету (ВУЦВК) – найвищого законодавчого, розпорядчого, виконавчого та контролюючого органу державної влади в Україні у період між Всеукраїнськими з’їздами рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів, який діяв з 1917 по 1938 рік.

Після звільнення Голубовича Кардиналовська з ним розлучається і їхні долі навіки розмипуться: Голубович до 1931 р. працюватиме у відділі капітального будівництва Української Ради народного господарства, а 1931 р. буде засуджений у справі т.зв. Українського національного центру, помре у в’язниці в російському місті Ярославль; Кардиналовська працюватиме у більшовицькій газеті “Селянська правда”, якою керуватиме Сергій Пилипенко, одружиться з ним, народить дітей, переживе смерть сина у тримісячному віці, згодом родина замешкає у новозбудованому кооперативному будинку письменників “Слово”... Аж ось зима 1933-го.

З-поміж багатьох зловісних знаків невідвортної біди для всієї української культури Тетяна Кардиналовська наводить у своїх мемуарах і промовистий факт демонтажу пам'ятника видатному революційному діячеві, письменнику, організатору й керівнику першої спілки пролетарських письменників “Гарт” Василю Еллапу-Блакитному (1894–1925), зведеного його друзями в Харкові: “Блакитний помер. У 1926 році на перехресті в Мירוносицькому скверіку йому поставили пам'ятник: бронзовий бюст на мармуровому п'єдесталі. Бюст простояв недовго, лише кілька місяців, і якимось уночі безслідно зник, навіть каміння на бруківці було так укладене, що не можна було знайти місця, де цей пам'ятник стояв. Українські комуністи були розгублені: жодних офіційних повідомлень чи пояснень із приводу зникнення пам'ятника не надійшло. Всі сприйняли цей акт властей як удар по пам'яті українського патріота і колишнього члена української партії есерів та як грізпу пересторогу решті учасників українського національного відродження” [42].

А з настанням 1933 року і тяжка недуга серця, яка призвела до смерті Василя Блакитного на 32-му році життя, не врятувала його імені від таврування: його проголошено “буржуазним націоналістом”, “бандитом” і посмертно винесено вищу міру покарання. Такою була доля всіх його товаришів по партії боротьбистів: розстріл чи заслання в Сибір.

Оповідь Тетяни Михайлівни про свої короткі побачення з ув'язненим Сергієм Пилипенком потрясає трагічними деталями, в яких відбите відчайдушне прагнення письменника донести про себе пам'ять бодай до рідних дочок: “Сергій розпитував про дітей, передав їм подарунок: зроблепу з чорного тюремного хліба маленьку хатку з дахом, який знімався. Він виглядав худим, але ні на що не скаржився – та і як він міг мені щось сказати під пильним поглядом слідчого? Тоді я помітила, як тремтять у нього пальці рук, які він повинен був тримати на столі” [42].

Реалії радянської дійсності полягали в тому, що тільки-но Сергія Пилипенка заарештували, його дружику звільнили з роботи і всі книги, які вона перекладала, забрали без виплати належних гонорарів. Намагання знайти іншу роботу були марними – країною папував страх – дізнавшись, що вона дружина Пилипенка, їй всюди відмовляли. А недовзі й саму її разом з іншими дружинами засуджених письменників сповістили про висилку за межі України без права повернення, вимагаючи здати паспорт (що означало вірпу загибель). Тоді жінок врятувала їхня винахідливість, а головне – сміливість самої Тетяни Кардиналовської, яка за спільним рішенням написала лист до Максима Горького і взялася особистого відвезти його в Москву та передати співцеві революції, повернувшись із якою-будь звісткою у триденний термін, – стільки часу їм виділили на здачу паспортів і виїзд з України (у Москві тоді ще діяв т.зв. Комітет допомоги політ'в'язням, заснований дружиною Горького Катериною Пешковою). Тетяні Кардиналовській вдалося пробитись до Горького, який не залишився байдужим і сам написав заступницький лист тодішньому заміснику прокурора СРСР А. Я. Вишинському, завдяки чому жінкам таки повернули їхні паспорти.

Рішення “делегувати” посланцем до Максима Горького Тетяну Кардиналовську цілком зрозуміле, адже Сергій Пилипенко чимало зробив для пошпрення творів Горького серед українських читачів, зокрема, і як відповідальний редактор уже названих вище двох книжок 1928 року видання: повісті “Мати” в перекладі Олексія Варавви, яка була повторно видана 1933 року (а потім до війни ще чотири рази перевидавалася), та повісті “Мої університети” в перекладі Михайла Лебедінця.

Перекладацький доробок Тетяни Кардиналовської нараховує 34 позиції (за підрахунками багаторічного бібліотекаря Гарвардського Українського дослідницького

інституту Едварда Касинця). Белетристика в цьому списку займає лише його частину, решта – книжки політичного характеру, включаючи твори Леніна, наукові переклади, зокрема, участь в укладанні першого російсько-українського словника з хімії.

Переломного 1929 року (рік офіційного згортання партійного курсу на українізацію) Тетяпу Кардиналовську приймають до Всеукраїнської спілки пролетарських письменників (ВУСПП), яка утворилася наприкінці 1926 р. із членів літературної організації “Гарт”, що не ввійшли після її розпаду в ВАПЛІТЕ, членів організацій “Плуг” та “Жовтень”, а також пролетарського письменницького молодняка, – з наміром об’єднати всіх лояльних радянській владі митців.

У цей час Кардиналовська багато перекладає різної літератури з російської мови на українську, зокрема, у співавторстві з Сергієм Пилипенком – популярний дитячий вірш Корнія Чуковського “Мийдодір” (Харків, 1929), причому, за її власними словами, “багато з того, у свою чергу, було перекладом на російську мову з чеської, польської, німецької, англійської та інших мов” [42]. Тоді подібна практика перекладання з російської мови як гегемона, мови-посередника для “менших” мов була типовою і надалі вона ставала все поширенішою через репресії проти українських інтелігентів-поліглотів. За висловом тієї ж Тетяни Кардиналовської, “невдовзі настав час, коли в небезпеці опинився кожний, хоч трохи патріотично налаштований українець – за советською термінологією “буржуазний націоналіст”” [42].

Саме з російської Тетяна Кардиналовська – до речі, англійської вона на той час не знала – переклала роман Майна Ріда “Оцеола, ватажок сімонолів” (Київ: “ДВУ”, 1928), який вона любила змалку, ще з тих часів, коли разом із братом і сестрою безтурботно гралась у гордих та волелюбних індіанців, безстрашних шукачів пригод, а темою їхніх ігор незмінно були сюжети з романів Майна Ріда, Дюма, Фенімора Купера, якими зачитувався старший брат Серьожа [42]. Образ Оцеоли став утіленням нескореного духу, а його плем’я в духовному вимірі не прогало своєї боротьби за незалежність, адже сімоноли – це єдине індіанське плем’я, яке досі не уклало мпрної угоди з американським урядом.

Між іншим, роман Фенімора Купера “Шпигун”, який вийшов 1928 року в харківському видавництві “Пролетарій”, переклала (вочевидь, теж із російської) сестра Тетяни Кардиналовської – Єлизавета (Л. Кардиналовська).

“Розкручений” радянською пропагандою роман американського журналіста Джона Ріда “Десять днів, що потрясли світ” першим українською мовою переклав близький приятель Тетяни Кардиналовської поет Валер’ян Поліщук (Харків: “ДВУ”, 1924), з яким вона познайомилась ще у 1919 році (а це рік написання самого роману) в Кам’янці-Подільському, де Кардиналовська працювала в есерівській газеті “Червоний шлях”, а Поліщук навчався в університеті. 1930 року у видавництві “Молодий більшовик” з’явилося нове видання роману під назвою “Десять днів, що сколихнули світ” у переробці Т. Кардиналовської для дітей старшого віку та підлітків. Обидва переклади, згодом, вкопувалися з російської мови, як і “Угорські оповідання” Фрідріха Карікаша та роман про угорську революцію 1918–19 рр. “Героїчний район” Лайоша Кіша, які 1933 року випустило видавництво “Література і мистецтво” в перекладі Т. Кардиналовської.

Єлизавету Михайлівну Кардиналовську завжди об’єдпувала з сестрою міцна дружба. У дитинстві та юності вони разом складали вірші, багато читали російських та світових класиків, переймаючись питаннями смислу життя, етики та моралі (твори Достоєвського, Толстого, Гоїчарова, Чернишевського), захоплювались поезією (Лермонтов, Некрасов, Надсон, пізніше Маяковський, Єсенін, Блок), часто разом ходили в театр (дивились п’єси Гоголя, Чехова, Ібсена, Андрєєва та ін.), на концерти, в оперу і на виставки.

Життя Єлизавети Михайлівни теж після революції складалось нелегко. 1919 року Єлизавета приїхала до сестри в Кам'янець-Подільський і працювала з нею в редакції газети “Червоний шлях”, яку редагував перший чоловік сестри – Всеволод Голубович. Коли 1920 року Голубовича арештували, Тетяна Михайлівна, намагаючись впрвати свого чоловіка із в'язниці, сама потрапляє до Харківської тюрми на довгих дев'ять місяців. Вона опиняється знову на волі, бо з відчаю оголошує протестне голодування, яке несподівано подіяло на тюремного слідчого. Вийшовши з тюрми, Тетяна Кардиналовська залишається у Харкові й влаштовується коректором та перекладачем у редакцію газети “Селянська правда”, де (як згадувалось раніше) знайомиться з Сергієм Пилипенком.

Єлизавета Михайлівна теж приїздить до Харкова і 1922 року вступає в Харківський художній інститут на архітектурне відділення. В інституті вона навчалася з перервами, одночасно займаючись перекладами та працюючи ілюстратором, і закінчила його лише в 1930 році, здобувши професію художника-архітектора, але більше її захоплювала літературна творчість: Єлизавета Кардиналовська перекладала з російської та білоруської мов, писала свої власні твори (вірші, оповідання та повісті для дітей). Тетяна Кардиналовська так пише про сестрині таланти, вважаючи її багатогранно обдарованою: “Ліза мала тонке чуття мови. Як і я, вона оволоділа українською мовою під час революції й полюбила її. Вона захоплювалась поезією Тичини – його вірші з циклу “Сонячні кларнети” вона знала на пам'ять. Її власні вірші були ліричні та сповнені гармонії” [42]. Публікуватись Єлизавета Кардиналовська почала з 1925 року, загалом окремими виданнями вийшло понад 20 її книжок.

З початку 30-х років і до трагічного арешту Сергія Володимировича сестри Кардиналовські жили поряд – в одному будинку письменників “Слово”: хоч Єлизавета і не була членом Спілки письменників, але за сприяння Сергія Пилипенка вона в цьому будинку одержала невеличку окрему кімнату, переїхавши до неї з маленькою донечкою Роксоланою – Роксею (Роксолана Іванівна Кардиналовська стала шанованим агрохіміком та обдарованим скульптором). За спогадами сестри, Єлизавета Михайлівна день і ніч друкувала свої переклади на машинці, монотонний стук якої навіть присипляв маленьку Роксю. Коли ж дитинча прокидалося й починало плакати, то мама брала дівчинку на руки, притискаючи до себе лівою рукою, і продовжувала вистукувати на машинці правою.

Перекладацький доробок Єлизавети Кардиналовської включав такі харківські видання: повість Максима Горького “Хома Гордєєв” за редакцією Сергія Пилипенка (1928; перевидано 1935 р.), твори білоруських письменників: два оповідання (“Лявониха і Симониха” й “Одного разу в неділю”) та історична повість “Соловей” Змитрока Бядулі, оповідання “Галя” Михася Чарота (усі три видання з'явилися у видавництві “Український робітник” 1929 року), роман “Стежки-доріжки” (“ДВУ”, 1930) та оповідання “42 документи” (“Український робітник”, 1930) Михася Зарецького, роман “Амок” Янки Мавра (“Молодий більшовик”, 1932).

Літературна кар'єра Єлизавети Михайлівни обривається 1934 року в зв'язку з арештом Сергія Пилипенка, й надалі, коли двері усіх редакцій для неї зачинилися, вона працює як архітектор-реставратор, художник-оформлювач та пише акварелі, заробляючи собі ними на життя під час війни 1941–45 рр. (її власного чоловіка Івана Костюка за наклепницьким доносом заслали 1937 року як “ворога народу” на Колиму). Особливо самотньою й покипутою почувала себе Єлизавета Михайлівна у розлуці з любов'ю сестрою, яку разом із дітьми вислали з України.

3. Перекладачки – визначні громадські діячі

3.1. Ганна Чикаленко

Ганна Чикаленко

До найосвіченіших дипломованих філологів і професійних перекладачів належала Ганна Євгенівна Чикаленко (1884–1964) – дочка видатного українського мецената, теоретика і практика передових методів ведення сільського господарства, видавця, діяча національно-визвольного руху Євгена Чикаленка. Ганна Євгенівна народилась у родовому маєтку Чикаленків – селі Перешорах на Херсонщині. Навчалась, крім Одеси, в Оксфорді та Женеві, здобула університетську освіту в Лозанні, потім в Единбурзі. Знала 28 мов, у т.ч. санскрит, перекладала українською та з української, вела жваву наукову і громадську діяльність, зокрема, у 1918–20-х роках працювала в українській дипломатичній місії у Женеві, 1920 року стала однією із засновниць у Кам'янці-Подільському Української Жіночої Національної Ради, була її секретарем і брала участь у багатьох міжнародних жіночих конгресах (Рада успішно працювала протягом дванадцяти років). Вийшла заміж за українського німця Зигмунда Келлера, який з 1926 року працював в Українському науковому інституті в Берліні, займаючись філологічними дослідженнями. Причиною розлучення подружньої пари став вступ Зигмунда Келлера до нацистської партії 1933 року. Вважається, що Ганні Чикаленко належить відкриття 1931 року в університетській бібліотеці міста Тюбінген, Німеччина, першодруку найвідомішої латиномовної праці українського філософа, астронома й астролога Юрія Дрогобича – “Pronosticon” (повна назва в українському перекладі: “Прогностична оцінка поточного 1483 року”) – першого друкованого твору українського автора. Нині відомі два примірники цієї книги: один у бібліотеці Краківського університету, другий належить Штутгартській крайовій бібліотеці, але зберігається у Тюбінгені [123]. Серед найвідоміших наукових розвідок Ганни Чикаленко – статті “Сучасний стан Шекспірівської доби” та “Каталонське відродження літератур”, опубліковані у галицько-українському політично-громадському часописі “Літературно-Науковий Вістник” за 1929 рік. Так, в останній статті подається ґрунтовний огляд каталонської літератури XIX–XX ст., періоду ренесансу та середньовіччя, висвітлюється історія каталонської мови, наводиться інформація про діячів каталонського відродження, вказується на поважне місце, яке каталонська література як велика національна література займає серед інших європейсь-

ких літератур, аналізується явище каталонського модернізму, розкривається його глибоко національний і водночас космополітичний зміст, простежуються “ультрамодерні спроби” в каталонській літературі [143]. Померла Ганна Чикаленко в ФРН.

Ганна Чикаленко перекладала з кількох європейських мов. Її переклади друкувались переважно у періодиці, але натрапляємо й на окреме видання: роман видатного майстра слова Анатолія Франса “Злочинство Сильвестра Боннара” (Київ – Ляйпціг, 1924). Того ж року берлінський журнал “Літопис політики, письменства і мистецтва” опублікував у перекладі Ганни Чикаленко оповідання Вашингтона Ірвінга “Ріп Ван Вінкл”. Особливо часто ім’я Ганни Чикаленко зустрічається серед перекладачів для згаданого вгорі львівського часопису “Літературно-Науковий Вістник”, де завдяки їй наприкінці 1920-х рр. зазвучали українською оповідання кількох видатних письменників: 1928 року – оповідання англійського християнського мислителя, прозаїка, поета, драматурга, есеїста, публіциста Гілберта Честертона “Багряна перука” (з серії “Мудрість отця Бравна”); 1929 року – оповідання англійського прозаїка і драматурга, лауреата Нобелівської премії з літератури, автора знаменитого циклу “Сага про Форсайтів” Джона Голсуорсі “Два погляди” та “Шибеник”, а також оповідання представника каталонської літератури Віктора Каталá “На місце небіжчика” (з каталонської) та знаменитого англійського письменника-фантаста Герберта Уелза (Уеллса) “Вакації містера Лідбеттера”. 1932 року “Літературно-Науковий Вістник” розмістив на своїх сторінках її переклад оповідання “Руда Барбара” ірландського письменника Лайема О’Флаєрти. А 1933 року львівський жіночий часопис “Нова хата” подав у перекладі Ганни Чикаленко уривок із повісті “Джекобова кімната” (1922 р.в.) культової британської письменниці й літературного критика Вірджинії Вулф, чия проза стала зразком літератури “поточку свідомості”. У другій половині 1930-х років у Львові виходив двотижневик “Жінка” (орган центрального українського жіночого товариства “Союз українок”), де часто публікувалась мала проза західноєвропейських письменників, зокрема, в одному з видань “Жінки” натрапляємо на переклад Ганною Чикаленко оповідання “Руж” англійського письменника, есеїста і критика, одного з найбільших прозаїків ХХ ст. Олдоса Гакслі (Хакслі). У львівському журналі “Вістник: Місячник літератури, мистецтва, науки й громадського життя” (під цією назвою з 1933 по 1939 р. виходив “Літературно-Науковий Вістник”, головний редактор – Дмитро Донцов) у перекладі Ганни Чикаленко публікувались оповідання різних авторів, зокрема, “Людина, що дотримувала форми” Джона Голсуорсі (1933), “Філіжанка чаю” (1933) та “Молода дівчина” (1935) Кетрін Менсфілд, “Під знаком зламаного меча” (1934) Г. К. Честертон, “Портрет” Олдоса Гакслі, “Людина, що була”, а також “Вільям-Завойовник і “Вулик” (1936) Редьярда Кіплінга, “Капричіо” (1936) Гарсії Кальдерона Вентури, а також п’єса “Свята Іванна” Бернарда Шоу.

Молодший брат Ганни Чикаленко Петро Євгенович Чикаленко (1892–1928) теж народився в Перешорах. Змалку він був обдарованим і вивчив шість мов. У Першу світову війну – мобілізований на фронт, потрапив в оточення. З 1917 року перебуває на службі в Українській Центральній раді, 1918 року – секретар прем’єр-міністра УНР Всеволода Голубовича, 1919 року – секретар посольства УНР у Стамбулі. На початку 1920-х повертається до Києва, працює у видавництвах “Думка” та “Сяйво”. Одружується з донькою відомого цивільного генерала Бориса Телецького – Ксенією Борисівною. Заарештували Петра Чикаленка 6 березня 1928 року. Того ж року він захворів і помер у в’язниці. Його дружина разом із сином Лелем (Олександром) під час Другої світової війни виїхали до Німеччини, але радянська влада їх знайшла: Леля відправили на фронт, а Ксенії Борисівні присудили 25 років виправно-трудових робіт. До речі, наймолодший з дітей

Євгена Чикаленка – Іван Євгенович (1902–1974) разом зі старшим братом Петром у 1920-х роках теж працював у видавництвах “Думка” та “Сяйво”. Його заарештували у травні 1929 року й засудили до 5 років позбавлення волі. Звільнившись 1934 року, він залишився працювати на Далекому Сході й з часом навіть став начальником будівельної дільниці Байкало-Амурської магістралі. Детальніше про життєвий шлях Ганни Євгенівни та Петра Євгеновича можна довідатися з публікації Інни Михайлівни Старовойтенко “Родина Чикаленків у громадсько-культурному житті України” [116].

Як і Ганна Євгенівна, Петро Євгенович Чикаленко теж долучився до перекладацької справи. Особливо помітним був його внесок у підготовку харківською “Книгоспілкою” багатотомного видання “Творів” блискучого французького прозаїка Пі де Мопассана, відомого на той час українським читачам і з попередніх видань. У харківському багатотомнику “Творів” Мопассана, що виходив протягом 1927–30 рр., ім’я Петра Чикаленка зустрічається у четвертому томі, виданому 1928 року: він містив “Оповідання”, які переклали Михайло Дейнар, Михайло Качеровський, Петро Чикаленко, Максим Рильський. Того ж року вийшли ще три збірки оповідань Мопассана (поза багатотомником), у яких брав участь Петро Чикаленко: “Дім Тельє” та інші оповідання” (переклад Петра Чикаленка і Максима Рильського), “Іветта” та інші оповідання” (переклад Петра Чикаленка і Михайла Дейнара), “Пампушка” та інші оповідання” (переклад Михайла Качеровського, Михайла Дейнара і Петра Чикаленка).

3.2. Надія Суровцова (Суровцева)

Надія Суровцова

Надія Віталіївна Суровцова (Суровцева) (1896, Київ – 1985, Умань) – видатна особистість в історії українського дисидентства, в’язень сумління із майже тридцятилітнім стажем, її – відому громадську діячку, письменницю, перекладача – сьогодні називають жінкою-символом вільної України, людиною незламного духу.

Народилась Надія в молодій, революційно налаштованій сім’ї: батько ще був студентом юридичного факультету Київського університету Св. Володимира, після закінчення якого став присяжним, а мати працювала вчителькою гімназії. 1903 року родина переїхала до міста Умань, де утиски за революційні переконання були менш відчутними, й невдовзі Суровцови придбали власний ошатний будиночок. В Умані

Надія закінчила гімназію і поїхала навчатись на історико-філологічному факультеті Петербурзького Бестужевського університету, який їй не вдалося закінчити в 1917 році через те, що якраз напередодні випускного держіспиту вибухнула Жовтнева революція, поклавши край існуючій системі освіти.

Навчаючись у Петербурзі, Надія Суровцева брала активну участь в українському студентському житті. Ще в березні 1917 року, коли постала Центральна Рада Української Народної Республіки, вона приїхала з Петербурга до Києва на зустріч із головою Центральної Ради Михайлом Грушевським, щоб, як зрозумував цю зустріч дпректор Тальнівського музею історії хліборобства, заслужений працівник культури України Вадим Мицик, поставити Грушевському одне запитання: “Що робити?” “Працювати для України!” – відповів голова. “Уже в квітні, – пише Вадим Мицик, – вона приїхала вдруге із двомастами студентами-українцями. Запальна молодь заходилася відновлювати Українську державу. Уповноваженою Центральної Ради Надія Суровцева прибула в рідну Умань. Тут вона організувала “Селянську спілку”, загітувала полк солдат відстоювати рідний край і їздила по селах агітувати людей створювати органи української влади. На урочистому зібранні жителів округи в липні 1917 року вона зачитала І Універсал Центральної Ради” [67]. Ось як цю подію описав журналіст газети “Прес-Центр” Костянтин Падєцький: “...Уманський майдан зустрів дівчину натовпом солдат. Праворуч була жіноча гімназія, ліворуч – чоловіча. Просто перед нею – полки уманського гарнізону та селяни з усього району. Тендітну дівчину в білій сукиї поставили на стіл. Вона розгорнула папір і... першою зачитала Перший універсал Української народної республіки” [83].

Кар’єрний злет Надії Суровцевої в уряді УНР був блискавичним – до працівника секретаріату Центральної Ради. Вона тісно спілкувалася з першим Президентом України Михайлом Грушевським та керівником Уряду Володимиром Винниченком, редагувала чужомовні видання Генерального Секретарства (міністерства) з міжнародних справ у Києві, з грудня 1917 року обіймала посаду діловода Біженецького департаменту Генерального Секретарства (міністерства) внутрішніх справ, під час Гетьманату перебувала на посаді начальника протокольного відділу Міністерства закордонних справ. Тоді, за твердженням Вадима Мицика, “знавець кількох мов, Надія Суровцева стала першою жінкою в Європі, якій було надано ранг Посла” [67]. Встигала вона і публікуватись у пресі, була співробітником київської непартійної щоденної газети політичного і суспільно-громадського життя “Трибуна” (виходила з грудня 1918 р. до лютого 1919 р. накладом 7–15 тис.), дописувачами до якої також були С. Єфремов, С. Петлюра, Л. Старицька-Черняхівська та ін.

Після повалення гетьманату 14 грудня 1918 року утворюється новий найвищий орган державної влади відродженої Української Народної Республіки – Дпректорія. 31 грудня 1918 року Надія Суровцева впрушає до Австрії у складі дипломатичної місії Генерального секретарства міжнародних справ відновленого уряду УНР: українські дипломати мали взяти участь в історичних Версальських перемовинах (Версальський мирний договір був підписаний у Версалі 28 червня 1919 року державами-переможницями у Першій світовій війні, з одного боку, і переможеною Німеччиною – з іншого; раніше, 27 січня (9 лютого) 1918 року, Центральні держави підписали мирну угоду з делегацією Центральної Ради УНР, відому як Берестейський (Брест-Литовський) мирний договір). А в цей час набирала обертів друга фаза українсько-радянської війни: створений у Москві 17 листопада 1918 року Тимчасовий Робітничо-Селянський Уряд України у грудні 1918 року без оголошення війни почав з Курська наступ на Україну, тому Дпректорія змушена була 16 січня 1919 року оголосити війну радянській Росії, яку, як відомо, програла. Київ окунували більшовики, війська УНР були розбиті.

Надія Суровцева зосталась у вимушеній еміграції в Австрії. Вона продовжує активну громадську діяльність і водночас закінчує філософський факультет Віденського університету (куди вступила на основі документів про навчання в Бестужевському університеті). Потім вона закінчує й аспірантуру Віденського університету та захищає дисертацію на тему “Богдан Хмельницький та ідея української державності”, за яку їй присвоєно ступінь доктора філософії. Згодом вона працювала викладачем у Віденській сільськогосподарській академії. Брала участь у роботі більш ніж десятка громадських організацій, зокрема, у заходах Міжнародної жіночої ліги мпру і свободи, спрямованих на боротьбу з голодом та війною, була делегатом на конгресах Ліги у Відні, Дрездені, Гаазі, Амстердамі, Парижі, Вашингтоні. Як діячка міжнародного жіночого руху виступала з промовами у США та Канаді, перекладала політичну та художню літературу: твори В. Леніна, художню прозу В. Стефаніка, В. Короленка. Видала книжку українських народних казок. Була співорганізатором Спілки прогресивних журналістів. На початку 1920-х років її оповідання, статті, репортажі друкувались в українській періодиці – журналах “Робітниця” (Вінніпег), “Нова громада” (Відень), газеті “Українські щоденні вісті” (Нью-Йорк), “Робітничій газеті” (Відень), а художні переклади виходили й окремими виданнями. Так, 1923 року в перекладі Надії Суровцевої видавництво “Чайка” (Київ–Відень–Львів) опублікувало “святочпу” казку класика англійської літератури Чарльза Діккенса “Цвіркун у запічку”, а 1924 року в тому ж видавництві (до речі, місто Київ у реквізитах видавництва фігурувало як суто символічне, а не реальне, місце його розташування) з’явилися аж два переклади Суровцевої: популярний роман дитячої письменниці Френсіс Елізи Бернет “Маленький лорд Фаунтлерой” та улюблений багатьма поколіннями читачів роман Вальтера Скотта “Айвенго”.

Захопившись ідеологією марксизму, Надія Суровцева вступила до австрійської компартії, почала навідуватись до посольства Союзу Радянських Соціалістичних Республік у Відні, де познайомилась зі своїм ровесником Юрієм Коцюбинським – більшовицько-радянським партійним і державним діячем, сином Михайла Коцюбинського, який у 1920–22 та 1925–27 роках перебував на дипломатичній службі в Австрії (Юрій Коцюбинський нині сумновідомий тим, що боровся за встановлення влади більшовиків в Україні, чим завдав національно-визвольному руху непоправної шкоди, зокрема, у своєму “Листі без коверта” до Коцюбинського видатний український вчений С. Єфремов звипуватив його у кривавих злочинах проти власного народу; за трагічною іронією долі, Коцюбинський сам був арештований, 8 березня 1937 року засуджений колегією Верховного суду СРСР до розстрілу, того ж дня вирок було виконано).

Під впливом розмов із Юрієм Коцюбинським Надія Суровцева побачила Україну в ідеалістичних тонах, піддавшись на комуністичну пропаганду. Як висловився Костянтин Падецький, “комуністка “європейського напрямку” не знала, що таке комунізм “на радянський лад”...” [83]. І ось 1925 року Суровцева повертається на батьківщину. Як вона сама скаже про своє рішення через багато років: “Я ... була ентузіастом, який прийшов з Європи допомагати будувати соціалізм на поклик його борців” [цит. за публікацією: 25, с. 11]. Їде до Москви, де зустрічається з Розою Люксембург. Оселяється в Харкові, навчається в аспірантурі науково-дослідчої кафедри історії України при Харківському інституті народної освіти, яку очолював академік Дмитро Багалій, друкується як науковець (зокрема, її стаття “Олізар та його відношення до декабристів” вийшла в “Наукових записках науково-дослідчої кафедри історії української культури” за 1927 рік, № 6), публікується у масовій періодиці, видає збірку оповідань. Крім праці історика, працює співробітником у цензурній установі, що звалася Головліт (Головне

Управління в справах літератури і видавництва), у Наркоматі закордонних справ, де в її обов'язки входило читати іноземну пресу та подавати вищому начальству її стислий аналіз у вигляді дайджесту. Працювала також у державній кінематографічній організації – Всеукраїнському фотокіноуправлінні (скорочено ВУФКУ), у Радіотелеграфному Агентстві України (скорочено РАТАУ), де познайомилася з багатьма політичними та мистецькими знаменитостями того часу, зокрема, у ВУФКУ – з Миколою Бажаном, Олександром Довженком, Юрієм Яновським.

1927 року слідчі з ЧК запропоували Надії Суровцевій “співпрацю” – таємно доносити у відповідні органи на своїх знайомих українських високопосадовців за кордоном, зокрема на посла в Австрії Юрія Коцюбинського. Категорична відмова від такої “співпраці”, попри всі вмовляння, погрози, знущання, Луб'янку, Бутпрку, призвела до безпідставного арешту 29 листопада 1927 року за звинуваченням у нібито “шпигунській діяльності” та до п'яти років одиночної камери у найсуворішій тоді тюрмі – Ярославському централі-політизоляторі.

Вижити в цілковитій п'ятпрічній ізоляції не тільки фізично, а й духовно – завдання майже неможливе. Проте самодисципліна, щоденна зарядка, обтирання холодною водою, читання книжок – усе це допомогло Надії Суровцевій не зламатися. Ще й більш од того, у своїй одиночці вона багато перекладала, вивчала італійську, японську, тюркські мови.

У 1928 році в “ДВУ” ще вийшли два її великі переклади: повість Кпуга Гамсуна “Голод” у збірці трьох повістей цього видатного норвезького письменника (“Голод”, “Пан” і “Вікторія”) та роман німецького письменника Фрідріха Шпільгагена “Міцною лавою”, який був перевиданий там само 1930 року.

Після надлюдського випробування тюремною одиночкою, Надію Віталіївну чекало заслання в Архангельськ (“городисько такий гамсунівський” (її вислів) [цит. за нублікацією: 25, с. 9]). Навіть у таких умовах Надія Суровцева зуміла відчутти себе дивовижно щасливою на короткий період, пожити життям звичайної, хоч і неймовірно бідної, упослідженої, але не ув'язненої людини, вийшовши заміж за свого колишнього сусіда по одиночній камері в Ярославському централі, з яким мовою тюремного перестукування вони “розмовляли” безкінечно довгими ночами і разом мріяли про окрему кімнатку на двох і вільне життя... Однак чоловіка Суровцевої Дмитра Олицького арештували повторно вже через сім місяців після того, як вони таки оселилися в омріяній кімнатці. Саму Суровцову-Олицьку заарештували через півроку після арешту чоловіка, якого приблизно в той час уже встигли і розстріляти, про що Надія Віталіївна не знатиме ще двадцять років і відчайдушно шукатиме, чекатиме, надіятиметься...

А за арештом у 1936 році – знову тюрми в Архангельську, Іркутську, Вологді, Магадані, довголітнє заслання й тюрма на Колімі. “У всіх протоколах допитів замість підпису вона писала: “Винною себе не визнаю””, – підсумовує дослідник біографії незламної Надії Суровцевої Вадим Мицик. І продовжує: “За це поважали її в'язні й навіть тюремний персонал, підтримували люди на спецпоселеннях. Після смерті Сталіна 1954 року судимість із неї зняли, але на Колімі була ще три роки. Коли їй оформляли трудову книжку і запитали, яку професію записати – літератора чи журналіста, Надія Віталіївна відмовилася: “Літератором мені не дали працювати, то пишійть тим, що я робила, – швачкою”” [67].

1957 року Надія Віталіївна поверпулася в Умань і, відсудивши батьківську хату, жила в ній решту своїх земних років. Військовий трибунал Київського округу скасував присуд 1928 року в звинуваченні у шпигунстві, але пильне око органів КДБ не припиняло стежити буквально за кожним її кроком. Надія Віталіївна підготувала 1958 року збірку новел “По той бік” (яку так і не видано), залишила високохудожні спогади, які

передусім мають величезну історичну цінність як документ епохи, адже були вони продиктовані, за висловом автора, “потребою правди”. Автобіографічні матеріали Надії Суровцевої були використані Нобелівським лауреатом Олександром Солженіциним при написанні художньо-історичного твору “Архіпелаг ГУЛАГ” про репресії в СРСР з 1918 по 1956 роки, заснованого на розповідях очевидців, документах та особистому досвіді автора (ГУЛАГ – аббревіатура від рос. Главное Управление ЛАГерей). Писався цей літопис ГУЛАГу таємно в період з 1958 по 1968 рік, а інформацію для нього Солженіцин зібрав у понад трьохста осіб. Самі ж “Спогади” Надії Суровцевої, обсягом 432 сторінки, були видані лише у 1996 році (Київ: Видавництво ім. Олени Теліги), а 2001 року там само вийшов і том її “Листів”, обсягом 704 сторінки. Мемуари та листи стали основною літературною працею Надії Віталівни, хоч вона писала нариси, оповідання, п’єси, і, звичайно ж, залишила цінні художні переклади.

В Умані, окрім літературної діяльності, Надія Суровцева займалась і громадською працею, виступала зі статтями й нарисами у місцевій газеті “Уманська зоря”, на громадських засадах багато допомагала Уманському краєзнавчому музею: впорядковувала велику бібліотеку в фондах музею, допомогла з багатьма експонатами (як згадують самі працівники музею), адже завдяки своїм широким зв’язкам вона могла діставати для музею раритетні речі [див.: 83].

З кінця 1960-х років Надія Суровцева – активна учасниця правозахисного руху, вона познайомилась і заприятелювала з багатьма українськими й не тільки українськими правозахисниками. Особисте знайомство з нею – давно реабілітованою літньою жінкою, якої все ще боялися органи КДБ, – було небезпечним і могло спричинити арешт із “пришиттям” політичної статті. Її будинок був нашпигований підслуховуючими пристроями, а з прохідної взуттєвої фабрики, що розташовувалась через дорогу навпроти, агент КДБ незмінно слідкував, хто заходить до будинку. Але всупереч усім заборонам, “не одне покоління національно свідомих уманців пройшло крізь двері її квартири” [83]. Письменник Юрій Хорунжий влучно назвав Надію Суровцеву “зв’язковою покоління” [134]. Її уманське помешкання стало “місцем зустрічі багатьох відомих і невідомих діячів майже з усіх країн Європи й Америки”, бо ж для людей сама вона “була ланкою між старшим і молодшим поколінням борців за волю України, втіленням життєвості української національної ідеї” [67].

3.3. Софія Куликівна

Софія Куликівна (Соня Кулик) (нар. 31 травня 1899 р. в селі Старі Кути Косівського р-пу – рік смерті невідомий) – українська письменниця, перекладачка, публіцист, видавець, редактор, ініціатор створення у Львові в 1920–1930-ті роки та власниця українського кіноконцерпу “Соня-фільм”. Жила в Коломиї та Львові.

У фундаментальному історико-культурологічному дослідженні Барбари Гершевської “З історії культури кіно у Львові 1918–1939 рр.”, що вийшло в українському перекладі 2004 року [19], натрапляємо на важливу згадку про водночас просвітницький і комерційний успіх кінопрокатної фірми “Соня-фільм”, яка зусиллям її засновниці Соні Куликівни постачала українські стрічки з УСРР: “Львівське прокатне товариство “Соня-фільм”, організоване Сонєю Куликівною для демонстрації українських фільмів ВУФКУ (скор. від Всеукраїнське фотокіноуправління – назва державної кінематографічної організації в УРСР, що існувала упродовж 1922–30 рр. – *Л. К.*), одержало най-

більший прибуток в Галичині з прокату фільму Чардиніна “Тарас Шевченко”⁵³ (“Кіно”: журнал ВУФКУ, Київ, № 5 (53), III, 1929)” [19, с. 73].

Прикладом естетичної підтримки ініціативи Соні Кулик щодо показу галичанам українських фільмів, хоч і присмачених радянщиною, можна назвати реакцію тогочасної критики на прокат того ж таки кінофільму “Тарас Шевченко”, відзнятого ВУФКУ у Києві в 1925–1926 рр., який дав студії “Соня-фільм” найбільший касовий збір на Галичині. За дослідженням Оксани Середи, у рецензії на фільм “Тарас Шевченко”, опублікованій в українському кінематографічному тижневику “У фільмовому царстві” (1928–1929), відзначалося, що вилучення польською цензурою сцен “комуністично-пропагандистського спрямування” додало картині художньої цінності [110].

Таким чином, завдяки імпорту в Галичипу українських фільмів з УСРР (впробництва ВУФКУ, згодом “Українфільму” – назва київської кіностудії у 1930–39 рр.) кіноконцерпу “Соня-фільм” вдавалось упродовж майже десяти років утримувати особливу прокатну нішу, розраховану на український сегмент глядачів, що становив у Львові до третини загальної кіноаудиторії⁵⁴. Крім того, студія випускає і власні документальні фільми: це двадцятихвилинні культурно-освітні фільми “Свято рідної школи” (1929, про фізичне виховання у школі) та “З кіноапаратом по Львову” (закуплений майже всіма європейськими державами), десятихвилинний запис народних Зелених свят Юліана Дороша. Поряд із картиною “З кіноапаратом по Львову” етнографічні стрічки “Зелені свята” і “Гуцульщина” теж знаходять попит як на місцевому, так і на зарубіжному ринку: їх замовляють до розповсюдження нью-йоркська фірма В. Авраменка, німецька “Фебусфільм” та французька “Гомон”, – зазначає львівський кінознавець Роман Бучко.⁵⁵

Саме прибутки від успішної дистриб’юторської та кінознімальної діяльності дозволили Соні Куликівні започаткувати незалежний двотижневий журнал кінематографії “Кіно” (вересень 1930 – січень 1936 рр.), у якому друкувалися теоретичні статті, рекламні матеріали та кіноновини (часопис також мав рубрики “Театр”, “Радіо” та “Фото”), – аби “бодай частинно заспокоїти одну з найбільше пекучих і актуальних ділянок у нашому економічному і культурному житті” (Від Видавництва. – 1930. – Ч. 1), створити “сильний кіновий концерн на західно-українських землях”, “заохотити наше громадянство до створення у себе свого власного фільмового виробництва” (Від Видавництва. – 1930. – Ч. 1) [цит. за публікацією: 110]. На той час це був єдиний українськомовний часопис кіно-фільмової індустрії в Галичині: публікації у ньому не тільки заохочували галичан до “національно-творчої” самореалізації, а й розповідали про театральне життя радянської України, українську оперу за кордоном та гастролі українських театрів. Барбара Гершевська у цитованій вище праці називає його “елегантним періодичним виданням, що мало амбіції художнього (формат А-4 зі світлинами і чудовими ілюстраціями)” [цит. за публікацією: 19, с. 67]. З часописом співпрацювали, крім Соні Куликівни (редактор), такі відомі кінодіячі, як кінооператор і популяризатор кіно Володимир Гумецький, кінокритик Ярослав Бохенський, згаданий вище фотограф,

⁵³ Фільм Одеської кінофабрики, створений протягом 1925–26 років режисером Петром Чардиніним та художником Василем Кричевським, “Тарас Шевченко” був першим двосерійним в українському кінематографі фільмом. В основу фільму, який умістив усе життя Шевченка, був покладений принцип автентичності (зйомки велися і в Петербурзі, і в Кирилівці та Моренцях). Тараса Шевченка зіграв один із найкращих акторів театру Курбаса “Березіль” Амвросій Бучма.

⁵⁴ Див.: ДПС у Львівській області: Соня-фільм. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.sta.lviv.ua

⁵⁵ Там само.

оператор і режисер, творець етнографічного кіно Юліан Дорош, загалом понад 40 дописувачів, а його зміст був цікавий і професійним кінознавцям, і простим любителям кіномистецтва, для зручності яких, між іншим, у часописі друкували пільгові купони кінотеатрів Галичини, об'єднаних у Спілку власників театрів світла: це т.зв. “купони на знижкові білети до мійських театрів і кінотеатрів у Львові і на провінції” (друк подібних купонів у спеціалізованій пресі був типовим явищем у ті часи) [див.: 19, с. 39].

Однак, та ж Барбара Гершевська вельми упереджено стверджує, що на відміну від тогочасних польськокомовних кінематографічних часописів, які “були інтернаціональними і радше дискусійно-філософськими клубами” та яких “об’єдпувало одне – любов до десятої музи” [19, с. 75], журнал “Кіно”, маючи освітній характер, тематично концентрувався на українських проблемах [19, с. 75]. З подібним обмежувальним присудом польської дослідниці навряд чи можна цілком погодитись, адже поряд із просвітницько-понуляризаторськими та рекламними публікаціями видання подавало фахові науково-критичні матеріали про кіно, конкуруючи з польськокомовними часописами такого типу. Звичайно, першочерговою була освітньо-інформаційна та організаційно-виховна місія журналу, який, зокрема, відгукуючись на суспільну потребу, 1930 року організував за символічно-малу плату перший чотиритижневий навчальний курс для українських кінооператорів, помістивши на своїх шпальтах відповідне оголошення під назвою “Перший кінооператорський курс у Львові”, в якому з-поміж іншого писалося: “Цей курс є спеціально важний для тих з провінції, що носяться з думкою утворити собі чи то сталі чи мандрівні кіна” [цит. за публікацією: 19, с. 66]. Вбачаючи своїм завданням заохочення галичан до розвитку кіноаматорського руху та власного кіновиробництва, автори публікацій у журналі, а серед них і Соня Куликівна, апелювали передусім до національно свідомої молоді, наголошували на гострій потребі у просвітницько-виховних, культурно самобутніх українських фільмах. 1935 року накладом журналу вийшла друком брошура Володимпра Гумецького “Мусимо фільмувати!! (Як розбудуємо рідну кінематографію?)” (під псевдонімом Є. Кран), яка стала маніфестом українських кінематографістів (у цій праці, укладеній у формі запитань і відповідей, автор закликав галицьких кіноаматорів до мобілізації власних творчих сил, активного фільмування на українську тематику і прокладання шляху до професійного кіновиробництва).

Але теоретичні дискусії, що точилися на шпальтах часопису “Кіно”, виходили за рамки суто національної тематики. Так, журнал не залишився осторонь палких суперечок про перспективи німого та звукового кінематографу, адже 1930 рік – рік заснування журналу – в історіографії західноукраїнського кіно міжвоєнного двадцятиліття знаменує собою початок нового, звукового періоду (1929–39), який прийшов на зміну періоду німого кіно (1918–29). Вищезгадані В. Гумецький та Я. Бохенський у своїх кінознавчих публікаціях обговорювали шляхи подолання кризи у світовій кіноіндустрії, проблеми розвитку кіно як високомистецького явища, симпатизуючи авангардному, суто візуальному, невербальному кіномистецтву, яке мало протистояти шаблонно-банальній масовій кінопродукції, що накочувалась на європейську кінокультуру з Голівуду разом із першими звуковими фільмами, котрі слабували на неузгодженість звукового і зображального рядів та низьку якість кіносценаріїв. Широке обговорення мистецької вартості звукового кіно, що провадилось дописувачами журналу, велось не лише у площині захисту візуального образу від “сірого будня”, тобто від переобтяження його буденними діалогами й тим послаблення його впливу на глядача, а відтак і позбавлення самого глядача можливості творчо інтерпретувати кінообрази, які є основою кіномистецтва взагалі як форми художнього впраження, – поряд із суто естетичною полемікою-боротьбою за “чисті” мистецькі почування висувались і практичні технічні поради щодо

розв'язання проблеми акустичної деформації, подолання асинхронності звуку і зображення у звукових фільмах, нублікувались міркування українських композиторів про музичний рівень та майбутнє звукового кіно.

На жаль, підприємство “Соня-фільм” не змогло залучити акціонерний капітал для свого подальшого розвитку і, не маючи змоги довше конкурувати з польськими та західними студіями, поступово згорпуло кіновпробництво, а журнал “Кіно” змушений був припинити своє існування. Проте в умовах жорстких цензурних утисків з боку Польської держави сам факт безперервного випуску фахового українського кінематографічного журналу впродовж п'яти з половиною років, причому в ситуації конкуренції з понад десятком польськомовних львівських журналів з проблем кіно- та фотомистецтва, які виходили у 1920–30-ті роки, – є подивугідним і викликає щире захоплення організаторськими здібностями, професіоналізмом та креативністю його відповідального редактора і видавця Соні Куликівни.

Перекладацький хист Софії Куликівни теж реалізувався доволі масштабно. Її переклади з європейських мов друкувались у періодиці та виходили окремими виданнями. До перекладів Софії Куликівни, опублікованих у пресових органах, належать такі: вірш Гепрі Водсворта Лонгфелло (авт. у тексті: Льонфелов) “Гарун яр Рашід” (“Літературно-Науковий Вістник”, 1924); оповідання Джорджа Бешфорда “Одіссея злодія” (“Літературно-Науковий Вістник”, 1930); оповідання Софії Гідлей-Баркер “Пільгама число один” (“Вогні”, 1932); повість Дадлея Гопса “Бандитська історія” (“Діло”, 1932); оповідання Нормана Денная “Традиція” (“Літературно-Науковий Вістник”, 1932) і “Чари місяця” (“Діло”, 1939); оповідання Гілтона Клівера “Через негатив” (“Неділя”, 1937; передрук. “Діло”, 1939); оповідання Рея Карра “Стримане слово” (“Діло”, 1939); оповідання Олівера Овна “Діра в плані” (“Літературно-Науковий Вістник”, 1930); роман А. Парсонса “Літацький синдикат” (“Літературно-Науковий Вістник”, 1931–32); оповідання Гарнета Радкліфа (авт. у тексті: Радкліф Карнет) “Боязкість Махмуда Хана” (“Літературно-Науковий Вістник”, 1931); казка Альфонса Доде “Коза пана Сегена” (“Світ дитини”, 1921), оповідання Жоржа Іманна “Мовчати!” (“Літературно-Науковий Вістник”, 1933); оповідання Жюльє Ренара (авт. у тексті: Жіль Ренард) “Мій пташок” (“Світ дитини”, 1922) [144]. Софія Куликівна також переклала для “Літературно-Наукового Вістника” повість Джека Лондона “Лісовий зов” (1925), оповідання Панаїта Істраті “Кира, Кпраліна” (1931; переклад виконано з французької).

Серед окремих книжкових видань, перекладених Софією Куликівною, такі: “Оповідання південного моря” Джека Лондона (Львів, 1924), збірка нарисів та оповідань про тварин Ернеста Сетон-Томпсона під назвою “Мої знакомі (Нариси з життя звірів, яких я знав)” (Львів – Київ, 1925), казкова історія Чарльза Діккенса “Різдвяна пісня в прозі, або Різдвяне оповідання із привидами” під назвою в українському виданні “Різдвяна ніч” (Львів: видавництво “Просвіта”, 1924).

4. Забуті та малознані перекладачі 1920–30-х років

4.1. Микола Сагарда

Микола Іванович Сагарда (1870, Золотоноша – 1943, Київ) – історик, бібліограф, богослов, літературознавець, перекладач.

Народився в сім'ї дяка. 1892 року закінчив Полтавську духовну семінарію, 1896 року – Санкт-Петербурзьку духовну академію. З 1897 року працював викладачем латинської мови Полтавського духовного училища, з 1899 року – викладачем історії Полтавської духовної семінарії, де 1903 року захистив магістерську дисертацію на тему “Перше соборне послання св. апостола і євангеліста Іоанна Богослова”. З 1903 року Микола Іванович – магістр богослов'я, а з 1904 року – професор патристики Санкт-Петербурзької духовної академії.

У раннях своїх дослідженнях торкався переважно питань богослов'я та історії церкви, зокрема, в таких працях: “Місто Золотоноша і його святі храми” (1897), “До життя св. Єфрема Печерського, єпископа Переяславського” (1899), “Характерні особливості в розкритті та викладі св. апостолом Іоанном Богословом християнського вчення” (1904) та ін. Микола Іванович також працював над власним українським перекладом Євангелія (1905–11). Відтак у пізніших дослідженнях він зосередився на питаннях перекладів Біблії українською мовою – це такі його праці, як “Переклади Святого Письма на українську мову від XVI–XX ст.” (1919), “Поетичні переклади П. О. Кулішем Святого Письма” (1919) та ін. У 1918–19 роках друкував свої статті й дослідження у газеті “Полтавские Епархиальные Ведомости” та журналі “Книгарь”.

З 1918 р. жив у Києві; у 1918–19 роках – приват-доцент Київського університету, протягом 1920–24 років – викладач історії середньовічної культури Полтавського інституту народної освіти і завідувач Центральної наукової бібліотеки міста Полтава. З 1919 року співпрацював в установах Української академії наук (УАН), яку 1921 року було перейменовано на Всеукраїнську академію наук (ВУАН), з 1919 року був членом Постійної комісії для складання історично-географічного словника української землі, у 1924–25 роках – штатним співробітником академічної бібліотеки в Києво-Печерській лаврі, а протягом 1926–28 років – членом Комісії для вивчення візантійського письменства та його впливу на Україну. В цей період Микола Іванович цікавився проблемами давньорусько-візантійських літературних зв'язків (праці “З історії джерел слов'янорусської “Пчоли””, “Загальний огляд походження та розвитку грецько-візантійських антологій”, 1926).

Впродовж 1919–34 років був співробітником Всенародної бібліотеки України, де у 1925–32 роках завідував відділом періодики, а у 1927–30 рр. працював співредактором друкованого органу Всенародної бібліотеки – “Журналу бібліотекознавства та бібліографії”. У 1927–30 роках обіймав посаду вченого секретаря Бібліографічної комісії Всеукраїнської академії наук. У бібліографічних журналах здійснював бібліографічні огляди українського книговидання та преси, писав статті з питань організації бібліотечної справи в Україні, зокрема, про організацію бібліографії та каталогізацію (праці “Основні проблеми українського бібліографічного репертуару”, 1927 та “Завдання бібліографії української періодики”, 1928). Упорядкував “Систематичний каталог видань Всеукраїнської академії наук за 1930–32 рік” (1931–33 рр.) та “Каталог антикварної книжки” (1932 р.). Протягом 1927–28 років подавав у часописі “Україна” бібліографічні огляди україніки в російських журналах.

1930 року Микола Іванович був звільнений з установ Всеукраїнської академії наук. Водночас того самого 1930 року в перекладі Миколи Сагарди встигли вийти у видавництві “Книгоспілка” два великі твори класиків світової літератури: “Повість про двоє міст” Чарльза Діккенса та роман “Людина, що сміється” Віктора Гюго.

Політична атмосфера ставала всю гнітючішою. 1932 року Миколу Івановича заарештували, щоправда пізніше звільнили. Помер Микола Іванович Сагарда у Києві [довідка укладена за публікацією: 66].

4.2. Олександр Левитський

Олександр (Олекса) Августович Левитський (1872, м. Дашів, Київська губернія – 1942, Москва) – учений, освітянин, перекладач, учитель-методист. Народився у багатодітній родині священика – отця Августина. 1981 року вступив до Київської другої гімназії, після чотирьох класів – до Колегії Павла Галагана, де вивчив французьку, німецьку та давні мови. Після закінчення Колегії Павла Галагана 1890 року вступає до Новоросійського університету (нині Одеський національний університет) на історико-філологічний факультет. Навчається у професора-слов'язознавця Олександра Кочубинського. Попри блискучу наукову перспективу, добровільно відмовляється від подальшої професорської підготовки й залишає університет заради роботи у народній школі.

За понад п'ятдесятилітню педагогічну діяльність працював у двох дюжинах навчальних закладів, серед них за часів царату: учителем Катеринославської жіночої гімназії, земської народної школи у селі Рибці Полтавської губернії, інспектором народних шкіл у містах Краснодар і Армавір, директором та викладачем Армавірської чоловічої гімназії, викладачем педагогіки та методики мови в Колегії Павла Галагана та жіночих гімназіях Києва, заступником директора з педагогічної роботи в Київському Фребелівському вищому інституті, Головою шкільно-лекційної комісії при Київському товаристві “Просвіта”, лектором курсів для підготовки вчителів середніх шкіл при Київському університеті імені Святого Володимира, викладачем у Казанській комерційній школі, директором, інспектором та викладачем у Таганрозькій комерційній школі.

У післяреволюційний період Олександр Левитський працював: директором та викладачем Полтавського учительського інституту (1917–19), Гайсинського педагогічного технікуму (1922–23), доцентом кафедри української мови Київського політехнічного інституту (1923–33), професором педагогіки Київського кооперативного інституту (1926–29), інспектором наркомосвіти в місті Сухумі (1934–36), з 1936 року – вчителем середньої школи в його рідному містечку Дашів [довідка укладена за публікацією: 62].

Олександр Августович як учитель і педагог завжди мав чітку громадянську позицію, брав під свою опіку “неблагонадійних” учнів та опальних семінаристів, як у царський період, так і в буремні пізніші роки. А серед таких, що зверталися по допомогу до Олександра Левитського, були і полтавські семінаристи: видатний у майбутньому державний діяч, організатор українських збройних сил Симон Петлюра, письменник, сатрик і публіцист, засуджений “особливою трійкою” НКВС і розстріляний 1938 року Пилип Капельгородський, популярний серед українських інтелектуалів 1960–90-х років художник-архітектор і бандурист, останній представник “слобожанської” традиції рецитації під акомпанемент старосвітської бандури Георгій Ткаченко та ін.

Олександр Левитський увійшов в історію вітчизняної педагогіки як учитель-новатор, методист. Ще наприкінці 1900-х – на початку 1910-х років він, побувавши у школах німецьких міст Мангейм, Дрезден, Мюнхен, Берлін, упроваджує новітні педагогічні методики, розробляє методику викладання мови як окремого предмета (згодом методика мови була ліквідована як галузь радянською владою), водночас він займається і благодійною діяльністю: збирає кошти для навчання бідних дітей, організовує бібліотеки, допомагає влаштувати з'їзди сільських педагогів.

Полтавський період у життєписі Олександра Левитського посідає окреме місце: він працював ректором, викладачем педагогіки та української мови Полтавського учительського інституту з вересня 1917 року. Тут Левитський створює колектив

педагогів-однодумців, серед яких Григорій Ващенко (зазнав політичних переслідувань у 1933 році, але фізично вцілів) та Володимир Щепотьєв (засуджений 1930 р. у процесі СВУ, а 1937 р. повторно заарештований і засланий, дальша доля невідома). Разом вони працюють над розробкою методики для українських шкіл. У часи УНР Левитський рецензує нові українські підручники, допомагає в українізації шкіл та навчальних закладів, у створенні першої української гімназії імені І. П. Котляревського, організовує збір коштів на відкриття історико-філологічного факультету в Полтавському учительському інституті, комплектування бібліотеки інституту українськими виданнями з Києва, Львова та інших міст. Як голова Полтавського товариства “Просвіта” з жовтня 1917 року він опікувався курсами вивчення української мови, ініціював проведення низки вечорів, громадських панихид по Тарасу Шевченку, Миколі Лисенку, Івану Стешенку.

Захопивши Полтаву 1919 року, денікінці видали наказ про арешт Олександра Левитського. Є свідчення, що його врятував, уночі попередивши про арешт, Антон Макаренко (у майбутньому – знаменитий радянський педагог, один із засновників радянської системи дитячо-підліткового виховання) [див.: 62].

У московських (1922 рік) та харківських (1923 рік) програмах для семпрічної школи роботи Олександра Левитського значилися у покажчику рекомендованої методичної літератури для вчителів-мовників [див.: 62]. 1923 року Левитського запрошують до членства у науково-педагогічній комісії Всеукраїнської академії наук (ВУАН) з проблем мовознавства. Він працює над доповідями про стан дитячої літератури та над оглядом тогочасних українських читанок [див.: 62].

Олександр Августович не уникнув гонінь за інспіровані більшовицькими органами нібито “прояви петлорівщини та контрреволюції” у його роботі як члена науково-педагогічної комісії та у викладацькій діяльності, як-от позапланові заняття з української мови зі студентами робітфаків Києва, організація екскурсій тощо.

Повернувшись 1936 року в своє рідне містечко Дашів, працював там учителем середньої школи до початку Другої світової війни та німецької окупації у вересні 1941 року, коли його через знання німецької мови примусово призначили старостою Дашева, але невдовзі звільнили за перешкоджання відправки земляків до Німеччини [див.: 62]. Помер на сімдесят першому році життя і після кремації похований на території Донського монастиря у Москві.

Добре знання німецької та французької мов забезпечило якість, хоч і невелику за обсягами, перекладацьку діяльність Олександра Левитського. З опублікованого залишився його скорочений переклад роману Еміля Золя “Шахтарі”, який витримав три видання (Київ – Харків: “Книгоспілка”, 1927; перевидано у 1930 і 1931 рр.).

4.3. Марія Тобілевич і Домініка Дудар

Марія Іванівна Тобілевич-Кресан (1883–1957) – письменниця, перекладачка, театральний діяч. Належала до славної театральної родини Тобілевичів. Донька українського драматурга, актора, письменника Івана Карповича Карпенка-Карого (справжнє прізвище – Тобілевич; 1845–1907), на честь якого названо Київський національний університет театру, кіно і телебачення імені Івана Карпенка-Карого; племінниця відомих театральних діячів з родини Тобілевичів: Марії Карпівни Садовської-Барілотті, Миколи Карповича Садовського і Панаса Карповича Саксаганського.

Марія Тобілевич

Марія Тобілевич закінчила ліцей у Парижі, досконало знала кілька іноземних мов, відома як організатор і драматург лялькового театру в Києві. У 1920-х роках була секретаркою свого дядька – корифея українського побутового театру Панаса Саксаганського (1859–1940), допомагаючи йому записувати театральні спогади та в іншій літературно-театральній праці (крім п'єс “Лицеміри” (1908) та “Шантрапа” (1914), Панас Саксаганський є також автором спогадів “По шляху життя” (1935), низки статей, присвячених акторській майстерності).

1918 року Панас Саксаганський – славетний актор, режисер, драматург і педагог школи М. Кропивницького – очолював Державний Народний Театр, репертуар якого мав охоплювати побутові, історично-побутові та класичні п'єси. У 1920-ті роки виступав як актор і режисер. Зокрема, разом з Л. Сабінім був режисером вистави Я. Мамонтова “Що загинули ранком”, прем'єра якої відбулася 29 липня 1925 року. А 18 вересня 1925 року РНК УСРР присвоїла Панасу Саксаганському звання Народного артиста республіки. З 1926 року він гастролював у різних театрах, у т.ч. і в складі новоствореного Театру ім. М. Заньковецької; виступав на сцені останній раз 12 травня 1935 року. Звання Народний артист СРСР одержав 1936 року.

Марія Тобілевич допомагала Панасові Карповичу й у режисерській роботі. Зі світового репертуару він поставив “Розбійників” Й. Ф. Шіллера, де грав роль Франца Моора, “Уріель Акоста” К. Гюцкова (Державний Народний Театр, 1918) та “Отелло” В. Шекспіра (Театр ім. М. Заньковецької, 1926). Стосовно останньої п'єси, то завдання Марії Тобілевич полягало в докладній звірці перекладів Шекспіра з оригіналом.

Про Домініку Данилівну Дудар (1883; за іншими даними 1890 – 1945, Київ) – поетеси, літературознавця, перекладачку (зокрема, їй належать перші українські переклади з Олександра Блока), дослідницю творчості Тараса Шевченка – збереглося обмаль біографічних відомостей. Домініка Данилівна народилась у Східній Україні, викладала українську мову й літературу в школах Києва. Друкувалася в часописах “Літературно-Науковий Вістник”, “Глобус” та ін. Автор віршів “Далекий принц”, “Осяйний обрій” тощо. Її вірші увійшли до окремої збірки під назвою “Нова українська поезія” (Київ, 1920). У літературознавчій розвідці “З поезики Т. Шевченка (Порівняння в “Кобзарі”)", виданій окремо 1924 р., аналізуючи твори Тараса Шевченка, розглядає питання про прприроду, походження та виховне значення мистецтва, дає класифікацію окремих його різновидів, зіставляє такі літературні жапри, як трагедія й епос. 1919 року переклала вірші Поля Верлена “І місяць білий”, “Паризькі обриси”, “Сине небо над дахом”. Відомий її переклад у співавторстві з Марією Тобілевич роману румунського

письменника Панаїта Істраті “Mihail” (1927), виданий у Києві того-таки 1927 року під назвою “Михайло” і перевиданий 1928 року в Харкові.

Цікаво, що довідку про Домініку Дудар до “Української Літературної Енциклопедії” підготував Г. П. Кочур.⁵⁶

Літературознавці з’ясували, що Микола Зеров свого часу присвятив Домініці Дудар вірш (“Д. Дудар”; не опублікований)⁵⁷. Очевидно, між ними існувала взаємна симпатія.

На відміну від Миколи Костьовича, Домініка Дудар пережила і 1930-ті роки, і війну (ймовірно, ховаючись від репресій та вчителюючи по селах). Згідно з дослідженнями, що їх провадив М. В. Стріха, після відступу німців у 1944–45 рр. Домініка Дудар викладала українську мову та літературу у київській школі № 155. За спогадом її тодішньої учениці-восьмикласниці Олександри Баліної (матері відомої української письменниці Євгенії Кононенко), трагічно загинула в жовтні 1945 року від опіків, спричинених вибухом примусу (на них тоді готували їжу). Похована на Лук’янівському кладовищі.

На початку 1930-х років Марію Тобілевич заарештували. Під час німецької окупації вона залишалась у Києві, де організувала “Будинок дитини”, залучивши до праці у ньому відомих митців [детальніше про цей період у її житті див. публікацію: 88].

У повоєнний час Марія Іванівна підготувала до друку спогадн своєї матері – акторки характерного плану, перекладачки, фольклористки, племінниці одного з лідерів польського повстання 1863 року Зигмунта Сераковського Софії Віталіївни Тобілевич (уродженої Дитківської; 1860–1953) “Мої стежки і зустрічі” (1957).

Поховано Марію Тобілевич-Кресан у Києві на Байковому кладовищі поряд із могилою її матері Софії Тобілевич.

4.4. Леонід Пахаревський

Леонід Андрійович Пахаревський (1883, с. Щербашинці, Канівський повіту, тепер Богуславського району Київської області – 1938, поховано?) – письменник, перекладач, драматург, актор, режисер, педагог. Біографічних відомостей про нього залишилось небагато. За укладеною Ю. В. П’ядиком стислою довідкою, Леонід Пахаревський закінчив Київський університет, Музично-драматичну школу М. Лисенка. Друкуватися почав 1905 року. Свої кращі оповідання (“Чужий”, “Дівчина”, “Над Дунаєм”, “Батько”), в яких звучить протест проти міщанського існування й покірності, заклик до боротьби за краще життя, оприлюднив у 1910-х роках [за матеріалами публікації: 95]. Автор збірок малої прози “Буденні оповідання” (Київ, 1910), “Оповідання”, кн. 3 (Київ, 1913), збірки віршів “Пожовкле листя” (1911), п’єс “Нехай живе життя!” (1907), “Тоді, як липи цвіли” (1914). Писав під літературними псевдонімами: Г. Одинець, Л. Чулий, Л. Свіровський. Брав участь в альманахах “Розвага” (1908), “Терновий Вінок” (1908), газетах “Рада” (1906–14), “Рідний Край” (1905–14), місячниках, зокрема “Світло” (1910–14) та ін.

Кілька слів про Музично-драматичну школу М. Лисенка – першу спеціальну школу українського професійного театру. На офіційній сторінці історії Київського національ-

⁵⁶ Українська Літературна Енциклопедія : в 5 т. / ред. кол.: І. О. Дзевєрін (відповід. ред.) [та ін.]. – К. : “Українська Радянська Енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 1990. – Т. 2 (Т. 1 – 1988): Д ; К. – 576 с. : іл. – С. 120.

⁵⁷ Там само.

ного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого можна ознайомитися з історією створення цієї знаменитої школи. Микола Віталійович Лисенко (1842–1912) за особистої підтримки Михайла Петровича Старицького (1840–1904) ще 1898 року порушив перед царською владою питання про створення музично-драматичної школи в Києві. У березні 1899 року Міністерство внутрішніх справ у Петербурзі затвердило статут цієї школи, проте приватну Музично-драматичну школу М. Лисенка через відсутність належних коштів удалося відкрити лише у вересні 1904-го: на кошти, зібрані наприкінці 1903 р. українською громадою як дарунок Лисенкові з нагоди 35-річного ювілею його творчості. Микола Віталійович орендував для школи приміщення на вулиці Великій Підвальной (нині – Ярославів Вал).

Драматичним відділом школи керувала племінниця Лисенка і донька Старицького – вихованка театрального училища Московського філармонійного товариства (нині це Російська академія театрального мистецтва) – відома на той час актриса Марія Михайлівна Старицька (1865–1930), яка свідомо добрала українськомовну молодь, яку навчала рідною мовою, а від 1907 року на драматичному відділі офіційно існували водночас російський акторський курс (до роботи були залучені провідні актори й режисери київських російських театрів) та український акторський курс, який з 1907 року вела сама М. М. Старицька (до речі, у школі всі музичні предмети викладалися за програмами і в обсязі консерваторії, а предмети драматичного відділу – за програмами і в обсязі драматичних училищ при імператорських театрах).

Курс драматичного мистецтва тривав спочатку чотири, а згодом – три роки. До спеціальних предметів у ньому належали: сценічна гра, декламація і режисюра. Допоміжними предметами вважалися: міміка, фехтування, танок, гримування, історія драми, історія культури, психологія, естетика, італійська і французька мови. Екзаменаційні вечори у школі проводились щотири рази на рік і були відкриті для шпирої публіки. На них часто головував сам Микола Карпович Садовський – директор Товариства українських артистів, стаціонарного в Києві з 1907 р. Про ці вечори багато писала київська преса. За даними офіційного сайту КНУТКТ імені І. К. Карпенка-Карого, історію літератури і фольклор викладав член-кореспондент Імператорської Академії наук у Петербурзі, професор Університету Св. Володимира в Києві В. М. Перетц (до 1913 р.), історію драми – І. М. Стешенко, а в останньому навчальному році (1917/1918) українські акторські курси вели, окрім М. М. Старицької, О. Л. Загаров, Й. Д. Стадник, М. Г. Бурачек, І. О. Мар'яненко [81]. Тож не дивує, що імена багатьох випускників драматичного відділу 1904–1918 рр. назавжди залишилися в історії українського театру. Серед таких славних імен, укарбованих у літопис Київського національного університету імені І. К. Карпенка-Карого, є й ім'я драматурга Леоніда Пахаревського [див.: 81].

Відзначився Леонід Андрійович і в журналістиці, особливо – як член редакції єдиної україномовної газети “Рада”, що виходила у 1906–14 рр. (видавець – Євген Чикаленко). Навколо київської газети “Рада” гуртувалися визначні діячі майбутньої Української Народної Республіки. Газета мала ряд відділів з постійними редакціями і широко висвітлювала громадсько-політичні та культурні вияви українського життя на всіх українських землях, чим спричинилася до формування української свідомості передвоєнного часу. З початком Першої світової війни російський уряд закрав “Раду”; вона відновилася по Лютневій революції 1917 року під назвою “Нова Рада”.

Відомий Леонід Пахаревський і як співробітник політично-, економічно-, науково-освітньої та літературно-понулярної газети “Рідний край” (виходила з кінця 1905 р. спочатку заходами української місцевої громади у Полтаві, з кінця 1907 до 1914 р. у Києві і в 1915–16 рр. у Гадячі; видавець – Г. Маркевич, із 1907 р. редактором газети

була Олена Пчілка) та єдиного до 1917 року на Центральних і Східних Землях педагогічно-освітнянського місячника “Світло” (виходив протягом 1910–14 років у київському видавництві “Український Учитель”), який гуртував учителів і діячів культури, пов’язаних зі школою, та підготував немало діячів народної освіти (традиції “Світла” продовжила “Вільна Українська Школа”, 1917–19).

В історію журналістики Леонід Пахаревський увійшов також як один із “провідних фейлетоністів київської преси початку ХХ ст.”, як записано в навчальній програмі з історії української журналістики ХІХ – початку ХХ ст. Інституту журналістики КНУ імені Тараса Шевченка (укладач д-р філол. наук, проф. Н. М. Сидоренко. – К., 2005. – 15 с.) [див.: 112].

Сергій Єфремов у своїй “Історії українського письменства” присвятив кілька рядків і Леонідові Пахаревському, безумовно цікавлячись його творами, – в розділі про творчість молодих письменників на початку ХХ століття. Видатний учений так сформулював свою думку: “Леонід Пахаревський – співець одвітих надій, тужливих переживань, яких рясно доводиться зазнавати серед нашої буденщини чулому й жадібному на добро та красу серцеві. “Свята нема, бо не видно на землі щиро веселих очей і мелодій радисних не чути” (“Пісня дзвона”) – це основний мотив Пахаревського, що озивається на ту буденщину життя то побутовими картинками (“Буденні оповідання”), то ліричними рефlekсами (“Пожовкле листя”). Це *чистий лірик з натури* (курсив наш. – Л. К.) і через те кращі у нього твори останньої категорії і слабше вдає він заклики до боротьби, що фатально збиваються раз у раз на розпачливе бажання: “Хай буде, що буде, аби тільки не буденщина, бо вона засмокче, скрутить, знесилить, уб’є” (“Під новий рік”)” [31, с. 457].

Цікавість до літературної творчості Леоніда Андрійовича Пахаревського у наші дні не зникла, а навпаки, поживалась. Свідченням цього є захищена у 2012 році кандидатська дисертація на тему “Жанрові модифікації малої прози Л. Пахаревського” (автор: Олександрова Галина Мевлютівна).

Глибока ліричність поезій Леоніда Пахаревського прихилила до себе чуле серце геніального композитора Кирила Григоровича Стеценка (1882–1922), якого слова поета надихнули на створення хорових композицій, найвідомішою серед яких стала пісня “Червоная калинонька” для хору в супроводі фортепіано. Кирила Стеценка поєднала з Леонідом Пахаревським рідна для них обох Музично-драматична школа Миколи Лисенка: 1899 року молодий композитор уперше зустрівся із засновником української класичної музики Миколою Лисенком і невдовзі став його найближчим помічником; у 1903 р. до 35-річчя творчої діяльності Миколи Лисенка вдячний Стеценко написав кантату “Слава Лисенкові” й був дпригентом при її виконанні на ювілеї композитора; тільки-но було відкрито Музично-драматичну школу Лисенка, Кприло Стеценко переходить до неї навчатися, залишивши школу Російського музичного товариства, куди вступив після закінчення Київської духовної семінарії; у 1917 р. Кприло Григорович повертається до своєї київської музичної колиски й у низці багатьох його подвижницьких справ знаходиться місце для завідування курсами дпригентів Музично-драматичного інституту ім. М. В. Лисенка, яким стала на той час Музично-драматична школа.

Перекладацькій творчості Леонід Пахаревський віддавав чимало часу ще в дореволюційний період. Перекладав українською мовою твори Г. Гауптмана, А. Шніцлера К. Гамсуна, Є. Чирикова й ін. На окрему увагу заслуговує його переклад роману “Плюш” італійської письменниці Грації Деледди, опублікований спершу в “Літературно-Науковому Вістнику” за 1909 р., а потім окремим виданням (Київ, 1912).

П’єсу російського драматурга Є. Чирикова “Євреї” Пахаревський переклав для репертуару театру Товариства українських артистів, створеного Миколою Садовським

у 1906 році й стаціонарного в Києві 1907 року. П'єса входила до плану “європеїзації” українського театру (разом із виставою опери чеського композитора Б. Сметани “Продана наречена” в українському перекладі лібрето М. Садовського). П'єсою “Євреї” мав відкритися перший київський сезон театру Садовського, “але поліція цього не дозволила через гостроту сюжету, пов’язану з критикою єврейських погромів, протестом проти великодержавного шовінізму, і вистава цієї п'єси відбулася трохи пізніше. <...> Через заборону “Євреїв” Є. Чирикова М. Садовському довелося вдатися до іншого перекладного твору – комедії німецького драматурга Отто Ернста “Вихователь Флахсман”, що була вже відома на українській сцені в Галичині під назвою “Пан професор Хитрий” в перекладі Остапа Левицького, а в театрі Садовського пішла під назвою “Просвітитель пан Хитрий” (прем’єра – 26 вересня 1907 р.)” [147, с. 255–256].

Твори Леоніда Пахаревського продовжували видаватися і в бурхливі роки національно-визвольних змагань та боротьби за українську державність. Так, 1918 року Черкаське видавництво “Сіач” здійснило друге видання двох його збірок оповідань: “Оповідання (киижка перша)” (116 с.) та “Оповідання (киижка друга)” (185 с.).

У 1920-х роках Леонід Пахаревський викладав на Київських педкурсах імені Грінченка, де тоді працювало багато непересічних людей, зокрема К. С. Шило – чоловік доньки М. В. Лисенка. Вищі трірічні педкурси імені Бориса Грінченка беруть свій початок від 1919 року, коли у Києві розпочав діяльність Педагогічний інститут імені Б. Д. Грінченка, згодом реформований у Київські педагогічні курси імені Б. Д. Грінченка, які здійснювали перепідготовку вчителів у місті Києві. Восени 1922 р. Педагогічні курси імені Костянтина Ушинського та Педкурси імені Бориса Грінченка були переформовані в один навчальний заклад: Вищі трірічні педагогічні курси імені Б. Д. Грінченка, яким у 1923 р. додатково доручили реалізацію політики українізації (викладання на курсах здійснювалося виключно українською мовою).

У той же період Леонід Пахаревський – відомий не тільки як український письменник, публіцист і педагог, а також і як перекладач із норвезької творів Кнута Гамсуна, – працює директором і одночасно викладачем історії у київській школі № 50 (тоді середні школи в Україні були семирічними, а далі треба було вчитися ще три роки у т. зв. професійній школі за якимсь трудовим фахом). Винускиик цієї школи професор Анатолій Петрович Пелешук (роки навчання 1923–26) – патріарх вітчизняної внутрішньої медицини, фундатор київської терапевтичної науки др. пол. XX ст. – упевнений, що сформовані вчителями школи № 50 та особисто її директором Л. А. Пахаревским переконання визначили його подальшу життєву позицію: “Так, перебуваючи у Празі на Всесвітньому з’їзді терапевтів, незважаючи на велику завантаженість, він із величезними труднощами все-таки знайшов на Огоманському цвинтарі могилу Олександра Олеся, та, вклоняючись праху похованого на чужині генія України, *із вдячністю згадував директора школи Л. А. Пахаревського* (курсив наш. – Л. К.). Блискуче продекламowana ним на винускних шкільних урочистостях поезія “Айстри” відкрила для Анатолія Петровича цього прекрасного поета. До сьогодні це одна з його найулюбленіших поезій, яку він завжди із задоволенням декламує” [109].

Наприкінці 1920-х років перекладацька зірка Леоніда Пахаревського досягла свого zenіту, а вже на зламі десятиліть її нагло загасила хвиля політичних репресій. Перекладав Леонід Андрійович з російської, польської, французької, німецької, норвезької мов.

Зокрема, 1928 року в київському видавництві “Сяйво” за редакцією Миколи Зерова вийшли роман “На срібній планеті” та повість “Рукопис з Місяця” польського письменника і філософа Юрія Жулавського, переклад яких здійснили Леонід

та Вероніка Пахаревські. Того ж року в “ДВУ” окремим виданням з’явилася збірка повістей лауреата Нобелівської премії 1920 року Кнута Гамсуна, до якої входили такі повісті: “Голод” (у перекладі Надії Суровцевої), “Пан” (у перекладі Леоніда Пахаревського) та “Вікторія” (в перекладі Григорія Петренка). 1930 року там само побачили світ “Вибрані твори” письменника, куди увійшов і роман “Містерії” в перекладі Вероніки Гладкої та Катерини Корякіної, який повністю склав другий том “Вибраних творів”, загальним обсягом 248 с. Нагадаємо, що у 1920–30-ті роки твори Кнута Гамсуна також перекладали: Михайло Зеров – оповідання “Мандрівні дні” (Харків: “Книгоспілка”, 1926), Іван Ставничий – повість “Під осінніми зорями” (Львів, 1937) та ін. До речі, у виданні роману “Бродяги” (1927), який вийшов у харківському видавництві “Книгоспілка” 1928 року в авторизованому перекладі з рукопису, імені перекладача не зазначається.

У наші дні переклади Леоніда Пахаревського були перевидані разом із новими перекладами Галини Кпрпи у збірці романів Кнута Гамсуна під назвою “Містерії”, куди увійшли романи “Містерії”, “Пан”, “Смерть Ілана” та “Вікторія”, – з передмовою Дмитра Сергійовича Наливайка і примітками Галини Миколаївни Кпрпи, яка переклала романи “Пан” та “Смерть Ілана” (Харків: “Фоліо”, 2007. – 479 с.). Це видання було здійснене Інститутом літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України у серії “Бібліотека світової літератури”.

Все того ж 1928 року з’явилося одразу кілька видань творів майстра пригодницької літератури Жюль Верна, у т.ч. й роман “Подорож на Місяць”, який переклали з французької Леонід Пахаревський та Н. Пихова (видавництво “Український робітник”).

Не раз Леонід Пахаревський брав участь у перекладних виданнях і як стилістичний редактор. Зокрема, 1929 року в “ДВУ” під його редакцією вийшла повість Марії Дгебуадзе-Пуларія “На руїнах щастя” в автоперекладі з грузинської.

Як перекладач Леонід Пахаревський долучився до низки дво- та багатотомних видань класиків світової літератури. Так, 1929 року Державне видавництво України розпочало винуск багатотомної збірки “Творів” Еміля Золя – “найліпшого француза” (як його назвали Іван Франко та Михайло Павлик). Того року вийшли томи 1–12 запланованої збірки, серед них і том сьомий, який містив роман “Земля” в перекладі Леоніда та Вероніки Пахаревських. А у другому томі двотомника “Вибраних творів” Антона Чехова за редакцією В. Іванушкіна та М. Рильського (Харків – Київ: Книгоспілка, 1930) серед перекладачів оповідань (а це Борис Антоненко-Давидович, Микола Зеров, В. Михальчук, Іван Рильський, Дмитро Тась, Антон Марченко) вказаний і Леонід Пахаревський.

Творчість німецького письменника менш гучної слави Германа Зудермана, представника натуралістичної течії в літературі, була відображена у двотомнику його “Вибраних творів”, виданих у 1931–32 рр. (Харків – Київ: “ЛіМ”), який містив два романи: том перший – роман “Фрау Зорге” (цим твором Зудерман дебютував 1887 р.), том другий – роман “Котяча стежка”. Обидва романи переклали Леонід і Вероніка Пахаревські.

Окремо слід зупинитись на першому повному перекладі однієї з найзнаменитіших книг раннього італійського Ренесансу – зібранні ста новел під назвою “Декамерон” (1352–54) великого флорентійця Джованні Боккаччо. 1929 року цю киригу було видано двома частинами в харківському “ДВУ” (частина перша – 408 с., частина друга – 334 с.), переклад здійснили Леонід Пахаревський та Павло Майорський (справж. – Сабалдпр), поезії переклав Марко Вороний. Перекладачі “Декамерона” користувалися французьким текстом у перекладі Франціска Рейнара, виданого Шарпантьє 1879 р. У відомій

статті “Джованні Боккаччо” Григорій Порфпрович Кочур так пише про це (попри всі недоліки епохальне) видання: “Перекладали Л. Пахаревський і П. Майорський не з оригіналу, а з французького перекладу, заглядаючи до того ж і в російський переклад О. Веселовського. Редактори (першого тому С. І. Родзевич, другого – П. Мохор) звіяли виготовлений в такий спосіб переклад з італійським оригіналом. Канцони переклав Марко Вороний, передмову (і досить змістовну) написав В. Державін. Видання, що вийшло тиражем 5000 примірників, як на свій час, було непогане, трапляються місця, перекладені навіть точніше, ніж у Веселовського, відновлені деякі пропуски, що внаслідок цензурного втручання залишалися в його перекладі. Але досконалим це видання й не могло бути: надто вже кручений шлях виникнення цього перекладу позбавив його стилістичної єдності, єдиного мовного обличчя. Перекладачі й редактори намагалися в міру можливості сумлінно передати зміст, і такої мети вони досягли. Художня своєрідність і барвистість “Декамерона” значною мірою залишилася поза можливостями перших його українських інтерпретаторів. Цим уже цілком виправдана поява нового перекладу” [56, с. 808].

У співпраці з Леонідом Пахаревським переклад “Декамерона” здійснював його давній товариш по редакційній роботі в газеті “Рада”, один із секретарів редакції газети Павло Сабалдпр (Майорський), – майстер журналістського пера, відомий тогочасний нарисовець, творчість якого теплим словом згадав у своїй “Історії українського письменства” Сергій Єфремов, підмітивши “симпатичний гумор”, що “пробивається в мініатюрах Майорського (псевдонім)” та висловивши жаль, що цей цікавий автор “зовсім перестав останніми часами показуватись на літературній ниві” [31, с. 458].

Про Павла Сабалдпра збереглося обмаль відомостей. Він устиг зробити внесок в українське словникарство 1920-х років як агроном і лексикограф, підготувавши під егідою Інституту української наукової мови “Практичний словник сільськогосподарської термінології” (винуск 2: Харків, 1931), який містив близько 9 000 російських термінів з українськими – а при морфологічних назвах і з латинськими – відповідниками. Словник подавав українські відповідники і синоніми до російських та інтернаціональних назв, окремі з яких, може б, і не витримали випробування часом, як-от синонім “плазун” до терміна “трактор”, однак якраз історичної перспективи словник Сабалдира був цілковито позбавлений, як і понад п’ятдесят інших створених у 20-ті роки українських науково-термінологічних словників, заборонених і знищених у 1933 році.

У березні-квітні 1930 року в оперному театрі у Харкові відбувся показовий судовий процес над 45 керівниками та головними діячами т. зв. Спільки визволення України (СВУ). Справу було сфабриковано, а процес інспіровано слідчими органами НКВС з метою переслідування потенційної політичної опозиції з боку національно свідомої української інтелігенції, скомпрометування самої політики українізації та українського відродження. На лаві підсудних, серед інших видатних діячів доби УНР, опинились академік Сергій Єфремов, педагог Володимир Дурдуківський, літературний критик і письменник Андрій Ніковський. Репресувалися не тільки окремі люди, патріоти України, а й цілі наукові установи національного значення. Так, того ж року було зліквідовано Інститут української наукової мови.

Процес над СВУ досягнув своєї мети, він буквально приголомшив широкі кола тогочасної інтелігенції й став приводом для хвилі арештів. Невдовзі по його завершенню 19 березня 1931 року, саме в день народження, заарештували і Максима Тадейовича Рильського. “На допити поета возили в ДПУ, яке за іронією долі розмістилося в тому самому будинку на вул. Інститутській, де колись викладав Микола Лисенко. У матеріалах справи 272 наскрізною є тема СВУ. Чекістів цікавили знайомі Рильського –

Олександр Дорошкевич, Андрій Ніковський, Леонід Пахаревський, Микола Зеров, Павло Филипович, Микола Дейнар, Григорій Косинка, Михайло Донець... Літератори, артисти, видавці..." [100]. У своїх письмових свідченнях Максим Тадейович повинен був давати характеристики усім цим та іншим знайомим і не дуже знайомим людям. Непросто було поетові підбрати потрібні слова для самообмови... На цьому тлі зворушують наївні намагання Рильського "не топити" Пахаревського. З архіву КДБ: "Пахаревський Леонід Андрієвич (зберігаємо орфографію першодруку. – Л. К.). Стрічались іноді за чаркою. Політичних розмов не мали (як не мав я їх і ні з ким), але взагалі завжди П [ахаревськи] й здався мені не тільки цілком лояльним до радянської влади, а навіть більше – завзятим прибічником нового життя, нового будівництва. Свою школу дуже любив і любив розказувати про свої педагогічні методи. Друга його улюблена тема – його перекладна діяльність, що він сам розцінював високо (курсив наш. – Л. К.)" [100].

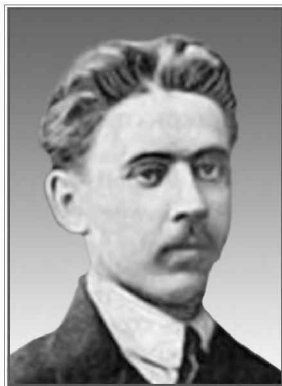
Подальша доля Леоніда Пахаревського губиться у коловороті тотального "полювання на відьом", розпочатого більшовиками проти українського народу. Відомо, що з кінця 1920-х років він жив у Москві, де пізніше намагатиметься урятуватись і Микола Зеров. Та вислизали з-під маховика терору буквально одиниці із сотень тисяч затаврованих...

А от доля П. О. Сабалдира простежується трохи довше: до 1934 року, коли прийняття самообмови не оминувало його. Після ліквідації Інституту української наукової мови, який формально було реорганізовано в Інститут мовознавства, та утвердження нового правопису 1933 року, що значно уподібнив українську мову до російської, постало нагальне компартійне завдання переглянути й узгодити з російською українську наукову термінологію. Павло Сабалдир опинився серед тих, хто (нехай і з примусу) взявся це завдання виконувати. У співавторстві з болгариним Дельчо Дріновим він уклав т.зв. "російсько-український словничок" "Виправлень до математичного словника. Чч. I, II, III" (Частина I. Математика; Частина II. Теоретична механіка; Частина III. Астрономічна термінологія), де на 56 сторінках подавалася зросійщена математична термінологія, а власне "словничку" передувала нищівна трафаретна стаття, обсягом 17 сторінок, із промовистою назвою "Проти націоналізму в математичній термінології" (Математичний термінологічний бюлетень. – Київ: вид-во Всеукраїнської академії наук, 1934; тираж 3 000 примірників). Це були "виправлення" до трьох словників математичної термінології ("Словник математичної термінології". – Ч. 1. "Термінологія чистої математики". – К., 1925. – 240 с.; "Словник математичної термінології". – Ч. 2. "Термінологія теоретичної механіки". – К., 1926. – 80 с.; "Словник математичної термінології". – Ч. 3. "Астрономічна термінологія й номенклатура". – Х., 1931. – 117 с., титульним редактором яких виступав відомий математик Федір Пилипович Калинович (1891, с. Ганівці, тепер Рогатинського р-ну Івано-Франківської обл. – ?), який у 1920-ті роки обіймав посади співробітника та секретаря математичної секції прпродничого відділу Інституту української наукової мови ВУАН, а на початку 1930-х років працював у словниковому відділі Інституту мовознавства ВУАН.

Типові для свого часу звинувачення "українських буржуазних елементів, недобитків пелюрівщини" у "шкідницькій контрреволюційній роботі в українському мовознавстві, зокрема на термінологічній ділянці", якими починалася вищеназвана стаття Павла Сабалдира і Дельчо Дрінова, хоч як їх нині прикро читати, найвірогідніше, не врятували Павла Сабалдира від переслідувань. Адже сліди по ньому губляться...

4.5. Андрій Ніковський

Андрій Ніковський

Андрій Васильович Ніковський (1885–1942) – державний діяч, політик, літературознавець, журналіст, перекладач. Народився в болгарському селі Малий Буялик тодішньої Херсонської губернії в бідній селянській сім'ї. “Як згодом писав у своїй автобіографії, “дитинство пройшло “в голому, сухому, як перець, стелу, над півсолонною Березанською затокою Чорного моря”. Після смерті батька у 1891 році родина переїхала до Одеси, де малий Андрій спізнав усі “радощі” злиденного життя “кухарчиних дітей”, допомагаючи своєму вітчиму на роботі в лазнях єврейського кварталу, “чистячи відвідувачам чоботи, підсушуючи простирадла, бігаючи за квасом і милом”. Мабуть, і далі б “побправся по світу” сирота, якби не випадок. У 1897 році доля звела його із сином одеського ювеліра М. Еліка, який, за спогадами Ніковського, “спокусив його розкішними вигодами знання і освіти” і за нетривалий час підготував до іспитів у гімназії” [цит. за публікацією: 85].

Короткий нарис життя і творчості Андрія Ніковського у знаменитій антології творів розстріляних, “перевихованих” і пропалих безвісти українських письменників 1917–33 рр. під назвою “Розстріляне відродження”, вперше виданій у Парижі 1959 року, її автор Юрій Лавріненко починає ось таким незвичайним епізодом: “Якось маленьким, обідраним хлопчиком стояв Андрій Ніковський перед вивіскою магазину в Одесі і на запитання одного пана, що він робить, відповів: “Учусь, дядю, читати”. Зворушений пан поміг хлопцеві здобути освіту, і Андрій блискуче закінчив в Одесі не тільки гімназію, а й Одеський університет. Завдяки цьому випадкові модерна Україна першої чверті ХХ сторіччя дістала в особі Андрія Ніковського одного з найбільших культурних діячів у ділянці політики, науки і літератури” [61].

Після закінчення гімназії Андрій продовжив навчання в Імператорському Новоросійському університеті в Одесі, закінчивши 1912 року історико-філологічний факультет. Під час навчання в університеті брав активну участь у житті української громади, зосібна, від самого початку заснування Одеської “Просвіти” у 1905 році й до її адміністративного закриття 1910 року постійно працював секретарем та бібліотекарем одеського осередку “Просвіти”, невдовзі був обраний і членом правління товариства, на зборах якого він “систематично виступав із рефератами про творчість О. Олесья, М. Вороного, В. Винниченка та інших новітніх письменників-модерністів” [151]. До того ж, “вів курси української мови та літератури в таємних групах шкільної молоді, що

діяли в гімназіях, семінарії, технічній школі” [85]. Слід наголосити, що “Одеса кінця XIX – початку XX ст. була потужним центром українського руху, “містом самостійників”, а для Ніковського – “моя рідна Одеса”. Ще з 70-х років XIX ст. тут виникають своєрідні університети “на дому”. Це не були літературні салони, як у Росії, але внесок таких “університетів”, результати їхньої діяльності для українського національного руху і літературного та наукового життя мають величезне культурно-історичне значення” [151]. Таким “університетом на дому” стало для юного Ніковського та інших одеських студентів помешкання подружжя Лазурських – відомого філолога, професора і проректора Новоросійського університету Володимира Лазурського та його дружини Наталі, які були членами одеської “Просвіти”.

Змолоду поринув у соціально-політичну діяльність, нублікувався у місцевій пресі. Так, за спогадами самого Ніковського, перші його нублікації з’явилися у газеті “Рада” і присвячувались боротьбі царського генерала Толмачова з одеським осередком “Просвіти” [див.: 85]. Ще студентом він став членом одеської Молодої громади (так називалися місцеві гуртки студентської молоді, прихильної до самостійницької ідеї, які проводили пропагандистську та культурно-просвітницьку роботу й поширювали популярну літературу). Крім того, від часу заснування у 1908 році Товариства Українських Поступовців (скорочено ТУП – таємна понадпартійна громадсько-політична організація, до якої входили Євген Чикаленко, Михайло Грушевський, Сергій Єфремов, Федір Матушевський, Володимир Винниченко, Симон Петлюра, Дмитро Дорошенко, В’ячеслав Прокопович, Людмила Старицька-Черняхівська та ін.; постала з ініціативи членів колишньої Української Демократично-Радикальної Партії для координації українського національного руху) Ніковський став одним із дієвих членів цієї партії, з ініціативи якої в перші тижні революції 1917 року було засновано Центральну Раду.

У статті “Передчуття трагічної долі (14 жовтня – 125 років від дня народження Андрія Васильовича Ніковського (1885–1942) українського державного діяча, політика, літературознавця, журналіста)” знаходимо інформацію про те, що у 1908 році Андрій Ніковський нелегально їздив до Праги на Всеслов’янський студентський з’їзд як делегат від одеського студентства, а через три роки – на з’їзд ТУПу до Києва як делегат від Молодої громади [85].

Є дані, що 1909 року Михайло Федорович Комаров – письменник, бібліограф, фольклорист, лексикограф, критик і перекладач, активний діяч одеської “Громади”, упорядник відомого “Російсько-українського словника” – організував студенту четвертого курсу Новоросійського університету Андрію Ніковському зустріч з Іваном Франком [151].

Перші літературознавчі праці А. Ніковського з’явилися в Одесі: це есеї “Українська література і кріпацтво” та “Вічна казка” (про драматичний етюд Олександра Олеся “По дорозі в казку”; підписано прибраним ім’ям Ан. Василько). Друкував він і рецензії на перекладені твори⁵⁸. 1913 року Андрій Васильович переїздить до Києва і стає головним редактором газети “Рада” (яка на той час була єдиною щоденною громадсько-політичною, економічною і літературною газетою, що виходила українською мовою на Наддніпрянщині), перебуваючи на цій посаді до 2 серпня 1914 року, коли російський

⁵⁸ Серед них такі: Про переклади (Замість рецензії): [Про мову перекладів “Театральної бібліотеки”] // Рада. – 1910. – № 64. – Підписано: Ан. Василько; [Рецензія] // Рада. – 1910. – № 45. – Підписано: Ан. Василько. – Рец. на книжку: Гоголь М. Тарас Бульба / пер. М. Уманця [М. Ф. Комарова]. – Одеса, 1910. – 146 с.; [Рецензія] // Рада. – 1910. – № 170. – Підписано: Ан. Василько. – Рец. на книжку: Гоголь М. Тарас Бульба / Пер. М. Садовський. – К., 1910. – 160 с.

уряд закрив газету (вона відновилася відразу після Лютневої революції 1917 року під назвою “Нова Рада”). Видавав і фінансував “Раду” Євген Чикаленко (при певній матеріальній підтримці Василя Симиренка, Петра Стебницького, Володимира Леонтовича та ін.), і це визначало її загальну лінію як речника Товариства Українських Поступовців – міжпартійного об’єднання, яке напередодні Першої світової війни виконувало роль координуючого центру українського національного руху, – і гуртівника визначних діячів майбутньої Української Народної Республіки, хоч “Рада” була непартійною газетою. В “Раді” Ніковський друкував талановиті літературознавчі розвідки, зокрема, і присвячені перекладеним творам світового письменства, як-от панорамна стаття ““Дон-Жуан” в українській літературі” (№ 7 за 1913 рік), підписана псевдонімом Ан. Василько.

В період Першої світової війни, коли “Рада” була заборонена, Андрій Васильович повернувся в Одесу, де у 1915 році редагував журнал “Основа” (але після винесу четвертого номера це видання було закрито, очевидно, через політичні погляди його редактора – члена проводу Товариства українських поступовців), а також співпрацював із нелегальним часописом української революційної молоді “Боротьба” (1915). За Юрієм Лавріненком, “великі організаційні здібності виявив Андрій Ніковський, коли став уповноваженим Комітету південно-західного відділу Союзу міст. Ця громадська організація для допомоги населенню і фронту під час Першої світової війни мала сильні суспільні й фінансові позиції; в ній зосередились великі кадри української інтелігенції, що проходили тут своєрідну школу організаторської праці в великих державних масштабах і що, порядком опіки над біженцями й полоненими та окупованими західньоукраїнськими землями, знайомились із здобутками українського життя в Галичині. Ніковський був одним із керівників тих українських кадрів, що в їх руках опинився південно-західний відділ Союзу міст” [61].

Після Лютневої революції, 17 березня 1917 року Андрій Ніковський увійшов до складу Комітету Київської ради об’єднаних громадських організацій і партій. Комітет утримував фактичну владу в Києві протягом перших трьох місяців революції, а Ніковський виконував обов’язки секретаря виконкому ради.

25–26 березня 1917 року відбувся з’їзд Товариства українських поступовців, на якому товариство реорганізувалося у Союз українських автономістів-федералістів. Андрій Ніковський був обраний товаришем (заступником) голови Союзу, а також став головним редактором (разом з Сергієм Єфремовим, з яким вони були “майже рідними людьми” [151]) відновленої газети “Рада”, що виходила під назвою “Нова рада” від 25 березня 1917 року до 9 лютого 1919 року (з невеликою перервою під час перебування в Києві денікінців), відповідальним секретарем газети був Павло Тичина. Видавалась “Нова рада” як орган Товариства підмоги літературі, науці й штуці за фінансової підтримки Євгена Чикаленка; з 1918 року – офіційний орган Української Партії Соціалістів-федералістів. Коли 7 лютого 1919 р. більшовики вдруге захопили Київ, через два дні “Нова рада” припинила своє існування (газета почала видаватися під іншими назвами – “Рада”, “Промінь” [див.: 76]).

Юрій Лавріненко пише: “З самого початку утворення Центральної Ради (21 квітня 1917) Ніковський став її членом (його було обрано до складу Центральної Ради на Всеукраїнському національному конгресі. – Л. К.) і був одним із заступників Михайла Грушевського як Голови Центральної Ради (23 червня 1917 р. він став заступником М. Грушевського, увійшовши до складу Президії ЦР, і залишався на цій посаді до 16 березня 1918 року. – Л. К.). Сьомого листопада, під час більшовицького перевороту в Петрограді і спроби білих і червоних росіян захопити владу в Києві і повалити Центральну Раду, Ніковський став членом “Крайового комітету для охорони революції

на Україні”, що його утворила Центральна Рада (отримавши інформацію про більшовицький переворот, рішення про утворення Комітету прийняла Мала Рада на закритому засіданні з представниками київських революційних організацій. – Л. К.). Після перемоги Центральної Ради в листопаді 1917 уряд УНР (Генеральний секретаріят) – призначив Ніковського комісаром міста Києва (точніше, у жовтні 1917 р. його кандидатура була подана Генеральним Секретаріатом Тимчасовому урядові на затвердження на посаді комісара Києва, але Тимчасовий уряд затвердив свого кандидата – меншовика К. Василенка. – Л. К.)” [61].

Під час правління гетьмана Павла Скоропадського, Андрій Ніковський перебуває в опозиції до гетьманського уряду й ініціює створення на початку серпня 1918 року та стає першим головою Українського Національного Союзу (УНС), що об’єднував усі українські республіканські партії, опозиційні до гетьманської влади й німецької окупації, яку приніс із собою Гетьманат. УНС як міжпартійне політичне об’єднання мав на меті створення демократично-парламентарного ладу та закріплення самостійності української держави, тобто покликувався “рятувати zagrożену українську державність” і консолідувати сили “для праці над будовою незалежної Української держави” [цит. за публікацією: 85]. Ніковський очолював Український Національний Союз до 18 вересня 1918 року і як член його Президії брав участь у підготовці антигетьманського повстання, яке було реакцією на проголошену гетьманом Скоропадським 14 листопада 1918 федерацію України з майбутньою Росією та затвердження нового кабінету на чолі з російським монархістом С. Гербелем (у результаті повстання гетьманат було повалено 14 грудня 1918 року; йому на зміну прийшла Дпректорія УНР, з утворенням якої необхідність в Українському Національному Союзі відпала, тож він припинив існування в січні 1919 року).

Наприкінці 1918 року від серцевої хвороби померла дружина Андрія Ніковського Наталя Дмитрівна Ніковська (грекinya з походження, у дівочтві мала прізвище Христо, яким підписувала свої рецензії на дитячі книжки в часописі “Книгарь”), залишивши чоловіка самого з двома дітьми – Галкою і Льодиком.

Співпрацівниця Андрія Васильовича по газеті “Нова Рада” письменниця Галина Журба залишила словесний портрет його самого та його дітей, якими вона їх запам’ятала ще навесні 1917 року: “Ставний, високий, з енергійною плавкою ходюю й рухами: по-вен якоїсь вродженої панської ченурності. Ніковський був на диво обдарований від прприроди здібностями й красою. Темно-русяве волосся, високе чоло і небесної барви сині променисті очі. Коли сміявся – на щоках робилися ямочки, що надавало йому якоїсь “хлоп’ячості”. Говорив і сміявся тихо. Ніколи мені не довелося чути піднесеного його голосу. А проте, умів мовчки “заморозити” людину. Блискучий та химерний, мов степовий кінь, і, мов кінь, брикливий. А проте в його погляді було щось соромливе і в заломі гарних невеликих губів притаена печаль. Такі самі уста й очі мали його чудові діти Галка та Льодик, ніби закладене природою передчуття трагічної долі. Ніковський мав тоді 32 роки” [цит. за публікацією: 85].

Надалі у 1919 році Андрій Ніковський зосередився на літературно-критичній (видав у київському видавництві “Друкар” книжку нарисів “Vita Nova” про тодішніх поетів-новаторів Павла Тичину, Михайла Семенка, Якова Савченка і Максима Рильського), видавничій та художньо-керівній діяльності: працював у редакції кооперативного видавництва “Книгоспілка”, редагував журнал “Нова громада”, був заступником директора Оперного театру, директором “Українфільму”. Після захоплення Києва денікінцями, а пізніше більшовиками, він був змушений деякий час переховуватись.

1920 року Андрій Васильович став міністром закордонних справ УНР в кабінеті, який очолив В’ячеслав Прокопович – давній товариш Ніковського по Товариству

Українських Поступовців, і після поразки Дпректорії був змушений разом з урядом емігрувати до Польщі, опинившись у місті Тарново, де було інтерновано уряд УНР. Він також очолював комісію з напрацювання конституції УНР, яка діяла у 1920–23 рр. Відійшовши від політики, працював у видавництві Якова Оренштайна “Українське слово” в Берліні, підготував до друку декілька цінних книжок: 3-тє видання “Сонячних кларнетів” Павла Тичини, тритомне енциклопедичне дослідження Дмитра Дорошенка “Слов’янський світ”, а також перевидання “Російсько-українського словника”, який зібрали і впорядкували М. Уманець (Михайло Комаров) і А. Спілка (“Одеська (Адеська) Громада”), вперше виданого під назвою “Словар російсько-український” у Львові заходами Товариства ім. Т. Г. Шевченка (тт. 1–4, 1893–98 рр., фінансували це перше видання активний член одеської “Громади” Євген Чикаленко та товариш М. Комарова по Харківському університету Василь Гегело) [див.: 151].

Наприкінці 1924 року Андрій Васильович повернувся в Україну до своїх дітей, став науковим співробітником Всеукраїнської академії наук (ВУАН), працював в Історико-філологічному відділі ВУАН, виголошуючи 1925 року в рамках прилюдних доповідей Історико-філологічного відділу доповіді про працю Бориса Гріченка над словником української мови, про проблеми української літературної мови, про мову в творах українських письменників, зокрема, Олександра Олеся. Водночас із цим займався лексикографією й історією літератури, був членом та очільником Постійної правописно-термінологічної комісії ВУАН для складання “словника живої української мови”, зокрема, підготував власний “Словник українсько-російський” [75] та взяв участь у виданні кількох інших словників, що утверджували новий рівень у розвитку сучасної української літературної мови, – а це три томи (А–Н) із запланованих п’яти томів доповненого “Словника української мови” Б. Грінченка (“Горно”, 1927–28), вступне слово А. Ніковського, стаття С. Єфремова “Грінченків словник (на підставі документів)” [18] та шість винусків (А–П) академічного “Російсько-українського словника” за редакцією Агатангела Кримського (1924–33).

А ще Андрій Ніковський брав участь у роботі над виданнями класиків, зокрема, з 1927 р. над зібранням творів Лесі Українки (за редакцією Б. Якубовського), багато перекладав, виконував працю стилістичного редактора чужих перекладів, писав літературно-критичні статті про тогочасне письменство, передмови до видань повістей “Бурачка” (1926) та “Микола Джеря” (1927) І. Нечуя-Левицького, “Конотопської Відьми” Квітки-Основ’яненка (1927), “Ніоби” О. Кобилянської (1927), “Оповідань” Т. Бордуляка (1927) та ін., вступні статті та примітки до перекладених творів (як-от вступна стаття до “Гамлета” В. Шекспіра в перекладі Михайла Старицького під назвою “Український переклад “Гамлета””, опублікованого “Книгоспілкою” 1928 року, примітки до роману Анатолія Франса “Корчма Королеви Педок” у перекладі Валер’яна Підмогильного, який був опублікований 1929 року харківською “Книгоспілкою”).

1929 року Андрія Ніковського було заарештовано разом з Сергієм Єфремовим та багатьма іншими видатними діячами української культури за сфабрикованою справою Спілки Визволення України (СВУ) й поставлено під суд 1930 року як одного з її згоданих керівників (процес був спрямований у т.ч. й на ліквідацію академічної групи мовознавців, яка працювала над украданням “словника живої української мови”: Андрія Ніковського, Григорія Голоскевича, Всеволода Ганцова). Ніковського було засуджено до смертної кари, яку замінено на десять років позбавлення волі. Так само, як інші учасники процесу, покарання відбував на Соловках. Нібито, після закінчення терміну ув’язнення був звільнений у 1940 році, жив у доньки в Ленінграді й, за деякими

свідченнями, у 1942 році помер від голоду в блокадному Ленінграді [див.: 85]. Місце поховання невідоме.

Художній переклад відіграє вагомую роль у творчій спадщині Андрія Васильовича Ніковського не тільки як високоякісний практичний доробок Ніковського-перекладача, але і як певний ступінь еволюції у виробленій ним схемі історії української літератури. Адже, за висловом авторитетного літературознавця проф. Василя Яременка, “це був новий вчений нової модерної доби і літературний критик нової літератури, нового життя” [151]. Мав він і свою, нову точку зору на ступені розвитку української літератури в контексті всесвітнього письменства, на яку свого часу звернув увагу Микола Зеров у своєму історичному нарисі “Нове українське письменство” (Київ: “Слово”, 1924, с. 16). Історична панорама літератури XIX століття, за Ніковським, складалася з трьох ступенів: 1) *пародія* (травестійна поема “Енеїда” Котляревського, яка, за Ніковським, не була перекладом чи переспівом, а була насправді пародією); 2) *переклади*, які йшли за пародіями як подальша сходинка включення українського письменства “в оборот усесвітнього” (“у 70–80 роки були перекладені Біблія і гомерівські поеми (Куліш, Франко, Ніщинський, Руданський, Пулюй, Нечуй). Далі – Софоклівські і Шекспірівські трагедії; Гете і Шіллер, Гейне (киїга перекладів Лесі Українки і М. Славинського). Ці світові надбання “поволі стають здобутком українського слова, стають вершинними [цит. за публікацією: 151]; 3) *оригінальні твори* (“Шевченко, Куліш, Франко, а особливо Леся Українка розпочинають оригінальні композиції на всесвітні теми”. “Це справжня вершина: “Камінний господар”, “Кассандра”, “На полі крові”. Ми досягли світового рівня! [цит. за публікацією: 151]. “В глибині огляду Ніковського, – підкреслює М. Зеров, – лежить тонке і правильне спостереження: травестія, переклад і, нарешті, оригінальне розроблення загальнолюдського сюжету – це справді три етапи (три складові літературної панорами) в розвитку українського поетичного стилю. Це найзагальніша панорама історії літератури пера Ніковського, яка, зрозуміла річ, всієї розмаїтості літературних фактів ще не охоплює і жодним чином не повторює існуючі на той час історії української літератури” [цит. за публікацією: 151].

Схема розвитку національного поетичного стилю, яка обов’язково включає в себе художні переклади як окремий етап і важливу складову ланку національного письменства, запропонована Андрієм Ніковським у 1910-х роках (нехай і не розроблена в детальнішому охопленні), на цілих 60 років випереджає надзвичайно популярну й авторитетну нині “теорію полісистеми” (вчення про переклад у контексті вчення про літературу та семіотику культури), запропоновану ізраїльськими вченими Ітамаром Евен-Зогаром (Itamar Even-Zohar) та Гідеоном Турі (Gideon Toury) наприкінці 1970-х років. Отже, історико- й теоретико-літературні ідеї Андрія Ніковського (переплетення історії, теорії художньої літератури та вчення про переклад) справді були перспективними і вартими подальшого удосконалення.

Як літературний критик Андрій Ніковський теж міцно пов’язаний з перекладною літературою: він автор передмов та ґрунтовних коментарів до художніх перекладів. На його переконання, примітки, коментарі, наукові зауваги до художнього твору є не просто важливими, а й до певної міри обов’язковими у виданнях для масового читача, так само як його обов’язковою вимогою до письменника європейського рівня є інтелектуалізм, ерудиція та шпрокі цивілізаційні знання в поєднанні з талантом і чуттєвістю, здатність точно відтворити культурну атмосферу, психологічні взаємини та побутові деталі зображуваної доби, вміння дати своєму читачеві, крім чуття, ще й “розуміння витворів духа людського, виявленого в слові”, а для цього письменнику потрібне знання, “яке здобувається працею і працею”. Саме це знання, за Ніковським, і є ознакою

європейськості письменника, забезпечує йому довшу пам'ять про нього і місце в історії літератури. Прикладами таких творів-досліджень із “сильною науковою ерудицією” та “доброю детальною фактурою” він називає твори Оноре де Бальзака, Анатолія Франса, Герберта Уеллса, з українських же романів – “Сонячну машину” Володимира Винниченка [цит. за публікацією: 151].

Величезна перекладацька словникарська праця Андрія Ніковського вже згадувалася, тож далі спинімося на його художніх перекладах та доробку як стилістичного редактора перекладених творів. Передусім: Микола Гоголь, твори якого інтенсивно перекладалися в той період. Серед огрому цих перекладів – і частка Ніковського: оповідання “Згублена грамота” (Харків, 1929), до речі, у виданні цього ж оповідання 1936 р. під назвою “Втрачена грамота” (Київ – Харків: “Держлітвидав УСРР”) та його перевиданні там само, того ж таки року ім'я перекладача вже не вказувалось; історична повість “Тарас Бульба”, яку Ніковський переклав під псевдонімом А. Василько (Харків, 1930), знову ж таки, 1937 року ця повість вийшла – з відомих причин – уже без імені перекладача (Київ – Одеса: “Молодий більшовик”). Протягом 1929–32 рр. був опублікований чотиритомник “Творів” Миколи Гоголя в загальній редакції Івана Лакизи та Павла Филиповича, за стилістичною редакцією Андрія Ніковського (першого тому), Миколи Зерова, Антона Харченка (Харків: “Книгоспілка”) [14]. Близько десятка видань творів Гоголя, які виходили у 30-х роках, з'явилися без імені перекладача й сьогодні вони потребують стилістичного аналізу для ідентифікації перекладацького почерку та повернення їм імен перекладачів, яких вони були примусово позбавлені.

Другим у перекладацькому доробку Андрія Ніковського слід згадати Джека Лондона, зокрема, 1925 р. в київському видавництві “Слово” вийшла збірка оповідань Джека Лондона “Золотий яр”, перекладена Андрієм Ніковським.

Редакторська діяльність Андрія Ніковського пов'язана з такими видатними іменами, як Анатоль Франс: зосібна, 1926 р. в київському видавництві “Слово” за його редакцією з'явилася збірка оповідань Франса “Світання” в перекладі з французької Валер'яна Підмогильного; Вільям Шекспір – за його ж редакцією та з його примітками 1928 року вийшов оновлений переклад “Гамлета”, зроблений Михайлом Старицьким (перше видання 1882 року) [146].

Андрій Ніковський – надзвичайно талановитий есеїст і майстерний стиліст, як засвідчила його збірка “Vita nova”. Її рецензент, відомий літературознавець Павло Зайцев 1921 року захоплено писав про цю збірку у Варшавській газеті “Українська трибуна” у статті під заголовком “Новий критик нової поезії”: “Це такий чудовий зразок легкого елегантського стилю й такого уміння викласти свої думки з такою яскравістю і так ефектно, що читаєш її не як критичну збірку, а як найкращий твір красного письменства” [цит. за публікацією: 151]. З його талантом поєднувалася наукова ерудиція, глибоке знання мов, і передусім української в її стильовій багатовимірності, інтелігентність, дотепність, працьовитість, – усі ці риси в сукупності забезпечили йому гідне місце в історії українського письменства як літератора-інтелектуала та високопрофесійного перекладача.

Ще один штрих до портрету Андрія Ніковського – з уст його давнього знайомого і приятеля, співпрацівника видавництва “Книгоспілка” на посаді мовного редактора Максима Рильського – про артистичну й товариську вдачу Андрія Васильовича: “Велике він справив на мене вражіння своєю красномовністю, дотепністю і т. ін.,” “він мене дуже цікавив як блискуче-талановита постать, дуже освічена і красномовна людина” [100]. До речі, той же Максим Рильський засвідчує, що Ніковський, “фактично був одним з ідеологічних керівників” Київської філії видавництва “Книгоспілка”: укладав видавничі плани, писав передмови та примітки до цілої низки книжок, а вплив його

“обворожливо”, за зізнанням самого Рильського, особистості на працівників редакційного колективу, на молодших літераторів важко переоцінити: для них він був утіленням ідеї українського відродження, носієм інтелектуально-духовних традицій одеської “Громади” – педагога Л. А. Смоленського, мецената Є. Х. Чикаленка, лексикографа і перекладача М. Ф. Комарова (тож зовсім не дивує той факт, що після процесу СВУ самостійному плануванню видань у “Книгоспілці” було покладено край – на початку 1930-х вона злилася з Державним видавництвом України).

4.6. Михайло Калинович

Михайло Калинович

Михайло Якович Калинович (1888, село Жажнівка, нині Тиврівського району Вінницької області – 1949, Київ) – відомий мовознавець, санскритолог, скриптолог, фахівець із загального мовознавства, лексикології, лексикографії, літературознавець, перекладач.

Народився в сім’ї священика. З 1907 року навчався в Санкт-Петербурзькому Імператорському університеті. 1912 року закінчив Київський університет Святого Володимирів, у якому був залишений професорським стипендіатом. У 1916–19 роках – приват-доцент кафедри порівняльного мовознавства й санскриту цього університету. Вів курси вступу до мовознавства, порівняльної граматики індоєвропейських мов, санскриту, готської мови, історії стародавньої індійської літератури. У 1921–33 роках – завідувач кафедри загального мовознавства Київського інституту народної освіти.

Водночас із 1924 року – науковий співробітник Всеукраїнської академії наук (ВУАН) на різних посадах: член-співробітник філологічної секції соціально-економічного відділу Інституту української наукової мови, нештатний постійний співробітник Комісії для складання словника української живої мови, Правописно-термінологічної комісії, дійсний член Діалектологічної комісії.

У 1930–49 роках працював завідувачем відділу загального мовознавства Інституту мовознавства ВУАН⁵⁹. У 1939–44 роках був директором Інституту мовознавства

⁵⁹ З 1936 року ВУАН перейменовано на Академію наук Української РСР, скорочено АН УРСР.

АН УРСР. З 22 лютого 1939 року – академік Академії Наук УРСР, академік-секретар Відділення суспільних наук АН УРСР (у 1939–43 роках).

Мешкав у Києві по вулиці Артема, 53. Похований в Києві на Лук'янівському цвинтарі [біографічна довідка укладена за публікацією: 92].

Михайла Яковича шанують і на його малій батьківщині [див.: 41].

Наукові праці Михайла Калиновича охоплюють різні філологічні галузі та широку проблематику: від проблем індології (публікації “Пррода й побут в давньоіндійській драмі”, 1916; “Бгавабгуті Шринанта”, 1918; “Концентри індійського світогляду”, 1928 та ін.), до праць із літературознавства та художнього перекладу (монографія “Шляхи новітньої французької поезії”, 1924; статті про західноєвропейських письменників Г. Уеллса, Дж. Копрада, Р. Л. Стівенсона, Д. Дідро, що найчастіше писались як передмови до тодішніх перекладних видань), а також праць із загального та історичного мовознавства (зокрема, “Вступ до історичного мовознавства”, 1929; “Вступ до мовознавства”, 1940; 2-ге вид. – 1947), досліджень з теорії та історії лексикографії, що сприяли оформленню лексикографії як окремої лінгвістичної галузі, праці з обґрунтування тези про доцільність визначення слова як окремої мовної одиниці (“Поняття окремого слова”, 1935; “Як виникла людська мова”, 1946).

Згадана вище монографія М. Калиновича “Шляхи новітньої французької поезії”, переклади поезій для якої зробив Освальд Бургардт, стала добрим приводом, із якого виріс задум антології нової французької поезії М. Зерова і С. Савченка, що йому вже не судилося здійснитися через політичні обставини.

Михайло Калинович увійшов в історію вітчизняної лексикографії як укладач і редактор словників різних типів. Це, зокрема, такі перекладні словники, як академічний “Російсько-український словник” (у 4 тт.; 1929–33; співредактор, редактор-упорядник 2-го тому), “Російсько-український словник” (1948; відповідальний редактор та один з укладачів), “Англо-український словник” (співукладач; не надрукований). Словникова справа стала найвідомішою ланкою професійної діяльності Михайла Калиновича у 1940-ві й подальші роки. Адже згаданий “Російсько-український словник” 1948 року, хоч його мовознавці й називають жартівливо “російсько-російським” (за добором української лексики, максимально наближеної до російської), протягом кількох повоєнних десятиліть заступав собою відсутні на той час усі інші типи словників, винищених ще на початку 1930-х років унаслідок масових репресій українських словників (серед них Агатангел Кримський, Григорій Голоскевич, Овсій Ізюмов, Андрій Ніковський, Віктор Дубровський та ін.). Більш того, якщо порівнювати цей словник не зі словниками 1920-х років, які укладалися в період “українізації”, а з ситуацією в українській словникарській справі кінця 1930-х, коли звичайнісінькі українські слова, такі як “найвищий”, “керувати”, “крамар”, одержували наліпку “націоналістичних”, то виявиться, що з цього погляду “Російсько-український словник” 1948 року, по суті, став навіть певним кроком до повернення бодай дешиці лексичного багатства української мови.

Викладачі кафедри теоретичної та прикладної хімії Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника – доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри Г. О. Сіренко та кандидат хімічних наук, доцент Л. Я. Мідак уклали перелік таких науково-термінологічних українських словників, які були знищені за вказівкою Кремля у 1933 році⁶⁰.

⁶⁰ Нижче подаємо цей перелік:

1. Білик Я. Політичний словник. – Харків, 1925.

Відомий Михайло Якович Калинович і як перекладач світової класики. У його добробку переклади творів Герберта Уеллса, Джозефа Конрада, Антона Чехова, Максима Горького, Еміля Золя та ін.

2. Булда С. Словник будівельної термінології. – Харків, 1930.
3. Василенко П., Шелудько І. Словник гірничої термінології. – Харків, 1931.
4. Веретка С. Практичний російсько-український правничий словник. – Харків, 1926.
5. Вовчанецький В. Словник ботанічної термінології. – Харків, 1932.
6. Галин М. Російсько-український медичний словник. – К., 1928.
7. Горецький П. Словник термінів педагогіки, психології. – К., 1928.
8. Дарморос М., Дарморос Л. Словник технічної термінології. – К., 1926.
9. Діденко О. Російсько-український словник математичної термінології. – Запоріжжя, 1926.
10. Дорошенко М. та ін. Словник ділової мови. – Харків, 1930.
11. Дубровський В. Російсько-український технічний словник. – К., 1926.
12. Єфремов С., Ніковський А. Словник української мови. У 3-х том. – К., 1928.
13. Жигadlo М. Російсько-український словник ремств, професій, підприємств. – Харків, 1929.
14. Журківський В. Російсько-український транспортний словник. – Харків, 1926.
15. Зенкевич С. Словник хемічної номенклатури (неорганічна хемія). – К., 1928.
16. Калинович Ф. Астрономічна термінологія і номенклатура. – К., 1930.
17. Калинович Ф. Словник математичної термінології. – К., 1926.
18. Калинович Ф. Термінологія теоретичної механіки. – К., 1926.
19. Кисільов В. Медичний російсько-український словник. – Одеса, 1928.
20. Корчак-Чепурківський О. Номенклатура хвороб. – К., 1927.
21. Крамаревський В. та ін. Словник медичної термінології. – К., 1931.
22. Кривченко Г. Словник економічної термінології. – К., 1930.
23. Кримський А. Російсько-український словник правничої мови. – К., 1926.
24. Кримський А., Єфремов С. Російсько-український словник. У 3-х том. – К., 1928.
25. Курило О. Словник хемічної термінології. – К., 1928.
26. Лінкевич Є. та ін. Російсько-український словник ділової мови. – Харків, 1926.
27. Лоханько Ф. Словник технічної номенклатури (мануфактурний). – К., 1928.
28. Носов А. Словник термінів антропогеографії. – К., 1931.
29. Орловський В. Російсько-український словник банкового діловодства. – Харків, 1925.
30. Осипів М. Російсько-український словник потрібних в діловодстві слів. – Харків, 1926.
31. Паночніні С. Словник біологічної термінології. – Харків, 1931.
32. Підмогильний В. Фразеологія ділової мови. – К., 1927.
33. Полонський Х. Словник природничої термінології. – К., 1928.
34. Сабалдир П. Словник сільськогосподарської термінології. – Харків, 1931.
35. Свободин М. Правничий словник. – К., 1924.
36. Секунда Т. Українська технічна термінологія. – К., 1919.
37. Тимченко Є. Історичний словник української мови. – Харків, 1932.
38. Трихвиль Ю. Словник технічної термінології (мірництво). – К., 1930.
39. Туркало К. Словник технічної термінології (Комунальне господарство). – К., 1928.
40. Тутковський П. Словник геологічної термінології. – К., 1923.
41. Фаворський В. Словник механічної термінології (силови). – К., 1929.
42. Фаворський В. Словник транспортної термінології. – К., 1932.
43. Фаворський В. Словник фізичної термінології. – К., 1932.
44. Цешківський Ф., Черняхівський О. Анатомічні назви. – К., 1925.
45. Шарлемань М. Словник зоологічної номенклатури (птахи). – К., 1927.
46. Шарлемань М., Татарко К. Словник зоологічної номенклатури (хребетні тварини). – К., 1927.
47. Шелудько І. Радіословник. – К. 1929.
48. Шелудько І. Словник виробничої термінології. – Харків, 1931.
49. Шелудько І. Словник хемічної термінології (електротехнічний). – К., 1928.
50. Шелудько І., Садовський Т. Словник технічної термінології. – К., 1928.
51. Щеголів І. Словник ентомологічної номенклатури. – К., 1918.
52. Щеголів І. Словник зоологічної номенклатури (безхребетні тварини). – К., 1928.
53. Якубський С., Якубський О. Російсько-український словник військової термінології. – Харків, 1928.
54. Якубський С., Якубський О. Російсько-український словник для військових. – Харків, 1924.
55. Яната О., Осадча Н. Словник ботанічної номенклатури. – К., 1928 [111].

З кінця 1920-х років Михайло Якович перекладав з англійської мови. Так, у київському видавництві “Слово” 1927 року в його перекладі вийшла збірка оповідань Герберта Уеллса під назвою “Країна сліпих” (роком раніше харківське видавництво “Книгоспілка” винустило збірку оповідань Уеллса під назвою “Таємниці таксидермії” в перекладі А. Раствавицького). За редакцією Михайла Калиновича в об’єднаній “Книгоспілці” (Харків – Київ) 1930 року вийшов окремо перший том “Творів” Герберта Уеллса, який містив оповідання і “Повість про дні майбутні”, яку переклали Вероніка Гладка та Катерина Корякіна (винуск “Творів” Уеллса тоді так і скінчився на першому томі). Долучився Михайло Калинович і до виходу в світ перекладів Джозефа Конрада: 1926 року в київському видавництві “Слово” з’явилася збірка оповідань Копрада під назвою “Аванпост прогресу”, яку переклав С. Вільховий (С. Титаренко), а вступ та редакція – Михайла Калиновича. 1928 року в тому ж видавництві вийшла повість Копрада “Кінець неволі”, перекладена М. Калиновичем.

В середині 1930-х років М. Калинович виступив рецензентом антології “Антична література”, упорядкованої О. І. Білецьким і готової до друку 1935 р., але опублікованої як хрестоматія для школи під назвою “Антична література (Зразки старогрецької та римської художньої літератури)” лише 1938 року.

Наприкінці 1930-х років оприлюднено переклади Михайла Яковича з російської. Зокрема, 1939 року київське видавництво “Мистецтво” винустило в його перекладі п’єсу Максима Горького “Вороги”. А 1940 року в тому ж видавництві з’явилося окреме видання комедії Антона Чехова “Вишневі сад” у перекладі Михайла Калиновича.

Студент М. Я. Калиновича в Київському інституті народної освіти (колишньому Університеті Святого Володимпра), пізніше визначний український перекладач і перекладознавець Григорій Кочур високо оцінював рівень перекладацької майстерності свого колишнього професора, ставлячи його серед перекладачів прози 1920–30-х років відразу після Валер’яна Підмогильного: “Поруч Підмогильного заслуговує на вдячний спогад перекладач прози М. Я. Калинович” (стаття “Майстри перекладу”) [55, с. 121], “... проза знаходить своїх видаючихся інтерпретаторів (В. Підмогильний, М. Калинович, А. Никовський)” (стаття “Штрихи к портрету Максима Рильського”) [55, с. 452].

Високоосвічена дружина Михайла Яковича – Маргарита Михайлівна Отроковська (у шлюбі Калинович), сестра поета-символіста Володимира Отроковського, – теж долучилась до перекладацької справи. У 1931–33 роках об’єднане видавництво “Література і мистецтво” (Харків – Київ) видало вісім томів “Творів” Анатолія Франса за редакцією Валер’яна Підмогильного. Том 4-й цього видання, що вийшов 1931 року, складався з роману “Комедійна історія”, який переклали Маргарита Калинович та Софія Лобода, том 7-й “Творів” Франса, виданий 1933 року, містив повісті “Йокаста” в перекладі Софії Лободи та “Кошавий кіт” у перекладі Маргарити Калинович.

Михайло Калинович увійшов в історію не тільки українського перекладу, а й перекладознавства, – як автор програми курсу “Методологія перекладу”, що читався у 1932/33 навчальному році в Українському інституті лінгвістичної освіти (УІЛО), створеному 1930 року в Києві на базі філологічних підрозділів Київського інституту народної освіти (КІНО). До викладання у новоствореному УІЛО були запрошені провідні тодішні професори, такі як М. К. Зеров, М. Я. Калинович та ін. Так, із жовтня 1930 року по жовтень 1933 року Микола Зеров був професором УІЛО, а з осені 1932 року очолював тут-таки кафедру (відділ) історії та теорії перекладу⁶¹.

⁶¹ За рукописом неопублікованої статті Юлії Джугастрянської та Максима Стріхи “Важлива пам’ятка з історії українського перекладознавства”.

В архіві Літературного музею Григорія Кочура в Ірпені зберігся рукопис не лише укладеної Михайлом Калиновичем програми курсу “Методологія перекладу”, а й рукописні нотатки Миколи Зерова до курсу “Методологія та методика перекладу”, датовані тим самим часом (1932/33 навчальним роком). А вже наступного, 1934 року Київський інститут лінгвістичної освіти було переведено до Харкова й пізніше приєднано до Харківського університету.

Стисло спинімося на першій програмі першого перекладознавчого курсу (“Методологія перекладу”), що її уклав М. Калинович, яка, безперечно, має на собі неунікий у ті часи відбиток “марксісько-ленінської науки” та погромницьких партійних постанов, як-от Резолюція ЦК ВКП(б)У від 1927 року в справі української художньої літератури, що таврує неокласиків, але водночас упорядник подає системний виклад теоретичних засад науки про переклад, уперше запроваджує сам термін “перекладознавство”, подає актуальне і на сьогодні бачення структури перекладознавства як науки про переклад: “Розгалуження перекладознавства: перекладознавство теоретичне й практичне. Теоретичні перекладознавчі дисципліни: методологія перекладу, історія перекладу, історія перекладознавства. Практичні перекладознавчі дисципліни: загальна методика перекладу, часткова методика/техніка перекладу з рідної мови на чужу і з чужої на рідну. Техніка перекладу і її дальше розгалуження: техніка прозового художнього перекладу, техніка перекладу художньої прози, техніка віршового перекладу, переклад наукової і технічної номенклатури і термінології. Ділова кореспонденція”⁶². Вперше окремо висвітлює етапи історії перекладу та етапи історії перекладознавства, вперше-таки, окрему увагу приділяє організації праці перекладача. Крім того, рекомендована література до курсу містила цікаві джерела. Серед обов’язкових: перші монографії з перекладознавства – українського вченого Олександра Фінкеля “Теорія й практика перекладу” (“ДВУ”, 1929) та російських, початкуючих на той час, а нині корифеїв перекладознавства Корнія Чуковського й Андрія Федорова “Искусство перевода” (Л., 1930). Серед необов’язкових: М. Алексеев. Проблема художественного перевода. – Иркутск, 1931; Ф. Батюшков, Н. Гумилев, Н. Чуковский. Принципы художественного перевода. – 2-е изд. – П., 1920. На особливу увагу заслуговує остання праця, тобто видана 1920 року монографія Ф. Батюшкова, М. Гумільова та К. Чуковського “Принципы художнього перекладу”, посилання на яку було мужнім кроком для автора програми, адже розстріляний 1921 р. поет і перекладач Микола Гумільов згадуванню вже не підлягав.

4.7. Михайло Лебединець

Михайло Мусійович Лебединець (1889, Гадяч – 1934, Київ) – правознавець, прозаїк, перекладач, державний і громадський діяч. Народився в сім’ї дрібного крамаря. За відкою І. Б. Усенка в “Енциклопедії історії України” (Т. 6: Ла-Мі / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: В-во “Наукова думка”, 2009) та згідно з даними автобіографії, 1905 року був звільнений з шостого класу Лубенської гімназії за належність до есерівського гуртка. Потому півтора місяці утримувався у в’язниці. Екстерном склав іспити за шостий і сьомий класи гімназії. 1906 року був

⁶² Цит. за додатком до неопублікованої статті Юлії Джугастрянської та Максима Стріхи “Важлива пам’ятка з історії українського перекладознавства”.

Михайло Лебединець

повторно заарештований за участь у мітингу, але невдовзі звільнений. 1909 року закінчив Ченстоховську чоловічу гімназію і вступив на медичний факультет Варшавського університету, звідки 1910 року після чергового арешту за участь в українській студентській есерівській організації був виключений і відправлений на військову службу на Полтавщині. В серпні 1913 року звільнився у запас і знову став студентом Варшавського університету, вступивши на юридичний факультет. З початком Першої світової війни 1914 року був мобілізований до російської армії, з вересня 1914 до осені 1917 р. служив прапорщиком в обозному батальйоні 2-ї армії Західного фронту (був командиром взводу). Після Лютневої революції 1917 року Михайло Лебединець активізував свою діяльність в Українській партії соціалістів-революціонерів (УПСР). У лютому 1917-го – квітні 1918 року обирався членом комітету солдатських депутатів 2-ї армії, був обраний головою української військового комітету Західного фронту (в Мінську) [див.: 130].

Партія боротьбистів, яка мала прорадянські симпатії й стала основною українською партією, примушувала російських більшовиків, що проголосили диктатуру пролетаріату, рахуватися з українськими есерами і з українським селянством. Кремль змушений був іти на формальні поступки цій українській за своєю суттю і вже лише цим не “своїй” для більшовиків з їх російськими імперськими амбіціями партії, щоб ліквідувати небезпеку витиснення більшовиків з України шпроким повстанським рухом. На залученні боротьбистів до Комуністичної Партії (більшовиків) України (КП(б)У), тобто до фактичної влади в окупованій більшовиками Україні, наполягав особисто Владімір Ленін. ЦК партії більшовиків виконало ці вказівки й у травні 1919 року до складу Раднаркому (Ради Народних Комісарів УСРР) – новоутвореного уряду Радянської України – було введено трьох боротьбистів: Михайла Лебединця, який очолив наркомат юстиції (до цього він був громадським обвипувачем Київського губревтрибуналу), Миколу Литвиненка – очолив наркомат фінансів, Гната Михайличенка – очолив наркомат освіти.

Народним комісаром юстиції Української СРР Михайло Лебединець перебував із травня по серпень 1919 року.

В енциклопедичній статті про Михайла Лебединця відомого історика І. Б. Усенка, на яку ми вже посилалися, згадується, що після саморозпуску Української комуністичної партії (боротьбистів) у березні 1920 року Лебединець став членом КП(б)У із зарахуванням йому партійного стажу з 1919 року. З квітня 1920-го до липня 1921 року Михайло Мусійович був членом колегії Наркомату юстиції, завідувачем касаційного відділу та головою Верховного касаційного трибуналу при Всеукраїнському центральному виконавчому комітеті (ВУЦВК) – найвищому органі державної влади Української СРР [див.: 130].

У травні 1921 Михайло Лебединець виступав обвинувачувачем на процесі значного державного діяча Центральної Ради (уряду Української Народної Республіки) Всеволода Голубовича – Генерального Секретаря Транспорту (27 липня 1917 – 14 серпня 1917), Генерального Секретаря Торгівлі і Промисловості (20 листопада 1917 – 18 січня 1918), Генерального Секретаря Міжнародних Справ (30 січня 1918 – 3 березня 1918) і, нарешті, Голови Ради Народних Міністрів (30 січня 1918 – 29 квітня 1918).

Більшовики у такий спосіб утілювали свій сценарій розправи з Українською партією соціалістів-революціонерів (УПСР), до якої з 1912 року належав Голубович, активістом якої з юності був і сам Лебединець до кінця 1918 року, коли увійшов до її лівого крила, яке у березні 1919 року оформилося в Українську партію соціалістів-революціонерів (комуністів), а в серпні 1919 року – в Українську комуністичну партію (боротьбистів). Ба більше, у квітні – грудні 1918 року під час правління гетьмана Павла Скоропадського саме за дорученням УПСР Лебединець займався напівлегальною літературною і журналістською діяльністю, а в грудні 1918 – лютому 1919 рр. він завідував організаційним відділом Бюро преси і пропаганди при Дпректорії Української Народної Республіки!

Процес же 22–29 травня 1921 року, на якому Михайло Лебединець був державним обвинувачувачем свого колишнього однопартійця й колеги по уряді УНР Всеволода Голубовича, увійшов в історію як процес українських есерів – членів Центральної Ради, звинувачених більшовиками у “злочинах” проти робітників і селян, які полягали в опорі встановленню “радянської” – окупаційно-більшовицької – влади в Україні (Голубович тоді був засуджений до десяти років ув’язнення в концентраційному таборі, щоправда через півроку його амністували, а ще через десять років знову засудили).

В подальші кілька років кар’єра Михайла Лебединця як партійно-державного високопосадовця просувається вперед. Від липня 1921 року він заступник наркома юстиції УСРР, від січня 1922 року – консул повноважного представництва УСРР у Польщі, від серпня 1923 року – консул об’єднаного представництва СРСР у Польщі, від січня 1924 року – голова Верховного суду УСРР, який з лютого 1923 р. до жовтня 1924 р. називався Найвищим судом УСРР, також у 1924 році був членом ВУЦВК 8-го скликання, від квітня 1925 року – консул, а від червня 1926 року – радник представництва СРСР у Польщі [довідка укладена за публікацією: 130].

Утім, далі в партійно-державній кар’єрі Михайла Лебединця настає злам. Від липня 1927 року його як колишнього боротьбиста усувають від роботи у Верховному суді й понижують до посади директора Одеської державної академічної опери. А вже у серпні 1928 року на засіданні Центральної Контрольної комісії КП(б)У він отримує партійне стягнення за “формальне ставлення до рішень партії з національного питання” та підтримку поглядів Олександра Шумського – колишнього боротьбиста, члена ЦК КП(б)У, який свого часу виступав за усамостійнення КП(б)У від Російської Комуністичної партії, з вересня 1924-го по лютий 1927 року був наркомом освіти УСРР, активно проводив політику українізації; Сталін поклав на Шумського відповідальність за поширення антропосійських настроїв в Україні, тож із іменем Шумського був пов’язаний національний ухил – т.зв. “шумськізм”.

Отримавши партійне стягнення, у вересні 1928 року Михайло Лебединець звільнився з роботи і вийшов з КП(б)У. Надалі не посідав жодних державних і партійних постів, займався виключно літературною працею, головню перекладами. Від 1930 року працював у видавництві “Української радянської енциклопедії” в Харкові. У листопаді 1934 року був заарештований органами ГПУ за сфабрикованим звинуваченням у належності до підпільної повстансько-терористичної організації, т.зв. “групи 29-ти”, нібито

пов'язано з Об'єднанням українських націоналістів (ОУН). За впроком Військової колегії Верховного суду СРСР розстріляний у ніч з 16 на 17 грудня 1934 року [див.: 131].

У цій справі засуджено численну групу діячів української культури, державних і громадських діячів, письменників, серед них: Антін Крушельницький, його сини Іван і Тарас, Григорій Косинка-Стрілець, Дмитро Фальківський, Кость Буревій, Михайло Оксамит, Олекса Влизько, Василь Мисик, Левко Ковалів, Михайло Лебединець... та ін. Ось Акт про виконання впроку від 17 грудня 1934 року. “Я, Комендант НКВС УРСР – Шашков... на підставі наказу Народного Комісара внутрішніх справ УРСР т. Балицького, згідно з впроком Виїзної сесії Військової колегії Верховного суду СРСР від 13–14 грудня 1934 року привів впрок у виконання над засудженими до вищої міри соціального захисту – розстрілу” [цит. за нублікацією: 132]. Впрок опубліковано в газеті “Правда” 18 грудня 1934 року в супроводі списку розстріляних із 14 осіб, серед яких були і 29-річний Іван та 25-річний Тарас Крушельницькі (велика родина видатного письменника, літературного критика, педагога, міністра освіти УНР Антона Владиславовича Крушельницького лише в липні 1932 року добровільно переїхала була до Радянської України й наразилася на жорстоке покарання за довіру до нової української влади).

Михайло Мусійович Лебединець був реабілітований 1957 року.

Шлях Михайла Лебединця у партійній журналістиці впрямно окреслився ще у 1918 році, коли він був членом правління видавничого товариства “Грунт”, потому працював у Бюро преси і пропаганди Української Народної Республіки, а з перемогою радянсько-більшовицької влади протягом лютого – квітня 1919 року був секретарем центрального органу партії українських лівих есерів (боротьбистів) – газети “Боротьба”, з січня 1920 року працював у Чернігівській газеті “Пролетарська боротьба”.

Його літературна творчість у період 1918–22 рр. була найпродуктивнішою: опублікував збірку перекладів та кілька збірок оригінальних творів. Так, 1918 року побачила світ українською мовою киижка поезій популярного на початку ХХ ст. польського поета Казимежа (Казімежа) (Пшерви-)Тетмаера “Мелянхоля” (Київ), 1919 року вийшла перша прозова збірка самого Лебединця “Пасма життя: новельки” (Київ), а також кілька його новел та поезій у першому й другому числах журналу “Мистецтво”, 1921 року декілька його творів публікувались у другому номері часопису “Шляхи мистецтва”, друкувався також у часописі “Уж” (“Універсальний журнал”). 1922 року з'явилася друга збірка новел Лебединця під назвою “Вікио розчинене” (Харків).

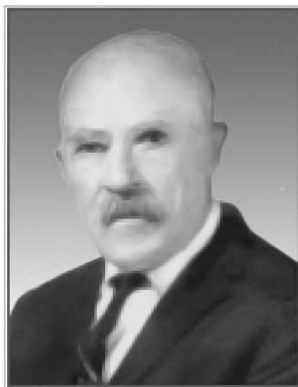
Перекладав Михайло Мусійович переважно з польської, а ще з російської та французької мов, а також з англійської (очевидно, через російську чи польську мову). Від надзвичайно складної для відтворення поезії у прозі Пшерви-Тетмаера, з її досконалою мовно-ритмічною будовою, до нових опублікованих перекладів Михайла Лебединця минуло десять років. Михайло Мусійович почав активно займатися перекладацькою діяльністю після того, як його звипувалили у “шумськізмі” й усупули з усіх керівних посад. У його перекладах наприкінці 20-х – на початку 30-х років у Харкові були видані кілька понулярних авторів. Так, 1928 року в перекладі Михайла Лебединця та за редакцією Сергія Пилипенка була опублікована повість Максима Горького “Мої університети”, а також знаменитий пригодницький роман американського письменника Джемса (Джеймса) Фенімора Купера “Слідогляд”, – слід завважити, що в один рік харківське видавництво “Пролетарій” випустило відразу три романи Купера: “Звіробій” (переклав О. Байкар), “Слідогляд” (переклав Михайло Лебединець) та “Шпигун” (переклала Л. Кардиналовська), швидше за все, усі три переклади здійснювались за посередництвом російської мови, а що стосується перекладу М. Лебединця, то, можливо, і/або

польської мови. 1929 року в перекладі Михайла Лебединця вийшла повість “Міртала” польської письменниці Елізи Ожешкової (Ожешко), чії “Вибрані твори” були опубліковані того ж року і в тому самому Державному видавництві України, 1930 року – повість “Провесінь” польського письменника і драматурга, майстра соціально-психологічної прози Стефана Жеромського, роман молодопольського письменника-неоромантика, лауреата Нобелівської премії (1924) Владислава Ремонта (Реймонта) “Селяни” (дві перші частини: Ч. 1. “Осінь”. – 230 с.; Ч. 2. “Зима”. – 258 с.), фантастичний роман-памфлет, написаний французькою мовою (1928), польського поета, письменника, футуриста Бруно Ясенського “Палю Париж”. Очевидно, перекладацька спадщина Михайла Лебединця була б іще соліднішою, якби не фізична з ним розправа – трагічний наслідок більшовицького терору.

Довідкові статті про Михайла Мусійовича Лебединця можна знайти в “Українській Літературній Енциклопедії” (Т. 3: К-Н. – Київ: Українська енциклопедія, 1995), “Юридичній енциклопедії” (Т. 3. – К., 2001), “Енциклопедії історії України” (Т. 6: Ла-Мі / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: “Наукова думка”, 2009).

4.8. Олекса Варавва

Олекса Варавва
(фото з 1950-х років)

У когорті численних перекладачів з російської мови помітне місце посідав Олексій (Олекса) Петрович Варавва (1889–1967), який перекладав прозові твори класичної російської літератури, зокрема, в його перекладах “Держлітвидав УРСР” опублікував окремими виданнями такі твори Льва Толстого: роман “Анна Кареніна”, ки. 1 (1935), оповідання “Ранок поміщика” (1935), оповідання “Ранок поміщика” та “Хазяїн і робітник” (1936), роман “Війна і мир”, тт. 1–2 (1937). Олексій Варавва багато публікувався під псевдонімом Прохор Воронин. Так, у перекладі Прохора Воронина 1936 р. окремо вийшло оповідання “Кприлка” Максима Горького. Наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. у перекладі Прохора Воронина в різних харківських видавництвах вийшли друком декілька окремих видань оповідань російських письменників: “Сполучені світи” П. Дудорова, “Шахтар Левчук (Оповідання з мипулого Донбасу)” Л. Томського (1929), “Родина Шумахерів” Олександра Дроздова, “Оповідання Наталі Степанівни”

Івана Новикова (1930), збірка оповідань “Земля радянська” (1931). Не залишилися поза увагою цього перекладача і російськомовні твори українських письменників: 1929 року в харківському видавництві “Український робітник” у перекладі Прохора Воронина з’явився роман “Пан Халєвський” Григорія Квітки-Оснoв’яненка.

Прохор Воронин інтерпретував для українського читача пригодницьку російськомовну прозу нині забутих тогочасних авторів: повісті В. Дубаса “В сільвасах Бразилії. Пригоди трьох молодих пролетарів” (Харків: “Книгоспілка”, 1929) та Н. Галкіна “Тенеми” (Харків – Одеса: “Молодий більшовик”, 1932).

В Україні 1920–30-х років стрімко розвивалась єврейська література національною мовою їдиш. Проте були й українські російськомовні письменники єврейського походження, зокрема, Яків Кальницький, чию повість “Чокрак (Син полку)” переклав з російської Прохор Воронин (“Молодий більшовик”, 1931). Оповідання норвезького прозаїка, драматурга, театрального і літературного критика, майстра малої прози Ганса Опруда з’явилися двома тоненькими книжечками: “Рибалчин син” – у київському видавництві “Час” 1927 р. (ім’я перекладача не вказане) та “Не такий, як усі люди” (оповідання з життя норвезьких селян) – у харківській “Книгоспілці” 1930 р. (переклав П. В. – очевидно, Прохор Воронин). Обидва переклади могли бути зроблені з російського видання “Норвежские рассказы”, виданого в Москві 1919 р. (іспував і дореволюційний російський переклад оповідань Опруда – збірка “Маленькие норвежцы”, Москва, 1912). Творчість одного з найвизначніших представників нідерландської літератури, голландського письменника XIX ст. Мультиатолі (справж. Едуард Дауес Деккер) також відображена у перекладі Прохора Воронина (знову ж таки, вочевидь, з російського джерела): окремим харківським виданням оповідання “Під чужим ярмом” (“Книгоспілка”, 1929).

Перекладав Олексій Варавва й інших західноєвропейських авторів (імовірно, з російського джерела). Так, 1928 року харківський “Пролетарій” видав у його перекладі роман “Вісімдесят тисяч кілометрів під водою” французького класика пригодницької літератури, одного із зачинателів наукової фантастики, географа і письменника Жюль Верна (роман було перевидано 1935 і 1936 рр.) Того ж року в харківському “Русі” вийшло друком лібрето опери Джоакіно Россіні “Севільський цпрульник”, яке переклав Олексій Варавва.

На початку 1930-х рр. найбільше публікувалося перекладів з радянських письменників, зокрема, 1932 р. у видавництві “Література і мистецтво” з’являється п’єса “Міст” А. Романовича у перекладі Андрія Дудки. Це ще один літературний псевдонім Олексія Варавви. Зокрема, того ж року в “ЛіМі” виходить переклад п’єси “Рогор (Як це було)” грузинського радянського поета і драматурга Карло Каладзе, виконаний Г. Цагарелі та А. Дудкою. А 1937 р. в “Держлітвидаві” публікується п’єса “Арсен” іншого грузинського радянського письменника, поета і драматурга Сандро Шаншіашвілі, перекладена тими-таки К. Цагарелі та О. Вараввою.

Після Другої світової війни Олекса Варрава жив на еміграції.

4.9. Євген Касяненко

Художньому перекладу віддавали в той час свій таланти і душевні сили представники різних професій. З перекладацькою творчістю поєдпував свою професійну діяльність і Євген Іванович Касяненко, який увійшов в історію передусім як український авіаконструктор, громадсько-політичний діяч і журналіст. Рідні брати Касяненки – Андрій (1889–194?), Іван (1887–1942), Євген (1889–1937) та Григорій (1891–193?) – стояли біля

Євген Касяненко
(гімназист)

витоків українського літакобудування. Закінчили Черкаську гімназію і продовжили навчання у Києві: Андрій, Іван та Євген у Київському імператора Олександра II політехнічному інституті, Григорій – в Університеті Святого Володимпра. Були активними членами Київського товариства повітроплавання, утвореного на базі Повітроплавального гуртка КПІ, серед найактивніших учасників якого значились Андрій та Євген Касяненки. Для спеціалізованої авіаційної бібліотеки, яку укладали гуртківці, Євген Касяненко зробив свій перший переклад – книжки німецького автора Олександра Сее “Шпряючий політ”. З 1910 по 1921 рік брати Касяненки спроектували й власноруч, за власні кошти побудували шість літальних апаратів на основі найпередовіших ідей. За даними Ректора Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут” Михайла Згуровського, перший літак родинного колективу Касяненків “став третім спроектованим і побудованим в Україні літаком, який зміг відірватися від землі” [36]. Це був біплан з бамбука, дерева і полотна. Брати склали його під час літніх канікул у Черкасах 1910 року. Випробувати аероплан у польоті випало Євгенові. Можливо, через недостатній досвід управління пілот зумів протриматись у повітрі лише чотпри секунди, пошкодивши при посадці апарат і зламавши собі ногу. Однак політ відбувся! Наступними конструкціями братів були аероплани “Касяненко-1біс” (випробуваний у Черкасах 1911 року), “Касяненко-3” (побудований в Петербурзі для участі в конкурсі 1912 року, літак втілював ідею “оживлених крил”, уперше розроблену Євгеном Касяненком, – управління літаком за допомогою зміни кута розташування крил відносно фюзеляжу, але під час випробувань апарат зазнав невідомої аварії), моноплан “Касяненко № 4” (надлегкий спортивний літак, побудований у 1913 році з удосконаленою конструкцією “оживленого крила”, який здійняв у повітря на Куренівському літовищі видатний льотчик-винахідник і добрий товариш Євгена Касяненка Петро Миколайович Нестеров). З початком Першої світової війни при КПІ почали працювати авіамайстерні, які забезпечували ремонт збитих німецьких і австрійських літаків, але там винускали за передовою технологією ще й повітряні гвинти під маркою “Бр. Касяненки”, якими постачали весь Південно-Західний фронт. Новий швидкісний і маневрений літак, спроектований братами Касяненками як бойовий, називався “КПІ-5”, хоч неофіційну назву отримав “Торпеда”; він випробовувався 1917 року на Спрецькому літовищі (керував апаратом Андрій Касяненко), проте при посадці сталася поламка. Інформацію про конструкторські експерименти братів Касяненків детальніше викладено у розлогій статті Михайла Згуровського “Брати Касяненки: політ крізь морок часу” [36].

1906 року Євген Касяненко вступив до Української соціал-демократичної робітничої партії, а згодом її членами стали і його брати. Партія перебувала під заборонаю, і брати Касяненки знаходили вихід своїм політичним прагненням, беручи активну участь у діяльності легального інститутського товариства “Українська громада”, 1913 року Євген Касяненко увійшов до Ради “Громади”, тобто до її керівного складу. Після Лютневої революції 1917 року, внаслідок якої відновила свою діяльність УСДРП, Євген і Григорій Касяненки обираються від цієї партії до Української Центральної Ради. Однак невдовзі політичні шляхи Євгена і Григорія розходяться: після падіння Тимчасового Уряду в Петрограді Григорій стає членом Крайового комітету з охорони революції, створеного Малою Радою, а Євген спрямовує свою діяльність на розпуск Центральної Ради і передачу влади в Україні російським більшовикам. Змушений піти на деякий час у підпілля, він остаточно формується як політичний журналіст і коли влада в Києві переходить до більшовицьких рад робітничих і солдатських депутатів, Євген Касяненко береться до винесу першої радянської українськомовної газети “Вісник УНР” (з пропагандистською метою назва газети навмисно була майже тотожною до назви друкованого органу УНР Центральної Ради), а 1918 року Євген Іванович вступає до лав КП(б)У і невдовзі стає провідним співробітником газети “Київський комуніст”, згодом – “Вістей Київської Ради робітничих депутатів” та “Сільської комуні”, перейменованої потім на “Більшовик”, де публікується під псевдонімом “Ларик” як палкий борець за ідейну лінію більшовицької партії. Долучається Євген Касяненко і до створення в лютому 1919 року Всеукраїнського видавництва ЦК КП(б)У “Космос”, для якого під псевдонімом О. Нитка перекладає з німецької працю Ф. Енгельса “Основи комунізму” (з власною передмовою), а також редагує український переклад праці В. Леніна “Як комуністи-більшовики ставляться до середнього селянства”. Іван Касяненко в 1919 році теж став членом більшовицької партії, а от Андрій, навпаки, навіть виступав в есдеківській “Робітничій газеті” із засудженням дій головнокомандувача збройних сил радянської УНР Юрія Коцюбинського. Як встановив М. Згуровський, Андрій і Григорій Касяненки взяли участь у підготовці для Центральної Ради УНР “Доповідної записки українців-фахівців авіації про використання авіації в мпрний час” [див.: 36].

Фахова компетенція братів Касяненків знадобилася радянській владі, коли 1920 року вийшов наказ Комісії по управлінню вищими школами м. Києва про реорганізацію Київського політехнічного інституту, зокрема, плапувалося відкрити в КПІ нову спеціальність – авіаційну. Євген Касяненко увійшов до спеціально призначеної з цією метою Організаційної ради, а Іван Касяненко обійняв посаду заступника ректора. Наступного року розпочалося навчання майбутніх фахівців з авіаційної справи та авіабудування і паралельно була відновлена діяльність авіаційного гуртка, який переймували в Авіаційне науково-технічне товариство. Андрій Касяненко був залучений до читання лекцій. Саме на 1921 рік випадає й остання спроба братів Касяненків збудувати літак власної розробки: цей невеличкий аероплан призначався для ведення ближньої розвідки та супроводу кавалерійських військ. Однак його спорудження не було завершено, а Євген Касяненко – головний натхненник цього проекту – одержав від більшовицької партії нове завдання: з 1922 по 1925 роки він пропрацював у торговельному представництві УСРР у Німеччині, очоливши закордонну місію Наркомату освіти УСРР. Він також став одним із засновників і редактором українсько-американського видавництва “Космос”, створеного з метою поширення серед української діаспори марксистської літератури. Крім того, 1923 року Євген Касяненко взяв безпосередню участь у закупівлі закордоном перших шести пасажпрсько-поштових літаків для ново-

заснованого Українського акціонерного товариства повітряних сполучень, відомішого під назвою “Укрповітрошлях”. Повернувшись із закордонного відрядження до нової столиці радянської України – Харкова, Євген Касяненко обійняв посаду заступника головного редактора популярної щоденної газети “Вісті ВУЦВК” (орган Всеукраїнського центрального виконкому (ВУЦВК) рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів і Харківської ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів; від жовтня 1920 р. – орган Українського ЦВК; від 25 червня 1934 р. виходила у Києві; від 30 липня 1938 р. мала назву “Вісті Рад депутатів трудящих УРСР”), а після трагічної смерті редактора цієї газети – Василя Еллана-Блакитного, Є. Касяненко очолив редакцію газети, яка мала кілька додатків: харківську газету “Культура і побут” (видавалась під цією назвою у 1925–1928 рр.; нині відома як “Культура і життя”), літературний журнал “Всесвіт”, сатиричний журнал “Перець”. Євген Касяненко був не лише головним редактором усіх цих видань, але і їхнім постійним дописувачем, швидко ставши своїм у творчому середовищі українських письменників. У період українізації газета “Вісті ВУЦВК” була найпопулярнішим українським виданням, а сам Євген Касяненко увійшов до складу Державної комісії для упорядкування українського правопису, відомого як “Харківський правопис”, або “Скрипниківка”. У період діяльності цієї комісії виходив ще один додаток до “Вістей” – “Український правопис. Дискусійний бюлетень”.

Переслідування Євгена Касяненка фактично розпочалися ще на початку 1930-х років. У січні 1931 року він підписав свій останній номер “Вістей ВУЦВК”. Його переводять на посаду інженера Харківського авіазаводу, згодом – на посаду старшого конструктора Московського заводу ім. Авіахіму. Повернувшись на короткий час у журналістику, він редагував німецькомовний журнал “Sturm Schritt” (“Швидким кроком”) – друкований орган Всеукраїнської спілки радянських селянських письменників “Плуг”. У серпні 1937 року Євгена Касяненка заарештували і за впроком Військової колегії Верховного Суду СРСР 30.12.1937 розстріляли.

Григорій Касяненко, імовірно, був заарештований одночасно з Євгеном. Відомо, що в 1939 році його було переведено з одного гулагівського табору в інший, відтоді його слід урвався.

Іван Касяненко до середини 1920-х років залишався у Києві, ставши першим ректором Київського сільськогосподарського інституту (нині це Національний аграрний університет), наприкінці 1920-х він обійняв посаду голови правління державного акціонерного товариства “Укрповітрошлях” у Харкові, а після об’єднання у 1929 році Української метеорологічної служби і гідрометричної служби Наркомзему Іван Касяненко став керівником усієї метеорологічної служби України. На основі поданого ним проекту 1932 року в Харкові було створено навчальний заклад нового профілю – метеорологічний інститут. Після звільнення з метеорологічної служби Іван Касяненко працював на нижчих керівних посадах. Заарештували його в жовтні 1939 року; отримавши 25 років ув’язнення, він не повернувся з таборів.

Точних відомостей про долю Андрія Касяненка в часи терору немає. Навіть дата його смерті в різних джерелах не збігається [за публікацією: 36].

Окреслимо перекладацький доробок Євгена Касяненка. З-поміж його перекладів, зокрема, знаходимо повість про друге пришествя Ісуса Христа “Мене зовуть теслею” видатного американського письменника, сучасника міжвоєнного двадцятиріччя Ептона Сінклера, опубліковану 1925 р. в харківському “ДВУ”. Цікаво, що 1931 р. “ЛіМ” (Харків – Київ) повторно винустив цю надруковану раніше в “ДВУ” повість, перекладену Є. Касяненком (Ептон Сінклер. Твори. Т. 7. – 196 с.). У 1926 р. з’явилась

збірка оповідань німецької письменниці Гермінії Цур-Мюлен “Патріот”, перекладених Євгеном Касяненком та Марією Ільтичною (Харків: “Український робітник”). В тому ж році харківське видавництво “ДВУ” винустило друге видання повісті Анатолія Франса “Повстання анголів” у перекладі Євгена Касяненка. У 1928 р. там само вийшли “Вибрані твори” у двох томах французького письменника бельгійського походження, майстра пригодницько-історичного та фантастичного жапрів Жозе Апри Роні-Старшого, які містили романи з передісторичних часів “По огонь” (том перший) та “На нові землі” (том другий), обидва – у перекладі Євгена Касяненка (“Вибрані твори” Роні-Старшого були перевидані там само 1936 р.), а 1930 р. в цьому ж видавництві була опублікована повість Роні-Старшого “Кінець людства”, яку теж переклав Євген Касяненко. Харківсько-одеська філія “Молодого більшовика” в 1932 р. опублікувала робітничий роман японського письменника Наосі Токунаги за назвою “Вулиця без сонця”, перекладений Євгеном Касяненком з німецького видання, яке було здійснене з ініціативи та з післямовою групи японських революціонерів у Німеччині (до речі, російський переклад цього гостросоціального твору вийшов у 1934 р., тобто, пізніше ніж український, перекладач – М. Фельдман). Ім’я німецького лівого письменника Вальтера Шенштедта, чиї твори були заборонені в нацистській Німеччині, – стало відоме українському читачеві з перекладів двох романів: т.зв. “роман робітничої молоді” за назвою “Ностіц-штрассе” переклав з німецької Євген Касяненко (Харків – Одеса: “Молодий більшовик”, 1933), а от у виданні ромапу “Забитий при спробі втекти” (Харків: “Український робітник”, 1935) імені перекладача вже не згадувалось, хоч його, імовірно, теж переклав Є. Касяненко. А 1934 р. в перекладі Касяненка видавництво “ЛіМ” випустило роман Михайла Шолохова “Піднята цілина”, обсягом 378 с. (перевидання 1935 р.). Угорський письменник Андор Габор – член комуністичної партії з 1919 р., який брав участь у революційних подіях 1918–19 рр. в Угорщині, після чого емігрував до Відня, потім до Берліна, а протягом 1933–45 рр. жив в СРСР, – був представлений новелами й оповіданнями з Третьої імперії за назвою “Панна Лілея” у перекладі з німецької Євгена Касяненка (“Держлітвидав УСРР”, 1936). А ще у “Держлітвидаві” (Харків – Київ) 1937 р. було опубліковано збірник оповідань, сцен і віршів антифашистських німецьких письменників за назвою “Ніч і світанок”, які переклали з німецької Є. Касяненко, М. Овруцька, М. Зісман і Т. Масенко.

У харківському місячнику “Червоний шлях” 1925 року нублікувався Касяненків переклад оповідання “Патріот” Гермінії Цур-Мюлен, а наступного року під такою назвою, як зазначалося вище, вийшла окрема збірка оповідань цієї письменниці. 1933 року в “Червоному шляху” з’явився Касяненків переклад з німецької мови оповідання британського письменника і журналіста єврейського походження, уродженця Угорщини Артура Кестлера за назвою “1002-а ніч або старо-бухарський паноптикум” (як відомо, наприкінці 1930-х політичні погляди Кестлера кардинально змінилися: у 1931 році він вступив до лав Комуністичної партії Німеччини й у середині тридцятих рік прожив у Радянському Союзі, а 1938 р. у зв’язку з “великим терором” в СРСР письменник вийшов з компартії й невдовзі став широковідомим завдяки своєму роману “Darkness at Noon” (1940), що викривав терор в СРСР 1930-х років). У 1937 р. Євген Касяненко переклав для “Літературного журналу” новелу “Хор мертвих” німецького письменника-комуніста Теодора Плів’є, який теж згодом еволюціонував у своїх поглядах, як і Кестлер! Довгі роки проживши у Москві, після Другої світової війни Плів’є утік із Радянської зони в Західну Німеччину, викриваючи тоталітарний режим Кремля і заявляючи, що в сталінській Росії всі комуністичні ідеї були задушені.

4.10. Микола Іванов (Іванів)

Досі дослідники та сучасники тієї епохи лише побіжно згадували напрочуд продуктивного перекладача з англійської, французької, іспанської мов Миколу Олексійовича Іванова – старшого брата знаного літератора і бібліографа Юрія Олексійовича Меженка. Як і Олекса Варавва, Іванов мешкав у Харкові, але з початком війни його слід згубився. Нещодавно бібліотекознавець і бібліограф творчої спадщини Юрія Меженка Надія Володимирівна Стрішенець знайшла в літературному журналі “Український засів”, що видавався в окупованому німцями Харкові, відомості про М. О. Іванова: “При Харківському товаристві “Просвіта” існує письменницька секція, що об’єднує більшість харківських письменників і критиків, які нині активно працюють на терені літератури. До секції належать дд. А. Гак (голова секції), О. Варавва, М. Іванов та ін. <...> Відомий на Україні харківський перекладач художньої літератури М. О. Іванов закінчив переклад з англійської на українську мову “Венеційського купця” Шекспіра. На засіданні літературної секції “Просвіти” доцент Ю. В. Шевельов дав ґрунтовну аналізу перекладу, відзначивши високу його якість” [128, с. 75; цит. за публікацією: 121]. Отже, як з’ясувала Н. В. Стрішенець, під час окупації Микола Іванов перебував у Харкові. Як відомо, згадані поруч із ним діячі “Просвіти” – Олекса Варавва, Анатоль Гак, Юрій Шевельов та редактор “Українського засіву” Віктор Петров (В. Домонтович) – опинилися на еміграції. Слід Миколи Іванова, який вдалося простежити Н. В. Стрішенець, обривається у Німеччині. Як випливає з листа дружини Миколи Олексійовича Софії Нікандрівни до Галини Коваленко – дружини Євгена Плужника, яка мешкала в США і яку попросили довідатись про долю Миколи Олексійовича, “... ще під час перебування в Німеччині (англійська зона окупації) до хати зайшло двоє військових і попросили його піти з ними, як перекладача, з того часу вона ніколи більше його не бачила” (ЛЛ. ВР. Ф. 191. Лист від 22 січня 1959 р.) [цит. за публікацією: 121]. Н. В. Стрішенець у примітках до своєї праці “Бібліографічна спадщина Юрія Меженка” припускає, що Микола Іванов був заарештований радянськими органами безпеки і загинув у таборах [121]. Підтвердження цієї думки знаходимо й у статті видатного поета, літературознавця і перекладача Ігоря Качуровського “Перекладачі української діаспори”, спеціально написаній для журналу “Всесвіт” [45]. Аналізуючи перше повоєнне літературне видання української діаспори – журнал “Хорс”, ч. 1 (це перше число виявилось й останнім), 1946 р., Німеччина, – Ігор Качуровський згадує “три поезії Лорки (що його тут названо “Хуаном де Льоркою”), чудово перекладені Миколою Івановим (на той час уже примусово репатрійованим з Німеччини до котрогось із сталінських концтаборів) (курсив наш. – Л. К.)” [45]. Однак точніших відомостей про подальшу долю Миколи Іванова нема.

Звернімось до перекладацького доробку Миколи Іванова з англійської мови: 1928 р. в “ДВУ” вийшов роман “Серця трьох” Джека Лондона, роман Фенімора Купера “Останній з могікан” був виданий харківським “Дитвидавом” 1938 р., роман Чарльза Діккенса “Посмертні записки Піквікського клубу” (скорочено) з’явився 1929 року в харківському “ДВУ”, а роман Діккенса “Домбі й син” – 1930 року в харківсько-київському “ДВУ”, причому киїжка “Посмертні записки піквікського клубу” ще раз вийшла друком у “Дитвидав” 1937 р.; Миколі Іванову також належать переклади романів Марка Твена “Янкї при дворі короля Артура” (Харків: “ДВУ”, 1929) і “Пригоди Гекльберрі Фінна” (Харків – Одеса: “Дитвидав”, 1937). Ще 1928 року в харківському “ДВУ” були опубліковані “Вибрані твори” майстра кримінально-детективного жапру Артура Конан-Дойля у двох томах: Т. 1. “Пригоди Шерлока Холмса. Пес Баскервілів”

(хоч перекладач і не вказаний, згодом – переклад Миколи Іванова); Т. 2. “Пригоди Шерлока Холмса” – переклад Миколи Іванова. Виданий наступного року, там само роман Конан-Дойля “Втрачений світ” теж переклав Микола Іванов; повторно цей роман у тому ж перекладі вийшов 1937 р. в харківсько-одеському “Дитвидаві”; добре відомий тогочасному українському читачеві був і знаменитий письменник-фантаст Герберт Уеллс, роман якого “Невидима людина” переклав Микола Іванов (Харків – Одеса: “Дитвидав”, 1936). Ірландська англійська література оприсутнена в українській, передусім, перекладами з Джонатана Свіфта: Микола Іванов здійснив кілька варіантів перекладу основної книжки Свіфта, які друкувалися в різних видавництвах у різному обсязі та з ледь видозміненими назвами: “Мандри Гулліверові” (Київ: “ДВУ”, 1928), “Подорожі Гуллівера” (Харків – Одеса: “Дитвидав”, 1935), “Гуллівер у ліліпутів” (там само, 1937), “Мандри до різних далеких країн світу Лемюеля Гуллівера” (Київ – Харків: “Держлітвидав”, 1935), “Мандри Гуллівера” (Харків: “Дитвидав”, 1938).

З французької мови Микола Іванов теж переклав чимало: у київській філії “Молодого більшовика” протягом 1938–40 рр. вийшов здійснений ним повний переклад роману Віктора Гюго “Знедолені” у двох томах (Т. 1 – 1938 р.; Т. 2 – 1940 р.); долучився Микола Іванов і до перекладів з Альфонса Доде – творця знакового образу романтика і хвалька Тартарена з Тараскона; так, 1929 р. в харківському “ДВУ” вийшли одразу два романи про Тартарена: “Тартарен із Тараскона” (в цьому виданні твір названо повістю) і “Тартарен в Альпах”. Обидва твори переклав Микола Іванов. “Тартарен із Тараскона” перевидався зі скороченнями 1936 р. (там само). Ще один роман Альфонса Доде “Порт – Тараскон” з’явився 1930 року в харківсько-київській філії “ДВУ” в тому ж перекладі. А 1929 року в перекладі Миколи Іванова у харківському “ДВУ” вийшли ще два романи французьких письменників: роман Жюль Верна “Пригоди капітана Геттераса” та роман Жоржа Тудуза “Люди з огнедишного Айсберга”.

Переклади Миколи Іванова з іспанської мови теж становлять вагому частку в його перекладацькому доробку: почнемо з “Валенсійських оповідань” іспанського письменника і політичного діяча Вісенте Бласко Ібаньеса, які спершу вийшли 1926 року в харківському “ДВУ” в перекладі Володимира Самійленка, а потім “Валенсійські оповідання” були видані 1931 р. харківським “ЛіМом” у перекладі Миколи Іванова, щоправда в кількаразово скороченому обсязі; в тому ж перекладі 1928 р. в київському “Часі” з’явився роман Ібаньеса “Кров і пісок”, а 1930 р. в харківсько-київській “Книгоспілці” вийшли два томи “Творів” Ібаньеса в перекладі Миколи Іванова: том другий – роман “Серед померанцьових дерев”, том третій – роман “Травнева квітка”. Микола Іванов також зробив скорочений переклад знаменитого роману Мігеля де Сервантеса Сааведри “Вигадливий Ідальго Дон Кіхот з Ламанча”, який винустило харківське “ДВУ” 1927 р., загальним обсягом 366 с. (цей переклад двічі перевидався в харківсько-одеському “Дитвидаві” 1935 і 1936 років). Слід зазначити, що повний переклад “Дон Кіхота” – з російської мови – зробили 1955 р. в Києві В. Козаченко та Є. Кротевич (хоч усі поезії в цьому виданні були перекладені Миколою Лукашем безпосередньо з іспанської мови). Творчість визначного представника іспанської барокової прози Франсіско де Кеведо-і-Вільєгаса теж увів в українську літературу Микола Іванов, переклавши роман письменника, який являє собою сатпричпу панораму життя Іспанії – “Історія життя пройдисвіта, Пабло на імення, зразка волоцюг і дзеркала крутнів”, онублікований у Харкові 1934 р. видавництвом “Радянська література”. Того ж року інше харківське видавництво – “ЛіМ” – винустило ще одну об’ємну книжку в перекладі Миколи Іванова: роман під заголовком “Магніт”, названий “повістю про марокканську війну”, тогочасного іспанського письменника Рамона Хосе Сендера, чиї

твори були просякнуті критикою суспільства. Натрапляємо на ім'я Миколи Іванова і серед перекладів, опублікованих в радянських часописах, зокрема, в “Літературному журналі” друкувались у його перекладі: п'єса Мігеля де Сервантеса “Саламанська печера”, народне іспанське оповідання “Безлад у світі”, “Романс про іспанську цивільну гвардію” Федеріко Гарсії Лорки.

Принагідно згадаємо ще одного перекладача на прізвище Іванов. Павло Іванович Іванов перекладав з російської, зокрема, 1928 р. в його перекладі було опубліковано “Вибрані оповідання” Дмитра Маміна-Сибіряка (Харків: “ДВУ”) і перевидано 1931 року. Павла Іванова заарештували й розстріляли як “ворога народу” одним із перших. Відтак 1937 р. “Вибрані оповідання” Маміна-Сибіряка нублікувались вже в новому перекладі – письменника, перекладача, одного з лідерів літературного об'єднання “Плуг” Миколи Володимировича Дукина (Харків – Одеса: “Дитвидав УРСР”). Того ж року в перекладі Миколи Дукина “Держлітвидав УРСР” видав історико-біографічний роман “Пушкін” відомого вченого, літературознавця і критика Юрія Тинянова. А роком раніше в тому ж перекладі зазвучав українською роман “Що робити?” Миколи Чернишевського (Київ – Харків: “Держлітвидав УРСР”). Із мемуарно-біографічної книжки “На добрий спомин... (Повість про батька)” дочки Миколи Володимировича – Наталки Дукиної – дізнаємося, що Микола Дукин загинув 1943 р. в концтаборі ГУЛАГ [30].

4.11. Вероніка Гладка і Катерина Корякіна

Вероніка Япуарівна Морозова (Гладка) (1890, м. Андрушівка, нині районний центр Андрушівського району, Житомирської області – 1966, Житопр) – поетеса, відома під псевдонімом Вероніка Морозівна, перекладач. Народилася в сім'ї волосного писаря. 1908 року закінчила Маріїнську жіночу гімназію в Житопрі. Вірші почала писати ще під час навчання в гімназії. Великий вплив на літературне становлення Вероніки мала її старша сестра, поетеса Людмила Япуарівна Морозова-Курек (1887–1952), відома під псевдонімом Людмила Волошка (рідше використовувала псевдонім Л. Козачка), яка закінчила ту ж таки Житопрську гімназію і до 1917 року жила в Житопрі, де з 1910 року перебувала на службі у Волинському губернському земстві, а потім переїхала з дочкою до батьків у своє рідне містечко Андрушівка, звідки вже практично не виїздила. Поетичний дебют Людмили Волошки відбувся 1905 року в херсонському альманасі молодих українських письменників “Перша ластівка” (упорядник Микола Чернявський), згодом друкувалась у часописах “Рідний край”, “Молода Україна”, “Світло”, “Українська муза”, “Розвага”, збірниках “На вічну пам'ять Тарасові Шевченку”, “Весна” та ін., підтримувала тісний зв'язок з Оленою Пчілкою та Лесею Українкою [див.: 1], перша поетична збірка Людмили Волошки “Пісні волі” вийшла в Житопрі 1917 р.

Молодша сестра Людмили Волошки Вероніка з юних літ прилучилася до творчості, нублікуватись почала під літературним псевдонімом Вероніка Морозівна. Олена Пчілка – видавець часопису “Рідний край” – привітала і надрукувала її перші літературні спроби у своєму журналі: це номери 25 (вірш “Весною”) та 26 (вірш “Ніч”) за 1908 рік і номери 4 (вірш “Така я самотня”) та 25 (вірш “Вечірні малюнки”) за 1909 рік.

Людмила Волошка також увела свою сестру в коло молодих талановитих літераторів, що гуртувались навколо Житопрського осередку українського товариства

“Просвіта”, в якому працювала сама Людмила Януарівна, саме там Вероніка познайомилася зі своїм майбутнім чоловіком, з яким побралася 1912 року, – поетом і мовознавцем Миколою Гладким, автором виданої волинською “Просвітою” 1917 року “Граматики української мови для вчителів”.

У широкій культурницькій діяльності Волинського Українського товариства в Житомирі під назвою “Просвіта”, зареєстрованого ще 1907 року, брали участь, окрім Лесі Українки й Олени Пчілки, Василь Стефаник, Михайло Старицький, Микола Лисенко та інші видатні постаті української культури, тому за товариством здійснювався негласний нагляд царської жандармерії, а у квітні 1912 року “Просвіту” заборонили (вдруге вона відродилась у березні 1917 року з постановням Української Народної Республіки, радянська влада її знову заборонила 1921 року, і вже третє відродження “Просвіти” відбулося в незалежній Україні 27 квітня 1989 року).

Вероніка Морозова після закінчення гімназії певний час працювала, як і сестра, в статистичному відділі Волинського губернського земства, проте вже у 1913 році вона разом з чоловіком переїздить до Києва, де на той час жили її батьки, але зв’язків із житомпряними не пориває.

У Києві Вероніка Гладка-Морозова з середини 1920-х років пробує себе у перекладі, однак вже з середини 1930-х років вона відходить від будь-якої літературної діяльності у зв’язку зі сталінськими репресіями, спрямованими проти її чоловіка: Микола Гладкий ще у 1918–20-х роках був членом Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР) і після її розколу у травні 1918 року приєднався до лівого крила – боротьбистів, які перебували на позиціях “радянської форми” влади й виступали за співпрацю з більшовиками, а у березні 1919 року боротьбисти навіть переймувалися на Українську партію соціалістів-революціонерів-боротьбистів (комуністів). Утім, більшовицька влада 1937 року пригадала, що він певний час служив у Дпректорії Української Народної Республіки. Тож попри його цілковиту лояльність до радянського уряду, Миколу Гладкого заарештували, спершу вислали в Ташкент (куди Вероніка Япуарівна поїхала услід за чоловіком), а потім відправили в Сибір, звідки він не повернувся, і слід по ньому згубився.

Після заслання Миколи Гладкого до Сибіру, Вероніка Япуарівна повернулася з Ташкента в Андрушівку. Під час Другої світової війни перебувала в евакуації, потім знову мешкала в Андрушівці, працюючи бухгалтером районного фінансового відділу близько двадцяти років. Померла в Житомпському будинку для літніх людей. Похована у Житомирі [довідку укладено за публікацією: 48].

Поетичні твори Вероніки Морозівни було включено до антології “Тридцять українських поетес”, упорядник – Микола Платонович Бажан (Київ: “Радянський письменник”, 1968. – 294 с.), от-таки перекладацький доробок письменниці, – а на нього з’являлися схвальні рецензії, – ще не одержав належного поцінування. Хоча безумовним визнанням є той факт, що її переклади потрапили до “Творів у дванадцяти томах” Джека Лондона (Київ: вид-во “Дніпро”, 1969–72).

Працювала Катерина Гладка як перекладач у творчому тандемі з Катериною Корякіною, яка, будучи росіяною, блискуче володіла скандинавськими мовами, з яких у 1920–30-ті роки якщо й перекладали в Радянській Україні, то здебільшого через російську, німецьку чи польську мови. А Вероніка Гладка як поетеса мала бездоганне чуття української мови, – отже, і склалася плідна співпраця, яка принесла українському читачеві можливість насолоджуватись високоякісними перекладами, в першу чергу, зі скандинавських мов, а також з англійської.

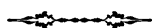
Почнемо з останньої. У 1927–30 рр. київське видавництво “Сяйво”, в основному, здійснило один зі своїх найграндіозніших проєктів: випуск повної збірки творів Джека Лондона (за загальною редакцією Освальда Бургардта): в ці роки вийшли тт. 1–24, а 1932 року додрукували 27-й том. Переклади Вероніки Гладкої та Катерини Корякіної містились у таких томах: роман “Буйний день” – том 4-й, роман “Маленька господиня великого будинку” – том 9-й, повісті “Білий зуб” та “Поклик з надрів” – том 11-й, оповідання зі збірки “Діти морозу” – том 15-й, повість “Перед Адамом” та роман “Міжзоряний мандрівник” – том 22-й.

Паралельно з томами повної збірки творів Джека Лондона друкувались і окремі видання, зокрема, в перекладі Катерини Корякіної та Вероніки Гладкої вийшли: 1927 р. (вид-во “Сяйво”) – роман “Буйний день”; 1929 р. (вид-во “ДВУ”) – збірка оповідань “Діти морозу” (перевидано 1930 і 1957); 1930 р. (вид-во “ДВУ”) – роман “Міжзоряний мандрівник” (перевидано 1957) та повість “Перед Адамом”; 1932 р. (вид-во “Молодий більшовик”) – повість “Білий зуб” (перевидано 1939 і 1957). Остання під назвою “Біле Ікло” вже двічі перевидавалась у ХХІ столітті в перекладі В. Гладкої та К. Корякіної: 2006 року київським видавництвом “Школа” в серії “Світ неймовірних пригод” (для середнього шкільного віку) та 2010 року Київським видавничим центром “Національний книжковий проєкт” у серії “Бібліотека шкільної класики” (для позакласного читання в 6 класі).

З названих творів, перекладених В. Гладкою і К. Корякіною, у київському дванадцятитомнику творів Джека Лондона 1969–72 років були перевидані в тому ж перекладі: роман “Буйний день” (зредагував Юрій Лісняк, том 7-й, 1971 р.), повість “Білий зуб” (вийшла під назвою “Білозуб” – том 3, 1969 р.), повість “Поклик з надрів” (вийшла під назвою “Поклик предків” – том 2, 1969 р.), збірка оповідань “Діти морозу” (оповідання “У лісах Півночі”, “Закон життя”, “Брехун Нам-Бок”, “Великий чаклун”, “Люди з Країни Сонця”, “Хвороба самотнього ватага”, “Кіш, син Кішів”, “Лігунова смерть”, “Білошкіра Лі Ван”, “Спілка старих людей” – том 1, 1969 р.), повість “Перед Адамом” (зредагував Юрій Лісняк, том 4-й, 1970 р.), роман “Міжзоряний мандрівник” (зредагувала Ольга Сенюк, том 10, 1972 р.). Отже, не ввійшов до дванадцятитомника в перекладі В. Гладкої та К. Корякіної тільки роман “Маленька господиня великого будинку”, який для цього видання заново переклав Юрій Лісняк.

З англійської Вероніка Гладка й Катерина Корякіна також переклали кілька творів Герберта Уеллса: фантастичні оповідання “Дивна орхідея” (Харків – Київ: “Книгоспілка”, 1930) та “Повість про дні майбутні”, яка разом з оповіданнями письменника увійшла до першого тому із запланованого багатотомника “Творів” Уеллса за редакцією Михайла Калиновича, виданого тоді ж, там само (перекладачі у цьому виданні не вказувались). На першому томі видання “Творів” Уеллса припинилося, а от “Повість про дні майбутні” в перекладі Вероніки Гладкої й Катерини Корякіної паралельно побачила світ ще й окремим виданням (Харків – Київ: “Книгоспілка”, 1930).

Вероніка Гладка й Катерина Корякіна долучились до перекладів зі шведської літератури: 1927 р. в Харківській “Книгоспілці” вийшла повість Ріхарда Фріка “В обіймах полярної ночі” в перекладі зі шведської. Це був єдиний твір і єдине видання Фріка в українському перекладі за міжвоєнне двадцятиліття. А от твори класика норвезької літератури Гепріка Ібсена видавались у той період кілька разів, зокрема, 1930 року в “ДВУ” (Харків – Київ) оприлюднили “Вибрані твори” майстра у редакції Дмитра Загула, причому тоді був виданий том третій, який містив п’єси “Лялькова хатка”, “Ворог народів”, “Дика качка” та “Привиди” – усі в перекладі Вероніки Гладкої й Катерини Корякіної. Том другий “Вибраних творів” Ібсена був виданий 1932 року в “ЛіМі” (Харків – Київ)

і містив лише одну п'єсу в перекладі Вероніки Гладкої і Катерини Корякіної – “Підпри­ громадянства” (п'єси “Росмерсгольм” та “Будівничий Сольнес” подавались у цьому томі в перекладі Йосипа Зорянчука). Твори іншого видатного норвезького письмен­ ника Кнута Гамсуна теж перекладали тоді неодноразово, зосібна, 1930 року в “ДВУ” побачили світ “Вибрані твори” Гамсуна: відразу був виданий том другий “Вибраних творів” письменника, куди увійшов і роман “Містерії” в перекладі Вероніки Гладкої та Катерини Корякіної.

4.12. Єлизавета Старинкевич

Єлизавета Старинкевич

Єлизавета Іванівна Старинкевич (уроджена Шевпрьова, 1890–1966) – літературознавець, літературний критик, перекладач. Родом з Петербурга. З 1920-х років жила в Україні. Дослідник сучасної драматургії, редактор збірки “Від романтизму до натуралізму в французькому театрі” (1939). У 1945–63 роки – старший співредактор Інституту літератури імені Т. Шевченка, співавтор “Історії української радянської літератури”, автор монографічних досліджень “Драматургія Івана Кочерги” (1947), “Олександр Корнійчук” (1954), “Українська радянська драматургія за 40 років” (1957) й ін. [див.: 87].

Перекладала з кінця 1930-х років з французької мови – твори Оноре де Бальзака, Фредеріка де Стендаля, Еміля Золя, Гі де Мопассана та ін. У 1939 році в київській філії “Держлітвидаву” вийшов її переклад роману Бальзака “Батько Горіо”. У 1920-х роках цей роман перекладався двічі: Валерією О’Коннор-Вілінською під назвою “Батько Горіо” (Львів, вид-во “Чайка”, 1924) та Валер’яном Підмогильним під назвою “Горіо” (Харків: вид-во “Книгоспілка”, 1927). Як відомо, Валер’ян Підмогильний був у 1930-х роках репресований і розстріляний на час виходу третього перекладу вказаного роману. В 1940-му році в київському “Держлітвидаві УРСР” надрукували перший український переклад найвідомішого роману Стендаля “Червоне і чорне”, виконаний Єлизаветою Старинкевич. Того ж року в харківському видавництві “Мистецтво” з’явилося дослідження Еміля Золя “Французький живопис XIX ст.” в перекладі Єлизавети Старинкевич і Михайла Калиновича.

4.13. Ганна Касьяненко

Однофаміліця (але не родичка) Євгена Івановича Касьяненка Ганна Григорівна Касьяненко (1891–1969) народилась на Катеринославщині. Закінчивши жіночу гімназію, вчителювала у школах Катеринослава і Києва, співпрацювала з “Просвітою”, належала до партії есерів, а з 1917 до 1919 рр. була членом УСДРП. Літературну діяльність почала в 1925 році. Більшість із перекладених нею книг вийшли в “Держлітвидаві”, який у 1930-х роках очолювала приятелька Ганни Григорівни – Н. Чередник. І коли останню арештували, то й на Ганну Касьяненко 1937 р. було відкрито “справу”. Спраочись на один-єдиний допит, який відбувся через два місяці після арешту, Ганні Касьяненко присудили вісім років виправно-трудоих таборів [за матеріалами публікації: 40]. Реабілітовано її 1956 року.

Ганна Касьяненко долучилась до винуску повної збірки творів Джека Лондона за редакцією Освальда Бургардта, що друкувалася протягом 1927–30 рр. у київському видавництві “Сяйво”. У 1929 р. вийшли тт. 13–18 цього видання, зокрема, том 16 містив збірку оповідань “Сила дужого” в перекладі Ганни Касьяненко. Того ж року “ДВУ” окремо видало цю збірку оповідань, перекладених Ганною Касьяненко (книжку перевидано 1930 і 1957 рр.), а 1930 р. в “ДВУ” вийшло друком оповідання Джека Лондона “Дебзова мрія” в тому-таки перекладі. Американський майстер художньої прози Джон Дос Пассос, який відзначався оригінальними літературними експериментами і своєрідним творчим почерком, був представлений українському читачеві харківсько-київським видавництвом “Література і мистецтво” кількатомним виданням “Творів”, з яких том 1, виданий 1934 р., містив роман “Три солдати” в перекладі Ганни Касьяненко, обсягом 278 с. А 1937 р. в київсько-харківському “Держлітвидаві” у тому ж перекладі вийшов друком історичний роман “Вигнанці” майстра кримінально-детективного жанру Артура Конан-Дойля. 1929 року харківська “Книгоспілка” винустила “Твори” у двох томах видатного англійського прозаїка Джозефа Копрада, з яких том 1 містив роман “Визволення (Роман мілин)” у перекладі Ганни Касьяненко.

4.14. Варвара Чередниченко

Переважає більшість тогочасних українських письменників не залишались осторонь перекладацької ниви, а навпаки, втілювали в життя ідею перекладу як засобу взаємного зближення народів, активно пропаговану радянською владою в СРСР. Серед таких подвижників була Варвара Іванівна Чередниченко (1896–1949) – одна з найвизначніших українських радянських письменниць і педагог. Народилась Варвара Іванівна у Києві, де у 1913–16 роках навчалася в Фребелівському жіночому педагогічному інституті. Почала друкуватись у 16 років. Її знаменита збірка “Дзелень-бом!” – найперша книжечка для дошкільнят, видана українською мовою (перевидувалася шість разів і довго служила читанкою в молодших класах). 1917 року працювала в Полтаві у Педагогічному бюро губернського земства, 1918 року стала редактором революційної газети “Вільний голос”. 1919 року як відповідальний працівник Полтавської губнарсові представляла Україну на I Всеросійському з’їзді у справах дошкільного виховання дітей. 1922 року стала членом літоб’єднання “Плуг”. До 1923 року перебувала на адміністративній службі в Наросвіті Полтави, Наркомпросі в Харкові та Держвидаві України, читала лекції з соціалістичного виховання. Внаслідок ускладнень після опера-

Варвара Чередниченко

ції апендициту кілька років хворіла і була змушена не працювати, в цей час повернулась до літературної творчості, надрукувавши чимало дитячих оригінальних і перекладних оповідань, казок, п'єс та нарисів [5]. Так, український двотижневий ілюстрований журнал “Глобус” (виходив з 1923 по 1935 рр. в Києві як додаток до газети “Пролетарська правда”), який висвітлював питання науки, мистецтва, літератури та спорту й на сторінках якого друкували свої твори відомі українські письменники, 1926 року подав чотирьох західноєвропейських оповідань в перекладі Віри Чередниченко (найвірогідніше, Варвари Чередниченко, яка любила змінювати своє ім'я і, як відомо, писала під декількома псевдонімами). Це були такі твори: оповідання “Мудрий план Ї-Чин-Гоу” та “Хінчук” Джека Лондона, оповідання “Джек Скоттєнс” Казимира Едшміда (Казимпра Едшміта) та оповідання “Винахід професора Д.” Густава Майрінка. Важливо наголосити, що у період 1920–30-х років знаменитий німецький письменник, один із лідерів експресіонізму Казимір Едшмід був представлений в українських перекладах, крім названого вище, лише одним своїм твором: романом “Примарні пригоди двірського радника Брюстляйна”, що його переклала Олена Селіхова (?) (Харків – Київ: “ДВУ”, 1930), а світової слави австрійський і чеський письменник-експресіоніст Густав Майрінк, узагалі, більше не перекладався українською мовою в той період.

Варвара Чередниченко вийшла заміж за письменника-осетина Чермена Бегізова й у 1928–38 роках жила в Південній Осетії, що допомогло їй вціліти від репресій, які лютували в Україні, потім повернулась до Києва, де мешкала в будинку письменників Роліт. Вивчила осетинську, а згодом і грузинську мови, які добре знала і з яких чимало перекладала, беручи активну участь у літературному житті Грузії, від якої була послана делегатом на I Всесоюзний з'їзд радянських письменників. Серед опублікованих творів Варвари Чередниченко: педагогічний poradnik “Дитяча хата” (1921), збірки оповідань “З життя українського вчительства” (1919), “Весела компанія” (1928), “Весняний дріб'язок” (1929), “Жужіль” (1930), історичний роман “За плугом” (надрукований у часописі “Червоний шлях”, 1926) та ін. З початку 1930-х років перестала друкуватися, хоч її переклади ще з'являлись у періодиці. Так, суспільно-політичний і літературно-художній “Літературний журнал” (виходив у 1936–41 рр.) оприлюднив у її перекладах оповідання осетинських та грузинських письменників: з грузинської мови – оповідання “Кодона” Я. Лісашвілі, з осетинської мови – оповідання “Мисливці” А. Коцбити та добірку з осетинського фольклору під заголовком “Абреки із Гуд”. На окрему увагу заслуговує збірка “Осетинські оповідання”, що вийшла в перекладі Варвари Чередниченко

1931 року в “ЛіМі” (Харків – Київ). До збірки увійшли оповідання “Полювання на турів” К. Хетагурова, “На полі битви” А. Джатієва, “Тяжкість життя” Ц. Гадієва та інші.

Цікавий перекладацький доробок Варвари Чередниченко із західноєвропейських мов. Особливо врожайним на видання її перекладів був 1929 рік, коли окремо вийшли: оповідання “Маленька Юдита” ірландського поета, прозаїка, драматурга і критика Джорджа Мура, який разом з поетами А. Грегорі та В. Б. Єйтсом стояв біля витоків руху “Гельське відродження”, що мав на меті створити національну ірландську літературу англійською мовою (Харків: “ДВУ”), роман “Мавріцієва справа” визначного німецького письменника єврейського походження, реформатора німецького роману Якоба Вассермана (Київ: “Культура”); до речі, вартий згадки той факт, що роман Вассермана вийшов у 1928 році, а його український переклад з’явився вже наступного року, тоді як російський переклад роману – “Дело Мавриця” – вийшов лише у 1936 році. Перекладала Варвара Чередниченко й оповідання німецького пролетарського письменника Курта Клебера. Так, оповідання “Барикада” (зі збірки “Рурські барикади”, 1925 р.в., російський переклад якої був зроблений 1926 р., а перевидання – 1927 р.) вийшло в її перекладі з німецької того ж таки 1929 року (Київ: “Пролетарська правда”) і було перевидане 1931 р. Тоді ж вийшло й оповідання Клебера “Жінки” (Харків: “Український робітник”), яке теж було перевидане 1931 р. в “ЛіМі”, проте імені перекладача в цьому виданні не подавалося.

4.15. Василь Софронів-Левицький

Василь
Софронів-Левицький

Василь Софронів-Левицький (псевдонім Вадим Інший; 1899, Стриганці, Стрийського повіту, Галичина – 1975, Торонто, Канада) – письменник, журналіст, перекладач, режисер-сценарист і сатприк-богеміст. Батько: Софрон Левицький, мати: Євгенія Шухевич (Левицька). Закінчив Карловий університет у Празі.

Надзвичайно продуктивний белетрист. Редактор львівських журналів “Господарсько-кооперативний часопис” (1927–43) та “Літопис Червоної калини” (1929–39).

За сценарієм Василя Софронова-Левицького та Романа Куичинського 1937 року був знятий перший український повнометражний фільм, створений на Галичині, “До добра і краси”, – за своїм змістом це був рекламний ролик, який представляв українську га-

лицьку продукцію (ініціювали зйомки фільму керівники сільськогосподарських підприємств “Центросоюз” та “Маслосоюз”). Прокат фільму став успішним і перевищив усі витрати, пов’язані з його створенням. Знімав цю кінострічку відомий фотограф, один із засновників у 1930 році Українського Фотографічного Товариства, він же у 1931 році видав перший у Галичині посібник із практики фотографії “Підручник фотоаатора”, оператор Юліан Дорош (1909–1982), який вважається основоположником українського кіно в Галичині. У 1939 році було навіть утворено кіноспілку “Добро і краса” з метою популяризації та поширення українського кіно. Другим фільмом Юліана Дороша був кольоровий і звуковий фільм “Кринос” про археологічні розкопки у 1938–39 роках у селі Кринос Галицького району Івано-Франківської області, на території якого в середні віки існувала столиця Галицько-Волинської держави, Галич. На заваді завершенню цієї стрічки став початок Другої світової війни.

Під час німецької окупації Василь Софронів-Левицький – літературний керівник театру малих форм “Веселий Львів” Зенона Тарнавського. Після війни емігрував. З 1950 року мешкав у Канаді, де був співредактором газет “Вільне слово” (1954–60) і “Новий шлях” (1960–72). Обирався Головою Спілки українських журналістів Канади (1967–69).

Василеві Софронову-Левицькому належать чотирнадцять томів есеїстики, белетристики та п’єс. Також під псевдонімом Вадим Інший друкував оригінальні афоризми у гумористичному журналі “Лис Микита”. Збірку оповідань “Липнева отрута”, яка з’явилась у середині 1930-х років, літературознавці вважають його найкращою збіркою (до цього вийшли три інші невеличкі збірки новел та нарисів). 1972 року було видано збірку вибраних творів Василя Софронова-Левицького, до якої увійшли оповідання з “Липневої отрути” та кілька нових новел, написаних в еміграції.

Відомий тим, що перекладав французьких та німецьких класиків українською мовою, зокрема Оноре де Бальзака, Проспера Меріме, Гі де Мопассана.

За висловом автора статті про Софронова-Левицького в “Українському журналі” Марка Роберта Стеха (Торонто), він “належав до когорти патріотичних галицьких літераторів із перших поколінь ХХ ст., які “свій літературний хист втопили в журналістичному чорнилі” [118]. Тогочасні провідні літературні критики Львова, включно з Михайлом Рудницьким, впізнали Василя Софронова-Левицького з-поміж тих журналістів, хто, як і він, левову частку своїх сил і часу витрачали на репортерсько-нубліцистичну діяльність замість суто літературної, вважаючи, що як оригінальний письменник він значно перевищував своїх колег-журналістів рівнем таланту і покладених на нього надій, ставши “помітним на галицькому літературному пантеоні автором” [118]. Проте свідомо самопожва роботи в “журналістичному ярмі” насправді була типовою для менталітету галицького письменства у міжвоєнне двадцятиліття, коли у суспільстві домінувала, за формулюванням М. Р. Стеха, “нео-народницька модель літератора”, яка підігрівалася розчаруванням галицького суспільства від поразки у національно-визвольних змаганнях 1918–19 рр., що виливалось у консервативно-ізоляціоністські настрої.

Пізніші критики дорікатимуть Василю Софронову-Левицькому, що розмінювався на дрібні журналістські справи й не реалізував свого письменницького таланту, що нібито не мав сили “опертися всюдисущій пресії нео-народницької моделі літератора, який, у першу чергу, має служити народові”, що “його прагнення творити літературу виявляється надто слабким” [118]. Ще й більш од того, поважний перекладацький доробок письменника теж розцінюється в контексті нереалізованих надій на оригінальні твори: “Мабуть, із незапасою потреби глибших естетичних переживань (курсив наш. – Л. К.), від ранніх 1930-х років Левицький перекладає з французької: Оноре де Бальзака, Проспера

Меріме, Гі де Мопассана, себто авторів, які (а зокрема останні два) мали визначальний вплив на стиль та композицію його власної прози [118]. “Подаючи великі надії, Левицький розмінювався на дрібні, – він наперед пішов на переклади французьких класиків, потім на легші літературні жапри, зокрема на одноактівки, потім на твори для дітей і молоді, а врешті з головою втопився в журналістиці...”, – писав син Василя Стефаніка Юрій Кленовий [цит. за публікацією: 118].

Як би там не було, але написаної Софроновим-Левицьким оригінальної прози виявилось достатньо, щоб поставити його ім'я на високий щабель “прозаїків, котрі витримують критерій подвійного і потрійного читання”, а саме так охарактеризував Софронова-Левицького поет, прозаїк, перекладач, літературознавець Ігор Качуровський (1918, Ніжин – 2013, Мюнхен) – лауреат численних премій, у т.ч. премії Фонду імені Івана Франка (США, Чикаго) за переклад творів Фраическо Петрарки (1982), премії імені Максима Рильського за перекладацьку діяльність (1994), літературної премії імені Володимпра Свідзінського за поетичну та перекладацьку діяльність (2006) – у передмові до своєї, знову ж таки, премієносною киїги (за неї він удостоївся у 2006 році Національної премії України імені Тараса Шевченка) “Променисті силвети: лекції, доповіді, статті, есеї, розвідки” (Мюнхен, 2002; перевидано в серії “Бібліотека Шевченківського комітету”, Київ, 2008). Шкодюючи, що у своїх “Променистих силветях” він із різних причин обминув увагою кількох вартих першочергової згадки авторів, тим самим залишивши у книжці “болючі лякуни”, Ігор Качуровський зараховує до таких високовартісних прозаїків і Василя Софронова-Левицького, причому в цьому переліку першим стоїть ім'я Валер'яна Підмогильного, другим – Василя Софронова-Левицького [44].

Перекладацьку спадщину Василя Софронова-Левицького теж іще належить відповідно й гідно пошанувати. Зрештою, для історії української перекладацької справи не суттєво, які психологічні чинники відіграли більш спонукальну роль у перекладацькій діяльності письменника: неонародницькі світоглядні мотиви чи непогамована власною творчістю “потреба глибших естетичних переживань”...

Фактом є те, що тогочасний український галицький читач завдячував Василю Софронову-Левицькому своїм знайомством із видатними творами світової літератури. Зокрема, у 30-х рр. він уперше переклав українською мовою роман-притчу “Голем” австрійського і чеського письменника (бо жив і написав свої найкращі твори у Празі) Густава Майрінка. Ще за життя автора цей філософський роман, сюжет якого побудований на легенді про іудейського рабина, що створив із глини живу істоту на ім'я Голем і оживив її за допомогою кабалістичних заклинань, здобув широку понулярність, був двічі екранізований у Франції та Німеччині. Нова версія перекладу цього визнаного літературного шедевр, одного із книжкових бестселерів ХХ століття, яку майстерно здійснила Наталя Іванчук, з'явилася зовсім нещодавно – у 2011 році (Київ: “Український письменник”, серія “Ad fontes”).

З австрійських німецькомовних письменників у перекладацькому арсеналі Василя Софронова-Левицького 1930-х років є і знаменитий письменник, критик, автор численних белетризованих біографій Стефан Цвейг (Цвайг – за транскрипцією в публікації), зокрема, його оповідання “Гувернантка”, онубліковане у львівському тижневику “Діло”, і менш відоме ім'я: Петер Альтенберг, невеличкі настроєві ескізи якого під назвою “Мініатюри” з'явилися у львівському двотижневику “Назустріч”. Це була не єдина поява імені Петера Альтенберга для українських читачів. Його психологічні етюди, короткі новели-нариси, які полюбилися читацькій громаді тим, що втілювали безпосередність і щпрість естетичних переживань письменника, перекладала також Ст. Федюшкова (для “Літературно-Наукового Вістника”).

Швейцарську німецькомовну літературу Василь Софронів-Левицький представив українським читачам збіркою оповідань лауреата Нобелівської премії (1919) Карла Шпітелера “Вороги дівчат” (Львів, 1935).

Найбільше Василь Софронів-Левицький перекладав французьких класиків. Так, у його перекладі вийшов роман Оноре де Бальзака “Чародійна шкіра” (Львів, 1936); варто зазначити, що у Радянській Україні цей роман був опублікований 1929 року (“ДВУ”) в перекладі Василя Вражливого під назвою “Шагреньова шкіра”. Чимало переклав Софронів-Левицький творів Проспера Меріме: завдяки його перекладам ще наприкінці 1920-х років у часописі “Діло” з’явилося оповідання “Етрурійська ваза”, на початку 1930-х той-таки часопис оприлюднив новелу “Блакитна кімната” (1932), повісті “Вовкулака” (1932) і “Таманго” (1933), одночасно окремо вийшла збірка ““Блакитна кімната” та інші оповідання” Меріме (Львів, 1932).

Твори Гі де Мопассана Василь Софронів-Левицький теж перекладав у той період. Так, у його перекладах були оприлюднені: збірка оповідань Мопассана “Серце людини” (Львів, 1927), згодом у тижневику “Діло” нублікуються оповідання “Чура” (1933) та “Різдвяне оповідання” (1934).

Цікавим штрихом до перекладацького “послужного списку” Василя Софронова-Левицького є оповідання “Ноктюрн” французького моряка і романіста, офіцера військового флоту, творця жапру “колоніального роману” П’єра Лоті, опубліковане 1931 р. у львівському тижневику “Неділя”. Крім Софронова-Левицького, твори Лоті перекладали: Ніна Дубровська-Трикулевська (роман “Ісландський рибалка”, виданий у Харкові 1928 р.), Марко Черемшина (оповідання у “Літературно-Науковому Вістнику”), Михайло Рудницький (оповідання у журналі “Діло”).

Турецька література відображена небагатьма українськими перекладами, тим ціннішим є перший переклад антиімперіалістичного роману, написаного 1922 року, “В огні” з підзаголовком “Повість з турецької визвольної війни” турецької письменниці на ім’я Халіде Едіб (Халіде Едід – за транскодуванням у нублікації), здійснений Василем Софроновим-Левицьким і виданий у Львові 1927 р. Удруге цей роман переклав Михайло Балицький, опублікований він був у харківському видавництві “Рух” 1929 року під заголовком “Вогняна сорочка” з підзаголовком “Повість з турецької визвольної боротьби”.

Цікавими є й переклади дитячих творів, здійснені Василем Софроновим-Левицьким, зокрема оповідання Рабіндраната Тагора “Баядера” та корейські казки, опубліковані львівським часописом “Світ дитини” у 1920-х роках.

4.16. Олександр Сорока

Олександр Мусійович Сорока (1901, Баришівка на Київщині – 1941) – поет, перекладач (друкувався під різними псевдонімами: Муляр, Вакар, Копиця та ін.). За довідником “3 порога смерті. Письменники України – жертви сталінських репресій” [див.: 79], народивсь у селянській безземельній сім’ї, закінчив Баришівський культосвітній технікум (1923 року), потому вчителював у селі Хотів під Києвом (там почав писати вірші), 1924 року переїхав до Києва, працював у “Державному видавництві України” (“ДВУ”). Також закінчив Харківський плановий інститут, навчався на літературному відділенні Київського університету (невідомо, чи закінчив), редагував журнали “Під контроль мас” та “Друг дітей” (1925–33; виходив за сприяння та під керівництвом

Центральної комісії допомоги дітям (ЦКДД) при Всеукраїнському центральному виконавчому комітеті (ВУЦВК) – найвищому органі державної влади в радянській Україні, призначався для місцевих осередків Всеукраїнського добровільного товариства “Друзі дітей” – нібито громадської організації, яка мала рятувати дітей від спритства та голоду, а насправді повністю підконтрольної владі з єдиною стратегічною метою “комуністичного виховання дітей”; матеріали журналу стосувались, головним чином, організаційно-правових проблем подолання безпритульності).

1939 року Олександр Сорока вступив до Всесоюзної комуністичної партії (більшовиків) (ВКП(б), до речі, в народі з гіркою іронією цю аббревіатуру розшифровували як “Второе Крепостное Право (большевиков)”). У 1941 році працював головним редактором видавництва “Радянська школа”. На початку липня евакуювався до Харкова з філіалом видавництва, проте вже 19 липня 1941 року Олександра Мусійовича заарештували, висунувши йому обвинувачення в тому, що як головний редактор видавництва “Радянська школа” він радив співробітникам цього видавництва не орієнтуватися в роботі на мову “Короткого курсу історії ВКП(б)”, виданого українською мовою, а також йому інкримінувалася нібито особиста участь у контрреволюційній українській націоналістичній організації, яка в своїй діяльності орієнтувалася на фашистську Німеччину, схвалення загарбницької політики Гітлера, надії на поразку СРСР у війні з Німеччиною. Олександр Мусійович не визнав інкримінованих йому “злочинів” [див.: 79].

Подальша його доля остаточно не з’ясована. Як зазначається в довіднику “З порога смерті. Письменники України – жертви сталінських репресій”, згідно із записом в акті коивою, Микола Сорока був убитий 12 жовтня 1941 року при спробі втечі під час етапу з тюрми міста Харків до тюрми міста Іркутськ. І це, по суті, поодинокий випадок відчайдушної, рішучої спроби змінити свою долю заколеної вівці з боку українського письменства. Втім, у меморіальному есе Володимпра Ребрика “Спалення під Куп’янськом” наводяться інші дані з довідника “Літературна Харківщина” 1995 року видання, сторінка 282, а саме: “по дорозі до м. Куп’янська 18 жовтня 1941 року було знищено 300 в’язнів, серед яких були поети В. Свідзінський, О. Сорока, О. Введенський” [цит. за публікацією: 97]. Володимпр Ребрик знаходить підтвердження цього факту в статті поета Василя Борового “Ми шукали до сонця броду”, присвяченій В. Свідзінському й опублікованій у жовтневому номері харківської газети “Панорама” за 1997 рік. Ось що писав Василь Боровий: “І тоді стояла осінь. Але вона гриміла вибухами, курилась димом і смертю. Осінь 1941-го... Дощ упереміш зі снігом забивав очі. У колоні, яку гнали коивоїні, було понад 300 чоловік. Загін НКВД квапив їх в напрямку Куп’янська, за ними був фронт, ворожий наступ... Настала ніч, просувалися в суцільній темряві, забрели в якесь болото. “Лягай!” Загрімлі постріли – поки що над головами. Так згодом розповідав про цей похід доцент Харківського університету Рибаків. Він дивом уцілів, адже загинула майже половина заарештованих. У ніч на 18 жовтня їх загнали в якийсь хлів, повний соломи, замкнули – і майже одразу солома спалахнула. Хто впривався через вибиті двері – розстрілювали. Аутодафе інквізиторів ХХ століття!” [цит. за публікацією: 97].

Отак, очевидно, і загинув Олександр Сорока – спалений у хліву. Але, як з’ясував Володимпр Ребрик, “це було не єдине спалення того дня. За свідченням колишнього інженера, доцента університету Рибаків (вже згадуваного Боровим) та іншими даними, з Харкова вирушила колона, у якій нараховувалося до півтори тисячі арештованих. Під час руху колона розділилася на частини, одна чи кілька з яких змінила напрям до села Непокритого (тепер Шестакове) Вовчанського району під старим Салтовом. І там теж “коивоїри загнали людей до корівника, повного соломи, і підступно підпалили. Всіх, хто намагався врятуватися, пристрелювали”, – повідомляє в журналі “Краєзнавство”,

№ 1–4 за 1995 рік Іполіт Зборовець. Свідком цього злочину стала харків'янка Марія Борисівна Манц, спогади якої були записані її дочкою М. Постоевою у 1990 році. Сам же Рибаків знаходився у тій групі арештованих, що й Свідзінський, разом з ним був закритий у сараї, який потім коивоїри підпалили, дивом врятувався з вогню. Із того села під Куп'янськом він потім понад два місяці добрався до Харкова, зумівши перейти лінію фронту. Про все це він розповів у газеті “Нова Україна”, яка видавалася в окупованому місті. Жаль, що потім сліди цієї людини загубились” [цит. за публікацією: 97].

Два спалення в один день! – підсумовує гірку правду Володимир Ребрик, тяжко вражений такими фактами. А, може, їх було й більше... Спалили чекісти “ворогів народу”, а коли цих “ворогів” було реабілітовано, приховали свій злочин.

Справа по звинуваченню О. М. Сороки була припинена ухвалою слідчої частини КДБ при Раді Міністрів УРСР “за відсутністю складу злочину” 29 лютого 1956 року.

За життя поета вийшли чотри збірки його віршів: “Кимак” (1929), “На рейках” (1931), “Життя в русі” (1936) та “Горно” (1941). Посмертно з'являлась книжка “Вибране” (1959, перевидання 1966)⁶³.

Олександр Сорока перекладав з російської, білоруської, грузинської, вірменської, калмицької мов. Зокрема, з білоруської – дві збірки оповідань Тішки Гартного (справж. Дмитро Федорович Жілунович) “Тріски на хвилях” (вид-во “Книгоспілка”, 1930) та “Господар” (вид-во “Література і мистецтво”, 1932), збірка оповідань білоруського письменника М. Нікановича “У вирі життя” (Харків: “Книгоспілка”, 1930).

З грузинської мови Олександр Сорока перекладав твори тогочасних грузинських прозаїків: Михайла Джавахішвілі – оповідання “Два сини”, Костянтина Лордкіпанідзе – роман “Зайві люди” (у співпраці з Георгієм Наморадзе), Лівана Метревелі – оповідання “Більшовик”, Колау Надірадзе – оповідання “Гаспар”, Йосипа Татишвілі – оповідання “Прачка”. Всі перелічені видання з'явилися у харківському видавництві “Книгоспілка” 1930 року в серії “Сучасна грузинська література”. До речі, тпражі були доволі солідними. Так, роман К. Лордкіпанідзе “Зайві люди” вийшов накладом 10 тисяч примірників.

Переклад вірменського народного епосу “Давид Сасунський”, опубліковано-го 1939 року в київському “Держлітвидав”, був зроблений за редакцією Любомпра Дмитерка та Олександра Сороки, загальну редакцію здійснив Павло Тичина (серед перекладачів: П. Тичина, В. Свідзінський, Є. Фомін, Л. Дмитерко та ін.).

4.17. Віктор Вер

Віктор Прокопович Вер (справжнє прізвище – Черевко; 1901, Полтава – 1944) – поет-футурист, перекладач, учасник об'єднання революційних письменників “Нова генерація”. Народився в сім'ї залізничного робітника. 1917 року закінчив комерційне училище в місті Коканді (Узбекистан), після чого переїхав в Україну. Брав участь у революційних подіях 1917–18 рр., воював у партизанських загонах, з 1918 р. – на боці Червоної армії. Був учасником героїзованого в радянській історії перекопського штурму: впрішальної битви Червоної армії на чолі з М. Фрунзе та Кримської групи

⁶³ Коротку інформацію про Олександра Сороку вперше в Україні було подано у виданні “Письменники Радянської України: Біобібліографічний довідник / Упорядники Олег Килимник, Олександр Петровський. – К.: “Радянський письменник”, 1970. – С. 407–8.

махновців із переслідуваною червоними Російською армією під командуванням генерала П. Врангеля, що тривала 7–17 листопада 1920 року на території Кримського півострова (штурм червоними Перекопського перешийку і розгром білих частин).

За довідкою, поданою в біобібліографічному словнику “Українські письменники”, у 1924–28 рр. Віктор Вер працював на Севастопольському заводі. Наприкінці 1928 р. переїхав до Харкова, відтоді цілком перейшов на літературну роботу. Перші поетичні публікації датуються 1927-м роком.

Друкувався в газетах, поетичних альманахах, часописах “Червоний шлях”, “Всесвіт”, “Нова громада”, певний час – у журналі українських футуристів “Нова генерація” (виходив у Харкові з жовтня 1927 до грудня 1930 р., редактор М. Семенко). Нібито вийшов з літературного угруповання “Нова генерація” 1929 р.⁶⁴

Тогочасна критика, по суті, обминула його увагою, за винятком статті В. Ковалевського під назвою “Навіщо?” [З приводу вірша “Реабілітація”], надрукованої у “Літературній газеті” від 1 квітня 1929 р. Цікаво, що той-таки В. Ковалевський через понад тридцять років від часу своєї першої рецензії на поезію Віктора Вера знову нагадає про нього читачам, онублікувавши замітку про поета до 60-річчя з дня його народження (див.: Ковалевський В. Віктор Вер (до 60-річчя з дня народження) // Вітчизна, 1961. – № 12. – С. 210).

У групі письменників, що організувалася навколо журналу “Нова генерація” (Михайль Семенко, Гео Шкурупій, Олекса Влизько, Дмитро Бузько, Володимир Коряк, Леонід Скрипник, Олексій Полторацький, Андрій Михайлюк та ін.), Віктор Вер особливою поетичною індивідуальністю не впрізнявся. Поділяв основні гасла футуристів у їх боротьбі проти психологізму – за фактологію в літературі та їхній ентузіазм в оспівуванні нового побуту. Сьогодні залюбленість футуристів в індустріальне місто, їхня захопленість візіями індустріалізації, замилювання гуркотом заводів-гігантів та спроби відтворити ритм міського життя видаються надто “тріскотливими”, але тоді ці спроби спонукали до пошуків нової мистецької форми.

Віктор Вер – учасник колективної збірки “В атаку на гарби й вибої. Серія автодорівських віршів” (В. Вер, Є. Яворовський, І. Маловічко та ін. – Х., 1930. – 14 с.). У своїх творах прославляв більшовицько-радянський лад, ідею колгоспу (поема “Колектив” – Х. – К. “ЛіМ”, 1931. – 188 с.; 3000 прим.), ентузіазм першої п’ятирічки (збірка віршів “Колона пісень”. – Х.: “ЛіМ”, 1933).

Із 1935 року жив і працював у Києві. 1941 року видав лекцію “Данте. Життя і творчість поета” (К.: Політвидав УРСР, 1941. – 32 с. – Лекції на допомогу вивчаючим марксизм-ленінізм. Серія “Література і мистецтво”. Лекція 5; 50000 прим.) з уривками з “Божественної Комедії” у власному перекладі. Того-таки року в його перекладі вийшла драма В. Шекспіра “Гамлет”,⁶⁵ яка згодом була поставлена Харківським українським драматичним театром ім. Т. Г. Шевченка (постановка 1956 р.) та Львівським українським драматичним театром ім. М. Заньковецької (постановка 1957 р.).

⁶⁴ Довідка укладена за джерелами: Українські письменники. Біобібліографічний словник у п’яти томах. – Т. 4: Радянська література (А – К) / уклали: О. І. Черкашин, Н. Ф. Колосова, Т. Г. Шерстюк, відпов. редактор Л. М. Новиченко. – К.: Дніпро, 1965. – 846 с. – С. 162; Українська Літературна Енциклопедія : в 5 т. / ред. кол.: І. О. Дзевєрін (відповід. ред.) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ ім. М. П. Бажана, 1988. – Т. I: А – Г. – 536 с.: іл. – С. 290.

⁶⁵ Шекспір В. Трагедія про Гамлета, принца датського / пер. з англ. В. Вера, редакція і післямова А. Гозенпуда. – К.: Держ. видав. “Мистецтво”, 1941.

Учасник війни 1941–45 рр. Загинув у травні 1944 року.

Свого часу Г. П. Кочур не вельми високо оцінив Верів переклад “Гамлета” порівняно з майстернішим перекладом Леоніда Гребінки, який і зроблений був раніше, ніж переклад Вера, і ренутацию вже мав добру в київських літературно-театральних колах, проте через абсурдні звинувачення Леоніда Гребінки в антирадянській діяльності друком вийшов саме переклад Віктора Вера. І схвальна рецензія у пресі не забарилася (див.: Родзевич С. Шекспір у нових українських перекладах // Комуніст, 30 березня 1941 р.). Гребінчина ж доля на сьогодні достеменно відома: 24 червня 1941 р. він був заарештований, а 17 листопада 1941 р. засуджений до розстрілу. Помер від виснаження 14 квітня 1942 р. в Саратовській в’язниці, не дочекавшись звістки про указ Президії Верховної Ради СРСР, яким найвищу міру покарання йому було замінено десятьма роками позбавлення волі.

В сучасному перекладознавстві про інтерпретацію Шекспірового “Гамлета” Віктором Вером існує думка як про “надміру буквалістичну” [120, с. 223].

4.18. Анатоль Волкович

Анатолій (Анатоль) Сергійович Волкович – поет, літератор, перекладач. Стриваний шляхтич, високоосвічений, винускиик історико-філологічного факультету Київського університету. Репресований 1937 року.

У 1920-х роках належав до київського кола молодих російськомовних письменників. Навесні 1923 року став одним із співорганізаторів формально утвореної при газеті “Пролетарская правда” літературної групи “Майна”, яка вже 1924 року перейменувалась на “Центростиль” і систематично винускала власну, т. зв. “живу газету” з однойменною назвою. Організатори групи спочатку помилились із самоназвою: ніколи не працюючи вантажниками, вони гадали, що “майна” означає “вгору”, а усвідомивши помилку, перейменували групу на “Центростиль”, проте на той час окремі її засновники вже вийшли з групи.

За спогадами талановитого поета Миколи Ушакова з його автобіографії “От киинги к киинге”: “Весной 1923 года мы, группа киевских начинающих поэтов – Анатолий Волкович... Лев Длигач, Евгений Нежинцев, Сергей Сац, Борис Турганов, Игорь Юрков и единственный среди нас прозаик Ольга Юркова (сестра Игоря Юркова. – Л. К.), – образовали литобъединение “Майна”...” [цит. за нублікацією: 138, с. 6].

Прикметно, що ніякого офіціозу, літературних декларацій чи, тим більше, політичних гасел у діяльності цієї групи не було. Як згадує племінниця Ігоря Юркова Наталя Ковалевська: “Собралась на чьей-нибудь квартире, читали стихи, делали доклады, но больше резвились: шарады, коллективные стихи “по строчке”, рассказы с продолжением, акростиhi, литературные игры, выдуманные неугомонным Сацем. Борис Турганов поставил предприятие на коммерческие рельсы: для начала открыли платную студию” [цит. за нублікацією: 139, с. 38].

Насправді, повітря для всіх цих “літературних ігор” та “платних студій” швидко було перетяте. Ще 1923 року газета “Пролетарская правда”, нублікуючи звіт про роботу літературної студії профспілки “Совработник”, у якій активну участь брав один із найталановитіших “майнівців” юний поет Ігор Юрков, гостро критикувала “тов. Юркова” за нібито “закам’янілі форми неокласиків” у його творчості, асоціюючи поетичну довершеність, т. зв. “неокласицизм” виключно зі “старим світом”, який

пролетарям не був потрібен, а натомість вихваляючи вбогу графоманію літераторів-пролеткультівців.

Треба відзначити, що члени київського літоб'єднання “Майна” (пізніше “Центростиль”) не ізолювалися від української культури та її діячів. Ба більше, український поет Марко Вороний (Марк Миколайович Вороний, 1904–1937) – син видатного письменника Миколи Вороного – багато перекладав з російської, зокрема, і поезій найвідомішого згодом представника цієї групи і, як гадають, найталановитішого київського російського поета Миколи Ушакова, водночас тісна і надзвичайно зворушлива особиста дружба єднала Марка Вороного з не менш талановитим, але рано померлим від сухот Ігорем Юрковим, а рідна сестра Ігоря Юркова Ольга вийшла заміж за українського журналіста й літературознавця Володимпра Ковалевського. Це переплетіння доль, творчих уподобань і людських симпатій можна простежувати далі й далі...

Російський поет Анатоль Волкович не був винятком із низки прикладів щирої міжкультурної взаємодії, навпаки, його – відомого на рубежі 20–30-х років *українського* перекладача з російської, французької, англійської мов – годилося б назвати найпершим серед колишніх “майнівців”, які зробили внесок в українську культуру (за що та за невідь-які інші “гріхи” перед Сталіним він і поплатився власним життям).

Йому – російському поету! – було пред'явлено звинувачення в “участі в українській націоналістичній терористичній організації, яка готувала терористичні акти проти керівників ВКП(б) і Радянського уряду”. 13 липня 1937 року його допитали: звинувачення базувалося, головним чином, на визнанні “великої ролі” в цій “терористичній організації” понулярного гумористичного журналу “Червоний перець”, до якого Волкович був дотичний (виходив протягом 1927–34 років у Харкові як додаток до щоденної газети “Вісті ВУЦВК”, закrywся внаслідок репресій) і редакція якого нібито планувала “повалення Радянської влади і встановлення буржуазного режиму”. 14 липня Військова Колегія Верховного Суду СРСР засудила Анатоля Волковича разом з великою групою українських журналістів, письменників, художників та інших дотичних осіб до найвищої міри покарання – розстрілу з конфіскацією належного їм майна. 15 липня 1937 року впрок було виконано.

Одночасно з ним, у той само день, смертний впрок отримали: редактор “Червоного перцю” Василь Чечвянський-Губенко (брат Остапа Вишні; сам Остап Вишня вже “сидів” із 1933 року), головні співробітники журналу Юрій Вухналь (справж. Іван Дмитрович Ковтун), Юхим Гедзь (справж. Олексій Васильович Савицький), журналісти та письменники – Віталій Чигирин, Борис Коваленко, Володимпр Ярошенко, Іван Калянник, Гнат Пронь, Дмитро Ченурний; художники – Михайло Бойчук та четверо його учнів: Іван Падалка, Іван Липківський, Василь Седляр, Іван Орел-Орленко, економіст Корній Тараненко, дпректор Державної бібліотеки ВУАН (нині – ім. Вернадського) Василь Іванушкін та дпректор “Березіля” Олексій Лозорішак [див.: 10].

Із перекладів Анатоля Волковича були опубліковані такі: з французької мови – роман “Червона хвиля” майстра пригодницько-історичного жанру Жозефа Апрі Роні-Старшого (Харків: “ДВУ”, 1928), до речі, роман “Етруське кохання” Роні-Старшого, який вийшов там само того ж року, нублікувався без вказівки на ім'я перекладача (тому авторство перекладу цього роману ще вимагає з'ясування), у вісімнадцятитомнику “Творів” Еміля Золя (Харків: “ДВУ”, 1929–30 рр.): том 4-й – роман “Сторінка кохання” (1929), том 16-й – роман “Париж” (1930); з англійської мови – скорочений переклад роману Вальтера Скотта “Айвенго” (Київ: “Час”, 1929), роман Аніти Лоос “Джентльмени воліють білявих” (вид-во “Український робітник”, 1930), який згодом ляже в основу знаменитого голлівудського фільму 1953 року Говарда Хоукса (Howard

Hawks) з Мерилін Мопро та Джейн Рассел у головних ролях “Gentlemen Prefer Blondes”; з російської мови – комедія “Горе з розуму” Олександра Грибоедова (Київ – Харків: “Держлітвидав УСРР”, 1936).

4.19. Терень Масенко

Терень Масенко

Терень (Терентій) Германович Масенко (1903, с. Глodosи Новоукраїнського району Кіровоградської області – 1970, Київ) – поет, перекладач, журналіст. Народився у незаможній селянській сім’ї. Дід Терентія керував церковним хором. Великим авторитетом для хлопця був його старший брат Степан, який закінчив Херсонську вчительську семінарію і мав змогу привозити з міста українські книжки. Під впливом Степана Терентій пішов учитися в одну з перших у його краї українську гімназію. В радянські часи навчався на всіх щаблях новоствореної комуністичної системи освіти: спершу на робітфаці Кам’янець-Подільського сільськогосподарського інституту, пізніше в Харківському інституті народної освіти, а 1930 року закінчив факультет журналістики Комуністичного університету імені Артема при ЦК КПУ (Харків). Працював у редакції газети “Червоний кордон”, редакціях журналів “Молодняк” (1927–30) та “Перець” (1930–32). Під час Другої Світової війни був мобілізований і призначений репортером радіостанції імені Тараса Шевченка у місті Саратов (РРФСР), працював у редакції газети “Соціалістична Харківщина”. Після війни став популярним автором текстів до українських пісенних шлягерів (таких як “Пісня про Дніпро”, “Дніпровські хвилі” та ін.). На його вірші писали музику Георгій та Платон Майбороди, Левко Ревуцький, Ігор Шамо та інші уславлені композитори.

Дебютував віршем “Марш робітфаківців” у 1924 році. Окремими виданнями в довоєнний період вийшли такі збірки поезій: “Південне море” (1929), “Ключ пісень” (1930), “П’ятнадцята весна” (1932), “Наша Азія” (1933), “Книга лірики” (1935), “Вітчизна” (1937), “Нові поезії” (1938), перша книга роману у віршах “Степ” (1938). У повоєнний час продовжували виходити друком окремі збірки поезій та пісень, нарисів та книжок для дітей, одним з останніх прижиттєвих видань письменника була укладена ним своєрідна хрестоматія есе та спогадів про класиків української літератури, творчих побратимів Тереня Германовича під назвою “Роман пам’яті” (1970), до книжки увійшли нариси

про Павла Тичину, Анатолія Петрицького, Максима Рильського, Андрія Малишка, братів Майбородів, Джамбула та Янку Купалу.

Мешкав Терень Масенко у будинку письменників Роліт. Похований у Києві. Біографічну довідку про письменника розміщено у третьому томі “Української літературної енциклопедії” (К., 1995).

У 1920–30-ті роки Терентій Германович шпроко перекладав з білоруської та російської мов, здійснював майстерні переклади-переспіви з перської (за допомогою підрядників), робив переклади з німецької. Найвідомішими стали його переклади класика білоруської літератури Янки Купали. Ще 1927 року в часописі “Молодняк” вийшли переклади з білоруської двох віршів Андрія Александровича, які виконав Терень Масенко. 1929 року поет-перекладач узяв участь у харківському виданні альманаху “Нова Білорусь” за редакцією Сергія Пилипенка, до якого увійшли твори 30 білоруських письменників, зокрема, і в перекладах Тереня Масенка. У першій половині 1930-х років у часописі “Червоний шлях” з’явилась поема Янки Купали “Над рікою Оресою” в перекладі Тереня Масенка. У тому ж перекладі ця знаменита поема Янки Купали вийшла у “Держлітвидав” окремим виданням 1936 року, а 1937 року за редакцією Тереня Масенка з’явилися “Вибрані твори (1905–1936)” Янки Купали.

“Вибрані поезії” таджицького поета Абулкасіма Гасема Лагуті вийшли в перекладі Тереня Масенка з перської (фарсі) 1934 року у видавництві “Література і мистецтво”, також на початку 1930-х років часопис “Червоний шлях” друкував окремі поезії Абулкасіма Гасема Лагуті у перекладі Тереня Масенка (вірші “Другові в тюрмі”, “Дочці Ірана”, “Меч-переможець” і “Тарасу Шевченкові”).

1937 року в “Держлітвидав” (Харків – Київ) був опублікований збірник оповідань, сцен і віршів антифашистських німецьких письменників (зокрема, Еріха Вайнерта) під назвою “Ніч і світанок”, який переклали з німецької Є. Касяненко, М. Овруцька, М. Зісман і Т. Масенко.

1940 року вийшов друком найповніший том “Вибраного (1914–1930)” Володимпра Маяковського за редакцією Миколи Бажана (Київ: “Держлітвидав УРСР”), обсягом 372 с., тоді ж вийшли окремо “Вибрані вірші” Маяковського, обсягом 128 с., серед перекладачів для цих видань був і Терень Масенко.

4.20. Марія Пригара

Марія Аркадіївна Пригара (1908, Москва – 1983) – поетеса, перекладач, лауреат премії імені Лесі Українки (1979). Народилась у сім’ї службовця. Певний час родина мешкала на Криворіжжі, “де маленька непосидюча дівчинка насолоджувалась чарами стени, залюбки бігала понад озером до школи, захоплювалась милозвучністю народних пісень, поезією українських дум, які навчив любити батько” [65]. Згодом сім’я переїхала в Київ, а потім у Білу Церкву. Марія змалку навчилася самостійно порядкувати по господарству, виконувати важку хатню працю. Коли їй виповнилося шістнадцять, родина знову переїхала, – цього разу в Одесу. Там вона вступила до Одеського інституту народної освіти (ОІНО), який став головним спадкоємцем Імператорського Новоросійського університету. Її перший вірш (“Повстанець”) з’явився восени 1924 року в місцевій газеті, а перші дитячі кийжки – “Весна на селі” та “Дитячий садок” – вийшли 1929 року. Потому за доволі довге життя письменниці були опубліковані ще десятки її кийжок для дітей: поезії, історичні казки, повісті. “Дорослу” лірику почала писати з 1940-х років.

Марія Пригара

Марія Пригара працювала в київській щоденній газеті “Пролетарська правда” (почала видаватися з серпня 1921 року внаслідок об’єднання газет “Київський пролетарій” та “Комуніст”; із 1925 по 1941 рік виходила українською мовою), а також навчалася в Київському інституті народної освіти (КІНО), який закінчила 1931 року; працювала у видавництвах. Зробила чималий внесок у художній переклад: в основному, з польської, російської та їдиш (першими двома володіла досконало, з останньої, вірогідно, перекладала через російську).

У періодиці переклади Марії Пригари почали з’являтися з кінця 20-х років. Так, у пролетарському часописі “Гарт” за 1927 р. опубліковано вірш М. Аламедичі “Спів лісових робітників”, у місячнику “Червоний шлях” на початку 30-х – вірші єврейського поета Іцика Фефера з циклу “Знайдені іскри”, у “Літературному журналі” в другій половині 30-х – переклад з циганської музичної казки В. Ром-Лебедева “Гілорі”.

У 1930-ті роки з’являються окремі видання перекладів Марії Пригари, починаючи з перекладу з болгарської мови збірки оповідань Марка Марчевського під назвою “Чотарі” (“ЛІМ”, 1932), згодом виходить збірка віршів німецького лівого письменника Йоганнеса Бехера “Німецький танець смерті 1933 року” (Харків: “Радянська література”, 1934).

З-поміж їдиш-мовних поетів, чії збірки побачили світ у перекладах Марії Пригари, назвемо Хану Левіну та Іцика Фефера, зокрема, збірки віршів Хани Левіної “На сонячній стороні” (1935) і “Тайна” (1938), збірка “Лірики” Іцика Фефера (1934), а у підготовці перекладів до збірки Фефера “Скарб (Вибрані поезії в перекладах українських поетів)”, крім М. Пригари, брали участь М. Бажан, М. Зісман, Л. Первوماйський, М. Рильський, В. Сосюра, П. Тичина (1937).

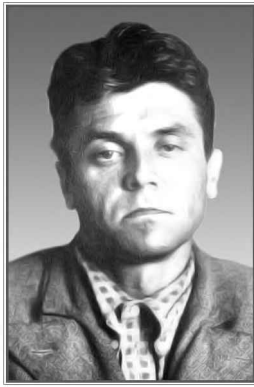
Чимало Марія Пригара переклала у 30-ті роки з російської мови – дитячу поему Корнія Чуковського “Муха-цокотуха” (Харків – Одеса: “Дитвидав УРСР”, 1936; перевидано 1938), збілочку дитячих віршів Володимира Маяковського “Ким бути?” (Харків – Одеса: “Дитвидав УРСР”, 1937), поему Миколи Некрасова “Кому на Русі жити добре” (Київ: “Молодий більшовик”, 1938), здійснила переклад віршів у історико-біографічному романі Юрія Тинянова “Кухля”, перекладеному Степаном Ковганюком (“Держвидав УРСР”, 1936; перевидано 1937), також брала участь у найповнішій збірці “Вибраного (1914–1930)” Володимпра Маяковського за редакцією Миколи Бажана, де, крім неї, перекладачами виступали: М. Бажан, В. Собко, Г. Коваленко, Є. Дроб’язко, М. Терещенко, В. Грунічев, Л. Горіловський, Ю. Яновський, М. Шеремет, П. Усенко, Т. Масенко, О. Новицький, А. Малишко, С. Голованівський, К. Герасименко, Є. Фомін, І. Гоичаренко, Л. Дмитренко, М. Шпак, С. Крижанівський (Київ: “Держлітвидав УРСР”,

1940; там само, того ж року вийшла окремим виданням і значно скромніша за обсягом збірка “Вибраних віршів” Маяковського).

Проте основні досягнення Марії Пригари в царині художнього перекладу, все ж таки, випадають на пізніші роки, а саме на поствоєнний період, коли вона переклала з польської мови низку романів: “Фараон” Болеслава Пруса, “Селяни” Владислава Реймонта, “Хам” Елізи Ожешко, “Роздоріжжя” Єжи Путраментя, а також романи та повісті Ванди Василевської.

4.21. Леонід Гребінка

Леонід Гребінка

Леонід Євгенович Гребінка (1909, с. Мар’янівка Пирятинського повіту Полтавської губернії – 1942, м. Саратов, Росія). Народився в невеликому родовому маєтку Убіжище в селі Мар’янівка в сім’ї дрібного поміщика: батько Євген Аполлонович – внучатий племінник хрестоматійно відомого українського письменника Євгена Павловича Гребінки, на честь якого його й назвали Євгеном, – разом з двома братами та сестрою мали 200 десятин землі, а мати Ірина Олексіївна була дочкою священика. Ось як пише про родові коріння Євгена Аполлоновича відомий письменник, перекладач, бібліограф і популяризатор творчості Леоніда Гребінки Ростислав Іванович Доценко: “Маєток Убіжище припав у спадок молодшому Євгеновому (йдеться про Євгена Павловича Гребінку. – Л. К.) братові Аполлопу, що повернувся сюди доживати віку після служби в армії. В Аполлона був син Євген, котрий, за деякими свідченнями, навчався на юридичному факультеті університету, однак не закінчив його, будучи виключеним за участь у студентському русі. Опісля він тривалі роки мешкав у Мар’янівці і, як мировий суддя, безкорисливо захищав інтереси иростих селян. Серед місцевої людності він вважався “паном ліберальним, що виступав проти царату” (журнал “Плужанин” № 9 за 1927 рік). <...> З ініціативи Євгена Аполлоновича в Мар’янівці відкрито церковно-парафіяльну школу. Згодом місцеві селяни зібрали понад дві тисячі підписів в обороні свого “поміщика”, рятуючи його вже від нових, радянських властей (за спогадами Валентини Юрченко, невістки Євгена Аполлоновича)” [28, с. 19].

У часи царської імперії Євген Аполлонович як член революційної української партії (РУП) перебував під наглядом поліції й змушений був часто міняти місце помешкан-

ня, переїжджаючи то в Золотоношу, то в Миргород, то в Пирятин, бо через свою революційну діяльність не затримувався надовго на посадах. Тож початкову освіту Леонід Гребінка, очевидно, одержував від батьків удома. Після революції 1917 року родина Євгена Аполлоновича жила в Пирятині, де 1921 року він ирацював народним суддею, маючи незакічену юридичну освіту: майже 3 роки навчання на юридичному факультеті Київського університету.

Із встановленням радянсько-більшовицької диктатури в Україні родовий маєток Убіжище був конфіскований, тому коли навесні 1922 року від висипного тифу померла дружина Євгена Аполлоновича Ірина Олексіївна і Євген Аполлонович переїхав із дітьми у Мар'янівку, то його як поміщика виселили з власного родового будинку в Убіжищі й він був змушений разом зі своїми трьома синами та дочкою жити по людях, заробляючи на ирожиття. Взимку 1923 року померла і маленька дочка Наталя. Першим виїхав із Убіжища старший син Євгена Аполлоновича Тарас. Навесні 1923 року Євген Аполлонович з молодшими синами-підлітками Вадимом і Леонідом теж залишив Убіжище. Ростислав Іванович Доценко так описав поневіряння родини: “Найменшого сина, Льоню, довелося віддати до дитячого будинку, а сам Євген Аполлонович влаштувався працювати до Центрального статистичного ууравління; ири ньому залишався Вадим, що навчався у Харкові у ирофшколі, а в літні канікули ириробляв муляром-каменярем на будівництві шляхів у районі Дніпрогесу, тією надсильною ирацею рано підірвавши собі здоров'я. Батько через кілька літ через різке погіршення загального стапу перейшов на пенсію, якої, однак, невдовзі був позбавлений через “соціальне походження”. Не маючи ніякого іншого джерела існування, він доживав віку то в ириятелів, то у сина Тараса (Вадимові 1928 року пощастило вступити до Київського кооперативного інституту). Помер Євген Аполлонович на початку 1931 року, від запалення легень; було йому тоді всього 56 років” [28, с. 19].

Так під виглядом осиротілої дитини Леонід Гребінка опинився в одному з дитячих будинків Києва, у липні 1924 року його переводять до дитячого містечка Ленінське. Згодом він напише у своїй автобіографії, що його батьки померли 1923 року від тифу, хоча, як з'ясував Ростислав Доценко, Євген Аполлонович ще жив до 1931 року.

Леонід Гребінка закінчив художньо-індустріальний технікум у Києві й недовго навчався у Київському інституті народної освіти (КІНО), який залишив через “гонитву за поетичною славою” (за його власним висловом з автобіографії). Віршувати ж він почав з 12 років, а друкуватися – приблизно з 1926 року, причому відразу в кількох найавторитетніших часописах: “Життя й революція”, “Червоний шлях”, “Глобус”, “Літературний ярмарок” та ін. З кінця 1920-х років ирацював як журналіст, коректор, фельетоніст, літ-ирацівник та редактор мови у різних друкарських установах.

У Києві він одружився з Ганною Абрамівною Козакевич, але 1937 року цей шлюб було розірвано (про наявність чи відсутність у подружжя дітей та причини розлучення достеменно не відомо, як і про те, чи ирацював Леонід Гребінка викладачем у Київському інституті народної освіти, як стверджують окремі джерела).

1930 року побачила світ його єдина поетична збірка “Радість чорноземна”, що виїшла півторатисячним накладом у київському видавництві “Маса”. Ця збірка засвідчувала непідробний ліричний талант і свіжість поетичного вислову Леоніда Гребінки, ироте замість підтримати молодого самобутнього поета, на його голову зусібіч почала спадати вульгарно-соціологічна, чи т.зв. “иролетарська”, критика, зокрема, звинувачення в “поетичній істерії”, “достоєвщині”, за якою ховається “обличчя класового ворога” й т.п.

Така негативна критика не лише унеможливила розвиток поетичного таланту Леоніда Гребінки в оригінальній творчості, змусивши його відійти від літературної

діяльності, а й поставила під загрозу його фізичну свободу. На початку 1930-х років Леонід Євгенович уже не міг друкуватись як оригінальний автор і змушений був зайнятися бодай журналістикою, тож 1933 року він у пошуках порятунку та заробітку виїздить до Москви, де працює як журналіст у видавництві ОНТВ, газетах “Рабочая Москва”, “Советское искусство”, у літній час – в Ялтинських “Курортних известнях”. Невдовзі він знаходить альтернативний творчий вихід для свого потужного поетичного обдарування, захопившись віршовим перекладом. Його переклади – це, по-перше, “літературна реставрація” “Слова про похід Ігорів, Ігоря Святославича, внука Олегового” (жовтень 1937 р. – лютий 1941 р.), – так охарактеризував жанр свого перекладу сам автор у вступних нотатках “Від перекладача” (вперше опубліковано в журналі “Дніро”, 1982, № 5); по-друге, тлумачення трагедії Вільяма Шекспіра “Гамлет”, задля якого він посилено вивчав англійську мову, працюючи над перекладом декілька років; по-третє, три вірші Олександра Пушкіна та перший розділ роману у віршах “Євгеній Онегін”. У ці ж роки він написав і оригінальний поетичний цикл – з того, що вдалося розшукати, – “Кримські вірші” (1937), який разом із перекладами з Пушкіна Леонід Євгенович подав на иравах “творчої заявки” до Московського літературного інституту імені Максима Горького, де він навчався иротягом 1939–41 рр. (на відділенні поезії), – аж до свого арешту.

За матеріалами краєзнавця, дослідника Гребінкового роду, лауреата районної літературної премії імені Є. П. Гребінки Олексія Івановича Припутня, у Москві Леонід Гребінка мешкав на найманих квартирах, а 1940 року його запросив на проживання до свого дому, що був розташований на станції Кусково під Москвою, товариш по навчанню в Літературному інституті Олександр Андрійович Снесарьов (1918 р. народження, загинув 1941 року в боях під Москвою) – син генерал-лейтенанта царської армії Андрія Євгеновича Снесарьова (1865–1937), який був заарештований 1930 року і засланий в ГУЛАГ на 10 років, де і помер. Господинею в домі Снесарьових була сестра Олександра – Євгенія Андріївна Снесарьова (1912 р. народження), яка до війни навчалася в інституті іноземних мов, а в 1941 році вже викладала англійську мову в школі [за матеріалами нублікації: 91].

Євгенія Андріївна і ири зустрічі, і в листах розповідала Олексію Принутню про Леоніда Гребінку. Вона зберегла спогади, зокрема, иро зовнішність, темперамент, світогляд і освіченість Леоніда Євгеновича: “Росту він був середнього, міцної статури. Не хворів, мабуть був кріпкого здоров’я, колір його волосся – темний. Побалакати і поміркувати він любив. <...> Говорив він гарячково, надто коли розмова заходила про Україпу, її несвободу, залежність її від Росії. <...> Він коиче грамотно висловлював свої думки, мова його була насичена синонімами, метафорами. Свої переклади Шекспіра він інколи читав мені, як знавцю англійської мови” [див.: 91].

Леоніда Гребінку заарештували 24 червня 1941 року на квартирі Олександра Снесарьова, в якого він винаймав півкімнати. Ось як иро цю лиху подію розповідає Євгенія Андріївна: “Прийшли за ним, коли він і брат мій ще спали. Все, що було в нього із документів і паперів, вони забрали. Як вдалося встановити, всі папери його, вилучені ири арешті, були знищені 18 жовтня 1941 року ири переведенні його із московської в’язниці до саратівської” [див.: 91]. Заарештували Леоніда Гребінку на третій день війни – за нібито “ириналежність до т. зв. антирадянської націоналістичної групи і намір здійснити терористичні акти”, як засвідчує довідка з Генпрокуратури СРСР від 12.06.1989 р. [детальніше иро слідство над Леонідом Гребінкою див.: 28]. А 17 листопада 1941 року Леонід Євгенович був засуджений військовим трибуналом військ НКВС Саратовської області до розстрілу. Касаційна скарга, яку він подав цього ж дня до військо-

вої колегії Верховного суду СРСР, не була задоволена. 31.03.1942 року військова колегія Верховного суду СРСР затвердила вирок військового трибуналу від 17.11.1941 року без змін. Але вже 23 квітня 1942 року указом Президії Верховної Ради СРСР найвищу міру покарання було замінено десятьма роками позбавлення волі [28, с. 21].

Ім'я Леоніда Гребінки входило до списку, що складався з 242 імен “смертників”, поданого на розгляд Президії Верховної Ради, і хоч до нього, можливо, саме як нащадка літературного класика Євгена Павловича Гребінки (щоб показати, як радянська влада ціпує літературу) й ироявили “ласку”, одначе він її не дочекався: 14 квітня 1942 року він помер у лікарняній камері Саратовської в'язниці нібито “внаслідок кишкової інфекції”, як було записано в акті иро його смерть (цим евфемістичним терміном тюремники тоді широко послуговувалися, називаючи так голодну смерть, якою гипули тисячі в'язнів).

Названі переклади Леоніда Гребінки якимсь дивом уціліли по архівах. Причому лише переклади з Пушкіна та його оригінальний цикл “Кримські вірші” збереглися у відкритих фондах Державного архіву літератури й мистецтва в Москві. “Слово иро похід Ігорів” було знайдено у Львівському історичному архіві серед решток фондів Наукового товариства імені Тараса Шевченка (НТШ). Авторитетний дослідник історії українського художнього перекладу Ростислав Іванович Доценко (1931, Київ – 2012, Київ) висловив иринушення, що Гребінка міг сам надіслати цей переклад до журналу “Література й мистецтво”, що виходив у Львові в 1940–41 рр. [27, с. 14].

Повний переклад Шекспірового “Гамлета” Леонід Гребінка завершив 1939 року. Він привіз машинопис перекладу до Києва і передав його для постановки п'єси в Київському українському драматичному театрі імені Івана Франка. Дружина його старшого брата Вадима – Валентина Юрченко – розповідала Р. І. Доценку, що уривки зі свого перекладу “Гамлета” Леонід читав їй у Харкові 1934–35 рр. і вони вразили її досконалістю та красою мови [27, с. 14]. Але машинопис загубився: тоді франківці збиралися за цим перекладом вперше поставити “Гамлета” на українській сцені, ироте їм завадила здійснена якраз тоді вистава цієї п'єси в одному російськомовному київському театрі. Не пощастило в той час Гребінчиному перекладу і з друком, поири те, що його високо оцінив Максим Рильський, який намагався спрняти його публікації, але саме тоді вже друкувався переклад “Гамлета”, виконаний Віктором Вером. І лише в 1970-х роках його було віднайдено й передано до Архіву-музею літератури і мистецтва УРСР у Києві (причому він, як і годилося для рукописних матеріалів реиресованих діячів, потрапив до першого, тобто закритого, відділу Державного архіву). Зі слів Ростислава Івановича Доценка, цей иримірник машинопису (що років з тридцять зберігавсь у не вельми сирнятливих умовах на горищі – “в якійсь комірчині довоєнної оселі письменника Ігоря Костецького на Вінничині” [27, с. 15]), було віддано Григорію Порфіровичу Кочурові, який і передав його до Архіву-музею, посприявши також, щоб саме Гребінчин переклад “Гамлета” потрапив до шеститомного видання творів В. Шекспіра. Тож цей переклад таки увійшов до вказаного шеститомника творів В. Шекспіра (К.: Дніпро, 1984–86, том 5), але ири цьому він був істотно переиравлений редактором відповідного тому М. В. Тупайлом.

Уперше текст Гребінчиного “Гамлета” був онублікований у часописі “Всесвіт” (№ 7 за 1975 рік). Місцями рукопис внявився попсованим несирнятливими умовами зберігання і складно читався. Текстологічний аналіз перекладу, ириваджений шекспірологом-перекладознавцем Марією Теодорівною Ажнюк, вимагав кропіткої реставраційної ираці. Найближчим за часом створення до Гребінчиного перекладу був переклад 1941 року видання, виконаний Віктором Вером. Проте як перекладач Віктор

Вер не досягав тих вершин художності, на яких перебував Леонід Гребінка. Цікаво, що в 1940 році учні 8-го класу вивчали “Гамлета” за скороченим текстом перекладу Освальда Бургардта (Юрія Клена), який тоді перебував на еміграції й ім’я якого було суворо заборонене в СРСР: саме цей переклад анонімно був уключений Олександром Білецьким – а це дуже сміливий крок! – до укладеної ним “Хрестоматії західноєвропейської літератури для середньої школи”, виданої 1936-го й перевиданої 1937-го року.

Ось як сам Г. П. Кочур у листі до Богдана Максимовича Рильського описав історію становлення Гребінки-перекладача та повернення Гребінчиного перекладу “Гамлета” в літературу: “Щодо Гребінки – це той самий Гребінка, Леонід Євгенович. У мої (Григорія Порфирівича. – *Л. К.*) студентські роки був у Києві, видав оту відому Вам збілочку (мається на увазі збірка віршів 1926–29 років під назвою “Радість чорноземна”, 1930. – *Л. К.*), досить рясно друкувався по журналах. Потім вирішив, що це несерйозно, переїхав до Москви, вступив до Літературного інституту, почав вивчати англійську мову, там же переклав і “Гамлета”. Той переклад гуляв тоді по Києву, перекладач хотів, щоб його виставив театр ім. Франка, М. Т. (Максим Тадейович Рильський. – *Л. К.*) хотів иросунути до друку. З цього нічого не вийшло: у друк просунувся переклад В. Вера (слабший), а театр відмовився, бо тоді в Києві виставляли російського “Гамлета” (Театр Красной Армии). А потім війна. Коли я переклав “Гамлета”, мені написали (з-за кордону, між іншим), де саме (у Вінниці) переховують машинопис Гребінчиного перекладу (Максима Тадейовича не було вже тоді серед живих). Видобув я той машинопис. Лежав він на горищі, папір пересох, та ще попав туди свого часу осколок і пропік дірку посередині. Забрав у мене рукопис музей літератури й мистецтва, реставратори наклеювали кожну сторінку на полотно (виявилось, що сторінки 3–4 загубилося). Мені зробили фотокопію. Прочитав, мені захотілося його надрукувати. Але від мене вимагали відомостей про перекладача. Почав я їх шукати, та й досі шукаю. Інститут літературний викопіював мені все, що було в особистій справі студента Гребінки. Те, що він народився 1909 року, відомо (отже, 1940 року його ще можна було вважати молодим – відносно). Але з початком війни в справі стоїть лаконічне: “исключ. нюль 1941” – олівцем. Чому і куди “исключ.” – невідомо. Мобілізований? Заарештований? Отак досі ніяких слідів і нема. Але Павличко (ідеться про головного редактора журналу “Всесвіт” у 1971–78 рр. Дмитра Павличка. – *Л. К.*), мабуть, якісь кроки робив, бо нарешті зважився у “Всесвіті” дати “Гамлета”. Але це було тоді, коли про мене ніяких згадок у пресі не могло бути, і хоч копію “Гамлета” брали у мене, але строго – секретно. Що не збереглося у Гребінки, долатали перекладом Вера та й надрукували”.⁶⁶

Зі сторінок часопису “Всесвіт” мінімально відредагований (лише в нечитабельних місцях!) текст Гребінчиного “Гамлета” потрапив до збірки оригінальних поезій та перекладів Леоніда Гребінки “Радість чорноземна”, що з’явилася 1990 року в київському видавництві “Дніро” в упорядкуванні та з примітками Ростислава Доценка, передмовою Івана Дзюби (в цій збірці вмістилися всі твори Леоніда Гребінки, які зусиллями Ростислава Івановича вдалося на той час зібрати).⁶⁷ Але широкому читачеві Гребінчин

⁶⁶ Цит. за: Стріха М. В. Листування Григорія Кочура і Богдана Рильського. Вступні зауваги // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції “Літературно-мистецька генерація кін. XIX – поч. XX ст. Родина Рильських”. – К., 2011. – 348 с. – С. 211–275. – С. 220. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.philolog.univ.kiev.ua/...34/211_275.pdf

⁶⁷ Гребінка Л. Є. Радість чорноземна: Поезії, переклади / упоряд. та авт. прим. Р. Доценка ; Авт. передм.

переклад “Гамлета” залишався відомішим у його відредагованому, місцями до невпізнання, варіанті з шеститомника творів В. Шекспіра. Тож коли стараннями Київського видавництва “Основи” 2003 року автентичний Гребінчин переклад цієї п’єси вийшов окремим виданням, – стало зрозуміло, що сиравжнього Гребінку-перекладача масовий український читач ще тільки починає пізнавати.

Приєдпуючись до високої думки иро Гребіччин переклад “Гамлета”, гідно оцінений свого часу Максимом Рильським, академік НАН України Іван Дзюба висловився иро цей переклад так: “Нині загальноновизнано, що з усіх – хай і не дуже численних – українських перекладів “Гамлета” Гребіччин найбільше відповідає характерові оригіналу. Л. Гребінці загалом пощастило, ані збившись на буквализм, ані покладаючись легко-важно на власпу поетичну інтуїцію, відтворити в барвах української мови і широчезну духовпу потугу, і барокове емоційне та зображальне розкошування, і спонтанпу невичерпність уяви та інтелектуальну об’ємність оригіналу. Хоч переклад здійснено ще до війни (закічено 1939 року), він витримує порівняння із найвищим сучасним рівнем перекладацького мистецтва”.⁶⁸

Реабілітовано Леоніда Гребінку зі скасуванням вироку “за відсутністю складу злочину” лише напередодні розпаду СРСР – 1989 року.

Як бачимо з вибору творів для перекладу Леонідом Гребінкою, він не боявся конкурувати з досвідченішими перекладачами, майстрами поетичного слова. Коли ж ироаналізувати його переклади, то виявляється, що він не лише дорівнював своїм попередникам та значно авторитетнішим сучасникам, а й дечим їх помітно перевершував.

Насамкінець наведемо найвідомий монолог Гамлета з Гребіччиного перекладу трагедії (дія третя, сцена перша):

*Чи бути, чи не бути? Ось в чім річ.
Що почесніш для духу – чи терпіти
Скалки та стріли навісної долі,
А чи, повставши проти моря лих,
Збороти їх? Умерти – лиш заснути,
І все; і знати, що вриваєш сном
Біль серця й тисячі природних мук,
Що вспадкувала плоть; такий кінець –
Вершок жадань. Умерти – лиш заснути!
І спати! Може, й снити? Ось в чім клопіт.
Бо в смертнім сні які ж присняться сни,
Як ми позбудемось земних суєт?
Це й спантеличить нас, з узла такого
Й походить віку довгого напасть.
Бо хто б терпів бичі й наруги часу,
Вельможця кривди, гордія зневаги,
Властей сваволлю, тяганину суду,
Любові погордованої болі,
З чесноти скромної безчесний кпин,*

І. Дзюба. – К. : Дніпро, 1990. – 365 с.

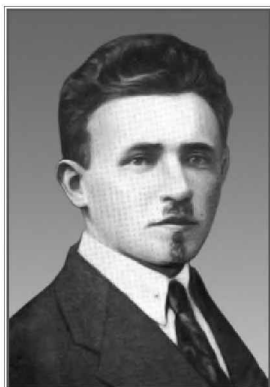
⁶⁸ Дзюба, Іван. Вертається із забуття [Передм.]. – У кн.: Гребінка Л. Є. Радість чорноземна: Поезії, переклади. – К. : Дніпро, 1990. – С. 16–17.

*Коли б він простим вістрям міг собі
Вчинити мир? Хто б, кленучи життя,
Зітхав би й прів під тягарем огидним,
Коли б нас страх чогось по той бік смерті,
Той невідкритий край, звідкіль ні оден
Мандрівець не вертавсь, так не безволив,
Що ми ладніші в звичних бідах жити,
Ніж линути до ще не знаних нам?
Так похливіми нас робить роздум,
Так барви ясно-чистої відваги
Линяють, хиріють від дум блідих,
І почини, високі й смілі льотом,
Враз, круто збочивши, втрачають навіть
Наймення дії⁶⁹.*

5. Становлення славетних перекладацьких імен

5.1. Борис Тен

Борис Тен

Борис Тен (1897, с. Дермань Здолбунівського району, Рівненської області – 1983, Житомир) – поет і перекладач; православний священник, педагог. Сиравжне ім'я і прізвище – Микола Васильович Хомичевський. Літературний псевдонім Борис Тен походить від стародавньої грецької назви річки Дніпро – Борисфен (Бористен, дав. гр. Βορυσθένης). Народився у родині священника о. Василя Хомичевського та вчительки парафіяльної школи Віри Іваницької, – у старовинному селі Дермані на Волині, яке згадується в історичних актах ще 1497 року і в якому на початку XVII століття почала діяти перша в Україні сільська друкарня.

⁶⁹ Шекспір, Вільям. Гамлет, принц данський / пер. з англ. Л. Гребінки. – К. : Основи, 2003. – 198 с. – С. 86–87.

З початком Першої світової війни родина Хомичевських переїхала до Житомира, де молодий Микола Хомичевський навчався у Волинській духовній семінарії, а 1921 року був рукоположений митрополитом Василем (Липківським) у сан священника Української автокефальної православної церкви (УАПЦ). За свідченнями дослідників, завдяки освітній та культурно-релігійній праці о. Миколи Хомичевського на Житомирщині постало декілька парафій УАПЦ. 1922 року був висвячений архієпископом Степаном Орликом у сан ієрея УАПЦ, а згодом став протоієреєм УАПЦ завдяки своїм глибоким теологічним знанням, добрим проповідницьким здібностям, музичному таланту й чудовому голосу (до речі, о. Микола Хомичевський є автором багатьох композицій церковного співу).

1922 року Микола Хомичевський також закінчив гуманітарний факультет Волинського Інституту народної освіти (скор. ВІНО),⁷⁰ працював учителем української мови у 15-й трудовій школі м. Житомира. В цей час він разом зі своїм другом Євгеном Кудрицьким перекладає “Діалоги” Платона. 1923 року в часописі “Червоний шлях” (№ 6–7) з’являється його перша поетична публікація – вірш “Роззуюсь – на яру траву”. З 1924 року живе у Києві. Упродовж 1924–26 років – настоятель Київського Софійського собору, 1928 року – протодиякон храму Святих Петра і Павла на Подолі.⁷¹ О. Микола Хомичевський був другим заступником голови президії Всеукраїнської православної церковної ради, співробітником редакції друкованого органу церкви – щомісячного журналу УАПЦ “Церква і життя” (голова редколегії – митрополит Василь (Липківський); дозвіл на друк був виданий 15 січня 1927 року Народним комісаріатом освіти УСРР; надрукувати вдалося лише сім чисел журналу) [за матеріалами публікації: 105].

Як літератор працював у видавництвах “Сяйво”, “Книгоспілка”, Державному видавництві України. Заирнязвився із залюбленими в античпу поезію Миколою Зеровим, Максимом Рильським, Олександром Білецьким, співдружність з якими відіграла значну роль у формуванні його власного творчого світогляду. Разом із композитором Д. Ревуцьким та відомим уже на той час М. Рильським працював над створенням українських перекладів до пісень західноєвропейських та російських композиторів [за матеріалами публікації: 8].

7 серпня 1929 року був заарештований як духовний лідер УАПЦ, 4 лютого 1930 року – засуджений на десять років ув’язнення у виїрвано-трудових таборах. Відбував покарання на Далекому Сході (найдовше – у Владивостоці). У таборі йому дозволили створити хор із в’язнів.

8 червня 1931 року Борис Тен одружується з Аполлінарією (Норою) Ковальчук. 2 квітня 1933 року в подружжя народився син Василько (саме так нарекли його батьки: Василько – за княжою традицією). 1 вересня 1936 року був звільнений достроково – за заліком робочих днів, про що управління таборів у Владивостоці видало йому відповідну довідку.

Повернувшись із заслання, Борис Тен працював із грудня 1936 року завідувачем літературної частини Третього київського пересувного театру, у 1937–41 роках він рятувався від репресій у російському місті Калінін – працював методистом у Калінінському

⁷⁰ Нині Житомирський державний університет.

⁷¹ Церква Святих Петра і Павла – колишній православний храм у Києві на Подолі, збудований близько 1610 року і зруйнований у 1930-ті роки. До свого знищення храм був єдиним взірцем середньовічної готики в Києві та єдиною збереженою пам’яткою архітектури доби польського панування в Наддніпрянщині.

обласному будинку народної творчості, а з 1938 року заочно навчався у Московському музично-педагогічному інституті. Зосереджується на перекладах, найголовнішим з яких став “Прометей закутий” (1938 р.).

З початком війни 1941 року Борис Тена мобілізували на фронт, де він потрапив в оточення та опинився в полоні, був перевезений у табір радянських військовополонених в Німеччині, з якого звільнений 1945 року.

По завершенню війни Борис Тен повертається до Житомира, де багато років опісля вчителює в житомирських середніх школах, з грудня 1945 року він – завліт Житомирського обласного музично-драматичного театру, виродовж 1951–55 років викладає латинську мову в Житомирському педагогічному інституті, а також веде курс музичного виховання в училищі культури та музичному училищі. Борис Тен заспував у Житомирі хор “Льонок”, очолював обласне літературне об’єднання.

З 1957 року – член Спілки письменників України. Загалом, Борис Тен володів, крім української та російської, також грецькою, латинською, польською, чеською, французькою й німецькою мовами.

Перекладати почав у другій половині 1920-х років, зокрема, здійснив переклад третьої частини “Місячної трилогії” відомого польського письменника і філософа Юрія Жулавського – повісті “Стара земля”, підписавшись псевдонімом В. Томашівський. Повість вийшла друком 1928 р. в редакції Миколи Зерова (К.: “Сяйво”).

Наирікінці 1920-х років за редакцією С. В. Савченка та М. К. Зерова готувалася до видання антологія нової французької поезії – від “романтичного декадансу” (Теофіль Готьє, Ж. де Нерваль) до останніх днів (тоді вже підготовлена кийга не вийшла друком). До участі в антології був залучений і Борис Тен (він перекладав поезії Е. Верхарна, П. М. Верлена, Ф. В’еле-Гріффена та ін.). Переклади Бориса Тена (а це п’ять віршів А. Шеньє та кілька пісень Великої французької революції) також увійшли до третього тому “Хрестоматії з історії західних літератур”, яку впорядковували О. Білецький та М. Плевако (1931 р.), – єдиного виданого з п’яти запланованих.

Упродовж 31 року він ирацював над перекладом “Одіссеї” та “Іліади” Гомера, вважаючи ці переклади основною сировою свого життя (і він справді знайшов свій власний версифікаційно-стилістичний та науково-історичний підхід до цих геніальних творів, оирацювавши переклади своїх попередників).

За досягнення в галузі художнього перекладу, зокрема за переклади “Одіссеї” та “Іліади”, Борис Тен був удостоєний 1979 року звання Лауреата иремії імені Максима Рильського. Йому також належать переклади творів Арістотеля, Есхіла, Аристофана, В. Шекспіра, Й. В. Гете, Й. Ф. Шіллера, О. Пушкіна, Л. Толстого, А. Міцкевича, Ю. Словацького та інших видатних митців слова. За переклади з польської мови 1977 року він одержав звання “заслужений діяч польської культури”, а пізніше Міністерство Культури і Мистецтва Польщі нагородило його окремо за переклади з Єжи (Юрія) Жулавського, Юліуша Словацького й Адама Міцкевича.

1970 року побачила світ перша кийжка оригінальних творів Бориса Тена – збірка сонетів під назвою “Зоряні сади” (авторові було вже за сімдесят). У червні того-таки року раптово відійшов у вічність син Василько, а в січні 1974 року не стало і дружини Нори.

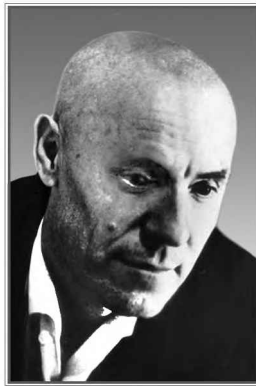
Сам Борис Тен – видатний і самобутній майстер поетичного мистецтва – покинув цей світ 12 березня 1983 року в Житомирі, де і похований. Посмертно вийшли такі кийги його оригінальних віршів: “Жадань і задумів неспокій” (1988) та “Скоромипущих років буревій” (1998). Крім літературних творів, Борис Тен залишив і наукові ираці – з теорії перекладу та культури української мови: “Нотатки иро ритміку гексаметра” (1967), “Біля кастальських джерел” (1968), “Називаймо, як зве народ” (1974) та ін.

Проте найбільшою, найбагатшою й найрізноманітнішою є саме його перекладацька спадщина. У повоєнний час були оприлюднені такі видання його перекладів: зі старогрецької мови – “Прометей закутий” Есхіла (1949), “Одіссея” (1963; перевид. 1968 р.) й “Іліада” (1977; перевид. 1978 р.) Гомера, “Хмари”, “Лісістрата”, “Жаби” Аристофана (1956) (в одній збірці вийшли три переклади Аристофанових п’єс – “Хмари”, “Лісістрата” і “Жаби”), “Поетика” Арістотеля (1967), збірник перекладів античних творів “Давньогрецька трагедія” (1982); з німецької мови – п’єси “Розбійники” (1952) і “Вільгельм Тель” (1964) Й.-Ф. Шіллера; з англійської мови – п’єса “Річард III” В. Шекспіра (1952). Слід зазначити, що повні тексти Аристофанових п’єс “Жаби” та “Хмари” вже публікувалися 1939 р. в перекладі чудового поета і перекладача Володимира Свідзинського. Проте літературний профіль Свідзинського не вписувався в радянський канон, тож щоб твори Аристофана дійшли до читача, їх потрібно було перекласти заново. Переклади Бориса Тена були новими, незалежними від попередніх перекладів і навіть зроблені вони з дещо різних версій оригіналу.

Для українських театрів Борис Тен переклав низку п’єс радянських та зарубіжних драматургів, а також тексти до вокальних творів [джерела до біографії Бориса Тена: 6; 7; 29; 39; 105].

5.2. Василь Мисик

Василь Мисик

Василь Олександрович Мисик (1907, с. Новопавлівка Дніропетровської області – 1983, Харків) – поет, перекладач. Народився в сім’ї священника. 1922 року закінчив семирічну школу, в якій українську мову та літературу йому викладав поет Аркадій Казка. Талановитий педагог високо оцінив поетичне обдарування свого учня і надіслав зшиток із його віршами Павлу Тичині, з яким мав дружні стосунки, а той, у свою чергу, підтримав перші літературні кроки школяра і рекомендував його поезії Миколі Зерову, Максиму Рильському, Павлу Пилиповичу, – і вони “були подивовані зваженості і ириродності поезій сільського хлопчини, які ніби дихали степом, випромінювали світло людяності і простоти, дарували неабияку естетичну насолоду” [86]. Поетичний дебют юного літератора відзначився появою 1923 року в журналі “Червоний шлях” кількох його віршів. Відтоді він починає друкуватись у найвпливовіших літературних журналах.

1926 року Василь Мисик переїхав до Харкова, де влаштувався коректором у друкарні, а згодом став бібліотекарем у Будинку літератури імені Василя Блакитного. 1927 року вийшла друком його перша поетична збірка “Трави”. Потім у довоєнний період побачили світ ще такі поетичні збірки В. Мисика: “Блакитний міст” (1929), “Чотири вітри” (1930), “Будівники” та “Турксиб” (обидві 1933 року).

Цікавість Василя Мисика до вивчення іноземних мов теж проявилася ще в школі, коли він самотужки оволодів німецькою та французькою мовами, а згодом, живучи у Харкові, вступив до технікуму сходознавства (на таджицький відділ) та пішов на курси англійської мови. Закінчив, окрім Харківського технікуму сходознавства, ще й заочне відділення фізико-математичного факультету Харківського університету [з біографією Василя Мисика можна ознайомитися за такими джерелами: 9; 124; 129, с. 397].

Ось цікавий факт, висвітлений у статті Анатолія Перерви: “Улітку 1929 року Василь Мисик разом з Павлом Тичиною відвідав Вірменію. На той час це були перші сироби творчого спілкування українських та вірменських письменників. Поетів з України зустрічали як найдорожчих, найшанованіших гостей. На відомому знімку Тичину і Мисика ми бачимо поряд з класиками вірменської літератури – А. Ісаакяном і О. Ованесяном. Ця подорож на Закавказзя дала додатковий поштовх Мисику в перекладацьких пошуках. Він дедалі глибше поринає у вивчення мов, передовсім – англійської, фарсі. Бернс, пізніше О’Генрі, Шекспір і Скотт, Хайям і Рудакі “заговорили” українською – природно і переконливо” [86].

Хоч формально Василь Мисик належав до Спілки селянських письменників “Плуг” (а також літорганізації Пролітфронт і Всеукраїнської спілки пролетарських письменників), але за своєю творчою позицією був близьким до школи неокласиків, – як в оригінальних творах, так і в поетичних перекладах, якими захопився на початку 1930-х років. Як перекладач Василь Мисик дебютував у другому, доповненому виданні вибраних творів О. Пушкіна, що з’явилося 1930 р. Тут поряд із перекладами таких визнаних майстрів, як М. Вороний, М. Зеров, П. Филипович, М. Рильський, М. Драй-Хмара, розмістились і три переклади В. Мисика. А через два роки в перекладі та з передмовою В. Мисика окремою збіркою вийшли “Пісні та поеми” Роберта Бернса.

Надалі одночасно з творенням оригінальних поезій Мисик багато перекладав. Його зорієнтованість на поетичну школу неокласиків виразно іростежується і у віршових перекладах. Мисик майстерно вмів налаштуватися на стилістичний камертон оригіналу. За поміченням авторитетного перекладознавця Марини Олексіївни Новикової, він свідомо ирагнув об’єктивності як перекладач, все своє творче життя в перекладі старався “бути об’єктивним – до самоусунення” [77, с. 112]. А перекладав Мисик із декількох мов: російської, білоруської, єврейської, польської, німецької, французької, та найбільше – з англійської, перської й таджицької.

Устиг Василь Мисик на початку 1930-х років видати і свої ірзові твори: збірку оповідань “Галаганів сон” (1930), дві книжки нарисів про Схід “Тисячі кілометрів” та “Казахстанська магістраль” (1932).

Уночі 5 листопада 1934 року Василя Мисика арештували у його квартирі в харківському будинку письменників “Слово”, коли Мисик саме працював за столом – редагував переклад роману Вальтера Скотта. За свідченням Василя Петровича Минка, який жив у тому ж будинку поверхом вище, Мисика заарештували помилково – ордер на арешт був виписаний саме на ім’я Минка, але виконавці-“депеушники” не розібралися, та це для них виявилось і не так суттєво, адже Василь Мисик походив, як тоді зневаж-

ливо казали, з “попівської” родини, а тому – був “соціально небезпечною особою”, ледь не автоматично “зв’язаною з українськими націоналістичними елементами”. Саме ці зв’язки йому й інкримінувались органами НКВС.

Нижче наводимо сцену арешту Василя Мисика з його власних письмових спогадів:
– Ви заарештовані.

З романів Дюма я знав, що арешти оформлюються спеціальним ордером.

– А ордер?

– Який ордер?

– Ордер.

Нічний гість добув з впутрішньої кишені папірець і підняв його вгору, не даючи мені в руки. Але в мене був хороший зір, і я побачив, що виписаний він не на мене, а на мого сусіду, що жив наді мною, Минка Василя Петровича.

– Це ордер не на мене.

Чоловік здивувався...

– Ну, що ж... А ви все ж таки збирайтеся, поїдете з нами, треба встановити вашу особу...” [цит. за публікацією: 86].

За уточненням відомого історика українського перекладу М. В. Стріхи, по Василя Мисика прийшли тому, що Василя Минка попередили иро можливий арешт, і він утік на село. А “енкаведисти” не хотіли повертатися без здобичі.⁷²

Відтак Василя Мисика направили в Київ, де велось слідство у сфабрикованій сираві т.зв. “харківської терористичної групи”, за якою велика група української інтелігенції звипувачувалась у нібито приналежності до Об’єднання українських націоналістів (скор. ОУН) та підготовці терактів ироти керівних діячів партії й уряду, зокрема, “замаху на секретаря ЦК ВКП(б) П. П. Постишева”. Крім Василя Мисика, у ириналежності до “харківської групи” звипували, зокрема, західноукраїнського перекладача Романа Сказинського, який напередодні цієї підступної антнукраїнської урядової змови саме переїхав у Радянську Україну разом зі славною родиною Крушельницьких (переклади Романа Сказинського друкувались у львівському тижневику “Діло”: оповідання “Мале непорозуміння” та “Помилка” Леона Андора, “Кармен” Євгена Гельтая, “Осінь” Л. Дартея, “Жіноча душа” Моріса Форде).

13–14 грудня 1934 р. виїзна сесія Військової колегії Верховного суду СРСР засудила 28 звинувачуваних у цій сираві до розстрілу, зокрема, Романа Сказинського, Івана і Тараса Крушельницьких, Григорія Косинку, Дмитра Фальківського, Костя Буревія, Олексу Влизька. Загалом, в Акті иро виконання вироку від 17 грудня 1934 року фігурував список із 14 імен розстріляних (вирок був опублікований у газеті “Правда” 18 грудня 1934 р. в суироводі списку розстріляних). А от сираву Василя Мисика, разом зі справами ще восьми звипувачуваних, які навідсіч відмовлялися визнати себе винними, направили на додаткове розслідування (тоді розстріляли усіх, із кого слідчі вибили “зізнання” в неіснуючих злочинах).

26 лютого 1935 року в сираві Василя Мисика було затверджено обвинувальний висновок. Через брак достатніх доказів, постановлялося слідство у цій сираві ирипинити і водночас наиравити її на “особливу нараду” ири НКВС СРСР із клопотанням иро ув’язнення Мисика у виправно-трудоий табір строком на 5 років. Викоупючи це клопотання, Особлива нарада ири НКВС СРСР 19 липня 1935 р. засудила Мисика до 5 років вииравно-трудоих таборів.

⁷² Сам Василь Петрович Минко щасливо пережив репресії й згодом набув статусу “радянського класика”.

Зважаючи на розпочату в грудні 1934 року сталінську кампанію “великого терору”, сигналом до якої послужило вбивство Сергія Кірова 1 грудня 1934 р., покарання п’ятирічною Соловецькою каторгою на лісосплаві було неначе “подарунком” життя, а по суті надлюдським виуробуванням. Відбувши його, навесні 1940 року Василь Мисик повертається в рідне село Новопавлівку (як “ворогу народу” йому заборонено мешкати в Києві чи Харкові), звідки з початком війни 1941 року він добровільно йде на фронт рядовим артилеристом. Але під час боїв на Керченському півострові потрапляє разом з 150 тисячами радянських вояків в оточення, а після поранення – опиняється в німецькому полоні й перебуває у таборі для радянських військовополонених аж до кінця війни, а навесні 1945 року йому вдається втекти з-під розстрілу разом із групою виведених на розстріл солдатів. Тож, як висловився дослідник життєвого і творчого шляху Василя Мисика письменник Анатолій Перерва: “Автору високомистецьких поезій та перекладів судилось пережити два пекла – більшовицький і фашистський концтабори” [86].

Після закінчення війни Василя Мисика було репатрійовано до СРСР. Коли письменник повернувся до Харкова, його не було поновно заарештовано, але творчою працею йому займатися заборонили й до кінця 1950-х рр. він змушений був ирацювати на бухгалтерській посаді в трамвайному депо. Всі його сироби отримати дозвіл на друк перекладів (зокрема, з Роберта Бернса) були марні. Лише після доповіді Микити Хрущова на XX з’їзді КПРС у лютому 1956 р.⁷³ завдяки зусиллям М. Т. Рильського Василя Мисика було поновлено в “літературних иравах”.

Після реабілітації Василя Мисика 1956 року одна за одною виходять друком його книжки: “Вибране” (1958), збірки лірики “Борозни” (1962), “Верховіття” (1963), “Чорнотроп” (1966), “Біля криниці” (1967), “Лан” (вибране, 1970), “Берег” (1972), “Планета” (1977), збірка оповідань “Брянський ліс” (1978), “Твори” (у 2-х томах, 1983).

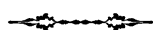
Вагома перекладацька спадщина Василя Мисика теж була ще ирижиттєво вшанована. Виходять такі перекладені ним збірки: “Вибране” Роберта Бернса (разом із Миколою Лукашем, 1959), “Вибране” Рудакі (1962), “Королі і кануста” О’Генрі (1962), “Тимон Афінський” Вільяма Шекспіра (1964), “Рубаї” Омара Хайяма (1965), “Поезії” Джона Кітса (1968), “Лірика” Гафіза (1971), “З “Шах-Наме”” Фірдоусі (1975).

1977 року Василь Олександрович одержав Республіканську премію імені Максима Рильського за переклади українською мовою творів славетних європейських авторів (Вільяма Шекспіра, Роберта Бернса, Джона Мільтона, Джорджа Гордона Байрона, Й. В. Гете, Гельдерліна, Персі Біші Шеллі, Джона Кітса, Генрі Лонгфелло, Уолта Уїтмена, О’Геирі, Берайже, Жака Превера) та цілої плеяди поетів Сходу. Завдяки Мисикові як фаховому сходознавцю в його інтерпретаціях вишукано зазвучали українською мовою найкращі поети Сходу: Рудакі, Омар Хайям, Гафіз, Фірдоусі, Нізамі, Джамі.

Низку творів самого Василя Мисика перекладено російською, білоруською, чеською, болгарською та іншими мовами.

1995 року було встановлено Літературну иремію імені Василя Мисика, що ирисуджується за поетичні кииги та переклади поетичних творів з інших мов.

⁷³ Двадцятий з’їзд КПРС, що відбувся у Москві 14–25 лютого 1956 р., відомий засудженням культу особи і, побічно, ідеологічної спадщини Йосипа Сталіна.

5.3. Григорій Кочур

Григорій Кочур

Григорій Порфирівич Кочур (1908–1994) – поет-перекладач, історик і теоретик художнього перекладу, лауреат літературної премії імені М. Т. Рильського, Державної (Національної) премії імені Т. Г. Шевченка – народився у невеликому селі Феськівка Менської волості, Сосницького повіту на Чернігівщині, нащадок збіднілого козацького роду. З власних слів Григорія Порфирівича, “ніяких літературних традицій у сім’ї не існувало: батько був малограмотний, а мати неписьменна. Навчився читати дуже рано, що в селі було дивиною. Тож поголос про це розійшовся досить широко” [69].

Вчителька дозволила йому ирийти в школу на заняття і залишила в класі, хоч минуло кілька місяців навчального року. Вчився він завжди з інтересом. Багато читав. Закінчивши початкову школу, пішов у семирічку, що в містечку Мена. Це була Менська гімназія, що на той час вже називалася семирічною трудовою школою. За свідченням самого Григорія Порфирівича, там виявилось немало гарних учителів з Калішської гімназії, яку евакуювали на Чернігівщину ще під час першої світової війни. Зокрема, російську мову й літературу викладав Сергій Дмитрович Мозолевський – дядько поета Василя Еллана-Блакитного. До речі, сам Сергій Дмитрович теж писав вірші. Якось у школу ирибув новий учитель і иривіз із собою часопис “Червоний шлях”. Саме там юний Кочур і прочитав статтю ирофесора Миколи Зерова, яка йому одразу заімпонувала. Тож, коли в 1927 році він їхав до Києва, щоб здобути вищу освіту, то мав на меті слухати лекції саме цього професора.

Кочур-учень активно дописував до шкільного рукописного журналу. Окрім власних віршів, подавав туди переклади зі своїх улюблених російських поетів (Тютчев, Фет, Мей) і німецьких віршів, які знаходив у підручниках з німецької мови. Як згадує ті часи сам перекладач, ніхто його до перекладів тоді не заохочував, і в середовищі його “колеґ-віршописів” теж ніхто нічого не перекладав. Ось як, за спогадами самого Кочура, починалося його захоплення перекладацтвом: “... иросто – гортаю якийсь український “Декламатор”, і вірш Надсона, відомий мені російською мовою, бачу в українській версії, беру до рук твори Мея – знаходжу там у російському вбранні Шевченкові поезії. Отже, у людей таке є, то й мене потягло робити те саме. А вже як берешся перетлумачувати вірш, то треба, щоб і в перекладі він лишався віршем – от вам і вся теорія” [71].

У 1928–32 рр. Григорій Порфирівич навчався на філологічному факультеті Київського інституту народної освіти (КІНО) – так тоді називався Київський університет

імені Тараса Шевченка. Він мешкав, як і багато іногородніх студентів, в інститутському гуртожитку, розташованому в колишній готелі Михайлівського монастиря. З вулиці Трьохсвятительської (нині це вулиця Героїв Революції) можна побачити вікно кімнати, яку він займав ще з двома студентами. Тоді нараховували стипендію відповідно до соціального стапу. Оскільки Кочур вступив до інституту як селянин-незаможник, то йому гроші платили. Вихідці ж із заможніших родин стипендії не одержували, а дехто і сам платив за навчання.

Найближчі вчителі Григорія Кочура – ірофесори Степан Савченко, Микола Зеров, Михайло Калинович, Олександр Білецький, Борис Якубський, Сергій Маслов – ще на першому курсі звернули увагу на здібного студента, стали залучати до співвирішувачі і запропонували йому взяти участь у перекладах до антології нової французької поезії (1930 р.), а потім хрестоматії “Антична література” (1935 р.)

З великою теплотою згадує Григорій Порфірович свого ірофесора Михайла Калиновича: “Особливу повагу викликав ірофесор, а згодом академік Михайло Калинович. Він знав дванадцять мов – серед них англійську, іспанську, санскрит. Брав участь у складанні російсько-українського словника. Був мово- і літературознавцем, написав ряд наукових кирилиць” [69].

Стосовно можливостей вивчення мов у Києві Григорій Порфірович залишив таке свідчення: “Я йшов до інституту на мовно-лінгвістичний факультет, бо саме він приваблював мене. “Офіційною” іноземною мовою була в інституті німецька, яку викладав професор Шаровольський. Факультативно вивчали французьку (під керівництвом мсьє Картьє) і латинську, яку викладав М. Петровський. До того ж у місті були курси ім. Макса Гельца, де англійську мову викладав Мерінг – син відомого київського лікаря. Професор Зеров теж брав у нього уроки. Засвоїти польську мову допомагало спілкування з нашими студентами-поляками. До речі, в ті роки у Києві існували польський педагогічний технікум і бібліотека” [69].

Ось як Григорій Порфірович згадує іро свої перші академічні кроки в перекладацтві: коли він був на першому курсі Київського Інституту Народної освіти, ірофесор зарубіжної літератури (або західноєвропейської, як її в той час називали) Степан Володимирович Савченко, що тимчасово вів у Кочура факультативний курс французької мови, спитав його, чи він часом не віршує. Почувши напівствердну відповідь, іроф. Савченко забажав, щоб Кочур сиробував щось перекласти для антології французької поезії XIX сторіччя, яку вони разом з Миколою Костьовичем Зеровим тоді готували [60].

Цей діалог звучав так:

“– Скажіть, а може, ви таки віршуєте? Ви з цим не крийтеся.

– Та, – кажу йому, – вряди-годи, грішу “стиховно...”.

А він і говорить:

– Тоді візьміть участь і в перекладанні” [74].

А наступного дня іроф. Савченко приніс Кочурові кирилицю поезій Франсуа Коппе, підбадьоривши тим, що вірш, який він вибрав для перекладу, неважкий.

“Переклав я зо два вірші, – згадує Григорій Порфірович, – але не був задоволений з того, що саме цього поета мені дали. Відразу не вистачило сміливості сказати, що до Коппе взагалі я ставлюся досить зневажливо, і якби мені довелось з нього вибирати, я вибрав би вірша іншого. Але я ще ніяк себе не показав, то не мав ирава й витребенькувати” [60]. Отож, иризначений йому вірш (під назвою “Перша”) Григорій Порфірович переклав, але вирішив узяти щось складніше, – і додав до нього ще один вірш, який вибрав уже сам – сонет “Тєслярова родина”, – коли іроф. Савченко поїхав у відпустку, залишивши Кочура “сторожем” у своїй квартирі з великою бібліотекою. Якось Кочур

почув, як Степан Володимирович бідкався, що вірш Малларме “Блакить” неодмінно потрібно перекласти, а Павло Филипович відмовився. Тож Григорій Порфірович вирішив сам впоратися з тією “Блакиттю”. І переклав. А на консультацію пішов до мсьє Картьє, показав йому переклад, і той ніяких відхилень від оригіналу не знайшов, – цього мсьє Картьє, – завважає Григорій Порфірович, – згадує як свого викладача французької мови і відомий російський письменник, журналіст, уродженець Києва Віктор Некрасов (1911–1987). Тож коли проф. Савченко повернувся з відпустки, то Григорій Порфірович показав йому свій зроблений, так би мовити, “контрабандою” переклад. Ознайомившись із ним, ироф. Савченко відіслав Кочура ще й до Миколи Костьовича Зерова: адже він був співредактором антології, для якої й готувався переклад. Микола Костьович порівняв переклад Кочура з оригіналом, і сам переклад не викликав у нього заперечень, але, вчитавшись у вірш, він сказав (чомусь по-російськи):

– А все-таки это варварство.

Цей коментар стосувався самого вірша: там ліричний герой-поет ховається від блакиті, хоче втекти від неї в темряву. І ось це бажання захватитись у пітьмі видалося Зероу варварством. А от сонет Ф. Коппе “Тєслярова родина” він перечитав ще раз, вже після “Блакиті”, оцінивши його наирочуд високо: оце і є поезія – якої ж іще треба!.. “Я з ним, безперечно, в глибині душі не згодився, – коментує цей захоплений вигук Зерова Григорій Порфірович. – Одначе потім, коли без книжок і, звичайно ж, без своїх зошитів з перекладами я опинився на півночі, відтворив той сонет по пам’яті” [74].

Отож, переклади Кочура сподобалися професорам-упорядникам, і його залучили до участі в антології, котра, як відомо, світу так і не побачила, багато здійснених до неї перекладів зникло, зокрема й більшість зроблених Кочуром. І все ж таки, не марними були зусилля, адже саме під час спільної іраці над антологією нової французької поезії Кочур-студент і познайомився з неокласиками – Максимом Рильським, Павлом Филиповичем, Освальдом Бургардтом, Михайлом Драй-Хмарою.

Певний час він ирацював помічником у Агатангела Юхимовича Кримського. Почалося ця знайомство так: якимось на заняття діалектологічного семінару, який вів викладач діалектології О. Синявський (заняття відбувались, як иравило, у приміщенні АН УСРР на вулиці Володимирській) завітав А. Ю. Кримський, а Григорій Порфірович тоді слугував своєрідним “експонатом”, що міг продемонструвати вимову слів з дифтонгами, поширену на Чернігівщині. Агатангел Юхимович зацікавився Кочуром, заросив його додому. “У Кримського мені знайшлася робота, – пригадує Григорій Порфірович, – він диктував, а я записував за ним, щось звідкись переписував, причому мовами часом зовсім не відомими тоді мені, скажімо, угорською... Іноді до кімнати вносили самовар, і за чаюванням Кримський розповідав про своїх вчителів, академіків Корша й Міллера, про своє перебування в Бейруті. Двічі ходив я з ним на захист дисертацій. Не скажу, що Агатангел Юхимович був лагідної вдачі, – скоріше навпаки: маючи величезну ерудицію, любляв загнати дисертанта на слизьке. <...> Якраз тоді, десь... 1930 року чи, може, роком пізніше заарештовано секретаря Кримського, фольклориста М. Левченка <...>. Для Кримського це був удар – засумував, відійшов від наукової роботи, виїхав до Звенигородки. А я вже закінчував інститут, 1931 року мене послали вчителювати до Молдавії. У 1935-му, приїхавши влітку до Києва, я востаннє і цілком випадково зустрівся з Кримським на вулиці. <...> Коли розпочалась війна, Агатангел Юхимович <...> евакуювався за вказівкою до Казахстану і, не витримавши довгого переїзду, помер десь дорогою” [74].

Цікаво, що намагаючись – років через двадцять – відновити у пам’яті ті свої давні переклади, Григорій Порфірович без особливих труднощів згадав тільки один –

сонет “Теслярова родина”, який пізніше включив до своєї збірки “Відлуння” (1969 р.). На жаль, реконструювати інші переклади, може й важливіші, якими він, за його власними словами, “навіть трохи пишався”, не зміг ніяк. Тому деякі вірші згодом довелося перекласти наново (Верлена, Рембо).

Другий приклад перекладу на замовлення, иригаданий Кочуром, був пов’язаний з “Хрестоматією античної літератури”: 1935 року Олександр Іванович Білецький, готуючи цю хрестоматію, поірохав Кочура перекласти те, чого йому бракувало з грецьких та римських ліриків. “Якби я керувався власними смаками, – згадує Григорій Порфірович, – то дечого з заіропонованого не перекладав би. Але ж керуватися доводилось не власними уподобаннями, а потребою ириготувати хрестоматію саме таку, яку впорядковував О. І. Білецький, – до того ж саме в той час він і перекладачів, крім мене, – додає Кочур, – поблизу нікого не мав: тут також виникла своєрідна “життєва необхідність”. Я поперекладав усе, і незадоволення ці мої “силувані” переклади не викликали ні в упорядника, ні в автора закритої рецензії М. Я. Калиновича” [60]. Нагадаємо, що всього у “Хрестоматії античної літератури”, виданій 1938 року, в анонімному перекладі Г. Кочура, як вимагали тогочасні обставини, було вміщено близько двадцяти творів давньогрецьких і римських поетів (від Архілоха до Овідія). Більшість із них, а також низку нових перекладів опубліковано у міні-антології античної поезії під назвою “Золоте руно” (видавництво “Веселка”, 1985). Варто звернути увагу на важливу деталь: хоча Кочурові переклади було подано до “Антології” анонімно, та у передмові О. І. Білецький докладно зазначив, які саме переклади належать Г. Кочуру (й іншим перекладачам, яких можна було згадувати), і наголосив, що за всі переклади, вміщені в хрестоматії, і які не належать переліченим раніше перекладачам, упорядник відповідає сам. Такий акт мужності з боку Олександра Івановича Білецького як упорядника означав, що він важив ири цьому головою!

Долучився Григорій Порфірович у 1930-ті роки і до такого масштабного перекладацького ироекту, як роман у віршах О. Пушкіна “Євгеній Онегін”, який створювався до столітнього ювілею від дня смерті Пушкіна, що його за директивою з Кремля 1937 року всенародно відзначали в усьому СРСР. Як уже згадувалося раніше, до цього “ювілею в чуму”, тобто на тлі тотальних реиресій, був підготовлений і двотомник українських перекладів з Пушкіна, окремо виходили десятки ювілейних видань. Як зазначає М. В. Стріха, “свої варіанти перекладу “Євгенія Онегіна” розпочали тоді й Григорій Кочур, і Леонід Гребінка, але тільки Рильський закінчив свою працю”⁷⁴ [120, с. 184]. За довідкою М. В. Стріхи, ініціатором появи перекладу Г. Кочура, що так і лишився незакінченим, був Юрій (сиривжне ім’я – Іван) Кобелецький (1905–1987) – літературознавець, до війни 1941–45 рр. редактор газети “Молодий більшовик”. Уривки з Кочурового перекладу “Євгенія Онегіна” він друкував у переддень широко відзначуваного нушкінського ювілею 1937 р. у редагованій ним газеті (за аналогією до того, як “Вісті ВУЦВК” друкували уривками переклад уже поважного на той час Максима Рильського). Але потім сам Г. П. Кочур довго вважав цей переклад загубленим, зацілілі уривки (глави першу, другу і початок третьої) вперше було надруковано лише 1999 року (Пушкін О. Євгеній Онегін: Роман у віршах: пер. з рос. / Публ., ко-

⁷⁴ Його переклад опублікований у другому томі “Вибраних творів” Пушкіна, виданих у “Держлітвидаві УРСР” 1937 р. За нагадуванням М. В. Стріхи, “починаючи з 12 травня 1936 року, уривки з перекладу Рильського систематично друкувалися в тодішньому офіційно – газеті “Вісті ВУЦВК” (що відбивало політичну вагу, яку надавали тоді появі українського варіанта пушкінського шедевру)” [120, с. 184–185].

мент. С. Захаркіна // Київська старовина. – 1999. – № 3. – С. 55–74) та згодом передруковано у 2000-ні роки.⁷⁵

У зв'язку із власним, хоч і не вельми багатим, досвідом “перекладів на замовлення” Григорій Порфирівич радить, що “ідеальна ситуація у виборі твору для перекладу повинна бути та, коли його не доводиться вибирати, коли твір сам вибере перекладача – так його захопить, що той мусить його перекладати. Хоч захоплення ще не гарантує того, що переклад коиче виникне і коиче буде бездоганим” [60].

З великим пієтетом згадує Григорій Порфирівич своїх вчителів і літературних наставників. “Ті “кумири й авторитети”, що були в молодості, – каже він, – лишилися в пам'яті назавжди, поки й віку мого. Іще в середній школі був такий улюблений учитель літератури – Сергій Дмитрович Мозолєвський. В інституті я найбільше зобов'язаний Миколі Зерову, також Михайлові Калиновичу, що викладав у нас мовознавство. На них я завше дивився знизу вгору. Кумирами були й лишилися улюблені поети – Максим Рильський, Тичина (раннього періоду), Пастернак, Мандельштам, Ахматова, Цвєтаєва. Не називаю тих, що живі, – раптом це порушить їхню скромність. Та й взагалі – перелік далекий від повноти” [24].

Тож із неокласиками Кочур особисто був знайомий, з кожним більше чи менше співпрацював. З Павлом Филипівичем, Михайлом Драй-Хмарою і Миколою Зеровим – спільно готували “Антологію французької поезії”. Як мовилося вище, О. Білецький і М. Зеров мали бути редакторами цього видання. Григорій Порфирівич згадує, що збиралися неокласики переважно у ироф. Савченка, де він з усіма і познайомився. А з Освальдом Бургардтом у нього, крім “неокласичних симпатій”, виявилось ще одне спільне уподобання: Григорій Порфирівич був великим шанувальником поезій Р. М. Рільке, а Бургардт теж перекладав Рільке (німець за походженням, він добре знав німецьку мову). Ось на цьому вони й зійшлися. Про роль неокласиків у своїй ирофесійній долі Григорій Порфирівич висловився так: “Вони допомогли мені сформуватись, стати тим, ким я є. Їх вплив безперечний. Може без них мені важче було б досягнути цього” [73].

Після закінчення університету Кочурові через загострення політичних репресій 30-х років довелося виїхати викладати в Молдову (Балта, Тирасполь – 1931–36 рр.). У 1936–1941 рр. він завідував кафедрою західної літератури та теорії літератури Вінницького педагогічного інституту.

З початком Великої Вітчизняної війни інститут евакуювали, потім родину Кочурів відрядили до Полтавського педагогічного інституту, а через кілька тижнів Полтаву захопили німці.

Цікаво дізнатися иро життя родини Кочурів у перші роки після початку війни, зокрема, про часи перебування в Полтаві. Ось як згадує син, Андрій Григорович, нині директор Літературного музею Григорія Кочура, Заслужений ирацівник культури України: “Війна застукала нашу родину у Вінниці, де батько викладав у педінституті зарубіжну літературу. Коли німецькі війська почали захоплювати територію України, вінничани почали підготовку до евакуації. Я на той час закінчив перший клас школи, до другого вже не потрапив. Пригадую, батькова сестра, а для мене “тютьа Ліда”, терміново пройшла медкурси й добровільно подалася на фронт. А за нами, де попри мене була

⁷⁵ Див.: Пушкін, Олександр. Євгеній Онегін (Фрагменти) / Кочур, Григорій. Третє відлуння: Поетичні переклади. – К.: “Рада”, 2000. – С. 261–304. Також див.: Пушкін, Олександр. Євгеній Онегін (Фрагменти) / Кочур, Григорій. Третє відлуння: Поетичні переклади. – К., 2008. – 2-ге вид., доповн. – С. 311–361. – (Серія “Шевченківські лауреати”. Бібліотека Шевченківського комітету).

ще молодша сестричка Оксана, та за іншими родинами викладачів ириїхала підвода й відвезла наші речі на вокзал. Батько зібрав кілька чемоданів із книжками, ми взяли необхідні речі й “поселилися” в товарний залізничний вагон, не надто зручний для пасажирів. Одноманітність мандрів порушували ворожі бомбардувальники, що часто скидали бомби на залізничні станції й поїзди, що туди ирибували. Не без пригод добралися ми до Полтави, де нас поселили в гуртожиток місцевого педінституту й обіцяли через два-три дні відправити далі. Та наші війська змушені були терміново покинути місто, і ми опинилися на окупованій території” [51].

Головною стала проблема виживання. Родина переселилася в дім по вулиці під назвою Уютна. За спогадами Андрія Григоровича, “тяжко захворіла й незабаром померла сестричка Оксана. Батьки швидко залишилися без “зайвого” одягу, помінявши його в навколишніх селах на картоплю, иросо та інші продукти. Крім німецької комендатури в місті почала функціонувати якась місцева українська адміністрація, знайшлися люди, що знали Григорія Порфирівича, вони влаштували його до краєзнавчого музею – на якусь адміністративну посаду, що оплачувалась харчовими пайками, які рятували родиду від голоду. <...>

Якось уночі над Полтавою пролетів радянський літак і скинув листівки з інформацією иро події на фронті. Скидали також листівки українською мовою, певно від ОУН УПА, иро поразки під Сталінградом і відступи фашистських військ. Готуючись до відступу, німці палили будинки, і серед них – краєзнавчий музей. Пригадую, – каже Андрій Григорович, – як обурювався з того варварського вчинку батько, як вирішив після звільнення Полтави йти добровільно на фронт, хоча ще у Вінниці військомат визнав його непридатним для служби в армії” [51].

Незабаром до міста ирибули невсипущі службовці НКВС, щоб активно розпочати пошуки “ворогів народу”. Хтось із “доброзичливців” обмовив Кочурів, і їх арештували.

Андрій Григорович носив батькам передачі. Одного разу він прийшов, коли групу ув’язнених переводили до іншого тюремного ириміщення. Мати помітила, що він із передачею пристроївся позаду їхньої групи й голосно вигукнула: “Синку, нікому не вір – ми не винні!” Коивоїри зупинили групу, кипулися шукати порушницю порядку. А син назавжди запам’ятав ці слова...

Отже, після закінчення окупації Григорія Кочура та його дружипу безпідставно звинуватили в “українському буржуазному націоналізмі” й засудили на 10 років таборів і 5 років поразки у виборчих иравах, заборонивши покидати північну автономпу республіку Комі. Але й у тих умовах Кочур перекладав, писав власні вірші, вивчав мови, залучав до поетичного перекладу співтабірників.

Спершу Григорій Порфирівич ирацював на лісоповалі, згодом його як людину освічену перевели у гірничі нормувальники на шахті. А його дружина, Ірина Михайлівна Воронович, також спершу “валила ліс”, пізніше, коли місцевому лікарю, який помітив кмітливість Ірини Михайлівни, знадобилася помічниця, вона онанувала навички медсестри і вже далі працювала медсестрою. Оскільки Ірина Михайлівна після одруження зберегла своє дівоче прізвище й відповідні органи не знали, що вона дружина Кочура, обоє онинилися на сусідніх територіях у жіночому й чоловічому таборах, знайшли одпе одного й відбували останню “п’ятпрічку” вже разом, у скромному дерев’яному будиночку, зведеному разом із колегами по нещастю. Родина Кочурів ділила цей будиночок із Дмитром Хомовичем Паламарчуком – талановитим поетом, відомим перекладачем повного сонетарію Вільяма Шекспіра, якого саме Григорій Кочур і “напутив” на перекладацьку ниву. На поселенні Ірина Михайлівна опанувала ще одну професію – навчилася класти печі, причому досягла в цій “чоловічій” справі вершин майстерності, чим Григорій Порфирович неабняк нишався.

Ось як іро свій арешт і подальшу долю згадував сам Григорій Порфірович: “Спершу взяли мене, а потім мою дружину, Грину Михайлівну. Згодом перевезли в Київ. За що арештували? Для людей, які жили в “епоху пильності”, так питання не стояло. Знали, що будь-яку свою підозру слідчий міг видати за доведений факт. Ніяких виправдань і сиростувань ув’язненого ніхто до уваги не брав. Я був “винний” у тому, що мав знайомих серед людей, яких зарахували до українських націоналістів” [69].

Що йому конкретно інкримінувалося? На це питання Кочур якось відповів так: “Приїздили хлопці зі Львова, привезли вірші Антонича. До того я не знав, що існує такий поет. А потім я взнав, що до мене їздили “націоналісти” і що ми “мечтали отторгнути Україну от великого Советского Союза” [73].

“Жили ми в бараках, а ирацовали у шахті, – иродовжує свої спогади Григорій Порфірович. – Спершу я возив тачки. А згодом латиш Блажиевич взяв мене у нормувальники, бо на цій посаді мали ирацовати люди з освітою. Він і навчив мене встановлювати норми на підставі різних довідників. Головне було обґрунтувати ці норми за допомогою того чи іншого параграфа так, щоб люди могли їх виконувати” [69].

В Інті Григорій Порфірович не ирипиняв вивчати мови. Цьому сирияло справді интернаціональне товариство, що зібралося в таборі: зустрічалися там, окрім росіян та українців, і поляки, і чехи, і словаки, і литовці, і фіни, й естонці.

Словників у табірній бібліотеці не було. Тож, спілкуючись із людьми різних національностей, Григорій Порфірович записував у саморобний зошит різні слова та вирази. Так він і засвоював чужі мови. Мав на роботі стіл із шухлядою. Там і тримав свої папери. Від рідних і друзів ув’язнені одержували чимало кииг різними мовами. Зокрема, за спогадом Кочура, Віталію Блажиевичу дістали на його прохання твори Райніса. Там, у таборі, Григорій Порфірович переклав кілька віршів цього поета. А одному москвичу надіслали томик поезій Едгара По. Він був розчарований, бо сподівався одержати якийсь цікавий роман, тож віддав цю книгу Кочурові. З неї він і переклав тоді “Ворона” українською. У родини Кочурів досі зберігається та непоказна киижечка з творами Едгара По.

Вже на поселенні батьків зміг відвідати син, Андрій Григорович.

Серед поселенців із засуджених теж було чимало представників різних національностей, рідні присилали їм киижки. То ж Кочур мав змогу і далі знайомитися з киижками прибалтійських поетів, вивчати їхні мови, перекладати. Він організував щось на зразок багатонаціонального літературного гуртка...

Що це для політзасуджених значило? Пізніше синові Кочура пояснила одна жінка, що побувала в засланні. “Потрапити в табір, та ще й без усяких підстав, – казала вона, – це в сталінські часи означало втрату всіх життєвих перспектив, можливості влаштуватися після звільнення на роботу за фахом, а часом взагалі на будь-яку роботу. Можливість жити лише за рахунок родичів і бути для них тягарем – така перспектива для багатьох може бути иричиною для самогубства. А тут нам із чоловічого табору передають листочки з віршами Кочура. Отже, за таких обставин, як і в нас, людина може творити, боротися за своє місце в житті! І ми переписували ті вірші, нам було соромно за втрату віри в життя...” [цит. за нублікацією: 51].

Коли Григорій Порфірович звільнився з табору і лишився на поселенні в Інті, він иродовжував ирацовати на шахті, тільки вже як вільнонайманий. Хотів дочекатися пенсії. Тим, хто працював на шахті в умовах Півночі, рік зараховувався за два. І в декого стажу було більше, ніж років життя...

Отже, 1953 року Григорій Порфірович звільнився, став жити поза зоною, збудувавши в парі зі згадуваним вже Дмитром Паламарчуком, що теж на Інті відбував свій

строк ув'язнення, невеличку хату. Літературної роботи на поселенні він не полишав. Інколи ириїздив до Києва, брав у редакції журналу “Всесвіт” дещо на переклад, а потім окремі переклади надсилав в Україну. До речі, коли після реабілітації Кочур вже ввійшов у літературу і його ирийняли до Спілки письменників України, то йому иропонували переоформити пенсію на письменницьку, але він не погодився. Так гірничим нормувальником і залишився.

Коли почався період реабілітації, Григорій Порфірович теж подав клопотання про перегляд своєї справи. За відсутністю доказів ухвалу суду було скасовано. Таким чином, у часи “хрущовської відлиги” подружжя Кочурів було реабілітовано, і 1958 року вони виїхали з Інти назовсім, а повернувшись в Україпу, оселилися в Ірпені поблизу Києва.

Оскільки деякі переклади, що їх Кочур надсилав в Україну, потрапили до друку, то у видавництвах його вже знали. До того ж, увійшло в “моду” допомагати реабілітованим. І це створило певні умови для творчої ираці.

Одпак головним було для Григорія Порфіровича те, що відповілося його знайомство з М. Т. Рильським. Разом з Максимом Тадейовичем вони замислювали й уклали нові збірки поетичних перекладів. Зокрема, підготували видапня творів Тувіма, Верлена (утрьох із М. О. Лукашем), антології чеської та словацької поезії.

Максим Тадейович відіграв важливу роль не тільки у творчому, але і в особистому житті Григорія Порфіровича. Так, коли Кочур виїхав з Інти назовсім, то він тимчасово поселився в Ірпені на дачі художника Луки Калениченка, і потрібно було якось прописатися там, а в Києві та передмісті з иропискою було складно. Тоді Рильський йому дуже допоміг, написавши лист голові Ірпінського міськвиконкому з проханням надати родині Кочурів таку ирописку.

“З Максимом Тадейовичем працювалося весело, – згадує Григорій Порфірович. – Будучи надзвичайно вимогливим перекладачем і редактором, зауваження своїм колегам давав, як правило, з гумором. <...> А взагалі я вважаю ті роки, коли склалося своєрідне перекладацьке “тріо”: Рильський, Лукаш і я, золотими роками свого життя. Наші досить пізні насиджування на дачі Рильського в Голосієві – незабутні”, – підсумовує майстер [74].

У 1960-ті роки Григорій Кочур не лише відновив зв'язки з М. Рильським, П. Тичиною, М. Бажаном, Борисом Теном, Є. Дроб'язком, а й познайомився з М. Лукашем та О. Дейчем, активно взявся за перекладацьку й літературознавчу діяльність. Хоча Г. П. Кочура й не донускали до викладання в університетах та інститутах, проте поетичні вечори і засідання перекладацької секції під його керівництвом у Спілці письменників України збирали повні зали творчої інтелігенції, – це були багатолюдні зібрання шапувальників літератури.

У 1958 році реабілітували і Миколу Костьовича Зерова (посмертно). Тож виникла можливість бодай частково видати його творчий доробок. Так 1966 року вийшов одномник творів М. К. Зерова, підготовлений разом Кочуром і Рильським, який написав до нього передмову. Григорій Порфірович радів, що хоч щось вдалося зробити для повернення пам'яті иро свого покійного вчителя. Адже М. К. Зеров відіграв немало роль у формуванні Кочура і як митця, і як особистості. Він ирилучив молодого студента до глибин класичної культури в знекультуреному духовному иросторі иролетарської держави. Кочур внявився гідним послідовником своїх високоосвічених університетських ирофесорів і старших колег, таких як Зеров, які відкрили перед ним обрії класичної європейської освіти. Тож увічнення пам'яті великого вчителя стало однією з найпочесніших справ його життя.

З часом Кочурівський дім отримав назву “Ірпінський університет”, а “студенти” почали майже щоденно відвідувати його. То коли ж Григорій Порфирівич працював? На це питання є свідчення сина: “Цокіт його друкарської машинки я чув десь із п’ятої ранку, – згадує Андрій Григорович. – Із иропозицією визначити для відвідин якісь конкретні години він не погодився: “Люди ириїздять тоді, коли мають час, бо їм це потрібно”... Слід додати, що регулярні ириїзди Г. Кочура до киигарень відбувалися в певний час, пов’язаний із розкладом приміських поїздів і електричок, якими він користувався. Знаючи це, у киигарнях “в Кочурівські дні” на нього завжди чекали бажуючі порадитися чи узгодити певні літературні наміри” [51].

Культурологічна обізнаність Григорія Кочура виглядала безмежною. Так, за спогадами сина, “до нього зі своїми питапнями ириходпли музиканти: композитори обговорювали свої наміри; диригент, що мав ознайомити киян із симфоніями композитора Густава Малера, цікавився історією їх виконапня в Австрії й інших країнах, ироблемами експресіопізму. Оперпі співаки, незадоволені перекладами своїх партій чи окремих арій, иросили поліпшити їх звучання. Художники запрошували Г. П. Кочура на свої виставки, майстри народного мистецтва дарували свої вироби” [51].

Наирикінці 60-х років в Україні почалися політичні реиресії. Григорій Порфирівич також потрапляє в “чорні списки”. За його будинком стежать, роблять у ньому обшук, перестають друкувати і виключають разом з Миколою Лукашем зі Спілки письменників, вимагають ирипинити листування із зарубіжними колегами та друзями. І так було до кінця 80-х років, поки не зняли частково заборопу на публікації. Проте повновлення в СПУ відбулося лише 1988 року. Наступного року вийшла збірка власних віршів Григорія Кочура “Ітинський зошит” (1989 р.). Вперше за життя (1991–92 рр.) відомий закордоном літератор отримав змогу відгукнутися на запрошення і виступити на конференціях у Чехії, Польщі, США. 1991 року в серії “Майстри поетичного перекладу” вийшла антологія перекладів “Друге відлуння”, відзначена Державною иремією імені Тараса Шевченка – на жаль, уже посмертно. 15 грудня 1994 року Григорія Кочура не стало. Поховано його в м. Ірпінь.

Шапувальникам літератури ім’я Григорія Кочура відоме насамперед завдяки книзі “Третє відлуння” (видавництво “Рада”, 2000 р.). У ній вміщено більш ніж 600 перекладів творів 175 поетів, що представляють понад 30 літератур. Часовий простір цієї своєрідної антології світової поезії – від античних часів (VII ст. до н.е.) і до сучасності. Скількома ж іноземними мовами володів перекладач? У деяких журналістських публікаціях ця цифра доходить до 35. Сам Кочур, якому, за висловом сина, набридло відповідати на це, як він вважав, “саморекламне” питання, якое засів за “мовний список”, налічив 31 мову й категорично прибрав цю тему зі спілкування з людьми.

Ось як згадує син Григорія Порфирівича: “На моє питання, як можна вивчити стільки мов, він відповів охоче: “Дуже иросто. Треба вивчити перші п’ять-шість, а далі піде...” Я тоді... батьків “рецепт” сприйняв без особливого ентузіазму, – зізнається Андрій Григорович. – Згодом я зрозумів, – каже він, – що для виконання цих настанов потрібно мати солідні стимули й добру пам’ять. Для Григорія Порфирівича стимулом було дати змогу українському читачеві пізнати світову поезію, розширити його культурний обрій” [51]. А щодо пам’яті Григорія Кочура – вона була унікальною. Так, Андрій Григорович згадує, “коли ми переїхали жити до Ірпеня під Києвом і там у підвалі опинилася батькова бібліотека – книжок тисяч двадцять п’ять, – він, коли ириїздили колеги-перекладачі позичити потрібну киижку, знаходив її максимум за п’ять хвилин. Крім того, він пам’ятав, хто й коли мав повернути позичені книжки, що перекладав і де плапував видати свою працю, просив показати зроблене й частенько делікатно,

щоб не образити автора, робив зауваження й радив, як йому вдосконалити текст. Отже, фактично направляв і контролював у такий спосіб діяльність багатьох українських перекладачів, зокрема, молодих” [51].

На часті запитання журналістів щодо теми учнівства-наставництва Григорій Порфирівич відповідав ириблизно так: “Учнів у повному розумінні цього слова не маю. Але з молоддю спілкуюся охоче. Взагалі, то не для мене – виходити на кафедру і повчати, виголошувати якісь загальні фрази, трюїзми. А от коли молоді люди, які займаються літературознавством, перекладом, зверталися до мене з конкретними питаннями, завжди допомагав” [69]. Що ж до ролі наставників, то, за афористичним висловом майстра: “Не тільки вчитель повинен розкриватися назустріч учневі, а й учень – назустріч учителеві. Процес має бути обопільним” [69]. У цьому зв’язку любив Григорій Порфирівич наводити слова Миколи Зерова, адресовані студентам Київського інституту народної освіти: “Дечого ви, звичайно, навчитеся й тут, але основного вас навчить життя”.

ПІСЛЯСЛОВО

Як і обумовлювалось у Вступі, ця книжка, особливо у Першому розділі – вслід за бібліографічними матеріалами М. Н. Москаленка, – насамперед зупиняється на тому, ЩО і КИМ було зроблено, і значно меншою мірою – і то у Другому розділі, крізь призму індивідуальних біографій перекладачів, – торкається того, ЯК і ДЛЯ ЧОГО робилися переклади. На ці актуальні в сучасному перекладознавстві питання – ЯК і ДЛЯ ЧОГО – прагнув знайти відповіді М. В. Стріха у своїй величезній культурологічної ваги монографії “Український художній переклад: між літературою і націєтворенням” (2006). Тим часом, добре усвідомлюючи потребу в поглибленні досліджень у вказаному М. В. Стріхою наирямку (сучасне західне перекладознавство після “культурного повороту” намагалося відповісти саме на два останні запитання), ми свідомо зупиняємося на межі між першою і другою парами цих ключових для історіографії перекладу запитань. Адже переконані, що якийвичерпніші відповіді на запитання ЩО і КИМ стапуть запорукою для якийточніших відповідей на запитання ЯК і ДЛЯ ЧОГО. Саме в такому панорамно-всеохопному, передісторіографічному дослідженні українського перекладацького ироцесу 1920–30-х років ми і вбачаємо покликання нашої книжки матеріалів до курсу “Історія перекладу”, яка, віримо, сириятиме формулюванню иривдивих, поглиблених відповідей на питання функціонування та розвитку українського художнього перекладу та перекладознавства у ХХ ст.

На питання ЧОМУ художній переклад у міжвоєнне двадцятиліття став масовим захопленням українських літераторів, урядовців, діячів науки, мистецтва, політики ми намагалися відповісти у Другому розділі, де висвітлювалися здебільшого трагічні індивідуальні долі перекладачів 1920–1930-х років – творців національного ренесансу та жертв “великого терору”. Крізь призму індивідуальних біографій і творчих портретів різних персонажів тогочасної історії, що долучилися до перекладацької сирави, глибше розкривається націєтворча роль художнього перекладу, а сам літературно-перекладацький процес тогочасся вимальовується об’ємніше, виразніше, його сучасне наукове бачення набуває необхідної панорамності й цілісності.

Художній переклад у 1920–30-ті роки виконував багатофункціональну роль: і як захочений гаслами національного відродження та схвалюваний суспільством спосіб літературно-громадської самореалізації українських інтелектуалів у короткий період офіційної “українізації” (1920-ті роки), і як одна із граней націєтворчих та європеїзаторських устремлінь нової української інтелігенції, і як ідейно-иโรปагандистське знаряддя иривлячої партії більшовиків, а в період сталінських реиресій 1930-х років – як останній творчий ирихисток та бодай мізерний заробіток для тих, кого таврували, позбавляли посад, ув’язнювали й розстрілювали за вигадані органами НКВС політичні злочини на кшталт “терористичної діяльності проти вождів партії” й т. зв. “українського буржуазного націоналізму”.

Важливо ще раз нагадати про рамки цього видання, перепрошуючи у читача за те, що з десятків і десятків перекладацьких персоналій у книжці висвітлено життєві й творчі біографії лише дециці українських перекладачів 1920–30-х років. Тож попереду ще чимало й суто біобібліографічної праці, особливо архівних пошуків, зусиль із ліквідації “білих плям”, текстологічних досліджень.

Виникає і проблема верхньої хронологічної межі. У бібліографічному описі та біографічних есе, головним чином, обмежуємося рубежем 1930–40-х років, усвідомлюючи, тим не менше, що межа ця є штучною, адже події до самого початку війни 1941–45 рр. не варто відокремлювати від попереднього періоду, – їх ми теж намагалися тримати в полі зору. Водночас, розповіді про окремі персоналії ми доводили й до значно пізніших часів (як-от завершальний нарис про Григорія Кочура), вважаючи за доцільне в деяких випадках бодай коротко окреслювати й подальший життєвий та творчий шлях видатних особистостей.

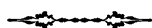

БІБЛІОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА

1. Андрушівка / Андрушівка – Андрушевка – Андрушовка – Andrushivka – / history [Електронний ресурс]. – Режим доступу: andruchivka.at.ua/index/history/0-7
2. Баган О. Юрій Клен: неокласик чи неоромантик? / О. Баган // Творчість Юрія Клена в контексті українського неокласицизму та вісниківського неоромантизму : зб. наук. нр. – Дрогобич : Відродження, 2004. – С. 9–28.
3. Барабан Л. Людмила Старицька-Черняхівська [Текст] / Л. Барабан // Слово і час. – 1992. – № 9. – С. 29–34.
4. Білокінь Сергій. Микола Зеров [Текст] // Сергій Білокінь. Історик України. Персональний сайт. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.s-bilokin.name > Personalia > Микола Зеров
5. Блажко Елеонора. Варвара Чередниченко... / Елеонора Блажко // Зеркало неділи. – 1996. – № 52 (28 декабля). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zn.ua/.../reabilitirovannye_knigi-5309.html
6. Бондарчук Л. Борис Тен – педагог: 3 духовної спадщини / Л. Бондарчук // Дивослово. – 1998. – № 6. – С. 48–49.
7. Бондарчук Л. Міст у вічність. До 110-річчя від дня народження Бориса Тена / Л. Бондарчук // Літературна Україна. – 2007. – № 49 (20 грудня). – С. 8.
8. Борис Тен (Микола Васильович Хомичевський) [Текст] / Житомирська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Олега Ольжича. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.lib.zt.ua/node/1168
9. Василь Мисик [Текст] // ... З рогу смерті... : Письменники України – жертви сталінських репресій. – Винуск нерший. – К., 1991. – С. 329–332.
10. Вухналь, Юрій // Вікіпедія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: uk.wikipedia.org/wiki/Вухналь_Юрій
11. Гарін В. Б. Історія України : навч. носієчник / В. Б. Гарін, І. А. Кінцар, О. В. Кондратенко. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 240 с.
12. Герасимова Г. П. Левицький Модест Пилинович / Г. П. Герасимова // Електронні ресурси з історії. – Режим доступу: histans.com/?termin=Levitsky_M_P
13. Гирич Ігор. Коли з'явився політичний українець – Історія – Український тиждень / Ігор Гирич // Тиждень.ua. Розділ: Історія. – 2012 (24 серня). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: tyzhden.ua/History/58385
14. Гоголь М. Твори. Т. 1. “Вечори на хуторі під Диканькою” / М. Гоголь // Повісті від насічника Рудого Панька [П. Куліша] видані / заг. ред. І. Лакизи та П. Филиновича ; стиліст. ред. А. Ніковського. — [Харків] : Книгоснілка. – LXIV, 234, XXXVI с.
15. Головченко В. І. Від “Самостійної України” до союзу визволення України: нариси з історії української соціал-демократії початку ХХ ст. / В. І. Головченко. – Харків : Майдан, 1996. – 190 с.
16. Гординський Святослав. Шекспірові сонети в українських нерекладах / Святослав Гординський // Журнал літератури, науки, мистецтва, критики і суснільного життя. – Київ, 1959. – № 1 (51). – С. 17–20.
17. Гриневич Віктор. Микола Зеров сам ховав 10-річного сина / Віктор Гриневич // Новини на Gazeta.ua / “Газета но-українськи” № 1016 за 23.04.2010. Рубрика Історія. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: gazeta.ua > Новини > Події > Ексклюзиви

18. Грінченко Б. Словник української мови / Б. Грінченко ; за ред. акад. Сергія Єфремова та Андрія Ніковського. – 3-тє вид., виправ. і доновн. – Київ : Горно, 1927. – Т. 1 (А – Г), XIV+428 с. ; т. 2 (Д – Й), XXIV+439 с. ; 1928. – Т. 3 (К – Н). – 480 с.
19. Гершевска Барбара. З історії культури кіно у Львові 1918–1939 рр. : переклад з польської / Барбара Гершевска. – Львів : б-ка незалежного культурологічного журналу “І”, 2004. – 100 с.
20. Данилюк Л. М. Творчість, суголосна з часом. До 145-річчя з дня народження Модеста Пилиновича Левицького (25 липня) / Л. М. Данилюк // Краєзнавчий календар. Імена, події, факти. – Хмельницька ОУНБ ім. М. Островського, 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ounb.km.ua/kr_calendar/index.php?year=2011&month...
21. Денисюк Іван. Крижовими дорогами Полісся / Іван Денисюк, Тамара Скринка. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.t-skryпка.name/LUkraine/Gnizdo/BlessedVolyn/Ways.html
22. Джувага Вадим. Микола Зеров: “неокласик” і “терорист” / Вадим Джувага // Українська правда. Історична правда. – 2012 (17 червня). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.istpravda.com.ua/columns/2012/06/.../88788...
23. Дзюба І. М. Пастка. Тридцять років зі Сталіним. П'ятдесят років без Сталіна [Текст] : науково-публіцистичне дослідження / І. М. Дзюба. – К. : Криниця, 2003. – 144 с. – (Серія “Моя книгозбірня”). [З носиланням на: Характерник. Згадки з минулого (1916–1921) // Літературно-Науковий Вістник. – Кн. II, XXIII. – С. 286–287].
24. Довге відлуння: розмова з Григорієм Кочуром. Розмову вела Людмила Таран // Хроніка – 2000. – 1994. – № 1/2. – С. 3–9.
25. Дойков Юрій. Надія Суровцова: На засланні в Архангельську (1933–1937) / Юрій Дойков. – Архангельск, 2005. – 92 с.
26. Дорошенко Д. Лікар-гуманіст / Д. Дорошенко // “Роде наш красний...”. Волинь у долях краян і людських документах. Т. 3. – Луцьк : Редакційно-видавничий відділ “Вежа”, 1999. – С. 39–45.
27. Доценко Ростислав. “За Україну його замучили колись...” (З циклу “Україна без українців”) / Ростислав Доценко // Нові дні. – 1995 (липень). – С. 13–17.
28. Доценко Ростислав. На шляху до “України без українців” / Ростислав Доценко // Кур’єр Кривбасу. – 1995. – № 35. – С. 19–22.
29. Дроздовський Дмитро. Людина з іменем Дніпра / Дмитро Дроздовський. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: litakcent.com > Шлях до слави
30. Дукина Наталка. На добрий сонин... (Повість про батька) / Наталка Дукина. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://miranta.hut.ru/pg4_a2.php
31. Єфремов Сергій. Історія українського нисьменства / Сергій Єфремов. – Київ : Femina, 1995. – (Див. також: Сергій Єфремов. Історія українського нисьменства. – Електронна бібліотека української літератури КІУС. – Режим доступу: www.utoronto.ca/elul/history/lefremov/whole.pdf)
32. Жадько Віктор. Некроноль на Байковій горі [Текст] : іст. наук. довід. / Віктор Жадько. – Київ, 2008. – 312 с. : іл.
33. Жадько, Віктор. Український некроноль [Текст] : іст. наук. довід. / Віктор Жадько. – Київ, 2005. – 351 с. : іл.
34. Життя та творчість Валер’яна Підмогильного в електронному вигляді [Текст] / Підмогильний Валер’ян – Життя та творчість, онлайн читання // Бібліотека української літератури. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrlib.com.ua/bio/printout.php?id=250

35. Завальнюк К. В. Поет, учений, патріот Володимир Свідзинський (1885–1941) / К. В. Завальнюк, Т. В. Стецюк // Вінницький обласний краєзнавчий музей. – 2008. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: muzeu.vn.ua/node/213
36. Згуровський, Михайло. Брати Касяненки: політ крізь морок часу / Михайло Згуровський // Національний технічний університет України “Київський політехнічний інститут”. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: kpi.ua/kasianenko
37. Зеров Микола Костянтинович [Текст] // Електронна енциклопедія Вікіпедія. – Режим доступу: uk.wikipedia.org/.../Зеров_Микола_Костянтинович
38. Зеров М. К. У справі віршованого нерекладу. Нотатки / М. К. Зеров // Життя й революція. – Харків: “ДВУ”, 1928. – Кн. IX. – С. 133–146.
39. Зленко Г. Малознаний Борис Тен / Г. Зленко // Київська старовина. – 1993. – № 4. – С. 120–122.
40. Каган, Абрам. ... З ПОРОГА СМЕРТІ... Письменники України – жертви сталінських репресій / Абрам Каган. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrlife.org/main/evshan/martyrolog_k.htm
41. Калинович Михайло Якович: мовознавець, скринтолог, нерекладач (13.10.1888–16.01.1949) [Текст] / Калинович Михайло Якович – Портал Тиврівського району. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: tivrovrada.org.ua/vidatni-ljudi-kraju/kalinovich-mihajlo-yakovich/
42. Кардиналовская Т. М. Жизнь тому назад. Воспоминания / Т. М. Кардиналовская. – СПб. : ДЕАН + АДИА-М, 1996. – 165 с., ил. – (Див. також: Кардиналовская Т. М. Жизнь тому назад. Воспоминания / Т. М. Кардиналовская. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.sakharov-center.ru/asfcd/auth/?t...)
43. Качкан В. Рудницький Михайло Іванович [Текст] / В. Качкан // Укр. журналістика в іменах: мат. до енциклопед. словника : [зб.]. – Львів : Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника НАНУ, 1994. – Вин. I. – С. 159–164.
44. Качуровський, Ігор. Від автора ; Променисті силуети / Ігор Качуровський // 1576.ua – Тексти – Променисті силуети. (Розділ створено за підтримки Міжнародного Фонду “Відродження”). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 1576.ua/books/2672
45. Качуровський, Ігор. Перекладачі української діаспори / Ігор Качуровський // Всесвіт. – 1991. – № 11. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrlife.org/main/minerva/kachurovsky.html>
46. Комітет охорони республіки // Історія України – Українська революція 1917–1921 рр. – Організації. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: sb7878.usoz.ru > Українська революція 1917–1921 рр.
47. Костенко Н. В. Микола Бажан. Життя. Творчість. Особливості віршостилістики / Н. В. Костенко. – Київ : Кий, 2004. – 381 с.
48. Костриця, Микола. Чого болить душа моя? (Вероніка Япуарівна Морозова) / Микола Костриця // Постаті, Архів № 30 (94) 23.07.2004 / Житомир Online. www.ztonline.org.ua > Статті > Культура
49. Костюк, Григорій. Біографічні відомості [Текст] / Григорій Костюк. – У кн.: Валеріян Підмогильний. Місто. Роман ; післямова, біографічна та бібліографічна довідки Григорія Костюка : обкладинка П. Холодного. – Нью-Йорк : Українська Вільна Академія Наук у США, 1954. – С. 295–296.
50. Костюк, Григорій. Валеріян Підмогильний [Текст] / Григорій Костюк. – У кн.: Валеріян Підмогильний. Місто. Роман ; післямова, біографічна та бібліографічна довідки Григорія Костюка ; обкладинка П. Холодного. – Нью-Йорк : Українська Вільна Академія Наук у США, 1954. – С. 283–293.

51. Кочур А. Г. Синівські сномини / А. Г. Кочур // Григорій Кочур і художній нереклад: Життєвими та творчими стежками майстра / уноряд. Л. Коломієць. – Черкаси : Брама-Україна, 2008. – 124 с. – С. 3–8.
52. Кочур, Григорій. Етани розвитку (Французька література в українських нерекладах) / Кочур Григорій // Кочур Григорій. Література та нереклад: Дослідження. Рецензії. Літературні портрети. Інтерв'ю / уноряд. А. Кочур, М. Кочур ; передм. І. Дзюби, Р. Зорівчак. – К. : Смолоскин, 2008. – Т. 1. – С. 74–84.
53. Кочур, Григорій. Зауваження до проекту тематичного словника УЛЕ / Кочур Григорій // Кочур Григорій. Література та нереклад: Дослідження. Рецензії. Літературні портрети. Інтерв'ю. – Т. 1. – С. 167–182.
54. Кочур, Григорій. Здобутки й нерекластики / Кочур Григорій // Кочур Григорій. Література та нереклад: Дослідження. Рецензії. Літературні портрети. Інтерв'ю / уноряд. А. Кочур, М. Кочур ; передм. І. Дзюби, Р. Зорівчак. – К. : Смолоскин, 2008. – Т. 1. – С. 142–151.
55. Кочур, Григорій. Література та нереклад: Дослідження. Рецензії. Літературні портрети. Інтерв'ю / уноряд. А. Кочур, М. Кочур ; передм. І. Дзюби, Р. Зорівчак. – К. : Смолоскин, 2008. – Т. 1. – С. 612 с.
56. Кочур, Григорій. Література та нереклад: Дослідження. Рецензії. Літературні портрети. Інтерв'ю / уноряд. А. Кочур, М. Кочур ; передм. І. Дзюби, Р. Зорівчак. – К. : Смолоскин, 2008. – Т. 2. – С. 560 с.
57. Кочур, Григорій. Майстри нерекладу / Кочур Григорій // Кочур, Григорій. Література та нереклад: Дослідження. Рецензії. Літературні портрети. Інтерв'ю. – Т. 1. – С. 109–121.
58. Кочур, Григорій. На нерекладацькі теми / Кочур, Григорій // Кочур Григорій. Література та нереклад: Дослідження. Рецензії. Літературні портрети. Інтерв'ю. – Т. 1. – С. 91–102.
59. Кочур, Григорій. Перекладацький доробок неокласиків / Кочур Григорій // Кочур Григорій. Література та нереклад: Дослідження. Рецензії. Літературні портрети. Інтерв'ю. – Т. 1. – С. 208–213.
60. Кочур Г. П. З творчої майстерні нерекладача: Відповіді на запитання з анкети редакції збірника “Теорія і практика нерекладу”) / Г. П. Кочур // Теорія і практика нерекладу. 1991. – К., 1992. – Вин. 18. – С. 171–189.
61. Лавріненко, Юрій. Есей Андрій Ніковський / Юрій Лавріненко // Розстріляне Відродження. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ukrknight.org.ua/ukrknight-text/87/38/
62. Левитський Олександр Августович [Текст] // Вікіпедія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: uk.wikipedia.org/wiki/Левитський_Олександр_Августович
63. Левицький, Віктор. Син про батька / Віктор Левицький // “Роде наш красний...”. Волинь у долях країн і людських документах. – Т. 3. – Луцьк : Редакційно-видавничий відділ “Вежа”, 1999. – С. 17–38.
64. Майфет Гр. Англійські нереклади з Шевченка : статті / Гр. Майфет, І. Кулик. – Харків : Науково-Дослідчий Інститут Тараса Шевченка, 1928. – 34 с.
65. Марія Пригара [Текст] // Українська література. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrlit.vn.ua/biography/prigara.html
66. Микола Сагарда [Текст]. Персоналії. Проект “Українці в світі”. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrainians-world.org.ua/ukr/peoples/c8589de6769ce227/
67. Мицик, Вадим. Несхибність надії / Вадим Мицик // Слово Просвіти: Всеукраїнський культурологічний тижневик. – Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: slovoprosvity.org/2010/04/14/несхибність-надії/

68. Мілянич, Юлія. Віднайдений нереклад “Гамлета”: До 120-річчя від дня народження Михайла Рудницького / Юлія Мілянич // Каменяр: Інформаційно-аналітичний часопис Львівського національного університету імені Івана Франка. – 2009. – № 1–2 (січень-лютий). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: kameniar.franko.lviv.ua/?p=1346
69. “Мое онлачене ноневірняням слово...”: Интерв’ю з Григорієм Кочуром. Интерв’ю вела Людмила Кучеренко // Ранок. – 1990. – № 6. – С. 10–11.
70. Москаленко М. Н. Переклади 1920–30-х рр. (Незакінчений нарис) [Автограф] // 3 архіву М. Н. Москаленка. – Відділ рукописних фондів та текстології Інституту літератури НАН України. – 16 с.
71. На схилі віку й на світанні надій: Интерв’ю з Григорієм Кочуром. Интерв’ю вів Ростислав Доценко // Україна. – 1989. – № 17. – С. 3.
72. Наталя Романович-Ткаченко (1884–1933) [Текст] // Початок ХХ ст.: Загальні тенденції художнього розвитку. – У кн.: Історія української літератури ХХ століття. Книга перша. За редакцією Віталія Григоровича Дончика. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: litmisto.org.ua/?p=2142
73. Неновторне життя Григорія Кочура: Интерв’ю з Григорієм Кочуром. Интерв’ю взяла Ганпуся Гончарик // Ренесанс. – 1993. – № 7. – С. 131–134.
74. Не тьмаряться звуки, не мовкпуть барви: розмова з Григорієм Кочуром. Розмову вів Микола Мірошніченко // Літературна Україна. – 1989 (16 березня).
75. Ніковський А. Словник українсько-російський / А. Ніковський. – 2-ге вид. – Київ : Горно, 1927. – 864 с. – (1-ше вид. 1926).
76. Нова Рада // Вікіпедія. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: uk.wikipedia.org/wiki/Нова_Рада
77. Новикова М. А. Прекрасен наш союз. Література – нереводчик – жизнь / М. А. Новикова. – К. : Рад. нисьменник, 1986. – 225 с.
78. Новиченко, Леонід. Поезія і революція: Книга про Павла Тичину / Леонід Новиченко. – К., 1979. – 364 с.
79. Олександр Сорока [Текст] //...З рогу смерті... : Письменники України – жертви сталінських репресій. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ukrlife.org/main/evshan/martyrolog_s.htm
80. Орест, Михайло. Післямова / Михайло Орест // Зеров, Микола. Catalepton / редакція і післямова М. Ореста. – Філадельфія ; Київ, 1951. – 79 с.
81. Офіційний сайт КНУТКТ імені І. К. Карпенка-Карого. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: knutkt.kiev.ua/index.php?option=com...view...
82. Павло Тичина (1891–1967) : ноет. – У кн. 100 найвідоміших українців [Текст] / Бедрик-Білан Х., Безносик А., Гнатюк М., Громошенко Л., Кучер В., Ламонова О., Малишевський І., Музиченко Я., Пушкаш О., Рогозовська Т., Семака Л., Скорульська Р., Стус Д., Цалик С., Шинкарук М., Шугай О., Юсов С. ; за заг. ред. д-ра. філос. наук, канд. іст. наук Ю. Павленка. – 3-ге вид., винр. і донов. – К. : Автограф ; Книжковий дім “Орфей”, 2005. – 636 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ebk.net.ua/Book/biographies/100nu/index.htm
83. Падецький, Костянтин. Життя під наглядом “чекістів” / Костянтин Падецький // Редакція громадсько-нолітичного видання “Прес-Центр”. Газета “Прес Центр” № 43 (63) від 11.10.2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: pres-centr.ck.ua/print/news-1694.html
84. Панченко, Володимир. Максим Рильський, poeta Maximus: Спроба життєпису ноета нанерододні 110-річчя від дня його народження / Володимир Панченко // Щоденна

- Всеукраїнська газета “День”. – 2005 (11 лютого). – № 24. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.day.kiev.ua/132175
85. Передчуття трагічної долі (14 жовтня – 125 років від дня народження Андрія Васильовича Ніковського (1885–1942) українського державного діяча, політика, літературознавця, журналіста) / Прес-центр (УКРІНФОРМ). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: presscenter.ukrinform.ua/figurants-113.html
 86. Перерва, Анатолій. Духовні верховини Василя Мисика / Анатолій Перерва // Еврона-центр: общественно-политический журнал. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: europa-centre.com/14.../512-duhovni-verhovini-vasilya-misika.html
 87. Письменники Радянської України : біобібліографічний довідник / унорядники: Олег Килимник, Олександр Петровський. – К. : Радянський письменник, 1970. – 524 с.
 88. “Покажу вам добру стежку...” (М. І. Тобілевич-Кресан у роки німецько-фашистської окупації Києва) // Українська біографістика. – К., 1999. – Вин. 2. – С. 110–115.
 89. Портал громадянської журналістики. Інтернет-видання ХайВей. – Режим доступу: <http://h.ua/story/154345/#ixzz22n5o2Ztp>
 90. Портрет Ольги Ранай-Маркиш, українсько-єврейського скульптора [Текст] / Іза Хрусьлінська // Український журнал. – Київ, 2008. – № 9. – С. 54–56.
 91. Припутень, Олексій. 70 років загибелі Леоніда Гребінки / Олексій Припутень // Місто Гребінка : новини (за матеріалами Олексія Припутня, краєзнавця. – <http://grebenka.com>). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: grebenka.net/348-70-rokiv-zagibeli-leonida-grebinki
 92. Профіль М. Я. Калиновича на сайті Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України / Профіль М. Я. // Історія. Відомі снівробітники. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.inmo.org.ua/history/famous-workers/mixajlo-yakovich-kalinovich.html>
 93. Пушкар Н. Письменник, лікар, педагог (Модест Левицький, 1866–1932) / Н. Пушкар // Мипуле і сучасне Волині та Полісся: Луцька міська громада: історія, традиції, люди : матеріали XXVI Волинської обл. наук.-іст.-краєзн. конф., присвяченої 16-й річниці Незалежності України, 510-й річниці надання м. Луцьку Магдебурзького права і 390-й річниці створення Луцького православного братства (м. Луцьк, 9–10 листопада 2007 р.) : наук. збірник / унор.: Г. Бондаренко, А. Бондарчук, А. Силук. – Луцьк : Волинське обл. т-во краєзнавців, 2007. – Вин. 26. – С. 208–211. – (Див. також: Пушкар Н. Письменник, лікар, педагог (Модест Левицький 1866–1932). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: istvolyn.info/index.php?option=com_content&task=view
 94. Пшеничний, Микола. Модест Левицький і Леся Українка в Радивиліві і Дубні / Микола Пшеничний. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: gadyvyliv.net
 95. П’ядик Ю. В. Пахаревський [Текст] / Ю. В. П’ядик // Лексика – українські енциклопедії та словники. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: leksika.com.ua/15060913/uce/paharevskiy
 96. Райс, Емапуїл. Володимир Свідзінський / Емануїл Райс // Сучасність. – 1961. – № 4. – С. 82–92.
 97. Ребрик, Володимир. Сналення під Кун’янськом: Меморіальне есе / Володимир Ребрик. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: club.apostrof.in.ua/index.php?option=com_content...9...
 98. Ревуцький В. До історії українського “Гамлета” / В. Ревуцький // Клен, Юрій. Твори : в 4 т. – Торонто : Фондація імені Юрія Клена, 1960. – Т. 4. – С. 7–13.
 99. Рибалко О. Знайдено в архівах: Шкіц до життєпису В. Свідзінського / О. Рибалко // Вітчизна. – 1989. – № 1. – С. 144–147.

100. Рильський, Максим. [Максим Рильський:] Нанисано у в'язниці. Рік 1931-й / Максим Рильський // Розвідки. Знахідки. Сногади. Справа № 272 (З архіву КДБ). – Київ. – 1991. – № 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ursr.org/kyiv/91/02/html/80.html
101. Рожко В. “Білі нлями” в життєнісі Бориса Тена / В. Рожко // Свобода – 2010 (1 січня). – Ч. 1. – С. 20.
102. Ротач, Петро. Колоски з літературної ниви : Освальд Бургардт 4.10(22.09).1891 – 30.10.1947 “Клен” – з нляєди неокласиків / Петро Ротач // “Полтавщина літературна”. Полтавська обласна організація Національної снілки нисьменників України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.pollitra.pi.net.ua
103. Рудницький Михайло Іванович [Текст] // Курас І. Ф. Провідники духовності в Україні / І. Ф. Курас. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: pidruchniki.ws › Культурологія
104. Рудницький Михайло Іванович [Текст] // Українська академія друкарства. 1930–2010. Історико-біографічний довідник / О. В. Мельников ; М-во освіти і науки України. – Львів : Укр. акад. друкарства, 2010. – С. 380–381.
105. Савченко І. Український Гомер: український нерекладач, ноет Борис Тен / І. Савченко. – Київ. – 2000. – № 5–6. – С. 142–146.
106. Свідзінський А. “Я виноград відновлення у світ несучу...” / А. Свідзінський // Київ. – 2000. – № 11–12. – С. 107–126. – (Див. також: Свідзінський А. “Я виноград відновлення у ніч несучу...”: Володимир Свідзінський – творець прекрасного) / А. Свідзінський. – К. : Вид-во ім. О. Теліги, 2003. – 184 с. – С. 177–181. – (Також в електронному форматі: Сайт Кримської філії ННДІУ МОНМСУ. Наша бібліотека). – Режим доступу: dsl.sf.ukrtel.net/biblio/index.php
107. Свідзінський, Володимир. Твори : у 2 т. ; т. 1: Поетичні твори ; т. 2: Переклади. Статті. Листи / Володимир Свідзінський. – Київ, 2004. – Т. 1 – 584 с.; Т. 2. – 512 с.
108. Свідзінський Володимир Євгимович // Вікінедія. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: uk.wikipedia.org/.../Свідзінський_Володимир_Євгимович
109. Свінціцький А. С. Сторінки життя та діяльності Анатолія Петровича Пелешука / А. С. Свінціцький, М. І. Дзєман // Medicine Internal. Внутрішня медицина. Корифеї вітчизняної внутрішньої медицини. – 2008. – № 4(10). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: internal.mif-ua.com/archive/issue-5470/article-5648/
110. Серєда, Оксана. Українська “фільмова думка” у “кіновій” прєсі міжвоєнної Галичини / Оксана Серєда. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/zpndzp/2008/Sereda_O.htm
111. Сіренко Г. О. (уклад.). Українські науково-термінологічні словники, у тому числі і хемічної термінології, які знищені комуно-московським окунаційним режимом у 1933 році (нісля геноциду голодомором в Україні у 1932–1933 роках) / укл.: Г. О. Сіренко, Л. Я. Мідак. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/Chem_Biol/vpnu_chem/...7/13_07.pdf
112. Сидорєнко Н. М. Навчальна програма з історії української журналістики ХІХ – нчатку ХХ ст. Інституту журналістики КНУ імені Тараса Шевченка / Сидорєнко Н. М. – К., 2005. – 15 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: journ.univ.kiev.ua/HLLJ/programa.doc
113. Соловей Е. Невнізнаний гість: Доля і снадщина Володимира Свідзінського / Е. Соловей. – К. : Наукова думка, 2006. – 224 с.
114. Стара громада [Текст] // Електронна енциклопєдія Вікінедія. – Режим доступу: uk.wikipedia.org/wiki/Стара_громада

115. Старицька-Черняхівська Людмила [Текст] // Літературний ярмарок. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.lit-jarmarok.in.ua/index.php?option=com_content...
116. Старовойтенко І. М. Родина Чикаленків у громадсько-культурному житті України / Інна Михайлівна Старовойтенко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ub/2010_7/p13.pdf
117. Стенанов Ф. “В очах зірниці світової...” / Ф. Стенанов // Вітчизна. – 1992. – № 10. – С. 127–128.
118. Стех, Марко Роберт. Василь Софронів-Левицький / Марко Роберт Стех // Український журнал. – 2008. – № 4. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ukrzurnal.eu/ukr.archive.html/188/
119. Стріха, Максим. Онера: проблема мови виконання / Максим Стріха. – У кн.: Бортнянський, Дмитро. Сокл. Онера. Клавір / Дмитро Бортнянський. – К. ; Дрогобич : видавець Святослав Сурма, 2012. – С. 204–211.
120. Стріха, Максим. Український художній нереклад: між літературою і націєтворенням / Максим Стріха. – К. : Факт – Наш час, 2006. – 344 с. – (Сер. “Висока нолиця”).
121. Стрішенець Н. В. Бібліографічна спадщина Юрія Меженка / Н. В. Стрішенець // НАН України ; Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. – К. : НБУВ, 1997. – 144 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/books/19/97megen/5.htm
122. Стус, Василь. Феномен доби (Сходження на Голгофу слави): Розвідка / Василь Стус. – К. : Товариство “Знання” України ; Видавничо-ноліграфічний центр “Знання”, 1993. – 96 с.
123. Тимошенко, Леонід. Юрій Дрогобич (Котермак): версії інтерпретаторів і свідчення джерел / Леонід Тимошенко // Майдан (Дрогобицька інтернет-газета). – 2010 (01 груд.). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://maydan.drohobych.net/?p=6399>
124. Тимченко В. Д. Мисик Василь Олександрович / В. Д. Тимченко // Українська Радянська Енциклопедія. – 2-ге вид. – Т. 6. – К., 1981. – С. 509.
125. Тичина Павло Григорович // Електронна енциклопедія Вікіпедія. – Режим доступу: uk.wikipedia.org/wiki/Тичина_Павло_Григорович
126. Тичина, Павло. Зібрання творів : у 12 т. / Павло Тичина ; [редакц. колегія О. Т. Гончар, М. П. Бажан та ін.] – Київ : Наукова думка, 1983–1986. – Т. 7: Проза (1913–1967) / уноряд. С. А. Гальченко. – К., 1986. – 405 с.
127. Тичина, Павло. Із щоденникових записів / Павло Тичина ; уноряд. та підготовка тексту Л. П. Тичини та С. В. Тельнюка. – К. : Радянський письменник, 1981. – 430 с.
128. Український засів: Часонис національної інтелігенції / ред. В. Петров (Домонтович). – Х.: [б.в.], 1942 (жовтень). – № 1.
129. Український Радянський Енциклопедичний Словник : у 3 т. (УРЕС). – 2-ге вид. – К. : Головна редакція Української Радянської Енциклопедії, 1986–1987. – Т. 2. – 736 с.
130. Усенко І. Б. Лебединець Михайло Мусійович / І. Б. Усенко // Інститут історії України НАН України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: history.org.ua/?encyclor&term=Lebedinets_M_M
131. Філінчук, Наталя. Розстріляна мрія, або Яку ціпу занлатив міністр освіти за підтримку нової влади / Наталя Філінчук, Олександр Бангашев // Розстріляна мрія, або Яку ціпу занлатив міністр освіти за... [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.golos.com.ua/Article.aspx?id=178242
132. Франс, Анатоль. Твори / Анатоль Франс ; В. Підмогильний (ред. та прим.), В. Підмогильний (пер. з фр.). – Х. ; К.: Література і мистецтво, 1932.

133. Хорунжий Ю. Надія Суровцова: зв'язкова покоління. – У кн.: Хорунжий Ю. Шляхетні українки / Юрій Хорунжий. – К., 2004. – С. 185–206.
134. Хорунжий, Юрій. Людмила Старицька-Черняхівська [Вступна стаття до творів Л. Старицької-Черняхівської] / Юрій Хорунжий // Старицька-Черняхівська, Людмила. Вибрані твори. – К., 2000. – С. 5–34.
135. Хорунжий, Юрій. Шляхетні українки: Есеї-нарсуні. Вероніка Черняхівська: Зрубана гілка дерева Старицьких / Юрій Хорунжий. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ukrlife.org/main/minerva/parsuny_chern.html
136. Хрестоматія з історії західних літератур: Т. 3: Літератури XVII–XVIII ст., доби абсолютистської монархії та буржуазних революційних рухів / за ред. О. Білецького, М. Плевака. – Х. : ДВОУ ; Радянська школа, 1931. – 649 с.
137. Хрыкин, Святослав. Вонреки всему живущий (Поэт Игорь Юрков: 1902–1929) / Святослав Хрыкин. – У кн. Юрков, Игорь. Неудавшееся посещение (Избранные стихотворения и поэмы) / Игорь Юрков. – Чернигов : ЭСХА, 2009. – 271 с. – С. 4–8.
138. Хрыкин, Святослав (сост.). “На заре сумасшедших...”. Игорь Юрков: жизнь и творчество проклятого поэта (1902 – 1929) (по воспоминаниям родных и друзей) / Святослав Хрыкин. – Чернигов : ЭСХА, 2009. – 69 с.
139. Художник Ольга Ранай: “После расстрела моего отца, советского поэта Переца Маркиша, гэбисты пришли за мной прямо на занятия в институт и как члена семьи изменника родины отвезли в политическую тюрьму на Либкнехта”. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: repovez.brinkster.net/html/rapai.htm , sobytia.net.ua/archive.../article.html
140. Чабан, Микола. Перекладач Джека Лондона і Жуля Верна / Микола Чабан // Експедиція XXI: Історична, культурологічна газета. – 2009. – № 7 (85). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.exp21.com.ua/ukr/dneprocentrizm/85-3.htm>
141. Чабан, Микола. Широкий Дніпро поширює душу: Маловідомі факти про нелегальне ніврічне життя Володимира Винниченка у Катеринославі навесні-влітку 1914 року / Микола Чабан // День. – 2010 (22 жовтня). – № 192. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.day.kiev.ua/290619?idsource=313683&mainlang=ukr
142. Чикаленко, Ганна. Каталонське літературне відродження / Ганна Чикаленко // Літературно-Науковий Вістник. – 1929. – Кн. XII. – С. 997–1005.
143. Чужомовне нисьменство на сторінках західноукраїнської періодики (1914–1939): Бібліогр. покажч. / за заг. ред.: О. Лучук, Т. Лучука ; наук. ред. Р. Зорівчак ; редкол.: Б. Якимович (голова) [та ін.]. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 194 с. – (Українська бібліографія. Нова серія. Ч. 13).
144. Чунрина, Олеся. Людмила Старицька-Черняхівська на донитах снеречалася зі слідчими / Олеся Чунрина // Газета но-українськи. – № 683 за 03.09.2008. (Рубрика “Історія”). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: gazeta.ua > Новини > Події > Ексклюзиви
145. Шекспір В. Гамлет / В. Шекспір. Перекл. М. Старицького, Ст. С. Родзевича ; ред., ст. та прим. А. Ніковського / – [Харків] : Книгоснілка, [1928]. – XXXVIII, 192, XXXIV с.
146. Шестакова, Дар'я. Водевіль Антона Чехова на сцені Київського театру Миколи Садовського / Дар'я Шестакова // Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого : зб. наук. праць / Київський нац. ун-т театру, кіно і телебачення ім. І. К. Карпенка-Карого ; Редкол.: О. І. Безгін (голова) [та ін.]. – Вин. 1. – К. : Комнас, 2007. – 304 с. – С. 254–262.

147. Юрій Клен, життєвий і творчий шлях – реферат // Реферати. Бібліотека Української Літератури. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrlib.com.ua/referats/printout.php?id=653 –
148. Юрій Клен (Освальд Бургардт) (1891–1947) – біографія нисьменника, автора, нота. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: tvory.org.ua/юрій-клен-освальд-бургардт-1891-...
149. Юрій Клен (Освальд Бургардт) [Текст] / Біографії, життєниси, творчість. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ebk.net.ua/Book/synopsis/biografii/part1/031.htm
150. Яременко, Василь. Літературознавчий феномен Андрія Ніковського / Василь Яременко // Українська літературна газета. – 2012 (23 березня). – № 6 (64). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.litgazeta.com.ua/node/2925
151. Songs of Ukraina with Ruthenian poems / Transl. by F. R. Livesay. – Lnd.; P.; Toronto : J. M. Dent & Sons, 1916.

ПОКАЖЧИК ПЕРЕКЛАДАЧІВ

Агнівцев, М.	39, 59, 72
Александрова, Л.	69
Алексєєв, Т.	71
Алчевська, Христя	13, 67, 70, 99,
Антоненко-Давидович, Борис	17, 39, 87, 134, 157, 240
Антонич, Б. І.	104, 116, 303
Антонович, А.	49
Антонович, Микола	70
Антонович, Михайло	66
Аргат, Мартин	51
Атаманюк, Василь	46, 96, 102, 109, 110
Бабій, Олесь	35, 91, 105, 120
Бажан, Микола	13, 19, 23, 38, 43, 47, 54, 96, 101, 109, 111, 113, 143, 172–176, 183, 210, 227
Байкар, О.	86, 98, 257
Балах, В.	62
Балицький, Михайло	55, 275
Бальвас, С.	51
Баранников, Олексій	55, 98
Баричко, М.	30
Бахтинський, Федір	84
Бачинська, Марія (Марійка з Бачинських)	106
Бачинський, Л.	117
Бачинський, Михайло	106
Бедзик, Дмитро	51
Безжурний, Ю.	82
Білецький, Андрій	17, 70, 78
Білецький, Олександр Іванович	11, 15, 17, 20–21, 126, 152, 170, 200, 288, 291, 292, 298, 300–301
Білик, Михайло	31, 33, 251
Білоусов, З.	40, 70, 135
Бобинський, Василь	13, 15, 24, 38, 57, 91, 100, 103, 107–110, 115
Бобир, Діодор	23, 46
Боднарівч, Осин	104, 118–119
Бой (Василь Кучабський)	106
Бойкович, А.	31, 33
Борисова, Ізідора (Ізідора)	64, 187

Борисович, Г.	50, 87
Борські, Н. та О.	70, 79
Борткевич, М.	51, 81, 85
Боцан, Йосиф	30, 58
Брик, Іван	36, 91
Бублик-Гордон, Оксана	14, 51, 59, 67
Буда, Сергій	13, 65
Булатович, Микола	38
Бунт, П.	59, 70
Бурачинська, Лідія	104, 107, 116
Бургардт, Жозефіна	61, 152
Бургардт, Освальд	13, 17, 19–21, 35, 57, 59, 62, 68, 75, 79, 80, 84, 87, 95, 97, 102, 115, 118, 121, 124, 126, 128, 130, 138, 143– 144, 148–154, 196, 203, 251, 268, 270, 288, 299, 301
Буркісер, Е.	61
Бурлака, Ф.	52
Буряченко, В.	40, 76, 82, 86
Бутович, Тамара	70
Б-ч, М.	77
Варавва, Олексій	23, 39, 41, 42, 45, 54, 70–71, 82, 113, 185, 215, 219, 258–259, 264
Варлам, О.	42, 60, 62
Васетко	49
Василенко, О.	50
Василенкова, О.	51
Василько, А. (Андрій Ніковський)	17, 36, 244–245, 249
Васильченко, Стенан	13, 17, 37, 40, 134, 156
Венгеров, А.	71, 72
Вер, Віктор	277–279, 287–288
Вербин (Кахникевич), Кирило	76, 92
Виноградов	100
Виноградова, Г.	62, 74, 160
Виноградова, М.	64
Вишневецький, Я.	47
Вишневий, В.	74
Вишнівська, М.	42, 65, 70, 82, 85–86
Вишня, Остан (Грунський)	21, 24, 86, 90, 98, 100, 102, 110–111, 125, 210, 218, 280
Візьмітина, Марія	84
Вільховий (Титаренко), Сергій	37, 39, 76, 77, 84, 253
Вовчик, Л.Є.	42

Водолажченко, О.	77
Волинець, Іван	84, 85
Волкович, Анаголь	41, 64, 71, 78, 87, 279–280
Володимиров, Л.	46
Вольська, Софія	78, 91
Вольська-Мурська, Софія	72
Вороний, Марко	43, 82, 129, 156, 240–241, 280
Вороний, Микола	13, 16, 23, 37, 41, 59, 75, 93, 105, 108, 129, 133, 141, 156, 243, 280, 294
Воронин, Прохор (Олексій Варавва)	41, 44, 46, 74, 81, 258–259
Вражливий, Василь	24, 42, 51, 66, 69, 100, 275
Всевожська, Лідія	84
Гавриш, Федір	37, 40–41, 43, 83
Гадзінський, Володимир	96
Гасвський, Стенан	78
Галан, Ярослав	115
Ганченко, А.	86
Гаско, Мечислав	43, 109, 206
Гер, Олександр	46, 126
Герасименко, К.	43, 283
Герасимович, Володимир	108
Гершбін	46
Гжицький, Володимир	48, 49, 50
Гладка, Вероніка	57, 77, 80–81, 84–85, 240, 253, 266–269
Гнатюк, Володимир	106, 116, 313
Годило-Годилевська, Е.	68, 72, 150
Годованець, Микита	42
Гозенпуд, Абрам	59, 75, 129, 152
Голованівський, Сава	38, 43, 109, 283
Голубець, Микола	69, 80, 91–92, 103, 104, 106, 116
Гончаренко, І.	43, 283
Гонтарський, Г.	32
Горбенко, С.	50, 63
Горденко, Б.	50
Гординська, Мирослава	192
Гординський, Святослав	33–35, 113, 115, 119, 121, 131–132, 142, 151, 309
Гординський, Ярослав	35, 75, 106
Гордон, Оксана	40, 43, 57, 63
Горіловський, Л.	43, 283
Горова, Наталя	39
Горовська, В.	61, 62, 144, 152

Горохов, А.	78
Горський, Г. (Г. Наморадзе)	98, 99
Грабина, Олексій	68
Грабовський, Павло	54, 82, 211
Грей, Мері	84, 85, 143
Гризько, Б.	98
Грицай, Остан	105
Грінченко, Борис	44, 54, 58, 76, 119, 137, 187–188, 211, 239, 247, 310
Грунічев, В.	43, 283
Грушевський, Михайло	33, 196, 218, 225, 244–245
Губенко Павло (нсевдонім – Грунський)	110, 125, 130, 218
Гузар-Монцібовичева, Ірина	117
Давиденко, В.	39
Дажбожич (Роман Бжеський)	106
Двой, Е.	51
Дейнар, Михайло	57, 65–66, 144, 224
Державин, Володимир	19, 20, 31, 66, 69, 78, 151, 154
Деркач, Марія	107
Джунківська, Катерина	62, 68, 84–85
Дика, Марійка (Марія)	99
Діхтяр, Олекса	86
Дмитерко, Л.	53, 172, 183, 277
Дмитренко, Л.	43, 283
Дніровський, Іван	41, 43, 109, 179, 215
Довгань, К.	70
Довгоніл, О.	18
Доманицький, Василь	48
Дорошенко, Володимир	44, 65, 91
Дорошкевич, Олександр	101, 138, 139, 148, 242
Досвітній, Ол.	100, 101
Драй-Хмара, Михайло	15, 16, 19, 20, 44, 95, 98–99, 102–103, 124, 126, 133, 138, 148–150, 178–179, 294, 299, 301
Дроб'язко, Євген	37, 40, 43, 58, 60, 113, 283, 304
Дроздов, П.	55
Дубицький, Іван	105, 114, 120, 151
Дубровська, Ніна	84–86
Дубровська-Трикулевська, Ніна	71, 275
Дубровський, Віктор	51, 56, 60, 64, 90, 251, 252
Дубровський, Сергій	48, 109
Дудар, Домініка	52, 234, 236

Дудка, Андрій (Олексій Варавва)	45, 54, 259
Дукін, Микола	25, 40, 42, 266
Дучимінська, Ольга	117
Дятлів, Петро	42, 63, 77
Дьяконов, Михайло	56
Євшан, Микола	105
Єгорова, Л.	42, 87, 142
Єзерницька, О.	48, 64, 65, 191
Єзерницький, А.	39
Єфремов, Петро	48
Єфремов, Сергій	15, 39–40, 128, 187–188, 208, 225–226, 238, 241, 244–245, 247, 252, 310
Жюно, В.	70
Забіла, Нагала	21, 33, 38, 44, 47, 113
Завадович, Роман	106
Загірня (Грінченко), Марія	80
Загорський, В.	83
Загул, Дмитро	13–14, 21, 24, 58–59, 75, 80, 97, 101–102, 127, 157, 268
Заїкін (Заїкин), В'ячеслав	32, 34
Зайцев, Г.	79, 88, 249
Заклинський, Богдан	34, 106–107, 117, 120
Збарська, С. (Збарська, Е. І.)	56, 67, 75, 86, 88
Зеленецький, Сергій	84, 85
Зеров, Микола	4, 12–13, 15–17, 19–20, 31, 33, 36–40, 44, 46, 48–49, 69, 96, 101–102, 110, 116, 124–135, 138–141, 145–146, 149, 154, 157, 159–160, 163, 168–169, 195, 236, 239–240, 242, 248–249, 251, 253–254, 291–294, 297–299, 301, 304, 306, 309–311
Зеров, Михайло (Михайло Орест)	40, 59, 63, 81, 125, 131, 134–135, 151–152, 240, 313
Зісман, Марко	46, 47, 59, 63, 175, 263, 282–283
Зорянчук, Йосип	81, 269
Зубаровський, М.	18
Зубенко, Іван	108
Іваненко, Оксана	59, 80, 110
Іванов, Микола	5, 13, 17–18, 37, 57, 67–68, 70, 73, 76–79, 83, 85, 87, 113, 264–266
Іванов, Павло	24, 40, 266
Івапушкін, В.	39–40, 49, 134, 142, 240, 280
Івашура, М.	80, 109–110, 113
Івченко, Людмила	65–66, 69, 72, 144
Івченко, Михайло	57, 65, 72, 86, 87, 127, 157

Льгична, Марія	57, 59, 61, 99, 110, 263
Ірчан, Мирослав	13, 18, 21, 24, 97–99, 102, 159
Ісаїв, Петро	103, 117
Йогансен, Майк	13, 19–22, 24, 31, 41, 43, 58–59, 74–76, 78, 85, 88, 95–96, 98, 100, 109, 113, 115, 208–209
Йоффе, Зінаїда	4, 36–37, 39, 43, 46–47, 61, 67, 204–207
Калинович, Маргарита	65, 135, 253
Калинович, Михайло	5, 15, 22, 40–41, 65, 76–77, 133, 145, 250–254, 268–269, 298, 300–301, 311, 314
Каліхевич, В.	61
Камінський, Іван	107
Канельгородський, Пилип	40, 233
Каній, Мирослав	70, 92
Карабай, С.	61
Кардиналовська, Л.	41, 45, 87, 212, 220–221, 257
Кардиналовська, Т.	44, 52, 79, 87, 142, 212–221
Карманський, Петро	105, 115, 119, 163
Кароль, С. (Микола Хвильовий)	97
Карський, Юрій	38
Касяненко, Євген	24, 43, 52, 56, 59, 63, 65, 71, 87, 97–98, 109, 113, 259–263, 270, 282, 311
Касяненко, Ганна	76, 78, 84–85, 88, 270
Кац, Семен	42, 47, 62
Качанюк, М.	63
Качеровський, Михайло	40, 65–66, 87, 224
Квітко, Й. М.	46
Квітко, Лев	25, 47, 100, 102, 109–111, 171–172, 205–206
Кедрин, Іван	62, 91, 103, 162
Киричинський, О.	57
Кирій, Олекса	54, 100
Клейф, Герман	36
Клен, Юрій (Освальд Бургардт)	9, 35, 95, 117–119, 148, 151–155, 274, 288, 309, 314, 317
Кмичикевич, В.	32
Кобілянська, Ольга	117, 247
Ковалевський, В.	99, 278, 280
Ковалевський, Андрій	55–56
Ковалевський, В.	158, 448
Коваленко, Г.	43, 264, 283
Коваленко, Гаїна	175–176
Коваленко, Марія	50, 87

Коваленкова, О.	101
Ковальов, Пантелеймон	18, 84, 87
Ковальчук, М.	105
Ковганюк, Стенан	40–43, 45, 82, 135, 191, 283
Ковгунів, І.	72
Козланюк, Петро	115
Козловський, Борис	13, 52, 65–66, 102, 144
Козярьський, К.	49, 50
Комарова, Любов	67
Кондра, Ярослав	108, 115
Константиноольський, М.	69
Конштейн, Арон	25, 46, 109, 113
Корецький, Юрій	43, 75–76, 78, 85, 152, 197
Королева, Наталена	108
Королів-Старий, Василь	50, 116
Корякіна, Катерина (Е. Карякіна)	57, 77, 80–81, 84–85, 240, 253, 266–269
Косач, Юрій	115, 117, 119, 151
Косач-Кривинюк, Ольга	13, 66–67, 69, 84–85
Косенко, І.	90
Костан, Кассандра (Олександра Гаргала)	48
Коструба, Петро	33
Коструба, Теофіль	31–32
Кочур, Григорій	13, 15–17, 19, 22, 35, 131–133, 140, 142, 145, 169– 170, 191, 236, 241, 253–254, 279, 287–288, 297–305, 310–313
Кошевський, Кость	83, 184
Кравців, Богдан	26, 30–31, 104, 116, 118, 120
Кравчук, Казимір (нсевдонім К. Яран)	108, 115
Кравчук, Михайло	30–31, 117
Крайнік, О.	63
Красовський, Леонід	74
Кремена, Олександр	56
Крижанівський, Стенан	43, 113, 283
Кримський, Агатангел	34, 247, 251–252, 299
Крушельницький, Антін	7–8, 24, 90, 257
Крушельницький, Богдан	7–8, 974
Крушельницький, Іван	7–8, 24, 58, 91, 106, 129, 257, 295
Кулик, Іван (Ізраїль Юделевич)	13, 19, 21, 24, 44, 50, 54, 63, 78–88, 95, 97, 99–101, 109–111, 150, 209–211, 215, 312
Куликівна, Софія (Соня Кулик)	75, 88, 91, 106, 113, 228, 230–231

Куліш, Панько (Пантелеймон)	8, 30, 44, 75, 128–129, 130, 134, 152, 164, 169, 232, 248, 309
Кучма, Н.	87
Лакуста, С.	117
Ланоногов, Т. Ф.	79
Лебединець, Михайло	48, 50, 86, 254–258, 260, 316
Левинський, Стенан	34, 121, 151
Левицька, Зінаїда (Зінаїда)	9, 49, 70, 186, 190
Левицький, В.	53, 191
Левицький, Василь	34, 116
Левицький, Віктор	8, 9, 186, 188–192, 312
Левицький, Модест	8, 87, 154, 186–190, 314
Левицький, О.	64
Левицький, Остан	239
Левицький, Ярослав	30
Левченко, Гаврил	51
Ленкий, Богдан	107, 114
Лина, Іван	106
Лина, Юрій	94–95, 178
Лининський, В'ячеслав	32, 117, 137
Линківський, Василь	27–28, 291
Лисиченко, Дмитро	70, 79, 84–85, 202–203
Лисиченко, Марія (Лисиченкова, М.)	57, 77, 79, 84–85, 88, 202–203
Лисянський, Б.	117, 121
Лівицька-Холодна, Наталя	35, 94, 119–120, 151
Лобода, Софія	65, 125, 135, 253
Лозинський, Михайло	61
Лотоцький, Антон	106
Лотоцький, Михайло	86, 91, 114–115
Лубенський, К.	31
Лук'яненко, О.	87
Луцький, Остан	32, 104–105
Любченко, Аркадій	21, 68, 73, 96–97, 100
Лятуринська, Оксана	93
Магніс, Ада	84–85
Майорський (Сабалдир), Павло	82, 240–241
Маланюк, Євген	30, 93–95, 106, 116, 121, 151, 153, 156
Малик, В.	61
Малицька, Константина	91, 105, 120
Малишко, А.	43, 176, 282–283
Малоченко	46

Мандельштам, О.	62, 301
Марченко, Антон	39, 134, 240
Масенко, Терень	13, 43–45, 55, 59, 100, 109, 185, 211, 215, 263, 281–283
Маслов, Сергій	148, 298
Масляк, Стенан	108
Матіїв-Мельник, Микола	33, 35, 76, 113, 115, 142
Матійченко, О.	88
Меженко, Юр(ій)	78, 97, 127, 168, 264, 316
Мексін, Я.	18
Мессін, З.	47
Миляшкевич, А.	64
Мисик, Василь	13, 16, 78, 88–98, 108, 133, 257, 293–296, 309, 314, 316
Мисик, Іван	85, 89–90
Митрусь (Дмитро Соловей)	36
Михалкін, В.	79
Михальчук, В.	39, 134, 240
Михальчук, Костянтин	137
Мосендз, Леонід	93, 95, 106, 116, 118, 153–154
Мохор, П.	82, 191, 241
Муратов, Ігор	113, 176
Мухин, М.	90
Мушак, Юрій	32, 120
Назаренко, С.	39, 90
Накагаки, К.	109
Наміс, Б.	50, 98
Наморадзе, Георгій	53, 54, 98, 277
Нечай, Павло (Кирило Космін)	44
Николишин, Д.	32
Нікітін, Б.	55, 56
Ніковський, Андрій	17, 19, 21, 36–37, 65, 75, 84, 128, 134, 139, 158, 160, 168, 241–249, 251–252, 309–310, 312–313, 317–318
Ніщинський, Петро	31, 248
Новий, А.	70
Новицький, Олекса	43, 110, 283
Новоселецький, А.	49, 54
Носкін, Готліб	109
О'Коннор-Вілінська, Валерія	66–67, 90, 269
Оберемок, Григорій	18, 66
Овруцька, Марія	51, 59, 63, 78–79, 263, 282

Огієнко, Іван	21, 28–30, 121, 148, 178
Оглоблін, М.	51
Олександрова, Л. (Александрова, Л)	69, 70, 71
Олесь, Олександр	88, 153, 239, 243–244, 247
Ольжич, Олег	93–94, 153, 309
Онацький, Євген	81, 91, 105
Орест, Михайло	125, 131, 151, 313
Орлівна, Галина	75
Осинович, М.	116
Островецька, Михайло	35, 82, 92, 105, 116, 120, 165
Осьмачка, Тодось	75, 157
Охрименко, П.	51
Павлюк, Антін	97, 100
Палій, С.	54, 211
Панів, Андрій	44, 98–99, 109, 211
Паньківський, Северин	49, 74
Партика, О.	41
Пархомовська, Олена	47
Пахарецька, Вероніка	49, 60, 64, 134, 240
Пахарецький, Леонід	13, 17, 39, 53, 70, 81–82, 134, 139, 236–242
Пачовський, Василь	117
Пашков, М.	55
Пашенко, Сергій	99, 102, 104, 143, 169, 171, 234
Педа, Панько	47
Первомайський, Леонід	13, 19, 38, 47, 52, 59, 109–110, 152, 175, 283
Петренко, Григорій	63, 81, 99, 240
Петров, Віктор (В. Домонтович)	21, 62, 131, 144, 148, 150–151, 264
Петров, П.	88
Петровський, Віктор	76, 203
Петрушевський, Борис	11, 13, 19, 37–38, 141
Пец, П.	73, 209
Пивоварова, О.	68, 72, 150
Пилинська, Марія	41–42, 53, 215
Пилиненко, Сергій	20–21, 24, 41, 44–45, 96, 99–100, 142, 171, 200, 211– 221, 257, 282
Пирогова, Юлія	106, 116, 118
Пихова, Н.	17, 70, 240
Піддубний, Григорій	40, 54, 77
Підмогильний, Валер'ян	10, 13–17, 19, 22, 24, 37, 28, 33, 39, 56, 65–69, 72, 74, 97, 100–102, 134–135, 145, 150, 155–161, 247, 249, 252–253, 269, 274

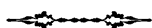
Піонтек, Люціана	24, 57, 63, 97, 99, 101, 209–211
Плевако, М. А.	15, 19–21, 292
Плуг, Є.	54
Плужник, Євген	20, 41–42, 46, 110, 157, 161, 264
Покровський, А.	46
Полікарн (Сікорський)	29
Поліщук, Валер'ян	20, 24, 87, 95, 101, 159, 179, 195, 218, 220
Поліщук, Клим	13, 24, 49, 98–99, 101–102, 105, 107
Полтавка, Маруся	40, 135
Полянська, Г.	79
Поніль, О.	72
Понов, А.	77
Понов, І.	84–85
Понов, О.	48, 191
Потієнко, Василь	28
Пригара, Марія	41–44, 47, 52, 63, 100, 110, 113, 175, 282–284
Пущенко, Ф.	100
Пчілка, Олена	36, 187, 238, 266–267
Радбіль і Кронштейн	79
Райцин, Ефраїм	46–48, 88
Раставицький, А.	72, 77, 253
Ребрик, Є.	55
Ревуцький, Дмитро	76, 102, 138, 152, 291
Ржевуцька, Е.	79
Рильський, Богдан	40, 42, 140, 142, 288
Рильський, Іван	39, 49, 65–66, 69, 73, 88, 134, 138, 140, 143–145, 240
Рильський, Максим	10, 13–24, 33, 36–39, 41–44, 46–50, 54, 58, 61–62, 65–69, 71, 73–74, 78, 81, 84–85, 92, 97, 102, 110–113, 124, 126, 128–131, 133–135, 137–147, 149, 150, 152, 157, 172, 174–175, 184, 210, 224, 240–242, 246, 249–250, 274, 282–283, 287–288, 291–294, 296–297, 299–301, 304
Рігтер, Павло	14, 33–34, 55, 100
Родзевич, С. І.	17, 241
Роздольська, Марія (нсевдонім М. Дунаївська)	107, 116, 120
Романенко, М.	18
Романишин, Михайло	119
Романович, Наталя	87, 199
Романович-Ткаченко, Наталя	13, 64, 70–71, 76, 79, 157, 199–201,
Романович-Ходкевич, Наталя	76
Ротерштейн, Н.	46

Рошківський, Микола	75, 77
Рубинський, Кость	645–65, 73
Руденко, М.	51
Рудницький, Михайло	10, 15, 35, 67–68, 75–76, 91–92, 105, 107–18, 113–114, 119–120, 161–166, 273, 275
Ружанський, Ю.	74, 80
Русинська, Євгенія	67, 146
Русов, Юрій	76, 90
Рябова, Марія	18, 77, 85–86, 203
Савченко, Стенан Володимирович	14–15, 17, 19, 133, 145, 251, 292, 298
Савченко, Яків	101, 180, 246
Савченкова, О.	80
Сагарда, Микола	67, 76, 197, 231–232
Садовський, Микола	22, 36, 107, 137, 168, 237–239
Сакидон, Сидір	49–51, 98, 134
Самійленко, Володимир	13, 68, 82–83, 92–93, 97, 101, 167, 188, 193, 265
Самінський, Іван	34
Самчук, Улас	106
Санович, А.	99
Сафаров, О.	56
Свет, І.	79
Свідзинський (Свідзінський), Володимир	13, 20, 31, 33, 38–41, 43–45, 49, 53–54, 67, 109, 112–113, 172, 174, 177–185, 274, 276–277, 293
Свідзінська, З.	90, 184
Селіхова, Олена	60, 271
Семенко, Михайль	24, 39, 43, 96–97, 99–100, 174, 176, 246, 278
Семиволос, Іван	110
Сенгалевич, Маргарита	109
Сеник, К.	39, 85, 134
Сенченко, Іван	39, 41
Сербинівський, Олекса	84
Сергієчко, В.	71
Сердюк, С.	98
Середа, Й.	51
Сибірний, Г.	51
Сімович, Василь	21, 32, 119
Сірий, Юрій (Ю. Тищенко)	76, 91
Сказинський, Роман	115, 295
Скалозуб, Олекса	35, 69
Скляр, Феофан	110
Скринник, Леонід	78, 87, 278
Славинський, Максим	193, 106, 248

Снісар, Олекса	76
Собко, В.	43, 283
Соболів, Охрім	18, 57, 61
Соколова, Г.	84–85
Соколовський, Олександр	50
Соневицький, Михайло	32
Сорока, Олександр	42, 45, 53–54, 172, 183, 275–277
Сосюра, Володимир	24, 38, 44, 47, 51–52, 95, 97, 101, 111, 175, 210–211, 215, 283
Софронів-Левицький, Василь	64–65, 91–92, 105–106, 114–115, 119, 272–273, 275
Ставничий, Іван	81, 92, 104, 113, 116–117, 119, 240
Стадник, Йосин	48, 89–90, 237
Старинкевич, Єлизавета	19, 65–67, 269
Старицька-Черняхівська, Людмила	23, 59, 140, 157, 178, 192–196, 199, 244
Старицький, Михайло	21, 75, 136, 192, 247, 249, 267
Статика, І.	88
Стефанович, Олекса	93, 117
Стешенко, Ірина	18, 68, 81, 197
Стешенко, Оксана	40, 42, 194
Столбцов, С.	69
Стоянівський, А.	46
Струтинська, Антоніна	117–118, 151
Струтинська, Марія	106–107, 116
Сумовський, П.	86–87, 150
Сунранівський, Володимир	36, 91
Сурова, А.	42
Суровцова (Суровцева), Надія	60, 75, 78, 81, 86, 90, 224–228, 240
Табінський, Петро	29
Талалаєвський, Матвій	46–47, 110, 112, 146–147, 206
Тарабан	90
Тарнавський, Остан	119, 151
Тась, Дмитро (Дмитро Михайлович Могилянський)	17, 39, 134, 240
Тен, Борис (Микола Хомичевський)	13, 15–16, 23, 28, 290–293, 304
Тенета, Борис	77, 87, 157
Тер-Гевондян, Г.	114
Терещенко, Микола	13, 18, 38, 43–44, 64, 72–74, 97–98, 101–102, 109, 184, 283
Тимошук, Г.	183
Тимченко, Євген	75, 81, 178, 252

Титаренко, Сергій	36–37, 39, 41, 76–77, 84, 128, 253
Тичина, Іван	45
Тичина, Павло	13–14, 23–24, 37–38, 40–41, 43–44, 46–47, 53–54, 56, 95–97, 99–102, 109–112, 138, 166–175, 177, 180, 183–184, 206, 210–211, 215, 221, 245–247, 277, 282–283, 293–294, 301, 304
Ткаченко, Борис	22, 24, 38–42, 59, 69, 73, 77, 85, 100–101, 204, 206–209
Ткаченко, В.	78
Ткаченко-Ходкевич, Наталя	70, 77–79, 199, 201–202
Тобілевич, Марія	52, 234–236
Томашівський, В. (Микола Хомичевський)	16, 28, 49, 134, 290–292
Троїцький, Микола	60, 90
Трохимович, М.	49
Троцина, Володимир	84–85
Тудор, Стенан	103, 115
Тулуб, Зинаїда	73
Туркало, М.	61–62, 102, 144, 152
Улезко, М. Т.	58
Уманець, Ю. (Микола Хвильовий)	20–21, 44, 96–97, 111, 127–128, 134, 168–169, 210
Усенко, П.	43, 283
Фальківський, Дмитро	21, 102, 129–130, 257, 295
Федорова, О.	68, 89
Федорович-Малицька, Л.;	
Федорович, І. (Іванна Малицька)	79, 106
Федюшкова, Ст.	106, 274
Фельдман, М.	56, 263
Филинович, Павло	13, 16, 37, 39, 95–96, 102, 110, 124, 126, 128–129, 133–134, 138–139, 141, 146, 149, 157, 242, 249, 294, 299, 301
Фідровська, Л.	62, 64
Фомін, Є.	43, 53, 172, 183, 277, 283
Франко, Іван	21, 31, 35, 49–50, 65, 91, 110, 143, 152, 162–164, 183, 188, 195, 199, 213, 240, 244, 274, 287
Франко, Тарас	32
Ханенко, Іван	51, 52, 58, 91, 93, 104, 181
Харченко, Антон	36–37, 39–40, 67, 134, 249
Хмарка, Маріанна (Мар'яна)	82, 99, 113
Хмурий, Василь	52
Ходкевич, Наталя	70, 201

Ходько, А.	42, 57
Хоменко, Яків	51
Хороший, Федот	28
Хоткевич, Гнат	34, 39, 68, 75, 81, 191
Хранко-Драгоманова, О.	67, 91
Хуторян, Антон	36–37, 51, 61
Цагарелі, Г.	54, 259
Цагарелі, К.	54, 113, 259
Цілін, М.	57, 63
Чанелькова, М.	119
Чанля, Василь	99, 102
Чередниченко, Варвара	62, 79, 113, 270–272
Чередниченко, Віра	101, 271
Черемшина, Марко	105, 107, 275
Черкавський, І.	117
Чернявський, Микола	13, 38, 266
Черняхівська, Вероніка	64, 68, 75, 84–85, 192–198
Чехович, Костянтин	117
Чечвянський, Василь	21, 42, 98, 280
Чигиринець, Борис	98, 103, 113
Чикаленко, Ганна	65, 91, 106–107, 116–118, 120, 222
Чикаленко, Петро	65–66, 144, 223–224
Чорний, В.	67–68, 90, 145
Чугай, В.	96
Чугуненко, М.	53
Шараївський, Нестор	28
Шаровольський, Іван	75
Шевченко, Іван	98
Шеремет, М.	43, 283
Шкрум, Ілля	99
Шкрумеляк, Юрій	32, 34, 36, 76, 80, 92, 104, 107, 117
Шкуруній, Гео	13, 21, 96, 110, 278
Шмигельський, Антон	113, 206
Шмиговський, Костянтин	76, 84
Шнак, М.	43, 283
Шнол, Юліан	13, 109, 159, 209
Шраг, Микола	65–67, 90
Штангей, Володимир	39
Щербак, Михайло	37, 42, 71
Щербаківський, Вадим	36
Щербаненко, В.	64, 71, 75
Щербина, Н.	98, 109

Щурат, Василь	104, 107
Юра, Гнат	68
Юхименко, І.	80
Яворівська, О.	114
Якимович, І.	48
Якимович, С.	18
Якубський, Борис	16, 38, 133, 138, 141, 148, 171, 298
Янко-Триницька, Надія	18, 70, 76
Яновський, Юрій	21, 43, 60, 100, 180, 227, 283
Яр, Галина	57, 62, 84–85, 102
Яран, К. (Казимір Кравчук)	108, 115, 325
Яцина, Федір	68, 84–85
Яцків, Михайло	104, 163–164

ПОКАЖЧИК ПЕРЕКЛАДЕНИХ АВТОРІВ

Абрамович, Ш.-Я.	46
Абу, Едмон	115, 165
Авербах, Тео	101
Аверченко, Аркадій	107, 115
Адивар, Халіда Едід (Халіде Едіб)	55, 91, 275
Айні, Садриддін	55
Айхакер, Рейнгольд	60
Айяла, Рамон Перес де	120
Акопян, Акон	14, 100–101, 171
Алазан, Ваграм	109, 171
Аламедичі, М.	100, 283
Александрович, Андрій	97, 100, 110, 282
Алкей	32, 104, 116
Алорж, А.	18
Альбертон, Меєр	747, 206
Альтенберг, Петер (снравж. Енглєндєр Рїхард)	106, 119, 274
Альтман, Петро	47
Амічїс, Едмондо де	82, 115, 117
Амнуель, Антон	42
Амн, П'єр	15, 17, 73–74, 97, 101, 159–160
Амур-Санан, Антон	55
Анакреонт	32, 104–105, 116
Андерсен, Ганс Христїан (Христїан)	80, 92, 102, 146
Андерсен-Нексе, Мартїн	80, 99, 110
Андерсон, Шєрвуд	20, 57, 87, 93–94
Андор, Леон	114–115, 165, 295
Андре, Марїус	71
Андрєй Крїтський, св.	28
Андрєєв, Леонїд	42, 142, 153
Ане, Клод	73, 145
Анолїнер, Гїйом	99, 119
Анулей, Луцїй	31
Арагон, Луї	73, 109
Арістотель	292–293
Арістофан (Аристофан)	13, 31, 109, 183, 185, 292–293
Аркос, Рене	117, 120
Арлан, Марсель	115, 120, 165

Арсеньєва, Наталя	94, 119
Асанга, Афім	18
Асєєв, Микола	110, 172
Асник, Адам	117
Ахматова, Анна	105, 165, 204, 206, 301
Б'єрсон, Б'єрнстєрне	114
Багрицький, Едуард	21, 109, 206, 211
Байрон, Джордж Гордон	14, 75, 119, 132, 208, 296
Бак, Перл	88, 119
Балантайн, Роберт	76
Бальзак, Оноре де	14, 17, 19, 66, 90, 92, 115, 146, 157–161, 164–165, 249, 269, 273, 275
Бальмонт, Костянтин	107
Барагашвілі, Ніколоз	21, 54, 211
Барбюс, Анрі	19, 57, 72–73, 99, 108, 184
Барта, Олександр	51
Бартель, Макс	62, 102
Баумберг, А.	114, 165
Бедє, Жозеф	14, 71, 145
Безименський, Олександр	110, 147
Безруч, Петро (снравж. Володимир Вашек)	93, 118
Бекефі, Йожеф	114, 165
Белев, Кристья	115
Белланже, Роже	70
Беннет, Арнольд	77
Беранже, П'єр Жан	13, 16, 68, 110, 133–134, 146
Берг, Бенгт	80
Бергельсон, Давид	46
Бергер, Геннінг	80
Берковичі, Конрад	87, 97, 150
Бернанос, Жорж	117
Бернар, Трістан	105, 165
Бернет, Френсіс Еліза	86, 90, 226
Бернс, Роберт	16, 21, 78, 93, 98, 109, 294, 296
Бехер, Йоганнес	63, 97, 101, 108–109, 115, 151, 212, 283
Бешфорд, Джордж	231
Беляєв, Олександр	42
Біанкі, Віталій	42
Бідний, Дем'ян	44
Бірабо, Андре	114, 165
Бірнбаум, Отто Юліус (Юлій)	94, 105

Бічер-Стоу, Гаррієт	86
Блісс, Кармен	99, 211
Блок, Олександр	14, 38, 91, 106–107, 141, 170, 220, 235
Блон, Жорж	118
Богданович, Максим	14, 16, 20, 44, 96, 98–102, 171
Бодє, Гюстав	114, 165
Бодлер, Шарль	15–16, 93–94, 96–97, 103–106, 115, 117, 119–120, 164
Бойссєн, Хальман Х'юрт	87
Боккаччо, Джованні	82, 191, 240–241
Бомарше, П'єр Огюстен	68, 93, 150
Боммар, Жан	118
Бомон, Жермен	114, 165
Бонеф, Моріс	73
Бонтемнєллі, Массімо	94, 121
Боньє, Андре	106
Борбо, Генрі	107
Боржєс, Бецалєл	47
Бородін, Олександр	23
Ботєв, Христо	52, 115
Бошо, П'єр	74
Браун, Мєчислав	102
Бредєль, Віллі	63
Бржєзіна, Отокар	93, 106
Бріджєс, Віктор	87
Бронєвський (Бронєвські), Владислав	50, 96, 98, 102, 108, 110, 115
Бронте, Емілія	76, 92, 164
Брюсов, Валєрій	16, 39, 102, 127, 133–134, 139, 141, 146
Буало	14, 74, 145
Бульвер, Е.	76, 90
Бунін, Іван	16, 38, 40, 105, 114, 126, 133, 165, 171
Буняга, Йозєф	117
Буржє, Поль	93, 108
Буссенар, Луї	70
Бутє, Фредєрік	105, 114, 165
Бхартхарі	100
Бюргєр, Готфрід Август	60
Бядуля, Змитрок	45, 221
В'штуні, Азат	110, 211
Вагнер, Р.	23–24, 208
Вайнерман, Ханан	47
Вайнерт, Еріх	59, 282
Вайс, Гєльмут	62

Вайс, Лео	99
Вайсбарт, Йозеф	61
Вайсенберг, І.	46
Вайсконф, Франц	63
Вакар, Гро (Олександр Сорока)	42, 53–54, 172, 183, 275–276
Валері, Поль	94, 118, 120, 151, 153
Вальєхо, Сесар	89
Вандурський, Вітольд	98, 102, 108, 110
Василевська, Ванда	284
Вассерман, Якоб	60, 272
Ват, Александр	108
Вев'юрко, Абрам	48
Вега, Фелікс Лоне де	83, 184
Велєв, Л.	115
Вентура, Гарсія Кальдерон	115, 118, 223
Верга, Джованні	82
Вергілій (Вергілій) Публій, Марон	31, 33, 126, 128, 130
Верді, Дж.	23, 193
Верн, Жюль	17, 70, 90, 92, 201, 203, 240, 259, 265
Верфель, Франц	198
Верхарн (Верхарен / Вергарн), Еміль	15, 18, 20, 74, 92, 96–98, 102, 105, 118, 119, 121, 133, 150–151, 292
В'єле-Гріффен, Ф.	15, 292
Вежинський, Казімеж (Казимир)	93, 116
Вигодзький, Станіслав	108, 115
Вишневський, Всеволод	42
Вільдрак, Шарль	120
Вільє де Ліль Адан, Філін Огюст	72, 83, 265
Вінклер, Йозеф	20, 59, 97, 102, 150
Віскочіль, Квідо Марія	93, 108
Віттлін, Юзеф	101
Вітурбі, Лівіо	114, 165
Войнич (Войніч), Етель Ліліан	77, 203
Волгіна, Тетяна	111, 147
Волькер, Їржі	97–100, 107
Вольтер	14, 16–17, 19–20, 69, 90, 134, 146, 157, 159–160
Вольф, Гайнріх	99
Вольф, Фрідріх	63
Вотермен, Джеймс	18
Врхліцький, Ярослав	93, 105–106, 113, 117, 119

Вудгауз, Дж.	78, 209, 211
Вуліано, М.	114, 165
Вулф, Вірджинія	116, 223
Вулф, Томас	87
Габор, Андор	52, 263
Гаві, Валентіно	114, 165
Гавлічек-Боровський, Карел	50
Гаггард, Генрі Райдер	77, 203
Гагедорн, Фрідріх	58, 144
Газенклевер, Вальтер	97, 102, 150
Гайм (Гайме), Георг	62, 109, 144, 150, 211
Гайне (Гейне), Гайнріх (Генріх)	13–14, 19, 58, 102, 106, 110, 144, 147, 193, 248
Гакслі (Хакслі), Олдос	118, 120, 223
Галкін, Н.	41, 259
Галяс, Імре	114, 165
Гамсун, Кнут	81, 92, 114, 199, 135, 150, 157, 227, 238–240, 269
Гардоні, Геза	104, 119
Гарт, Френсіс Брет	87, 100
Гартний, Тішка (Цішка)	45, 99–100, 215, 277
Гарцман, Матвій	41, 111, 172
Гаршин, Всеволод	40, 104
Гатлер, Франц	30
Гаугвіц, П.	58, 144
Гаузнер, Курт	339
Гаузнер, Ярміла	60
Гаунтман, Гергарт	8, 59, 105, 238
Гафіз	34, 296
Гашек, Ярослав	50–51, 98
Гадієв, Ц.	272
Гедін, Свен	80, 150
Гейрманс, Герман	74
Геллерт, Крістіан	58, 144
Гельвецій, Клод	14, 69, 157, 159–161
Гельдерлін, Фрідріх	94, 105, 296
Гельтай, Євген	114–115, 165, 295
Георге, Стефан	117–119, 151, 166
Гергель, Шандор	52, 113
Герцег, Ференц	114, 165
Герштеккер, Фрідріх	62
Гесіод	13, 31, 182–183, 185

Гете, Йоганн-Вольфганг	13–14, 19, 58, 105, 113–114, 144, 150, 153, 163, 165, 248, 292, 296
Гіббс, Філін	57
Гідлей-Баркер, Софія	231
Гільдін, Хаїм	48
Гінкель, Еміль	110
Гінніус, Зінаїда	118, 151
Глезер, Ернст	60
Глинський, Казимир	48, 89–90
Глоуха, Карел (Глоух, Карл)	50
Глюк, К.-В.	23, 193
Гоголь, Микола	16–17, 20, 22, 36–37, 90–91, 119, 124, 134, 142, 161, 184, 186, 206, 220, 244, 249, 309
Годдіс, Ян ван	102, 150
Голд, Майкл	88, 97–98, 108, 201–211
Голль (Голль), Іван	114, 118, 165
Голодний, Михайло	110, 147
Голсуорсі, Джон	106–107, 116–117, 120, 223
Гольдоні, Карло	83
Гомер	292–293
Гонтар, Аврам	48
Гончаров, Іван	41, 220
Гонс, Дедлі (Дадлей)	113–114, 165, 231
Гора, Йозеф	8, 97–98, 100, 102, 108
Горацій	31–32, 107, 119, 126
Городот (Геродот) із Галікарнасу	31–32
Городський, Яків	111, 147
Горький, Максим	41, 107, 109, 113, 142, 170, 176, 184, 208, 215, 219, 221, 252–253, 257–258, 286
Готонн, Альберт	61
Готьє (Готьє), Теофіль	15, 66, 90, 121, 133, 145, 292
Гофмансталь, Гуго фон	8, 58, 106, 117
Гофштейн, Давид	46, 96–97, 100–102, 110–113, 142, 147, 171–172, 205
Ґрегорі, Авгу́ста	79, 272
Ґрен, М.	18
Ґрибоєдов, Олександр	41, 119, 281
Ґригорій Двоєслов, св.	29
Ґрімм, Вільгельм	59
Ґрімм, Якоб	59
Ґрот, Юліуш	108

Грюнберг, Карл	57
Гуно, Ш.	23, 193
Гуннерт, Гуго	107
Гурамішвілі, Давид	112, 173, 175
Гусейн, Садик	54
Гюго, Віктор	13, 17–20, 67, 90, 105, 117, 119, 144, 164–165, 184, 197, 232, 265
д' Аннунціо, Габрієле	114, 165
д' Анрі	18
Даніель, Марк	46, 206
Данте	16, 117, 178, 278
Данц, Карл	59
Дарвін, Чарлз	19, 78
Дартей, Л.	115, 295
Дгебуадзе-Пуларія, Марія	53, 240
Деборд-Вальмор, Марселіна	94, 120
Декав, Люсьєн	71
Деледда, Грація	57, 82, 91, 116, 120, 238
Демель, Ріхард	109
Демосфен	32
Деннай, Норман	231
Дефо, Даніель	75
Джабаєв, Джамбул	176
Джавахішвілі, Михайло	53–54, 99, 175, 191, 277
Джамі	296
Джатієв, А.	272
Джекобс, Вільям	77, 100–101, 209
Джемаль-заде, Мохаммед	56
Джемісон, Сесіль	76
Джерманетто, Джованні	82
Джованьйолі, Рафаелло	81, 190–191
Джойс, Джеймс	79, 117
Дівернуа, Анрі	115, 165
Дідро, Дені	14, 17, 69, 157, 159–161, 251
Доде, Альфонс	14, 17, 68, 90, 91, 98, 106, 159–160, 164, 196, 231, 265
Додж, Мері	86
Домбровська, Марія	119
Домела, Гарі	18
Домінік, П'єр	116
Драйзер (Дрейзер), Теодор	57, 87

Дроздов, Олександр	41, 258
Дубас, В.	41, 259
Дудар, Алесь	119
Дудоров, П.	41, 258
Дюамель, Жорж	15, 17, 72, 98, 102, 120, 133–134, 150, 159, 161
Дюма, Олександр	69, 92, 220, 295
Дюшен, Фердінанд	73, 209
Еберс, Георг (Георг)	60, 90
Еверс, Ганс Гайнц	62, 91
Евринід	32
Едвардз	101
Едшмід (Едшміт), Казимір (Казимир)	57, 60, 150, 271
Езон	32, 107, 120
Ербен, К.	93
Ередіа (Ередія), Жозе-Марія де	15, 20, 31, 94, 96, 102, 105, 116, 126, 133–134, 145
Еренбург, Ілля	43, 105, 206
Еркман-Шатріан (Шатріян), Еміль	69–70, 190
Ернст, Отто	239
Ес-Хабіб-Вафа	55
Есхіл	32, 119, 292–293
Єж, Теодор Томаш	49, 190
Єйтс, В.Б.	79, 272
Єршов, Петро	41
Єсенін, Сергій	98, 105, 220
Жалло, Едмон	114, 165
Жевель, Клод	108, 116, 164
Жеромський, Стефан	49, 105, 119, 165, 258
Жулавський, Юрій	16, 49, 134, 239, 292
Зайдель, Віллі	121, 151
Залка, Мате	51, 112, 183
Занольська, Габрієла	49
Зарецький, Михась	45, 221
Зегерс, Анна	61
Зеднічек, Прокоп	107
Зеер, Юліус	117
Зелігер, Гергард Евальд	61
Земек, Ольджіх	93, 116
Золя, Еміль	17, 21, 64–66, 99, 197, 201, 234, 240, 252, 269, 280

Зорян, Стефан	53
Зоценко, Михайло	108
Зудерман, Герман	60, 106, 240
Ібаньес, Вісенте Бласко	13, 83, 105, 165, 168, 265
Ібсен, Генрік	80, 91, 102, 104, 149, 150, 220, 268
Іллаковичувна, Казимира	94, 119–120
Іллеш, Бела	51, 101
Ільф, Ілля	42
Іманн, Жорж	231
Інфанте, Луїс	18
Іоанн Богослов	232
Іоанн Златоустий, Святий	27–29
Ірасек (Ірасек), Алоїз (Алоїс)	51, 107
Ірвінг, Вашингтон	107, 223
Ісаковський, Михайло	113
Істраті, Панаїт	52, 102, 106–107, 116, 119, 166, 231, 236
Їжиковський, Кароль	115, 166
Йосс, Грета	114, 165
Каган, Абрам	47, 206
Кадрі, Якуб	56, 171
Каладзе, Карло	54, 259
Калідаса	14, 34
Кальницький, Яків	46, 259
Кальгофен, Марія	110
Камо-но Темей	34
Камнос, Умберто де	105
Канель, Оскар	97, 102, 212
Каралічев (Каралійчев), Ангел	107
Караславов, Георгій	110, 115
Карікаш, Фрідріх	52, 220
Карінті, Фрідеш	114, 165
Карр, Рей	231
Касрович, Ян	105, 107
Кастільйо, Рамон дель	115, 166
Кагаєв, Валентин	43
Катала, Віктор	106, 223
Катулл	31, 33, 126
Кваніль, Я.	90
Квітка-Основ'яненко, Григорій	44, 207, 247, 259
Квітко, Лев	25, 47, 100, 102, 109–111, 171–172, 205–206

Кеведо-і-Вільегас, Франсіско де	83, 265
Кейз, Джон	87
Келемен, Герті	115
Келлер, Готфрід (Готфрід)	184–185
Келлерман, Бернгард	61, 144, 152
Кервуд, Джемс (Джеймс) Олівер	86–87, 91
Кессель, Жозеф	73
Кестлер, Артур	109, 263
Кінлінг (Кінлінг), Редьярд	76, 91–92, 106, 114, 118–119, 164, 166, 223
Кінніс, Ісаак	110
Кіртон, Черрі	86
Кіршон, Володимир	41
Кіш, Егон Ервін	99
Кіш, Лайош	52, 220
Клавдіус, Маттіас	58, 144
Клареті, Жюль	73
Клебер, Курт	62, 99, 272
Клівер, Гілтон	231
Клодель, Поль	15, 118–119, 151
Кобаясі, Такідзі	56
Коваль, Василь	45
Коельйо, Нетто	119
Колас, Якуб	14, 98–99, 101, 171
Колет, Сідоні-Габріель (Сідоні-Габріель)	105, 116, 165
Коллоді, Карло	81, 91
Колтон, Джон	78
Комісарова, Марія	110–111, 146, 172
Комо-Но-Чомей	121
Конан-Дойль, Артур	78, 91, 264–265, 270
Кононницька, Марія	48, 99, 106–107
Конрад, Джозеф	76, 203, 251–253, 270
Константинов, Алеко	52
Конне, Франсуа	298–299
Корнель	14, 74, 145
Короленко, Володимир	40, 149, 226
Костер, Шарль де	19, 74
Костомаров, Микола	44, 54
Коцбита, А.	113, 271
Краніва, Кіндрат	44, 99–100, 215
Кренсі, Аделаїда	93, 118

Крилов, В.	23
Крилов, Іван	107, 117
Крлежа, Мирослав	116
Ксенофонт	32
Куме, Масао	107
Кунала, Янка	45, 99, 109–111, 119, 147, 172, 175, 185, 282
Кунер, Джемс (Джеймс) Фенімор	86–87, 220, 257, 264
Кунрін, Олександр	40, 140, 142
Куртелін, Жорж	101
Куталадзе (снравж. Самсонідзе), Петро	53
Кушніров, Арон	102, 171
Кюлявков, Крум	52
Лабе, Луїза	35, 120
Лавренъов, Борис	43, 184
Лагерлеф, Сельма	107, 120, 190
Лагуті, Абулкасем (Абулькасим) Гасем	55, 109, 282
Лайценс, Лінард	80
Ланков, Никола	115
Ласк, Берта	63
Ласло, Аладар	114, 165
Ласт, Йєф	74
Лафонген, Жан де	36, 107, 117
Лафорг, Жюль	15, 102
Левіна, Хана	47, 283
Леконт де Ліль, Шарль	15, 20, 98, 118–119, 151
Леман, Траугот	61
Леметр, Жюль	115, 165
Леонідзе, Георгій	176
Леонарді, Джакомо	105, 165, 208
Лермонтов, Михайло (Лермонтов, Міхаїл)	16, 19, 38, 112, 147, 170, 183, 220
Леруа, Е.	70, 202
Лесаж, Ален Рене	69
Лесков, Микола	40, 134
Литвак, Григорій (Грігорій)	112, 183, 185
Лі Бо (Лі Тай-но)	34, 121
Лібкнехт, Карл	23, 97, 109, 150
Ліндер, А.	62
Ліндсей, Вечел	97, 211
Лісашвілі, Я.	113, 271
Ліхтенштайн, Альфред	109

Лобату, Монтейру Жозе Бенто (Бенту)	105
Лобро, Ален	18
Логан, Дж. Е.	100, 211
Лонг	19, 31
Лонгфелло, Генрі	88, 93, 106, 116, 132–133, 231
Лондон, Джек	17, 19–20, 83–86, 91, 101, 106, 140, 143, 150, 157, 162, 196, 203, 231, 249, 264, 267–268, 270–271
Лоос, Аніта	87, 280
Лорантен, Моріс	117
Лорбер, Ганс	63
Лорджінанідзе, Костянтин	53, 277
Лорджінанідзе, Ніко (Микола)	53
Лорка (Льорка), Федеріко Гарсія	113, 264, 266
Лоті, П'єр	71, 105–106, 116, 165, 275
Лоуренс Мотт, Джордано	86
Лоуренс, Девід Герберт	120
Лужанин, Максим (снравж. Олександр Амвросійович Каратай)	119
Луїс (Луї), П'єр	22, 72, 94, 105
Лукателлі, Луїджі	105
Лукрецій Кар, Тіт	20, 97, 134
Лур'є, Ноте (Нойях)	47
Лу Сінь	15, 56, 100, 160
Лянгман, А.	18
Маарі, Гурген	97, 171
Мавр, Янка	45, 221
Мажуранич, Іванка	120
Майрінк, Густав	101, 271, 274
Макіавеллі, Нікколо	35, 82
Маклеод, Ірина	97, 211
Макушинський, Корнель	49
Малларме, Стефан	15, 20, 97, 118, 139, 145–146, 151, 299
Мало, Гектор	70
Мамін-Сибіряк, Дмитро	40, 266
Манн, Томас	106, 114
Маріон	97
Маркгам, Едвін	97, 211
Маркіш (Маркиш), Перец	102, 109, 113, 171, 204–207
Маротта, Джузенне	114, 165
Марс, Ф.	18
Марціал	31, 126

Марчевський, Марко	52, 283
Маршак, Самуїл	44, 111–112, 142, 147, 172–173
Махар, Йозеф Сватонлук	93–94, 105–106, 116, 121
Машара, Міхась	119
Маяковський, Володимир	43, 97–99, 111, 147, 174–176, 220, 282–284
Мегон, Віл Мек	18
Мей, Лев	297
Менсфілд, Катрін (Кетрін)	107, 116–117, 119, 166, 223
Меріме, Проснер	14, 17, 19, 69, 92, 105, 114, 116, 120, 140, 155, 159–160, 164–165, 209, 273–275
Мерінг, Вальтер	62, 99, 212, 298
Месихі, Іса	34, 107
Метревелі, Ліван	53, 277
Мирович, Євстигней	44
Мікаелян, Карен	53
Мікшат, Кальман	105
Мілев, Гео	115
Міллер, Джоакін	100, 211, 299
Міль, П'єр	57
Міра, Габріель	114
Мірбо, Октав	71, 201
Мірцхулава, Аліо	110, 147
Мицинський, Тадеуш	104
Міцішвілі, Микола (Ніколо)	53, 111
Міцкевич (Міцкевіч), Адам	16, 20, 48, 92, 97, 102, 110–112, 119, 134, 139, 143,–147, 163, 176, 183, 185, 292
Мішель, Луїза	101, 175
Млодніцька, Ванда	106
Моем (Могем), Сомерсет	78, 114, 119, 164–166
Мольєр, Жан-Батіст	13, 14, 17, 20, 35, 68–69, 74, 145, 167
Мольнар, Ференц	108, 115, 164
Момберт, Альфред	104
Монассан, Гі де	14, 17, 19–20, 64–67, 90–91, 94, 105, 107, 114– 115, 120, 140, 144, 157, 159–161, 164, 224, 269, 273–275
Мор, Томас	75
Моран, Поль	57, 99, 119
Мореас, Жан	93, 105, 118, 151
Моріак, Франсуа	100, 117, 119–120
Моріц, Жигмонд	101, 161
Моруа, Андре	118

Мультигалі (снравж. Едуард Дауес Деккер)	74, 116, 259
Мунте, Аксель	114, 165
Мур, Джордж	79, 272
Мусоргський, Модест	23
Муссінак, Леон	73
Мюллер, Вільгельм	102, 146
Мюре, Марк-Антуан	96, 134
Мюссе, Альфред де	67, 90, 94, 105, 117
Надірадзе, Колау	53, 277
Надсон, Семен	193, 220, 297
Надь, Міхал	114, 165
Назарлі	99
Наріжний, Василь	44, 91
Негрі, Ада	13, 82, 97, 99, 101, 105, 168
Незвал, Вітезслав	97
Нейкранц, Клаус	63
Некрасов, Микола (Некрасов, Ніколай)	41, 102, 111, 147, 185, 220, 283, 299
Неруда, Ян	107, 117
Нечас, Ян	93, 106
Негош, Петро	96, 215
Немцова, Божена	50
Нізамі, Гянджеві	176, 296
Ніканович, М.	45, 277
Німан, Август	59
Ністер (снравж. П. М. Каганович)	47
Ноай, Анна де	119
Новиков, Іван	41, 259
Ноель, Руже	105, 165
Нухрат, А.	55
О'Генрі	86, 97, 102, 294, 296
О'Коннор, Френк (снравж. Майкл О'Донован)	104
О'Флаерті, Лаєм	116, 120, 223
Ованісян, Ованес	100, 171
Овідій Назон, Публій	31, 126, 183, 185
Овн, Олівер	231
Огмар, Онги	99
Одулок, Текі	57
Ожешко, Еліза	48, 190–191, 258, 284
Олді́н, С.	18

Ольбрахт, Іван	51
Онруд, Ганс	81, 259
Оркан, Владислав	49, 140, 143
Орлянд, Гершл	47
Ортега-і-Гассет, Хосе	113, 120, 165
Островський, Микола	42
Островський, Олександр	40, 171
Павліковська-Ясножевська, Марія	116
Пайверинта, П.	81
Пакоч, Йозеф	115, 166
Паліашвілі, Захарій	23
Паляшті, Л.	114, 165
Пальмін, Ліудор	38, 171
Паніні, Джованні	114, 120, 165
Паронян, А.	23
Парсонс, А.	231
Пасанто	87
Пассос, Джон Дос	88, 109, 203, 270
Пейдж, Мері	77
Пелішек, Йозеф	93, 106
Пер'є, Андре	72
Перец, Іцхок Лейбуш	46, 126
Перріконе, Дора Манкузо	115
Петефі, Шандор	52
Петніков, Григорій (Петніков, Грігорій)	43–44, 97, 109, 115, 171, 184
Петров, Євгеній	42
Пінчевський, Михайло	46, 113
Піранделло, Луїджі	94, 106, 114, 119, 121, 165–166
Піскатор, Ервін	59, 135
Платон	32, 117, 173–175, 267, 281, 291
Плещеев, Олексій	107
Плів'є, Теодор	113, 263
По, Едгар (Едгар)	22, 77, 85, 89–90, 93, 118–119, 164, 166, 209, 303
Полянкер, Григорій	47
Полянов, Димитр (снравж. Димитр Іванов Понов)	115
Полонський, Яків	38, 170–171
Поль, Гергарт	107
Помяловський, Микола	40, 135
Поразінська, Яніна	107, 117
Премчанда (снравж. Джаннатрай Шривастав),	98

Прієто, Мігель	18
Прокоф'єв, Олександр	110, 146
Пронерцій	31, 126
Прус, Болеслав	21, 48–49, 93, 184, 190, 284
Путрамент, Єжи	284
Пуччіні, Дж.	23, 193
Пушкін, Олександр (Александр)	11, 13, 16, 19–20, 23, 36–38, 42, 101, 110, 133, 141, 146–147, 170–173, 175, 183–185, 208, 286– 287, 292, 294, 300–301
Пшавела, Важа	112, 173
Пшерва-Тетмасер, Казимір	49, 143, 257
Рабатц, Альф	18
Радевський, Христо	115
Радкліф, Гарнет	231
Райніс	303
Ракочі, Віктор	114, 165
Рансмайєр, М.	18
Расін	14, 74, 145
Расне, Рудольф Еріх	59–60, 208
Рейхані, Амін	56
Ремарк, Еріх Марія	61, 152
Рембо (Ренбо), Артюр	15, 20, 97, 108, 115, 118, 150–151, 300
Ремонт (Реймонт), Владислав	49, 258
Ренар, Жюль	106, 231
Рендольф, Клеменс	78
Ренн, Людвіг	62
Реньє, Анрі де	15, 71, 105, 139, 145, 165
Рефік, Халід (Рефік Халід Карай)	84
Резник, Ліна (Ліне)	112, 173
Рилєєв, Кіндрат	193
Римський-Корсаков, М.	23, 38, 171, 193
Рід, Джон	87
Рід, Томас Майн	79, 201–203, 220
Рільке, Райнер Марія	14, 21, 93–94, 105–106, 109, 114, 117–118, 153, 175, 207, 301
Робертс, Чарлз	88
Роденбах, Жорж	94, 105
Родзевич, Марія	48
Роллан, Ромен	17, 68, 72, 93, 106–107, 146
Ролліна, Моріс	94, 121
Романович, А.	45, 259

Ромен, Жюль	15, 17, 57, 68, 72, 106–107, 146, 159–160
Ром-Лебедев, В.	113, 283
Роні-Молодший, Ж.-Г.	71
Роні-Старший, Жозе Анрі	71, 263, 280
Россіні, Джоакіно	23, 82, 259
Ростан, Едмон	108
Рот, Йозеф	21, 57
Рот, Ойген	116
Рудакі	294, 296
Румі, Джелаледдін	34, 107
Руставелі, Шота	19, 43, 54, 109, 113, 172–175
Рюккерт, Фрідріх	106
Сабіна, Карел	22
Садовський, М.	244
Салтиков-Щедрін, Михайло	40, 135, 184
Сальваторі, Маргаріта	114, 165
Самен, Альбер	118, 145, 151
Санд, Жорж	68, 89
Санфо	32, 72, 104, 116
Светлов, Михайло	111, 147
Свидницький, Анатоль	44, 134
Свіфт, Джонатан	17, 78–79, 265
Сес, Олександр	260
Сейфеддін, Омер	56
Селін, Луї Фердинанд	73
Сендберг, Карл	88, 97, 210–211
Сендер, Рамон Хосе	83, 265
Сенкевич, Генріх	48, 190
Сент-Екзюнері, Антуан де	117
Серафимович, Олександр	42
Сервантес Сааведра, Мігель де	17, 83, 117, 265–266
Сервіс, Роберт	101, 211
Сетон-Томсон, Ернест	86, 88, 91, 231
Серошевський, Вацлав	50
Сінклер, Ентон (Айтон)	87, 190, 262
Сіто, Файвл	47
Сковорода, Григорій	96, 127, 134, 179
Скотт, Вальтер	17, 78, 90, 101, 201–202, 226, 271, 280, 291, 294
Сладек, Йозеф	93, 106
Слободнік, Влодзімеж	116
Словацький, Юліуш	48, 128, 133, 163, 175–176, 292

Слонімський, Антоні	102
Сметана, Б.	22, 239
Смирненський, Христо	115
Сологуб, Федір	105
Софокл	31, 248
Снір, Андре	198
Станде, Станіслав Ришард	96, 102, 108, 115
Стендаль	19, 66, 90, 145–146, 157, 269
Стефенсон, А.	18
Стівенсон, Роберт Люїс	78, 90, 144, 143, 251
Струг, Анджей	49
Суліашвілі, Давид	54
Суно, Філінн	109
Суриков, Іван	38, 171
Сфорім, Менделе Мохер	46
Сюллі-Прюдом, Арман	93, 108
Сяо, Емі	110
Табідзе, Галактіон	112, 173
Табідзе, Тіціан	111, 175
Тагор, Рабіндранат	14, 33, 55, 100, 105–106, 275
Тайтш, Мойше	46
Таро, Жан	72
Таро, Жером	72
Тагішвілі (Татішвілі), Йосин	54, 99, 277
Таціт, Публій Корнелій	31, 33
Твен, Марк	85, 264
Тихонов, Микола	43, 101, 175–176
Тібулл	31, 126
Тіздейл, Сара	93, 118
Тільшова, Марія	106
Тіртеї	32, 116
Тодоров, Ангел	110, 115
Токунага, Сунао (Токунага, Наосі)	56, 109, 263
Толлер, Ернст	108
Толстой, Лев	39, 117, 185, 208, 220, 258, 292
Толстой, О. К.	93, 113
Толстой, Олексій	42, 140, 142, 206, 208
Тома Кемнійський	30, 58
Тома, Людвік	105
Томан, Карел (срравж. Антонін Бернашек)	102

Томський, Л.	41, 258
Тончій, Леонід	112, 183, 185
Травен, Б.	61
Троян, Йоганнес	117
Тувім, Юліан	98–99, 117, 304
Тудуз, Жорж	73, 140, 145, 265
Туманян, Ованес	14, 53, 102, 111–112, 171–173
Тургенєв, Іван	39, 90, 117, 134, 141, 161, 184
Турек, Людвіг	62
Тухольський, Курт	99
Тюллі, Джим	78, 100, 211
Тютчев, Федір	297
Уайльд (Вайлд), Оскар	79, 104, 106, 113, 121, 151
Уд-Дін, Ахмед Азіз	55
Уебстер, Джен	86
Уелз (Уеллс), Герберт	17, 22, 77, 106, 120, 158, 202, 223, 249, 251–253, 265, 268
Узда (Луїза Рам'є)	18
Уїтмен, Уолт	21, 97, 211, 296
Унамуно, Мігель де	57, 117, 120
Унру, Фріц	59, 193
Унит, Андрій	102
Ушаков, Микола (Ніколай)	20, 43, 110–112, 142, 146–147, 172, 185, 279–280
Фарар, Клод	102, 150
Фаріна, Сальвагоре	82, 92
Федін, Костянтин	43
Фейхтвангер, Ліон	60, 113, 206
Фельдеш, Йолан	114, 165
Фет, Афанасій	38, 139, 141, 297
Фефер, Іцик	47, 96, 102, 109–111, 142, 171–172, 175, 283
Фівінберг, Езра	97, 171
Фірдоусі	110, 147, 296
Фіхте, Йоганн Готліб	105
Флобер, Гюстав	14, 17, 67, 90, 145
Фолкнер, Вільям	87, 120
Фонтана, Оскар Маурис	57, 211
Фонтане, Теодор	105
Форде, Моріс	115, 295
Фрайліграт, Фердинанд	97, 103, 150
Франк, Леонгард	62, 108, 115
Франкль, Людвіг Август	107

Франс, Анатоль	14–15, 17, 19, 64–65, 91, 93, 105–106, 120, 135, 145, 150, 157–160, 165, 223, 247, 249, 253, 263
Франциск Ассізький	35, 105
Фрідель, Егон	117
Фрік, Ріхард	80, 268
Фройхен, П.	80
Хашім, Ахмед	98
Хащеватський, Мойсей	109
Хейям (Хайям), Омар	100, 294, 296
Хетагуров, Коста	113, 272
Хосої, Вакідзо	56
Цанкар, Ян	51
Цагурян, Олександр	100, 171
Цвайг (Цвейг), Стефан	21, 57, 114, 150, 274
Ценліс, Альвіль	80
Церетелі, Акакій	54, 112, 143, 172, 174, 176, 183, 185
Цертелев, Дмитро	38, 170
Цур-Мюлен, Гермінія	59, 97, 99, 101, 150, 263
Чавчавадзе, Ілля	112, 173
Чанек, Йозеф	119
Чанек, Карел	51, 107, 114–115
Чаренц, Єгіше	100, 102, 171
Чарот, Михась (Михась)	45, 98–99, 102, 221
Чато, Калман	114, 165
Чернишевський, Микола	40, 220, 266
Честертон, Гілберт Кіт (Гілберт Кейт)	77, 106, 118, 119, 164, 166, 223
Чех, Сватонлук	93
Чехов, Антон	16–17, 39–40, 91, 104, 114, 117, 133–134, 141, 142, 157, 184, 206, 208, 220, 240, 252–253
Чириков, Є.	238–239
Чіковані, Симон	54, 109, 143, 174–175
Чічінадзе, Константіне	112, 183, 185
Чорний, Кузьма	44–45
Чуковський, Корній	20
Чуковський, Микола	42, 44, 59, 142, 208, 220, 254, 283
Шант, Левон	100, 171
Шаншіашвілі, Сандро	54, 113, 259
Шварц, Георг	119
Шварцман, Ошер	46, 97, 102, 111, 171–172

Шекспір, Вільям	8, 35, 75, 106, 110, 112, 117, 132, 144, 147, 151–153, 164, 222, 235, 247–249, 264, 278–278, 286–287, 289–290, 292–294, 296, 302
Шеллі, Персі Біші	19, 20, 97, 117, 118, 149–151, 296
Шенгелая, Демна	53
Шенгер, Карл	105
Шенштедт, Вальтер	63, 263
Шеньє, А.	15, 292
Шервашидзе, Аміран	54
Шервінський, Сергій	43
Шехтман, Еля	47, 206
Шіллер (Шиллер), Йоганн-Фрідріх	13–14, 19–20, 58, 235, 248, 292–293
Шмайн, Нехем'є	47
Шніцлер, Артур	114, 238
Шолом-Алейхем	46
Шолохов, Михайло	42, 263
Шоу, Бернард	79, 105–106, 118, 150, 165, 223
Шнільгаген, Фрідріх	60, 227
Шнітелер, Карл	64, 92, 275
Штер, Герман	114
Штернгайм, Карл	57, 150
Шторм, Теодор	107
Шубарт, Крістіан Фрідріх	58, 144
Юнг, Франц	63, 135
Юнгнікель, Макс	106
Ягода, Йозеф	117
Язова, Я.	93, 117
Янсон, Густав	18
Ясенський, Бруно	21, 50, 96, 99, 211, 258
Яшвілі, Паоло	98, 111, 147, 175

UKRAINIAN LITERARY TRANSLATIONS AND TRANSLATORS IN THE 1920s–30s

In order to create an authentic view of the role of literary translation in the socio-cultural polysystem of contemporary Ukraine, it is important to give insight into its role throughout the twentieth-century history of Ukraine, especially during the decade of the 1920s National Renaissance.

The book provides a comprehensive, detailed survey of literary translations into the Ukrainian language in the 1920s–30s when the craft of translation experienced its heyday alongside other forms of verbal and non-verbal art both in Central-Eastern Ukraine (then called the Ukrainian Socialist Soviet Republic) and Western Ukraine (most of whose territories passed over to Poland and the rest to Romania and Czechoslovakia in 1921). The 1920s have gone down in the history of Ukraine as the decade of National Renaissance, when hundreds of translations from dozens of languages (both living and dead ones) were brought out, including multi-volume and reprinted editions, and large-scale publications in a considerable number of periodicals both in the Central-Eastern and Western Ukraine.

The provenance of the Ukrainian national and cultural revival harkens back to the collapse of the Russian Empire in February 1917. The February Revolution in Russia triggered national liberation movements all over the country. The anti-tsarist state of public opinion and strong national liberation feelings together with numerous peasant uprisings against landlords had led the Ukrainian population into the turmoil of political upheavals and civil war (March 1917 – March 1921). After the Bolsheviks attained an epoch-making victory over the Ukrainian governmental elite and influential political parties, they could not but underestimate the moving force of the Ukrainian national idea and the danger of its bloody obliteration. Therefore, in 1923, the All-Union Communist Party of Bolsheviks declared governmental support of the Ukrainian language and its usage in all domains of social, administrative, economic, scientific, and cultural life in the Ukrainian Socialist Soviet Republic by launching the “policy of Ukrainization” of the Republic’s bureaucratic apparatus and its major state-financed institutions, but actually keeping in mind a policy of strengthening their own power in Ukraine. The period of so-called “active Ukrainization” lasted until 1929. Although aborted, the policy of Ukrainization greatly influenced all areas of cultural life, and its favorable consequences survived until the late 1930s in spite of the fact that the Bolsheviks eliminated the policy for maintenance of national languages in the late 1920s and early 1930s. Further denunciation of the supportive policy towards national languages in the USSR and its condemnation as a “nationalistic fallacy” would bring about rigid censorship, arrests, death, and oblivion for the hundreds of Ukrainian public leaders, intellectuals and translators among them.

It is noteworthy that translation in Ukraine, and literary translation in particular, has always played a role in protecting the nation and still does. In pre-Soviet colonial times, during Soviet and post-Soviet Ukraine, at all times of struggle for Ukrainian national self-identity and survival, the Ukrainian intellectuals viewed translation as a sign of the cultural competence of the Ukrainian people as a European nation. Therefore, in the auspicious atmosphere of the decade of National Renaissance (from the early 1920s to the early 1930s), dozens of writers, university professors and literary critics made efforts in literary translation.

Numerous translations, including reprints, were put out in the market arena as separate editions or were included in literary, socio-cultural, political and purely propagandistic periodicals, or both. This fact testified to the weight the translated discourse found then in the professional and public domains, in the political debate, in the million-strong readership, and to what had become the people's popular pastime. A medium print run for a non-propagandistic fiction or poetry book was 3,000–5,000 copies, which is less than in the post-World War II Soviet period. That, together with frequent reprints, with literary magazines, such as the Kharkiv monthly "Chervonyi Shliakh" ("The Red Path"), whose circulation reached up to 15,000 copies, and some newspapers with much higher circulation, such as the government daily "Visti" ("The News"), which was printed in upwards of hundreds of thousands of copies, resulted in published translations successfully reaching a large audience.

For many interwar Ukrainian literary figures, public and political leaders, educators, scholars and scientists in Central-Eastern and Western Ukraine, separated from each other by a political boundary until 1939, translation activities became inseparable from their original creative writing practices as a device for strengthening the national language authority and broadening its recognition and daily usage by reading audiences. Moreover, literary translation served both as a powerful guardian instrument aimed at the protection of the Ukrainian language from Russification and degradation, as well as a gateway for the Ukrainian people to European cultural and civilizational values.

All in all, most Ukrainian writers genuinely believed in the Ukrainization policy, and it was the national idea that inspired a rapid development of literary and non-literary translation in the National Renaissance period, both in Soviet and Western Ukraine. During the decade of the "Great Terror" in the 1930s, many Ukrainian intellectuals and the translators among them had to pay with their own lives for their indisputable literary and translation-related achievements.

An outburst of political repressions against Ukrainian literati, scholars and academicians that started in the late 1920s and reached its peak in 1937 did not succeed in crushing the accelerative development of translation activities at once, though it became typical of the late 1930s that the names of translators recently subjected to repressions would simply disappear from their newly published translations, as well as from many reprinted editions. After all, just a handful of Ukrainian cultural figures were lucky enough to escape trumped-up charges and prosecutions.

In spite of that, translated discourse became organically integrated into the national literary and cultural polysystem as the means for protecting and enriching the Ukrainian literary language in its expressive potential, register variability, stylistic sophistication, and emphatic force.

Nowadays, dozens of translators from that time have become almost or completely forgotten, and dozens of personalities behind the names remain hardly known or unknown even to competent and experienced researchers.

The attempted survey of Ukrainian literary translations published in the 1920s–30s marks the beginning of a systematic study of Ukrainian translation practices and translated discourses of the National Renaissance period. Broader historiographic research should include more biographical sketches, an account of translators' strategies and publishers' policies, as well as the depiction of the socio-cultural and political atmosphere of that time both in Central-Eastern and Western Ukraine. However, even such a general overview points out interesting signs of the National Renaissance, in particular: in the 1920s and early 1930s several competitive publishing houses were represented by professional teams of editors, who successfully cooperated with a wide range of educated and responsible translators, and

those qualified editorial boards, truly devoted to the highest standards of book-publishing, could guarantee the realization of long-term multi-volume translation projects. And most importantly, doing translations, together with all the accompanying translation activities such as editing and publishing translations, was no less prestigious than being engaged in original creative writing.

The central position that literary translations occupied in the processes of literary development and canon formation, the people's enlightenment and nation-building in the 1920s and early 1930s, testified to the real renaissance scope of strengthening the living Ukrainian language and Ukrainian language culture at that time. Regarding this aspect, it would be interesting to mention the Institute of Scholarly and Scientific Ukrainian Language that successfully functioned from 1921 to 1930 at the All-Ukrainian Academy of Sciences. The brilliant team of its members, with many practicing translators among them, worked for several years on the multi-volume *Dictionary of the Living Ukrainian Language*. They also compiled and edited over fifty general and special dictionaries, including Russian-Ukrainian dictionaries of both types (most of them were destroyed – literally burned to ashes! – in 1933, and the rest would be destroyed by the late 1930s).

Against all the odds, the bulk of translations from dozens of languages at that time testified to the vim and vigor of the Ukrainian national and cultural revival. Although the exact reasons for choosing the source texts and languages for translation were quite different, ones just for Russian-language and others for English-language authors, the common goal was the enrichment and flourishing of the target Ukrainian language and culture.

*Lada Kolomiyets,
Doctor of Philology, Professor
Taras Shevchenko University of Kyiv*

S

S

Навчальне видання

Коломієць Лада Володимирівна

Українськнй художній нереклад та нерекладачі 1920–30-х років

Матеріали до курсу “Історія нерекладу”

Навчальний носібник

Технічний редактор *Тертун Ю. П.*
Комп’ютерна верстка: *Парфенток О. С.*

Піднисано до друку 14.09.15. Формат 70×108/16. Панір офсетний.
Гарнітура Таймс. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 31,5. Зам. № 826.

ПП “Нова Книга”
21029, м. Вінниця, вул. Квятека, 20
Свідоцтво про внесення суб’єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розновсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2646 від 11.10.2006 р.
Тел. (0432) 52-34-80, 52-34-82. Факс 52-34-81
E-mail: info@novaknyha.com.ua
www.novaknyha.com.ua